

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1923 - 1940 ARASINDA YAYIMLANAN TARİHÎ
ROMANLARDA ORTAK TARİHÎ BELLEK AÇISINDAN
MİLLÎ KİMLİK İNŞASI**

DOKTORA TEZİ

MUSTAFA DAĞ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

PROF. DR. AYŞE DEMİR
DANIŞMAN

ANKARA 2021

ONAY SAYFASI

Mustafa DAĞ tarafından hazırlanan “1923 - 1940 Arasında Yayımlanan Tarihî Romanlarda Ortak Tarihî Bellek Açısından Millî Kimlik İnşası” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Tarih:

İmza:

Adı Soyadı: Mustafa DAĞ

Kızım Umay'a

TEŞEKKÜR

Öncelikle, çalışmanın fikrî olarak ortaya çıkmasında ve metodolojik olarak şekil almasında, kaynakların temininde ve konunun farklı boyutlarının görülmesinde son aşamaya gelinceye kadar; özeni, sabrı, nezaketi ve hoşgörüsüyle tezin her safhasında emeği bulunan, teşvik eden ve cesaretlendiren sayın hocam Prof. Dr. Ayşe Demir'e;

Bu meşakkatli süreçte, tez izleme komitesinde yer alarak, çalışmanın ilmî ve teknik çizgide ilerlemesinde ufuk açıcı ve teşvik edici çok değerli katkılarını esirgemeyen sayın hocalarım Prof. Dr. Sıdika Dilek Yalçın Çelik ve Prof. Dr. İbrahim Tüzer'e;

İlmin yolundan ayrılmamayı ve her zaman daha iyi olana ulaşmayı nasihat eden, eğitim hayatıma katkıda bulunan bütün hocalarıma;

Zorlu ve heyecanlı bu çalışma sürecinin her safhasında tüm samimiyeti ve fedakârlığıyla yanımda olan kıymetli eşim ve meslektaşım Hilâl Coşkun Dağ'a;

Bugünlere gelmemi madden ve manen destekleyen; şefkatli ve fedakâr Annem'e ve Babam'a;

Teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

1923 - 1940 Arasında Yayımlanan Tarihî Romanlarda Ortak Tarihî Bellek Açısından Millî Kimlik İnşası

Bu çalışma, 1923 - 1940 arasında yayımlanmış tarihî romanlarda, Türk millî kimliğinin inşasının ortak tarihî bellek odağında tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Tezin esas aldığı tarih aralığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatıyla sona eren bir döneme karşılık gelmektedir. Bu süreçte, millî kimlik inşası konusunda, tarihî romanlar oldukça elverişli bir zemin olarak kültür hayatında yer almıştır. Çalışmamızın esas amacı, söz konusu dönemde yayımlanmış tarihî romanların ortak tarihî bellekten faydalanarak Türk millî kimliğinin inşasına sundukları katkıyı belirlemektir.

Uluslaşma sürecinin toplumda yarattığı değişim, sosyal hayatın yansıması olan edebî eserlerde de bu konunun ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Yazarlar, kurgusal yapının imkânları ölçüsünde ortak tarihî bellekten faydalanmış, Türklerin en eski dönemlerine kadar uzanan bir tarih anlayışını benimsemişlerdir. İncelenen romanlarda millî kimlik inşasının ortak tarihî bellek açısından katkısı değerlendirilirken konuların belirli kategorilerde ele alınabileceği görülmüştür. Yazarların bu bağlamdaki anlatılarının; Türklerin ötekilere karşı üstün yanlarının ortaya konması, Türk tarihindeki altın çağların ve üstün karakterli kahramanların idealize edilerek sunulması ve millî birlikteliği sağlayacak hadiselerin kimlik inşasına katkı sağlayacak şekilde okuyucuya aktarılması yönünde şekillendiği görülmüştür. Romanlarda kimlik inşasına hizmet eden alıntılar bu bağlamda değerlendirilmiştir.

1923 - 1940 arası dönemde ele aldığımız romanlarda, söz konusu değişim ve inş sürecinin izleri ortaya konmaya çalışılmıştır. İncelenen eserlerin değerlendirilmesi sonucunda, Türk millî kimliğinin inşasına katkı sağlayacak anlatıların yer aldığı görülmüştür. Ortak tarihî bellekten faydalanılmış; karakterler, olaylar, mekânlar ve zaman bağlamında genel itibarıyla tarihî gerçekliğe riayet edilmiş, tarihsel gerçekliğin yanında kalan boşluklar kurgunun imkânlarıyla tamamlanmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte toplum hayatını etkileyen hemen her alanda gerçekleşen inkılapların Türk kültür hayatı üzerinde de etkisi olmuştur. Yazarlar edebî eserlerde belli düşüncelerin ele alınmasına ilgi göstermişlerdir. Türk millî kimliğinin inşası da bu bağlamda özellikle tarihî romanlarda değerlendirilmiştir. Çalışmamızda ele alınan ro-

manların, ortak tarihî belleğin gerçekliğinden gücünü alan ve kurgu dünyanın etkisinden faydalanan anlatılarla oluşturulduğu, okurun Türk millî kimliğinin inşasına katkı sağlayacak bir atmosferi yaşamasına imkân tanıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kimlik İnşası, Kurgu, Millî Kimlik, Tarihî Roman, Ulus-Devlet.

ABSTRACT

National Identity Construction in terms of Common Historical Memory in Historical Novels Published between 1923 - 1940

This study has been prepared to determine the construction of Turkish national identity taking into consideration common historical memory in historical novels published between 1923 - 1940. The time arrival that the thesis focuses corresponds from the date of the establishment of the Republic of Turkey to the period ended with Mustafa Kemal Atatürk's death. In this time period, historical novels took place in cultural life as a very fertile ground in the construction of national identity. The main purpose of our study is to determine the contribution of historical novels published in the before-mentioned period to the construction of Turkish national identity by making use of the common historical memory.

The change in the society created by the nationalization process has brought the subject of thesis to be addressed in literary works that are the reflection of social life. The authors benefited from a common historical memory to some extent the fictional structure allows and adopted a history understanding that dates back to the earliest periods of the Turks. While evaluating the contribution of the construction of national identity in terms of common historical memory in the novels examined, it has been observed that the subjects can be handled in certain categories. The author's narratives in this context has been observed in a way of revealing the superior aspects of Turks against others, presenting golden ages and heroes with superior characters in Turkish history by idealizing them and conveying the events that will ensure national unity to the reader in a way that will contribute to the construction of identity. Quotations that serve to build identity in novels are evaluated in this context.

In the novels we deal with in the period between 1923 and 1940, the traces of this change and construction process were tried to be revealed. As a result of the evaluation of the examined works, it has been seen that there are narratives that will contribute to the construction of Turkish national identity. The common historical memory has been benefited from; historical reality is generally respected in the context of characters, events, places and time, and the gaps that remain alongside historical reality are completed with the fiction.

With the establishment of the Republic, the revolutions that took place in almost every field that affected social life had also an impact on Turkish cultural life. Authors have shown an interest in handling certain ideas in literary works. The construction of Turkish national identity has been evaluated in this context, especially in historical novels. It has been observed that the novels discussed in our study are created with narratives that take their power from the reality of the common historical memory and benefit from the effect of the fictional world, and allow the reader to experience an atmosphere that will contribute to the construction of Turkish national identity.

Keywords: Identity Construction, Fiction, National Identity, Historical Novel, Nation-State.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	23
KURAMSAL ÇERÇEVE ve BAZI TEMEL KAVRAMLAR.....	23
1. Birey ve Toplum Kavramları	23
1. 1. Bireyin Aidiyet Duygusunun Doğuşu	26
2. Kimlik Kavramı	29
2. 1. Millî Kimlik Kavramı	32
2. 2. Millî Kimlik İnşası.....	37
2. 3. Millet ve Milliyetçilik.....	41
2. 4. Ulus-Devletlere Doğru.....	50
3. Türk Kimliği İnşasının Tarihsel ve Fikrî Arka Planı.....	54
3. 1. Türk Toplumunun Tarihsel Serüveni.....	54
3. 2. Osmanlı ve Kimlik Problemleri.....	58
3. 3. Osmanlı Devleti’nde Uluslaşma Hareketinin Genel Görünümü	60
3. 4. Kimlik Meselelerinin Türk Toplumsal ve Siyasi Yapısını Etkileyişi.....	72
3. 5. Türk Millî Kimliğinin İnşası Sürecinde Fikir Hareketleri	74
3. 6. Türk Millî Kimliğinin İnşası.....	99
İKİNCİ BÖLÜM.....	124
Tarihî Romanlarda Millî Kimlik İnşası.....	124
1. Türk’ün Üstün Vasıfları - Diğer Milletlerden (Topluluklardan) Farklılıkları	126
2. Türklüğün Ezelîliği ve Ebedîliği	154
3. İdealize Edilen Kahramanlar	160

4. İdealize Edilen Tarihî Dönemler.....	175
5. İdealize Edilen Zaferler ve Başarılar	181
6. İdealize Edilen Yurt - Vatan ve Toprağın “Vatan” Hâline Getirilmesi	212
7. Devlet Kurma Şuuru	219
8. Toplumsal Birlikteliği Sağlayan Felaketler ve Savaşlar	229
9. Türklerin Medeniyet Kurma Vasıfları ve Medeniyetin Gelişimine Katkıları	238
10. Simgeler ve İmgeler	242
SONUÇ	275
KAYNAKLAR	289
ÖZGEÇMİŞ	305

KISALTMALAR DİZİNİ

C.	: Cilt
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
haz.	: Hazırlayan
ICANAS	: International Congress of Asian and North African Studies
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
S.	: Sayı
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire

GİRİŞ

Millî kimlik inşası, bireyin toplum içerisindeki yerini ve ötekilere karşı kendi konumunu anlamlandırması arzusunun bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu arzu, yaklaşık olarak XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren önce Avrupa toplumlarında kendini göstermiş ve milliyetçilik akımının etkisiyle küresel bir boyuta ulaşmıştır. Bireyin yeryüzünde ve insanlık tarihi içerisinde öznel bir varlık olarak kendisini idraki, toplumun klasikleşen dinamiklerinden farklı olarak kendisini devlet organizması karşısında hak ve ödevlerle tanımlamaya başlaması, özgürlük temelinde kişisel ve toplumsal yaşantısını şekillendirme arzusu, modernleşme sürecinde değişen birey ve toplum yapısını ortaya koymaktadır. Modern devlet yapısına geçilirken, uluslaşma arzusundaki toplumların sosyolojik yapısı önceki dönemlerin tesiri altındadır. Bir hükümdarın buyruğu altında şekillenen klasik toplum yapısı, gelenekler ve inanç sistemlerinden de oldukça fazla etkilenmiştir. Birey, toplum içerisinde herhangi bir kişiyi temsil ederken henüz özgürlük, eşitlik ve farklı olanlarla kardeşçe yaşama arzularına sahip değildir. Klasik dönemde bu arzuların şekillendirdiği bir dünya görüşüne ulaşmasını gerektirecek bir toplum yapısı gelişmemiştir. Bireyin kendi mevcudiyetinin idrakine varması ve dünyanın getirileri karşısında akıl yoluyla tüm zorlukların üstesinden gelebileceğine olan inancın belirmesi sonrasında, aidiyet ve kimlik tanımlamaları ile kökenlere dair sorgulamalar artmıştır. Bu anlamda, ortak bir geçmişe sahip bulunan toplulukların, kimlerden olduğunu belirleme arzuları gündeme gelmiş, bu sorgulamanın ölçütleri de modern devlet ve toplum sistemlerinin getirileri doğrultusunda şekillenmiştir.

Ulus anlayışının ortaya çıkması ile birlikte toplumlar millî kimliklerini aidiyetleri temelinde tanımlama ihtiyacını duymuşlardır. Bu arayışın temelinde, bireyin sosyokültürel ve sosyopolitik anlamda kendisini nasıl konumlandıracağı, diğer toplumlardan hangi özellikleriyle ayrılacağı, hangi özellikleriyle kendi toplumuna dâhil olacağı ve nihayetinde kendisini ülke içi ve dışında hangi kimlik ile tanımlayacağı, kökenini ve özgün kültür dünyasını nasıl ifade edeceği sorunsalı bulunmaktadır. Türkkan, bireyin kimlik arayışını şöyle ifade etmektedir:

“‘Biz neyiz?’ ve ‘Ben neyim?’ toplumun içinde sosyal ve psikolojik özelliklerimizimizin şifreleridir. ‘Ben neyim?’ sorusunun cevabı psikoloji esastır; fert olarak ben de, toplumun çoğunluğunun özelliklerine pek uyum görülme bile, ‘Türk’ olarak kendimi hissediş yeterli sayılır. ‘Biz neyiz?’ suali ise, sosyal antropolojiyle ilgilidir; bir toplumun çoğunluğunun sosyal antropolojik ve psikolojik özellikleri neye benzediklerini ortaya çıkartır: Tarihi, kültürü, davranışları gibi” (Türkkan, 2012: 45-46).

Doğası gereği topluluk içerisinde yaşayan ve anlam kazanan, böylece sosyal bir varlık özelliği gösteren birey, tarihin ilk dönemlerinden itibaren belirli topluluklarla birlikte yaşamayı, belirli sınıflara dâhil olmayı, belirli grupları yönetmeyi ya da o gruplar tarafından yönetilmeyi benimsemiştir. Bireyin belirli bir birime dâhil olma arzusu, sosyal bir varlık olmasından ve toplum içinde kendine bir yer edinme gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Bir eş seçip evlenmek, aile kurmak, sosyal topluluklar içerisine dâhil olmak, belirli kültürel ya da mesleki toplulukların içerisinde bulunmak ve daha da ötesi belirli bir millete ait olmak, bir anlamda sosyal hayat içerisinde “var olmak” ve belirli aidiyetler aracılığıyla kendisini ifade etme arzusundan beslenmektedir.

Kimlik konusundaki tanımlamalar, bireyin kendisini bir soya, millete, dine, aileye, topluluğa ifade etme gereksinimi ile ortaya çıkmıştır. Modern dönemin yeni insanı ve sosyolojik bir varlık olarak birey, kendisini tarih ve kültür içerisinde belirli bir şekilde konumlama ve tanımlama ihtiyacı duymuştur. Modernitenin hızla değişen dünyasında, söz konusu tanımlama ölçütleri de bireyin birikimleri ve dünya görüşüne göre hızla değişip farklı kategorilere erişmiştir. Bireyin kendisini ait hissettiği her topluluk, o bireyin belirli kimlik tanımlamalarını ve aidiyetlerini de makro düzeyde ifade etmektedir. “Ben kimim?”, “Nereye aidim?”, “Diğer insanlara göre sosyokültürel farklılıklarım ve benzerliklerim neler?”, “Toplum içerisindeki konumum ne?” ve nihayetinde “Evrensel anlamda, dünya toplumları arasında, tanımladığım aidiyetlerim ve mensup olduğum millet bakımından yerim ne?” gibi sorular gündeme geldiğinde soy, millet, din, topluluk, aile gibi sosyokültürel tanımlamalardan oluşan aidiyetler, bireyin kendisini “diğerleri” arasında konumlamasını sağlamaktadır. Bu tanımlama ihtiyacı, modern dönem ile ortaya çıkan ve yeni insan modeli ile tanımlanabilecek getirilerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Millî kimliklerin inşa edilmesi konusunda, bu değişimin nedenleri üzerine yoğunlaşmak, meselenin özünü kavramak açısından oldukça önemlidir. Çünkü milliyetçilik düşüncesinin uluslaşmaya yön verecek şekilde gelişmesi, bireyin ortaya çıkması ve kitlesel değil bireysel aidiyetlerin gündeme gelmesi insanlık tarihinde görülen belki de en önemli

zihniyet değişimini ifade etmektedir. Milliyetçilik düşüncesinin bizatihi kendisi, ortaya çıkış şartları ve sebepleri ile birlikte önemli bir araştırma konusudur. Hükümdarların buyrukları ve dinlerin çizdiği keskin çizgiler çerçevesinde yaşayagelmiş insanlık, XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde artık laik devlet düzenini, katılımcı yönetim sistemini, bireyin hak ve özgürlüklerini, millî olanın pekiştirilmesini, yeni kimlik ve aidiyetlerin tanımlanmasını konuşmaya başlamıştır. İşte millî kimlik inşası, tüm bu kırılma noktalarının merkezinde yer alan, tüm bu sebeplerden etkilenen ve aynı zamanda bu sebepleri de bir bakıma etkileyen karşılıklı bir etkileşim içerisinde modern zaman sosyolojisi, toplum psikolojisi, kültür tarihi ve siyaset bilimi açısından merkezî konumda bulunmaktadır.

“Millî kimlik adını verdiğimiz şeyin kökeni, en az doğası kadar karmaşıklık arz eder. Bununla söylemek istediğim her milletin kökeninin biricik olduğu ve modern milletlerin başlangıç noktaları, yörüngeleri, gidişat ve zamanlamaları bakımından büyük bir çeşitlilik gösterdikleri değil. Tam da ‘Milletlerin kökenleri nedir’ sorusunun, ‘Millet kimdir? Nerede ve ne zaman, neden ve nasıl millet olunur?’ gibi birtakım başka sorulara ayrıştırılması gerekir” (Smith, 2014: 39).

Tüm bu çoklu etkileşimden dolayı milletlerin meydana geliş sebepleri, oluşumları, uluslaşma süreçleri ve millî kimliklerin mahiyeti kesin sınırlarla çerçevelenemez. Milliyetçiliğin nispeten geç görüldüğü ve millî kimliğin keşfinin sancılı bir sürece dayandığı Osmanlı Devleti’nde de kimlik meselesi çok katmanlı bir yapı arz eder.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılmasının ardından Millî Mücadele hareketi başlamış ve Misak-ı Millî sınırları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Yeni devletin kuruluş felsefesi, tam anlamıyla Batılı ulus-devlet sistemine dayanmaktadır. Bu anlamda, devleti meydana getiren maddi ve manevi dinamiklerin “teklik” bilinci üzerine inşa edilmesine gayret edilmiştir. “Tek bayrak”, “tek dil” ve “tek vatan” vurgusu Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda üzerinde çokça durulan ve vurgulanan noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Modern Türk kimliğiyle ilgili her tartışma, onun geçmişte ya hiç var olmamış olan ya da farklı şekiller altında karşımıza çıkan kültürel, siyasal ve tarihsel kökleriyle mukayese içinde ele alınmak zorundadır. Bu bağlantı, millî kimliğin iyi tarif edilmiş bir toprak ve onunla özdeşleşen bir millet fikri üzerine bina edildiği varsayımıyla başlar. Çoğu zaman toprak, o an üzerinde yaşanan yerdir, ancak geçmişte var olmuş veya gelecekte var olacak olan bir toprağın, milletin ülkesi olarak tahayyül edilmesi

de mümkündür. Nihayet dil, milleti toprağa bağlar ve kavmin tarif edilmesini sağlayarak çoğu zaman millî devletin ayırt edici özelliği olur. Hiç şüphe yok ki Türkiye'deki ülkesel kimliğin oluşum süreci ideolojik bir modele; yani Avrupa tipi ulus devlete göre ve nispeten yakın bir tarihte gerçekleşmiştir" (Karpat, 2014: 17).

Türk millî kimliğini inşa etme gayretinde olan ve teklik bilinci üzerinden vatan ve vatandaşlık kavramlarını devletin değişmez unsurları hâline getirmeye çalışan devlet iradesi, dönemin sanatkârları tarafından ortaya konan kültürel faaliyetlerle de desteklenmiştir. Malzemesi kelime olan ve kurgusal bir ortamda çeşitli konuları ele almaya elverişli bulunan romanlar da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde millî kimlik inşası konusunda edebî türler arasında iltifat gören zeminlerden biridir. Bu bağlamda, çalışmamızda, 1923 - 1940 arası dönemde yayımlanmış ve Türk tarihini konu alan romanlar, millî kimlik inşasında ortak tarihî bellekten faydalanmaları bakımından ele alınacaktır.

Tarihî romanlar, edebiyat ve tarih alanlarının kesişiminde yer almaktadır. Objektif bakış açısına ve belgelere dayalı olarak tatbik edilen tarih ilmi ile edebiyatın kurgusal ve mensur bir türü olan roman, tarihî roman çatısı altında toplanmıştır¹. Buradaki kesişimin en önemli noktası; şahıs ve zamanın orijinal hâlinde kaldığı, olay akışının tarihî gerçekliğe bağlı olarak devam ettirildiği tarihî romanda, olaylar arasında kalan boşlukların yazarın hayal gücü ve kurgunun imkânlarıyla doldurulması, tarihî olayların ilgi çekici bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır. Gerçekliğin hiçbir zaman ihmal edilmediği tarihî romanlarda ele alınan konunun, yazarın yaşadığı dönemden önceki bir döneme ait olması gerekliliği, mevzu bahis konunun tarihî olma özelliğinden dolayı önem arz etmektedir.

Tarihî romanlar, modern toplum yapısında millî kimliklerin inşa edilmesi ve ulus-devlet sistemi teşekkül ederken ulusal bütünlüğün sağlanmasında, tarih şuurunun toplum üzerinde hâkim kılınması ve millî şuurun yerleştirilmesi bakımından önemli bir görev üstlenirler. Bu tür eserlerde, idealize edilen unsurlar önem kazanmaktadır. Eserlerdeki kahramanların, zaferlerin, vatan kavramının ve parlak dönemlerin millî şuuru pekiştirecek şekilde modern dönem insanına tipik sahneler sunması, kurgusal yapı içerisinde başlıca amaç ve vurgu noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu şekilde, tarihin altın çağları, içerdiği tüm sosyokültürel boyutlarıyla birlikte modern toplum yapısı içerisinde motivasyon

¹ Tarih ve edebiyat disiplinleri ve tarihî vesikayla edebî metin arasındaki farklılıklar konusunda Muharrem Dayanç, "(...) tarih sadece geçmişle, edebiyat hem geçmiş hem de 'şimdi' ile ilgilenir; tarih geneldir veya tüm bireyleri ilgilendiren konularla, edebiyat ise daha çok özelle ve ferdi olanla meşgul olur; tarih daha çok genel hadiselerdeki, edebiyat ise bireyler arasındaki farklılıklara eğilir; son olarak da tarihçi için sadece bir vesika olarak nesnel bir anlam taşıyan metin, edebiyatçı için, içinde bedîî ve hissî aksülamellerin bulunduğu bir edebî üründür" (Dayanç, 2009: 1878-1879) ifadelerini kullanır.

kaynağı hâline gelir. Bu konuların işlenmesi, yıkılan Osmanlı Devleti'nin ardından yeni bir devlete vücut veren Türkiye Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi, yeni başlangıçlar ve dönüşüm süreçleri amaçlayan siyasi ortamlar için amacına hizmet eden kültürel bir faaliyettir. “Sanatçı, geçmişi ve hâli değerlendirip, merkezi kendisi olmak üzere, insan arzu ve ümitlerinin geleceğe yönelttilmesinde vasıtalık eder; bu açıdan, geleceği hem müjdelere, hem de kurar” (Tural, 1976: XCVI).

Dünya edebiyatında “18. yüzyıl sonlarında klasik anlamda gerçek tarihsel romanı başlattığı kabul edilen Sir Walter Scott” (Moran, 2006: 180) modern tarihî romanın kurucusu kabul edilir. Türk edebiyatında ise “(...) ilk tarihî roman sayılan *Yeniçeriler*” (Enginün, 2013: 212) Ahmet Mithat Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında tarihî romanlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sürecinde artan bir iltifatla karşılanmıştır. Millî kimliklerin inşa edilmesi konusunda kültürel alanın etkisini göstermesi açısından önemli işlevler üstlenmişlerdir. Türk toplumu adına Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele Dönemi ve Kurtuluş Savaşı gibi çalkantılı geçen yıllar göz önüne alındığında, dönemin toplumsal yapısının tarih şuurundan beslenen hamasi duygulara ve yeni bir devlet kurma iradesi sağlayacak motivasyona ne kadar çok ihtiyaç duyduğu anlaşılabilir. Bu ihtiyaca da dönemin yazarları ilgisiz kalmamış, çeşitli niteliklerde ve içerik özelliklerinde tarihî romanlar kaleme almışlardır.

1923 senesinde ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte inkılap hareketleri hız kazanmış ve sosyoekonomik kalkınmaya mukabil Türk kültür hayatında da ulus-devlet sürecine bağlı olarak bir hareketlenme görülmüştür. 1938 senesinde Mustafa Kemal Atatürk vefat etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ülke kısa zamanda ekonomik, siyasi ve kültürel alanda önemli atılımlar yapmıştır. Onun vefatının ardından, Atatürk'ün gösterdiği hedefler doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti hükûmetleri yönetime devam etmiştir. Bu bağlamda 1923 yılı Cumhuriyet'in resmî olarak ilanını, 1940 senesi ise Atatürk'ün vefatının ardından başlayan yeni bir siyasi dönemi ifade etmektedir. Bu dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihinde sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda ayrıca değerlendirmeye tâbi tutulabilecek gelişmeleri ve fikrî değişimleri ihtiva etmektedir. Tüm bu veriler ışığında 1923 - 1940 arasındaki dönem, Türk millî kimliği inşasının gözlemlenmesi için makul bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu anlamda, Prof. Dr. Hülya Argunşah'ın *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)* adlı doktora tezi tarafımızca incelenmiştir. Bu tezde yer alan “Türk Ede-

biyatında İlk Baskı Yıllarına Göre Tarihî Romanlar (Türk Tarihiyle İlgili)” başlıklı romanlar bibliyografyasından faydalanılmış ve 1923 - 1940 yılları arasında yayımlanan, Türk tarihi ile ilgili tarihî romanlar incelememize dâhil edilmiştir. Söz konusu tarih aralığına göre sınırlandırılmış Türk tarihiyle ilgili tarihî romanlar listesi şu şekildedir:

“1923

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Kızıl Tuğ

1924

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Atlı Han

1926

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Türk Korsanları

1927

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Seyit Ali Reis

1928

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Gültekin

Fazlı Necip, Saraylarda Mecnunlar

Nizamettin Nazif, Kara Davut

1929

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Kozanoğlu

İskender Fahrettin (Sertelli), Abdülhamid ve Afrodit

1930

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Kolsuz Kahraman

İskender Fahrettin (Sertelli), Bizans’ın Son Günleri

İskender Fahrettin (Sertelli), İstanbul’u Nasıl Aldık

1931

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Savcı Bey

İskender Fahrettin (Sertelli), Deliler Saltanatı

Kemalettin Şükrü, Venedikli Köle

Turhan Tan, Gönülden Gönüle

1932

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Sarı Benizli Adam

İskender Fahrettin (Sertelli), Telli Haseki

1933

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Malkoçoğlu

İskender Fahrettin (Sertelli), Sümer Kızı

İskender Fahrettin (Sertelli), Asyada Bir Güneş Doğuyor

1934

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Patronalılar

Enver Behnan Şapolyo, Aysım

1935

Turhan Tan, Timurlenk

1936

Turhan Tan, Akından Akına

1937

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Battal Gazi Destanı

Ekrem Reşit, Hayreddin Barbaros

Turhan Tan, Hürrem Sultan

Turhan Tan, Viyana Dönüşü

1938

Aptullah Ziya Kozanoğlu, Sencivanoğlu

İskender Fahrettin (Sertelli), Barbaros

M. Sami Karayel, Kılıçaslan

1939

İskender Fahrettin (Sertelli), Tanrının Oğlu

Turhan Tan, Cengiz Han

Turhan Tan, Devrilen Kazan

Turhan Tan, Safiye Sultan” (Argunşah, 1990: 408-410).

1923 - 1940 yılları arasındaki Türk tarihiyle ilgili tarihî romanları aldığımız bu bibliyografyada 1929 yılında yayımlandığı belirtilen Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Kozanoğlu* adlı eserinin araştırmalarımız sonucunda piyes türünde olduğunu tespit ettik. Bundan dolayı söz konusu eseri çalışmamıza dâhil etmedik. Ayrıca, bibliyografyada 1938 yılında yayımlandığı belirtilen İskender Fahreddin Sertelli’nin *Barbaros* romanının 1937 tarihli *Barbaros’un Ölümü* adlı basımına; yine bibliyografyada 1939 yılında yayımlandığı belirtilen İskender Fahreddin Sertelli’nin *Tanrının Oğlu* adlı romanının 1938 tarihli basımına ulaşılmıştır. Her iki kitap da ulaştığımız basımları üzerinden incelenmiş ve çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Köken araştırmalarının başlaması ile birlikte uluslaşma sürecine etki edecek antik dönemlere ait yazılı ve sözlü verimler ortaya çıkarılmaya başlanmış, ulus tanımlamasına yardımcı olacak gelenekler modern zaman şartlarına taşınarak yeniden yorumlanmıştır. Kökleri antik dönemlere kadar giden ve günümüzde varlığını sürdüren sayılı millet vardır. Bugün ulus-devlet şekline bürünmüş ve kökleri bu kadar eski dönemlere uzanmayan bazı devletlerse, meşruiyet kaynaklarını daha yakın dönemlere dayandırmışlardır.

Antik dönemlere kadar köken araştırmalarını götürülebilen toplumların başlıca dayanakları destanlar ve yazıtlar olmuştur. Sözlü edebiyat verimleri ise halk kültürü içerisinde nesiller arasında kültürel geçiş yoluyla yaşatılmış; bu şekilde gündelik hayata dair sosyolojik özellikleri, gelenekler ve görenekleri, devlet ve toplum algıları gibi çeşitli kültürel birimleri nesiller boyunca aktarılmıştır. Bu bağlamda; köken araştırmaları, halk kültürünün incelenmesi ve değerlendirilmesi ulus-devlet ve millî kimlik inşası sürecinde dikkat çeken çalışma alanları olarak kendisini göstermiştir.

Destanlar ve yazıtlar, Avrupa’da başlayan köken araştırmalarında son derece önem verilen kaynaklardır. Evrenin oluşumu, dünya algısı, toplumsal yapı ve toplumun özgün kültür yapısı gibi çok çeşitli konularda bilgiler ihtiva eden destanlar, gerek etimoloji ve gerekse halk bilimi ve sosyoloji araştırmalarında dikkate alınan verimlerdir. Yine aynı şekilde, antik dönemlerde hükümdarların kalıcı eser bırakma ve devletin gücünü betimleme amacıyla, kendi dönemlerinin sosyokültürel ve politik ortamını tasvir eden bilgileri içeren

yazıtlar meydana getirmeleri, günümüze ulaşan köken bilim verilerinin başlıca kaynaklarındanr.

Etimoloji ve toplumların kültür tarihleri ile ilgili çalışmalar, XIX. yüzyıldan itibaren artan bir ilgiyle faaliyet gösterilen çalışma sahaları olmuştur. Bir toplumun kökenine dair verilerin ortaya çıkarılması, toplumların atalarına dair kültürel ve sosyolojik çeşitli bilgileri edinmesi ve özdeşlik kurması, kendi toplumunun karakteristiğini belirleyerek diğer toplumlara göre farklılıklarının betimlenmesi ve belli noktaların diğer toplumlara göre üstün olduğunun vurgulanması uluslaşma ve millî kimliklerin inşası sürecinin önemli bir noktasını teşkil etmektedir. Bu anlamda, yapılan tüm çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılan verilerin, aidiyet bilincine katkı sağlayacak şekilde işlenmesi ve modern zaman koşullarında betimlenmesi, uluslaşma sürecinin ateşleyicisi ve pekiştiricisi olmuştur.

Ortak tarihî bellek; köken araştırmalarına yönelen toplumların, antik dönemlerine dair sosyokültürel özelliklerini ve devlet anlayışını gözlemleyebildikleri ilk plandaki kültürel üretim olarak karşılırlarına çıkmıştır. Ulus-devlet kurma yolunda sosyopolitik dinamiklerini düzenleyen modern dönemin ilk zamanlarındaki toplumlar, kültür alanındaki köken araştırmalarına önem vermişlerdir. Klasik dönemin örfi yaşama kanunları ve inanç dünyası ile tanzim edilmiş yaşam şartlarının ortaya koyduğu toplum yapısının ardından, katılımcı ve laik yönetim sistemini arzulayan modern dönem insanının dikkatleri, etnik kökenlere ve antik dönemlere çevrilmiştir. Bu yeni türdeki arayışın temelinde yeni bir aidiyet zemini, ulusal yapıyı temin edici yaşam tarzının ve kültür dünyasının açığa çıkarılması bulunmaktadır.

Ortak tarihî bellek, “tek”lik şuuru üzerine bina edilen ulus-devlet sistemi ve geçmişe ait birikimleri ile modern zamanda varlığını betimleyen, millî kimliğini inşa etmiş ve aidiyetini belirlemiş birey için önemli bir olgudur. Ulusal birliğini sağlamış devletler, millî kimlikleri şekillenmiş bireylerden oluşan toplum yapısı ile ayakta durmaktadır. Söz konusu ulusal toplumu teşkil eden bireyler, birbirlerini ulus olarak kabul etmiş birliktelikte anlam bulmuş, ortak gelecek ülküsünü benimsemiş ve ortak bir tarihî geçmişi paylaşmış birimler olarak tanımlanabilir.

Modern zamana ulaşmış toplumlarda, ortak tarihî geçmişin belirginleştirilmesine önem verilmiştir. Kökenlerin en eski dönemlere kadar uzanması, milliyetçilik düşüncesinin iltifat gördüğü ve uluslaşmanın hız kazandığı millî kimlik inşası döneminde âdeta meşruiyet kaynağı hâline gelmiştir. Günümüzde ulus-devlet yapısına kavuşmuş ve millî kimlik

inşasını tamamlamış toplumlar, köken araştırmaları ve ortak tarihî geçmişlerinin belirginleştirilmesiyle söz konusu meşruiyeti sağlamış milletlerdir. Köklü bir geçmişe sahip toplumlar, geçmiş nesillerin tarih yazıcılığı sayesinde, çağlar boyunca sosyolojik ve siyasi tüm gelişmeleri belirleyebilmiştir. Böylece, nesiller arasında kültürel bağların kurulması ile birlikte en eski dönemlere kadar uzanan toplumların kökenleri açığa çıkarılabilmektedir.

Toplum olmanın gereği, sosyolojik olarak bir arada yaşayabilme arzusuna ve iradesine sahip olmakta yatmaktadır. Ortak bir kültürel, siyasal ya da ekonomik birliktelik zeminini benimsemek ve ortak ülküler çerçevesinde hareket etmek, tarihin her döneminde, toplum ve devlet olmanın gereğidir. Olağanüstü durumlar karşısında toplumsal dayanışma ve ortak hedeflere yürümek sosyolojik olarak bir topluluğun varlığını temin etmektedir. Bu anlamda, köken araştırmaları ile ortak tarihî bir geçmişi paylaştığını düşünen toplumların ataları da bir aradalık iradesini sergilemekte ve modern topluma da söz konusu ortak tarihî geçmiş, aynı şuuru nasihat etmektedir.

“Kültür, etnik bir kimlikle doğru orantılı bir şekilde yaratılır. Bu kültür, ulus-devlet içeriğindeki ideolojik yönelimin ana eksenine haline gelerek yurttaş niteliğini de şekillendirir. Çünkü yurttaş olarak belirlenecek olanın ontolojik ve sosyolojik anlamı belirli bir etni bağlamında çerçevelenen kültürel formasyonla gerçekleşir. Bununla birlikte bu kültür, kimin ne olup olmadığı ayrımı ile kesin sınırları çizecek bir muhtevaya sahiptir. Oluşturulan devletle birlikte şekillenen ulusun belirgin etni perspektifinde ele alınan kültürün milliyetçilik söylemi ve ideolojisiyle doğrusal diyalogu, yurttaş ve aynı zamanda bireylerin devlete yönelik algı kalıbını içerecektir” (Yanık, 2013: 233).

Bir toplumun ortak kültürel değerleri paylaşması ve ortak tarihî bir geçmişin anılarını aidiyet hususunda dayanak noktalarından biri olarak benimsemesi, millî kimliğin inşası konusunda milliyetçiliğin ve kültür tarihinin önemini göstermektedir. Ortak bir geçmişi paylaşan toplumlar, birlikteliklerini temin edici bir zemin bulurlar. “Ortak bir kültürü yaşayan, ortak bir geçmişi paylaşan ve ortak bir gelecek düşüncesi taşıyan insanlar aynı millettendir (...)” (Kösoğlu, 1999: 326). Aynı kökten gelme, aynı atalar mirasını paylaşma, aynı sosyolojik ve etik değerleri paylaşma, bu bağlamda birlik duygusundan doğan ortak bir gelecek ülküsü ortaya koyma, modern devlet sisteminin gerektirdiği uluslaşmanın ve millî kimliğin inkişafının göstergesidir.

Ataların dünya ve devlet algısını yeni kuşaklara aktaran ortak tarihî bellek, kültürel aktarımın millî kimlik inşası konusundaki önemini göstermektedir. Kümülatif bir yapı sergileyen toplumsal kültür, nesiller arası aktarımla birlikte öz yapısını korur ve yenilenir. Toplumlara ruhunu veren ve manevi dünyasını şekillendiren unsur olarak kültür tarihi, aktarımlar sayesinde ortak geçmişin paylaşılmasını sağlamaktadır. Kültürel aktarımı inkıyaya uğramış toplumların varlıklarını sürdürmesi düşünülemez. Her ne kadar tarih sahnesinde hiçbir yaratımın yok olması ve bir diğer kültürü etkilememesi mümkün olmasa da bir toplumun varlığının teminatı, özgün kültür hayatını yaşatmasında ve nesiller arasında aktarımını sağlayabilmesinde gizlidir. Ulus-devletlerin meydana gelmesi ve varlıklarını sürdürmesinde, ortak tarihî belleğin ve ortak kültür tarihinin varlığı ve devamlılığı hayati bir önem arz etmektedir.

Ulus-devlet inşası ve uluslaşma süreci gündeme geldiğinde, bu meselelerin merkezine millî kimlik inşası geçmektedir. Toplumların ulus-devlet yapısına kavuşma arzusunun ortaya çıkması ve bu değişimin gerçekleşebilmesi için belirli bir sosyokültürel ve felsefî gelişmişlik düzeyine erişmiş olmaları gerekmektedir. Monarşik rejimlerden parlamenter ve üniter ulus-devlet yapısına geçiş sürecinin temel düşünce yapısı, Fransız İhtilali sonrasında Avrupa’da başlayan devlet ve toplum teorilerinde, bu düşüncelerin küresel boyutta yayılıp farklı kültür yapılarında yoğurulmuş hâlinde aranmalıdır. Millî kimlik inşası, her ne kadar Avrupa’da ortaya çıkıp küresel bir boyut kazanmış olsa da etkilediği farklı toplumların yerel sosyokültürel yapılarına göre özgün görünümde de sergilemiştir. Bu durumun sebebi, millî kimlik inşasının temelinde kültürel bir süreç olmasıdır.

Sosyolojik vakıa olarak değerlendirilebilecek aidiyet (konumlama) duygusu; bireyi, bazı topluluklara ait ve yakın ya da diğerlerinden farklı kılan tanımlamalardır. Aidiyet, bireyin kendisini toplumsal şartlar içerisinde başta kültür tarihinden olmak üzere ortak tarihî belleğin imkânlarından faydalanarak belirli manevi tanımlamalara konumlandırmasını ifade etmektedir. Diğer sosyolojik toplanmalarla benzerliklerin veya farklılıkların belirlenmesini sağlayan aidiyet ihtiyacına bağlı gelişen millî kimliklerin inşası, toplumsal kültür ve milliyetçilik düşüncesi ile yakından ilgilidir.

“(…) birey kendi kimliğini kültürel bir kolektiften alır; o bir yurttaştır, yani aynı anda ‘tarihi ve yazgısı’ olan kültürel bir ‘topluluk’ da olan bir siyasî topluluğun kabul edilmiş ve hak sahibi bir mensubudur. Kimlik sorununa verilen bu yanıtta ‘biz’, nihai olarak ‘bizim tarihî kültürümüzden ötürü’ bizizdir. Eski dinin kültür biçimlerinin parçalanışından ortaya çıkmış tarihselci bir kültür biçimi olarak milliyetçilik imgesi-

ne geri geliyoruz. Gerek milliyetçiliğin gerekse millî kimliğin geniş ve canlı kısmı yani milliyetçiliğin önerdiği kimlik çözümü buydu, hâlâ da budur” (Smith, 2014: 155).

Millî kimliklerin inşası; uluslaşma süreci, milliyetçilik, kültür, tarih ve aidiyet duygusu ile yakın ilişki içerisinde. Ulusların birbirlerine üstünlükleri ya da farklılıklarını betimleme çabalarında milliyetçilik duygusu ve “bayrak” gibi bağımsızlığı temsil eden semboller öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, millî kimliğin inşa edilmesinde kültürün önemi oldukça fazladır. Ortak tarihî bellekten faydalanma, ulusun kökenlerini ifade etme ve kadim bir geçmişin varlığını ortaya koyma noktasında önem kazanmaktadır. Ayrıca kültür dünyasının bütünleşik bir yapıya oturtulması, ulusal birliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre, millî kimliklerin inşası temelde iki ayak üzerinde durmaktadır: Kültür ve siyaset.

“(…) millî kimlikle kastettiğimiz şey hem kültürel hem de siyasî bir kimliği içerir ve kültürel toplulukta olduğu kadar siyasî toplulukta da konumlanır. Bu, bir millî kimlik imalatının aynı zamanda jeopolitik bir haritanın yeniden çizilmesi veya siyasî rejim ile devletlerin bileşiminin değiştirilmesi gereği gibi, siyasî doğurguları olan siyasî bir eylem anlamına geldiği için önemlidir” (Smith, 2014: 158).

Toplumsal kültür dediğimiz zaman, sosyal bir varlık olan insanın tüm yaşantısı ve etkileşimlerinden beslenerek meydana gelen bir sistemden bahsetmiş oluyoruz. Bu anlamda kültür dünyası, son derece geniş ve değişken bir yapıdadır ve kümülatif bir gelişim çizgisi gösterir.

“İyi tanımlanmış sınırlara sahip bir ülke içinde millî bağımsızlık, bu ülke ve devletle özdeşleşme ve kaynağını tarih, kültür ve dilin mümkün olduğunca yakın olmasından almış ortak duygulara dayanan bir millî siyasal kimlik, milliyetçiliğin belkemiğini oluşturan niteliklerdir. Bu milliyetçilik çoğu zaman etnik, sosyal veya dinsel bir grubun ideolojik çıkış noktası olmaktan ziyade, iktidarı elinde bulunduran elitin manipülatif bir fikirsel araçtır ve bireysel özlemlere değil modern siyasal sistemin kuruluş sürecinin ihtiyaçlarına cevap verir. Bağımsızlık, milliyet ve kalkınma adına otoriteye büyük ölçüde yeni bir mantık ve meşruiyet sağlar. Böylece milliyetçilik bütün grupları milletin içine entegre etmeye ve bir kimlik duygusu yaratmaya çalışır” (Karpat, 2014: 302).

Millî kimliklerin inşası teorik anlamda değerlendirildiğinde, kültür alanında etkileri hissedilen milliyetçilik düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, kültür ile siyaset sahnesinin birleşmesinden söz edebiliriz. Millî kimliklerin inşasında, kültürel alan ihmal edilemeyeceği gibi siyaset alanından beslenen milliyetçilik duygusu ve ideolojisinden de faydalanma göz ardı edilemez. Toplumların kökenlerine ait araştırmaların iltifat görmeye başlaması, dil alanında etimoloji çalışmaları ile ulusal dillere giden yolun açılması, “biz” ve “onlar” karşıtlığının pekiştirilmesi amacıyla millî kültürel değerlerin belirlenerek simgelerin ve modernizme uyarlanan geleneklerin hayata geçirilmesi, söz konusu kültürel alan ile milliyetçilik ideolojisinin birleşimini ifade etmektedir.

Millî kimliklerin inşası konusu, temel anlamda gücünü milliyetçilik düşüncesinden alan bir kültür meselesidir². “Her şahsiyet, esas itibariyle, bir millî kültür muhitinde teşekkül eder” (Gökdemir, 1992: 12). Bireyin ve daha genel anlamda toplumların manevi dünyaları, onların maddî dünyalarına hayat veren yanlarıdır. Bu anlamda, bireyin millî kimliğini kazanması ve ulus-devletlerin meydana getirilmesi sürecinde, yapısal değişimin iç dinamiği manevi alana bağlıdır ve bu açıdan da kültür hayatı önem kazanmaktadır. Millî kimlik inşası meselesinde tüm teoriler ve sonuçlar kültürel alandan gücünü almaktadır. Bu alanın işlenmesi sayesinde imparatorluklardan ulus-devletlere kavuşmak mümkün hâle gelmiştir.

“Sınıf kimlikleri üretim ve mübadele alanlarından doğarken dinsel kimlikler iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğar, kültür ile kültürü oluşturan unsurlar - gelenek ve ritüeller içinde kodlanmış değerler, semboller, mitler ve görenekler- arasında bir hizalanışa dayanırlar. Bu nedenle, gayrişahsi olmanın yanında ampirik olanın daha üstündeki bir gerçekliğe ve seyrek olsa bile özelleşmiş kurumların nişanlarına atıflar da yaparak, belli sembolik kodları, değer sistemlerini, inanç geleneklerini ve ritüelleri müştereken paylaştıklarını düşünenleri, tek bir inananlar topluluğuna katma eğiliminde olmuşlardır” (Smith, 2014: 21).

Kültür dünyasını meydana getiren yapılar topluluğunun organik birleşimi, millî kimliğin oluşmasına imkân veren atmosferin meydana gelmesini sağlamaktadır. Bu anlamda, toplumların geçmişleri ile bağlarını kurmalarını sağlayan gelenekleri, inanç dünyaları ve

² Andrew Heywood, millî olanın belirginleştirilmesi konusunda kültürün rolü hakkında “Ulusların kaynaklarından bağımsız olarak, belli milliyetçilik biçimleri siyasal olmaktan ziyâde belirgin şekilde kültürel bir karaktere sâhiptir. Kültürel milliyetçilik genellikle ulusal öz-onama şeklini alır; o, bir halkın ulusal gurur ve öz-saygısının yükseltilmesi vasıtasıyla kendi kimliklerinin daha berrak bir anlamını elde etmelerini sağlayabilecek bir araçtır” (Heywood, 2014: 152) ifadelerini kullanır.

milliyetçilik duygusu ile birlikte “biz”lik duygusunu pekiştirici sembolleri, uluslaşma sürecinin kültür dünyasını meydana getiren önemli hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kültür deyince ilk akla gelen şey ‘dil’dir. ‘Dil’ millet denilen sosyal varlığı birleştiriyor. Onlar arasında duygu ve düşünce akımı vücuda getiriyor. Milletler duygu ve düşüncelerini yazıya geçirince, daha sağlam bir birlik meydana geliyor. Zira yazı sayesinde duygular ve düşünceler hem zaman hem de mekân içinde yayılıyor” (Kaplan, 1983: 28).

Sanat, bireyin şahsi hayal gücü ve birikimleri sayesinde iç dünyasını ve toplumun bilinçaltını soyut bir düzlemde yansıtmaya imkânı bulduğu bir zemindir. Sanat, her sanat dalının kendine özgü olmak üzere kullandığı farklı malzemeler ile insana ait olanın estetik bir şekilde yeni bir terkibe kavuşturulması hâlidir.

“Sanat ürünlerinin doğal nesnelerden farkı, sanatın niteliğini de ortaya koyar; doğal süreçler sonucundan ortaya çıkan nesneler (*kristaller, sarkıt ve dikitler, arı pe-teği ya da örümcek ağı, mercanlar gibi oluşumlar*) ve doğa manzaraları bir anlamda güzel sayılsalar da, sanat yapıtı olarak kabul edilmezler. Bunlara güzel olarak algılanan canlılar, hayvan ve bitkiler de girer. Çünkü sanatın asıl özelliği, belirli bir nesne üretmeyi amaçlayan ve bir tasarım ya da kurmaca sonucunda ortaya çıkan bir etkinlik olması, insanın yaratıcı gücüne bağlı bulunmasıdır. Öte yandan olağan ve sıradan nesneler genellikle sanat yapıtının karşıtı sayılmışlardır; çünkü sanat yapıtını, doğal oluşumlardan farklı olarak, belirleyen belli başlı özelliklerden biri *özgünlük* (originalité), öbürü de onun *tek, biricik* (unique) olmasıdır” (Bozkurt, 2013: 15-16).

Sanat eserinin kendi içerisinde kurgusal bir mizanpajının olması ve kendine özgü olan malzemeyi estetik bir şekilde kullanarak etkileyici bir yansıtmayla dışa vurması önem taşımaktadır. Örneğin; korku hâli, bir bestede yüksek ve hızlı seslerin kullanılmasıyla, şiirde vurucu ve patlayıcı ses unsurlarının kurguyu destekleyici biçimde kullanılmasıyla, plastik bir sanat olarak heykelde bu hâli tasvir edici unsurların söz konusu kaos ve korkuyu yansıtıcı şekilde bir araya getirilmesi şeklinde yansıtılabilir. Bu yaratımların hepsi de gündelik hayattaki ses ve görüntülerden farklı, kurgusal ve kendi kulvarında estetik bir değere haizdir.

Sanat eserinin kendine özgü yapısı, toplulukları etkileyici ve bedii tefekküre sevk edici bir rol üstlenmiştir. İnsanlığın ilk zamanlarından itibaren, bireyin kendini ifade etme arzusuyla ortaya koyduğu çeşitli yaratımlar, insanlığın kültürel mirası olarak kümülatif bir

şekilde günümüze kadar gelmiştir. İnsanın sanat ile olan ilişkisi bir anlamda kendisini somut ve soyut olan tüm boyutlarla tamamlama arzusundan kaynaklanmaktadır.

“Belli ki kendini aşmak istiyor insan. *Tüm* insan olmak istiyor. Aynı birey olmakla yetinmiyor; bireysel yaşamının kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğinin bütün sınırlılığı ile onu yoksun bıraktığı, ama onu gene de sezip özlediği, bir doluluğa, daha doğru, *daha anlamlı* bir dünyaya geçmek için çabalıyor. Kişiliğinin geçici, rastgele sınırları, yaşayışının kapanıklığı içinde kendini tüketmek zorunluluğuna başkaldırıyor. İstiyor ki, ‘benliğinden’ ötede, kendi dışında ama gene de kendi içinde vazgeçilmez bir şeyin parçası olsun. Çevresindeki dünyayı soğurmayı, kendisinin kılmayı, meraklı, çevreye aç benliğinin bilimin, tekniğin en uzak burçlarına, atomun en gizli derinliklerine değin yöneltmeyi, sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleştirmeyi, bireyselliğini *toplumsallaştırmayı* özlüyor. Eğer bireyden ötede bir şey olmak insanın özünde olmasaydı, boş, anlamsız bir istek olurdu bu. Çünkü bu durumda insan bir birey olarak da bir bütün, olabileceği her şey olmuş olurdu. İnsanın çoğalma, bütünlenme isteği de gösteriyor ki bireyden ötede bir şeydir insan. Bütünlüğe ancak başkalarında kendi yaşantısı olabilecek yaşantıları görüp onları kendinin kılmakla varabileceğini sezer. Ne var ki, insanın gerçekleştirebileceğini düşündüğü yaşantılar, insanlığın bütün olarak başından geçebilecek her şeyi içine alır. Bireyin bütünle böylece kaynaşması için vazgeçilmez bir araçtır sanat. İnsanın sınırsız birleşme, yaşantıları ve düşünceleri paylaşma yeteneğini yansıtır” (Fischer, 2013: 22-23).

Düşünen bir varlık olarak insan, yaratıcılık kabiliyeti sayesinde, iç dünyasındaki çeşitli hususiyetleri tek bir eser ile birden fazla kişiye aktarma imkânı bulmuştur. Subjektif bir yaratım olarak sanat eserinin toplum tarafından algılanması ise eserin kapalılık ya da açıklık durumuna göre değişiklik göstermiş, sanat eserlerinden her bireyin gözlemi ve etkilenmesi farklılık arz etmiştir.

Sanat eserinin kurgusal ve estetik dünyası çerçevesinde kitlelere seslenmek ve bazen belli bir düşünceyi yaymaya çalışmak, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde iltifat gören bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitlelerin sosyopolitik gelişmelerde gittikçe önem kazanması ile birlikte, propaganda da denilebilecek bir şekilde, sanat eserlerinin belirli düşüncelerin emrine verilmesi ya da sanatkarın kendi arzusuyla belirli bir düşünceyi ele alması, başvuru bir teknik hâline gelmiştir. Bu anlamda, sanat eserinin insanlık tarihindeki genel ve yaygın içerik kabulünde olduğu gibi estetik bir hazzın muhatapta yaşatılması

yalnız başına yeterli görülmemiş, estetik değerin yanında belirli bir düşünce yapısı, belirli bir mesaj da sanat eserinin yapısı içerisinde karşı tarafa aktarılmıştır. Tabii ki bu teknik, her eser türüne ve eserin inşasında kullanılan malzemeye, sanatkârın estetiğe ve düşünceye verdiği ağırlık oranına göre değişiklik göstermiştir.

Sanat eserinde kullanılan dil, tını, görsel ya da hattın birey üzerindeki etkileyciliği, kitlelerin sanat eseri vasıtasıyla kanalize edilmesini kolaylaştırmıştır. Kitlelerin bilinçli bir şekilde yönlendirilmesiyle güdümlü sanata yaklaşan bu tanımlamamıza mukabil, sanatkârın kendi iç dünyasındakileri muhatabına aktarma arzusundan kaynaklanan ve bu bağlamda belirli düşünceleri eserlerinde işleyerek belirgin hâle getirmeyi arzulayan bir tekniği de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu anlamda, sanat eserinin bir düşüncenin emrine verilmesi farklı derecelerde ve tekniklerde karşımıza çıkabilmekte, her döneme ve topluma göre sanatın bu imkânından faydalanma değişiklik gösterebilmektedir.

Bireyin gündelik yaşantısının dışında zihnin imkânları doğrultusunda farklı kurgulanan bir dünyanın içerisinde kendisini bulma ve farklı tefekkür seviyelerine ulaşma, kişisel bir arzu olarak insanlık tarihinde hemen hemen bilinçli topluluk birimlerinin olduğu her dönemde karşımıza çıkmaktadır. Sanat eserinin kurgusal ve estetik dünyası, bu özellikler göz önüne alındığında, sanatkâr ve muhatap arasında karşılıklı bir ilişki vasıtası hâline gelmekte ve zihinler arası kurulan bir köprü gibi üst seviyede bir iletişim vasıtası özelliği göstermektedir.

Kelimelerin gücü, insanlığın ilk dönemlerindeki ayinler ve ritmik manzum okumalar ile ortaya çıkmış, yazılı edebiyatın yaygınlaşması ile söz konusu etkileyici atmosfer edebî metinlerin dünyasına aktarılmıştır. Edebî metinlerde farklı türlerde eserler verilmekle birlikte kurgusallık ve estetik değer her eserde, çeşitli seviyelerde görülmektedir. Ayrıca sanatın her türünde olduğu gibi -hatta belki de diğer tüm türlerden daha ağırlıklı olarak- edebî metinlerde belirli bir düşüncenin işlenmesi ve kurgusal yapıda belirli mesajların estetik bir şekilde aktarılması sıkça karşılaşılan hususiyetlerdendir. Kurgunun imkânlarından belirli ölçüde faydalanılabilen edebî metinler, okuyucu ve yazar arasında direkt olarak iletişim imkânı sağlayan, yazarın duygularını ve düşüncelerini kitlesel bir boyutta aktarmasına imkân tanıyan estetik bir zemindir.

Roman, kurgu üzerine şekillenen ve belli bir olay örgüsünü ihtiva eden, bütünleşik bir tür olarak edebî türler arasında yerini almıştır. Bilhassa modernitenin Osmanlı topraklarında ilk etkilerinin görüldüğü dönemdeki roman anlayışı göz önüne alındığında iki önemli

husus karşımıza çıkmaktadır: Belli bir düşüncenin olay örgüsü içerisinde ele alınması ve kurgusal yapıyı pekiştirecek, belli bir yaşam tarzını yansıtacak, aile ilişkileri ile ilgili hususiyetleri ön plana çıkaracak konuların rağbet görmesi. Söz konusu dönemdeki roman anlayışı göz önüne alındığında, hem tercüme eserlerde hem de Avrupalı verimleri örnek alan ilk Osmanlı romanlarında aile ilişkileri ve toplum yaşantısını ele alan eserlerin ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir. Tercüme eserlerde ele alınan olayların Batı kültür dairesi içerisinde şekillenen sosyolojik yapıyı yansıtmaları ve müzikten mimariye kadar çeşitli Avrupalı unsurları barındırması, Osmanlı toplumunun bu eserler vasıtasıyla yoğun bir enformasyona muhatap olmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda, yenileşme hareketinde Avrupa'ya açılan bir pencere ve yeni medeniyetin zihniyetini Osmanlı toplumuna yansıtan sanatsal bir malzeme olarak roman türünü ifade etmemiz gerekmektedir. Romanın son dönem Osmanlı hayatı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki rolü oldukça önemlidir.

Roman, Rönesans deneyimini yaşamış Avrupa kültürünün kurgusal tarzda ortaya koyduğu bir edebî türdür. Batı edebiyatlarında uzun bir süre -öncül türleri ile birlikte- kullanılan roman türü, Türk edebiyatına Tanzimat Dönemi'ndeki yenileşme hareketleri çevresinde gelmiştir. Bu türün Türk edebiyatına ilk planda intikal şekli tercüme eserler vasıtasıyla olmuştur. Batı kültürünü yakından incelemeye başlayan Osmanlı münevverleri, Avrupa edebiyatının seçkin yazarlarının başlıca eserlerini tercüme etmeye başlamışlardır. Tercüme hareketi, yenileşme dönemi Türk edebiyatı için çok önemli bir adımdır. Bu hareket ile birlikte mensur ve manzum yeni edebî türler görülmeye başlanmıştır. Var olan geniş imaj dünyası, Batı kültüründen gelen yeni ve farklı hayal unsurları ile zenginleştirilmiş, bu yeni imaj dünyasını betimlemek için yeni bir kelime hazinesi doğal olarak meydana getirilmiştir. Tercüme hareketinin bu getirilerinin yanında, belki de en önemlisi, yeni bir hayat tarzını Osmanlı toplumuna sunmasıdır.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma hareketi, Fransız İhtilali'nin meydana geldiği dönem takip eden yıllara rastlamaktadır. Avrupalı düşüncenin giderek artan bir şekilde Osmanlı sosyal ve kültürel hayatında iltifat görmeye başlamasıyla birlikte imparatorluğun içerisindeki etnik kesimler milliyetçilik düşüncesi ile harekete geçmeye başlamıştır. Etnik kesimler arasında yayılan milliyetçilik, uluslaşmacı hareketlere zemin hazırlamıştır. Tanzimat Dönemi'nden itibaren artan tercüme eserlerin ve basının ülke içindeki faaliyetleri, söz konusu düşüncelerin hızla yayılmasını sağlamıştır. Matbuat hareketiyle toplumun okuryazar olan hemen her kesimine ulaşan düşünceler, ilk olarak gayrimüslim etnik kesimleri etkisi altına almıştır. Dinî inançları bakımından Avrupa manevi dünyasına yakın olan

bu kesimler, etnik anlamda köken araştırmalarından elde ettikleri ortak tarihî belleklerinden yola çıkarak kendilerine yeni aidiyet zeminleri teşkil etmişlerdir.

Devlet yapısı ve toplum yaşantısında karşımıza çıkan yenileşme hareketi ile birlikte Avrupa kaynaklı düşünce hareketleri Türk münevverleri arasında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Dönemin kültür hayatındaki söz konusu hızlı değişim, basın yayın kuruluşlarının yazın hayatında hızla artış göstermesi, Osmanlı toplumunun başta münevverler olmak üzere bu yeni kültür dairesinden gelen düşüncelere gösterdiği iltifattan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, Batı kültürüne ait düşünce akımlarının Osmanlı toplumu içerisinde hızla yayılmasında gazeteler, mecmualar ve tercüme eserlerin etkili olduğunu söylemeliyiz.

Batı kültürüne duyulan ilginin artması ile birlikte süreli yayınlarda, Avrupa'ya ait haberler ve bilgiler yer almaya başlamış, yeni kültür dairesinin getirilerine uygun yaşam tarzını destekleyici yazılara yer verilmiştir. Bunun yanında, söz konusu süreli yayınlar, İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun başlıca vilayetlerine yayılmış, farklı dillerde de yayınlar basılmaya başlanmıştır. Bu anlamda, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi süreli yayınları için bir anlamda “kitlesel mektep” rolünü üstlendiklerini söylememiz yerinde olacaktır.

Süreli yayınlarda yer alan Batılı yaşam tarzı özelliklerinin yanında Batı literatürüne ait tercüme de Osmanlı toplumunun yaşadığı zihniyet değişimini hızlandırmıştır. Yenileşme döneminde Avrupa'ya gönderilen ve burada eğitim aldıktan sonra ülkeye dönen genç nesil, tercüme hareketinin ve basın hayatının avangartları olmuştur. Fransızca başta olmak üzere Avrupa dillerini öğrenmeye başlayan bu gençler, Avrupa'da modernitenin kurucusu olan edebî eserleri Osmanlı Türkçesine tercüme etmişlerdir. Bu tercümelerde, Osmanlı edebiyatı için yeni bir tür olan roman ilgi görmüş, farklı edebî türlerdeki tercüme-ler de yenileşme döneminin kültür hayatını beslemiştir. Kurgusal bir yapı içerisinde inşa edilen Batılı romanların Osmanlı toplumu tarafından takip edilmeye başlanması, Avrupalı yaşama tarzı ve düşünce yapısının evlere, zihinlere girmeye başlamasını beraberinde getirmiş, böylece yenileşme hareketi giderek artan bir iltifat ile devam etmiştir.

Tanzimat Dönemi Osmanlı münevverlerinin Batı edebiyatlarından tercüme ettikleri eserler, köklü Avrupa kültürünün kendine özgü zihniyet yapısını ve yaşam tarzını ihtiva etmekteydi. Bilhassa, Türk edebiyatına yeni bir tür olarak giren ve çokça rağbet gören roman türündeki eserler, söz konusu kültürel aktarımın hızlanmasını ve Osmanlı toplumunun yeni bir hayat tarzı ile karşılaşmasını sağlamıştır. Roman türünde ilk planda verilen eserlerde, didaktik bir anlayışın benimsendiğini ve zihniyet değişiminden kaynaklanan ikiliğin

ele alındığını söyleyebiliriz. Genel anlamda aile düzenindeki değişmelerin toplum yapısındaki bozulma bağlamında ele alınması ve Doğu-Batı kültürlerinin Osmanlı toplumundaki çatışma yaratan karşılaşması zemininde ele alınan konularla karşılaşmaktayız. Bu anlamda, sanat eserinin dönem sanatçıları tarafından işlevsel bir amaçla kullanıldığını ve dönemin sosyal hayatının bir aynası olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Gerçek hayatın kurgusal zemindeki sanat yaratımı olarak romanlar, son dönem Osmanlı sosyopolitik gelişme ve değişmelerinin izlenebileceği önemli bir zemindir. Gerek telif gerekse tercüme eserler olsun, Batılı düşünce akımları ve zihniyet yapısının Osmanlı toplumuna yansıtılması konusunda romanların rolü oldukça önemlidir. Bilhassa Batı fikriyatında gelişen akılcılık ve bilime duyulan güven, Tanzimat Dönemi'nden itibaren Osmanlı düşünce sistemine hızla giren ve oldukça etkili olan akımlar arasında başta gelmektedir. Aile ve toplum yapısı, eğitim sistemi, mimari ve sanat anlayışı gibi pek çok husustaki modern ölçütler, yine romanların kurgusal yapısı içerisinde işlenen konularla Osmanlı toplumuna nakledilmiştir.

Devlet yönetim sistemi ile ilgili parlamenter bir rejim arzusu ve katılımcı yönetim sistemi ile uluslaşma düşüncesini geliştirip millî kimlik inşasına zemin hazırlayacak zihniyet yapısının teşekkülünde de edebî metinlerin önemli bir rolü vardır. Söz konusu alanlarda değişen düşünce yapısına zemin hazırlayan ve değişimi hızlandıran romanların gözlemlenmesi, yaklaşık olarak 1900'lerin başından itibaren mümkün hâle gelmektedir. Bu döneme gelinceye kadar Osmanlı toplumunun, münevverlerinin ve devlet bürokrasisinin belirli bir zihni olgunluğa kavuştuğunu, kimlik ve aidiyet konusunda ne istediğini daha fazla bilir hâle geldiğini ve yeni bir devlete vücut verebilecek kemâle eriştiğini söyleyebiliriz.

XIX. yüzyıldan itibaren devlet iradesiyle kapılarını Batı medeniyetinin yeniliklerine açan Osmanlı Devleti'nde de bu anlamda kültür hayatını ilgilendiren değişimler gündeme gelmiştir. Önceki dönemlerde hanedanlığın geçmişinin ele alındığı ve çeşitli yorumlarla da zenginleştirilen tarih yazıcılığı, diğer tüm ilim alanlarında olduğu gibi, yavaş yavaş yerini objektif belgelere dayalı tarih ilmine bırakmıştır. Ayrıca kökenlere dair araştırmaların iltifat görmeye başlaması ile birlikte Türk tarihinin incelenmesi ve ortaya konması, tarihçilerin başlıca uğraş alanları hâline gelmiştir. Böylece, XIX. yüzyıldan itibaren kaleme alınan tarih alanındaki eserler, yalnızca Osmanlı tarihini değil tüm Türk tarihini ihtiva eden çalışmalar hâline gelmeye başlamıştır.

Tarih bilincinin bir toplumda oluşması ve toplumsal geçmişin geniş halk kitlesince öğrenilerek modern zaman şartlarında idrak edilmesi, millî kimliklerin oluşumu döneminde ve sonrasında her zamankinden daha da önemli hâle gelmiştir. Modern tarih çalışmaları,

toplumların kökenlerinin ortaya çıkarılmasını sağlayan bir fonksiyon üstlenmiştir. Köken bilincine dayalı millî kimlik inşası sürecinde, atalar tarihinin bilinmesi, geçmiş dönemlerde yaşananların söz konusu zamanın şartlarına örnek teşkil etmesi ve diğer uluslardan farklılıkların geçmişten gelen bir güçle belirginleştirilmesi, modern dönem ilim hayatının ve sosyolojik gelişmelerin bir realitesi olarak ortaya çıkmıştır.³

Tarih şuurunun millet oluşumundaki önemli etkisi ve getirileri, günümüz sosyokültürel ortamında da kabul gören bir husustur. Geçmişin bilinmesi, yaşanan zamanın yorumlanması ve geleceğin ulusunun kökenlerine dair aidiyet hususiyetleriyle şekillenmesine imkân tanımıştır. Millet sistemini meydana getiren ve o milletin karakteristik özelliklerini ihtiva eden kültür değerlerinin nesilden nesle aktarılması, tarih ilmi sayesinde belirli bir çerçevede mümkün hâle gelmiştir ve bu anlamıyla tarih, milletlerin kültür taşıyıcısı olarak modern zaman ilim dünyasının önemli bir alanıdır.

Edebiyat ve tarih disiplinlerinin kesişiminde yer alan tarihî romanların millî kimlik inşası konusunda ele alınması, modern toplum yapısının oluşmasında söz konusu alanların etkinliğinden dolayı önem arz etmektedir. Kökenlerinin tarih disiplini çerçevesinde ulaşılabilen en eski dönemlere kadar uzanması arzusunu taşıyan modern toplumlar, bu birikimin aynı zamanda kültürel aktarım yoluyla nesiller arasında devamlılığına da önem vermişlerdir. Edebî verimler, okur üzerindeki etkileyciliği sayesinde toplumların kanalize edilmesi ya da belirli bir düşünce etrafında birleştirilmesi noktasında önemli bir motivasyon zemini olmuştur. Bu bağlamda tarihî romanlar, ortak tarihî bellekten yola çıkarak ele aldıkları ve toplumun geçmişini ilgilendiren kurgusal anlatıları sayesinde millî kimliklerin inşa edilmesinde muhtaç olunan kitlesel ajitasyonu sağlamışlardır. Böylece ortak tarihî belleğin verimlerinden faydalanılarak kaleme alınmış olan tarihî romanlar, uluslaşma sürecindeki toplumların kültür hayatları üzerinde millî duyguları pekiştirici bir rol üstlenmişlerdir.

Türk kültür hayatında da tarihî romanlar bağlamında ortak tarihî bellekten faydalanan kitleleri motive edecek konular işlenmiştir. Çalışmamızda, uluslaşmanın ve bu bağlamda millî kimlik inşasının en yoğun şekilde hissedildiği 1923 - 1940 döneminde yayımlan-

³ Romantik anlayışın rağbet görmeye başlaması ve Fransız İhtilali ile birlikte milliyetçilik akımının da yayılmasıyla tarihe bakış açısının da farklılaştığını belirten Çetindaş, “Tarihin, yalnızca kronoloji takibi demek olmayıp, toplumun hayat damarlarından birini oluşturduğu ve aynı zamanda millet olma şartları içerisinde de var olan temel bir harç olduğu yönündeki inanç ve kuramlar, tarih bilgisinin geniş kitlelere mal olabilmesi, millî bir hamle hâline dönüşebilmesi için yaygınlaştırılması gerektiği düşüncesinin de kaynağı olur. Böylece tarih, milletin kolektif şuuru ve maşeri vicdanında yer bulacak, geleceğe yönelik hamlelerde de yol gösterici olabilecektir. Ayrıca romantik olanın değiştirilemeyecek olan eski düzene yaslanması, tarihi sadakatle koruyan bir akım olması, insanların geçmişe dönük özlemleri; bu günden kaçarak, geçmişe yönelmeleri, tarihe verilen önemi daha da artırır” (Çetindaş, 2018: 49) tespitiyle modern dönem tarih çalışmalarının uluslaşma süreci içerisindeki rolünü ortaya koyar.

miş tarihî romanları konu edindik. Bu romanları ele alırken, ortak tarihî belleğe ait unsurların millî kimlik inşası içindeki yeri ve bu inşadaki rolünü ortaya çıkaracak bir bakış açısını benimsedik. Tarihî gerçeklikten faydalanan ancak bu gerçekliği kurgu dünyanın imkânları dâhilinde yorumlayan tarihî romanların, ortak tarihî belleğe ait unsurlar bağlamında okuyucuya sunduğu kimlik tanımlamasını ve aidiyet duygusunu pekiştirecek anlatıları ne şekilde ele aldığını ortaya çıkarmayı amaçladık.

Millî kimlik inşası, ulus-devletlere evrilen süreçte çoğulcu yönetim sistemlerine geçme ve millî bir yapıyı inşa etme arzusunda olan ülkelerde edebî metinler içerisinde ele alınmıştır. Kültürel gelişim ve değişim ile neredeyse bire bir alakalı olan millî kimliklerin inşası süreci, bu değişimin yaşandığı dönemlerde edebiyatçıların da doğal olarak gündemine gelmiş bir meseledir. Toplumlara aktarılmak istenen düşüncelerin kurgusal bir yapıda edebî eser içerisinde ele alınması sayesinde kültürel değişimin toplumun çeşitli kesimlerinde daha etkili görülmesi, edebî eserlerin bu dönemde millî kimlik inşası amacına hizmet edecek düşüncelerin işleneceği bir zemin olarak görülmesine neden olmuştur. Türk edebiyatında da Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına uzanan süreçte aynı duyarlılıklar öne çıkmıştır. Yazarlar tarihî konulardan faydalandıkları eserlerinde yakın ya da uzak geçmişe uzanmışlardır. Dönemin okuyucusuna örnek altın çağlar ve kişiler yansıtmışlar, kültürel aktarım sayesinde ulusal bir devlet ve toplum düzenine motivasyon sağlayacak kültürel verimler ortaya koymuşlardır. Bir devletin yıkılışına ve yeni bir devletin kuruluşuna tanıklık etmiş nesil, bu şekilde yeni bir tarih şuuru ve kültür ortamı ile tanışmıştır. Tebaadan modern vatandaşa, mutlakıyetten demokrasiye ve tekil idareden çoğulcu yönetim anlayışına evrilen bu süreçte hedeflenen toplum ve devlet yapısı tam anlamıyla millîlik ve bize özgülük çerçevesinde şekillenmiştir.

İmparatorluk hacmine kavuşmuş bir devletin yıkılmasının sancısını yaşayan bir neslin Cumhuriyet'i kuracak heyecana ulaşmasını sağlayan uluslaşma hareketi, Türk millî kimliğini kazanma şuuruna erişmiş bir milletin gerçekleştirebileceği bir heyecanı taşımaktadır. Edebî eserlerin toplum hayatındaki etkisi düşünüldüğünde, tarihî romanların uluslaşma sürecini yaşayan bir topluma hitap ederken millî kimliğini pekiştirecek hususları kurgusal bir zeminde ele alması kaçınılmazdır. Tarihin gerçekliğiyle romanın kurgusallığının kesişiminde yer alan tarihî romanlarda ele alınan hususların belirli oranda gerçekliğe dayandığı ancak kurgusallıkla beslendiğinden dolayı ilmî bir belirlenimi de yansıtmadığı çalışmamızın temel bakış açısını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın kapsamına göre belirlediğimiz romanları incelerken millî kimlik inşası konusunun eserlerde ele alınışı ile ilgili tarafımızca belirlenen kategoriler, romanların incelenmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Yazarların konuya yaklaşımlarını da ifade eden ve romanlardaki belirlemelerimizin tasnif edilmesine yardımcı olan söz konusu kategorilerimizi şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Türk'ün Üstün Vasıfları - Diğer Milletlerden (Topluluklardan) Farklılıkları
2. Türklüğün Ezelîliği ve Ebedîliği
3. İdealize Edilen Kahramanlar
4. İdealize Edilen Tarihî Dönemler
5. İdealize Edilen Zaferler ve Başarılar
6. İdealize Edilen Yurt - Vatan ve Toprağın “Vatan” Hâline Getirilmesi
7. Devlet Kurma Şuuru
8. Toplumsal Birlikteliği Sağlayan Felaketler ve Savaşlar
9. Türklerin Medeniyet Kurma Vasıfları ve Medeniyetin Gelişimine Katkıları
10. Simgeler ve İmgeler

İncelediğimiz romanlarda millî kimlik inşasını pekiştirici kısımlar bu kategorilere göre tasnif edilmiştir. Yazarların millî kimlik inşasına katkı sağlayacak ortak tarihî belleğe ait hususiyetleri ele alış şekilleri, bizim belirlediğimiz bu başlıklar altında konunun değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu başlıklar çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde edebî eserin merkezde tutulmasına özen gösterilmiştir. Ele aldığımız bu alt başlıklar çerçevesinde incelediğimiz eserlere ait tespitlerimiz, Türk millî kimliğinin inşası konusunda yakın ya da uzak geçmişe ait kurgusal verilere sahiptir.

Ortak tarihî belleğin imkânları çerçevesinde Türk tarihini konu edinen romanlardaki belirlediğimiz kısımları çalışmamıza aktarırken, anlatının bütünlüğünü yansıtacak şekilde alıntılama yapılına özen gösterilmiştir. Bununla birlikte; Abdullah Ziya Kozanoğlu - *Atlı Han*, Fazlı Necip - *Saraylarda Mecnunlar*, İskender Fahrettin Sertelli - *Abdülhamid ve Afrodite*, İskender Fahrettin Sertelli - *Deliler Saltanatı*, İskender Fahrettin Sertelli - *Telli Haseki*, Enver Behnan Şapolyo - *Ayşim*, Ekrem Reşit - *Hayreddin Barbaros* adlı romanlarda ele alınan konular millî kimlik düşüncesini pekiştirecek bakış açısıyla işlenmiştir. Bu eserler, tarihî konulu olmakla beraber uluslaşma düşüncesine hizmet edecek şekilde kurgulanmamıştır. Ortak tarihî belleğin daha çok popülist olarak ifade edilebilecek bir bakış açısıyla değerlendirildiği bu romanlar çalışmamıza dâhil edilememiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE BAZI TEMEL KAVRAMLAR

1. Birey ve Toplum Kavramları

Sosyolojik anlamda birey, toplum içerisinde öznel bir dünyada yaşayan ve bu dünyayı toplumun genel sistemine entegre eden; etkilenen ve etkileyen, terkibî bir konumdur. Toplamların yapısı, bireyin toplum içerisindeki yeri, toplum katmanları arasındaki etkileşimler ve üst yapıda kültürel bir organizma olarak toplumların farklı kültür daireleri ile etkileşimleri tarihsel süreç içerisinde değişmiş ve hâlihazırda değişerek devam etmektedir.

İnsanlar gibi toplumlar da değişerek gelişme üzerine programlanmıştır. Mikro anlamda birey; öznel tercihleri, birikimleri ve karakteristiği ile makro yapı olan topluma vücut vermektedir. Bu anlamda, her bireyin kendine özgü bir dünyası, her toplumun da küresel boyutta kendine özgü bir yapısı vardır. Bu yapılanmada bireyler, ait oldukları çevre ve yaşamları boyunca muhatap oldukları birikimler sayesinde farklılaşır ve tekâmüllerini sağlarlar.

Toplamların kendilerine özgü yapıları ve üst yapı anlamında ait oldukları kültür dairelerini şekillendirmelerinde ya da farklı kültür dairelerinden etkilenmelerinde, makro düzeye vücut veren örf, anane, töre, gelenekler, siyasi yapı, aile yapısı, dünya algısı ve bunların tümünden etkilenecek kümülatif bir şekilde gelişimini sürdüren kültür hayatı önemli bir yere sahiptir. Farklı bileşenlerin terkibinden meydana gelen toplumsal yapıların sistematikte kültür dünyası şekillendirici bir rol üstlenmektedir. Bireylerin üst yapı olarak tanımlayabileceğimiz toplum organizmasına dâhil olmaları ve özgünlüğün sağlanmasında, o toplumun kendine özgü kültür dünyasına ait birikimleri belirleyici olmaktadır. Bir toplumun geçmiş ve gelecek algısı, kendine özgünlüğü, farklı toplumlarla ilişkileri gibi hususlar bu sayede kendisini göstermektedir. Birey kavramının günümüzdeki modern anlam çerçe-

vesi ise XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa toplum ve düşünce dünyasında şekillenir.

XVIII. yüzyıla kadar bir feodal bir beye ya da mutlak iktidara sahip bir hükümdara tâbi olarak idare edilen Avrupa toplumları, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı prensipler çerçevesinde farklı sosyolojik ve siyasi arayışlara girmiştir. İhtilal sonrasında ortaya çıkan yeni devlet ve toplum anlayışı ile birlikte artık “(...) bireyin hak ve özgürlüklerinin kaynağında doğrudan doğruya insan yatmaktadır. (...) insanın toplumu şekillendirmesinden söz edilmektedir. Toplumdaki tek gerçek değer insandır, her siyasal sistemin amacı onun mutluluğunu ve refahını sağlamaktır (...)” (Üskül Engin, 2014: 207) gibi köklü siyasal sistemi ve kamu yönetimini ilgilendiren temel prensipler benimsenmiştir.

Akla ve bilime verilen önem, duyulan güven birey anlayışının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Artık dinî bir zümreye aidiyet veya imtiyazlı bir aileye mensubiyet ile kazanılan mevki ve itibarın yerini şahsi çabalarla elde edilen ekonomik edinimlerden doğan ayrıcalık veya eğitim yoluyla elde edilen birikimlerden doğan seçkinlik almış, bireysel gelişim önem kazanmıştır. Bu dönemle birlikte devlet nezdinde belirli zümreler ya da ailelerin itibarı ile yer ve mevki edinenler değil, şahsi gelişim sayesinde kendini gerçekleştirmiş modern birey daha muteber hâle gelmiştir.

“Her insan özel aidiyetlerine göre düşünme, hareket etme ve hissetme eğilimi gösterdiği ölçüde, kısacası, herkes kendisini tanımlayan aidiyetlerle kuşatıldığı ölçüde her birey özel bir birey olarak düşünme, hareket etme ve hissetme eğilimi gösterir. Her insan doğuştan gelen aidiyetleriyle belirlenmiş rolü doğal olarak oynamaya, sınırını açığa vuran davranışları kendiliğinden benimsemeye, ait olduğu zümrenin yaşama biçimlerini içselleştirmeye, kısacası ne olması gerektiğine uyum sağlamaya, olduğu şeyle özdeşleşmeye yönlendirildiği ölçüde bir *kişi*'nin görünümünü almaya gidecektir” (Legros, 2011: 74).

Bireyin; hak ve ödevlerini anayasal temele oturtma çabaları, aidiyetine dair doğuştan gelen ve gelişen toplum yapısına bağlı olarak değişen tanımlamalarını gerçekleştirme arzusu özgürlük, adalet, hukuk ve çoğulcu yönetim sistemine geçiş taleplerini beraberinde getirmiştir. Böylece; insanların hükümdarlarına / beylerine duyduğu sadakat, yerini akla ve bilime duyulan güvene, bireysel gelişimin önemine bırakır⁴. Bireyin ortaya çıkışını ifade

⁴ Jung, insanoğlunun dünyadaki yapıp ettiklerini “İnsan yaşamının esas gairesi, kendi tedavisidir, yani kendi eksikliklerini tamamlamak, çatışmalarını çözümlemek ve zedelenmişliklerinin ıstırabını azaltmaktır. Bunu başarmak, dünyayı, yeniden ve merkezinde kendisi olmak kaydıyla, yani, kendi dünyası olarak ‘ta-

eden söz konusu değişim sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanda dünyanın artık eskisinden çok daha farklı bir yer olduğunu göstermektedir. Bu farklılığın asıl odaklandığı nokta ise egemenlik hakkının bir kişi ya da hanedandan alınıp ulusal bir seviyeye çıkarılmasıdır.

“Hukuksal bir birim olarak ifade edilen ulusal egemenlik, egemenliğin özüdür ve hiçbir kişi veya kurum ulustan kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz. Bu prensip anayasal bir güvence altında alınmıştır. Böylelikle egemenlik sürekli, kişileştirilemeyen ve yasalardan üstün olması mümkün olmayan bir konuma getirilmiş ve ulusal bir içerik kazandırmıştır” (Ay; Uçar, 2015: 201).

Toplumun hak ve özgürlüklerden ne derecede faydalanacağını, sosyal ve ekonomik hayatta ne kadar hak sahibi olacağını artık anayasal hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirilecek, birey hem yaşadığı toplumu kararlarıyla yönetme mekanizmasına dâhil olacak hem de hak ve ödevler bağlamında içinde yaşadığı topluma karşı sorumlu olacaktır. Artık insanlar şahsi olarak yaşamlarını kurmaya, eğitim yoluyla kendilerini geliştirmeye, sanayileşme ile birlikte artan talebi karşılamaya, sosyal hayatta kendi birikim ve çabalarıyla yer edinmeye çalışmakta, devlet ile olan ilişkilerini de aynı zihniyet çerçevesinde gerçekleştirme arzusundaydı⁵.

Bireyin toplum hayatında merkezî bir konum elde etmeye başlamasıyla birlikte, toplumsal faaliyetlerin odak noktası da değişmeye başlamış ve kültürel hayatta da bu değişimin etkileri görülmüştür. Bu bağlamda, akla ve bilime duyulan güven, Romantizmin etkisi ve aidiyet konusundaki farklı arayışlar, insanların kökenleri, geçmişleri ve kimliklerini sorgulamalarını gündeme getirmiştir. Geniş halk kitlesinden gelen bu talep ile ilmî çalışmalar şekillenmiş ve köken bilimi, dil ve tarih araştırmaları her zamankinden daha fazla iltifat görür hâle gelmiştir. İhtilal sonrası Avrupa toplumlarındaki sosyal ve kültürel hayatı etkileyen çalışmalar; aidiyet, kimlik ve köken araştırmaları çevresinde ağırlık kazanmıştır.

Monarşilerden demokratik rejimlere doğru ilerlenen süreçte, halkın devleti ile olan ilişkisi köklü değişikliklere uğramıştır. Bu değişimin temelinde devlet - birey ilişkisinin

mam’ etmektir: ‘Yaratıcılık’ dediğimiz, hiç bitmeyecek, yani hiçbir zaman ufkuna ulaşamayacak eylem de budur: ‘Dünyayı-tamam-etme-eylemi’” (Jung, 2005: 9) sözleriyle değerlendirir. Bireyin devlet ve toplumdan beklentileri, kimlik tanımlaması ve aidiyet ihtiyacı gibi konular da bu bağlamda değerlendirilebilecek insani talep ve gereksinimlerdir.

⁵ Gellner, sanayileşme ile birlikte değişen toplum yapısının kimlik inşasına uzanan değişim hareketini “Endüstriyel toplum ortak bir okuryazar kültürle devingen bir toplumu öngörür; başka bir deyişle, kimlik simgesinin vatandaşlarının çoğunun ortak kültürü olduğu ‘millî’ devletleri doğurur” (Gellner, 2012: 179) sözleriyle ifade eder.

şekillenmeye başlaması ve devlet organizmasından bireyin ve toplumun beklentilerinin farklılaşması yatmaktadır. Önceki dönemlerde hükümdarların sözlü teminat ile ortaya koydukları çeşitli haklar, artık daha genişletilmiş bir şekilde ve anayasal güvence çerçevesinde talep edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda halkın hak ve ödevleri, özgürlükleri ve beklentilerinin dayanak noktasının maneviyat ağırlıklı bir sistemden daha rasyonel zemine çekildiğini söylememiz mümkündür. Devlet ile halk arasındaki ilişkinin rasyonel esaslar üzerine şekillenen bir alana çekilmesi, bireylerin; kökenlerini, kimliklerini ve aidiyetlerini sorgulamalarını beraberinde getirmiştir.

1. 1. Bireyin Aidiyet Duygusunun Doğuşu

İnsanlar, birlikte yaşama kültürünün ortaya çıktığı dönemlerden itibaren, kendilerine bir aidiyet ve kimlik belirlemişlerdir. Aidiyet, kişi olarak toplu yaşama şartları içerisinde bir gruba dâhil olma ve bu grup içerisinde ifade bulma ihtiyacı anlamına gelmektedir. Kimlik ise farklı ifade şekilleri bulunan ve yine belli bir toplanmaya göre kişinin kendisini ifade etmesi, kim olduğunu ve kimlerle beraber olduğunu belirtmesi bakımından önem kazanmıştır. Tarihin farklı dönemlerinin sosyal yapısına göre değişmekle birlikte bir kişinin; inancı, kutsalları, şahsi birikimleri ya da mensubiyetlerini ifade eden ve belirli bir gruba aidiyetini betimleyen tanımlamaları, kimlik ifadelerinde kendisini göstermiştir. Belli bir sosyolojik yapıya ait olma ve şahsi olarak kim ve ne olduğunu ifade etme arzusu, insanlık tarihinin iki önemli olgusunu; aidiyet ve kimliği ortaya çıkarmıştır.

İnsanlık bilinen tarihin önemli bir bölümünde bir hanedana ya da soyluluk temelinde yönetme meşruiyetini elinde bulunduran zümrelere itaat etmiştir. İnsanların belirli gruplarla birlikte yaşama arzusu, bir topluluğa dâhil olma isteği ve kendisinden daha büyük bir gücün himayesinde olma ihtiyacı, insanlık tarihi boyunca gözlemlenebilen ve çeşitli farklılıklarla kendisini gösteren bir olgudur. Bu bağlamda, kişilerin, belirli bir aidiyeti benimsemesi söz konusu birliktelik duygusunda aranmalıdır. Belli bir üst yapıya ait olma, kişinin kendisini daha güçlü hissetmesini, doğası gereği birlikte yaşama arzusunu tatmin etmesini, şahsi mensubiyetini tanımlamasına yardımcı olacak verileri bulmasını, idealizmi benimseyen kişiler için de ideallerini gerçekleştirebileceği bir yapı inşa edebilmesini sağlamaktadır.

Köken ve aidiyet ile ilgili sorgulama ve araştırma arzusunu bir arada değerlendirmek uygun olacaktır. Monarşiyi benimsemiş yönetim sistemlerinde, devletlerin geçmişleri, ge-

nel itibarıyla, hanedanın soyuna uzanıyordu ve toplumun aidiyeti, hükümdarın soyluluğuna ve meşruiyeti sağlayan hanedana bağlanıyordu. Halk, hükümdara ve hanedana gösterdiği sadakat kadar değerli; hükümdar, Tanrısal mertebeden geldiği savunulan kudreti ve cömertliği nispetinde makamının sahibiydi. Bu anlamda, hanedanların meşruiyet kaynağı, soyluluklarında bulunmaktaydı. Ancak, Fransız İhtilali ile birlikte toplumların sorgulamaya başladığı temel konu, hanedanlarının meşruiyeti olmuş, topluma hükmetme ruhsatının kaynağı modern zamanın getirilerine göre yorumlanmaya başlanmıştır. Sadakat ve inanç sistemlerinin sorgulanmaya başlaması ise bireyin neye ve nereye ait olduğunu araştırma gerekliliğini, arzusunu beraberinde getirmiştir. Bu sorgulanan alanlar ve hatta sorgulamanın bizatihi kendisi, yeni bir devrin başlangıcını ifade etmektedir.

Monarşik yönetimlerde hanedana duyulan bağlılık, bu soyluluğun getirdiği üst-tanımlamaya aidiyeti doğurmuştur. Örneğin; Büyük Britanya’da kraliçeye, Osmanlı Devleti’nde padişaha duyulan bağlılık, söz konusu tarihî dönemin şartları içerisinde anlaşılabilir bir olgudur ve dönemin aidiyet tanımlamasını ifade eden doneleri bizlere sunmaktadır. Aidiyet duygusu, modern toplumlarda kendisini daha fazla gösteren ve ulus-devlet yapılanması, uluslaşma süreci ve millî kimliklerin inşası bağlamında değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Aidiyetlerin betimlenmesi ve pekiştirilmesi, ulus-devlet oluşumu sürecini harekete geçirmiştir.

Ulusların ortaya çıkması sürecinde; ortak hak, ödev ve özgürlükler bağlamında anayasal bir bağlayıcılıkla birbirine bağlanmış toplumun tek devlet, tek dil ve tek bayrak esasları çerçevesinde kenetlenmesi, toplum içerisindeki tüm kesimlerin birbirini aynı ulusun parçaları olarak telakki etmesi, toplumun öteki toplumlara karşı üstünlüğünün vurgulanması önemli gelişim noktaları olmuştur. “İnsanlar hiçbir zaman bu kadar ortak şeye sahip olmamışlardı, bu kadar ortak bilgiye, bu kadar ortak referansa (...) ama bu, birilerini ve ötekilerini farklılıklarını daha da vurgulamaya (...)” (Yeniçeri, 2012: 236) itmiştir. Uluslaşma ve ulus-devlet meydana getirme süreçlerinin hemen her toplumda görülen başlangıç ve gelişim süreci bu noktalar etrafında toplanmaktadır.

Gelenekten beslenen ulusal kültürün ortak bir aidiyet zemini oluşturması ve toplumsal bütünlüğün sağlanması, ulus-devletler için hayati önem taşımaktadır. Kurucu felsefesi “birlik” ve “tek”lik üzerine olan ulus-devletlerin, söz konusu bütünlük fikrinden ödün vermeleri ya da fiiliyatta bu durumu pasifize edecek tavizler göstermeleri, bizatihi var oluşlarının sorgulanmasına, birlik yapısının tehlikeye girmesine ve rejim sorununun ortaya çıkmasına sebebiyet verecek noktalar olarak görülmüştür. Bu anlamda, ulus-devletlerde kuru-

cu felsefelerin muhafazası ve toplumun “tek”lik ideali etrafında bir arada tutulması önemlidir.

“Evrensel bir model olarak görülen bireysellik kişiyi, Batı dünyasında tarihin belirli bir döneminden itibaren içine soktuğumuz bir kalıp gibi görülebilir. Bu anlamda birey, bir kurgudur ve sosyal olarak inşa edilmiştir. Her inşa gibi, bireyselliğin inşasında da belirli özellikler öne çıkarılmıştır. Bu özelliklerden en temel olan üçü tekillik, özerklik ve içsellik olarak sıralanabilir. Bu özellikler liberal birey kurgusuna tekabül eder. Zira birey kendisini biricik, tekil ve farklı olarak görmekte, özerk ve bağımsız olduğuna inanmakta, dolayısıyla da kendi kendine yeterli olduğu inancını taşımakta ve olayların nedenlerinin kendi içinde olduğu eğilimini taşımaktadır” (Aka, 2010: 21).

Millî kimliklerin ortaya çıkışı, birey anlayışının gelişmesi ile yakından ilgilidir. Her iki husus da ortaya çıkış ve gelişim gücünü akılcılık ilkesi ile Fransız İhtilali sonrası düşünce dünyasını saran fikir akımlarından almıştır. Rönesans ve Reform ile önceki dönemlerin dogmatik düşünce yapısına son veren Avrupa, insan iradesini ve aklın gücünü öne çıkaran bilimsel gelişimin merkezi olmuştur. Artık topluluk içerisinde anlam kazanan ve iradesi kitlenin güdülenmesine bağlı insan değil, kendi iradesini önceleyen, şahsi birikimleri ve aklının gücüyle tüm zorlukları aşacağına inanan, bilinmezleri bilimin gücüyle açığa çıkaracağını düşünen ve hatta kendisini yönetenleri, yönetim sistemini peyzaj edebileceğine iman eden birey vardır.

Avrupa toplumlarında ortaya çıkan ve siyaset ile bilim dünyasını etkileyen bu gelişmelerde romantizmin de etkisinin olduğunu söylememiz gerekir. Bireyin kendi kudretinin farkına varması, kendi dünyasını sorgulamaya, geçmişini öğrenmeye çalışmasına ve kendi inançlarını, tanımlamalarını inşa etmesine yol açmıştır. Bu anlamda, söz konusu araştırma ve inceleme konularında, geçmişe duyulan özlem ve mazinin şimdiki zamanı şekillendirecek öznel bir geçmiş olarak algılanmasının payı büyüktür⁶.

⁶ Jan Assmann geçmişte yaşanan ve tarih olmuş konuların bugünü şekillendirmesi ile ilgili zamanı bütünlüğü bir bakış açısı geliştirir. Buna göre, “(...) geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar. Bu cümle belki ilk önce saçma gelecektir. Hiçbir şey geçmişin oluşması kadar kolay değildir: Zaman geçer ve geçmiş olur. Bugün, yarın olduğunda geçmiştir, düne dönüşmüştür. Ancak toplumlar bu doğal durum karşısında çok farklı tutum alırlar. Örneğin Cicero’nun ‘barbarlar’ hakkında söylediği gibi ‘günü geçirmek’ için yaşayabilir ve bugünü huzurla yarına çevirirler, bu durum da yok olma ve unutulmaya eşit ya da bugünü sürekli kılmak için her türlü çabayı gösterirler (...) Kim ‘bugünden’ ‘yarına’ bu biçimde bakarsa, ‘dünü’ yok olmaktan kurtarmak ve hatırlayarak yaşatmak zorundadır. Geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur. Geçmişin ancak kendisiyle ilişki içinde olduğunda var olabileceği tezi ile bu kastedilmektedir” (Ass-

XIX. yüzyıldan itibaren dünyayı saran toplum felsefelerinin temelinde, işte bu düşünce dünyasının esasları etrafında vücut bulmuş “yeni insan” yer almaktadır. Yeni insan aynı zamanda; laik devletin eğitim sisteminde edindiği birikimlerle toplum içerisinde kabul gören ve var olan, devletle ilişkisi bireysel olan, çoğulcu demokratik sistemi benimseyen, hak ve ödevleri anayasalarla belirlenmiş / temin edilmiş, özgürlükleri ve mülkiyet hakkını savunan, pozitif bilimlere ve aklın gücüne iman eden bir “model insan”ı ifade etmektedir.

Yeni insan, değişen dünya şartlarının toplum ve devlet yönetimi çerçevesinde önceki dönemlerden farklı bir insan tipinin ortaya çıkışıdır. Klasik dönemlerdeki topluluk içerisinde anlam kazanan ve ait olduğu soy ya da cemaat vesilesiyle kamusal alanda kendisini ifade edebilen insan tipi artık sona ermiştir. Modern dönemin insanı artık aklının kudretine iman etmeye başlamış ve akıl sahibi birey olarak kendi arzularının ve ideallerinin peşine düşmüştür. Uluslaşmanın ve yeni insan tipinin ortaya çıkması, şüphesiz ki insanlık tarihindeki önemli bir kırılmayı ifade etmektedir. Rönesans, Reform ve 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali’ni yaşayan Avrupa ve ardından tüm dünya için artık sosyokültürel ve sosyopolitik ortam çok farklıdır. Bu değişimler, sosyal ve kültürel tarihin gerçek anlamda dönüm noktalarıdır.

2. Kimlik Kavramı

Kimlik, sahip olduğu pek çok anlam bakımından zengin bir kavramdır. Bir “şey”in ne olduğunu tanımlama konusu gündeme geldiğinde söz konusu unsurun temel niteliklerini betimleyen temel bilgiler, onun kimlik bilgilerini ifade Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer alan tanımlamaya göre kimlik; “1. Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü (...) 2. Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, hüviyet. 3. Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü” (Türk Dil Kurumu, 2005: 1182) şeklinde üç ayrı kategoride anlamlandırılmaktadır.

Kimliğe getirilen birinci anlam, sosyal hayat içerisinde bireyin kazandığı özellikleri; ikinci anlam, yine sosyal bir varlık olarak bireyin nitelendirilmesi için kullanılan ve resmî bir fonksiyona da haiz olan kimlik belgesini; üçüncü anlam ise daha genel bir anlam boyutuna sahip olarak herhangi bir şeyin, başka bir ifadeyle tüm nesnelerin tanımlanmasını ifade etmektedir.

mann, 2015: 39-40) yorumunu getirir. Bu bakış açısıyla zaman kavramı bütünlük bir hâl alır, yaşanan zamanı besleyen bir geçmiş algısı kendisini gösterir.

Kimlik, toplumsal yapı içerisinde bireysellekle anlam kazanan “(...) bireyin sınıf, ırk, cinsiyet, cinsellik, kuşak, bölge, etnisite, din ve ulus gibi topluluklara mensubiyetinden türeyen, toplumsal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak tasvip edilen (veya hiç değilse tanınan) kendine dair anlamlamalar bütünü” (Schick, 2001: 17) olarak kapsayıcı bir tanımlamalar manzumesini ifade eder. Bunun yanında, sosyal bir varlık olarak bireyin kimliğinin ne olduğu konusuna Bozkurt Güvenç’in getirdiği tanımlama ise şu şekildedir:

“En yalın tanımıyla kimlik, kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların ‘Kimsiniz, kimlerdensiniz?’ sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır. Bir telefon konuşmasında kendisini ‘Ben, Ahmet Demircioğlu’ diye tanıtan kişi, Demirciler soyundan ya da ailesinden Ahmet olduğunu söylemektedir. ‘Hangi Ahmet?’ sorusuna karşılık olarak ‘Doktorun kardeşi’ ya da ‘Reis Veysel’in ağbisi’ yanıtını verebilir. Bu, bildiğimiz, tanıdığımız bir Ahmet’tir. Yeterlidir. Tanımadığımız bir Ahmet’in kimliğini, kim olduğunu daha yakından öğrenmek isteseydik, belki de memleketini, mesleğini, yaşını, işini, tuttuğu partiyi, üye olduğu dernekleri, okuduğu gazete ve dergileri, dostlarını, beğendiği yazarları, yakınlık duyduğu politikacıları, okul arkadaşlarını, eşini, çocuklarını, malını mülkünü, bankasını vb. bilgileri edinmek isterdik. Ya da Ahmet kendini tanıtmak için, Müslüman ve Türk olduğunu belirtmek gereğini pek duymadan, bütün bu bilgileri bize verirdi. Ahmet adı onun Müslüman, Demircioğlu soyadı ise Türk olduğunu açıklıyordu” (Güvenç, 2010: 3).

İnsan, sosyal yapı içerisinde anlam kazanan bir varlıktır. Diğer insanlara göre ben kimim? sorusu, buradaki asıl önemli noktayı ifade etmektedir. Bireyin bir başkasına göre kendisini tanımlama çabası, onun toplumsal yapı içerisinde anlam kazanmasını beraberinde getirir. Bu durum, kişi kendisini yalnızlığa mahkûm etmiş, toplumdan soyutlamış olsa dahi geçerlidir. Çünkü bu sefer de diğerlerinden soyutlanması bakımından bir özgünlük kazanmış olur.

Sırasıyla; bireysel, kişisel ve ulusal-kültürel kimliklerin kapsamının genişleyerek giden bir tanımlama silsilesi oluşturduğunu söyleyebiliriz. En dar kapsamlı diyebileceğimiz “bireysel kimlikler” şöyledir: “Kişiyi ötekilerden ayırmak için, kurumlarca verilmiş bireysel kimlikler; herkesin cebinde, işyerinden aldığı çalışma, trafik polisinden aldığı sürücü, bankadan aldığı para - kredi kimlikleri (kartları) var. Bunlara, kısaca ‘bireysel kimlik’ diyebiliriz” (Güvenç, 2010: 4).

Bireyselin ardından gelen “kişisel kimlikler” toplum içerisinde tek başına var olan şahsın, kendisini benzer gruplar ile birlikte olarak tanımladığı ve belirli bir topluluğa aidiyetini ifade eden, sosyal hayatın içerisinde var olmasını ve konumunu tanımlamasını sağlayan kimlik tipi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarla gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psikososyal veya kişisel kimlikleri de vardır. Bu tür kimliklere, bireysel kimliklerden ayırmak için, ‘kişisel kimlik’ diyebiliriz. Bunların resmi bir belgesi (kartı / kanıtı) olabilir, olmayabilir de” (Güvenç, 2010: 4).

Kişisel kimliklerin toplumsal bağlam içerisinde daha da belirgin hâle gelmesi ve diğerlerinden farklılıkların artmasıyla kişilik kavramı gelişim gösterir. “Kişilik, bireyin kimlikler içinde ve kimliklerle bir örgütlenmesidir. Zira birey, kimlikler aracılığıyla toplumsal çevreye uyum sağlar.” (Aşkın, 2007: 213). Kişiliğin ortaya çıkması ve modern insan tanımlaması olan bireyselliğin pekiştirilmesi hem kişinin toplum içerisinde konumunun belirginleşmesine hem de yaşadığı toplumun sosyokültürel yaşantısına adapte olmasına yardımcı olmaktadır. “Bireylerin kendilerine sunulan kimlikleri beğenmeyip üst sınıfa ait bir kimlikle varlık/temsil alanı oluşturma çabalarının ve kültürel aidiyet oluşturma arzularının temelinde, sosyal sınıf atlamaya yönelik bir tutum söz konusudur” (Kanter, 2012: 74). Birçok farklı belirlenimi ifade eden kimliğin şekillenmesi, kişiliğinin farkına varan ve modern hayata uyum sağlamış bireylerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

“Ulusal-kültürel kimlikler” ise kimlik tanımlamasının en geniş kapsamlısıdır. Bu kimlik belirlemede, bireyin; soy, cinsiyet, aile durumu gibi aidiyetleri ifadesini bulur. Bireyin vatandaşlığını da tanımlayan ve bir millete aidiyetini resmî olarak ifade eden “ulusal - kültürel kimlikler”, evrensel anlamda diğer halklardan farklılığı ve kendi halkına aidiyetini ortaya koymaktadır.

“Nüfus kütüğündeki soy sop ilişkileriyle, kişiye özgü ad, cins, evlilik, askerlik, sabıka bilgilerini bir araya getiren kimliklerimiz de vardır. Yurtdışına çıkarken almak ve kullanmak zorunda olduğumuz pasaport, resmi ve ulusal bir kimliktir. Ahmet Demir veya Hatice Bakır olduğumuz için değil de Ay-Yıldız simgeli Türk pasaportu taşıdığımız için, yabancı ülkelerin çoğuna giderken vize alırız. Bu kimliğe, ötekilerden ayırmak için, ‘ulusal kimlik’ denir” (Güvenç, 2010: 4).

Toplumsal ilişkileri bağlamında anlam kazanan bireyin kendini tanımlama çabası, kimlik tanımlamalarını ortaya çıkarmıştır. Burada “kimlik” ile ifade etmek istediğimiz, resmî bir evrak değil, sosyolojik bir “tanımlama”dır. Bir kişinin evli, bekâr, tüccar, bürokrat, öğrenci... olması, onun toplum içerisinde belirli tanımlamalarla yer almasını sağlar ki bunların her biri ayrı ayrı ve birleşiminde de yekûn olarak çeşitli kimlikleri o bireye mâl eder. Toplumsal motivasyonun en üst seviyede görüldüğünü ifade edebileceğimiz ulus tanımlamaları ise son kteredir ve burada Türk, İngiliz, Fransız, Hintli, Japon... olmak, millî kimliklere giden yoldaki kimlik tanımlamalarını beraberinde getirir.

“Her ulusun, kurucu ataları; ulusun çağlara yayılan sürekliliğini sağlayan bir tarihi; milli değerleri şahsında somutlaştıran kahramanları; bir dili; kültürel ve tarihi abideleri; anı mekânları; tipik bir manzarası; bir folklor ve de giysi; damak zevki; sembolik hayvanlar gibi kimi pitoresk ortaklıkları vardır ” (Thiesse, 2010: 153-154).

Kimlik tanımlamasının ulusların betimlenmesi düzeyine çıkan bir anlam boyutuna erişmesi ile birlikte her toplumun kendi sosyolojik ve kültürel değerler manzumesinden ortaya çıkan karakteristik özellikleriyle özdeşleşen millî kimlik tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Modern toplum yapısına geçilmesiyle birlikte anlam kazanan kimlik ve millî kimlik tanımlamaları, yine modern zamanın getirileri bağlamında değerlendirilmelidir. Aidiyetlerin şekillenmesi, bireyin kendisini hangi kimlikle tanımlayacağı gibi konular modern yaşam tarzı ile ortaya çıkan ve aslında önemli ölçüde kültürle ilgili olan bir fenomendir. Kimlik inşası ve aidiyet ihtiyacı, düşünsel konforu bozulmuş yeni insanın ortaya çıkardığı ve geliştirdiği bir meseledir.

2. 1. Millî Kimlik Kavramı

Millî kimlikler, bireyin diğer milletlerden farklı olduğunu, bir arada yaşadığı insanlarla pek çok ortak noktasının olduğunu, bu ortak noktaların da ötekilere⁷ karşı göstermeyi

⁷ “‘Öteki’, eski İngilizce’de (5-12. yüzyıllar arası) oþer’den, yani, ‘ikinci(sı), ikisinden (iki şeyden) biri, diğeri’nden, Proto-Germen dillerinde antharaz’dan, yani ‘diğeri’nden, Proto-Hint Avrupa dillerinde ‘iki şeyden biri’ anlamındaki al-tero’nun bir versiyonu olan an-tero’dan, yani ‘diğeri, yabancı’dan [Latincesi alter] türemiştir. Ancak, ‘other’daki [öteki] ‘ikincisi’ anlamı zamanla kelimenin içeriğinin dışında kalıp, İngilizce ve Almanca’da ‘ikincisi’ anlamında bir başka kelime kullanıma girmiştir [İngilizce’de ‘second’, Almanca’da ‘zweiter’]. Dolayısıyla, ‘other’ [öteki] dediğimizde, etimolojik olarak ‘iki şeyden biri’ ya da ‘diğeri’ kastedilmektedir. ‘Öteki’nin Eski Yunan Felsefesi’ndeki kullanımına da bakmak, kavramın konotasyonlarının açığa çıkarılması için yol gösterici olabilir. ‘Other’ [öteki], Eski Yunan Felsefesi’ndeki hêteron’un [başka, farklı, öteki, diğeri, ayrı (-olan); başkalık/ötekilik/farklılık vb. -Latincesi alter ya da alius, Osmanlıcası gayr] İngilizcedeki karşılığıdır; öte yandan, hómoios’un [benzer, aynı, es, denk -İngilizce’de similar-] karşıt anlamıdır. Türkçe’de [Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ndeki kullanımla], ‘öteki’, ‘diğeri, öbürü’ [zamir]; ‘sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan’, ‘öbür, diğeri’ [sıfat]; ‘mevcut

arzuladığı farklı olma güdüsünü son derece iyi bir şekilde beslediğini gösteren seviyede bir kimlik tanımlamasıdır.

“‘Ötekiler’ olmaksızın bir ‘biz’ mümkün olamaz. Genel olarak tüm kimlik formlarında olduğu gibi, milli kimlikler de daima bir ‘ötekilik’ problemi ile bir ‘biz’ ve ‘öteki’(ler) ilişkisinin ürünü olarak var olurlar. Milli ‘biz’in mümkün olması için mutlaka bir ‘öteki’ye gereksinimi vardır, öteki yoksa da mutlaka yaratılır. Milli ‘Biz’in, yani milli kimliğin kurgulanması ve oluşması sürecinde ‘ötekiler’den ayırt edilmesi ise tarihsel ve geleneksel anlamların/simgelerin kullanılması ve bazen ‘yeniden icat’ edilmesiyle mümkündür. Diğer taraftan, tıpkı diğer kimliklerde olduğu gibi, Ulusal/milli kimliğin ‘ötekiler’e karşı tarif ve inşa edilmesi bir kereye mahsus değildir, aksine milli kimliklerin sürekli olarak yeniden üretilmeleri gerekir” (Gökcalp, 2007: 293).

Bireyin kimliğini tanımlaması ve nereye ait olduğunu sorgulaması, insanlığın bilinen en eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bir aileye, aşirete, feodal bir geçmişe, boya... vb. yapılara ait olmak, kişinin yaşadığı toplum içerisinde kendisine belirlediği sosyolojik bir statüdür. Toplum içerisinde anlam kazanan kimlik, son derece dinamik bir görünüm sergiler. “Kimlik öyle bir çırpıda verilmez, yaşam boyunca oluşur ve değişir” (Maalouf, 2000: 25). Toplumsal yaşama geçilen tarihin ilk dönemlerinden itibaren zaman içerisinde şekil değiştirse de bireyin aidiyet duygusu özü itibarıyla aynı kalmıştır. Elbette bu geçmişe ait bir yapıya duyulan aidiyet ihtiyacı, hem zamana hem de kültürler arası farklılıklara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bazı toplumlarda herhangi bir soya ait olmak kişinin toplumun tüm alanlarında ifadesini bulan bir önem arz ederken bazı toplumlarda ise sadece kimlere ya da hangi geçmişe ait olduğunun ifade bulmasından fazla bir önem taşımamaktadır. Ayrıca, modernitenin gelişmesi ve sanayi toplumlarının ortaya çıkması, imparatorlukların sona ermesi ile birlikte aidiyet tanımlamaları da keskin bir değişiklik geçirmiş, kimlik tanımlamalarında “millî”lik ön plana çıkmıştır.

Millî kimliklerin inşası teorisinin mimarı olan Anthony Smith, modern devlet sistemi ile belirgin bir şekilde küresel olarak hızla yayılan bu konunun ana hattı olan etnik -yani kavmi geçmişe sahip olan- milletlerin özelliklerini “1. Kolektif bir özel ad 2. Ortak bir soy miti 3. Paylaşılan tarihî anılar 4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur 5. Özel bir ‘yurt’la bağ 6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu” (Smith,

kültürün içinde dışlanmış olan’ [sıfat, toplum bilimi] gibi anlamlara” (Altunoğlu, 2009: 83) karşılık gelmektedir.

2014: 42) maddelerinde toplanan altı başlıkta ifade eder. Smith'in belirlediği bu altı niteliğin ortak noktası; etnik yapının kendi kimliğini oluşturabilmesi için gerekli ortak bir platformu paylaşmasıdır. Bu platform, söz konusu yapıyı oluşturan her bir bireyin o üst yapıya aidiyetini sağlayıcı, birleştirici ve kapsayıcı nitelikleri ihtiva etmektedir.

Etnik bir yapının tamamını kapsayıcı ortak bir adının olması, biz ve ötekiler olarak belirlenebilecek ayrımın zihinlerde şekillenmesinin ilk ve aslî unsurudur. Her milletin kendisini ortak bir geçmişe yahut bir kültüre bağlayan ve orada tanımlayan bir adı bulunmaktadır. Bu adlandırmalar çoğu zaman, o etnik yapının soyunu ifade eder ve kökleri kadim zamanlara kadar dayandırılmaya çalışılır. Bu kadim zamanlara uzanma arzusu, millî kimliğin bir anlamda meşruluğunu sağlamaktadır. Ulusal tanımlamanın yapay olmadığını, tarihin en eski dönemlerinde dahi, söz konusu hangi milletse, o toplumun atalarından izler bulunabildiğini ifade etmektedir.

Etnik bir topluluğun aidiyet duygusunun pekiştirilmesi ve o topluluğun millî kimliğinin inşa edilmesi için topluluğu oluşturan bireylere örnek ve ilham alınacak bir tarihî geçmiş sunulur. Kökenleri betimleyici mitlerden faydalanılır. Mitler, içerdikleri efsanevi unsurlarla birlikte kurgusal eserler içerisinde soya ait hususiyetlerin benimsenmesini kolaylaştırır. Ortak bir tarihî geçmişin bir topluluğun bireyelerine sunulması, her bir bireye ve aynı toplumun kaderini paylaştığı sosyal “kardeşi”ne; “ben ve sen aynı topluluğa mensubuz ve bizim atalarımız böylesi bir geçmişle modern dönemde kurulmuş olan milletimizin temellerini atmışlar, kendilerinden sonra gelecek nesillere pek çok örnek davranış ve millîlik şuuru kazandırmışlar” dedirtebilecektir. Millî kimliğinin farkına varan bireyler, kendisine sunulan ortak tarihî geçmişin ve soya ait hususiyetlerin kutsiyetine ve değerine binaen yaşadığı zamanı ve geleceğini tanzim edebilecektir. Ulus-devletlerin kurulması ile birlikte bu iki unsurdan edebiyat sahasında millî kimliklerin inşa edilmesi hususunda çokça faydalanılmıştır.

Ortak bir kültürün ortaya konması, sosyal alanda insanların tüm davranış ve ilişkilerini şekillendirmektedir. Örneğin, Türk kültürü Fransız kültüründen farklıdır. Bu farklılık, kültürün sahasına giren yeme içmeden, giyinmeye; insan ilişkilerinden, konuşulan dile kadar pek çok sosyal sahayı etkilemektedir. Kültürün ortak paydalarının belirlenmesi, biz ve ötekilerin belirginleştirilmesinde de son derece etkilidir.

“Örneğin ‘kimlik’ (aynıyet) kavramının düz bir şekilde ‘aynılık’ olarak anlaşılması söz konusudur. Özel bir grubun mensupları, sadece grubun dışındakilerle

farklılıkları bakımından benzerlik arz ederler. Grup mensupları benzer şekillerde giyinir, yerler, aynı dili konuşurlar; bütün bu bakımlardan, kendilerine mensup olmayan, farklı biçimlerde giyinen, yiyen ve konuşan fertlerden farklılık gösterirler. Bu benzerlik - benzemezlik örüntüsü, millî ‘kimliğin’ anlamlarından birisidir” (Smith, 2014: 122-123).

Toplumun ortak ve özel bir yurtla bağ kurması, coğrafyanın millet olma şuuru üzerindeki etkisiyle açıklanabilir. Türkler için Türkistan, soyun doğup dünyaya yayıldığı bir coğrafi yerdir. Bir Türk dünyanın herhangi bir yerinde yaşıyor olsa da Türkistan onun için kendi milletinin doğup geliştiği topraklar olması bakımından önem arz eder. Türkiye Türkleri için de bu durum böyledir. Ayrıca Anadolu, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının ardından yeni bir devletin kurulması sebebiyle özel bir konuma erişmiştir. Bu durum farklı milletler için de geçerlidir. Ege Havzası, Arap Yarımadası, Mezopotamya... vb. yerler farklı milletler için özel bir yurdu temsil eden coğrafi bölgelerdir.

Millî bir yapı için toplumu oluşturan bireylerin arasında kuvvetli bir dayanışma duygusunun oluşturulması, millî kimliklerin inşası konusunda önemli bir noktadır. Smith’in saydığı yukarıdaki nitelikler, bu birliktelik duygusunu pekiştirici unsurlardır. Modernite ile birlikte ortaya çıkan ulus-devletlerde söz konusu birliktelik duygusunun oluşturulmasına ve pekiştirilmesine oldukça fazla önem verilmiştir. Bu noktada kültür hayatı içerisinde güzel sanatlardan sıkça faydalanılmış, millî duyguları betimleyici simge ve sembollere (bayraklar, devlet armaları, tuğralar, devlet nişanları ve madalyalar, protokol renkleri...) önem verilmiştir.

Herhangi bir topluluk bu özelliklere ne kadar sahipse, standart bir etnik topluluğa o derece yakınlaşmıştır. Söz konusu unsurlar, kültürel olarak tarihsel birikimle beslenen bir millî kimlik üzerine inşa edilmiş topluluğun meydana gelmiş olduğunu ifade etmektedir. Ortak ad, soya ait ortak bir mit, ortak değerleri ifade eden ve tarihî geçmişten kökünü alan anılar, ortak kültürün diğerlerinden farklılığını ifade eden hususlar, ortak geçmişi ve değerler manzumesini ifade eden ve coğrafi bir mekânda ifadesini bulan “yurt” kavramı ile ortak paydada birleşme - dayanışma arzusu ile şekillenen bir yapı, millet⁸ olarak nitelenebilmektedir.

⁸ Cumhuriyet dönemine tevarüs eden düşünsel hayatın şekillenmesinde önemli etkileri olan Ziya Gökalp, milleti “(...) lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir” (Gökalp, 1976: 18) şeklinde tanımlamaktadır.

“Bir toplumda (Millet Devlette) mesela Türk, Japon, Alman, Nijeryalı dedikle-
rimizde (vatandaşların) çoğu, belli birtakım ortak özellikler taşırlar. O çoğunluğun
taşıdığı ortak özellikler ise o Millet Devlete damgasını, mührünü vurur: Şu millet, bu
millet deriz. Azınlıkta kalanlar ise, eğer ‘Aidiyet’ duygusuyla çoğunluğa bağlıysalar,
toplumun ortak zenginliğine katkı olurlar” (Türkkan, 2012: 48).

Tüm bu unsurların terkihiyle meydana gelen millet tanımlamasında biyolojik faktör-
lerin söz konusu olduğu ırklardan, ırkçılıktan söz edilemez. “Böyle bir topluluk, grubun
zihinsel niteliklerini belirleyen benzersiz kalıtsal biyolojik özelliklere sahip olduğu savunu-
lan bir toplumsal grup anlamında ırktan kesin olarak ayırt edilmelidir” (Smith, 2014: 42-
43).

Millî kimliklerin inşasında biyolojik faktörlerin ortaklaştırıcı ve ötekileştirici bir an-
lamı yoktur. Irkçılık, modern devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte çeşitli dönemlerde farklı
topluluklarda iltifat görmüşse de akla ve bilime inanan modern insanın sürekli olarak ilgi-
sini çekmemiştir. Kimlik inşası konusu, çoğu özellikleri bakımından kültür hayatı üzerinde
izleri sürülen bir meseledir. Teşekkülü ve tekâmülü neredeyse tamamen kültür dünyası
çerçevesindedir. Tek tipleştirici ve ötekileştirici ırkçı yaklaşımlardan tamamen uzaktadır.
Kültürel anlamda birlikteliği sağlayan gelenekler, mitler, tarihsel geçmişi ifade eden hatıra-
lar millî kimliğin oluşmasını sağlamaktadır. Bu unsurlar çerçevesinde meydana gelen “mil-
let”, sivil ve etnik iki ayağın üzerinde durmaktadır.

“Kavramsal olarak millet, her özgül durumda değişik oranlarda biri sivil ve te-
ritoryal öteki etnik ve jenealojik olan iki boyutu birbirleriyle harmanlamıştır. Millî
kimliği modern yaşam ve siyasada böylesine esnek ve daimi bir güç haline getiren ve
kendi özelliğini yitirmeksizin diğer güçlü ideoloji ve hareketlerle etkili birleşimlere
girmesini sağlayan tam da bu çok boyutluluğudur” (Smith, 2014: 34).

Bu anlamda millî kimlik; sivil kültür hayatının içerisinde şekillenen, toplumu birleş-
tirici ve motive edici hususiyetlerin bu dünya içerisinde işlendiği sosyolojik anlamda bire-
yin kendisini tanımlama şeklidir. Bu tanımlama ihtiyacı, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan
milliyetçilik düşüncesinden ilham almıştır.⁹ İmparatorlukların sona ermesi ve ulus-
devletlerin ortaya çıkması da aynı odak noktasından motive olan fenomenlerdir. Modern

⁹ Bozkurt Güvenç’e göre uluslaşma serüveninin kaynağı, genel kanaat aksine Fransız İhtilali değil, İn-
giltere’de 1690’larda ortaya çıkan “burjuva (ortasınıf) devrimi”dir (Güvenç, 2010: 11). Bunun yanında, Fran-
sa ve İngiltere’de kendilerine özgü ve doğal bir süreç olarak ortaya çıktığı savunulan uluslaşma akımı, diğer
Avrupa ülkelerinin çoğunda bu gelişime öykünerek kendisini göstermiştir.

devlet yapısının teşekkül unsuru olan millet, bu şekilde hayat bulan millî kimliklerin inşa edilmesi ile birlikte oluşmuştur.

2. 2. Millî Kimlik İnşası

Millî kimliklerin inşası, milliyetçilik akımının ortaya çıkması ile birlikte kendisini göstermiştir. 1789 yılında Fransa’da meydana gelen ihtilal, belli bir tarihsel geçmişi olan sosyolojik ve bilimsel gelişmelerin neticesidir. Yeni insanın hayat karşısındaki yeni beklentileri, imparatorluklar - krallıklar döneminin, bu anlayış ile yönetilen devletlerin zihniyet olarak önüne geçmiştir. Artık klasik dönem devlet anlayışı, dogmalar ve aklın sınırlarına giremeyen kurallar modern insanın gündeminden çıkmıştır. Fransa’da başlayan bu hareket zaman içerisinde önce Avrupa’yı, ardından tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Hobsbawm, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa başta olmak üzere milliyetçi hareketlerin ve millî kimlik inşasının hangi etmenlerden dolayı hız kazandığını, I. Dünya Savaşı’na uzanan çizgide şöyle yorumlar:

“Milliyetçiliğin 1870’lerden 1914’e kadar hızla mevzi kazanması şaşırtıcı değildir. Bu, hem toplumsal hem de politik değişimlerin (yabancılar aleyhinde düşmanlık manifestosu dağıtmak için bolca fırsat sunan milletlerarası durumdan söz bile etmiyoruz) ürünüydü. Toplumsal düzeyde, milliyetler olarak ‘hayali’, hatta gerçek cemaatler icat etmenin yepyeni biçimlerinin geliştirilmesine giderek daha geniş bir zemin sunan üç gelişmeden söz edebiliriz: Modernitenin saldırısına uğrayan geleneksel grupların direnişi, gelişmiş ülkelerin şehirleşen toplumlarında hızla büyüyen yepyeni ve geleneksel olmayan sınıflarla katmanların ortaya çıkışı ve yeryüzünün her tarafındaki çeşitli halkların (hem yerleşiklere hem de öteki göçmenlere yabancı olan gruplardı bunlar ve hiçbirisi henüz bir arada yaşama alışkanlığı ve geleneklerine sahip değildi) eşine rastlanmadık göçleri ve oluşan diasporalar. Bu dönemdeki değişimin köklülüğü ve hızı; o yıllarda yoksulların ve ekonomik bakımdan zar zor idare eden ya da güvensiz durumda olanların yaşamlarını sık sık tepeden tırnağa sarsan ‘Büyük Depresyon’ sarsıntılarını göz ardı etsek bile, böylesi koşullarda gruplar arasındaki sürtüşme nedenlerinin neden çoğaldığını açıklamaya yeter” (Hobsbawm, 2014: 133-134).

Milliyetçilik düşüncesinin gelişmeye başlaması ile birlikte dil ve tarih çalışmaları ile arkeolojik incelemeler önem kazanmış, bu araştırmalarla birlikte, uzun zamandır gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen soylar ve kökenler canlanmıştır.

“Millî kimlik veya daha sık olarak millî karakter fikri 18. yüzyıl yazarlarında özellikle Montesquieu ile Rousseau’da da görülür. Aslında Rousseau’nun söylediği şudur; ‘izlememiz gereken ilk kural millî karaktere aittir; her halkın bir kişiliği vardır ya da olması gerekir; eğer bundan yoksunsa, ona bunu kazandırmak için işe koyulmamız gerekir’ (Smith, 2014: 123).

Serbest düşünce ortamının kendisini göstermesi, toplumların kendi geçmişlerini belirlemeye yönelik ilmî çalışmaların hız kazanması, kökenlere dair çeşitli bulgular ortaya çıktıkça aidiyete dair öz kültürün sorgulanmaya başlanması, bana ait olan ve diğerleri bağlamında topluluğa ve topluluk içerisinde bireye özgü olanın yaratılması, diğer halkların kendilerini “ulus” olarak farklı vasıflarla tanımlamaya başlamasına mukabil arayışların kendini göstermesi modern dönemdeki bireysel ve toplumsal kimlik arayışlarını genel hatlarıyla ifade etmektedir. Tüm bu araştırma ve sorgulama süreçlerinin ortak paydası ise “aidiyet” duygusunun tatmin edilmesidir. Aidiyet duygusunun kamçılacağı kimlik arayışları, köken bilimine dayalı olarak temel hak ve ödevler etrafında toplanan ulusların oluşum sürecini başlatmıştır. Ancak bu oluşum belirli safhaları ihtiva etmekte¹⁰; toplumların siyasi, kültürel ve ilmi alanda olgunlaşmasını gerektirmektedir.

“Her kalkınan toplumda, düzen ve dengelerle birlikte kültürün değişmesine paralel olarak, kimlik bunalımları, kimlik arama çabaları görülmüştür. Soruyu doğru yanıtlamak için, uluslaşma sürecine eğilmek gerekir. Her ulus kuşkusuz toplumdur; ama her toplum henüz ulus olmayabilir. Başka deyişle, ulus varlığı ile toplum varlığı arasındaki ilişki, birebir, karşılıklı ya da simetrik olmayabilir” (Güvenç, 2010: 10).

Sosyolojik alanın tüm kurumlarında ortak paydanın sağlanması ve kültür hayatının desteklediği ortak geçmişin modern devlete hizmet edecek şekilde işlenmesi, toplum olarak nitelenen kitlenin ulus hâline gelmesini sağlar. “Milli kimlik, derin karmaşıklık ve çeşitlilik sunmaktadır. Hayatın neredeyse her alanına temasta bulunan soyut ve çok boyutlu

¹⁰ Millî kimlik inşasının belirli bir süreci gerektirdiği ve zaman içerisinde şekillenen bir fenomen olduğu konusunda Ayşe Demir “Tıpkı insanın fiziksel ve ruhsal anlamda olgunlaşmasıyla / büyümesiyle şekillenen kimlik gibi toplumsal kimlik de belli bir süreç içerisinde yapılandırılmaktadır. Araştırmacılara göre millî kimlik y icat edilir ya da keşfedilir. Ancak süreç ilerleyen kısımlarda / aşamalarda hem icat hem de keşfedilen millî kimlikler için aynı şekilde işler / ilerler. Yeni ihtiyaçlara veya ortaya çıkan koşullara göre düzenlemeler, eklemeler yapılabilir, geçerliliği kalmayan kabuller çıkartılabilir. Tüm bunlar kendini yenileyen bir süreci doğal akışıdır” (Demir, 2011a: 258-259) ifadelerini kullanır.

bir yapıdır. Milli kimlik hem siyasal hem de kültürel kimliği kapsar” (Doğan, 2008: 18). Ekonomiden sanata varıncaya kadar bir toplumun maddî ve manevî dünyasını teşkil eden bütün kurumların ve oluşum süreçlerinin ulusal bir paydada toplanması, ortak geçmiş anılarını ve gelecek tasavvurunun paylaşılması, hak ve ödevlerinin belirlenmesi ve ekonomik özgürlüğün sağlanması uluslaşma sürecinin ana görüntüsüdür. Millî kimliklerin inşası ise tüm bu sürecin ifadesidir.

“Modern manada bir milletin ortaya çıkabilmesi için tüm fertlerin kendi aralarında ortak bağları paylaştıklarını bilmeleri ve bu bağların üstün değer taşıdıklarına inanmaları gerekir. İdeolojinin vazifesi zaten budur. İnsanlara ortak bağlar paylaştıklarını anlatır ve bu bağların yüceliğini ilan ederek insanları o şekilde bilinçlendirir ve kimliklerinin, inandıkları değerlerin üstün olduğuna inandırır” (Karpas, 2014: 71).

Ortak tarihî belleğin toplum hayatında bilhassa kültürel çalışmalar içerisinde kullanılması, modern anlamda millet olma gerekliliklerini sağlayıcı hususlardan biridir. Ortak tarihî belleğin kültürel çalışmalarla gün yüzüne çıkarılması ve buradaki bulguların, kültür hayatı içerisinde işlenerek sosyal hayata mâl edilmesi modern devletleşme sürecinin tipik gelişim süreci olarak öne çıkmıştır. Gerek imparatorlukların yıkılmasından sonra aynı coğrafyada ve kültür hayatı içerisinde kurulan yeni devletlerde gerekse ayrılıkçı hareketler sonrasında ortaya çıkan yeni ulus-devletlerde sanat alanındaki millî kimlik inşası çabaları dikkat çekmektedir. Ulus-devletin vatandaşı olmaya namzet bireylere kimi zaman devlet kontrolünde kimi zaman da sosyolojik tekâmülün doğal akışı içerisinde ortak tarihî bellekten faydalanılan unsurlar örnek ve ideal bir görünümde sunulur. İdeal bir zaman, devlet, lider, kahraman, zafer ya da millî birlikteliği pekiştirici felaketler, devletlerin yıkılması, kitlesel acılar ve zor zamanlar... bu geçmişten getirilen hususiyetlerin genel görünümünü sergileyen bazı karakteristiklerdir.

Örneğin İstanbul’un Fethi’nde Fatih Sultan Mehmet’in liderliği, Türklerin Orta Asya’dan göçlerinden önce Türkistan topraklarında müreffeh bir hayat yaşamaları, Ankara Savaşı’nda Yıldırım Beyazıt’ın esir düşmesi ve devletin neredeyse yıkılmanın eşiğine gelmesi... Sayıları arttırılabilecek bu gibi örnekler, Türk millî kimliğinin inşası bakımından ulus-devletin vatandaşlarına sunduğu millî duyguları pekiştirici, birlikteliği sağlayıcı ve motive edici hususlardan bazıları olabilir. Millî birlikteliği temin edici hukuksal zeminin oluşturulması, bireylerin hak ve ödevlerinin belirlenmesi, toplumsal refahın sağlayıcısı ortak bir ekonomik sistemin oluşturulması sanat alanından ziyade diğer sosyal kurumları daha çok ilgilendiren ancak millî kimliklerin inşası noktasında gerekli şartlardır.

Bizler ve ötekiler ayrımını belirginleştiren millî kimlik inşası, asıl motivasyonunu diğerlerine karşı üstünlük duygusundan alır. “Belirli bir grubun, diğer bazı dış grupları ötekileştirmesi, grup üyelerinde bir arınma, rahatlama ve kendini beğenme duygularına yol açar. Bu çoğu kez, önyargı ve stereotipler vasıtasıyla yapılmaktadır” (Bilgin, 2007: 180). Bireyleri ortak bir toplumsal paydada toplamamanın temel yöntemi, bizlerin üstün olduğunun vurgulanmasıdır.

“İdeoloji ‘ezelî duygulara’ seslenir ve bu duyguları gerek modern sistemin işlevsel ihtiyaçlarına uygun farklılaşmış bir şekilde kullanarak gerekse ulus olmanın gerektirdiği daha büyük idealler içinde eriterek yeniden şekillendirir. Diğer bütün kimlik ve sadakat biçimlerinin yerine geçen siyasal (millî) kimlik ve sadakat, ille de toplumun diğer bağlılıklarıyla çelişmek zorunda değildir (...) siyasal kimlik çeşitli ezeli unsurlardan oluşmuş olmasına karşın son tahlilde yeni bir şeydir ve kendisini oluşturan bileşenlerden ayırır. Bazı yeni devletlerin hızla bir millî kimlik duygusu oluşturmada gösterdiği nispi başarı, liderlerin ‘yerel’ ve ‘ezelî’ olanla ‘genel’ ve ‘ideal’ olanı kaynaştırma yeteneğiyle açıklanabilir. Bu sayede vatandaşlar bir parçası oldukları yeni sistemde kendi kültürlerine aşina bazı unsurları görebilmişlerdir” (Karpat, 2014: 305).

Karpat’ın ifade ettiği “yerel ve ezeli” olanla “genel ve ideal” olanın birleştirilmesi millî kimlik inşasının bahsettiğimiz süreçlerinin özeti mahiyetindedir. Tasavvur edilen bir topluluk, milleti oluşturan kitlenin hem paydaşı olarak sunulur. Benedict Anderson buna “hayali cemaatler” der. “Hayal” edilen bu topluluk, ortak kültürel unsurlarla geçmişe ait anılar ve gelecek tasavvuru çerçevesinde bir araya toplanır. Biz duygusu pekiştirilir. Ortak soy - köken belirlenir ve bu soyun - kökenin ezelden ebede kadar diğerlerinden üstünlüğü vurgulanır. Bu topluluğun ortak sembolleri ve simgeleri oluşturulur. Hak ve ödevleri belirlenir, ekonomik çıkarları temin edilir. Ortaklıkları sayesinde güçlü oldukları vurgulanır. Millet “kardeş” paydaşlığına yaraşır duygularla bir aradadır, üzerinde yaşanan toprak bu kardeşliğin kahramanlığı ve cesaretiyle “vatan” hâline getirilmiştir. Ortak tarihî bellekten getirilen unsurlar hem gelecek motivasyonunu hem de muhtemel felaketlere karşı uyanık olunması noktasında tetikte kalınmasını sağlar¹¹. Birliktelikten güç alan, ortak bir yurdu,

¹¹ Ortak tarihî bellek, toplumun mazisinin aynı paydalarda değerlendirilmesini ifade eder. Cengiz Aydoğdu, mazinin kimlik inşası bakımında taşıdığı değer hakkında “Mazi, kimliğin en mühim unsurlarındandır; kurar, gerekçelendirir, sevgi ve nefret üretir, gelecek için ortak ümit ve istinad unsurları taşır. Geleceğin kurucu unsurudur mazi. Her gelecek unsuru gibi mazi duygusu da çoğu zaman bir muhasebeye zorlar. Zaten kimlik de bu gelecek muhasebesinin vereceği ümitle kurulur. Bu yüzden, tarih, kimlik oluşumunda pek çok müşterekin inşa edicisidir” (Aydoğdu, 2012: 306-307) değerlendirmesini yapar.

dili ve menfaatleri paylaşan, diğerlerinden üstün olduğuna inanan bu topluluk, artık ulus hâline gelmiş, millî bir kimlik inşa edilmiştir. Ulusun varlığı devam ettikçe de bu inşa süreci, millî kimliğin pekiştirilmesi şeklinde devam edecektir.

2. 3. Millet ve Milliyetçilik

Millî kimlik inşası, modern dönemde toplumları etkileyen oldukça detaylı sosyolojik ve kültürel bir fenomendir. Bu bakımdan, meselenin kuramsal zemininin netleştirilmesi için farklı açılara dikkat çekmek gerekmektedir. Millet, milliyetçilik ve ulus-devlet kavramlarının çerçevesinin çizilmesi, millî kimlik inşası konusunu açıklamamıza fayda sağlayacaktır.

İnsanoğlu var oluşun ilk dönemlerinden itibaren toplu bir şekilde yaşamış ve çeşitli sosyal şubeler tesis edilmiştir. Birlikte yaşamanın tabiatı gereği zaman içerisinde değişik şekillerde bu sosyal teşkilatlanmayı düzenlemiştir. Toplumsal tabakalaşma ve teşkilatlanma, dünyanın farklı coğrafyalarında farklı kültürler içerisinde değişik şekillerde görülmüştür.

Türk tarihinin ilk zamanlarından itibaren de söz konusu sosyal teşkilatlanma farklılıklar göstermiştir. Dinin ve komşu kültürlerin etkisi, tarihin önemli bir bölümünde göçebe ve akıncı yaşayan Türkler için gözle görülür bir etki bırakmıştır. Türkler XI. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren Anadolu topraklarına büyük topluluklar hâlinde yerleşmeye başlamış ve bu toprakları yurt edinmişlerdir. Avrupa ve Arap toplumlarıyla coğrafi münasebet sebebiyle kültürel etkileşim son derece hızlı ve etkili bir seyir göstermiştir. Selçukluların ardından Anadolu topraklarında egemenliği ele geçiren Osmanlılar burada siyasi birliğini sağlamıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti siyasi olarak ömrünü tamamlamış ve yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Selçuklulardan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan bu çizgide, Türk toplumunun yaşadığı siyasi ve toplumsal değişiklikler millet olma sürecinin de eş güdümlü seyrini ifade etmektedir.

“Millet”in ne anlama geldiği ile ilgili ele alacağımız ilk tanımlama A. Smith'e aittir. Smith, “(...) bir millet, tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir” (Smith, 2014: 32) şeklindeki tanımlamasıyla, millet olarak nitelenen organizmanın pek çok farklı noktada görülen ortaklıklar üzerine kurulan bir sistem olduğunu ifade etmektedir.

“(...) tarihsel bir icât olarak ulus, teolojik politikadan kopuş ve insan egemenliğinin sahneye çıkması olarak nitelenen demokrasinin doğuşu süreçleri bağlamında kavranabilir. Demokratik dönüşüm ise, kurumsal çoğulluk ve inancın Kilise’nin tekelinden kurtulması yoluyla, dinî toplumsal yapıların nesnel boyutunda değişime uğratarak gerçekleşir. Böylece dinin atıfta bulunduğu gerçekliğin özü, kozmos veya tarihten bireysel vicdan boyutuna doğru kayar. Dinî inançlar yok olmak bir yana, genellikle, artık biçimlendiremedikleri siyasete tâbi olarak, şüphe ve dünyevileşme üzerinden yeniden düzenlenir” (Durgun, 2014: 47).

İmparatorluk ve krallık yönetim sistemlerinden ortak tarihî bir geçmişi paylaşan, vatanlaştırdıkları bölünmez bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak bir dile sahip olan ulus-devlette yaşayan millet sistemine geçiş, modern kültür ve siyaset tarihi içerisinde değerlendirilebilecek bir olgudur. Rönesans ve Reform hareketleri ile köklü bir zihniyet kırılması yaşayan Avrupa’nın, Fransız İhtilali ile birlikte modernliğe uzanan sosyokültürel ve siyasal değişimleri, bir bütün olarak değerlendirilmeli ve modern devlet sistemi, bu değişim ve oluşum çizgisinden uzak düşünülmemelidir. Hobsbawm bu konuda “Modern milletin ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiği, modernliğidir” (Hobsbawm, 2014: 29) ifadelerini kullanır.

Birey, nesiller arasında gerçekleşen kültürel aktarım sonucunda belirli bir olgunluğa erişir. Bireylerin meydana getirdiği organizma olan millet “(...) bir sosyal organizasyon olması itibarıyla belli bir tarihî gelişmenin sonucudur” (Yuvalı, 1999: 12). Milletlerin oluşumu ile ilgili klasik görüş; milletlerin aslında her zaman var olduğu, ancak bunun farkındalık zamanlarının değişebildiği yönündedir. Modern görüş ise ekseriyetle Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik şuuru bağlamında konuyu ele almakta ve böylece milletlerin oluşumunu yakın tarihe dayandırmaktadırlar. Bununla birlikte konu ile ilgili farklı görüşler de bulunmaktadır:

“(...) milletin Avrupa’da doğuş dönemini bazılarının 18. yüzyıl veya öncesine, bazılarının ise kitlelerin sonunda ‘millîleştirildikleri’ ve kadınlara oy hakkının tanındığı 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına yerleştirmelerinde görüldüğü gibi bu konuda da ‘modernistler’ aralarında bariz bir anlaşmazlık bulunmakla birlikte, milletin tamamen modern bir yapı olduğu konusunda hemfikirdirler” (Smith, 2014: 76-77).

Bu bakış açısı ışığında değerlendirildiğinde, milletlerin oluşumu, antik dönem ya da Orta Çağ’da görülemezdi. Milletin meydana gelebilmesi için toplumlarında Sanayi Devri-

mi gibi ekonomik deęiřimi getiren bir deneyimi ve katılımcı yönetim anlayıřını ifade eden demokrasiyi deneyimlemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, milletin oluřunu için gerekli řartların temini ve inřası da bir ihtiyaç olarak kendisini göstermemiřti. “(...) milliyetçilik doktrin olarak XIX. yūzyıldan beri vardır. XIX. yūzyıldan önceki devrede de milliyetçilik vardı. Ancak sosyolojik olarak mevcuttu. Bu durumda milliyetçilik bilinaltındaydı” (Tanneri, 1981: 29). Millet çatısı altında toplanmanın yerine, feodal veya dinî űst çatılar belirlenmiř ve toplumların daha geniř çaplı bir řekilde birbirlerine raptedilmesi dūřuncesi, sōz konusu modern űncesi dōnemlerde kendisini gōstermiřtir.

“Millet pek çok yanıyla modern gibi gōrūnmekle birlikte, kōkleri derinlerdedir. Milliyetçilerin hatası tarihe teleskopla bakmayı, ama tūmūyle de hatalı deęillerdi. Modern de olsa řayet bir millet bu modern dūnyada hayatiyetini sūrdūrecekse biri sosyopolitik űteki kūltūrel-psikolojik olmak űzere iki dūzeyde davranılmasının gerekli olduęunu dūřūnuyorlardı. Her řey bir yana eęer aynı zamanda kendi biricik (ya da biricik olduęu iddia olunan) kūltūr deęerlerinin bir űrūnū (devletin aksine) deęilse, herhangi bir millet’in raisond’etre’i (varlık sebebi) nedir? Milletin sine quanon’u (olmazsa olmaz řartı) etnik ayırdedicilik vasfıdır ve bu mūřtereken paylařılan soy mitleri, ortak tarihî bellek, eřsiz kūltūrel yapıcılar ve, řayet seçilmiřlik iddiası sōz konusu deęilse, bir farklılık duygusu anlamına gelir. Būtin bu unsurlar modern űncesi dōnemlerde etnik topluluklara damgalarını vurmuřlardır. Modern millette ise, eęer millet kırlara karıřmamıřsa korunması, daha doęrusu terbiye edilmesi gerekir” (Smith, 2014: 114-115).

Kōkenlerin arařtırılması¹² ve soya ait űzelliklerin modern dōnem insanına aktarılmasının yanında, kolektif yařama kūltūrūnū ve idealini ifade eden etmenlerin var olması da milletin oluřumu için oldukça ōnemlidir.

¹² Smith, millet oluřumunda kōkenlerin arařtırılması ve etnik űzelliklerin vurgulanması konusunda řunları sōyler: “(...) neden bir milletin kōkenlerini, her modern milletin gerisinde etnik bir temel bulamayacaęı modern űncesi bağlarda aramak durumundayız? Sanıyorum bunun ű nedeni var. Birincisi řu; tarihsel bakımdan ilk milletler, gōreceęimiz gibi, modern űncesi etnik çekirdekler temelinde oluřmuřtur; ve kūltūrel açıdan etkili ve gūlū olan bu milletler, sonraları dūnyanın bařka pek çok yerinde millet kurma/oluřturma sūrelerine ōrnek teřkil etmiřlerdir. İkinci neden, etnik millet modelinin, yalnızca birinci nedenden űtūrū deęil, aynı zamanda bunu dūnyanın pek çok yerinde modern çaęa dek varlıęını korumuř olan topluluęun modern űncesi ‘demotik’ topluluk biçimine oturtmak çok daha kolay olduęu için de giderek popūler ve yaygın bir nitelik kazanmıř olmasıdır. Bařka bir deyiřle etnik model sosyolojik bakımdan bereketlidir. Ve űcūnsū bir millet-olmak’la űvūn duyabilecek ōnemde bir etnik evveliyatın olmadıęı ve etnik bağların bulanık veya uydurma olduęu yerlerde bile eldeki malzemeden tarihi ve kūltūrū olan bir toplulukla ilgili tutarlı bir mitoloji ve sembolizm yaratma ihtiyaı her yerde millî beka ve birlięin kořulu olarak yūce bir iř haline gelmiřtir. Etnik bir kōken olmadan millet-olma (sūreci) yarım kalırdı” (Smith, 2014: 72-73).

“Tarihî bir toprağı / ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak millet çok boyutlu bir kavram, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arz ettiği bir standart ya da mihenk taşı oluşturan ideal bir tiptir. Farklı süreçlerin yaklaşık bir ideal millet tipi ortaya koyacak şekilde çeşitli boyutlarda gelişme ve bağdaşma dereceleri bakımından tekil örneklerin dikkate değer bir değişkenlik göstermelerine hazırlıklı olmalıyız. Milletlerin doğuş nedenleri ve mekanizmalarını açıklarken bunu sürekli olarak akılda tutmak gerekir” (Smith, 2014: 75-76).

Millet olmanın çeşitli kriterleri bulunmaktadır. Hobsbawm, bir topluluğun millet olarak tanımlanabilmesi için belirli bir toprağı, yani vatana/yurda, sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. “Batı Avrupa’da XIX. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan Batı milliyetçiliğinin kuramcıları, her ‘millet’in kendi ‘devlet’ine sahip olması gerektiği fikriyle taraftar toplamaya çalışmışlardı” (Mardin, 1991: 95). Millet oluşumunda, topluluğı bir değer unsuru olarak sunulan ve ortak değerlerin, coğrafi bir zeminde anlam kazanmasını sağlayan “yurt”, sadece bir toprak parçası değildir. Yurt olarak belirlenen coğrafyadaki fiziksel unsurlar, tarihsel geçmiş ve anılarla şekillenen değerler çerçevesinde anlam kazanmıştır. Ancak manevi ve kültürel değerlerle iç içe geçmiş coğrafya, yurt hâline gelebilecektir.

“Çoğu ciddi araştırmacı gibi ben de ‘millet’i ne asli ne de değişmez bir toplumsal birim olarak görüyorum. ‘Millet’ ancak belli bir modern teritoryal devletle, ‘ulus devlet’le ilişkilendirildiğı kadarıyla bir toplumsal birimdir; bununla ilişkilendirilmedikçe milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir yararı yoktur” (Hobsbawm, 2014: 24).

Hobsbawm, bir “halk”ın “millet” olabilmesi ile ilgili üç koşul belirlemiştir. Bunlar, ulusal yapının sağlanabilmesi için “ortaklık”ın sağlanabilmesini temin edebilecek koşullar olarak görünmektedir.

“Pratikte, bir halkın, eşiğı aşacak büyüklükte olması koşuluyla, kesinlikle bir millet olarak sınıflandırılmasına olanak tanıyan yalnızca üç kriter vardı. Bu üç kriterden birincisi, milletin, mevcut devletle tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanan geçmişle bağıydı. (...) İkinci kriter, yazılı bir milli edebi ve idari anadile sahip olan, yerleşik bir kültürel elitin varlığıydı. (...) üçüncü kriter, kanıtlanmış bir fetih yeteneğıydi” (Hobsbawm, 2014: 55).

Toplumların uluslararası alanda birbirlerinden farklılıkları göstermesi, ait oldukları kültür dairelerinin farklılıkları ve tarihsel geçmişlerinin farklı terkiplerin tesirinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kültürel hayat söz konusu olduğunda, bilhassa Doğu toplumlarında, inanç dünyasının tesiri oldukça kuvvetlidir. Bunun yanında kadim milletlerin bugüne taşıdıkları değerler birikimi, dilleri, ekonomi anlayışları, toplumsal ve bireysel ilişkileri, devlet-birey algısı, farklı kültürlerle bakış açısı... gibi etmenler, bir milletin kendi toplumunu “diğerleri”ne göre konumlamasını, kendisini ve diğerlerini tanımlamasını sağlamıştır.

“Günümüzde millet anlayışı her toplumun geçmişine, sosyalizasyon kurallarına, yer, zaman, kültür ve din farklarına göre algılanmaktadır. Müslümanların ‘millet’ ve Hristiyanların ‘nation’ terimleri, görünüşte aynı siyasi toplumu tanıttıklarını iddia etmelerine rağmen, bu terimlerin içeriği farklıdır, çünkü Doğu’da toplumsal kimlik yüzyıllardan beri dini toplumaştırarak derin şekilde içselleştirmiş, kimliğin ayrılmaz bir parçası yapmıştır” (Karpas, 2013: 12).

Genel ve teorik anlamda düşüncecek olursak, ulusların meydana getirilmesinde köken kültürüne ulaşma ve toplumsal bütünlüğün -bilhassa kültür alanında- meydana getirilmesi iki ana yol olarak görünmektedir. Köken araştırmalarının iltifat görmeye başlamasıyla birlikte millî kültüre ait unsurlar yavaş yavaş ortaya çıkarılmış, varlıklarını ve meşruiyetlerini soyluluklarına dayandıran aileler ve hanedanların hâlihazırdaki durumları sorgulanmaya başlanmıştır. Modern vatandaşlık kimliğine evrilen birey, artık aidiyetlerini ve değer yargılarını da değiştirmeye başlamıştır. Millîlik ve öze dönüş sosyal ve kültürel hayatın her noktasına nüfuz etmeye başlamıştır. Geleneklerden beslenen yaşam tarzı, seremoniler, semboller ve altın çağlar, modern insanın millî kimliğini besleyen romantik değerler hâline gelmiştir. Bu değerler, yaşanan dönemin şartları içerisinde tekrar hayata geçirilmiş, böylece hanedanlıklar döneminden çok farklı bir sosyolojik yapı meydana gelmiştir.

“(…) -özerklik, kimlik, millî deha, otantiklik, birlik ve kardeşlik- dışavurumcu seremoniler ve sembollere sahip, birbirleriyle ilintili bir dil ya da söylemi biçimlendirirler. Bu sembol ve seremoniler ekseriyetini öylece kabul ederek yaşadığımız bir dünyanın epey bir bölümünü meydana getirir; -hepsi de, tarihî bir kültürü haiz fertlerce müştereken paylaşılan ayırdedici âdet, gelenek, üslup ile davranış ve duyuş tarzlarını oluşturan- millî mesire ve sayfiye yerleri, kadın ve erkek halk kahramanları, peri masalları, âdab-ı muaşeret kuralları, mimari üslup, sanat ve zanaatlar, kent planları, yasal uygulamalar, eğitim tarzları ve askerî yasalar gibi daha çok ör-

tük/gizli yanlar kadar, -bayraklar, marşlar, fener alayları, para basma, başkentler, halk âdetleri, müzeler, savaş anıtları, şehitlerin hatırlandığı törenler, pasaport, sınırlar vs. gibi- milletin daha aşikâr vasıflarını içerirler” (Smith, 2014: 126).

Milliyetçilik düşüncesinin tarihî gelişimine baktığımızda Batı Avrupa’da Yunani kültürden beslenen ve kahramanlık duygularını okşayacak bir beğeni 1760’lardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Kahramanlık duygusunu geliştirici bu yeni beğenide Antik Yunan kültürünün önemli bir payı bulunmaktadır. Smith tarafından Antik kültürün beslediği bu beğenide “ilkel” ve “klasik kentli” olmak üzere iki temel cephe belirlenmiştir. Klasik kentli zevk ile şekillenen milliyetçilik duygusunun belirmesinde Rousseau tesiri önemlidir:

“İdeoloji ve dil olarak milliyetçiliğin gelişmesinde bu ikinci veçhenin özel bir önemi vardı. Shaftesbury, Bolingbroke ve özellikle Montesquieu’de rüşeym halinde bulunan millet ‘ruhu’ düşüncesi bir haberci niteliği taşımış olmakla birlikte, dil ve ideoloji olarak milliyetçiliğin yayılmakta olduğunu sezinleyen ve bunu teşvik eden yine Rousseau olmuştur. Ancak ‘millî karakter’ fikrini bir topluluğun siyasî yaşamının merkezine koyan ve onu pratik bir millî koruma ve yeniden inşa programına tahvil eden de Rousseau’ydu” (Smith, 2014: 141-142).

Smith’e göre, millet ve milliyetçilik kavram ve oluşumunun Batı’da XVIII. yüzyıl itibarıyla hazırdir ancak bu duruma “tesadüfen” ulaşmışlardır ve Batı dışında kalan coğrafyalarda milletlerin, milliyetçilik düşüncesi ortaya çıktıktan sonra, “tasarı” ürünü olarak kendilerini ortaya koymuşlardır.

“18. yüzyılda ideoloji, dil ve hissiyat olarak milliyetçilik’in doğuşundan önce, Batı Avrupa’da milletler niyet ve amaçlar açısından elverişli bir durumdaydı. Batı dışında ise milletler milliyetçiliğin yayılmasını takiben oluşmuşlardı. Batı Avrupa’da milletlerin biçimlenmesi büyük bölümüyle planlanmamış bir gelişimdi. Batı dışında ise genellikle milliyetçi amaç ve hareketlerin sonucuydular. Batı milletlere neredeyse tesadüfen vardı; dünyanın öteki yerlerinde ise milletler tasarlanarak yaratıldılar” (Smith, 2014: 158-159).

Milliyetçilik düşüncesinin yayılması ve millî kimliğin inşa edilmesinde imparatorluklardan ulus-devletlere geçiş sürecindeki devletlerde entelektüeller toplumun kanaat önderleri ve kültür hayatının temsilcileri olarak önemli görevler üstlenmiştir. Sanat, insanlık tarihi boyunca manevi duyguların etkili bir şekilde işlenmesi için verimli bir saha olmuştur. Milliyetçilik düşüncesi de toplumların geçmişlerine romantik bir bakış açısıyla yönel-

dikleri ideolojik yönü de oldukça kuvvetli bir manevi alandır. Millî olanın iltifat gördüğü bu dönemlerden itibaren toplumların kendine özgü olan değerler manzumesini pekiştirmesi için entelektüellerin sanat alanında bu değerler bütününe dile getirmeleri önem kazanmıştır.

Kültür hayatının kimlik inşası noktasındaki etkisinin fark edilmesiyle birlikte toplumların öz kültürlerine ait verimler sanatın çeşitli dallarında ele alınmaya başlanmıştır. “Millet inşa etme, kolektif anlatılar uydurmayı, etnik farklılıkların homojenleştirilmesini ve muhayyel bir cemaatin ideolojisini yurttaşlara benimsetmeyi gerektirir” (Jusdanis, 1998: 53). Modern toplumlar âdeta bir “milletleşme programı”ndan geçirilmeye başlanmıştır. Adı konmamış bir formasyonun içerisine alınan toplumlar, zihnen millî kimlik inşasının etkisindeki kültür dünyasının süzgecinden geçirilmiştir.

Milliyetçilik düşüncesinin kültürel alanda işlenmesi, toplumların millî değerlerle ifade bulan ortak paydalar etrafında birleşmesini kolaylaştırmıştır. Burada ideolojik olarak milliyetçiliğin işlenmesinde kurgusal yapı içerisinde tutarlılık ve gerçeklik önem kazanmıştır. “İdeoloji bireylerin tutarlı bir kimlik oluşturabilmesini sağlayan temelleri sunacak ölçüde ‘gerçek’ olmak (...)” (Eagleton, 2011: 35) zorundadır. Bu bağlamda, kurgusal yapı içerisinde işlenen düşüncelerin, tarih biliminin araştırmaları ve sosyolojinin evrensel değerleriyle örtüşmesi gerekmektedir. Millî kimlik inşası konusunun kurgusal eserler içerisinde işlenmesi noktasındaki en önemli değerlendirme noktalarından biri budur.

“(...) Batılı olmayan durumlarla karşılaştırıldığında Batılı milletlerin doğuşu milliyetçilik’e ve ‘yoktan millet’ vareden bir harekete pek az şey borçludur. Batılı olmayan millî oluşum örneklerinde özellikle milliyetçi etken, bir ideolojik hareket olarak çok daha büyük önem taşımaktadır. Bu önem, dolayısıyla millî kimliğin oluşumunda ‘icat’ ve ‘inşa’nın rolü, büyük bölümünde önceden mevcut mahalli etnik kümelenmelere bağlı olarak dikkate değer bir değişkenlik gösterir. Keza önceki siyasî sistem ve kurumların doğasının ve eylemlerinin de etkisine tâbidir” (Smith, 2014: 159-160).

Türkiye de imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecini hemen hemen Batılı örneklerinde görüldüğü şekliyle idrak etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin dağılışı ve yaşanan önemli toprak kayıpları kimlik inşası sürecini hızlı ve keskin bir çehreye büründürmüştür.

“Bu alanda başarı jeopolitik ve toplumsal değişikliklere bağlıydı. Genel konuşursak egemen etni ile yöneticilerinin, Türkiye örneğinde olduğu gibi, genellikle sı-

nırlarını yeniden çizmek suretiyle emperyal miraslarından kendilerini kopartabilmeleri durumunda veya Japonya’da görüldüğü gibi ‘imparatorluk’ dâhilinde sınırdaş ya da denizaşırı başka ülkeler ile etnik bakımdan farklılık arz eden sakinlerin bulunmadığı yerlerde millî devlet hedefine yönelik hareketler daha süratli gelişmiştir” (Smith, 2014: 161).

Ulus-devlet oluşumu ve millî kimlik inşası süreçlerinde geniş halk kitlesinin, idareci kadrolar tarafından hayata geçirilen reformları zamanla ya da sancılı bir süreçle de olsa benimsemesi, geleneksel değerler sistemi çerçevesinde idarecilere duyulan “sadakat” anlamında değerlendirilebilir. Fransız İhtilali ve sonrasına Avrupa’da meydana gelen halk hareketlerinin toplumsal yapıdan aşağıdan yukarıya doğru yönlendirici ve değiştirici bir yol izlemesine mukabil, Osmanlı Devleti’nin son döneminde itibaren yaşanan değişmelerde yukarıdan aşağı değişim hareketinin gözlemlenmesi, Doğu ve Batı kültürleri arasındaki temel bir farklılığı daha toplum yapısı anlamında ortaya koymaktadır.

“Klasik İslam düşünürleri millet ve toplum terimlerinin bir bütünün iki farklı yönlerini -manevi ve maddi yönlerini- ifade ettiğini ve siyasi iktidarın toplumu savunmak, güçlendirmek ve devam ettirmek için kararlar alabileceğini kabul etmişlerdir. Kısacası klasik İslam, toplumsal değişimin kaçınılmazlığını ve siyasi idarenin toplumun manevi kimliğini koruyarak ona göre hareket etmesini kabul etmiştir” (Karpas, 2013: 17).

Osmanlı Devleti’nin son döneminde ortaya çıkan görüşlerin her biri farklı merkezleri ağırlıklı olarak benimsese de devletin kuruluşundan itibaren her döneminde kurucu unsur olarak kendisini gösteren, Avrupa’da XVIII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyaya süratle yayılan ulus-devlet algısı çerçevesinde millet olma şuuru yönünde hızla evrilmekte olan bir “Türk milleti”nin var olduğunu söylemek gerekmektedir.

“Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçiliğin yükselişi ve ardından otuz kadar ulus devletin kurulmasının ardında çok sayıda faktör vardı. Dinî gruplar veya milletler arasında rekabete dayanan ve ihtilaf yaratan ilişkiler, Osmanlı siyasal yapısında gerçekleşen ilerici reform, Aydınlanma felsefesi ve ideallerinin etkisi ve son olarak Rusya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin emperyal çıkarları bu faktörler arasında sayılabilir” (Karpas, 2014: 35).

Pek çok farklı kökenden halkı yüzyıllarca aynı yönetim altında birleştiren Osmanlı Devleti'nin Türkler ile ilgili tutumu konusunda Bozkurt Güvenç'in tespitleri dikkat çekicidir. Yönetimden uzak tutulduğu savunulan Türklerin, milliyetçilik akımının ortaya çıkmasıyla birlikte Türk milliyetçiliğini ülke bekasını kurtaracak düşünce akımı hâline getirmelerinde de Avrupa kültürü ve araştırmalarının etkisi olduğunu ifade etmektedir.

“Türlere gelince, toprağa yerleşmeyi (yani köylüleşip güdülmeyi) onur kırıcı bulan Türkmen (Yürük) töresi, Osmanlı'nın son yıllarına doğru zayıf düşmekle birlikte, devletin göçebeyi reayalaştırma ya da kullaştırma çabalarına karşı başarıyla direndi, ayakta kaldı. Ancak özgürlüğünün bedelini, devlet gücünden, yönetimden uzak tutularak ‘akılsız veya idraksız Türkler’ aşağılamasına katlanarak ödedi. Doğu Sorunu’nu çözmek amacıyla, Müslüman olmayan Osmanlı milletlerinin bağımsızlık hareketlerini destekleyen Batılılar, Türlere de Çin kaynaklarında karşılaştıkları eski Türk tarihini sundular. Böylece Türkler, sanki ilk kez, kendi tarihlerini Batı’dan öğrenmek olanağını buldular. Türk halkının Türkçülüğü, Osmanlıcılık ile İslamcılık akımlarının başarısızlığına karşı üçüncü bir seçenek olarak ortaya çıktı - Osmanlı’yı kurtarmak isterken. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran milliyetçilik (Gökalp’te İslamcı, Akçura’da laik, ulusal ya da kültürel Türkçülük) hareketi olarak gelişti. Selçuklu’ya Turkiye (‘Turchia’) adını koyan Batı, Osmanlı’nın son milleti kalan Türlere, İslam öncesi bir tarihleri olduğu bilgisini de ilettil” (Güvenç, 2010: 171-172).

Milliyetçilik düşüncesinin tüm dünyayı sardığı gibi Osmanlı Devleti içerisinde de kendisini farklı etnik gruplar arasında göstermesi konusunda Kemal Karpat, Orta Doğu kültürü içerisinde “asabiyya” kavramı ile ifade edilen bir toplumsal hareketlilik hususundan bahsetmektedir.

“Ortadoğu’da, ağırlıklı olarak Müslüman topluluklarda daha baskın olan dinî kimlik etnik ve dilsel kimliklerin yerine geçmiş ve onların üzerini örtmüştür. Fakat bu topluluk bir tür milliyetçiliğe de sahip bulunuyordu. Kuşkusuz, dinsel bir toplulukta milliyetçilikten söz etmek, kendiyle çelişen bir durum yaratmaktadır. Bununla beraber, on dokuzuncu yüzyıl düşünürlerinin *asabiyya* şeklinde bahsettikleri bir tür kolektif topluluk duygusu da vardı. *Asabiyya* kavramı ilk olarak İbn Haldun tarafından kullanıldı. Kavram, gerginlik, asabilik, ateşlilik gibi anlamlara geliyordu. Başka bir deyişle, Osmanlı yazarları, üyeleri ortak bağları paylaşan bir topluluğun, belirli bir zamanda kendisini harekete geçmeye sevk edebilecek bir duygusal-psikolojik

kalkışmayı deneyebileceğine inanıyorlardı. Bu yüzden Osmanlı yazarları *asabiyya cinsiyya*, *asabiyya milliyya* veya *asabiyya diniyya*’dan, yani etnik-aşirete dayalı, millî veya dinî gerginlik ve ateşlilikten söz ediyorlardı. Yüzyılın sonlarında, millî coşku veya milliyetçilik anlamında *millî asabiyya* veya *asabiyya milliyya*’dan da söz etmeye başladılar -bundan dolayı bir proto-milliyetçilik ve toplumsal hareketlilik türünün bugün anladığımız anlamda bir milletin kurulmasından çok daha önce var olduğu söylenebilir” (Karpas, 2013: 185).

Osmanlı Devleti’nin son çeyrek yüzyılına bakıldığında, yaşadığı toprak kayıplarının hemen hemen tamamında da söz konusu milliyetçi, ulus-devletçi ve etnik temele dayalı ayrılıkçı hareketlerin rol oynadığını görmek mümkündür. Öncelikle gayrimüslimlerin başlattığı ayrılıkçı hareketler, Osmanlı’nın yüzyıllar boyunca elinde tuttuğu pek çok toprağı kaybetmesiyle neticelenmiştir. I. Dünya Savaşı ve sonrasında da Müslüman toplulukların Osmanlı’dan ayrılmasıyla Millî Mücadele’ye giden Türk ulusal bağımsızlık hareketinin kapıları açılmıştır. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken Türk millî kimlik inşası da cumhuriyet rejimine gidilen yıllarda ve sonrasında da kendini çerçeveleyen hatları daha da belirginleştirmiştir.

2. 4. Ulus-Devletlere Doğru

Modern dönemde ortaya çıkan ve Batı kültür dairesi içerisinde ilk olarak kendisini gösteren ulusal yapıların oluşumu, temel felsefesini yine bu kültür yapısı içerisindeki tarihî gelişmelerden alır. Ulus-devlet sisteminde kendisini gösteren “eşitlik” ve “hürriyet” gibi iki temel kavram ile millî kimliklerin inşası sürecinde kendisini gösteren “birey” temelindeki aidiyet ihtiyacı, Avrupa tarihindeki Rönesans ve Reform hareketleri ile ilintilidir.

“Modern anlamıyla ulusların, Orta Çağ Hristiyanlık âleminin uluslararası (ya da daha doğrusu, uluslararası-öncesi) düzeninin bozulmasının ürünü olduğu; ulusların, Rönesans’ın maceracı ve mağrur bireycilik ruhunun bütünleyici bir ulusal düzlemdeki yansımaları temsil ettiği, yaygın bir kanıdır. Ayrıca, terimin çağdaş anlamıyla uluslararası ilişkilerin, yakın zamanlardaki savaşılar fark edilebilir ölçüde benzeyen uluslararası savaşların yapılmaya başlandığı ve modern uluslararası hukukun ilk biçimlendiği 16. ve 17. yüzyıllara dayandığı da varsayılır” (Carr, 2015: 11).

Toplum içerisinde özgül olarak belirtmeye başlayan insanların birey olarak şahsî özellikleri, talepleri, hak ve ödevleriyle devletlerine temas etme arzusu, modernleşen

toplum yapısına bağılı olarak gelişen demokrasi beklentileri, önceki yüzyıllardan farklı bir aidiyet bilincinin kendini göstermeye başlaması... gibi gelişmeler geniş açıdan ele alındığında, Avrupa’da ortaya çıkan uluslaşma ve kimlik inşası hareketleri iletişim imkânlarının da hızla gelişmesiyle dünyanın geri kalan kısmına hızla yayılmıştır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde artık dünya eskisi gibi lokal sosyal birliklerden farklı bir düzene girmeye başlamıştır. İngiltere’nin başını çektiği ve sömürgelerden ekonomik olarak gücünü kazanan Avrupalı devletlerin öncülüğünde, uluslaşma düşüncesi de hızlı bir şekilde yine bu sömürge topraklarına yayılmıştır. Ekonomik ilişkiler kıtalar arası bir faaliyet alanı hâline gelmiştir. Basılı eserler, matbaanın giderek artan katkısıyla binlerce defa basılabilmiş, dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaşmaya başlamıştır. Örneğin, artık İstanbul’daki bir gelişme birkaç saat içerisinde Delhi’de duyulabiliyor, Yemen’deki bir tarım ürünü birkaç ay içerisinde İngiltere topraklarında iltifat gören bir tüketim malzemesi hâline gelebiliyordu. Sanayileşme ile birlikte ulaşım, ekonomi ve kültür hayatında etkisi görülen bu hızlı gelişme şartları bir anlama modern dönem kavramı olan “küreselleşme”nin ilk adımlarıdır.

Uluslaşma düşüncesinin hızla küresel olarak yayılmaya başlamasının yanında toplumların tarihsel süreç içerisinde var olan geleneksel sosyolojik ve kültürel yapılarına bağılı olarak söz konusu modernleşme ve uluslaşma hareketleri farklı toplumlarda farklı gelişim evreleriyle etkisini göstermiştir. Bu farklı gelişim ve değişim süreçlerinde hemen her toplumda ortaklaşa karşılaşılan hususlardan biri ulus-devletin tekleştirici ve ortaklaştırıcı millî kimlik sistemine toplumu meydana getiren diğer alt kimliklerin entegre edilmesidir. Toplumlar, her ne kadar üst kimlik ve kültür anlamında homojen bir görüntü sergileseler de alt kademelerde pek çok fraksiyon barındırırlar. Ulus yaratma ve millî kimlik inşa etme konusunun belki de en zor kısmı, söz konusu alt kültür ve kimliklerin üst yapıya bağlanması sürecidir. Carr, Avrupa toplumlarındaki bu süreci şöyle anlatıyor:

“Yeni toplumsal katmanların ulusun tam üyeliğine yükselişi, Batı ve Orta Avrupa’da 19. yüzyılın son otuz yılına damgasını vurdu. Sanayiî ve sınaî becerilerin gelişmesi, şehir nüfuslarının önem ve sayı bakımından hızla büyümesi, işçi örgütlerinin ve işçilerin siyasal bilinçlerinin artışı, genel zorunlu eğitimin yürürlüğe girmesi ve oy hakkının kapsamının genişlemesi, bunun yapı taşlarıydı. Bu değişiklikler, çok önceden başlatılmış bir sürecin mantıklı adımları olarak görülürken, ulusal politika-nın içeriğini devrimci tarzda hızla etkilemeye başladılar” (Carr, 2015: 31-32).

Carr ulus-devlet oluşumunu tarihsel süreç içerisinde temel olarak üç ana dönemde ele alır. Birinci dönem “(...) Orta Çağ’ın imparatorluk ve kilise birliğinin tedrici dağılışı ile ulus devlet ve ulusal kilise düzeninin kurulmasıyla başlar” (Carr, 2015: 13); ikinci dönem “Napoleon savaşlarının kargaşasından doğan ve 1914’te biten ikinci dönem, genellikle modern uluslararası ilişkilerin en düzenli ve talihli dönemi sayılır” (Carr, 2015: 19-20), üçüncü ve son dönem ise “Dönemin belirtileri olan milliyetçiliğin felâketli gelişimi ile enternasyonalizmin iflâsının kökenleri 1870’den sonraki yıllara kadar geri götürülebilir, ama tam açık gelişmesine ancak 1914’ten sonra varmıştır” (Carr, 2015: 31).

Klasik dönem toplumlarında ve daha da öncesinde, tarım sistemine dayalı üretim faaliyetlerinin hâkim olduğu toplum yapısında, toplulukların birbirleri ile etkileşimleri daha yerel düzeydeydi. Toprağa bağlı yaşam tarzının bir getirisi olarak, insanlar çoğu zaman doğdukları topraklarda hayatlarının geri kalanına devam etmekte, sosyal ilişkilerini ve toplumsal faaliyetlerini de yine söz konusu lokal çevrede gerçekleştirmekteydi.

Sanayileşmenin toplumları etkilemeye başlaması, toplum birimleri arasında ekonomiye dayalı ilişkilerin artması, ekonomik endişelerle yaşanan toprakların dışına çıkma hatta kıtalar ötesi ülkelere giderek çalışma gerekliliğinin doğması, toplumun ekonomik faaliyetinin artık daha fazla devlet tarafından denetlenir hâle gelmesi gibi değişimler, ulus-devletlerden oluşacak küresel toplum düzenindeki dönüşümün bir ifadesidir. Bu bağlamda, uluslaşma sürecinde artık kültür ve ekonomi başta olmak üzere, toplumun devlet ile olan ilişkisini sağlayan sistemler tüm toplumu bağlayan ve üst nitelikte özellikler ihtiva eden bir yapı sergiler.

“Geçmişte zayıf, tesadüfi, değişken, gevşek ve çoğunlukla da asgari düzeyde bir ilişkiye sahip bulunan devlet ile kültürün artık birbirleriyle bağlantılı olmaları *gerektiğine* işaret eden temel ipucu, yerel topluluk dışında toplumsallaşma zorunluluğudur. Bu artık kaçınılmaz olmuştur. İşte ulusçuluğun anlamı ve ulusçuluk çağında yaşamamızın nedeni budur” (Gellner, 2013b: 116).

Ulus-devletlerin ve bu bağlamda modern ulus yapısının meydana gelmesinde ekonomik faktörler kadar, kültürel süreklilik ve geleneklerin modern zamanda aidiyet duygusunu güçlendirecek şekilde kullanılması da önem arz etmektedir.

Ulus öncesi dönemin sosyokültürel yapısını anlamak için önemli olan ön-millî bağlar, ulus-devlet oluşumunda aidiyet duygusunun birdenbire ortaya çıkmadığını, ar-

dında belirli bir tekâmül süreci olduğunu göstermektedir. Buna göre, ön-millî bağlar iki türdür. İlki; yerel mekânlardaki kültürel değerlerden gücünü alan ancak bu gölge toplumunu daha geniş bir tanınırlık seviyesine erdiren ve buradaki yerelliği aşan kimlik biçimleridir. İkincisi ise toplumun seçkin denebilecek gruplarının kitlesel yaşama organizmasını ifade eden devlet yapısıyla kurdukları siyasi ilişki ve kültür yapısıdır.

Uluslaşma sürecinin bir getirisi olarak ortaya çıkan aidiyetlerin değışmesi ihtiyacı, yerel ve millî olanın işlerlik kazanmasını beraberinde getirmiştir. Kadim geçmişe uzanan kökenlere dair millî özellikler çoğu zaman toplumun kozmopolit yapıya dâhil olmamış yerel unsurlarında görölmüş ve bu kültüre olan iltifat artmıştır. Bunun yanında ulusal olanın keşif ve işlenmesi noktasında toplumun seçkinleri olarak nitelenen düşünür ve yazarlarının yerel olanı modern dönem eserlerinde ele alması, millî olana gösterilen değer ve önemin bir diğer cephesini teşkil eder. Seçkinlerin bu uğraşı, çoğu zaman halkın yanında yer almak ve yerel olanın hayatını yerel olan değerlerle işlemek şeklinde kendisini göstermiştir.

Uluslaşma sürecinin kuramsal boyutunda ise, düşünürlerin esas aldığı iki tip gelişim süreci vardır. Bunlar Fransız ve Alman uluslaşma biçimleri olarak adlandırılmaktadır. Hukuksal bir yapılanmada bireylerin eşit hak ve özgürlüklerini devletin teminat altına alması ve vatandaşlık esasının bu prensip üzerine inşa edilmesini savunan Fransız tarzı ulus anlayışının karşısında -ya da farklı görüşlere göre yanında- Alman tarzı ulus; romantizm esaslı ve organik birlikteliği esas alan bir yapı olarak yerini almaktadır.

“Bir yanda bireylerin eşitlikçi bir siyasal yapıya özgür iştirâki, diğer yanda ise organizmacı bir belirlenime tâbiyet söz konusudur. Her ne kadar böyle bir tasnif söz konusu olsa da aslında bu zıtlık aldatıcıdır; nitekim Fransız ve Alman uluslarının oluşumunda her iki anlayış da rol oynamış; fakat tarihsel düzlemde değışen siyasal ve toplumsal bağlamlara göre bu iki anlayışın ağırlığı değışken olmuştur” (Durgun, 2014: 49).

Uluslaşma sürecini bu şekilde kategorize etmek ya da sistemleştirmek mümkün gibi görünse de başlıca kültürel alanı ilgilendiren ve sonrasında sosyal hayatın diğer alanlarına tesir eden bu sürecin dinamik ve değışken bir gelişim süreci olduğunu söyleyebiliriz. Her toplumun kültür yapısı aynı olmayacağı gibi milliyetçilik algısı, köken araştırmaları ve aidiyet bilinci de farklılık gösterebilir. Bazı toplumların devletten beklentisi daha katı ve

belirleyici olurken bazılarının daha romantik bir bakış açısıyla şekillendiği gözlemlenebilir. Böylece her toplumun kendine özgü uluslaşma süreci olduğu, kimlik tanımlamalarının kültür hayatıyla sıkı bir şekilde ilintili olduğunu ifade etmek gerekir. Böylece millî kimliklerin inşası meselesi, uluslaşma süreciyle birlikte dünya tarihindeki önemli dönüşümlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Türk Kimliği İnşasının Tarihsel ve Fikrî Arka Planı

3. 1. Türk Toplumunun Tarihsel Serüveni

Her toplum, günümüzdeki yapısına ulaşmaya kadar tarihsel süreç içerisinde çeşitli değişikliklere uğramış, farklı etkileşimlere girmiştir. Tarihin antik dönemlerine ulaşabilen pek az kadim kültür vardır. Türk kültürü de bunlardan biri olarak dünya kültür tarihinde yerini almıştır. Orhun Yazıtları ile Türkistan'daki geçmişi bir anlamda belgelenen Türk kültürü, bu coğrafyada ve sonrasında Anadolu içlerine, Doğu Avrupa'ya, Balkanlar'a, Arap Yarımadası'na ve Kuzey Afrika'ya erişmiştir. Türklerin tarihsel süreç içerisindeki faaliyetleri incelendiğinde; farklı kültür daireleri ile etkileşime geçtiği ve pek çok kültürü de etkilediği görülmektedir.

Türkistan'da tarih sahnesine çıkan, buradaki yaşamı ve etkileşimleri destanlar ve çeşitli efsanevi anlatılarla günümüze ulaşan Türkler, bu bölgede temel anlamda Çin ve İran ile temasa geçmiştir. Doğu Karadeniz üzerinden gerçekleştirilen seferler ile Avrupa içlerine kadar ulaşılmıştır. 1071 senesinde Malazgirt Savaşı ile Anadolu toprakları yurt edinilmiştir. Sonrasında Selçuklu ve Osmanlı devletleri ile buradaki varlık pekiştirilmiş, Balkanlar'a, Arap Yarımadası'na ve Akdeniz'in güney sahil şeridindeki topraklara erişilmiştir.

Selçuklu ve Osmanlı devletleri döneminde Türk kültür hayatını etkileyen başlıca unsur İslam kültür ve medeniyeti olmuştur. Türkistan'dan Anadolu içlerine uzanan Türk kültürü, bir anlamda bu coğrafyaya bedenini getirmiş, ruhunu ise İslam inancı ile kazanmıştır. Türk kültürü ve İslam inancı, zaman içerisinde iç içe geçmiştir. Bu birleşim, hem geçmiş dönemlerin hem de yakın tarihimizin algılanması ve anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir.

Anadolu'dan üç kıtaya yayılan bir imparatorluk meydana getiren Türkler, 1800'lerin başlarından itibaren Batı kültür ve medeniyetinin daha ileri bir seviyede olduğunu kabul etmeye başlamış bulunuyordu. Yüzyıllar boyunca küffara karşı cihat yaparak var oluşunu

anlamlandıran, dünya ve devlet telakkisini bu minval üzerine kuran Osmanlılar, Avrupa'yı sahip olduğu değerler sisteminden dolayı takip edilebilecek yahut cihan devletine örnek bir yapı arz edebilecek gelişmelerin uzağında görmüşlerdir. Bu durumun meydana gelmesinde, Türk-İslam imparatorluğunun görkemli askerî zaferler kazanması ve ileri seviyede bir kültür hayatını inşa etmesi etkili olmuştur. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra tam anlamıyla imparatorluklara özgü gelişmiş ve üstün bir ilim ve kültür hayatının hâkim olması, askeriye'nin oldukça güçlü bir hâl alması, Avrupa'nın ise bu dönemlerde dogmatizmin pençesindeki sosyokültürel bir yapıda varlığını sürdürmesi etkili olan başlıca sebeplerdir.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, artık ülkenin askerî ve teknik alanlarda Batı dünyasının gerisinde kaldığını görmüş bulunmaktadır. Karlofça Antlaşması ile ciddi anlamda siyasi ve askerî bir hezimet yaşanmıştır. Bunu yanında, ülkenin iç dinamikleri, çok güçlü bir yapı arz eden gelenekler çevresinde şekillenmiştir. Avrupa ise ilim alanındaki gelişmesinde maddeyi kullanmayı öğrenmiş ve teknik bilgi ortaya çıkmıştır. Artık doğadaki veriler, tekniğin imkânları dâhilinde işlenmekte ve daha verimli bir şekilde, farklı aletlere dönüştürülerek kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti'nde geleneksel yapının etkisi ile eğitim sistemi medreseler etrafında süregitmiş, Rönesans gibi bir deneyim yaşanmadığı, etkileri de takip edilemediği için maddenin kullanımı Osmanlı avangart kesimine uzak kalmıştır. Batı maddeyi teknik bilgi ile işlerken, Osmanlılarda geleneksel eğitim sistemi ve ilim hayatı devam etmiştir. Bu sebepler çerçevesinde askerî alanda Batı dünyası son derece ileri bir seviyeye ulaşmış, toplumun refahını artıracak pek çok buluş meydana gelmiş, yeni bir dünya kurulmaya başlanmıştır.

Türk kültür ve siyaset tarihine baktığımızda, XIX. yüzyılın başlarından itibaren son derece hareketli, akışkan, sert kırılmaların ve köklü değişikliklerin yaşandığı bir değişim ve gelişim süreci gözlemlenmektedir. Toplum yaşantısındaki bu hareketli değişim sürecinin temel sebebi zihniyet değişimidir. Bu değişimin nirengi noktasını ise imparatorluktan cumhuriyete geçiş süreci ve Doğu kültüründen Batı kültürüne geçiş arzu ve iradesi ifade etmektedir¹³. Cihan devleti anlayışı ve “küffar”a karşı kazanılan görkemli zaferler, Osmanlı Devleti'nde Batı ile kültürel etkileşimin zayıf olmasının temel nedenidir. Ne zaman ki Osmanlılar Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi'ni yaşayan Batı medeniyetindeki de-ği-

¹³ Zihniyet değişimi olarak ifade edilen ve yaşamın neredeyse her alanında etkileri görülen değerler manzumesindeki değişimin kapsamı şöyledir: “Dilin değişmesi; tekniğin ve maddi değerlerin değişmesi (beslenme biçimi, yerleşim bölgelerinin ve konut tarzlarının farklılaşması, giyim-kuşam anlayışının başkalaşması, fes giyilmeye başlanması gibi); sanat anlayışının değişmesi (tuval resmi, heykel, dans, bale, fotoğraf, roman, tiyatro, gazete gibi); gelenek ve sosyal kurumların değişmesi (kadının yerinin sorgulanması, spor ve eğlence anlayışı, siyasi rejimler; akrabalık ilişkilerinin zayıflaması gibi); bilim anlayışının değişmesi. Üzerinde düşündüğümüz zaman sıraladığımız maddeleri biraz daha çoğaltabiliriz” (Yalçın, 1998: 21).

şimin farkına varmış, bilhassa askerî ve siyasî alanda “yenilgi”ler almaya başlamışsa, devletin değişime yönelme arzusu kuvvetlenmiş ve Batı ile yakın temas sağlanmıştır.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren kuvvetlenen Batılılaşma iradesi günümüze kadar, bazı dönemler gördüğü iltifat azalsa da genel itibarıyla artarak devam etmiştir. Batılılaşma yolunda Osmanlı Devleti’nde ilk olarak yapılan durum tespiti ve ardından bu kültür daire-sinden faydalı yeniliklerin alınması arzu ve iradesi yönetici kadro tarafından ortaya konmuş ve gidilecek yolun çerçevesi çizilmiş, belirlenen program halka sunulmuş ve gelişim çizgisi ortaya konan politikalarla beyan edilmiştir. Devlet iradesiyle ortaya çıkan Batılılaşma arzusu, Tanzimat ve Islahat fermanları ile resmiyet kazanmıştır.

Türk toplumunun yaşadığı zihniyet değişimini bu gelişim çizgisinde yakalamak gerekmektedir. Doğu ve Batı kültürlerinin söz konusu dönemden itibaren karşılaşmaya başlaması, başta Türk münevverlerinin zihni olmak üzere, toplumda bir medeniyet krizinin görülmesine neden olmuştur.

“1839’dan sonraki devrin bir hususiliği de memlekette gittikçe kuvvetini arttıran bir ikiliği doğurması, onun manzara ve ruh bütünlüğünü kırmasıdır. Bugün bile halk dilinde ve hattâ fikir hayatında o zamanlardan kalan ‘alafranga’ ve ‘alaturka’ (musikide olduğu gibi) ‘eski’ ve ‘yeni’ (zihniyet meselelerinde) tabirleriyle ifade edilen bu ikilik realitesi Tanzimat’ın en büyük fatalitesidir” (Tanpınar, 2007: 132).

Değer yargıları ve dünya algıları belirgin bir biçimde ayrı olan iki kültür dairesi arasında geçiş yapmak, gelenekleri ve alışkanlıkları bir kenara koymayı, hiç değilse revize etmeyi gerektirmiştir. Yaşantısının hareket noktasında hatıraların, alışkanlıkların ve geleneklerin önemli bir yeri olan Türk insanı için bu geçiş süreci, zihniyetin değişmesini gerektirmiş ve oldukça sancılı bir devrim görülmüştür. Yeni insan yaratma arzusundaki yönetici irade ve Batılılaşma yanlısı münevverler, yüzyılların birikimi ve kültürel etkileşimleri ile XIX. yüzyıl kültür hayatına erişmiş Türk insanını derinden etkilemiştir. Türk toplumunda yeni insan tipinin ortaya çıkması, akılcılığın ve pozitif bilimlere duyulan ilginin artmaya başlaması ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda, Türk toplumunun tüm kesimleriyle birlikte, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir değişim sürecinin parçası olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Osmanlı Devleti’nde yeni insan modelinin meydana getirilme arzusu, bu model çerçevesinde imparatorluktan beklentilerini artıran kesimlerin talepleriyle doğru orantılı olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı’nın Tanzimat Fermanı ile başlayan dönüşüm ve değişim ha-

reketinin temelinde bir anlamda yeni insan yaratma uğraşı bulunmaktadır. Bu dönüşüm hareketi, nihayetinde kurucu unsur olan Türklerin etrafında harelenmiştir.

Tanzimat ve Islahat fermanları, Osmanlı Devletinin son dönemindeki önemli hadiselerdendir. Osmanlı Devleti'nde Avrupa tarzı yaşam şartlarının benimsenmesi ve yeni bir kültür dairesine ait değerler sisteminin kabulünü ifade eden bu fermanlar, esasında imparatorluk tebaası içerisinde yer alan farklı etnik kökene mensup toplulukların devletten beklentilerini karşılama amacı taşımaktadır. Bu beklentiler, Fransız İhtilali gibi siyasi, kültürel ve sosyolojik neticeleri olan bir deneyimi yaşamış Avrupa'dan dalga dalga yayılan fikir akımları içerisinde görülebilecek değişim arzusunu ifade etmektedir. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren etkileri pek çok toplumda görülmeye başlanan Fransız İhtilali'ni tetikleyen ve sonrasında da gelişen düşünce akımları halk - devlet ilişkisi ve yaşam standartlarını düzenleyen hürriyet ve eşitlik kavramları, Osmanlı toplumunu da derinden etkilediğini ifade ettiğimiz sosyal tabanlı gelişmelerdir. Bu kavramların içeriği, klasik dönemin şartları içerisinde değil, modern dünyanın getirileri ve yeni insan modeli çevresinde düşünülmelidir.

Devletin siyasî ve sosyal programlarında Batılı tarzın hâkim olması, münevverlerin ve idarecilerin yüzlerini Batı'ya dönerek bu kültürü yakinen takip etmesi, Avrupa kültürünün ve düşünce akımlarının da hızlı bir şekilde ülkeye girişini sağlamıştır. Batı kültürü ile başlayan bu yakın temasta, ülke içerisindeki yabancı tüccarların ve farklı etnik kökene mensup olan kesimin -bilhassa Avrupalı- etkisi önemlidir. Osmanlı Devleti, uzun bir zaman dilimi içerisinde hâkimiyeti altında tuttuğu yabancı toplumları, kendi kültür, gelenek, dil ve dinlerini yaşayabilmeleri noktasında serbest bırakmıştır. Bundan dolayı, Batı kültürünün Osmanlı Devleti içerisinde iltifat gören bir merkez hâline gelmesi sonrasında, bu kültür dairesine ait hususiyetlerin Osmanlı toplumu içerisine girmesinde ve benimsenmesinde Osmanlı tebaası içindeki yabancı kökenlilerin etkisi oldukça önemlidir.

İmparatorluktan cumhuriyet yönetimine giden süreç, köklü bir kültürel değişimin iz düşümüdür. Toplumun öncüsü denebilecek yönetici ve münevverlerin öncelikli yönelimi, yavaş yavaş halkta da karşılığını bulmuştur. Ancak bu sürecin şehir-taşra, münevver-halk bağlamında kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Hiçbir toplumsal değişim akşamdan sabaha gerçekleşmemiş, etkileri ülkenin her yerinde ve halkın tamamında aynı etkide görülmemiştir.

“Kültür değişimleri bazı elitler tarafından kolayca benimsenmiştir. Buna karşılık alt yapı diyeceğimiz halk, kültürel modernleşmeyi kendi geleneksel değerlerine,

yaşayışına ve tarihî anılarına yönelmiş sayıp bunları korumak için seferber olarak direnmiş, fakat aynı zamanda değişmeyi yani modernleşmeyi kendi ölçüleri ve değerleriyle bağdaştırarak kabul etmiştir” (Karpat, 2013: 13).

Üstten gelen bir irade ile başlayan Batılılaşma sürecinin sosyal ve kültürel hayattaki temel görünümü ise eskinin yanında yenidir. İmparatorluk yaşantısına sahip, bu anlamda bir kültür hayatını ihtiva eden Türk sosyokültürel ortamı, Batı’nın daha yeni ve cazibeli olduğu düşünülen unsurlarıyla karşılaşmıştır. Hem devlet iradesinin köklü değişimin göreceği tepkiden çekinmesi hem de gelenekler ve alışkanlıkların Türk hayatındaki kuvvetli etkisi sebebiyle, Avrupa’dan getirilen her yenilik unsuru, eski olanın yanına konmuş ve -en azından bir süre için- birlikte yaşatılması arzulanmıştır. İşte Türk insanının yaşadığı zihniyet değişimi ve medeniyet krizinin görünümleri ile sebepleri, bu arada kalmışlıkta, farklı iki kültür dairesinin bir anda zihinlerde karşılaşması / çarpışması hususiyetinde aranmalıdır.

Osmanlı Devleti’nin yaklaşık olarak son yüz yıllık dönemi sosyokültürel ve sosyopolitik gelişmeleri bakımından değerlendirildiğinde zihniyet değişimi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılaşma hareketi çerçevesinde gerçekleştirilen reform hareketlerinin bireylerdeki tezahürü, “eski”nin yerine “yeni”nin konması ve geçmişle hesaplaşma şeklinde olmuştur. Bu değişimin temel hareket noktası, yeni bir kültür dairesinin kabulünü ifade etmektedir. Yüzyıllar boyunca Doğu kültürü kaynaklı Türk-İslam gelenek ve görenekleri üzerine inşa edilmiş bir devlet ve toplum, XIX. yüzyıldan itibaren gelişmiş Avrupa ile tanışmış ve bu kültür dairesinin özelliklerini belli oranda kabule başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin değişim ve yenileşme hamlesi devletin üst kademelerinden topluma doğru yayılan bir gelişim gösterir. Yukarıdan bir irade ile başlayan bu değişim hareketine karşı toplumun hazır bulunuşluğu zaman içerisinde istenen seviyeye gelmiştir. Ancak devletin ve toplumun bu değişim arzusunu benimsemesi ve geçen süre içerisinde artan bir iltifatla bu yöndeki gelişimi desteklemesi, Türk toplumunun gerçek anlamda bir zihniyet değişimi yaşadığını göstermektedir.

3. 2. Osmanlı ve Kimlik Problemleri

Osmanlı toplumunun Tanzimat Dönemi ile resmî kültür tarihinde ifadesini bulan değişim hareketinin anahtar kavramı zihniyet değişimidir. Bu değişimin başlıca sebebi, klasik değerler sistemini ve kültür hayatını şekillendiren Doğu kültür dairesinden, Batı kültürüne

doğru bir geçiş iradesinin başlamasıdır. Söz konusu değişim hareketi, iki farklı kutbun birini tamamen bırakıp diğerine bir anda köklü bir şekilde geçildiği şeklinde değerlendirilmemelidir.

Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan önceki dönemlerde de Avrupa ile ilişki içerisindeydi. Ancak 1800'lerden itibaren, bu coğrafya ile olan etkileşimde farklılıklar yaşanmış ve söz konusu kültür dairesinin değerler sisteminden bazı hususiyetlerin yerleşik kültür hayatına aktarılması gündeme gelmiştir. Bu değişim hareketi, devlet iradesi ile ortaya çıkmış ve yukarıdan aşağı olacak şekilde sosyolojik katmanlar arasında yayılmıştır. Yenileşme döneminde Osmanlı kültür hayatının sosyopolitik anlamda karşılaştığı ve zihniyet değişimini kültür krizi ile kol kola sokan asıl mesele, eski olarak nitelenen yerleşik değerler sisteminin yanına, Avrupa'dan alınmaya başlanan yeni değerler sisteminin oturtulmasıdır. Farklı iki değer sisteminin aynı coğrafya insanında buluşmaya başlaması ve eski - yeni ikileminin görülmesi, söz konusu dönemden itibaren uzunca bir süre devam edecek ikilik ile tanımlanabilecek zihniyet yapısının ve kültür dünyasının doğmasına sebebiyet vermiştir.

Bir medeniyetin değerler sistemi söz konusu olduğunda, bu başlık altına; aile, siyaset, sanat, ekonomi, toplumsal ilişkiler, devlet algısı, inanç sistemi, medeniyet telakkisi, birey-devlet-toplum ilişkisi gibi pek çok alt kategori eklenebilmektedir. Bir medeniyetin değerler sisteminin tümü, o medeniyeti meydana getiren kültürel unsurlar ve toplumsal birimlerin ve kurumların da tümünde görülmektedir.

Medeniyet algısı ve kültür dairesinin zihniyet yapısı, toplumsal bir tanzim şeklini ve kitlesel bir kimliği ifade etmektedir. Bilhassa sembolik ve kurgusal düzlemin, eserin inşa zemini kabul edildiği sanat eserlerinde, yaratımın gerçekleştirildiği medeniyet anlayışının ve daha lokal düzeyde toplumsal zihniyet yapısının izleri estetik bir düzlemde kendisini göstermektedir. Söz konusu özellikler, gerek nesiller arası ve gerekse kültürler arası aktarımda birbirini takip ederek ifadesini bulmakta ve kümülatif bir şekilde birikerek gelişmektedir. Bundan dolayıdır ki bir medeniyetin ve toplumun sanat eserleri, o kitlesel kültür hayatının kimliksel özelliklerini ihtiva etmekte ve yansıtmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinde, yabancı devletlerin etkisini ve dış gelişmelerin tesirini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme fırsatı kollayan Avrupalı devletler, Batı kültürünün devletin tüm organları ve toplumun tüm kesimlerine yayılmaya başlayan bir reform rehberi hâline gelmesinden sonra, ülke içerisindeki kendi milletlerinden olanlar sayesinde bu değişim hareketinin hızlan-

ması ve kesintisiz uygulanmasını istemişlerdir. Belirli bir hazır bulunmuşluk içerisinde olan Osmanlı toplumu içerisindeki yabancılar, modernleşmenin de cazibesine kapılarak yenileşme hareketinin savunucusu ve takipçisi olmuştur. Bu anlamda, Osmanlı yenileşme hareketini izleyen ve denetleyen bir mekanizma olarak bu dönemde yabancı devletlere ait elçilikler ve temsilcilikler bu anlamda kendilerince bir görev üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisindeki yabancı toplulukların, Avrupalı devletler tarafından himaye edilecek ve hakları gözetilecek, bağımsızlıklarına kavuşmaları sağlanacak bir topluluk olarak algılanmaya başlamasında Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik düşüncesi ve bu bağlamda telakki edilebilecek kökenlerin ortaya çıkarılması çalışmalarını belirtmemiz gerekir.

İmparatorluklar ve krallıklar döneminde, farklı devletler içerisindeki toplulukları dinî kabulleri bakımından değerlendirilirken, XIX. yüzyıldan itibaren ulusal aidiyetler ön plana çıkmıştır. Buna göre, klasik dönemin semavî dinler anlamında mezhepsel ayrılıkları, modern dönem devletlerinde dinler ve mezhepler bakımından olduğu kadar hangi etnik kökene ait oldukları ve kendilerini nereye ait hissettikleri esasına dayanan ulus kavramı çerçevesinde de değerlendirilir hâle gelmiştir. Bu anlamda, klasik dönemin din savaşlarının yerlerini, daha fazla ayrılıkçı unsura dayanan ve millî kimliklerin ön plana çıkarıldığı savaşlar almıştır. Artık toplumlar, birbirlerinden kökenleri ve ulusları bakımından ayrılmaya başlamış; ulusal çıkarlar, sınırlar, bayraklar ve diller gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde karşılaştığı ayrılıkçı hareketlerin temelinde işte bu değişim dalgasının etkileri görülmektedir. Avrupa'da başlıca eşitlik, özgürlük ve adalet temelli düşünceler milliyetçilik duygusuyla beslenmiş ve ulus-devletlerin oluşumuna giden süreç başlamıştır. Osmanlı çatısı altındaki farklı etnik kökenlere mensup toplumların bizler ve ötekiler bakışı çerçevesinde, kendi devletlerini kurma arzusu Osmanlı'dan ayrılmalarına yol açmıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar çeşitli aidiyet tanımlamalarını ve iç siyasette kimi tanzim hareketlerini gündemine aldıysa da bu ayrılıkçı hareketlerin önüne geçememiştir. Devletin kurucu unsuru olan Türkler de beka sorununun gündeme gelmesiyle birlikte kendi kimlik tanımlamalarını şekillendirmeye başlamıştır.

3. 3. Osmanlı Devleti'nde Uluslaşma Hareketinin Genel Görünümü

Fransız İhtilali, insanlık tarihi açısından gerçek anlamda çığır açıcı bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların eşitlik ve hürriyet talepleri temelinde ortaya çıkan ve sosyolojik bir zemine dayanan söz konusu hadise, klasik dönem krallıkları ve imparator-

luklarını, temel değerleri açısından kökten etkilemiştir. Toplum üzerinde mutlak hâkimiyeti bulunan, kutsal öneme haiz bir görevi yerine getirdiğini, halkının hak ve özgürlüklerinin mutlak iradenin gücü altında olduğunu ifade eden ve dünyanın pek çok bölgesinde bu düsturlara az çok yaklaşarak ya da uzaklaşarak yüzyıllar boyunca devletleri idare eden sistem, XVIII. yüzyılın sonunda temel değerleri ile kökten değişime uğramıştır. Artık toplumlar eşitlik ve özgürlük talepleri ile yöneticilerinin karşısına çıkmakta, katılımcı bir yönetim sistemi istemekte, mülklerinin ve özgürlüklerinin anayasal normlarla güvence altına alınmasını talep etmekteydi. Tüm bu gelişmeler ise -Osmanlı Devleti'nde de görüldüğü üzere- hanedanların ve yönetim sistemlerinin meşruiyetlerini sorgulanır hâle getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde yönetim babadan oğula geçen hanedanlık sistemiyle yüzyıllar boyunca devam ederken toplum yapısı da bu dönemin zihniyetine uygun şekilde biçimlenmiştir.

“(...) Osmanlı patrimonyal toplumunda terbiyet, kulluk, intisab sosyal ilişkilerin temeli olmuş, hem patron hem kul için gerekli bir sosyal bağ oluşturmuştur. Patron için şöretini ve mevkiini yüceltmek, kul için hayatta kalmak, ilerlemek için bu bağlılık esastı. Bu patrimonyal prensip, patron-kul ilişkisi, Osmanlı Devleti'nin temel yapı ve menşesinde görülür. Osmanlı Devleti, Osman Gazi'ye yoldaşlık-nökerlik yapanlarla ortaya çıkmıştı. Devlet, Osman'ın devleti, Osmanlı Devleti idi. Osmanlı patrimonyal toplumunda intisab ve patronaj, seçkin sınıfın her bölümünde, statü gruplarında, bürokraside, orduda, hatta ilmiyyede sosyal ilişkilerin ve hiyerarşinin temel prensibi idi” (İnalcık, 2003: 16).

XIX. yüzyılda hanedanlıkların, krallıkların ve imparatorlukların siyasi anlamda temel problemi, meşruiyetin sağlanması çevresinde yoğunlaşmış ve çözüm arayışlarına girişmişlerdir. “Hanedan meşruiyeti, ilahi buyruk, yönetimin tarihsel hak ve sürekliliği ya da dinsel birlik gibi geleneksel sadakat güvenceleri ağır yaralar almıştı. Nihayet, devlet otoritesinin buna benzer bütün geleneksel meşruiyetleri 1789'dan beri sürekli tehdit altındaydı” (Hobsbawm, 2014: 106).

Modern devlet sisteminin oluşmaya başladığı dönemlerde, toplumların devletlerinin karşısına çıktığı temel arzuları; özgürlük, eşitlik ve demokratiklikti. Bu talepler, bir anayasa oluşturulmasını ve tüm hak ve ödevlerin hukuki anlamda teminat altına alınmasını da gerektiriyordu. Bu anlamda, vatandaşlara hak ve hürriyetleri verilirken, esas sorun devletlerin demokrasiyi benimsemesi, parlamenter bir yapı oluşturması ve katılımcı siyaset anlayışını benimsemeleri gerekiyordu. Toplumdan gelen söz konusu talepler, XIX. yüzyıl devletlerini genel olarak hanedanlıklarını ve bu bağlamda meşruiyetlerini sorgulatır hâle ge-

tirmiş ve demokratikleşme adımları, devletin toplum gözünde bir meşruluk kazanmasına hizmet etmiştir.

Batı dünyasının kişi hak ve hürriyetlerini düzenleyici, devlet ve vatandaşları arasında karşılıklı hak ve ödevleri belirleyici hukuksal yapılanmalarının yanı sıra, millî kimliklere dayalı devlet sistemlerinin ve otoriter rejimlerden ziyade kamuoyuna kulak veren yönetimlerin iltifat görmeye başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti de ister istemez kendi varlığını ve var olan yapılanmasını uluslararası alanda bir anlamda açıklamaya ve kanıtlamaya çalışmıştır. Deringil'in tespitlerine göre, Osmanlı'nın bu dönemdeki söz konusu endişeleri bir meşruiyet sorunundan kaynaklanmaktadır.

“19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya gelişmelerine koşut yeni bir ‘meşruiyet zemini’ arayışı içine girdiğini söylemek mümkündür. Dünyada varlıklarının meşru olduğunu vurgulamak, imparatorluk yöneticileri için hayati bir mesele olmuştur. Uluslararası politikada bu, devletler hukukunun özümsemesi ve devlet lehine yorumlanması şeklinde cereyan etmiştir. Başka bir düzeyde ise, imparatorluğun dünyada rekabet edebilmesi için yeni gelenekler icat etmesi ve diğer Pan hareketler gibi bir muhayyel cemaat yaratması gerekmiştir. II. Mahmud ve Tanzimat dönemlerinde yaratılan geleneklere 19. yüzyılın son çeyreğinde Abdülhamid, Pan-İslâmizmi eklemiştir (...) Osmanlı halifesini dünyada ‘görünür kılmak’, dinî motifleri kullanarak tümüyle seküler bir dünya politikasına oynamaktır. Pan-İslâm konusundaki kargaşa da buradan çıkmaktadır” (Deringil, 2013: 47-48).

Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında gelişmiş Avrupa medeniyetini dünyaya hükmedecek bir yapıya dönüştüren Batı, teknolojik gelişmelerde dünyanın geri kalan kısmına önemli bir üstünlük sağlamış ve bu üstünlükten elde ettiği güçle kültür ihracına başlamıştır. XIX. yüzyıldan itibaren tüm dünyaya çeşitli seviyelerde yayılmaya başlayan ulus-devlet algısı ve millî kimliklerin inşası, bu yayılma hareketinin sonucunda küresel olarak etkisini gösteren bir harekettir ve temel anlamda Batı kültürü kaynaklıdır. Batı medeniyetinin şartları içerisinde ortaya çıkmış ve tekâmül etmiştir. Bu bağlamda, söz konusu uluslaşma sürecine giren farklı kültür dairelerine mensup ülkeler, Batı kültürü kaynaklı bu değişim hareketinin içerisinde kendi kültürlerine uygun bir değişim çizgisi belirlemeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde şiddetli bir şekilde ortaya çıkan eski-yeni çatışması da bu temelde değerlendirilebilecek bir olgudur.

“Nesillerdir kendinize özgü tarzda hissettiniz, düşündünüz, çalıştınız, beğendiniz ve ibadet ettiniz; ve bu, eski elbiseler gibi çıkarılıp bir kenara atılamaz. Kanınızda, kemiklerinizin iliğinde, teninizin dokunuşunda, beyninizin dokusundadır bu, ve siz farkında olmadan, hatta hatta arzularınıza rağmen el attığınız her şeyi değiştirip, düzenlemelidir. Kendi gönül rahatlığınız için insanın problemlerini çözdünüz mü, kendi hayat felsefenizi kazanmış ve kendi yaşama sanatınızı geliştirmişsiniz demektir. Tüm bunları mevcut duruma uygulamalısınız ki bunun meyvesi sırf taklit değil, yepyeni bir eser olacaktır-halkınızın kendi ruhu için edineceği ve insanın esenliğine bir hediye olarak dünyaya gururla sunacağı bir eser” (Tagore, 1999: 18).

Uluslaşma hareketi yaklaşık olarak XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’ni etkisi altına almaya başlamıştır. Uluslaşma sürecinin Osmanlı’da nispeten Batılı devletlere göre daha geç başlamasının nedeni milliyetçilik düşüncesinin de geç dönemlerde kendisini göstermesinden kaynaklanmaktadır¹⁴. Osmanlı’da “(...) milliyetçilik fikrinin doğuşunu sağlayacak iktisadi, siyasî, sosyal ve kültürel bir zemin oluşmamıştır” (Kodaman, 1999: 69). Bu bağlamda, Osmanlı Devleti içerisinde Müslüman ve gayrimüslimler arasında kimlik inşası sürecinde ortaya çıkan farklılık, bilhassa Avrupa ile yakın etkileşim içerisinde olan ve Hristiyan nüfusun yoğun olarak yaşadığı Balkanlar’da din farklılığı bağlamında kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmıştır. Türk ve Müslüman kimliğinin Osmanlı yönetici kadrosu ve münevverleri arasında ön plana çıkmasıyla birlikte, Balkanlar’daki topluluklar da Osmanlı’ya karşı dinî kimliklerini öne sürerek farklı bir aidiyeti benimsemiş ve özerkleşme hareketine girişmişlerdir.

“Batı’da ulus, Kilisenin otoritesine karşı kralın haklarını öne sürmek için milletin dilsel ve kültürel özelliklerini vurgulayarak ortaya çıktı. Güneydoğu Avrupa’da ise Hristiyanlar, millî devlet kurma ve bağımsızlık düşüncelerini, Müslüman sultanların rollerine karşılık kendi dinsel farklılıklarını belirterek öne sürdüler. Böylece din, millî kimliklerinin temeli haline geldi ve Balkan devletlerinin millî kimliklerini belirlemeye yardımcı olan başka pek çok kültürel, etnik ve tarihsel etkene rağmen din, bilinçli bir biçimde veya bilinçaltından Balkan milletlerinin genel olarak Osmanlı Devleti ve Türkler, özel olarak da kendi kimlikleri hakkındaki görüşlerini belirlemeye devam etti” (Karpas, 2013: 144).

¹⁴ Mehmet Karakaş, Osmanlı’da milliyetçilik düşüncesinin gecikmesinin “(...) toplumun geleneksel bir cemaat yapısına sahip olması, eğitim anlayışının ve tarzının gelenekselliği, çeşitli yazılı dillerin hâkimiyetini koruması, etnik unsurlara tanınan hakları belirleyen millet sistemi ve kültürel heterojenliğin yoğunluğu, dinsel ve geleneksel simgelerin toplum üzerindeki egemenliği” (Karakaş, 1999: 228) gibi nedenlerden kaynaklandığını belirtmektedir.

Osmanlı Devleti'nde de etkisi görülmeye başlayan milliyetçilik hareketi, esasında tüm dünyayı tesirine almaya başlamış bir değişim fenomeniydi. Pek çok farklı etnik kökene mensup toplulukları bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, kaçınılmaz olarak bu değişimden en çok etkilenen ülkelerin başında gelmiştir. Tabandan yayılan bu değişim ve dönüşüm hareketi ile ilgili “(...) 1870'lerden itibaren görüldü ki, kitleler politikayla ilgilenmeye başlamışlardır ve artık efendilerini her koşulda uysalca takip edeceklerine güvenmek mümkün değildir” (Hobsbawm; Ranger, 2006: 311) yorumu dikkat çekicidir. Kitlesel anlamda bir değişim hareketi tüm dünyada kendisini gösterirken Osmanlı Devleti'nin içine girdiği dağılma sürecini de bu gelişmelerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. İmparatorluklar döneminin “tebaa”sı artık “ulus” olmaya karar vermiştir.

Fransız İhtilali sonrasında ivme kazanan bireyin hakları, hürriyeti ve devlete karşı olan sorumluluklarının belirginleştirilmesi durumu, “vatandaş”ların mal ve can güvenliğinin anayasa bağlamında devlet tarafından güvence altına alınmasını kapsamaktaydı. Bu bağlamda, Tanzimat ve Islahat fermanlarında -bilhassa gayrimüslim tebaa için- ilan edilen bireylerin hak ve özgürlükleri ile ilgili konuların Avrupa'daki gelişmeler bağlamında değerlendirilmelidir. Modern devlet yapısı olarak tanımlayabileceğimiz ulus-devlet sistemine doğru gidilirken, bu anlamda eş reformlar olarak nitelendirilebilecek devlet-halk ilişkilerinin yeni bir bağlama oturtulması gündeme gelmiştir. İmparatorluk sisteminde padişaha bağlı tebaa olarak görülen kitle, bireysel hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Tanzimat Fermanı ile devlet-birey arasındaki hak ve ödevlerin tanımı ve kapsamı belirlenme yolunda ilk adımlar atılmıştır.

“Bu ferman, Müslim ve gayri-Müslim herkes için eşitlik içeren bir çağın başlangıcını; rüşvetin, yozlaşmanın ve yargılanmadan ceza görmenin sonunu öngörüyor, yani hukukun üstünlüğünü kuruyordu. Tüm Osmanlı tebaasının hayatları, onurları ve mülkleri garanti ediliyor, padişahın buyruğuyla herhangi bir görevlinin ortadan kaldırıldığı ve mallarına el konulabildiği kulluk anlayışı ortadan kaldırılıyordu” (Ahmad, 2014a: 35).

Yenileşme dönemindeki reform hareketlerinde devletin Batılı bir sistemde tüm organlarıyla revize edilmesi ve halkın beklentilerinin karşılanmasında dış güçlerin müdahalesi önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı'daki köken araştırmaları ve toplumların kendi kendilerini yönetme konusundaki düşüncelerinin devletleri etkilemeye başlaması, farklı pek çok etnik kökene sahip topluluğu yönetiminde bulunduran Osmanlı Devleti'ni derin bir şekilde etkilemiştir. Dinî cemaatlerin oluşturduğu bir toplum sistemiyle hü-

küm süren imparatorluk yapısı, etnik kökenlerin ön plana çıkması sonrasında sekteye uğramış, farklı mensubiyetleri olan topluluklar özgürleşmeci halk hareketlerine başvurmuştur. Nüfusun önemli bir kesimini oluşturan Hristiyanlar ise Batı ile girilen sıkı münasebetler sonrasında, Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmasını sağlayacak bir etken konumuna gelmiştir. Kendi kökenlerini ve dinî aidiyetlerini tanımlamaya çalışan Osmanlı içerisindeki gayrimüslim unsurlar, organik olarak dış güçlerle birliktelik kurmaya ve bu güçlerin ülke içerisindeki bir uzantıları olarak hareket etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ilişkilerde imtiyaz olarak verdiği kapitülasyonlar, bu dönemde devletin iç işlerine sosyokültürel olarak müdahalede genişleyerek devam etmiş, reform hareketleri Osmanlı'ya özgü ve kendi sosyokültürel yapısını inşa etmeye yönelik bir girişim olarak kendisini gösterememiştir. Bu durumda, Batılılaşma yanlısı olarak tarafını belirleyen ve Avrupalıların hamiliğinde bir mahzur görmeyen Osmanlı devlet adamlarının ve entelijansiyanının da etkisi oldukça belirleyici olmuştur.

Avrupa'daki ulus-devlet oluşumu ve millî kimlik inşası süreçleri, Osmanlı Devleti'nde bazı farklılıklarla tezahür etmiştir. Bunlardan biri; Avrupa'daki “Kral” ve “Kilise” kurumları ile aristokrat - burjuva ve halk kitlesi arasında görülen mücadele / uzlaşım sonrası ortaya çıkan yeni bir devlet sistemi ve toplum tezahürüdür. Osmanlı Devleti'ndeki söz konusu dönüşüm ise Batı medeniyetini bir yandan yakalama, modern sistemleri tatbik etme, diğer yandan da bilhassa ekonomik ve askerî alanda gerileyerek devletin çöküşüne giden süreci önleme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, Avrupa ile Osmanlılar arasında sosyokültürel ve sosyopolitik farklılıkların bulunduğunu ve uluslaşma süreci ile millî kimliğin tekâmülünün farklı yollar ve önceliklerle geliştiğini ifade etmemiz gerekir. “Osmanlı düşünürleri, kilise ve sınıflı toplum yapısından kaynaklanan, insanın eşitsizliği gibi sorunların değil, çöken bir devleti yeni bir hukuk sistemiyle kurtarmanın kaygılarını taşımışlardır” (Durgun, 2014: 33) Bilhassa XIX. yüzyılda yükselen oranda Batı kültürü ile karşılaşma ve bu kültür dairesinin bazı hususiyetlerini içselleştirmeye çalışarak sosyal hayata tatbik etmek, temel ve basit ifadesiyle “Doğu - Batı” karşılaşmasını gündeme getirmiştir. Söz konusu dönemin Osmanlı toplumu üzerindeki genel ifadesi “zihniyet değişimi”, devletin toplum üzerindeki çabaları da “yeni insan” yaratma uğraşı olarak ifade edilebilir.

“(…) Osmanlı Devleti çöküş sürecinde siyasal sistemle ilgili tartışmalar, Yeniçağ Avrupa medeniyetinden alınan değer ve kurumların, İslâm medeniyeti değer ve kurumlarıyla çatışıp çatışmaması bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar, içinde bulunulan koşullar dolayısıyla devletin yeniden yapılanmasının kaçınılmaz görünme-

sindendir. Ancak yeni medeniyetin benimsenme sürecinde de benimsenen yöntem eski tarz usûlde olup; devlet onayı olmadan hiçbir değişime izin verilmediği gibi, değişimin meşrû sayılabilmesinin tek yolu da devlet tarafından yapılmasıydı” (Durgun, 2014: 34).

Devletin Batı dünyasındaki gelişmelere entegre olabilmesi için eğitim, askeriye, idari kurumlar gibi alanlarda yaptığı reform çalışmaları, halk-devlet ilişkisinin tanımlanması ve imparatorluk sisteminin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Etnik kökenler ve dinî aidiyetlerinde dış güçler tarafından Osmanlı Devleti iç işlerine bir müdahale vasıtası hâline gelmesiyle birlikte de reform hareketleri bu müdahaleci devletlerin gözetiminde / rızasında yapılan değişiklikler şekline bürünmüştür. Ancak, reformların hamiliğine soyunan Batılı devletler ve Rusya; bir Osmanlı milleti yaratma uğraşında olan devletin yenileşme dönemi programına ve bu süreçte gerçekleştirmeye çalıştığı reformlara, toprak bütünlüğünü ve toplumsal yapısını parçalayıcı müdahalelerle yaklaşmışlardır. Farklı etnik köken ve dinî cemaatlere mensup toplulukların Osmanlı milleti çatısında birleştirilmesi ve anayasal güvence çerçevesinde hak ve ödevlerinin temin edilmesi yönünde bir reform arzusu gösteren Osmanlı’ya karşılık Batılı devletler ve Rusya, her etnik köken ve dinî cemaatin ayrı bir özerk yapıya kavuşturulması yönünde destek vermiştir.

“Batılılaşma ve laikleşme konularında gelişme sağlamak amacıyla, 1856 İslahat Fermanı, 1839 Tanzimat Fermanı’nın koşullarını yineleyerek Müslüman ve Hristiyan kullar arasındaki eşitliği daha kesin şekilde ifade etmekteydi. Ancak, Avrupalı güçler eşitlik sorununu tamamen farklı görüyorlardı. Osmanlılar için eşitlik, tüm Osmanlı tebaasının yasalar önünde eşit olması, cemaatlere yönelik ayrıcalıkların din konularına ve millet kavramının da *cemaat*’e indirgenmesiydi. Ruslar için eşitlik, dinî cemaatlere tanınan hakların bağımsızlık mümkün olmazsa özerklik olarak genişletilmesiydi. İngilizler için eşitlik, Babiâli’nin önerdiği gibi Müslüman ve Hristiyan tebaaları için Osmanlı yurttaşları olarak değil, kurumsal topluluklar olarak milletler arasında eşitlikti” (Ahmad, 2014a: 36-37).

Osmanlı Devleti’nin son döneminde etnik milliyetçilikler ile karşılaşması, bir anlamda, devletin farklı kültür ve mensubiyeti bulunan toplulukları baskı altına almadan ve kültürel asimilasyona tâbi tutmadan himaye etmiş olmasında kaynaklanmaktadır. Her ne kadar fethedilen topraklarda mimari anlamda kalıcı eserler bırakılmışsa da bilhassa Hristiyan toplulukların kendi kültürlerini, İstanbul başta olmak üzere, yaşamalarına ve yaşatmalarına

imkân verilmiştir¹⁵. Farklı pek çok etnik kökene mensup halkı uzun süre idare eden Osmanlı Devleti'nin bu politikası, hem barışçıl bir şekilde bir arada yaşamanın hem de XIX. yüzyıldan itibaren milliyetçi - ayrılıkçı hareketlerle karşı karşıya kalmalarının anahtarını vermektedir.

“(…) Osmanlı gayrimüslim entelektüelleri bir yandan milletçe kendilerini hem Osmanlı'nın hem İslam'ın mağduru olarak görüyor, diğer yandan Hristiyanlık nede- niyle kendilerini Batı'nın bir parçası ve binaenaleyh onun medeniyetini hak etmiş, ona yetkin bir halk sayıyorlardı. Bu hava içinde Osmanlı Hristiyanları millî haklarını istemeye ve milliyetlerini ilan etmeye hazırlardı. Fakat Ortodoks Hristiyanların par- lak hayalleri gerçekleşmeyecekti. Onlar Osmanlı idaresinde dinsel ve kültürel ba- kımdan tamamiyle özgür yaşadıkları gibi eski dinsel, kavimsel ve kültürel benlikleri- ni korudukları için ayrı bir 'millî kimlik'e sahip olmuşlardı. Avrupalı olmak isteyen ve kendilerini üstün 'Avrupalı' sayan Hristiyan elitlerin karşısında kendi geleneksel dinî kimliklerini ve kişiliklerini korumuş ve öylece 'millileşmiş', özüne uygun ge- lişmiş halk kitleleri vardı” (Karpas, 2013: 28).

Tanzimat reformlarının Batı'dan farklı olarak Osmanlı'da kendine özgü bir şekilde or- taya çıkması ve tatbik edilmesine mukabil, oluşan millî kimliklerin mahiyeti ve teşekkülleri de kendine özgü olmuştur. Son dönem Osmanlı politikalarında din, bazen birleştirici bazen de ayrımları belirginleştirici bir görünüm sergilemiştir. “Batı'da modern millet, dil ve etnik kimlik üzerine kurulmuş siyasi bir varlık olarak ortaya çıkmasına karşılık; Osmanlı'da milli- yet, din ve etnik kimliğin karışımından oluşan kendine has bir kimlik şeklinde doğmuştur” (Karpas, 2013: 29). Gerek gayrimüslimler ve gerekse Müslümanlar arasında din faktörünün son dönem Osmanlı sosyopolitik gelişmeleri ile ilgili Karpas şu tespiti yapmaktadır:

“Gayrimüslimlerin milletin etnik ve dilsel özelliklerini ön plana çıkarmalarına karşılık, Müslümanlar arasında dinden kaynaklanan cemaat ruhu daha ağır basmıştır.

¹⁵ Osmanlı Devleti'nin hoşgörü politikasıyla ilgili Karl Barbir'in aktardığı bir anekdot dikkat çekici- dir. Ortadoğulu bir gazeteci olan Atallah Mansur'a ait olan bu anıya göre, 1970'lerin başlarında Oxford Üni- versitesi'nde lisansüstü eğitim gören gazeteci diğer öğrencilerinde bulunduğu bir toplantıda kendisini “Ku- düs'ten Atallah Mansur. Hristiyan, Katolik, Rum-Katolik, İsraili, Arap” (Barbir, 2012: 1) olarak tanıtır. Barbir bu anı bağlamında Osmanlı Devleti'nin sosyokültürel politikasını şöyle yorumlar: “Atallah Bey'in bu anısı Osmanlı hâkimiyetinde bulunmuş Ortadoğu ve Balkan topraklarında kimlik ve kimlik oluşumu mesele- sini çok güzel örnekler. Üstelik mesele yakın zamanlarda ortaya çıkmış da değildir; dünyanın bu kısmında kökleri antik dönemlerde atılan ve 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdüren büyük imparatorluklara uzanır. Bu imparatorluklar hâkimiyetlerini muhafaza etmek için sınırları dâhilinde yaşayan farklı halklara ve geleneklere hürmet göstermek zorunda olan hanedanlar tarafından düzen altına alınmıştı. Modern devlet ise, bunun aksine, yapay bir şekilde de olsa, tıpkı Prokrustes'in Yatağı gibi, genellikle çok çeşitli halkları bir arada tutmaya çalışan ulusal bir kimlik tanımlı yapmak zorundadır” (Barbir, 2012: 1).

Ortaya çıkan Müslüman milleti -yani Osmanlı Müslümanlarının tümünü- içine alan siyasi yapı; dil, kavim ve soy özelliklerine de yer vermekle beraber, bu millî özellikler dinin yarattığı dayanışma ve ortaklık duygusuna dayanmakta idi. Tekrar edelim. Eskiden klasik Osmanlı döneminde devlet İslami görünüşüne rağmen din ve dil konusunda bitaraf kalmışken, 19. yüzyıl ve bilhassa 1860'lardan, yani Osmanlılığın ilanından sonra gittikçe daha çok Müslümanlarla özdeşleşmiştir. Aynı zamanda devlet otoritesini genişleterek -eğitimi kontrol altına alarak- toplumsal özelliklere (ortak hukuk, dil, vs.) ağırlık vermeye başlamış, fakat dinin yarattığı birlik, ortaklık duygusunu zayıflatmamıştır” (Karpas, 2013: 29-30).

Osmanlı tarihi sosyokültürel açıdan gözlemlendiğinde şu olgu net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır: Osmanlı Devleti'nde Türklük ile İslamiyet önemli bir terkip oluşturmuş, iç içe geçmiş, ayrılmaz bir bütün meydana getirmiştir. XIX. yüzyıl başlarından itibaren ise millî kimliklerle ilgili oluşumlar hız kazanmıştır. Bu bağlamda Türk münevverleri ve devlet adamlarının karşısına çıkan sorunsal; laik bir Türk millî kimliğinin nasıl teşekkül edeceği ve mahiyenin nasıl olacağıdır. Geniş halk kitlesinde bir hayat tarzı olarak yaşanan İslamiyet ve etnik aidiyeti betimleyen Türklük, millî kimlik inşası sürecine kol kola girmiştir.

Osmanlı Devleti'nde sosyoekonomik anlamda gelişmişliğin büyük oranda İstanbul'da, sonrasında İzmir ve Selanik gibi ticarî hayatın nispeten daha rahat gerçekleştirilebileceği merkezlerde toplanması, Anadolu topraklarını bir anlamda köyün kendi içerisindeki üretim ve tüketim sistemine bırakmıştır. Bu bağlamda, merkezî birkaç vilayet Batılı hayat tarzına, kültür ortamına ve ekonomik gelişmelerine daha rahat adapte olmuş ve bu değişimleri daha kolay takip edebilmiştir. Taşra ise geleneksel kültürün yaşandığı ve devlet eliyle bazı imkânların götürülebildiği kadarıyla mamur hâle getirilebildiği bir görünüm arz etmekteydi. Hâl böyle iken millî kimliğin inşası, merkezî yerlerde kültürel ortamın hareketliliği ve değişime açıklığıyla bir nebze daha elverişli bir şekilde yayılırken, taşrada yaşayan halk kendi geleneksel yaşantısını daha fazla devam ettirmekte, alışılan düzenini sürdürmekteydi. Örneğin; edebiyatçılarımız, Türk kültürüne ait olan estetik değeri ve içeriği yakalayabilmek için kültürün ve geleneğin en özgün ve korunaklı şekilde muhafaza edilip yaşatıldığı Anadolu kültürüne ve yaşantısına yönelerek “halk edebiyatı” olarak adlandırılan değerler bütününe iltifat göstermişlerdir. Bu bağlamda, Türk millî kimliğinin inşasında yerel olan değerler manzumesi önem kazanmış, Anadolu gittikçe artan bir ilgi odağı hâline gelmeye başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden yıllar, Osmanlı tarihinin siyasi anlamda en zor zamanlarıdır. Devletin dağılışına giden bir dizi savaş ve ülkenin işgal edilmesi, söz konusu bu dönemde meydana gelmiştir. Balkan Savaşları ülkenin dağılma sürecini hızlandıran bir olaydır. Osmanlı topraklarının bir bakıma Avrupa'ya açılan kapısı olan Balkanlar, yüzyıllar boyunca Osmanlı ülkesinin bir parçası olmuş ve meydana gelen kültürel terkinin önemli bir paydası hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti için Balkan Savaşları ve sonuçları, siyasi ve askerî bir hezimet olduğu kadar psikolojik anlamda da önemli bir çöküşün ifadesi olmuştur.

Türk kimliğinin XX. yüzyıl başlarından itibaren artarak ilgi görmesinde dönemin iç ve dış gelişmelerinin etkisi oldukça büyüktür. Osmanlı Devleti bünyesindeki farklı etnik grupların bağımsızlıklarını tek tek ilan etmeleri ve ülkenin ciddi oranda toprak kaybetmesi, Balkan Savaşları gibi tarihsel ve sosyal etkileri zemine dayanan neticelere sebebiyet verecek bir facianın yaşanması bu gelişmelerin ilk plandaki görünümünü vermektedir. Küresel gelişmeler neticesinde ani bir kararla girilen I. Dünya Savaşı da bu gelişmelerin ardından gelen zorlukları ve açmazları daha da artırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, dünya sosyopolitik haritası artık elli-yüz sene öncesinden çok farklı bir hâl almıştır. Küresel kutuplaşma ve kıtalararası ekonomik menfaatlerin tetiklediği savaş sonucunda artık imparatorluklar dönemi sona ermiş, etnik ve kültürel ayrılımlarla şekillenen devletler kendi kaderlerini tayin etme raddesinde gelmiş, bunların ancak bir kısmı ulus-devlet hüviyetine kavuşabilmiştir.

“On dokuzuncu yüzyıla ait ‘milliyet ilkesi’nin zafer kazandığı bir dönem var idiyse, bu dönem Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna denk düşüyordu; ancak bu, ne önceden kestirilebilir bir durumdu, ne de geleceğin galiplerinin niyetini yansıtmaktaydı. Aslında bu zafer istemeden ortaya çıkan iki gelişmenin ürünüydü: Bir yanda Orta ve Doğu Avrupa’nın çok milletli imparatorluklarının çöküşü ile öbür yanda Müttefiklerin Bolşevik kartına karşı Wilson kartını oynamasını gerektiren Rus Devrimi. Zira, önceden gördüğümüz gibi, 1917-18’de kitleleri seferber eder görünen etken, milletlerin kendi kaderini tayin etmesi talebinden daha çok, toplumsal devrimdi” (Hobsbawm, 2014: 158).

Görüleceği üzere, aslında Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşadığı yıkılış sürecinde, küresel gelişmeler oldukça önemli bir paya sahiptir. Devlet algısında yaşanan değişimler de bu duruma eklendiğinde, Türk millî kimliğinin inşa edilmesi ve ulus-devlet hüviyetinde yeni bir devletin meydana getirilmesi hem Türklerin “zorunlu tercihi” hem de küresel bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından hız kazanan Türk millî kimliğinin inşası serüveni belirli bir değişim ve gelişim sürecini ifade etmektedir. Aidiyet duygusunun tanımlanmasındaki değişiklikler ve devleti meydana getiren aslî unsurdan yola çıkılarak Türk millî kimliğinin meydana getirilmesi belirli bir kültürel ve zihnî değişimi gerektirmiştir. Bu gelişim, düşünürler ve yazarların Türkçülük düşüncesine gittikçe artan bir şekilde iltifat göstermesiyle mümkün olmuştur. Bu isimlerin başında Ziya Gökalp gelmektedir. Gökalp, Türkçülük düşüncesini benimsemiş ve sosyolojiden faydalanarak dönemin toplumuna yaklaşmış bir münevverdir¹⁶. Onun ardından ortaya konan düşünceler, ulus-devlete gidilen süreçte önemli merhaleleri ifade etmektedir.

Balkan Savaşları'nın etkileri devam ederken, takip eden yıllarda I. Dünya Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti de savaşa katılmıştır. Tüm dünyada görülen monarşilerin ardından, milliyetçilik ideolojisinin etkisinde ulus-devletlerin oluşumu ve etnik ayrılıklar hız kazanmıştır. Bilhassa Avrupa kıtasındaki ülkelerde en derin şekilde görülen bu hareketlenme, Osmanlı Devleti'ni de -üç kıtada toprağı olan bir devlet olarak- son derece kuvvetli şekilde etkilemiştir. İdeolojik anlamdaki bu gelişmelerin kültürel alana tesiri ise hemen aynı etkide görülmüştür. Bu dönemden itibaren sanat, bir dönemliğine de olsa, âdeta ideolojilerin sözcüsü hâline gelmiştir. I. Dünya Savaşı, milliyetçiliğin ve ulus-devlet yapılarının iradenin böylesi kuvvetli olduğu bir atmosferde cereyan etmiştir.

I. Dünya Savaşı ile bir kırılma noktası yaşayan ulusalcı devlet algısından etkilenen Osmanlı Devleti'nin bu dönemden itibaren yaşadığı siyasi gelişmeler, 1923 senesinde resmî olarak ilan edilen Cumhuriyet ile devlet yönetiminde ifadesini bulmuştur. Bu dönemde kadarki süreçte yaşananlar, cumhuriyet kavramı ile ifade edilen yönetim sistemine âdeta bir hazırlık mahiyetindedir. Partilerin kurulması ve çoğulcu yönetim sisteminin benimsenmeye çalışılması, Türk millî kimliği etrafında ulus-devlet sisteminin yerleştirilme uğraşları söz konusu hazırlık sürecinin genel anlamdaki çerçevesini ifade etmektedir.

“Baskın bir ereksel yaklaşımla, 1923 sonrası ulus-devlet yapısı ve ulusal kimlik açısından şekillenen modern Türk kültürü, geç Osmanlı döneminde belli belirsiz dönemlerden geçmiş ve asıl kimliğini Cumhuriyet döneminde bulmuş gibi gösterilir; geç Osmanlı kültürel yaşamı ve bir son çizgi olarak Birinci Dünya Savaşı yılları sadece bir nüans olarak algılanır. Bu algılamada, söz konusu yılların, çok-etnili impara-

¹⁶ İnci Enginün, Gökalp hakkında şu ifadeleri kullanır: “Dilindeki sadelik ve vuzuh; Türkçülük, modernleşme ve hars meselesi, eğitimin önemi, Türk toplumundaki kurumların ve değerlerin incelenmesi, İslamiyet, halkçılık gibi bazı kavramlar etrafında Gökalp'ın sürekli düşündüğünü ve birbiriyle çelişire benzeyen ideolojileri birleştirme çabasında bulunduğunu gösterir” (Enginün, 2013: 103).

torluk yapısından ulusallık esasında tanımlanan ulus-devlete geçiş evresini oluşturması belirleyici olmuştur. Nitekim, 1917 sonrası Rusya’da da, devrim öncesine ve özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarına bakışta benzer bir yaklaşım etkilidir” (Köroğlu, 2010: 24).

Cumhuriyet’in ilanının ardından, Misak-ı Millî sınırlarında yeni bir devlet kurulmuştur ve bu devletin kurucu esasları, Türk entelektüellerinin ve siyasal yaşamının -o döneme göre- yaklaşık elli yıllık bir birikimi sonucunda şekillenmiştir. Bu anlamda; halkın yönetime katılması, ortak hakların anayasal güvence altına alınması, vatandaşlık tanımının oluşturulması, ulus-devlet sisteminin anayasal düzen ve pratik hayatta uygulamaya konması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin ardından ulus-devlet yapısında kurulan Türkiye Cumhuriyeti; demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olarak dünya devletleri arasında yerini almıştır.

Kurtuluş Savaşı, yeni bağımsız Türk devletinin tesis edilmesi, Cumhuriyet’in ilan edilmesi, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın başlarında görülen “yeni insan” yaratma çabasının Atatürk ilke ve inkılapları ile devletin tüm dinamikleri bağlamında devam ettirilmesi, hilafet ve saltanatın kaldırılması ve laikliğin benimsenmesi, vatandaşlık tanımlarının ulus-devlet gerekleri bağlamında anayasal güvence altına alınması gibi gelişmeler savaş yıllarının ardından gelen yenileşme ve moderniteyi yakalama çabalarını ifade eder.

Devam eden yıllarda Anadolu’nun kalkınması ve devletin sanayileşmesi için girişilen ekonomi politikaları, Batı kültürünün daha yakından tanınması için girişilen tercüme faaliyetleri, münevverlerin İstanbul’dan çıkarak Anadolu köy ve köylüsüne yönelmesi, 1950’lere gelindiğinde çok partili hayata geçiş ve izleyen yıllardaki demokrasinin tekâmülü söz konusu uluslaşma sürecinin ana hatlarıyla bir anlamda ifadesidir.

Türk toplumunun söz konusu süreçte yaşamış olduğu tüm bu değişimler; yeni bir insan ve devlet sistemi yaratma çabasını, belli bir zihniyet değişimini ifade etmektedir. 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma hareketi, Türk devletinin her geçen dönemde artarak devam eden yönetim iradesi hâline gelmiştir. Millî kimlik inşası ve uluslaşma süreci, bu bağlamda düşünülmesi gereken bir devinimi ifade etmektedir.

“1920’lerin Türk toplumu henüz ulus değildi. Ulusçuluk ideolojisine uygun çabalar sonunda, ilerde ulus olabilecekti. Öteki Müslüman ülkelerin karşılaştığı laikleşme sorunu da kısaca budur. Toplumlar ya geçirdikleri yapısal işlevsel değişimler

sonunda ulus olurlar ya da ulusçuluk ideolojisine uygun değişmeler içinde ulus olmaya çalışırlar” (Güvenç, 2010: 11).

Cumhuriyet’in ilanından sonra başlayan değişim hareketleri, kültürel ortamın millî olana yönlendirilmesi bağlamında “dil” hususu üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Bunun yanında, devletin yönetim sistemi ve sosyal hayatın düzenlemesi gibi konular da ulus-devlet yapısına geçiş sürecinde öncelenen konular arasındadır. Sosyolojik bir olgu olarak kentlileşme hareketi, şehirlerin modern toplum yapısına uyarlanması yönünde gelişirken, köylerin ve köylülerin kalkınması için de destek projeleri geliştirilmiştir. Bir yandan sanayi alanında kalkınma sağlanmaya, bir yandan da köylünün emeğini verimli bir şekilde alabilmesi için tarım politikaları geliştirilmeye çalışılmıştır.

3. 4. Kimlik Meselelerinin Türk Toplumsal ve Siyasi Yapısını Etkileyişi

Siyasi gelişmeler, toplumların yaşantılarını derinden etkileyen, sosyal ve hukuksal haklarını belirleyen olaylar olarak öne çıkmaktadır. Devlet - halk ilişkisi, devlet merkezli dünya algısına sahip Türk toplumu için oldukça önemlidir. Bundan dolayı, Türk tarihinin ve günümüzdeki sosyolojik yapının anlaşılması için, kültür tarihini inceleme ve esaslarını takip etmenin yanında, siyasi boğumlanmaların da göz önüne alınması gerekmektedir.

Siyasi boğumlanmalar, devlet yönetimi sürecinde ortaya çıkan ve halkı derinden etkileyen, siyaset merkezli gelişmeler olarak algılanmalıdır. Bu gelişmeler; han / hakan - halk, padişah - tebaa ilişkisinin olduğu ve hükümdarın buyruklarının tek geçer kaide olduğu dönemlerden ziyade, katılımcı demokrasinin kendisini göstermeye başladığı, halkın idari mekanizmada söz sahibi olma hakkını kendinde gördüğü ve bu hakkın kendisine verildiğı dönemlerde gözlemlenebilir.

Doğası gereğı siyasi çıkmazlar ve devlet - halk ilişkisindeki krizlerden meydana gelen siyasi boğumlanmalar, Türk tarihi açısından, yaklaşık olarak 1850’lerden itibaren gözlemlenebilecek bir olgudur. I. ve II. Meşrutiyet’in ilanı, II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi, 31 Mart Vakası, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidara geçme uğraşına eşlik eden parlamenter sistem inşa çabaları, İstanbul’daki yönetimin etkisiz kalması üzerine siyasi erkin Ankara’ya geçmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulması, çok partili hayata geçiş çalışmaları, 1960 - 1971 ve 1980’de meydana gelen askerî darbeler... Türk sosyal ve kültür hayatını derinden etkileyen siyasi boğumlanmalardan bazılarıdır.

Siyasi boğumlanmalar, Türk toplumunun katılımcı demokratik siyasi sisteme geçme arzusunun başladığı dönemden itibaren gündeme gelen, öncül ve artçı etkileriyle sosyal hayatta derin izler bırakan vakıalardır. İmparatorluktan cumhuriyete giden süreçte ülkenin sosyopolitik anlamda yaşadığı değişim, demokrasi araçlarının etkisiz kalması ya da siyasi kanalların kapanması sonucu krizlere neden olmuştur. Örneğin, yakın dönem tarihinde yaklaşık on yıl ara ile gerçekleşen askerî darbelerin nedenleri, gelişimleri, sosyokültürel neticeleri dikkatle incelenmesi gereken gelişmelerdir. Türkiye’de gerçekleşen her bir siyasi boğumlanmanın ardından toplumun yaşantısı, kültür hayatı, politik görüşleri önceki dönem gibi olmamış, sosyal katmanlar değişime uğramıştır.

Rumeli, Arap yarımadası ve Kuzey Afrika, Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü coğrafyaları genel anlamı ile ifade etmektedir. Bu anlamda, Anadolu topraklarının merkez olduğu devlet, üç kıtada farklı toplulukları tek bayrak altında toplamıştır. Bu dönem için “tek bayrak altında toplamak”tan kastettiğimiz husus, imparatorluk dönemi devletlerinin toplum - devlet ilişkisi içerisinde düşünülmelidir.

“Osmanlı’da vatandaşlık kavramının gelişiminde vurgulanması gereken en önemli nokta, vatandaşlığın, ulusal vatandaşlıkla bir tutulma eğiliminin ilk tohumlarının İttihat ve Terakki’nin önderliğinde atıldığı saptamasıdır. Henüz tam anlamıyla ulusallaşamamış bir coğrafyada vatandaş yaratma çabası, tam da ulus yaratma kaygısıyla eş zamanlı ve eşgüdümlü olarak gelişmiştir. Günün şartlarında bağımsızlığın korunması ve dış baskılardan kurtulmak olarak son derece basit bir temele dayandırılabilir, Türk-Müslüman sentezine dayalı tek ulus, tek millet yaratma çabaları, ileride doğacak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de izinden gideceği bir yol olmuştur; ulus-devlet yapılanmasına bir beşik oluşturmuştur” (Polat, 2011: 139).

1800’lere gelene kadar, Osmanlı Devleti içerisindeki tüm etnik topluluklarda “uluslaşma” gibi bir hareketten, ulus-devlet gibi bir talepten bahsedemeyiz. Her akım, ortaya çıktığı dönemden itibaren tarih sahnesinde yerini alır ve tarihî olaylarda her gelişme, o dönemin şartları içerisinde düşünülmelidir. Millî kimliklerin inşası, uluslaşma hareketi ve ulus-devletlerin kurulması, Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan ve milliyetçilik çevresinde derlenebilecek düşünce akımlarıdır. Dolayısıyla 1789’dan önceki toplumsal değerlendirmelerde, söz konusu gelişimler göz önünde bulundurulamaz. Ayrıca, 1789 tarihinde meydana gelen Fransız İhtilali’nin etkileri de hemen bir günde toplumları etkisi altına almamış, gelişerek ve olgunlaşarak zaman içerisinde dünya toplumlarını etkisi altına almıştır.

Türk toplum ve siyasi yapısının da Osmanlı'nın son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kimlik meselesinde önemli ölçüde etkilendiğini ifade etmek gerekir. Bu etkilenme, Osmanlı'nın yenileşme hareketi sonrasında başlayan sosyopolitik ve sosyo-kültürel değişimden gücünü almaktadır. Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olan Türklerin kendi millî kimliklerinin farkına varmaları ve yıkılan bir devletin kurtuluşunun Türk millî kimliği çerçevesinde şekillenecek bir devlet yapısıyla mümkün olduğu görüşü, II. Meşrutiyet'ten sonra artan bir şekilde kendisini göstermiştir. Balkan Savaşları'nın sonucundaki ağır yenilgiyle birleşen milliyetçilik düşüncesi I. Dünya Savaşı yıllarında da artan bir iltifat görmüştür. Millî değerlere ve milliyetçiliğe artan ilgi edebiyatta da kendisini göstermiş, topluma bir anlamda yön verme düşüncesinde olan şiirler ve fikrî yazılar mecmualarda yerini almıştır. Millî Mücadele yıllarında ve ardından Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte Türk kimliği artık iyiden iyiye toplum nezdinden içselleştirilmiş, devlet kademesindeki yenileşme ve kalkınma hareketlerinin de omurgasını meydana getirmiştir.

3. 5. Türk Millî Kimliğinin İnşası Sürecinde Fikir Hareketleri

Tanzimat Fermanı'nın ilanını takip eden yıllarda devlet eliyle gerçekleştirilen yenileşme hareketleri, askerî alanda modernizasyon ve eğitim alanında yeni tarzda okulların kurulması ile Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi gibi konular üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak dönemin münevverlerinin bir bölümü; devlet ve toplum yapısının sorgulanması, çoğulcu yönetim sisteminin hayata geçirilmesi, hürriyet düşüncesinin topluma mâl edilmesi, düşünce özgürlüğünün artırılması gibi daha çok sosyopolitik zeminde ve hayat tarzını kökten etkileyecek meselelerle de ilgileniyordu.

Yaşanan zihniyet değişimi, durumun farkında olan kesimlerde, akılcı yönelimlerin artmasını ve sorgulayıcı zihniyetin yavaş yavaş gelişmesini beraberinde getiriyordu. Devletin, Avrupa'daki gelişmişlik düzeyine erişme çabası da iki kültür dairesi arasındaki farklılığı daha da ortaya çıkarmıştı. Bunun yanında, halk içerisindeki azınlıklar da Müslüman kesime göre Batı dünyası ile daha çok etkileşimdeydi ve ortaya çıkan yeni düşünce akımlarından -bilhassa milliyetçilik- haberdar olmaya başlamıştı. Milletlerin kökeni ile ilgili ilmi araştırmalar artmaya başlamış, devlet - toplum ilişkisi ve uluslararası diplomasi farklı şekilde tasarlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda; Osmanlı Devleti'nin mevcut yapısı da sorgulanmaya başlanmış, azınlıklar bağımsızlık hareketlerine girişirken, kurucu unsur olarak Türkler de devletin bekası sorununa yoğunlaşmış, elde kalan vatan topraklarına sahip çıkmaya çalışmıştır. I. Meşrutiyet'in ilanını takip eden yıllar, tam da söz konusu kimliklerin

belirginleşmeye başladığı ve devletin varoluşunu destekleyecek arayışların arttığı dönemdir.

“Osmanlı Devleti’ni oluşturan çeşitli topluluklardan yepyeni bir ‘Millet-i Osmaniye’ (Osmanlı milleti) yaratılabilir ya da dünyadaki bütün Müslümanları İslam Padişahının veya Halifesinin yönetimi altında birleştirmek mümkün olabilir miydi? Birinci ve İkinci Meşrutiyet yılları arasında yaşanan otuz üç yıllık Abdülhamit dönemi, bu umutların pek de gerçekçi olmadığını göstermeye yetmişti. Geriye, Tanzimat’ın denediği kurtuluş reçetelerini yeterli bulmayan köktenci Jön (Genç) Türkler, Akçura ile Gökalp gibi romantik / ülkücü Türkçüler kalıyordu. Saraya (Padişaha) bağlı Osmanlıcılarla, Halifeye sadık İslamcılar arasında, en umutsuz, çaresiz durumda görünenler de Türk milliyetçileriydi. Türk’e, Türklüğe bel bağlayanların devleti kurtarma çabalarını, umutlarını ne Osmanlıcılar, ne de İslamcılar destekledi” (Güvenç, 2010: 218).

Milliyetçilik düşüncesinin hızla yayılması sonrasında etnik kökenlerin ön plana çıkması ile birlikte Osmanlı Devleti içerisinde bulunan pek çok farklı topluluk kendi kökenlerine yönelmeye, aidiyetlerini farklı şekillerde belirlemeye başlamışlardır. Her “ortak tarihî geçmiş”e sahip ve “ortak köken”i bulunan topluluğun “ulus” olarak görülmeye başlanması, her ulusun bir “devlet”i olması, bu devletin “bağımsız” bir idarî yapıya haiz olması, bağımsızlığını tesis etmiş devletin toprağının “vatan” olarak benimsenmesi ve ulusal bütünlüğü benimsemiş toplumun tüm bireylerinin “vatandaş”lar olarak bir arada yaşaması, ulusal bir “dil”in ve bağımsızlık sembolü bir “bayrak”ının olması gerekliliği ve en önemlisi ulusal birliği ve bütünlüğü temin ve tesis edecek “millî kimliğin inşa edilmesi” tüm dünya ile birlikte Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşadığı köklü değişimi ifade etmektedir.

Milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı topraklarında iltifat görmeye başlaması ve farklı etnik kökenlere ait toplulukların bağımsızlıkları için çalışması ile birlikte, ülkenin birliğini temin etme ve toplumun modern devletten beklentilerini bir anlamda karşılamaya yönelik olarak resmî ideoloji, çeşitli düşünce akımlarını belirli dönemlerde ağırlık kazanmakla birlikte benimsemiş ve desteklemiştir. Bunlar; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık’tır. Bu düşünce akımları belirli noktalarda birbirlerini tamamlamışlardır. Ancak genel itibarıyla, ortaya çıkışlarını amaçlarını bir önceki dönemde benimsenen düşünce akımına tepki ya da o düşünce akımının yetersizliğini giderme üzerine inşa ettiklerini söylememiz mümkündür.

3. 5. 1. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık; devletin Batılılaşma iradesi ile birlikte ortaya çıkan “millet” yaratma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Esasında ideolojik olarak devletin önceki dönem sosyal ve kültürel politikalarından pek farklılık göstermeyen Osmanlıcılık, uluslaşma akımının dünya genelinde toplumları hızla sarmaya başladığı bir dönemde, Osmanlı Devleti’nin toplumsal ve siyasi yapısını muhafaza etmeyi amaçlayan politikasının bir sonucudur. “İdeolojiler ve milletler çağında Osmanlı Devleti’nin ilk siyasî ideolojisi olan Osmanlıcılık bir devlet siyaseti tarzında Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar değişik şekillerde varlığını korumuş, hatta genel olarak Cumhuriyet’e de intikal etmiştir” (Özcan, 2007: 485). Çok parçalı bir toplum yapısında yeni bir vatandaşlık tanımlamasının yapılması, Osmanlıcılık düşünce akımının temel amaçlarından biri olmuştur. Bu yeni vatandaşlık tanımı, toplumun tüm kesimlerini kapsayan ve “Osmanlılık” çatısı altında tüm farklılıklardan arınarak birleşmeyi amaçlayan üst tanımlamalı bir vatandaşlık kimliği, yani Osmanlı milleti meydana getirmeyi amaçlamıştır.

“(…) ilk kez II. Mahmut tarafından kabaca şu şekilde formüle edildi: ‘Bir kişi kilisede Hristiyan, camide Müslümandır ama buraların dışında herkes benim uyruğumdur.’ Sultanın amacı devleti belli bir toprağa bağlı bir millete dayandırmak ve inanç, dil ve etnik köken farklarından bağımsız olarak sultana ve devlete sadakati sağlamaktı. Sonunda, 1864 vatandaşlık kanununun kabul edilmesiyle, halk sultanın uyruğu olmaktan çıkarak Osmanlı Devleti’nin vatandaşı hâline geldi ve bu statü değişikliğiyle Osmanlıcılık somutluk kazanmış oldu” (Karpas, 2014: 22-23).

Devletin bu politika ile kişisel anlamda dinî inançların farklı olabileceğini ancak devlete bağlılık noktasında Osmanlı toplumunun içerisinde yaşayan herkesin padişaha bağlı olarak aynı çatı altında toplandığı bir anlamda ifade edilmektedir.¹⁷ Merkezî otoritenin güçlendirilmesini amaçlayan bu düşünce, imparatorluk tebaası arasındaki ayrılıkçı hareketleri engelleme amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda modern devlet yapısına geçme yönündeki çalışmalarla birlikte devletin görünürlüğünün artırılması ve toplumun tüm kesimlerini ortak paydada birleştirici politikalar öncelenmiştir. Osmanlıcılık düşüncesi ile

¹⁷ II. Mahmut zamanında ortaya çıkan Osmanlı milleti yaratma arzusu konusunda Yusuf Akçura şu ifadeleri kullanır: “Milâdî on dokuzuncu asır başlangıç ve ortalarında bu siyasetin Osmanlı ülkelerinde itibar kazanması, *kabili tatbik* zan olunması tabî idi. O zamanlar Avrupa’da milliyet düşünceleri, Fransız Büyük İhtilâliyle, soy ve ırktan çok vicdanî isteğe dayanan Fransız kaidesini milliyet esası kabul ediyordu. Sultan Mahmut ve onu takip edenler, iyice anlayamadıkları bu kaideye aldanarak, devletin ırk ve dini farklı tebaasını serbestlik ve müsavât ile emniyet ve karşılıklı dostluk ile mezc ve terkip edip tek bir millet hâline sokmanın imkânına inanıyorlardı” (Akçura, 2007: 20).

devletin görünürlüğünün belki de tarihte ilk olarak bu kadar öne çıkarılmak istendiği söylenebilir. Tüm millî kimlikler göz ardı edilerek Osmanlılık çatısı altında bütün etnik yapılar toplanmak istenmiştir.

“(…) Osmanlı vatandaşı olan herkes din, dil, cinsiyet, sosyal sınıf farkı gözetmeksizin Osmanlı kimliğine sahip olabilecekti. Böylece kişiler sultanın kulu olmaktan çıkarak devlet vatandaşı sayılmak hakkını kazanmışlardır. Kökü Tanzimat ve bilhassa 1856 Islahat Fermanı’nda bulunan Osmanlılık kavramı, 1864 yılında çıkarılan vatandaşlık kanunu ile tarihte ilk kez Osmanlı ülkesinde yaşayan insanlara devlet eli ile yeni bir kimlik vermekle sonuçlanmıştı” (Karpat, 2014: 64).

Bu düşünce, aslında toplumsal kesimde aidiyet sorgulamasının başladığını da bir anlamda doğrulamaktadır. Yüzyıllar boyunca tebaa yani padişaha bağlı kullar olarak değerlendirilen geniş halk kitlesi, ilk defa bu dönemde modernitenin getirilerine yaklaşan bir kimlik tanımlamasına muhatap olmuştur. Devletin bu kapsamda köklü bir reforma girişmesinin aslında XVIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan zihniyet değişiminin bir neticesi olduğunu söylemek mümkündür.

“Batı’nın dile, etnik kökene ve toprak parçasına ilişkin olarak oluşturulmuş ulus kavramı aslında Müslüman Doğu’nun bilmediği bir şey değildi, ama bu kavram hiçbir zaman topluluk kimliğinin en öncelikli temeli olmamıştı. Söz konusu olan dinsel cemaat içinde, saltanata duyulan ortak sadakat duygusuyla pekiştirilmiş bir iman kardeşliği idi” (Lewis, 2014: 78).

Yaklaşık olarak XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı dünyasından örnek alınarak gerçekleştirilen reform hareketlerinin temel anlamda iki şekilde yansımaları vardır: “Eski”nin yanına “yeni”yi koymak ve “yeni” olanın aslında “eski” ile uyumlu olduğunu kamuoyuna lanse etmek. Bu yansımalarından ilki; reform hareketlerinin yumuşak bir geçişte sağlanması amacını taşıdığı kadar geleneklerden bir anda kopulamaması ve yenileşmenin eski hayat tarzı ile bir arada ve uyumlu olabileceğine inanılmasıdır. İkinci yansıma ise; temel anlamda Doğu - Batı ve İslamiyet - Hristiyanlık karşılaşmasından kaynaklanmaktadır. Yüzyıllar boyunca dünya siyasetine yön verecek kudrette bir devlet olan Osmanlı’ya vücut vermiş olan Türkler, yerleşik değerler sisteminin değişen dünya dengeleri karşısında belli oranda değişime uğraması gerektiğine inanırlar ve Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan süreci hayata geçirirler. Ancak köklü bir devlet ve sosyal hayat yapısına sahip Osmanlı Devleti’nin bu süreci son derece sancılı geçmiştir.

“Zamanla kendisini güçlü/saygın kılan bu değerlerden kopar. Bu kopuş, onun içinde bulunduğu dünyayı doğru anlamasını zorlaştırır. Bu menfî süreç devlet ve millet hayatında hem zihin parçalanmasına hem de dualite (ikilik)ye neden olur. Bütün bunlar neticesinde Osmanlı, dünya tarihinin en çarpıcı ve iç parçalayıcı inkırazlarından birini yaşar. İşte bu inkırazdan ‘en az zararla nasıl çıkabiliriz’e bir çözüm arayışdır Osmanlıcılık” (Dayanç, 2011: 35).

Osmanlı’da her ne kadar farklı etnik köken ve dinî inanca sahip unsurlardan oluşan bir tebaa vardıysa da ekseriyet Müslüman ve kurucu unsur Türklerden oluşmaktaydı. Bu anlamda, devletin bekası için zorunlu görünen reform hareketlerinin, temel anlamda farklı bir kültür dairesi olan Batı’dan alınması, yüzyıllar boyunca gayrimüslimlerin yaşadığı ve İslam topraklarına katılması amacı güdülen ülkelerden alınan yenilikler olması, bu uygulamaların İslamiyet ve yerleşik kültür ile yabancılığı olmayan hususlar olarak gösterilmesini gerektirmekteydi.

Tanzimat Dönemi’nde gerçek anlamda yenileşme hareketlerinin gerekliliğine inanmış ve yerli kültürün kaybedilmeden de Osmanlı ve İslami yaşama tarzı içerisinde gerçekleştirilebileceğine inanan münevverler, devlet adamları görülmektedir. Namık Kemal de Osmanlı milleti fikrini benimsemiş, temel değerlerin ve İslami kültürün muhafazasını savunan ancak vatan paydasında daha farklı bir yönetim anlayışı ve toplum tasavvurunun gerekliliğine inanan bir münevverdir.

“Namık Kemal Osmanlı liberalizminin fikirlerini tutarlı bir şekilde ifade etmekteydi, dolayısıyla da Yeni Osmanlılar arasında en önemli düşünür olarak yer aldı ve fikirleri hem yaşamında hem de ölümünden sonra önemini korudu. Şiirleri, tiyatro oyunları, eleştiri eserleri yönetim tarafından yasaklanmasına rağmen aydınlar arasında yaygın biçimde okunmaktaydı. Hürriyet fikrini geliştirmesinin yanı sıra, doğal haklar kavramını da, tıpkı vatan; toprağa bağlı vatanseverlik, halk egemenliği kavramları gibi -herhalde İslâm düşüncesinde ilk kez- tanıttı. Fikirleri arasında en etkili vatanseverlik / Osmanlıcılık’tı: Tüm Osmanlıların, dinleri ve dilleri ne olursa olsun, Osmanlı Hanedanı’na değil de Osmanlı vatanına bağlılık borcu vardı. Fikirleri genelde Devrim sonrası Fransa’sından gelmekteydi ama Namık Kemal bunları İslâmî çevrede anlaşılabilir kılıyordu, çünkü bu fikirleri şeriatla bağdaştırmıştı. Rousseau’nun toplum sözleşmesi kavramı, yöneten ile yönetilenler arasında bir sözleşme oluşturan bir İslâmî sadakat yemini, yani biat olarak açıklanmıştı” (Ahmad, 2014a: 40).

Namık Kemal'in önderliğini yaptığı bu düşünce sisteminde öne çıkan başlıca tema vatan olmuştur. Toplumsal birlikteliğin teminatı olarak ataların kanlarıyla yoğurulmuş ve bizi biz yapan değerlerin somutlaşmış hâli denebilecek, Osmanlı vatandaşlarının bir arada ve güvenle yaşayabileceği yurt toprakları vatan kavramı ile ifade bulmuştur. Vatan, artık sadece ülke sınırları dâhilinde siyasi hâkimiyetin sağlandığı toprak parçası değil manevi değerlerle anlam kazanmış ve yabancılara karşı müreffeh ve bağımsız bir hayatın yaşanabileceği ocak, sığınak anlamına da gelmeye başlamıştır.

“(...) on dokuzuncu yüzyılda devlet ilkesi şeklini almış Osmanlılık, aslında tarihte oluşmuş fakat şuur altında yaşamış tarihsel, kültürel Osmanlılık kimliğini bilinçli bir kimlik hâline sokmuştur. Böylece Osmanlılık-Müslümanlık kimlik terkihi Müslümanlar tarafından benimsenmiştir ki bu kimliğin en büyük savunucusu Namık Kemal'dir. Onun 1873'te yazdığı Vatan Yahut Silistre adlı piyesi Osmanlı-Müslüman kimliğinin en açık ifadesidir. Osmanlılık aynı zamanda ilk defa olarak vatan kavramının genişleyip yerleşmesine ve maddi-siyasi bir şekil almasına yol açmıştır. Artık vatan bir kişinin doğduğu köyü ve kasabayı değil Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu tüm toprakları ifade etmektedir. Ayrıca Osmanlılık, yani 'Osmanlı' terimi yalnız bir hanedanı ifade etmekten çıkmış tüm Osmanlı tarihini kapsayacak bir şekil almaya başlamıştır” (Karpat, 2014: 67).

Ulus-devlet anlayışının Osmanlı yönetici kadroları ve münevverleri arasında da görülmeye başlanması ile birlikte, bir milletin varoluş mekânı olarak ifade edilebilecek bağımsız ve mutlak hür bir hâkimiyetin idame ettirildiği vatan kavramı anlam kazanmaya başlamıştır. Klasik dönemde sultanın mülkü olan ülke toprakları, şimdi “vatandaşlar”ının kanıyla sulanmaya ve aidiyetin coğrafi tezahürü olma yolundadır. Artık ülke toprağı, üzerinde yaşayanlar için farklı bir mahiyette ve önemdedir.

XIX. yüzyıldaki reform hareketleri kapsamında devlet - tebaa / vatandaş ilişkisindeki değişim ön plana çıkmaktadır. Hak ve hürriyeti temin edilen birey, aynı zamanda devlete karşı ödevler de edinmiştir. Buna göre, artık tâbi olunan kişi padişah, makam saltanat değil, kurumsal anlamda devlet organizmasıdır. Bu, hem devletin yönetim sistemi hem de vatandaşların yaşam tarzı ve aidiyeti için köklü bir değişimdir. Yenileşme hareketleri kapsamında eğitim alanında Batılı tarzda okulların açılması ve yurt dışına öğrenci gönderilmesi konusu önemli bir yer tutar. Modern bilimlerin öğretilmesi amacıyla eğitim hayatının modernleştirilmesi devlet tarafından desteklenen başlıca reform konusudur. Bu anlamda, Osmanlı'nın son dönemlerinde Batılı düşünce akımlarını benimsemiş ve modern ulus-

devlet yapısının oluşmasında kültürel alanda öncülük eden bireylerin yetiştirilmesine fayda sağlayacak, çeşitli eğitim kurumları meydana getirilmiştir. Feroz Ahmad, eğitim alanında gerçekleştirilen bu girişimlerin Osmanlılık düşüncesiyle ilintili olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Bâbîâli ayrıca toplumlar arasında anlayışı sağlayacak ve padişahın şahsına ve hanedana bağlılık üzerine bir ideoloji olan Osmanlıcılığın başarısına yardım edecek eğitim kararları da aldı. 1868’de Mekteb-i Sultani’nin (Galatasaray Lisesi) açılışındaki amaç, tüm toplulukların entelektüellerini laik bir ortamda birliği destekleme amacıyla bir araya getirmektir. Başlangıçta neredeyse tüm topluluklardan tepki almasına karşın, Mekteb-i Sultani zamanla güçlendi ve bunu başka yabancı dinî temelli kurumlar, örneğin Amerikalı misyonerlerce kurulmuş olan Robert Kolej izledi. Bu kurumlar imparatorluğun kozmopolit öğrenci grubu içerisinde Osmanlıcılığın değil ama ulusal hissiyatın güçlenmesini teşvik ettiler” (Ahmad, 2014a: 37).

Osmanlı’nın son dönemlerindeki kalkınma ve yenileşme hamlesi içerisinde kendisine yer bulan Osmanlılık düşüncesinin modern Türkiye’ye uzanan etkileri ile ilgili Kemal Karpat “Osmanlılık üniter bir devletin kurulması için gerekli olan laik bir kavramdır” (Karpat, 2014: 22) gibi dikkat çekici bir tespitin yanı sıra “(...) Osmanlılık, bir milletin ortaya çıkması için kişileri birbirine bağlayacak temel kimliklere ve değerlere, yani milliyetin sübjektif yönlerine hitap etmediği için toplum içinde gerçek manada bir birlik ve dayanışma yaratamamıştır” (Karpat, 2014: 71) ifadelerini kullanır.

Farklı etnik kökenlere bağlı toplulukların Osmanlı’dan bağımsızlıklarını almaları, siyasi ve askerî açıdan devleti zor durumda bırakmaları bir anlamda Osmanlı kimliği ve vatandaşlığı oluşturma çabalarını boşa çıkarmıştır. II. Abdülhamit Dönemi’nde İslamcılığın öne çıkarılması, öte yandan Batıcılığın belli kesimlerde iltifat görmesi, beka sorunu iyiden iyiye kendisini gösterince Türkçülüğün de iltifat görmeye başlamasıyla birlikte Osmanlılık düşüncesi istenen etkiyi yaratamamıştır.

3. 5. 2. İslamcılık

İslamcılık; Osmanlılık düşüncesinin işlerlikte yeterli olmaması üzerine gündeme gelen bir düşünce akımıdır. Gayrimüslim tebaanın ayrılıkçı hareketlere başlaması üzerine Osmanlı Devleti’nin klasik, cemaatlere dayalı birlik sistemi zarar görmeye başlamıştır.

Ülkenin hâkim inanç kesimi olan İslamiyet, devletin yenileşme döneminde birliğini sağlayabileceği bir çıkış kapısı olarak görülmüştür. Ayrıca, Rusya ve Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit edecek politikalar geliştirmeye başlaması üzerine, halifelik makamına işlerlik kazandırılarak İslam dünyasının birliğini koruma ve bu birlikten doğacak bir destek sağlama amaçlanmıştır.

XX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı iç ve dış politikasını etkileyen bir ideoloji olarak İslamcılık, Osmanlı padişahının halife olarak tüm Müslüman âlemi üzerinde bir egemenlik kurma, var olan bu makamı canlandırma ve işlerlik kazandırma arzusu olarak görünmektedir. Dinin bilhassa uluslararası alanda ön plana çıkması ve diplomatik ilişkilerde bir hak ve egemenlik vasıtası olarak öne çıkarılması, Avrupa ve Rusya'nın bu konudaki atılımları ile mütekabiliyet gösterir. Yani İslamcılık, aslında dinlerin uluslararası politikada yabancı devletler tarafından da bir egemenlik vasıtası olarak kullanılması ile birlikte gündeme gelmiştir denilebilir. Ulus-devletlere gidilen süreçte, farklı etnik kökene mensup devletler -Osmanlı Devleti gibi- söz konusu etnisite ile aynı dinî inançları benimseyen yabancı ve güçlü devletleri iç politikalarına müdahil olması gibi bir sorunla karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin İslamcılığı bir ideoloji olarak gündeme alması ise hem var olan toplum yapısının çoğunluğunun Müslümanlarda oluşması ve bu yapının korunması arzusu hem de dış politikada elinin güçlenmesi isteğinden kaynaklanmaktadır.

“Küçük Kaynarca Antlaşması, Kırım'ı ve Karadeniz'in kuzey kıyısını Osmanlı egemenliğinden bağımsız kılıyordu. II. Katerina, ayrıca İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi'ni himaye etme hakkına, dolayısıyla da Rusya'yı Osmanlı içişlerine karıştırma bahanesine kavuştu. Bu antlaşma, daha sonraları 'Doğu Sorunu' olarak bilinecek olan hareketin, yani Batılı güçlerin, Hristiyan topluluklarını öne sürerek Osmanlı İmparatorluğu'nun çokdinli karakterini sömürmesinin de başlangıcını belirler. Bunun karşılığında, Sultan I. Abdülhamid (saltanatı 1774 - 1789 arası tahtta) Rusya -ve daha sonra diğer Avrupa güçleri- tarafından 'Tüm Müslümanlar'ın halifesi' olarak tanındı. Antlaşmanın üçüncü maddesine göre, padişah artık Rusya tarafından ele geçirilmiş olan Kırım'daki Müslümanlar üzerinde tüm dinî yetkilerini muhafaza edecekti. Sultanın halifelik yetkisi büyük güçlerle yapılan daha sonraki anlaşmalarda onaylanmıştır” (Ahmad, 2014a: 23).

Uluslararası politikanın bir getirisi olarak değerlendirilebilecek halifelik makamının yeniden aktifleşmesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde bir anlamda egemenliğin içeride temin edilmesi ve dışarıya karşı güç göstergesi olarak benimsenmiştir. Halifelik makamının

son dönem Osmanlı politikasında işlerlik kazanması ve uluslararası ilişkilerde bir etken hâline gelmesi ile ilgili Feroz Ahmad şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hilafet makamına etkinlik kazandırılması, önemli bir buluştu ve imparatorluğun gelecekteki politikaları açısından hayatiydi; muhafazakârları güçlendirmiş ve onlara reformların önüne geçmek üzere İslâm’ı kullanma olanağı vermişti. 1258’de Bağdat, Abbasi halifeliğinin ortadan kalkmasından sonra kimi birbirinden bağımsız sultanlar hilafet unvanına sahip çıkmış, hatta 14. yüzyıl gibi erken bir tarihte bu unvan I. Murad tarafından bile kullanılmıştı. Yine de, Osmanlıların bu unvana önem vermesi, 1774’ten, yani II. Katerina’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olduğu makamına etkinlik kazandırılması sonraya dayanır. Buna karşılık olarak, padişahlar da Hristiyan toplumlarda yaşayan Müslüman cemaatler üzerinde dinî yetki sahibi olduklarını iddia ettiler ve bunun Avrupa’yla ilişkilerinde yararlı bir araç olduğunu keşfettiler” (Ahmad, 2014a: 23).

Osmanlı’nın son zamanlarında İslamcılığın öne çıktığı ve halifeliğin politikada unvan olarak en çok dile getirildiği dönem, II. Abdülhamit’in tahtta kaldığı dönemdir. Otuz üç yıllık saltanatı süresince iç ve dış politikada pek çok zorluğun yaşandığı bir dönemde ülke idaresini almıştır. İmparatorluk içerisindeki etnik kökenli ayrılıkçı hareketlerin ve yabancı devletlerin ulusal kimlikler ve dinî ayrımlar bağlamında en çok Osmanlı Devleti’ne müdahil oldukları bir dönem olarak nitelendirebileceğimiz söz konusu süreçte İslamcılık düşüncesi II. Abdülhamit’in hem kişisel özellikleri hem de benimsediği politikalara en uygun düşen ideoloji olarak görünmüştür.

“Tam da Osmanlı Devleti’nin kendisi bağımsızlık peşindeki çeşitli etnik ve dinsel milliyetçi gruplarla boğuşurken, Kuzey Afrika ve Mısır’da (1830 ve 1882’den sonra) Avrupalı güçlerin işgaline karşı yerel bir Müslüman direnişi başlamıştı ve Fransa ile İngiltere bunun İstanbul’dan kaynaklandığına inanıyordu. Sultan II. Abdülhamit İngiltere’yle eskisi gibi iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ama Osmanlı’yı parçalama planlarıyla meşgul olan Başbakan Lord Salisbury tarafından kabaca geri çevrildi. Bunun sonucunda Abdülhamit, dünyevi (laik) hükümdar anlamına gelen ‘Sultan’ unvanını ön plana çıkaran seleflerinin aksine, Müslümanların birliğini vurgulayarak Batılı güçlerin gözünü korkutmak amacıyla ‘halife’ unvanını kullanmaya başladı” (Karpas, 2014: 44-45).

XIX. yüzyıldan itibaren dünya coğrafyasında, benzer kültürel hususiyetleri taşıyan toplumların bir arada olmasını sağlama, bu yönde politikalar geliştirme önem kazanan bir stratejidir. Asırlar boyunca imparatorluk coğrafyasını bir arada tutma ve bir arada yaşama- yı temin etme konusunda İslamiyet’i temel unsur kabul eden Osmanlı, bilhassa II. Abdül- hamit zamanında bu düşünce etrafında küresel boyutu hedefleyen bir politika benimsemiş- tir. Bu doğrultuda İslamiyet’in bütün Müslümanları kapsayıcı bir diyalog vasıtası olması, devletin uluslararası alanda daha güçlü hâle getirilmesini amaçlamıştır.

“Abdülhamid devrinde uygulandığı şekliyle Pan-İslâmizm, Osmanlı hilafetine dış dünyada nüfuz temin edici her türlü politikadan oluşan uygulamaların tümüdür. Dünyadaki diğer Pan hareketler çerçevesinde (Pan-Slavizm, Pan-Germenizm, Pan- Helenizm vs.) değerlendirilmelidir, tabii ki çok önemli farkı vurgulayarak: Pan- Slavizm, Pan-Germenizm vs. yayılmacı, saldırgan bir politikanın ürünleridir. Osman- lı Pan-İslâmizmi; savunmaya yönelik, meşru varlığını giderek tehlikede gören bir devletin politikasıdır. Ancak, bu hareketlerin tümü, saldırı veya savunmaya yönelik olsun, belirli bir milletin kendi imajını şu veya bu şekilde dünyaya aksettirme ça- basıdır” (Deringil, 2013: 30).

XIX. yüzyılın son dönemlerine doğru devletlerarası diyalogun önceki dönemlere gö- re artması, uluslararası alanda farklı toplumlarla birlikteliklerin sağlanmaya çalışılması ve sosyokültürel ayrımların belirginleşmeye başlaması Osmanlı Devleti’ni de yeni arayışlara itmiştir. Öne çıkan İslamcılık düşüncesini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. İmpara- torluk, İslamiyet’i tüm dünya Müslümanları arasında kültürel anlamda birleştirici bir unsur olarak öne çıkarırken, halifelik makamının tarihten aldığı güçten faydalanmak istemiştir. Ancak değişen dünya şartları çerçevesinde toplumların farklı dünya görüşleri belirmiş, kökenlere dair araştırmalar artmış ve milliyete dair geliştirilen politikalar rağbet görmeye başlamıştır. Bu çerçevede; Osmanlı’nın bilerek ve isteyerek ön plana çıkardığı “halifelik” de “kime ait olduğu” hususunda tartışılmaya başlanmıştır.

“Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı - Yunan Savaşı (1897) ve Ermeni mesele- siyle birlikte Hint basınında Osmanlı devleti sık sık konu edilmekte, Osmanlı nüfu- zunda bir tırmanma görülmektedir. Hatta buna bir tepki olarak İngiltere’ye sadık bazı Hint Müslümanları tarafından Osmanlı hilafetinin geçersizliği vb. konulardaki yazı- ların ve propagandanın arttığı gözlenmektedir” (Deringil, 2013: 40).

Osmanlı'nın küresel anlamda geliştirdiği İslamcılık düşüncesi, ulaşabildiği coğrafyalardaki tüm Müslümanları kapsamaktaydı. Bu kapsamda, halifelik makamının öne çıkarılarak tüm Müslümanların Osmanlı hükümdarına bağlı olduğu ve Osmanlı Devleti'nin tüm Müslümanları temsil ettiği yönünde geliştirilen argümanların belirgin olarak ulaşabildiği ve belli oranda iltifat gördüğü başlıca yerler Mısır ve Hindistan'dır.

İslamcılığın II. Abdülhamit Dönemi'nde küresel bir sosyokültürel politika olarak ön plana çıkarılması sürecinde halifelik makamının önemi bilhassa vurgulanmıştır. Bu bağlamda, doğal olarak, padişahın şahsı da öne çıkarılmıştır. Ancak II. Abdülhamit bu konuda daha çok simgeler aracılığıyla saray çevresiyle iletişim kurmuş, bu bağlamda kalıcı eserlerde devlet armasını kullanmıştır. II. Abdülhamit'in dış politikada benimsediği yöntem ve İslamcılık hakkında Feroz Ahmad şu tespiti yapmaktadır:

“Batı'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında dünya üzerinde kurduğu hâkimiyet, insanları Batı'ya ve Batılılaşma'ya yabancılaştırıp kendi kaderlerini kendi yöntemleriyle tayin etmeye cesaretlendirmişti. Bu Hindistan için de, Asya için de, İslâm dünyası için de geçerliydi. Namık Kemal gibi Osmanlı düşünürleri bu hareketin ön saflarındaydılar ve Abdülhamid bu eğilimi, İslâm dünyasında saygınlığını artırdığı ve muhalefetin gücünü zayıflattığı için destekliyordu. İslâm Hindistan, İran, Kuzey Afrika ve Güneydoğu Asya'da Batı emperyalizminin baskısı altındaydı. Dünya üzerindeki Müslümanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu dünyada Batı'ya kafa tutabilecek son İslâm gücü ve Abdülhamid'i de İslâm dünyasının direnişini yöneten 'yeryüzünün halifesi' olarak görüyorlardı. Sultan, Batı'ya karşı konumunu güçlendirmek üzere halifelik kurumunu ve emperyalizme karşı mücadelede siyasal İslâm'ı kullandı. Abdülhamid bir pan-İslâmcı olarak tanımlanır, halbuki o İslâm'ı saldırı değil savunma amacıyla kullanmak istiyordu” (Ahmad, 2014a: 45).

İslamiyet'in dünya Müslümanları arasında kültürel bir birliktelik vasıtası olarak kullanılmasında, halifelik makamı tüm inananların önüne birleştirici bir makam olarak sunulmak istenmiştir. Ancak söz konusu dönemin şartları düşünüldüğünde, Selim Deringil'in tespitine de uygun olarak, bu makamın tarihî dönemlerdeki gibi bütün Müslümanları gerektiğinde “cihat” etrafında toplayabilecek, siyasî olarak harekete geçirebilecek bir yapıtımdan uzak olduğu, bugünden tarihsel olaylara bakıldığında açıkça görülmektedir. Gerek imparatorluğun içinde bulunduğu iç ve dış siyasetten kaynaklanan zorluklar, gerekse uluslararası alanda Avrupa'nın Hristiyanlık inancını ön plana çıkararak geliştirdiği sömürge

faaliyetleri İslamcılık çerçevesinde atılan bu adımların, belli oranda etkili olmasını sağlamıştır.

“(...) Yunanistan’dan Sason’a ve Kamran karantinahanesine oradan da Lahore ve Batavya’ya uzanan bir muhayyel cemaat kurgulanmaya çalışılmıştır. Hindistan, Orta Asya, Endonezya ve Afrika’ya kadar uzatılmaya çalışılan bir nüfuz ağı söz konusudur. Gerçi bunu, tüm dünya Müslümanlarını bizzat Osmanlı yönetiminde ayaklandırmak gibi bir eyleme çevirmeye devletin gücü yoktur ve Sultan Abdülhamid bunun bilincindedir. Burada aranılan Buhara, Lahore veya Batavya’daki Müslümanların indinde Osmanlı’yı meşru İslâm halifesi olarak kabul ettirmek ve bunu imparatorluğun hasımlarına karşı bir pazarlık kozu olarak kullanmaktır” (Deringil, 2013: 47).

Selim Deringil’in, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde öne çıkarılan “halifelik” vurgusunun, önceki dönemlerde bu denli gündeme gelmediği yönündeki tespiti dikkat çekicidir. Söz konusu makam; uluslararası alanda ve iç politikada başlıca birleştirici unsur olarak görülen İslamiyet’in kapsayıcı ve birleştirici bir mahiyette Müslüman kamuoyuna sunulması sırasında öne çıkmıştır. Askerî, ekonomik ve kültürel olarak Batı dünyasının gerisinde kaldığını ve yeni şartlarda, farklı bir medeniyet anlayışının kurulduğunu gören Osmanlı; meşruiyet, kudret ve dirlik için bir anlamda İslamcılığa sarılmıştır. Tüm manevi dinamiklerini inanç sisteminden güç alan bir yapı üzerine inşa eden Osmanlı için bu tutum, tabii karşılanabilecek sosyokültürel ve sosyopolitik bir tercih olarak görünmektedir.

“Padişahın İslâm Halifesi olarak ön plana çıkardığı uluslararası kimlik, aslında geç dönem Osmanlı’sında ‘icat edilen geleneğin’ en çarpıcı örneklerinden biridir. Osmanlı’nın en ihtişamlı günlerini yaşadığı zamanlarda tüm müminlerin manevi liderliği misyonunu haiz Hilafet makamının önemi pek fazla vurgulanmazken bu makamın ehemmiyeti 18. yüzyılın sonlarında ivme kazanıp ikraha varan derecelerde devamlı olarak öne çıkarılmaya başlanıyordu” (Deringil, 2013: 125).

İslamiyet’in uluslararası alanda bir politika olarak belirlenmesi ve kültürel bağların bu şekilde kuvvetlendirilmesinde eğitim öne çıkan bir araçtır. Osmanlı, Tanzimat Dönemi’ndeki reformlarda da modern ve seçkin bireylerin yetiştirilmesi için eğitime önem vermiştir. İslamcılık hareketinin kültürel bağları pekiştirmesi amacıyla kullanılmasında da yabancı Müslümanların Osmanlı topraklarındaki okullarda eğitim görmeleri sağlanmıştır.

Batı dünyasında kitlelere ulaşma yönünde önemli bir vasıta olarak ortaya çıkan basın-
nın önemini Osmanlı Devleti de XIX. yüzyıl ortalarında fark etmiştir. Tanzimat Döne-
mi'nden itibaren halkın eğitilmesi ve bilgilendirilmesi doğrultusunda pek çok gazete ve
mecmua yayımlanmıştır. II. Abdülhamit Dönemi'nde önem kazanan İslamcılığın, bu bağ-
lamda hilafet makamının öne çıkarılması ve geniş kitlelere yayılmasında basının imkânla-
rından faydalanılmış, İstanbul'un düşünceleri bu vasıta ile yayılmıştır. İslamcılığın tüm
dünya Müslümanlarına yönelik sosyokültürel bir politika olarak kullanılması doğrultusun-
dan basın faaliyetleri kapsamındaki yayımlar oldukça önemli bir görevi üstlenmiş, Payi-
taht'tan uzak bölgelere resmî görüşlerin yayılması mümkün hâle gelmiştir.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Osmanlı kültür hayatında çeşitli dü-
şüncelerin kamuoyuna aktarılmasında yayın organlarının oldukça etkili olduğunu söylemek
gerekir. Bilhassa Tanzimat yılları ve ardından gelen Meşrutiyet Dönemi'nde, süreli yayın-
lar âdeta bir okul işlevi kazanmıştır. Edebî eserlerin de buralarda yayımlanmaya başlaması
ile dergiler, kültür-sanat alanında ses getirmeye başlamış ve bir nevî edebî muhit hâline
gelmiştir. Meşrutiyet'in ilanından itibaren çeşitli ideolojik görüşlerin kamuoyuna ulaştırıl-
ması ve destekçi kazanma arzusuyla, belli görüşlere münhasır dergiler bir bir yayın hayatı-
na katılmaya başlamıştır. Bunlardan biri de Mehmet Akif tarafından yayımlanmaya başla-
nan Sırat-ı Müstakim dergisidir. İslamcı düşünce sistemini savunan bu dergi, yayın hayatı-
nın ileriki yıllarında Sebilü'r-reşad adını alacak ve Millî Mücadele yıllarında da kültürel
alandaki hizmetine devam edecektir.

İslamcılık düşüncesi siyaset ve kültür hayatında Osmanlı'nın son dönemlerinde bu
şekilde bir gelişim çizgisi izlemiştir. Bilhassa II. Abdülhamit'in iradesiyle fazlaca vurgula-
nan bir düşünce hâline gelmiş, halifelik makamı işler hâle getirilmek istenmiştir. Ancak
uluslaşma ve millî kimliklerin inşası sürecine girilen bir döneme denk gelen bu düşünce,
etnik kökenli gayrimüslimlerin imparatorluktan ayrılma faaliyetlerinin arttığı, Müslüman
toplumların da milliyetçi düşüncelerle hareket etmesi sebebiyle başarılı olamamıştır. İmpa-
ratorluk coğrafyasındaki farklı etnik kökenlere mensup toplumların uluslaşma arzusuyla
ayrılıkçı hareketlere hız vermeleri, devletin kurucu unsuru olan Türkler arasında da milli-
yetçilik düşüncesinin uyanmasını sağlamıştır. Türk millî kimliğinin bilhassa kültürel alan-
da başlayan inşası yönündeki gelişmeler de yine İslamcılık düşüncesinin dönemin şartları
ile çok örtüşmeyen, uluslaşma akımının güçlü etkisinden sıyrılamayan bir düşünce olarak
kalmasına sebep olmuştur.

3. 5. 3. Batıcılık

Batıcılık; XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti'nin benimsediği yenileşme hareketi bağlamında düşünülmesi gereken bir düşünce akımıdır. Osmanlı Devleti'nin resmî olarak Tanzimat Fermanı'yla başlattığı yenileşme hareketinin Batı kültürü kaynaklı olması, bu yöndeki iradenin kuvvetli bir düşünce akımıyla çevrenmesini beraberinde getirmiştir. Osmanlı toplumu içerisinde hemen her kesimden değişen şartlarda ve oranlarda bu değişim iradesini destekleyenler görülmüştür. Son dönem Osmanlı sosyokültürel ve sosyopolitik ortamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu iradesi ve devamındaki dönemler Batılılaşma iradesi etrafında birleşmişlerdir. Cumhuriyet yılları, Batılılaşma iradesinin en yoğun görüldüğü ve en çok rağbet edildiği dönem olmuştur.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren başlayan Batılılaşma hareketi, 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte ulus-devlet yapısına bürünen bir devlet iradesi altında giderek artan bir iltifatla devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı kültür ve medeniyetine gösterdiği ilgi oldukça geç dönemlere rastlamaktadır. “Osmanlı İmparatorluğunda, Batıya yaklaşma ve onun üstünlüğünü kabul etme eğilimi belirdiği zaman XIX. yüzyıl Avrupa'sında, romantizmin mutedilleştirdiği bir Aydınlık Devri felsefesi hâkimdi” (Tunaya, 1960: 51-52). Türk kültürü ile birlikte İslamiyet'in de katkısıyla yüzyıllar boyunca medeniyetin öncü kültür hayatına vücut vermiş olan Osmanlılar; Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi gibi köklü sosyokültürel değişimleri yaşamış olan Batı medeniyeti karşısında hayatın ve ilmin pek çok alanında gerisinde kalmaya başlayınca ilgisini bu yöne çevirmiştir. Batı medeniyetinin gelişimi ve yaşadığı söz konusu köklü değişimler, kendi şartları ve kültürel değerleri içerisinde anlam bulan bir devinimi ifade etmektedir. Orhan Okay, Batı medeniyetinin bu kendi dinamiklerinden gücünü alan değişim hareketinde etkili olan unsurları ve bir bakıma Batı medeniyetinin temellerini ifade eden hususları şöyle ifade eder:

“Bir bütün olarak Batı medeniyeti bir vakıadır. Bu medeniyet iki esas kaynaktan beslenmiştir: Sanat ve kültürü Greko-Latin dairesinden, dünya görüşü, felsefesi ve ahlakı da Hristiyanlıktan gelir. Gerçi her iki kaynağın da menşeyini yine Doğu'ya bağlamakta bir engel yoktur. Avrupa'nın Grek mucizesi dediği eski Yunan medeniyetinin ilk kaynaklarının Mısır'a ve daha gerilere doğru Sümer medeniyetine dayandığı bilinmektedir. Gelişme alanı Avrupa olan Hristiyanlık ise bütün büyük semavî dinler gibi Orta Doğu'da zuhur etmiştir. Bununla beraber yine de Avrupa'nın, adına

Rönesans denilen büyük fikir ve kültür hamlesiyle kendine has medeniyeti kurmuş olduğu kabul edilmelidir” (Okay, 2013: 13-14).

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile resmîyete kavuşan Batılılaşma iradesi Osmanlı’nın son dönemlerinde, neredeyse aralıksız olarak, tüm sosyal ve siyasi kararlarında etkili olmuştur. Devlet iradesi ile ortaya çıkan Türk toplumunun Batılılaşma sürecinin takribi olarak Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile resmîleşen yıllarda başladığını ifade etmemiz mümkündür. Devlet, sosyal hayatın hemen tüm alanlarında yenileşme hareketleri bakımından Batılı olana yönelmiştir. Bilhassa eğitim ve ekonomi ile ilgili çalışmalarda Batılılaşmanın etkisi kendisini göstermiştir. Son dönem Osmanlı aydınları ve devlet adamları içerisinde de Batılılaşma yanlısı pek çok isim yetişmiştir. “Batıcılık düşüncesini savunan aydınların fikirlerine büyük oranda 18. yüzyıl aydınlanmacıları Rousseau, Montesquieu, Volter, Helvetius, Isnard, Shopenhauer, Droper, Büchner, Adam Smith, Francis Bacon vb. düşünce adamları etki etmişlerdir” (Karataş, 2014: 72).

Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma iradesini bir devlet politikası hâline getirmesiyle birlikte devletin son dönemindeki hemen tüm politikaları bu değişim hareketine katkı sağlayacak şekilde biçimlenmiştir. Bilhassa teknik ve kültürel alanda Batı medeniyetinin ileri bir seviyede olduğunun aydın kesim çevresinde ekseriyetle kabul edilmesi, söz konusu alanlardaki verimlerin içerik ve biçimlerini de değiştirmiştir. Teknik alanla ilgili değişim, genel itibarıyla devlet eliyle sürdürülen değişim hareketinin bir parçası olmuş, fabrikalaşma ve yeni tarzda okulların kurulması bu çabaların en belirgin tezahürleri olmuştur. Sanaileleşme ve teknik bilgiye sahip bireyler yetiştirme, son dönem Osmanlı devlet politikasının başlıca motivasyonu olmuştur. Kültürel alandaki değişim hareketi ise Batı ile yakın temas hâlinde olan aydın kesimin bu kültür dairesini tanıma imkânından gücünü almıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarındaki aydınların önemli bir bölümü, Türk toplumunun gelecek perspektifi adına Batı medeniyetinin takip edilmesi fikrini benimsemiştir. Bilhassa Batıcılık düşünce akımı kapsamına erişen bir seviyede bu görüşü benimseyen iki belirgin sima; Abdullah Cevdet ve Hüseyin Cahit Yalçın’dır. Abdullah Cevdet’in çıkardığı İctihad dergisi ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın yayımladığı Tanin gazetesi Batıcı düşüncenin Osmanlı kültür hayatında kendisini gösterdiği en belirgin yayın organları olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti’ne hayat veren kurucu ilkeler, muasır medeniyetler seviyesine erişmek ve hatta bu seviyeyi de geçmek üzerine programlanmıştır. Bir ulus-devlet olarak kurulan ve Türk millî kimliğinin ulusal zeminde vücut bulduğu Türkiye Cumhuriyeti’nde, yeni insanı meydana getirme yolunda devletin

bütün organlarını ve tüm toplumsal dinamikleri Batılı formatta düzenlemiş ve ülke, yüzünü tam anlamıyla Batı'ya çevirmiştir. Türk tarihinde yaklaşık olarak XIX. yüzyılın başlarından günümüze kadar aralıksız olarak devam eden, etkisi kimi dönemler azalan ancak hiçbir zaman tamamen terk edilmeyen tek sosyolojik ve siyasi düşünce formatı olarak Batılılaşma, bu konumuyla önemli bir yere sahiptir.

3. 5. 4. *Türkçülük*

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketi içerisinde karşılaştığı uluslaşma süreci, azınlıkların harekete geçmesiyle kendisini göstermiş ve imparatorluk toprakları âdetâ zaman içerisinde erimiştir¹⁸. Devletin beka sorunun çözmek adına ortaya çıkan düşünce akımları içerisinde en son kendisini gösteren, Türkçülük olmuştur. "(...) Osmanlılık, İslamcılık, Türklük kimlikleri geniş çapta devlet ve devleti idare edenlerin görüşlerine, bilgilerine ve tercihlerine göre siyasi kararlar olarak ortaya çıkmış ve öyle gerçekleştirilmiştir" (Karpat, 2014: 80). Osmanlılık, İslamcılık ve hatta Batıcılık düşüncelerinde siyasi gelişmelerden gücünü alan bir ortaya çıkış görülürken, Türkçülük düşüncesi kültür alanında kendisini göstermiş, kurucu unsur olan Türkler arasında bir uyanışı başlatmış ve ardından siyaset sahnesinde etkileri hissedilmiştir.

Türkçülük; Osmanlı Devleti içerisindeki etnik grupların -buna Müslüman toplumlar da dâhildir- kökenlerine ait değerleri benimsemeye başlaması, aidiyetlerini kendi ulusal bütünlüklerini temin edici kültürel değerlere dayandırmaları üzerine kurucu unsur olan Türklerin etrafında toplandığı düşünce akımıdır. Diğerlerinden farklı bir şekilde, ilk olarak kültürel olanda ortaya çıkmış ve sonrasında siyaset sahnesini etkilemiştir. Türkçülük, millî kimlik inşasının Osmanlı toplumu içerisinde çokça iltifat görmesi ve devletin kurucu unsuru olan Türklerin, ayrılıkçı milliyetçi hareketler karşısında harekete geçme arzusu olarak değerlendirilmelidir.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikir akımları ile ilgili Yavuz Çilliler şu yorumu yapar: "Bu yaklaşımlar, çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarma girişimleri olarak ifade edilebileceği gibi, günümüzdeki anlamıyla milliyetçilik kapsamında da değerlendirilebilir. Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının her birinin içeriğinde bir 'millet' tanımı ve kabulü vardır, her biri tanımladığı millete uygun egemen siyasal formu (devleti) oluşturmayı veya var olanı korumayı hedeflemekte, ayrıca dönemin iktidarları anılan millî kimlik üzerinden meşruiyet talep etmektedirler. Bu düşünce ile Osmanlı Mebusan Meclisleri'nde tüm dini toplulukların -alt kimliklerin- temsiline de imkân tanınmıştır. Diğer bir ifade ile bu fikir akımları; siyasi iktidar (siyasal birim) ile tanımladıkları milletin (kültürel ve teritoryal birimin) uyuştugu, dolayısıyla iktidarın egemenliğinin meşru olduğu iddiasındadırlar. Bu unsurları içinde barındıran Osmanlı fikir akımlarının birer milliyetçilik projesi olduklarını söylemek mümkündür. Sadece dönemin 'İçtiha'd' isimli dergisinde uzun süre tartışılan 'Batıcılık' yaklaşımı -Abdullah Cevdet'in, Celal Nuri'nin veya diğerlerinin savunduğu bir milliyetçilik projesi için yeterli unsurlardan mahrumdur" (Çilliler, 2015: 51).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasal ve düşünsel akımlardan biri olan Türkçülük, hem ortaya çıkış şekli ve etkisi hem de mahiyeti anlamında diğerlerinden farklılık göstermektedir. Osmanlı yönetim kadrosu ve aydınları XIX. yüzyıldaki yenileşme hareketlerine eş zamanlı hareketlilik göstererek milliyetçilik düşüncesine karşı devletin birliğini koruyucu önlemler ve görüşleri öne çıkarmaya çalışmışlardır. Ancak pek çok farklı etnik kökene mensup toplumları barındıran devlet, uluslaşma bağlamında gelişen akımların etkisinde kalan azınlıkların başkaldırılarına, bağımsızlık isteklerine karşı duramamıştır. Türkçülük düşüncesi, neredeyse tüm çıkar yollar tüketildikten ve devletin bekası iyiden iyiye tehlikeye girdikten sonra sosyolojik devrimin doğal seyri içerisinde ve devlet iradesinden bağımsız olarak halk kademesinde, öncelikle kültürel alanda kendisini göstermiş, yeni bir devletin kurulmasına gidilen süreçte kurucu dinamik düşünce ana akımını oluşturmuştur. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık akımları hem yönetim kademesinin iradesi ile ortaya çıkıp geniş kesimlere yayılmış hem de kültürel alana sonrasında sirayet etmiştir.

“On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı tarihinde kapsamlı bir demografik, kültürel, ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmanın yaşandığı, milyonlarca Müslümanın Kafkaslar, Kırım ve Balkanlardaki vatanlarından çıkarılarak Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakıldıkları bir dönemdi. Bu dönem boyunca ve yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti içindeki Müslüman kavimler ve dil grupları kendini kültürel olarak Türklükle özdeşleştirmeye başlayan yeni bir toplumun içinde birbirine karıştı. Tam bu sırada Ortodoks Hristiyanlar arasındaki milliyetçilik de iyice kabarmıştı ve kimi zaman şiddetli boyutlara ulaşmaktaydı. Çeşitli milliyetçi Ortodoks grupların faaliyetleri ilk kez Balkanlarda, Makedonya'da formüle edilen Türk milliyetçiliğini de harekete geçirdi” (Karpas, 2014: 47).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kendisini gösteren Türkçülük akımı, düşünce akımına zemin mahiyetindeki güçlü sosyokültürel yapıyı, Türkçenin dil olarak son derece diri ve zengin bir şekilde yüzyıllar boyunca imparatorluğun kültür hayatında ve toplum yapısında bulunmasından elde etmiştir. Klasik Osmanlı kültür hayatında her ne kadar saray etrafında, halk arasında ve tekkeler etrafında oluşmuş başlıca üç kültür muhiti ve edebiyat anlayışı var olmuşsa da Türkçe, devletin ve halkın temel iletişim dili olmuştur. Şehir ve taşra, yüksek kültür ve diğer kesim arasında kullanılan dil ve kelime hazinesi anlamında farklılıklar olsa da dil Türkçeydi. Bundan dolayıdır ki köken araştırmaları ve kimlik inşası sürecinde eski dönem Türk kültürü araştırmalarına gidilebilmiş, Türklüğün millî bir kimlik olarak inşa edilebileceği düşünülmüş, ulusal bütünlüğü sağlayıcı ve herkesin rahatça anla-

yıp konuşabileceği daha sade bir dile vücut verilebilmiştir. “‘Türk milliyetçiliği’ kavramının Cumhuriyet zamanında yerleşik bir kelime haline gelmesinden evvel, Osmanlı’nın devlet adamı - tarihçileri buna ideolojik zemin hazırlamıştı” (Deringil, 2013: 266). Osmanlı devletinin üst tanımlamalarına bağlı kimlik belirleme çabalarının azınlıkların ayrılıkçı hareketleri karşısında etkisiz kalması sonrasında, Osmanlı bürokrasisindeki devlet adamları giderek daha fazla Türkçülük düşüncesi çerçevesinde düşünmeye, Türk millî kimliğinin inşasına uygun politikalar geliştirmeye başlamıştır. “(...) imparatorluğun devamını sağlamayı birincil amaç kabul eden Türkçü hareket Osmanlı kimliğindeki Türkçülük vurgusunu güçlendirmeye çalıştı” (Hanioğlu, 2012: 551).

Devlet kademesinde Osmanlı’nın bekasını sağlamak için dinî inançları önceleyen, azınlıkları da bu bağlamda tebaa olarak kabul eden ancak uluslaşma anlamında hiçbir ayrımı kabul etmeyen bir irade mevcutken azınlıklar kendi uluslaşma süreçlerini ilerletmekte, Türkler de aydın kesim başta olmak üzere sonrasında da devlet kademesindeki seçkin kişiler arasında Türkçülük düşüncesine iltifat göstermeye başlamıştır. “Yeni elitler rasyonalist, görünüşte liberal ve Abdülhamit’in istibdadına muhalif kişilerden oluşuyordu ve aynı zamanda kararlı birer anti-emperyalist, milliyetçi ve Osmanlı (daha sonra Türk) vatanseveriydiler” (Karpas, 2014: 27).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı kültür dünyasında rağbet görmeye başlayan düşünce akımı Türkçülüktür. Batı’da başlayan köken araştırmaları ve etimoloji çalışmaları, toplumların kendi kökenlerine ait kültürel hususiyetlere erişmesini ve ulus-devlet yapısına evrilen bir süreçte dâhil olabilmelerini sağlamıştır. Fransız İhtilali sonrasında yayılan milliyetçilik düşüncesinden güç alan bu çalışmalar, devrimin hürriyet ve eşitlik ilkeleri ile kol kola yürümüştür. Ancak Osmanlı, sosyokültürel zeminin tüm kesimleriyle birlikte kimlik inşası meselesini oldukça sancılı bir süreçte yaşamıştır.

“(...) Osmanlı’nın içerisine düştüğü kaotik ortamın diğer çağlardan önemli bir farkı vardır. O da İmparatorluğu henüz küçük bir beylikten cihan devleti haline getiren çekirdek unsurun, yani Müslüman Türklerin, varlığını devam ettirebilmeleri için bir kimlik inşa edebilme endişesidir. Henüz ırkî bir mensubiyet duygusuna ya da ideolojiyi içeren bir kimlik bilincine evrilmeden yaşanmaya başlayan bu kimlik inşa endişesi, evvela bütün bir Osmanlı toplumunu kucaklayacak biçimde yapılanmış ve bir müddet sonra da dönemin ortaya çıkardığı siyasi gerçeklerle yüzleşmek durumunda kalmıştır” (Tüzer, 2014: 25).

Bu bağlamda, yüzyıllar boyunca imparatorluk sistemi içerisinde farklı etnik kökenlere mensup insanların bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti'nde, kurucu unsur olan Türkler de kendi kökenleri hakkında incelemeler yapmaya, Batı'da yapılan çalışmaları değerlendirmeye, halkın kültürüne yönelmeye ve kendilerine özgü olanı bulup kültür dünyasını yeniden şekillendirmeye, böylece Türk millî kimliğinin meydana getirilmesini sağlayacak temel çalışmalara vücut vermeye başlamıştır.

“Osmanlıcılık ve İslâm'la kıyasladığında Türkçülük ideolojisi marjinal ve bire bir olarak Fransız Leon Cahun (1841-1900) veya Macar Armin Vambery (1832-1913) gibi Avrupalı Türkologların eserlerini bilen küçük bir aydınlar grubuyla sınırlı kalmaktaydı. Vambery, II. Abdülhamid'in dostluğunu kazanmıştı ve muhalifler arasında onun hafiyesi olarak çalıştığı söylenmekteydi. İstanbul'a Rusya'dan gelen Müslüman aydınların 'Türk' olmak konusundaki bilinçleri Osmanlı aydınlarına göre daha çok gelişmişti. Rus İmparatorluğu'nda Slavizmle günbegün karşılaştıklarından beraberlerinde milliyetçilik fikrini getirmişlerdi. İsmail Gasprinski [Gaspıralı İsmail] (1851-1914), Yusuf Akçura (1876-1935), Ahmet Agayev [Ahmet Ağaoglu] (1868-1939) gibi öncüler Türkçülük akımına güncellik kazandırdılar. Ancak, bunlar yine de Türkçülüğü, Türkler çokuluslu, çokdinli bir imparatorluğu yönetirken, Osmanlıcılık/İslâmcılık'ın yerine koyamadılar” (Ahmad, 2014a: 45-46).

1900'lere gelirken Osmanlı Devleti'ndeki çoğulcu yönetim anlayışı baskısı artmaya başlamıştır. Devlet bu süreçte içeride yönetim anlayışına karşı oluşan kuvvetli bir muhalefetle ve dışarıda ise toprak bütünlüğünü bozacak ayrılıklarla karşı karşıya kalmıştır. 1876'da ilan edilen I. Meşrutiyet ile mutlakiyet yönetimi sona ermiştir. 1877'de ilk parlamento kurulmuştur. Osmanlı - Rus Savaşı'nın başlamasıyla parlamentonun çalışmaları II. Abdülhamit tarafından sona erdirilmiştir. Ancak çoğulcu yönetim anlayışına geçme yönünde Osmanlı aydınlarının çalışmaları sona ermemiş, bu yöndeki çalışmalarına devam etmişlerdir. Jön Türklerin öncülüğündeki bu çalışmalar sonrasında, 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş¹⁹ ve parlamento yeniden çalışmaya başlamıştır.

“(...) 1908 yılında Jön Türk ihtilali gerçekleştiği sırada, resmî olarak eski çokdinli, çok-kavimli Osmanlıcılık anlayışı sürdürülmekle birlikte, modernist aydınların genel görüşü Osmanlıların Türk, Osmanlı topraklarının da bir Türk devletinin parçası

¹⁹ Feroz Ahmad'in “Türkiye için 20. yüzyıl, 23 Temmuz 1908'de, Sultan Abdülhamit'in otuz yıl önce rafa kaldırdığı 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesiyle başladı” (Ahmad, 2014b: 44) belirlemesi tarihteki bu kırılma anının önemini ifade etmektedir.

olduğu şeklindeydi. Devletin Türklüğü görüşü Jön Türk iktidarında hatırı sayılır bir güç kazandı ve 1913'ten sonra Türk vatanseverliği/milliyetçiliği devletin gayriresmî ideolojisi hâline geldi” (Karpat, 2014: 30-31).

Yönetim anlayışı, dipten gelen bir irade ile gittikçe Türkçülük düşüncesinin etkisi altına girmiştir. Bilhassa süreli yayınlarda bu görüş çokça ele alınmaya başlanmış, kültür hayatı gittikçe artan oranda Türk kimliğinin belirginleştirilmesi, Türk kökeninin betimlenmesi ve dilde Türkçenin daha saf bir hâle bürünerek millî bir yapı kazanması yönünde yayımlar yapmıştır. Türkçülük düşüncesi bu dönemde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlar başta olmak üzere toplum hayatının hemen her noktasında millîleşme ve yerlileşme iradesi çerçevesinde şekil almaya başlamıştır.

“Görünürde Osmanlılık ve İslamcılık (I. Dünya Savaşımında halife cihat çağrısını bu ideolojiye dayanarak yapmıştı) devlet ilkesi olarak kalmış fakat aslında devlet bütün imkânlarını kullanarak Türkçülüğe ağırlık vermiştir. Bilhassa 1908-1912'den sonra büyük çaba gösteren Genç Kalemler, Türk Yurdu, Türk Ocağı, Türk Mecmuası vs. gibi yayınlar ve kuruluşlar kavim, soy milliyetçiliği fikrini yaymışlardır” (Karpat, 2014: 80).

1912 - 1913 yıllarında patlak veren Balkan Savaşları, devleti sosyolojik ve askerî açıdan oldukça etkilemiştir. Yüzyıllar boyunca Osmanlı egemenliğinde kalmış toplumların oluşturduğu ordular karşısında Osmanlı ordusunun yenilmesi, manevi olarak derin bağların bulunduğu toprakların elden çıkması hem yönetim hem de halk üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Balkan Savaşları'nın Osmanlı toplumu üzerinde yarattığı etkilerin belki de en önemlisi; yüzyıllardır bir arada yaşanan, ancak artık milliyetçilik duygusu ile hareket ederek bir bir bağımsızlıklarını ilan eden topluluklara karşı bakış açısında yaşanan değişikliklerdir. Türk milliyetçiliğinin giderek güçlendiği bu günlerde, azınlıkların ayrılıkçı güçlere yardım ettiği ve Osmanlı ekonomisi içerisindeki katılımın, söz konusu cephelere yönlendirildiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu düşünceden yola çıkılarak yerli üretime ve toplum içerisinde aslî olarak görülen unsurlar arasındaki ticarî hareketliliğe önem vermek amacıyla “Müslüman Boykotajı” hayata geçirilmiştir.

Balkan Savaşları'nın sonrasında, Türk millî kimliğinin inşası yönünde dönemin aydınları, Osmanlı coğrafyası ve kültürüne ulusal bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. İslamiyet'in hayat tarzı ve esasları ile şekillenmiş bir toplum yapısı ve vatan algısından Türk ulusal kimliğinin şekilleneceği millî bir vatandaşlık tanımına, vatan algısına ve kültür hayatına

yönelme görülmektedir²⁰. Osmanlı tarihini aşan bir Türk tarihi ve Türkçenin saf hâlde kullanılması arzusu²¹, bu dönemin sosyokültürel alandaki Türkçülük düşüncesinin yansımalarını şekillendiren dinamiklerdir.

“Hâkim politika hâline gelen Türk milliyetçiliğini, gayr-i Müslimlerin ayrılması, akabinde Balkan Savaşları’nın üzüntü veren deneyimleri ile birlikte, 19. yüzyıl boyunca iletişim araçlarındaki gelişmeyle beraber yükselen Türklük vurgusunu şekillendirmiştir. Bu şekillendirmede özellikle de entelijensiya anahtar bir role sâhip olmuştur. Bir ulus oluşturma misyonu ile yüzleşince Avrupa’daki benzerlerinin oynadığı role benzer bir rol oynayarak, ‘keşif’ ve ‘inşâ’ yollarına başvurdular. Osmanlı memleketini Türklere âit bir yer yapmaya odaklandılar ve Türklüğü sâdece Anadolu ve Trakya’daki Türk ve Müslümanları kapsayacak şekilde tanımladılar. Bunu yaygınlaştırmak için milliyetçi bir tarih yazımı keşf ya da inşâ edilmeye çalışıldı. Böylece Osmanlı Müslümanlarının din esâsına dayalı bir grup oldukları ileri sürülürken, Türklerin devletin temeli olduğu düşüncesi de tarih ve coğrafya ders kitapları yolu ile halk arasında yayılmıştı” (Durgun, 2014: 66-67).

Kültürel alanda Türkçülük düşüncesinin iltifat görmeye başlaması ve devletin bekâsı sorunsalında çözümün bu düşünce çerçevesinde görülmeye başlanması, siyasî ve sosyolojik gelişmelere bağlı olarak çeşitli dönemlerde etkisini arttırmış ya da azaltmıştır²². Türk

²⁰ İslamiyet ve Türklüğün iç içe geçmiş bir şekilde toplumsal yapı içerisinde yer alması ile ilgili Yusuf Sarınoy “Türk toplumu İslamiyet’le bu bütünleşme sonucu tamamen dinî bağların hâkim olduğu ümmet haline gelmişti. Bu sebeple, Türkiye’de milliyetçiliğin gelişmesi, İslam ümmetçiliğinden çok milleti Osmanlıcılığa, oradan İslamcılığa ve nihayet Osmanlı devletinden İslam dininden ayrı -içinde olmakla beraber- bir Türk milleti olarak, tek millet milliyetçiliği ve vatanperverliği şeklinde bir gelişme göstermiştir” (Sarınay, 1994: 25) ifadelerini kullanır.

²¹ Türk millî kimliğinin inşası konusunda dil meselesinin önemine Ayşe Demir şu ifadelerle değinir: “Türkçülük akımının / idealinin ilk savunucusu olan aydınlardan itibaren gerçekleştirilmek istenen ilk önemli hedef Türk kimliğinin Osmanlı kimliğinden ayrı olduğunu geniş kitlelere benimsetebilmektir. Devir düşünüldüğünde her ne kadar Osmanlı devleti parçalanmanın eşiğinde olsa da ‘Osmanlı milleti’ algısı en azından Türkler için tüm gücünü korumaktadır. Türkçü aydınların, Türklük idealini yaygınlaştırma ve bunun kurtuluşu giden tek çıkar yol olduğunu halka inandırma sürecinde karşılaştıkları ilk ve en önemli problem budur. Bu algıyı önce sarsmanın sonrasında hükümsüz bırakmanın yolu ona birkaç cepheden yaklaşmayı gerektirir. Dil de bunların başında gelmektedir” (Demir, 2012: 1396-1397).

²² Bilge Ercilasun, Türkçülük düşüncesinin edebiyat sahasında ses getirmesinin ve bu görüşün edebiyat çevresinde ortaya çıkışının Ziya Gökalp’in Turan şiirini kaleme almasıyla birlikte gerçekleştiğini belirtir ve sözlerine şöyle devam eder: “Bu, Tanzimat’tan beri zaman zaman işlenen milliyetçilik ve Türkçülük fikirlerinin daha açık ve şuurlu bir ifadesidir. Asırlardır Türk hükümdarlarının yanlış ve şuursuz davranışlarına, Türk olmayan unsurların devleti yıkmaya yönelik planlı çalışmalarına karşı tabii bir tepkidir. Bu konuda millete aykırı davranan Türk hükümdarları zamanla halktan uzak kapalı bir saray çevresi yaratmışlardır. Saray ve medrese halktan uzaklaşmış, yalnız tarikat sahipleri tekke edebiyatı ile kültürün ve dilin korunmasını sağlamışlardır. Türk hükümdarlarının bu gafleti, zamanla Türk düşmanlığının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu bir ırk düşmanlığıdır. Türk sarayları yabancı kadınlarla doldurulmuş, ülkenin yönetimi bu yabancı kadınların ve devşirmelerin ellerine teslim edilmiş, ayrıca mezhep ayrılıkları körüklenerek Müslümanlar birbirlerine düşürülmüştür. Bundan ad en çok Türkler zarar görmüştür. Peygamberin ‘Dinde kavmiyet olmaz’ şeklindeki hadisi yanlış anlaşılmış ve maksatlı bir şekilde yorumlanmıştır. Gerek Türkler, gerekse

milliyetçiliğine dayanan ideolojik hareketlenmenin ivme kazandığı ve “Turan” kavramıyla ifade edilerek yeryüzündeki bütün Türklerin tek bayrak altında toplanmasını, böylece büyük bir devlet yapılanmasına gidilmesi ideali I. Dünya Savaşı’nın hemen öncesi ve savaşa girildiği dönemlerde çokça rağbet görmüştür.

“1914 yılında Turan artık bir moda haline gelmiştir; Balkan Savaşı’nın öncesinde çekingen bir biçimde başlayıp savaşın ardından hızla yükselen vatanseverlik ajitasyonu, dönemin milliyetçi ve vatansever eğilimini Turan mefkûresinde yoğunlaştırır. İmparatorluğun Avrupa’daki kayıpları Kafkasya’dan Orta Asya’ya uzanan bir Turan İmparatorluğu’nun kurulması hayaliyle telafi edilmeye çalışılmaktadır. Bu hayal, Birinci Dünya Savaşı’na girene kadar ve ondan sonra da, savaşın son senelerinde etkisini artıracaktır. Yani devletin nispeten daha rahat olduğu dönemlerde artacak, içte ya da dışta savunmaya çekildiği zamanlarda bir hayal olduğu fark edilerek azalacaktır” (Köroğlu, 2010: 146).

Yaşanan savaşlar ve buna bağlı olarak yaşanan toprak ve nesil kayıpları dönemin hükûmetinin yüzünü Doğu’ya, Türk birliğine dönmesini sağlamıştır. Bilhassa Enver Paşa’da bir ideal olarak görülen Turancılığın uygulanabilirliği ve gerçekliği ise bir anlamda el yordamıyla ve biraz da alelacele test edilmiştir. Devletin bekasını bir temele dayandırma ve gelecek adına bir yol belirleyebilme çabasıdan kaynaklanan Turancılık ideali, acı tecrübeler sonrasında önceliğin Anadolu’ya verilmesini beraberinde getirecektir. İttihat ve Terakki yönetiminin Turancılığı ön plana almasında askerî, siyasi ve ekonomik anlamda o dönem için bir gereklilik olarak görülen Almanya ile yakınlaşılmasını önemseyen Erol Köroğlu, söz konusu idealin I. Dünya Savaşı yıllarındaki gelişimini şöyle açıklar:

“Siyasal ve kültürel ortamın gün geçtikçe daha fazla Turancılığa meyiletmesinde çeşitli etkenler rol oynar. Bu etkenlerin en görünür olanı, Alman etkisidir. Birinci Dünya Savaşı’nın arefesinde dünyada var olan kamplaşmaların dışına itilen, dış borç bile bulamayan İttihatçı iktidar yavaş yavaş Almanya’nın etkisi altına girer. Almanya’da askerî eğitim almış Enver Paşa’nın Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili olması da Alman etkisinin başarısında rol oynamıştır (...) önceleri kültürel bir moral unsuru ve siyasi bir olanak olan Turan faktörü, bu dönemde can acıtıcı gerçek ko-

Türk olmayan Müslümanlar tarafından bu hadis, yalnız Türklerin milliyetçilik yapmasına karşılık silâh gibi kullanılmış, diğer ırklardan olan Müslümanlar, rahatlıkla milliyetleriyle övünmüşler ve hiç çekinmeden Türk’e hakaret edebilmişlerdir” (Ercilasun, 1995: 30-31).

şulları unutmaya yönelik bir uyuşturucu, bir fantazma, bir rüya olarak yaygınlaşır” (Köroğlu, 2010: 151).

I. Dünya Savaşı süresince de Türkçülüğün gelişimi, artan bir iltifat ile devam etmiştir. Bu dönemde gündeme gelmeye başlayan Türkçülüğün kapsamı sorunu, çeşitli çevrelerde farklı tezahürler bulmuştur. Bazı münevver ve politikacılar öncelikle Anadolu’yu elde tutmayı ve bu coğrafyayı vatan hâline getirmeyi savunurken, bazıları da Türkistan başta olmak üzere büyük bir Türk devleti idealini benimsemiş ve Turancılık düşüncesini gündeme getirmiştir. “Türkçülük akımı giderek yerini, İttihatçı Enver Paşa’yı Türkistan maceralarına sürükleyen Turancılık Hareketi’ne bıraktı. Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık gibi gerçeküstü ülkülere, şimdi, Turancılık da ekleniyordu” (Güvenç, 2010: 33). Türkçülük düşüncesinin toplumda etkilerinin görülmeye başlanması üzerine, bu düşüncenin de aşırılıkçıları ya da mutavassıtları belirmeye başlamıştır. Ancak, XX. yüzyıl başlarındaki küresel bağlamda ırkçı politikaların rağbet görmeye başlamasına rağmen, Türkçülük düşüncesi hiçbir zaman bu anlamda bir keskinlikle kendisini göstermemiştir.

Türkçülük düşüncesinin tarihî gelişiminin yanı sıra odaklanılması gereken bir diğer ve önemli yönü kültürel alandaki gelişimidir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Türk kültürüne ve etnik kökenine yönelme çalışmaları, sözlük derlemeleri ve etimoloji incelemeleri ile basın ve yayın hayatında kendisini göstermiştir. XX. yüzyıla girilmeden önce, Türk kültür tarihinin belirlenmesi anlamında çalışmalar başlamış, Türk millî kimliği bireylerin kabulünde ana hatlarıyla belirlemiştir. Türk kültür tarihinin ilmî olarak tetkik ve tespiti anlamında ilk planda Necip Asım’ın *Türk Tarihi*’ni ve Şemsettin Sami’nin *Kâmus-ı Türki*’sini zikretmemiz gerekir. Milletlerin kökenlerinin ve geleneklerinin önem kazandığı söz konusu dönemde, Avrupa’daki örneklerine benzer şekilde, Osmanlı münevverleri de Türk tarihi ve dili ile ilgili ilk eserleri kaleme almaya başlamışlardır. Bu anlamda, Türk kültürü ile ilgili çalışmalarda teknik ve usul olarak başlarda Avrupalı araştırmacıların yolundan gidildiğini söyleyebiliriz. Tarih ve dil alanında ilk planda ifade edebileceğimiz söz konusu çalışmalarında hemen yanı başında Ahmet Cevdet, “Türk gazetesidir” ibaresiyle *İkdam*’ı ve Yusuf Akçura dönemin sosyopolitik gelişmelerini değerlendirdiği *Üç Tarz-ı Siyaset*’i çıkarmıştır. Bu gelişmelerin devamında; *Halka Doğru dergisinin* neşredilmeye başlanması, *Genç Kalemler dergisinin* Türkçü edebiyatın muhiti hâline gelmesi, Türk Derneği’nin (sonraki adları önce Türk Yurdu, sonrasında da Türk Ocağı olmuştur) kurulması Türk millî kimliğinin inşası yolunda önemli adımların atıldığı zeminlerin teşekkül etmeye

ve kültürel zeminin ulusal yapılanmaya uygun bir hâl almaya başladığını bizlere göstermektedir.

Edebiyat tarihlerimizde “Millî Edebiyat Dönemi” olarak adlandırılan süreç, kurucu unsur olan Türklerin imparatorluk yapısı içerisinde kendilerinin sosyokültürel bir yapı olarak farkına varmaları ve millî kimliklerini inşa etmelerini ifade eden bir periyodun edebiyat sahnesindeki yansımasıdır. Zaten Türkçülüğün siyaset sahnesine uzanan çizgisi ve ideoloji hâline gelmesi, ilk olarak sanat alanında görülen hareketlenmelerin bir fikir akımı olarak güç kazanması ve sonrasında sosyopolitik zemine yayılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda, Millî Edebiyat Dönemi, gerçek anlamda imparatorluk sosyolojisinden ve kültür hayatından ayrılmayı ve Türk kimliğini yansıtan unsurların kültür hayatını şekillendirici bir özellik kazandığı kırılma dönemini ifade eder. Mehmet Emin, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp’in önderliğinde gelişen kültürel Türkçülük, toplumsal zeminden bulduğu destekle hızla yayılmış, kısa sürece devletin idare mekanizmasına da şekil verebilecek kudrete erişmiştir. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna gidilen sürecin kültürel alanındaki görünümü, Türk millî kimliğinin inşası bağlamında öncelikli olarak Türk kültürünün sosyokültürel boyutuyla araştırılması ve belirginleştirilmesi üzerine programlanmıştır.

Etnik kökenlerin önem kazandığı bu dönemde halkın aidiyetini temellendireceği bir zeminin açığa çıkarılması da ortak tarihî bellek unsurlarının ortaya çıkarılmasına, yani tarih çalışmalarına bağlıydı. Türk tarihi ve dili ile ilgili çalışmalar, XIX. yüzyılın sonlarında başlayıp artan bir ilgi ile devam etmiş ve bilhassa Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet’in ilk yıllarında ilmî alanda en çok ilgi gösterilen ve araştırmaları teşvik edilen sahalardan olmuştur. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti kurucu iradesinin, modern uluslaşma ve millî kimlik inşası meselelerini bu anlamda bilinçli bir şekilde yönettiğini ve kadim Türk kültürünün açığa çıkarılıp belirginleştirilmesini sağladıkları söylenebilir.

Türk milliyetçiliğinin etkisi, I. Dünya Savaşı sonrasında Cumhuriyet’in kuruluşuna gidilen süreçte artarak devam etmiştir²³. Bu düşünenin bu denli iltifat görmesinde, ülkenin artık ulus-devlet oluşumu sürecine girmesi ve Türk millî kimliğinin iyiden iyiye belirginleşerek yeni bir vatandaşlık profili doğurmasının etkisi vardır. Gayrimüslimler ve azınlıklarla

²³ I. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle ayrılan Osmanlı Devleti’nde Türk milliyetçiliğine gösterilen iltifatın ve millî bir devlet kurulması arzusunun oldukça artmasında dış gelişmelerin de payı büyüktür. Bu dönemde, savaştan galip çıkan Batılı devletlerin Osmanlı’ya bakış açılarıyla ilgili olarak Tunaya şu ifadeleri kullanır: “Savaşın galipleri, Türklerin milli bir devlet kurmalarına güvenmek şöyle dursun, uygar olduklarına inanmıyorlardı. Üstelik Türkler suçluydu da... Cezalandırmaları, en ağır cezaya çarptırılmaları gerekiyordu. Sévres’in hükümleri bu işi fazlasıyla yapabilecek ağırlıktaydı. Sonuç: Batı, milli ve bağımsız bir Türk devletin kurulmasını engelliyordu. İnanmıyor değil, açıkça istemiyordu böyle bir hareketin başarısını” (Tunaya, 1997: 64-65).

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Anadolu'nun işgali yıllarında yaşanan ayrılıklar, Anadolu'nun yüzyıllardır hâkimi konumunda olan ve kurucu unsur konumundaki Türkler arasında başka çıkar yol bırakmamıştır. Sosyokültürel ortamın doğal seyri içerisinde doğuşunu ve gelişimini sağlayan Türkçülük, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve akabinde millî birliği ve yeni devlet kurma iradesini perçinleyen motivasyon kaynağıdır.

Turancı görüş, Cumhuriyet Dönemi'nde milliyetçi hareket içerisinde çeşitli gruplar tarafından iltifat gören bir düşünce olarak varlığını devam ettirmiştir. Bilhassa dış gelişmeler bağlamında, Türkistan coğrafyasının yabancı devletler tarafından bir hedef olarak seçilmesi ve Türklerin uluslararası alanda yayılmacı politikalara kurban edildiği dönemlerden biri olan İkinci Dünya Savaşı zamanında, Sovyet Rusya'nın Türkî devletler üzerindeki politikalarına bağlı olarak, iç siyasette de Turancılığı benimseyen kesimlere karşı tutum değişkenlik göstermiştir. Bu tutum değişikliklerinde Komünizmin ülke içinde yayılmaya baş göstermesi gibi etkenler başrolü oynamış, resmî ideoloji dönemin şartlarına uygun görüldüğü şekilde milliyetçi cepheye yaklaşımını değiştirmiştir.

Türkçülük düşüncesi Cumhuriyet'in ilanından sonra siyaset sahnesinde kendi seyrinde çeşitli şekillerde gelişimini sürdürmüştür. Türk millî kimliğinin inşası bağlamında bu düşüncenin Osmanlı'nın son zamanlarından itibaren 1940'lara uzanan çizgideki görünümü önemlidir.

“Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması çok önemli bir karardır. Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün söylediği gibi, Türk milletinin kendi etnik ismini taşıyan ve kendi kültürel ve tarihsel özelliklerini yansıtan bir devlet kurma kararının sonucuydu. Böylece, Batı'dan alınan ulus devlet fikri sayesinde Türklerin siyasal kimliği nihayet dilsel ve etnik kimliğiyle örtüşmüş oldu. Bunun sonucunda ortaya çıkan millî bilinç beklenene göre geçmişe ilişkin yeni bir millî bakış açısı yarattı ve Türklerin genelde dünya tarihi, özelde de İslam medeniyeti içindeki yerleri ve rollerinin yeniden değerlendirilmesine yol açtı” (Karpas, 2009: 266).

İmparatorluğa özgü ve İslamiyet'in şekillendirdiği bir yönetim anlayışı çerçevesinde tanımlanan kimlik anlayışından ulus-devlet yapısı içerisinde yerini alan bir vatandaşlık tanımına dönüşüm, Türk tarihinde son derece dikkat çekici bir değişimi ifade etmektedir. Tarih anlayışı artık kökenleri en eski dönemlere uzanan ve Türkistan coğrafyasındaki atalar tarihini kapsayan bir anlayışa erişmiştir. Türk kültürü de yine aynı kapsamda ifadesini bulan ve millî değerlerle bezenen bir yelpazeyi ifade edecek içerik ve hacme ulaşmıştır.

Türkçe, yabancı dillerin etkisinden önemli ölçüde arındırılmış ve uluslaşma sürecini ifade edebilecek bir dil anlayışına kavuşmuştur. İmparatorluğun kurucu unsuru olan Türkler, bu şekilde, ulusal bir devlete vücut verecek sosyokültürel yapıyı XX. yüzyılın başlarında hazır hâle getirmiştir.

3. 6. Türk Millî Kimliğinin İnşası

Millî kimliklerin inşası, uluslaşma ve ulus-devlet inşası Batılılaşma sürecinin Türk toplumuna bir getirisidir. Avrupa'daki gelişmeler ülkedeki; eğitim, askeriye, sosyal hayat ve siyaset gibi hayatın başlıca alanlarını derinden etkilemeye başlamıştır. Belki de bu sürecin en önemli değişim hareketi, millî kimliklerin inşası konusudur. Uluslaşma süreci ve ulus-devletin tebarüz etmeye başlaması da millî kimlik inşası süreci ile birlikte kol kola ilerleyen değişim hareketinin diğer boyutlarını ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti, 1299 senesinde Osmanoğulları Beyliği olarak Anadolu coğrafyasında kurulmuştur. Bu bölgedeki siyasi istikrarsızlık ortamından faydalanılmış, beylikler devletin topraklarına katılmıştır. Anadolu'daki birliğin tesis edilmesinin ardından, Türk-İslam devleti hüviyetinde politikalarını şekillendiren Osmanlı Devleti, tarih boyunca genel anlamda batıya doğru topraklarını genişletme arzusunda olmuştur. Bunun yanında Ön-Asya, Arap Yarımadası, Kuzey Afrika, günümüzde Yunanistan ve Balkanlar olarak ifade edilen topraklar ile Karadeniz'in kuzeyini içine alan topraklar Anadolu merkezli devletin bünyesine dâhil olmuştur. Bu gelişim sürecinde, Bizans İmparatorluğu başta olmak üzere pek çok devlete son verilmiş, farklı kültür daireleri ile etkileşime girilmiştir. Ancak devlet, tarihin her döneminde Türkçeyi ön planda tutmuş, farklı kültürel etkilenelemelere bağlı olarak farklı etnik kökenlerden idareciler olsa bile devletin yönetimi Türklerin elinde bulundurulmuştur.

Türk millî kimliğinin inşası ve ulus-devlete doğru gidilen yoldaki uluslaşma süreci kendine has özellikler taşımaktadır. Bu durumu Türk kültürünün ve siyasetinin kendine özgü yapısı ve gelişim sürecinde gözlemlemek doğru olacaktır. Türkistan'dan Anadolu topraklarına gelip yerleşme, burada pek çok farklı kültürle etkileşime geçme, İslam dini ile tanışma ve Türk kültürü ile inanç dünyasını kaynaştırma, Doğu ile Batı arasında köprü olabilecek bir coğrafyada bulunmaktan dolayı her iki kültür dünyasından belirli unsurları içselleştirme ve özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Batı kültür dairesine intikal etme yönündeki gayret... Türk kültürünün bu gelişim sürecindeki kendine özgü yapısını teşkil eden

bazı özellikler olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanında geçmişte kurulmuş olan Türk devletlerindeki han, hakan, padişah tipolojilerine dayanan yönetim sistemleri, klasik dönemdeki devlet-halk ilişkisi, Osmanlı toplumunun Batılılaşma ile birlikte parlamenter sisteme geçme konusundaki arzusu, son dönem Osmanlı siyasetindeki parlamento çalışmaları ve parti oluşumları, Türk siyasi hayatının demokrasi yolundaki gelişim iradesinin (1800’lerin ikinci yarısından günümüze kadar) askerî müdahalelerle karşılaşması, kimlik tanımlamalarının dönemin konjonktürüne göre küçük nüanslarla farklılık göstermesi ve devlet politikasının bu yönde belirlenmesi gibi gelişim ve değişim süreçleri de Türk siyasi hayatından kaynaklanan ve millî kimlik inşasının karmaşık gelişim çizgisini ve belirlenim zorluğunu teşkil eden unsurlardan bazılarıdır.

Tüm bu kesişim noktaları göz önüne alındığında, Türk millî kimliğinin oluşum süreci gerçek anlamda bir kültür krizine ve zihniyet değişimine dayanmaktadır. İmparatorluğun çok etnili yapısı, Osmanlı’nın akılcılık, bireyselleşme ve uluslaşma süreçlerinden derin bir şekilde etkilenmesini beraberinde getirmiştir. İmparatorluğun önce gayrimüslim kesimi, sonrasında ise Müslüman fakat farklı etnik yapıya mensup bulunan toplulukları uluslaşma düşüncesini benimsemiş ve bu yönde bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. Kurucu unsuru Türklerden müteşekkil Osmanlı Devleti’ne karşı girişilen bu bağımsızlık mücadeleleri, devleti en zayıf olduğu dönemde yakalamış ve toprak kayıpları art arda gelmiştir. İmparatorluk yapısı içerisinde milliyetçilik düşüncesini en geç hayata geçiren ve uluslaşma sürecine sonradan başlayanlar ise Türkler olmuştur. Bir yandan yenileşme döneminin reformlarını gerçekleştirmeye çalışan Türkler, öte yandan devletin birliğini ve dirliğini temin etmeye çalışmıştır. Değişen konjonktür ve toplum yapısı sonrasında Türkler de millî kimliklerini inşa etmekten ve ulus-devlet sistemini meydana getirmekten başka çıkış yolu bulamamışlardır.

Türk millî kimliğinin oluşumunu kültür tarihi üzerinden değerlendirmek doğru olacaktır. Kimlik inşası ve kimlik krizi, kültür tarihi ve değişimi ile yakından ilişkilidir. Bozkurt Güvenç, bugünkü Türk toplumunun oluşumunda kültür tarihini esas alan ve tarihin ilk dönemlerinden başlayarak göçlerle değişen kültürel yapı üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. Anadolu coğrafyasında yaşanan değişim ve gelişim sürecinde; dil, din ve soy gibi hususiyetler etkili olmuş, bir arada yüzyıllarca yaşayan insanlar âdeta yoğrularak bugünkü hâlini almıştır.

“(…) kültür tarihimizi yeterince bilmediğimiz için kimlik bunalımına düştük. Kim olduğumuz sorusunun yanıtı kültür tarihimizde bulunacaktır. Öyle bir kültür ta-

rihi ki bundan dört-beş bin yıl önce Küçük Asya’da, iki-üç bin yıl önce Orta Asya’nın Altay ve Pamir yaylalarında başladı; birbirinden bağımsız olarak gelişen iki gelenekten birincisi Hristiyanlığı, ikincisi Müslümanlığı kabul etti. Günümüzden bin yıl kadar önceleri, Küçük Asya yaylasında karşılaşan iki kültürün özgün sentezleri yapıldı, yaşandı. Türkçe konuşan Oğuz boyları toprağa yerleşip Anadolululaşırken, yerlilerden Müslümanlığı kabul edenler, Türkleşenler oldu. Selçuklu ve Osmanlı döneminde başlayan kültürleşme sentezi günümüzde de sürmektedir” (Güvenç, 2010: 48-49).

Türk milletinin bugünkü yapısına gelene kadar, uluslaşma sürecinde millî kimlik inşasını değerlendirebilmek için Türk kültür tarihinin izlerini takip etmek ve “sentez” olarak değerlendirilebilecek kültürel etkileşimlerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türkistan’dan batıya doğru topraklarını genişleten, gittiği hemen her coğrafyada devlet kurup kültürünü yaşatan Türkler, yeryüzünün kadim devletlerinden biri olarak millî kimliklerini inşa ederken ortak tarihî belleğe ait bilgileri ve verileri açığa çıkartmada, betimlemede ve modern zamanın şartlarında değerlendirmede zorlanmamışlardır.

Türk millî kimliğinin ortaya çıkışı sürecinde Türkler olarak “Biz kimiz?” sorusu gündeme gelmiştir. Tanzimat Dönemi ile birlikte yakın ilişki içerisine girilen Avrupa toplumlarının sosyolojik ve siyasal yapıları, dönemin devlet adamlarına ve münevverlerine model olmuştur. Bu anlamda klasik dönemin sosyopolitik yapılanması, modern zaman şartlarına cevap veremez hâle gelmiş, girişilen yenileşme hareketinin önemli bir paydası olarak sosyopolitik alanın tanzimi kendisini göstermiştir. Bu anlamda, milliyetçilik düşüncesini imparatorluğun diğer etnik unsurlarına göre daha geç bir dönemde benimseyen Türkler arasında da ulus yapılanması anlamında “kim”liğin tespiti önem kazanmıştır.

Bozkurt Güvenç, Anadolu topraklarında yaşayan Türklerin kimlik krizlerine ve kökenleri ile ilgili araştırmalarına, kültür tarihinden gücünü alan ve birkaç maddede sıralanan şöyle bir açıklama getirmektedir:

“1) Özetle, Türklerin, Türk varlığının ve Türk kültür tarihinin kökleri: 2) Türklerden önceki Küçük Asya (Anadolu) kültürlerine ve insanlarına; 3) Küçük Asya’ya gelip yerleşmeden önceki Orta Asya Türk boylarına; 4) Küçük Asya’yı fethedip yerleşen Müslüman, Türkmen veya Oğuzlara; 5) Anadolu’da fethedilen, Müslümanlığı kabul ederek Türkleşen yerlilere; 6) Batılı, çağdaş ve laik Türklere; kadar uzanıyordu. ‘Biz bunlardan hangisiyiz?’ sorusu yersiz ve gereksizdi. *Çünkü bunların hepsi bi-*

ziz, biz hepsiyiz. Nasıl ayırabiliriz birini ötekinden? Kültür tarihinden alınacak asıl ders buydu” (Güvenç, 2010: 48).

Türk millî kimliğinin inşası konusu, kültür tarihi ile yakından ilişkilidir. Türk kültürünün tarihsel süreç içerisindeki gelişim ve değişim çizgisinin takip edilmesi, yine bu süreçteki sosyopolitik gelişmelerin toplum ve kültür hayatı bağlamında değerlendirilmesi, Türk millî kimliğinin inşasının seyrini ve özelliklerini belirleyebilmek için gereklidir. Modernite ile birlikte kendisini gösteren millî kimlik inşası ve ulus-devlet modeline geçiş sürecinde, Türk kültür tarihi ve ortak tarihî geçmişin gözlemlenmesi, günümüze ulaşan kimlik yapısının esaslarının belirginleşmesi anlamında önem kazanmaktadır.

Müslüman ancak farklı etnik kökenlere sahip olan kesimler toplum içerisinde ayrılıkçı hareketlere gayrimüslimlerden sonra başvurmuşlardır ancak bilhassa I. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde, imparatorluğun çöküşünü hızlandırmak isteyen tüm güçlerin teşvikiyle, bu kesimler de merkezî yönetime karşı isyan etmiş ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Tüm bu gelişmeler süresince, Osmanlı devlet adamları başta Osmanlılık ve İslamcılık olarak adlandırılacak çeşitli politikalar üretmişlerdir. Ancak sırda açılan bir gedik gibi Avrupa fikir hayatından beslenen düşünceler, imparatorluk coğrafyası başta olmak üzere gitgide dünyanın geri kalan kısmını etkisi altına almıştır. Bundan dolayıdır ki Osmanlı modernleşme hareketi yenileşme iradesi ve devletin bütünlüğünü temin etme gayreti olmak üzere genel anlamda iki kol üzerinden yürütülmüştür. İşte tüm bu gelişmelerin sonrasında, II. Meşrutiyet’in ilanına gidilen süreçte, Türk milliyetçiliğinin izleri ilk olarak edebiyat alanında, sonrasında da siyaset sahnesinde görülmeye başlanır.

Mehmet Emin Yurdakul’un şiirleri, Ömer Seyfettin’in hikâyeleri ve Ziya Gökalp’in şiirleri ile teorik görüşleri, Türk millî kimliğinin inşasında kültür alanındaki ilk belirgin girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Dünya Savaşı’na gidilen süreçte, Türk millî kimliğinin gelişimini sağlayacak kültürel gelişmelerin başlıca görünümü, bilhassa dilde olmak üzere, her şeyin yerli ve millî olanına yönelimi yansıtmaktadır. İstanbul Türkçesinin temel yazı ve konuşma dili olarak genel kabul görmesinin ardından, Türk kültürünün en saf hâlinin yaşadığı halk kültürüne gösterilen iltifat artmıştır. Edebî türlerin temaları ve dilleri, millî olanın kültürel alanda işlenmesi üzerine kurulmuştur. Millî kimlik inşası sürecinde Türk kültürünün özgün hâlinin işlenmesi ve yeni bir kültür hayatının tekâmülü çabasının iki öncül boyutu vardır. Bu anlamda; imparatorluk mirası kültür hayatını ve kültürel alandaki Batılılaşma çabasını belirginleştirmek gerekir.

XX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti artık önemli bir çözölme sürecinden geçiyor, Türkiye Cumhuriyeti'ne gidilen sürecin ayak sesleri duyuluyordu. Ancak kültür, devamlılığı olan ve kümülatif tarzda ilerleyen bir yapıdır. Tanzimat Dönemi'nde başlayıp 1900'lerden itibaren hızla değişen kültür hayatının çehresi, her ne kadar önceki döneme tepki ile şekillenmişse de en nihayetinde imparatorluk bakiyesi bir hüviyet sergilemekteydi. Osmanlı Devleti'nin kültür hayatında; Türkistan'dan gelen yerel kültür, Anadolu'daki çevre kültür dairelerinin etkileşimleri ve çok kuvvetli bir şekilde İslamiyet'in etkisi altına girmiş, bunun yanında fetihlerle genişleyen topraklarda pek çok etnik kökenli topluluk dâhil olmuş ve bu kültürlerle de karşılıklı etkileşime girilmiştir. Bu anlamda, Osmanlı Devleti'nin kültür hayatından genel anlamda söz ettiğimizde, pek çok kaynaktan beslenen ve sentezlenen ancak temelini Türk ve İslam kültürünün oluşturduğu bir yapıdan söz etmemiz gerekir. Böylesi köklü ve çeşitli bir kültür hayatının içerisinde halk kültürü kendi seyrinde devam ederken, tekkeler etrafında kuvvetli bir tasavvuf hareketi ve saray etrafında toplaşan seçkinler arasında kristalize zevki yansıtan bir tarz da kendisini göstermiştir. Bütün bu yapı göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı kültür hayatının bir gövdeden güç alan dallardan müteşekkil, çeşitliliği ve çokseseliliği yansıtan ancak bir o kadar da gövdenin birliğine bağlı bir yapı gösterdiğini ifade edebiliriz.

Söz konusu imparatorluk kültürünü yansıtan miras, XIX. yüzyıldaki yenileşme hareketi ile birlikte Batılılaşmanın tesiri altına girmiştir. Burada yeni bir kültürel yapı ile hayranlıkla karışık bir tanışma söz konusudur. Yeni bir hayat tarzını kabul ve zihniyet değişimine hazırlanma iradesi bulunmaktadır. Gerçekten de Batı kültürünün Osmanlı kültürü hayatına girişi ve gelişimi son derece kuvvetli ve iltifat gören bir hâl arz etmektedir. İmparatorluk bakiyesi bir kültür hayatının mensupları, gelişmiş Avrupa ile yüzleştiklerinde, bu kültür dairesinin pek çok hususiyetini almak noktasında genel fikir birliğine varmışlardır. Bu yönelim yeni bir hayat tarzını ve yeni bir dünya görüşünü, yeni manevi kabulleri gerektirmekteydi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı münevverlerinin öncü isimleri bu anlamda hazır bulunmuşluğa erişmiş vaziyetteydi. Bu durumda kültür hayatında gözlemlenen yenileşme gereksiniminin yanında yeni kültür dairesine duyulan hayranlığın da etkili olduğunu söylememiz gerekir. Bu anlamda Batı kültürü ile intibak edilebildiği ölçüde yeni değerler sistemi alınmış ve edebiyat özelinde tür, şekil ve içerikte önemli değişiklikler sırayla uygulanmıştır.

Millî kimliklerin inşasına zemin hazırlayacak ve Cumhuriyet'in temellerini oluşturacak kültür hayatının iki temel kaynağı olan imparatorluk mirası kültür hayatı ve Batılılaşma etki-

si ile şekillenen yeni dönem kültür hayatının genel görünümü bu şekildedir. Millî kimlik inşasına giden süreçteki değişimi ve yeni kabulleri en iyi ifade eden saha ise düşünsel alandaki değişim ve yenileşme hareketidir. Türk millî kimliğinin inşasında, söz konusu düşünsel alandaki değişim Türkçülük hareketi ile gerçekleşmiştir. Merkez (İstanbul) ve taşra arasındaki kültürel farklılık bağlamında “Türkleşme” olgusunu ele alan Bozkurt Güvenç, taşranın henüz bu gerçeklikten bir “ulus olgusu” bağlamında haberdar olmadığını savunuyor. “İstanbullu” olanın “Türk (Türkmen)’leri küçümseyip aşağılaması” ile ilgili sözleri ise bir kimlik farklılığının dışavurumu olmaktan ziyade sosyoekonomik farklılıktan kaynaklanan, şehirli halktaki bir izlenim olarak yorumlanabilir.

“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yüzde 88’i, 1945 yılında, Türkçe konuştuğunu söylüyordu. ‘Vatandaş’ deyimi Osmanlı’da mal - mülk sahibi olmayanlar için kullanılırken, şimdi herkes için geçerliydi. Genç Cumhuriyet’in milli (ulusal) kimliğini dil birliğinde araması, kuşkusuz akılcı seçimdi. Bir de bu dili konuşanlar ‘*Ne mutlu Türktüm*’ diyebilseler, kurucu önderin gönlünden geçen ‘ulusal toplum’, yani ulus, tarihi güçlükleri ve çelişkileri gerilerde bırakmış; kendini gerçekleştirme yoluna girmiş olacaktı. Kavramsal güçlük, etnik kimliklerden değil, kırsal kökenden (köylülükten) kaynaklanıyor gibiydi. Milli nüfusun yüzde 75’ini oluşturan köylülerin büyük çoğunluğu Türkçe anlıyor, konuşuyor ama henüz Türk olduğunun bilincinde görünmüyordu. Öte yandan, kentlilerin, özellikle de İstanbullu ‘soylu’ların, kır kökenli ya da taşralı Türk (Türkmen)’leri küçümseyip aşağılaması, köylülerin Türkleşmesini geciktiren engellerden birisiydi” (Güvenç, 2010: 240).

Cumhuriyetin ilk yıllarında millî kimlik inşasının görünümüne bakıldığında modernleşme hareketi ile birlikte Türk millî kimliğinin kültürel ve sosyal hayattaki görünümü şekillendirilmeye çalışılmıştır. İmparatorluk yönetim sisteminden demokratik cumhuriyet rejimine geçen Türk devleti, hem devletin idari organlarını yeni yönetim sistemine adapte etmeye çalışmış hem de Doğu ve Batı kültürü arasında yeni bir sosyokültürel yaşam tarzını tanzim etme yolunda politikalar geliştirmiştir. Cumhuriyet rejiminin ilanı ile birlikte imparatorluk bakiyesi olarak devralınan devlet ve toplum sistemi, modern ulus-devlet sistemine adapte edilmeye çalışılmış, inkılap hareketleri ile geçmişten gelen Batılılaşma iradesi toplumun bütün kademelerine nüfuz edecek bir devrime dönüşmüştü. Bu anlamda 1920’ler ve 1930’ların Türkiye’sine bakıldığında, ulus-devlet sisteminin inşa edilmesi ve esaslarının belirlenmesi, Türk kültür tarihinin araştırılması ve geleneklerin, dil ve tarih geçmişinin ortaya çıkarılması başlıca amaçlarından biri olmuştur.

Türk kültür tarihinin araştırılması, ulus-devlet sisteminin inşası ve millî kimliğin tesis edilmesi, devlet yönetiminin öncelikli politikası olarak bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Ulus-devletin teşekkülü ve millî kimliğin inşası konusunda Avrupa'daki gelişmeler gözlemlendiğinde; toplumların etnik anlamda kökenlerinin araştırılması, ulusal bir dilin meydana getirilmesi için etimoloji çalışmalarına ağırlık verilmesi ve toplumsal olarak ortak bir paydada buluşmanın önem kazandığı ulus-devlet sisteminin vazgeçilmez unsuru olarak görülen ortak tarihî geçmişin belirginleştirilmesi amacıyla tarih incelemelerine önem verilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen kültür politikaları ve devrimleri söz konusu gelişim çizgisine uygun bir görünüm arz etmektedir. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması, Türk kültür tarihinin araştırılması anlamında dil ve tarih incelemelerinin kurumsal bir çatı altında tetkik edilmesini sağlamıştır. Öncelikle askerî alanda sağlanan bağımsızlık hareketi, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bağımsız Türk devletinin sosyokültürel alanda da ulusal bir yapıya kavuşması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti döneminde imparatorluk devlet sisteminin gereği olarak hanedanlık geçmişine dayalı bir tarih sisteminin var olması ve konuşma dili ile yazı dili arasında farklılığın bulunması, modern devlet sisteminin teşekkülü açısından değiştirilmesi ve yenilenmesi gereken bir konu olarak cumhuriyet yönetiminin karşısına çıkmıştır. Ulus devlet sisteminin gerekliliği olarak ulusal bir dil ve tarih sisteminin meydana getirilmesi, Türk halkının tarihî kökeninin belirlenmesi, Türk kültürüne özgü verimlerin meydana çıkarılması Türk millî kimliğinin inşası için zorunlu araştırma alanları hâline gelmiştir. XIX. yüzyıl sonlarındaki Türkçe sözlük hazırlama çalışmaları, Türk tarihi ve etimoloji araştırmaları ardından gelen Genç Kalem dergisi etrafındaki "Yeni Lisan" tartışmaları ve İstanbul Türkçesinin standart dil olarak belirlenmesi gibi çabalar ve çalışmalar 1920'lerin ve 1930'ların Türkiye'sinde son kertesine ulaşmıştır. Türk tarihinin araştırılmasına önem verilmiş, Harf İnkılabı gerçekleştirilmiş, konuşma ve yazı dili arasındaki farklılıkların giderilmesi amacıyla köklü bir dil devrimi hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen inkılaplar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren ortaya konulan Batılılaşma iradesinin devamı olarak telakki edilmelidir. Laik ulus-devlet sisteminin tesisi için Batı kültür dairisine intikalde kesin bir irade belirlenmiştir. Bu anlamda, gerçekleştirilen bütün yenilik hareketleri gerek Türk toplumunun görünüşü gerekse sosyolojik ve kültürel anlamda Batılılaşması anlamında kesin bir iradenin ifadesidir.

Türk millî kimliğinin inşası, ulus-devlet sisteminin tesisi ve Batılılaşma iradesi elbette ki Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bir anda ortaya çıkan bir hadise değildir. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti Batı kültürünün üstünlüğünü kabul etmiş ve bu yeni kültür dairesine intikal noktasında resmî bir iradeyi ilan etmiştir. Devamında gelen süreçte hem Islahat Fermanı'nın ilanı hem de Osmanlı Devleti'nin söz konusu dönemdeki münevverlerinden Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve ardından gelen Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin gibi şahsiyetler ufak farklılıklarla da olsa ulus-devlet sistemine giden yolda öncü bir rol üstlenmişlerdir.

Türk millî kimliğinin inşasında zemini teşkil eden Türkçülük düşüncesi de XX. yüzyılın başlarında öncelikle münevverler arasında, sonrasındaysa artan bir iltifatla geniş halk kitlesinde kendisini göstermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti içerisindeki farklı etnik grupların tek tek bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Balkan Savaşları ile yaşanan ağır trajedi ve ardından gelen I. Dünya Savaşı ile devletin çöküşün eşiğine gelmesi ve ciddi anlamda toprak kaybı yaşaması Cumhuriyet yönetimine gidilen sürecin öncü gelişmeleri olarak değerlendirilmelidir.

Türk milliyetçiliğinin gelişiminde Batı'daki uluslaşma sürecinin izlerini gözlemek mümkündür. Türk tarihi ve kökenine dair incelemelerin artması ve bu çalışmaların kadim dönemlere kadar uzanması uğraşı, Avrupa'daki millî değerlere ulaşma çabasının benzeri bir görünüm sergiler.

En eski döneme ait yaşanmışlıklardan gücünü alan ve ortak aile, soy kavramının güçlenmesine katkı sağlayan milliyete ait mitolojiler, millî kimliğin belirlenmesinde, diğer ve öteki olanlar ile aradaki farklılığın belirginleştirilmesine, kendi özgül alanının sınırlarının çizilmesine hizmet etmektedir. “Etnik ayniyet duygusu için önemli olan hayalî bir soy, farazî bir ecdattır” (Smith, 2014: 43). Bu anlamda milletlerin eski dönemlerine ait destanlar, mitolojik verimler ya da sözlü anlatılar, atalar kültürünün canlandırılması ve millî değerlerin modern döneme aktarılması konusunda iltifat gösterilen bir saha hâline gelmiştir.

Klasik dönem toplumlarında sözlü edebiyat, kültürün nesiller arasında aktarılması anlamında önemli görevler üstlenmiştir. Bir milletin yaşama tarzı ve dünyaya bakış açısı, söz konusu anlatılarda ifadesini bulmuş ve halk kültürü içerisinde yüzyıllar boyunca aktararak modern zamanlara ulaşmıştır. Antik döneme ait olarak, bir milletin kökenleri ile ilgili araştırmalar söz konusu olduğunda, kültür alanında bu ilginin en önemli kaynağı destanlar olmuştur. Efsanevî bir olay örgüsü ve bu yapıyı destekleyici anlatım özellikleriyle destan-

lar, milletlerin kökenleri, âdetleri, dünya ve devlet tasavvurları, aile anlayışları gibi çok çeşitli alanlarda veriler sunmuştur. İmparatorluklar dönemlerinde de hükümdarların meşruiyetlerini pekiştirmek ve toplumun önderi olduğunu kültürel anlamda desteklemek amacıyla şecere bakımında çeşitli dayanaklar geliştirilmiştir. Bu anlamda Türk ve İslam tarihi kaynaklı anlatılar, bu arayışa rehber olmuş, destanların dünyasından uzanan devlet ve toplum tasavvuru meşruiyetin kaynağı hâline getirilmiştir.

“Modern öncesi toplumlarda, efsaneler, düşünce üretiminde dolayısıyla sorunların çözümünde etkili bir şekilde kullanıldıklarından, evren tasavvuru çerçevesinde devletin kökenlerinin ve görevlerinin açıklanması da efsaneler aracılığıyla yapılmıştır. Bu açıdan baktığımızda devletlerin kuruluşu efsânevi temellere oturtulmaktadır. Söz gelimi Çin’in kurucusu Üç İmparator, Roma İmparatorluğu’nun kurucuları Romus ve Romulus efsaneleri, bahsettiğimiz örnekler arasındadır. Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen Türk devletlerinin yapısı ve devlete ilişkin düşünceleri, Oğuz Kağan Efsanesi ile Orhun Yazıtları’nda görmek mümkündür. Söz konusu efsane ve yazıtlarda çizilen dünya devleti modeli, hem düşünce hem de düşüncüyü gerçekleştirme çabası olarak Türk tarihinde genelde etkili olmuştur. Tarih rasyonalitesini kendisine âit paradigma içerisinde kullanan her medeniyetin sonunda köken ile ilgili efsânevi anlatılara ulaştığını göstermektedir. Burada güçlü efsânevi anlatılar o medeniyetin kendisine âit güçlü bir rasyonaliteye sâhip olduğunu göstermektedir” (Durgun, 2014: 11-12).

Türk devletlerinin yönetim anlayışlarını, dünya tasavvurlarını, erk ve hukuk sistemlerini tarihî çizgide dayandırdıkları temel anlatı Oğuz Kağan Destanı olmuştur. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya yerleşen, sonraki yüzyıllarda da üç kıtada hüküm süren Türkler, kümülatif bir yapı arz eden kültür dünyalarını devlet yönetim sistemlerine yansıtırken söz konusu Türk destanlarından -bilhassa Oğuz Kağan Destanı’ndan- faydalanmışlardır. İslamiyet ise söz konusu kültür dünyasının inanç dünyası bakımından bezenmesini, Türklük ile iç içe geçen bir yapının sosyokültürel alanda inşa edilmesini sağlamıştır.

Destanlar dönemi Türk kültür hayatından gözlemlendiği üzere Türkler, İslamiyet öncesi dönemde de Tek Tanrı inancına sahipti. Devleti yöneten hükümdar, bu gücünü Tanrı’nın bir lütfu olarak kendisinde buluyordu ve O’nun adına yeryüzünde hükmediyordu. Tanrı’nın evreni yönetmedeki adaleti ve nizamı, tüm dünyaya hâkim oluşu, hükümdar için de sıfatından nasiplenilen bir hususiyetti. Bu bağlamda, tarihteki Türk devletlerinin yönetim - halk ilişkileri ve dünya devleti tasavvuru göz önüne alındığında, antik dönemde izleri

görülen bu anlayış sisteminin özüne bağlı kalarak geliştiği ve yönetim anlayışına hâkim olduğu görülmektedir. Hükümdarın yönetim gücünü Tanrı'dan alması ve O'nun adına topluma ve dünyaya nizam vermesi, yaşantısını inanç sistemi ile şekillendiren halk üzerinde de etkili olmuştur. Kutsiyetine inanılan hükümdara bağlılık; köklü Türk devlet sisteminin, güçlü ve ebedî olmanın sırrı olarak telakki edilmiştir.

“Geleneksel devlet anlayışlarının tümünde olduğu gibi, Türk devlet anlayışı da mânevî bir taban üzerine oturtulmuştu (...) bu taban iki kaynaktan beslenmiştir: İlki, Tanrı'nın Kut vermesi; ikincisi, kutsanmış olan ilk atanın şeceresinden gelmesidir. Ancak her iki unsur da çoğu zaman iç içe geçmiştir. İslâm öncesi kağanlar, hem atadan gelen mânevî haklara sâhip olmuş, hem de kendilerini doğrudan Tanrı'dan kut almış kabûl etmişlerdir. Nitekim ilâhî himâye ve hâkimiyet ihsanı dışında hakanların dinî inançlara aykırı bir kudret ve iddiaları söz konusu olmamıştır. İslâmî dönemde ise kut, Oğuz Kağan şeceresinde olanlarda devam ederken, bir yandan da İslâm'ın koruyucusu ve peygambere halife olmak unvanlarıyla birlikte iki kaynaktan beslenmiştir. Böylelikle yönetim hakkı, hem İslâm öncesi hem de sonrasında mânevî bir taban çerçevesinde şekillenmiştir” (Durgun, 2014: 23).

XIII - XX. yüzyıllar arasında, önce Anadolu ardından da Avrupa, Afrika ve Asya'nın bazı bölümlerinde dünyaya hükmeden bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini alan Osmanlılar, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi sonrasında ve Asya'dan Avrupa'ya geçişleri sırasında kültürel etkileşimlerden beslenmiş bir şekilde bu devlete vücut vermişlerdir. Bu anlamda, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren -bazı dönemlerde biri diğerine ağır basacak olsa da- Türk-İslam sentezine mensup bir yapıya haizdirler. Buna göre, devlet yönetimi ve dünya düzeni algılayışlarında da her iki kültür dünyasından beslendiklerini ve bu bağlamda bir imparatorluğa vücut verdiklerini söylememiz mümkündür.

Anadolu topraklarının her geçen dönem yeni göçmen Türklerle beslenmesi ve yerleşik hayatın gittikçe rağbet kazanmasıyla birlikte Türk kültürüne ait yeni muhitlerin oluşmaya başlaması ile beraber kültürel kimlik her geçen süre daha fazla coğrafyaya nüfuz etmiştir. Osmanlıların beylikten imparatorluğa uzanan serüveninde de Anadolu'nun siyasi ve idari birliği, kontrolü önem arz etmiştir. Bu birliğin sağlanmasına yönelik askerî faaliyetlere girilirken, öbür yanda, Türklerin tarih sahnesinde sesini kuvvetle duyurduğu bir başka hadise meydana gelmekteydi. Daha önce pek çok kez kuşatılan İstanbul, 1453 senesinde Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiş ve Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu fetih, sadece önemli bir şehrin zapt edilmesi değil, aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'na

son vermeyi, Doğu Kilisesi'nin hamisini ortadan kaldırmayı ifade ediyordu. Hz. Muhammed tarafından fethedileceği müjdelenen şehrin İslam toprağı hâline gelmesi, Osmanlılarda “Hristiyan Batı”ya karşı cihat şuurunu güçlendirirken, Avrupa’da da “Müslüman dünya”ya karşı mücadele etme düşüncesini pekiştirmiştir. Ortaya çıkan bu anlayış, şehrin kültürel ve dinî kökenlerinden kaynaklanmaktaydı. Temel olarak kültürel alanla ilgili olan kimlik tanımlamaları da Doğu ve Batı dünyasında “birbirine karşılık” olarak tanımlanmaya ve yeni görev bilinçlerinin oluşmasına sebep olmuştur.

Selçuklularda ve Osmanlı’da bizler ve ötekiler ayrımı genel itibarıyla Batılılara karşı kurulmuştur ve bu durum imparatorluk devlet yapısına özgü bir kimlik tanımlamasıdır. Bu kimlik tanımlamasında ortaya çıkan ötekileştirmenin temelinde ise inanç farklılığı bulunmaktadır. Bu durum ulus-devlet anlayışının ortaya çıkmasına kadar neredeyse böyle devam etmiş, Müslim - gayrimüslim karşıtlığı Türklerin kendi kimliklerini tanımlamasında farklılaştırma kriteri olmuştur.

1071 senesinde meydana gelen Malazgirt Savaşı’nın kazanılması ile Türklerin akın akın gelip yerleşmeye başladıkları, yurt edindikleri Anadolu âdeti bir medeniyetler beşiği hüviyetindeydi. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren pek çok kavmin geçiş ve yerleşme mekânı olan bu topraklar, ev sahipliği yaptığı tüm kültürlerden mimari, dil, sözlü gelenek, idari yapılanma, tarım ve hayvancılık yetiştirme sistemleri gibi pek çok alanda belli bir birikim elde etmişti. Anadolu’ya ilk olarak gelen ve ardından yeni göç dalgalarıyla buradaki varlığını pekişen Türk kültürü, Türkistan’dan belirli bir kültürel birikim ile gelmişti ancak Anadolu’daki kadim halkların kültürleriyle de karşılaşmıştı. Çok renkli bir yapı arz eden Anadolu kültürünün Türk kültürü ile karşılaşması hadisesinde pek çok alanda etkileşimler yaşanmıştır. İnsanların kendilerini ifade etme ve kültürlerini yaşatma konusunda başlıca unsur olan dil de söz konusu etkileşimde yerini alan unsurlardan biridir.

“Küçük Asya’yı fetheden, yurt edinen Türk boyları ile Türk(men)ler, Latince (Romanca veya Rumca), Ermenice, Elence, Farsça (Kırmança) vb. Hint-Avrupa dillerinin konuşulduğu ülkeler, toplumlarla çevrilmiş buldular kendilerini. İslam dünyasının evrensel dili sayılan Arapçayı da sayarsak, dil-kültür mirası açısından, Türk fatihler tümüyle yabancı bir dünyayı fethedip yerleşmişlerdi. Farsça, Arapça, Rumca (Latince ve Elence) konuşulan bir anayurtta kendini kabul ettirmeye çalışan Türklerin ‘barbarlığı’ (ya da Elence bilmezliği), bu dil farklılığından, çevreyle iletişim kurmada karşılaştıkları çetin engellerden kaynaklanıyordu” (Güvenç, 2010: 78).

Anadolu'ya yerleşen Türklerin çevresinde yer alan toplumların kültürlerinden etkilenmesi, onları etkilemesi tabii bir durumdu. Doğası gereği sosyal bir varlık olan insan nasıl başkaları ile devamlı olarak etkileşimde kalıyor ve şahsi tekâmülünü sağlıyorsa, toplumlar da gerek sosyokültürel gerekse ekonomik anlamda çevre toplumlarla karşılıklı olarak etkileşime geçer. Anadolu'nun jeopolitik olarak çevre coğrafyalara ulaşımında bir geçiş güzergâhı olması ve kadim kültürlerin yerleşik olarak çevrede bulunması gibi konular da göz önünde bulundurulduğunda, Malazgirt ile yeni vatanlarına kavuşan Türklerin, sosyo-kültürel tekâmüllerini hızlı ve renkli bir şekilde yaşamaları kaçınılmazdı.

Kültür tarihinde, toplumların konuştukları dilin o topluluğu soy olarak tanımlamada etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda; Türkçenin konuşulduğu topraklarda çoğunluk olarak yaşayan Türk halkının bulunduğu bölgeler de Türk toprakları olarak nitelenmektedir. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında, sonradan “Orta Asya” olarak adlandırılan Türkistan da Türklerin anayurdu olarak nitelenmektedir. Türklerin anayurdunun genel anlamda coğrafi konumu şöyledir:

“Türkçe konuşan boylar, Mançurya'dan Balkanlar'a hatta şimdilerde Atlas Okyanusu'na kadar yayılmış olsalar da Türklerin anayurdu olarak kabul edilebilecek topraklar, doğuda Altay Dağları ile batıda Hazar Denizi veya Aral Gölü ile güneyde Pamir Yaylası arasında kalan üçgenle sınırlı görünür. Bu üçgen içindeki yerleşme adları bölgenin Türk karakterini yansıtır: Karakol, Aksu, Karaağaç, Arpa Vadisi, Kayrakum, Altın, Uluğ, Karatepe'ler, Başkale vb. gibi. Tarihi İpek Yolu'nun geçtiği bölge bugün Türkistan, Kırgızistan, Özbekistan olarak tanınır. Bir bölümü bağımsız, bir bölümü Çin'in Sincan (Sin-kiang) bölgesi olarak bilinen Stepler veya Bozkırlar Ülkesi! Bu bölgede Türkçe konuşan toplumlar, Batılılarca Turani olarak da sınıflanır. Ne beyaz (Kafkas), ne sarı tenli, çekik gözlü (Mogol) fakat iki ırkın ara sınırında, değişikliğe uğramış bir grup” (Güvenç, 2010: 87).

XI. asırdan itibaren Anadolu'ya göç dalgaları hâlinde gelen ve askerî bir başarı ile temin edilmiş yurt topraklarını vatanlaştırmaya başlayan Türkler, bu coğrafyada farklı kültürlerle de etkileşime girmişlerdir. Yüzyıllardır Türk toprağı olan Anadolu, Türklerden önce pek çok farklı topluma ev sahipliğı yapmıştır. Ancak, Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından ardından Türk akıncılarının açtığı yoldan gelen boyların bu coğrafyayı kendi kültürlerinin hâkimiyeti altına alabilmesi dünya tarihi bakımından önemli bir hadisedir.

Bir coğrafyanın “millî kimlik” kazanmasında kuşkusuz en etkili unsur mimarî yapılarıdır. Günümüzde Avrupa’nın Barok mimarisi geleneksel kültürlerini modern yaşamla birleştirdikleri bir tarz olduğu gibi Osmanlı, Japon, Çin, İran gibi pek çok köklü medeniyet oluşturmuş kültürün de kendine özgü mimari tarzları vardır. Yapılarda, ait olunan toplumun estetik tarzını yansıtan söz konusu mimarî özellikler, o toplumun yeryüzünde bıraktığı kalıcı kimlik izleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimari eserler, coğrafyaya kimlik kazandırma ve o toprakların vatan hâline getirilmesinde son derece önemlidir. Örneğin; Osmanlı’nın Rumeli topraklarına kazandırmış olduğu pek çok yapı, ait olunan kültürün kalıcı eserler hâline dönüşmüş şeklidir ve günümüzde de Osmanlı eserleri olarak anılmaktadır. Toplumlar, kendi estetik dünyaları ile kurdukları dünyaları kendi dünyaları hâline getirirler ve köklü geçmişlerini bu gibi yapısal eserlerle anlamlandırırılar. Bu bağlamda; Anadolu’nun Türkleşmesi ya da Türk kültürüne özgü vatan toprağı hâline gelmesinde, Selçuklulardan itibaren inşa edilen özgün eserlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Anadolu topraklarında medeniyet daireleri ile karşılaşan Türklerin, bu bölgede etkileşime girdikleri en köklü ve gelişmiş kültürlerden biri de Bizans olmuştur. Roma İmparatorluğu’nun doğu kolu olarak kalan Bizans, Avrupa Rönesans ve Reform akımlarına kaynaklık edecek Antik Yunan birikiminin de varisi konumundaydı. Mimariden müziğe, edebiyattan heykele ve hatta sosyal kurumların tamamında farklı bir nizama sahip olan Bizans kültürü, İstanbul’un fethedilmesiyle birlikte Osmanlıları da belli alanlarda belli oranlarda ister istemez etkilemiştir. Medeniyet kurma iddiasında olan Osmanlı Devleti’nin kültür dairelerinin miraslarını devralması ve kendine mâl etmesi, kültür tarihi ve kültürlerin devamlılığı prensiplerine göre doğal bir durumdur.

Osmanlı Devleti’nin, medeniyet kuracak bir imparatorluk hâline gelirken ve Anadolu Türkleşirken nasıl çevre kültür dairelerinden etkilendi, karşılıklı etkileşime girdi ve belli oranda bazı hususiyetleri kendine mâl ettiyse, devlet geleneğı olarak da Türkistan’a uzanan Türk tarihinden bazı hususiyetleri devraldığını ve devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Köklü kültürel ve siyasî yapılar oluşturmada belli bir birikim aşamasının gerekli olduğu öngörülürse, Anadolu’da ilk olarak bir beylik, sonrasında da devamlı olarak büyüyen bir imparatorluk konumuna gelen Osmanlı’nın belli bir devlet geleneğıne sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

Osmanlı Devleti’nin modern düşünce sistemine geçişinin gecikmesi ve pozitif ilimlerin geleneksel usul ile takip edilmesi, belli bir zihniyet yapısını da meydana getirmekteydi. Esasında, çoğu zaman vurgulandığı gibi, Tanzimat Fermanı ile resmîleşen Batılılaşma ha-

reketini takip eden dönemlerde gerek halk ve gerekse devlet kademelerinin yaşadığı uyum süreci, temelinde bir “zihniyet değişimi” meselesiydi. Genel itibarıyla Doğu kültürünün estetik yapısı, Türkistan’dan gelen devlet geleneğinin benimsenmesi ve Batı dünyasının “Hristiyanlık” ile özdeşleştirilmesi, Osmanlı’da İslami olanı benimseme ve klasik kültürü yaşatma düşüncesini beraberinde getirmiştir. Dinî yaşayışın işin içerisinde olması - Hristiyan ve İslam dünyalarının karşılaşması- sebebiyle de Batılılaşma döneminde Doğu - Batı çatışması kendisini göstermiştir. Doğu toplumlarında geleneksel olana önem verilmesi, varlığın ilahi alana ait olması ve manevi alanın kapsamına giren bazı hususların sorgulanmaması gerekliliği, Rönesans ve Reform’u yaşayan Batı dünyası ile Osmanlı özelinde Doğu toplumlarının temel farklılığıydı. Bu bağlamda; modern olanın temellerini atan Avrupa, ilmi çalışmalarda da yeni metotlar ve araştırma sahalarını meydana getirmiş, Osmanlı’nın bu gelişmeleri takibi ise bir süre gecikmeyle mümkün olabilmıştır.

Osmanlı toplumunda Türk kimliğinin belirginleşmeye başlaması ve Türkçülüğün bir ideoloji olarak kültürel ve siyasal alana hâkim olmaya başlaması ile çeşitli sorunlar gündeme gelmiştir. Bu sorunlardan kültürel alanı ilgilendiren başlıca husus dil mevzusudur²⁴. Çünkü “Her biri kendini ‘öteki’lerden farklılaştırdığı oranda anlam kazanan ulusal kültürler için de dil, vazgeçilmez bir öneme sahiptir” (Sadoğlu, 2010: 26). XX. yüzyıla girerken uluslaşma yönündeki siyasi ve düşünsel akımların etkisinde kalan Osmanlı Devleti’nin uzun süre pek çok farklı halkı bir arada tutan hâkimiyeti, tabii olarak çok renkli bir dil sistemini ortaya çıkarmıştır. İmparatorluğun bütün şaşaasını ve kudretini taşıyan Osmanlı Türkçesi, İslami ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi bağlamında Arapçadan, edebiyat alanındaki etkileşimin çokluğu hasebiyle de Farsçada pek çok kelimeyi bünyesine katmıştır. Dilin kendisi Türkçe olmakla birlikte, saray çevresinde toplaşan kültür muhitinde ağıdalı Osmanlı Türkçesi rağbet görmüş ve geniş halk kitlelerinin pek de kolay anlayamayacağı bir dille edebî eserler ve yazışmalar meydana getirilmiştir.

Tarihî bir vakıa olan dil meselesi, tarihî olayların o zamanın şartları çerçevesinde değerlendirilmesi prensibine bağlı olarak daha detaylı irdelenmesi gereken bir hususiyettir. Ancak değişen ve gelişen dünya şartları içerisinde - matbaanın icadı ve yaygınlaşması gibi- küresel anlamda, yazılı eserler geniş halk kitlelerine ulaştırılmaya ve zümresel bir faaliyet

²⁴ Mustafa Argunşah Türk milliyetçiliği ile dil konusu arasındaki ilişki hakkında “Türk milliyetçiliği 1860 ve 1870’li yıllarda dilin tartışma konusu olmaya başlamasıyla Osmanlı aydınlarının gündemine girmiştir. Kimi aydınlar, milliyetçilik düşüncelerini Türkçeyi tartışma ortamına taşıyarak ve mevcut Osmanlı Türkçesinin sadeleşmesini ileri sürerek ortaya koymuşlardır. Osmanlı Türkçesinin pek çok yabancı kelime ve yapı barındırması, gelişmeye başlayan teknoloji, bilim ve sanatı ifade etmekte zorlanması, özellikle de halkın edebî dile uzaklığı gibi konuların tartışılması millî bir uyanışın habercisidir” (Argunşah, 2011: 31) yorumunu yapmaktadır.

değil, kitlesel bir bilgilenme etkinliğine dönüşmüştür. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan dil tartışmalarını değerlendirmek ve ortaya konan düşüncelere geniş bir perspektiften yaklaşmak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetine yön veren ve pek çok millet üzerinde güce sahip olan bir devlet hüviyetinden uzaklaşarak gerileme dönemine girmesinin önemli birkaç sebebi olarak, Avrupa'daki gelişmeleri takip edememesi ve sonrasında da bu gelişmelere adapte olmakta zorluklarla karşılaşması gösterilebilir. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren, doğaya ve maddeye insan aklı ile şekil vermeye ve kullanmaya başlayan, maddeyi insanlığın hizmetine sokan, oluşturduğu ticarî ve askerî filolarla kıta aşırı sömürgeler keşfeden, yer altı kaynaklarını kullanmasını öğrenen, Reform hareketi ile din ve devlet işlerini belirli esaslara oturtmaya başlayan ve Rönesans ile antik Avrupa kültürünü Hristiyanlıkla mezcederek yeni bir terkip meydana getiren, matbaanın imkânlarından faydalanarak bilgiyi halka ve küresel ortama mâl eden Batı dünyası, söz konusu alanlarda klasik olanı yineleyen Osmanlı Devleti'nin önüne geçmeyi başarmıştır. Devletin bu gelişmeleri kendi eliyle gerçekleştirmemiş olması ya da en azından bu değişim sürecini zamanında göz önünde bulunduramaması, devletin tüm dinamiklerini geri kalmaya sevk ettiği gibi sosyolojik anlamda da Batı ile yakın kesimlerin, toplum kademesindeki ilerlemesine mâni olamamıştır.

Osmanlı Devleti, aklın üstünlüğüne inanan ve yaşama dair olanı bu yolla çözebileceğini düşünen Batı dünyasını, XIX. yüzyıldan itibaren yakından tanımaya ve takip etmeye başlamıştır. Askerî alanda açıkça görülmeye başlanan geri kalma, bu dünyanın takip edilmesi ve nasıl bu hâle geldiğinin sorgulanması düşüncesini uyandırmıştır. Teknik ilimlerden güzel sanatlara ve mimariye kadar hemen pek çok alanda özgün bir terkip meydana getirmiş olan Batı, bu gelişmişlik düzeyini pozitif bilimlerdeki araştırmalara ve sistematikleşmesine borçludur. Avrupa'daki gelişmelerin izlenmeye başlanmasıyla birlikte tarih ilminin de çalışma çizgisi değişmiş ve böylece Türk tarihi ve kökenine yönelik incelemeler gündeme gelmeye başlamıştır.

Batı dünyasının takip edilmesi ve bu standartlarda devlet yapılanmasını meydana getirebilmesi gündeme geldiğinde; yeni bürokratik kadrolar ve teknik meslekleri icra edecek kalifiye insanların istihdamı ihtiyaç hâline gelmiştir. Modern okulların ve bürokrasinin inşa edilmesinde ortaya çıkan bu ihtiyaç ilk olarak Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, ardında da modern eğitim kurumlarının kurulmasını gerektirmiştir. İmparatorluk coğrafyasına akan Batılılaşma hareketi, genç münevverlerin değişim hareketine gösterdikleri iltifat ile birlikte günbegün güç kazanarak devam etmiştir.

“Türk kimliğinin gelişmesinde II. Abdülhamit devrinin çok önemli ve derin bir etkisi olmuştur. Bu devir, Türk ulusunun geleceğini tayin eden çok önemli iki olaya sahne olmuştur. Birinci olay 1876 Anayasasının ilanı ve 1878’e kadar iki Meclis-i Mebusan’ın toplanışdır (...) İkinci önemli olay, 1877-8 Savaşı ve onun sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ, Romanya’nın millî devlet olarak Osmanlı camiasından kopmalarıdır. Buna ayrıca Bulgaristan otonomisi ve Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından işgal edilerek Osmanlı Devleti’nden kopmasını ilave etmek gerekir” (Karpas, 2014: 68-69).

Batılılaşma yolunda ilerleyen Osmanlı Devleti’nin siyasi, askerî ve toplumsal açıdan belki de en çalkantılı dönemi, II. Abdülhamit’in saltanatı ve sonrasında Millî Mücadele’ye kadar uzanan süreçtir. İç isyanların arttığı, ekonomik ve askerî alanda Batı’nın gerisinde olunan II. Abdülhamit Dönemi’nde devletin bu alanlarda gelişim göstermesi için bazı reformlar yapılmış, fabrikalaşma ve okullaşmaya önem verilmiştir.

“Abdülhamit’in temel hedefi, Osmanlı Devleti’nin hürriyetini ve varlığını sağlamaktı ki bu da bir bakıma Türklerin doğmakta olan modern milliyet kimliklerini ve toplum olarak hürriyet ve varlıklarını sağlamak demektir. Sultan Abdülhamit’in İslamiyet’i bir dinî birlik ideolojisi olarak kullanması ise millet ve kimlik meselelerini yakından etkilemiştir. Gerçekten, Abdülhamit’in, dini ideoloji olarak kullanması; dini, kendini yalnız insanı ahiret için hazırlamaya adanmış, pasif, ruhsal bir varlık hâline çıkararak, güncel toplum işleriyle de meşgul olan, yani Müslümanların bu dünyadaki yerini ve yaşayışını etkileyen siyasi bir kuvvet hâline getirmiştir” (Karpas, 2014: 73).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki yenileşme hareketleri ile ulus-devlete geçiş süreci kol kola ilerlemiştir. Her ikisinin gelişiminin birbirini desteklediğini de ifade edebiliriz. Batılılaşma arzusu, devletin ve toplumun tüm kademelerinde değişim dalgasını harekete geçirirken uluslaşma düşünce akımlarını da ülkeye getirmiş, bu akımlara ülkenin okuryazar ve gelişime açık kesimi gelişmeleri ve değişimi daha rahat takip edebilmesi sebebiyle artan derecede ilgi gösterilmiştir. Geniş bir coğrafyada farklı etnik kökenlere mensup toplulukları uzun bir süre bir arada tutan Osmanlı Devleti, Batı’dan gelen milliyetçilik düşüncesinden derin bir şekilde etkilenmiş, azınlıkların birbiri ardına imparatorluk bünyesinden kopmasını engelleyememiştir.

“Bu diyalektik dönüşümü hazırlamakta başlıca iki koşul rol oynamıştır. Birincisi Rusya'nın Napolyon savaşları dolayısıyla artan gücünün Osmanlı devleti aleyhine ağırlığını en fazla hissettirdiği savaştır. İkincisi, Rus baskısının Hristiyan halklar üzerinde yaptığı etki ile Fransız Devrimi'nin etkisi arasındaki çatışıklık arasında Hristiyan reayada ulus olma akımının açığa çıkmasıdır. Biri otokratik, öteki liberal iki kaynaktan gelen bu iki etki, birbiriyle uzlaşır durumda olmamalarına karşın, İslâmlık bayrağının açılmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü bu uluslaşma akımlarına bu etkilerin ikincisi ideoloji ve özlem sağlarken, birincisi onları gerçekleştirme çabaları için gerekli olan gücü sağlamış ve Osmanlı devletinin reform sorununu hem iç siyasal, hem dış uluslararası diplomasi alanına çıkarmıştır” (Berkes, 2003: 147).

Kozmopolit bir kültür sistemi içerisinde ve ayrılıkçı azınlıkların pek çok farklı aidiyeti temsil etmeye başladığı bir dönemde Türk kültürünün şekillendirilmesi, millî olanın iltifat görmesi ile doğru orantılı görülmüştür. Bunun yanında Osmanlı kültür hayatındaki çoksesli ortamın bir diğer boyutu da halk ve onun yanı sıra geleneksel eğitim sisteminde yetişenler ve yeni kurulan Batılı eğitim tedrisatından geçenler arasında görülmeye başlanmıştır. Her biri farklı dünya görüşleri ile değerler sistemi şekillenen bu farklılaşma genel anlamda “Türkiye’deki: 1) Halk, Uzakdoğu (Şaman) medeniyetinden, 2) Medreseli, Doğu (İslam) medeniyetinden, 3) Mektepli ise, Batı (bilim - teknik) medeniyetindendi” (Güvenç, 2010: 27) şeklinde ifade edilebilir.

Osmanlı Devleti’nin söz konusu yenileşme döneminden itibaren devlet yönetimini pekiştirici olarak telakki ettiği ideolojilerin geri planında az ya da çok tesirle görülen ortak bir anlayış vardır: Batıcılık. Yüzünü modernleşme adına artık Batı medeniyetine çeviren Osmanlı Devleti, bu iradesini kendi kimlik yapısına uyarlamak ve tebaayı idare edebilmek adına Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerini benimsemiştir. Batıcılık ise tüm bu görüşlerin ardındaki -çeşitli seviyelerde de olsa- etkileyici düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılaşmacı düşünce akımını salt bir biçimde benimseyen ve devlet yönetiminde tam anlamıyla bu ideolojinin benimsenmesini arzulayan, kendine özgü taraftarları ve yayın organları da ortaya çıkmıştır. Din temelli bir yönetim sistemine sahip olan Osmanlı Devleti’nin yenileşme döneminden itibaren benimsediği önemli görüşlerden biri olan İslamcılık ise 1908 sonrasında da rağbet görmüş, ancak Arap halklarının ayrılıkçı isyanları ve ulus-devlet oluşumunda laik devlet yapılanmasının rağbet görmeye başlaması ile giderek güç kaybetmiştir.

“(...) İslâmcılık, yine 1908 sonrasında farklı bir görünüm sergilemekle birlikte, en azından devlet yönetimi düzeyinde bir ideoloji görünümü arz eder. Özellikle II. Abdülhamit’in otuz üç yıllık iktidarı sırasında İslâmcı bir devlet politikası güdülecektir. Abdülhamit, İslâmcılık hareketini içerde ve dışarda kullanmıştır; bir yandan Avrupa’da rağbet gören sosyal Darwinist ‘pan’ ideolojilere karşı Osmanlı Müslüman tebaasını ‘İslâm’ bayrağı altında toplarken, bir yandan da saldırgan tavrını gittikçe artıran Avrupa emperyalizmine karşı dış ülkelerdeki Müslümanları halifelik makamı altında toplamayı hedefleyen bir siyaset gütmüştür” (Köroğlu, 2010: 88).

Devlet yönetimi adına gelişen bu ideolojiler arasında Osmanlıcılık ideolojisinin ayrı bir yeri vardır. İmparatorluğun mevcut sosyopolitik yapısını korumayı amaçlayan bu düşünce akımı, yenileşme dönemi münevverlerinin önemli bir kısmının zihninde devletin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulabilmesi için öncelikli olarak yer alan ideolojidir. Gelişen ve değişen siyasî şartlar bağlamında bazı dönemlerde güç kazanmış ya da kaybetmiştir. Ancak tebaa arasında baş gösteren ayrılıkçı milliyetçi düşünceler ve buna mukabil kurucu unsur olan Türkler arasında hızla yayılan Türk milliyetçiliği, Osmanlıcılık düşüncesinin hızla irtifa kaybetmesine neden olacaktır. I. Dünya Savaşı’nın ardından başlayan Millî Mücadele ile de artık ulus-devlet iradesi tamamen güç kazanacak, Türk millî kimliğinin inşası konusundaki çalışmalar hızlanacaktır.

1908 senesinde ilan edilen Meşrutiyet’in ardından kültür alanında önceki dönemlere nazaran düşüncelerin daha rahat ifade edilebileceği bir döneme girilmiştir. Ancak Balkan Savaşları ve ardından patlak veren I. Dünya Savaşı, devleti olağanüstü bir çözülme hâlinin içine sokmuş ve kültür hayatı da bu gelişmelerin tesirinde kalmıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme hareketini müteakip ortaya çıkan ve devlet sistemini ilgilendiren Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük bu dönemde söz konusu endişe çevresinde gelişim göstermiştir. İfade ettiğimiz ideolojiler esasında bu topluma ait endişelere sahip düşünürler ve onlara iltifat gösterenler sayesinde gelişmiştir ve hepsinin temel amacı Osmanlı Devleti’nin değişen dünya konjonktüründe çok etnili yapısıyla nasıl konumlanacağıdır. Bu ortak paydadın yola çıkarak, söz konusu ideolojiler, zaman zaman güçlenmiş ya da güç kaybetmiş ve bazı dönemlerde de birbirlerine yaklaşmış ya da tam anlamıyla bir çatışma içerisine girmiştir.

Meşrutiyet’in ilanından sonra Cumhuriyet’e doğru gidilen dönemde, gerek Türk milliyetçiliğinin geç ortaya çıkışı ve gerekse ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartlardan dolayı kültürel üretimin bir nevi sekteye uğraması, Türk millî kimliğinin oluşumu ile ilgili

Çalışmaların bir arada yürütülmesini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda, Avrupa milletlerinde görülen ulus-devlet oluşumuna giden kültürel gelişim ile Türk kültürüne ait değerlerin araştırılması ve işlenmesi hususiyeti bu noktada farklılık arz etmektedir.

“(...) 1908-1918 arası dönem ulusal akımın  evreye yönelik işleri aynı anda yapması zorunluluğuna yol açmıştır. Ulusal akımın buna tepkisi doğal olarak yetersizdir. Özellikle 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ‘vatanseverlik ajitasyonu’na başarılı bir giriş yapan ulusal akım, 1914-1918 arasındaki beklentilerin büyüklüğü karşısında önce sessizliğe bürünecek, savaşın sonlarına doğru Ziya Gökalp’in müdahalesiyle asıl önceliği olan kültürel altyapı kuruluşu gibi, uzun vadede sonuç verecek bir alana yönelmeyi tercih edecektir. ncelik, mill kültürün unsurlarını oluşturmak ve buna dayanarak gelecekteki kitleselleşmiş Türk ulusunu tahayyül etmektir. Bu nedenle propaganda, bütün ısrarlara rağmen bir öncelik haline gelememiştir. Hatta ‘vatanseverlik ajitasyonu’ bile, ancak 1919-1922 arasında, daha yakın ve daha ‘bize ait’ Mill Mücadele sırasında verimli olmayı başaracaktır” (Köroğlu, 2010: 105).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ortaya çıkan görüşler arasında Türkçülüğün rağbet kazanması ve 1920’lere doğru gidilirken kurucu irade olacak boyuta ulaşmasında, Balkan Savaşları ile yaşanan yenilgi ve toprak kayıplarının etkisi büyüktür. Balkanlar’da Osmanlı’ya isyan eden halklar, milliyetçilik duygusu ile hareket etmiş ve Osmanlıcılık politikasının artık işe yaramayacağını ilan etmişlerdir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti’nin Avrupa’ya açılan kapısı olan Balkanlar, artık bağımsızlığını ilan etmiş ve milliyet düşüncesine dayalı oluşumlara gitmişlerdir. Bu savaşlar sırasında düşman birliklerin Edirne gibi önemli bir şehri de ele geçirmesi ve beklenmeyen yenilgiler, Osmanlı halkını ve mnevverlerini derinden etkilemiştir. Yaşanan bu derin acı, devlet yönetiminde ve münevverler arasında Türkçülüğün gördüğü rağbeti arttırmış ve artık bu görüş çerçevesinde siyasal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekliliği her geçen gün artarak yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Turancılığa kadar varan bu dönemdeki Türk ulus kültürünün benimsenişi, İttihat ve Terakki’nin iktidara geçişi ile devlet kademesinde de ifade bulur hle gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşi’ndan yenilgi ile çıkmasının ardından, yüzyıllardır Türk kültürü ile bezenmiş vatanlarını elde tutmayı ve bağımsız bir şekilde dünya sahnesinde yer almaya devam etmeyi arzulayan Türk halkı, Mill Mücadele hareketini başlatmış ve Kurtuluş Savaşi ile bağımsızlığını sağlamıştır.  kıtada toprağı olan Osmanlı Devleti’nin ardından elde Misak-ı Mill sınırları dhilindeki coğrafya kalmış ancak bir

halk, kendi bağımsızlık mücadelesini kendi kazanmıştır. Yeni bir meclis ve devlet düzeninin kurulması ile birlikte cumhuriyet yönetim sistemi olarak ilan edilmiş, egemenlik halka verilmiştir. Yaklaşık yüz yıldır devam eden zihniyet değişimi, yeni devlet düzeni ve egemenlik anlayışı ile inkılapları gerçekleştirmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk öncülüğündeki değişim hareketinin temelinde, bahsettiğimiz zihniyet değişimini, yüzü Batı'ya dönük Türkiye olarak pekiştirecek adımlar yer almıştır. Ulus-devlet yapısının oluşturulmaya başlanması ve kültür temelli görülen değişim hareketi bağlamında Türk kültürü ve dili ile ilgili çalışmalara hız kazandırılması, bu dönemde Türk millî kimliğinin inşası ile ilgili öne çıkan adımları genel perspektifini bizlere sunmaktadır.

“Temel sorun, yeni Türk insanını yaratmak kararını veren devrimci önderin, bu amaçla çağdaş bir kültür yaratmaya girişmesi; bu ülküsünü, çağdaş Batı örneklerinden esinlenerek, din veya kan birliği üzerine değil de ulusal dil-kültür birliği ve tarih bilinci ile gerçekleştirmek istemesinden kaynaklanıyordu. ‘Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültür olacaktır’ ama geleneksel İslam kültürü değil, çağdaş / laik Türk kültürü olacaktır” (Güvenç, 2010: 229).

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte yaşanan başlıca değişim, egemenliğin devlet sistemi bakımından el değiştirmesidir. Yaklaşık altı yüz sene tebaa olarak yaşayan bir halk, XX. yüzyıla gelindiğinde egemenlik hakkını ellerinde bulmuş, yönetimde söz söyleme hakkını elde etmiştir. Bu değişim; XIX. asırdan itibaren yaşanan zihniyet değişiminin, devlet ve halk düzeyinde en etkin tezahürü diyebileceğimiz boyuttadır. “Türkiye Cumhuriyeti pek çok açıdan bu ideolojik doku nakline bir örnek teşkil eder: Müslüman bir lider 1923’te hâlâ Osmanlı Halifeliği’nin kalıntılarını temsil eden stratejik bölgede, ‘Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir’, diye ilan etmiştir” (Deringil, 2013: 263).

Cumhuriyet’in ilanına gidilen dönemde, ülkenin siyasal ortamında, ulusal devletin sınırlarının belirlenmesi ve ulusun kimliğinin tanımlanması yönündeki tartışmalar dikkat çekicidir. 1920’lerin Türkiye’sinde münevver ve siyasîlerin zihinlerinde -her ne kadar kafa karışıklıkları ve bazı etnik-muhafız tutumlar olsa da- Türk millî kimliğinin ulus-devlete vücut verecek bir yapıya kavuştuğu ve yeni kurulacak devletin bu kimlik ve ulus anlayışıyla meydana getirilmesi gerekliliğinin hâkim görüş hâline geldiğini söyleyebiliriz.

“Milli Misak’ı 17 Şubat 1920’de tamamıyla kabul eden son Osmanlı Meclisi’nde, bundan iki gün sonra Türk ve millet kavramları tartışılmış ve Türk kavramının tüm farklı Müslüman unsurları içine kattığına karar verilmişti. Hatta, bazı mebus-

lar Osmanlı Yahudileri’ni de Türk kavramı içine katmışlardı” (Ahmad, 2014a: 86-87).

I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından işgal edilen vatan topraklarını düşmanlardan arındırmak ve Misak-ı Millî sınırları dâhilinde bağımsız bir yurt kurabilmek arzusuyla Millî Mücadele hareketi başlamıştır. “Millî Mücadele’nin Türk kimliğinin gelişmesinde şüphesiz çok büyük yeri vardır (...) buradaki millî kimliği tayin eden esasın Osmanlı, Müslüman, Türk üçlü kimliklerinde oluşan bir tek kimlik olduğunu unutmamak gerekir” (Karpat, 2014: 80). Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde çeşitli süreçlerde değişen oranda iltifat gören Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük düşünceleri, Millî Mücadele’de âdeta kol kola girmiştir. Gerçekten de Kurtuluş Savaşı, Anadolu topraklarında yüzyıllardır yaşayan Türklerin modern devlet yapısına evrilen süreçte millî kimliklerini bir anlamda şekillendirildiği ve tarihî bir olay çerçevesinde ortak millî duyguların pekiştirildiği bir süreci de ifade etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye başlanan inkılaplar sürecinin temelinde kültürel değişim ve “yeni insan”ı yaratma arzusu görülmektedir. Şüphesiz, Cumhuriyet ilan edilir edilmez ortaya çıkmayan, kökleri Tanzimat Dönemi kültür hayatına uzanan yeni insan meydana getirme çabası, Türk toplumunun geçirmiş olduğu “zihniyet değişimi”ni bireye mâl etmek ve modern yaşama tarzını içselleştirmiş şahsiyetler yetiştirmektedir.

“‘En gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır’ diyen Atatürk’e göre Kemalizm’in amacı, uygarlığın gerilerde bırakmış olduğu Rönesans, reform, aydınlanma, endüstrileşme, uluslaşma evrelerine en kısa yoldan, en kısa zamanda ulaşmaktır. Türk toplumu, uygarlığın geçirdiği bütün bu aşamaları, tek tek ya da sırayla değil, aynı zamanda, birlikte yaşayıp gerçekleştirecekti (...) Atatürk, yeni insanın (toplumun) kendiliğinden geleceğine değil, yeni baştan yaratılacağına inanmıştı. Çevresini, halkını inandırmaya çalışıyordu” (Güvenç, 2010: 233).

Atatürk ilkeleri ile belirli bir esasa oturtulan ve inkılap hareketleri ile söz konusu ilkelerin pratikteki uygulama sahasının gerçekleştirilmesiyle birlikte, toplumun XIX. asırdan itibaren yaşamaya başladığı zihniyet değişimi de şekil almaya ve hayat bulmaya başlamıştır. Doğu kültürünün ve İslam inancının yaşam şartlarını belirlediği imparatorluk yapısından, Avrupa’daki gelişmeleri yakalamayı ve geçmeyi amaçlayan laik ve ulus yapısına dayalı devlet yapısına geçişin resmiyet kazanarak toplumun tüm dinamiklerini şekillendirmeye başlaması, bilhassa zihnî yapılarda iki kültür dairesinin bir karşılaşma / çarpışma yaşamasını orta-

ya çıkarmıştır. Medeniyet seviyesini yakalama ve üstüne çıkma arzusundaki cumhuriyet yönetimi, Türk toplumunu hızlı bir değişim sürecine sevk etmiştir. Devletin ve toplumun Batı dünyasına göre içinde bulunduğu geri kalmışlığı telafi edebilmesi, ancak böylesi dinamik bir değişim sürecini gerektiriyordu ancak işin içerisinde olan insan faktörü, maddeden daha yavaş değişebilen bir varlık olması hasebiyle bazı kültürel atlamalar ve boşluklarla karşılaşmıştır. Bilhassa Türk münevverlerinin 1950'lere kadar sıklıkla ele aldığı Doğu - Batı karşılaşması ve münevverlerin kafa karışıklığı konuları, söz konusu hızlı zihniyet değişiminin sonuçları olarak değerlendirilebilir.

“Yenileşme programı, kararlı önderin ödün vermeyen iradesi ve inancı doğrultusunda uygulandı; ama bir tarih / kültür boşluğu da yarattı. Bu, bir ‘kimlik değiştirme’ denemesiydi. O güne değin ‘Müslüman olduğuna veya doğduğuna şükredip’, ‘Padişahım çok yaşa’ diye haykıran Osmanlı tebaası Türklerden, şimdi ‘Ne mutlu Türküm’ ya da ‘Yaşasın Cumhuriyet’ demeleri bekleniyordu. Önderin yakın çevresinden başlayıp yayılan dalgalar halinde, Türkler bu sürece ayak uydurmaya, gerilerde kalmamaya çalıştılar ama kişisel kimliklerini unutmak, gizlemek ya da yadsımak pahasına. Yaşanan deneyim, insanbilimcilerin, ‘zorla kültürlenme’ (transkültürasyon) adını verdiği sürece benziyordu. Değişim, çocuklarla genç kuşaklarda, büyük kentlerin ‘Evropa’ ile tanışmış aydın çevreleriyle, Kurtuluş Savaşı’na katılmış asker-memur kadroları arasında görece -kolay değilse bile- daha hızla gerçekleşti. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti ya da Türk toplumu, yalnızca askerlerle memurlardan oluşmuyordu” (Güvenç, 2010: 250).

Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki kamuoyu ve entelektüel kesime hâkim olan Türkçü harekette ve Cumhuriyet’i ilan eden kurucu iradede etnik ve ırkçı bir yaklaşımın bulunduğunu söylemek mümkün değildir. “Türk milliyetçiliği (...) soy birliğini milleti teşkil eden unsurlardan sayıyorsa da (...) antropolojik race - ırk prensibini hiçbir zaman kendi millî teşekkülünde müessir bir faktör olarak almamıştır” (Togan, 1977: 39). Cumhuriyet’in ilanına kadar yaklaşık yetmiş yıllık bir deneyimi olan ve kültürel alanda hâkimiyetini kuran Türkçülük görüşü çerçevesinde Anadolu’nun vatan hâline getirilmesine yoğunlaşmıştır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan yeni devlet ile birlikte de Misak-ı Millî içerisinde yaşayan ve üst kimlik olarak Türk millî kimliğini benimseyen vatandaşlık tanımına önem verilmiş, ulus-devletin meydana getirilmesi için etnik kökenler anlamında bir ayrılık oluşturulması düşüncesi reddedilmiştir.

“Mustafa Kemal’in 1933 tarihli özlü sözü ‘Ne mutlu Türk’üm diyene’, Almanya ve İtalya’nın faşist rejimlerinde revaçta olan doğum, kan veya etniklik fikrine tersi. Yeni Türkiye’nin sınırlarında yaşayan herkes kendine ‘Türk’ diyecekti. Bu, vatanseverlerin milliyetçilik yorumuydu. Öte yandan, Avrupa’nın faşist rejimlerince etkileneceği olası pan-Türkizm taraftarları, milliyetçiliğin dogmatik, etnik ve dile dayalı tanımlarına eğilim gösterdiler. Bu iki yorum arasındaki mücadele günümüze kadar devam etti. Atatürk, bir milliyetçiden daha çok bir vatanseverdi” (Ahmad, 2014a: 94).

Bozkurt Güvenç, Cumhuriyet ile beraber ortaya konulan millî kültür politikaları bağlamında Türk kimliğinin çerçevesinin çizilmesi hususunda Mustafa Kemal Atatürk’ün bir sözünden yola çıkarak şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“Atatürk’ün hemen bütün Söylev ve Demeçleri’nde, Türklüğü övmesi, şöven milliyetçiliğe özenmesinden değil, doğru tanımladığı uluslaşma sorununu çözmeye yönelik, inançlı bir çabaydı. Devrim ideolojisi, ‘Ne mutlu Türk olana!’ değil, ‘Ne mutlu Türküm diyene!’ ya da ‘diyebilene’ mesajını veriyordu. Yani, Türk olduğunu bilmeyenlerle Türk asıllı olmayan vatandaşların ‘Türk Kimliği’nde anlaşıp birleşmeleri bekleniyordu” (Güvenç, 2010: 240).

Cumhuriyet Türkiye’si imparatorluk bakiyesi kültür hayatı ve sosyal yapısı üzerine inşa edilmiştir. Modernleşme sürecinin bir getirisi olarak dünyanın neredeyse tamamında görüldüğü gibi Türk toplumunda da bir kimlik arayışı ve tanımlama ihtiyacının ortaya çıkmıştır. Daha çok bireysel arayışlar doğrultusunda aidiyet duygusunun tanımlanması sürecini ifade eden kimlik inşası meselesi, bireylerin kendilerine biçtikleri aidiyetler çerçevesinde ortaya çıkan biri üst tanımlamadır. Ulus-devletler söz konusu üst tanımlamaları millî kimlikler olarak devlet eliyle içeride ve dışarıda görünür hâle getirirler. Ortak tarihî geçmişin ve anıların, soy bilincinin ve ait olma duygusunun iltifat görmeye başlaması ile ortaya çıkmış olan millî kimlikler, Cumhuriyet Türkiye’sinde de kurucu unsur olan Türk kimliğinin etrafında şekillenmiştir²⁵.

Ulus-devletlerin ortaya çıkması ile birlikte gelişimi hız kazanan millî kimliklerin inşası konusu, yaklaşık olarak son iki yüz yılın sosyopolitik ve sosyokültürel temel meselelerinden biridir. Dünya siyasi tarihine bakıldığında, hemen aynı dönemlerde birbirine paralel

²⁵ Orhan Türkdoğan’ın Türk milleti tanımlaması “Türk milleti, üst kimlik olarak Türk dili ve böylece Türk tarihi ve Türk kültürü temelinde birleşip bütünleşmiş, dolayısıyla da kendini Türk olarak hisseden ve aynı tarih ve dini paylaşılanlardan ibarettir” (Türkdoğan, 2013: 40) şeklindedir.

tipte yönetim sistemlerinin uygulandığı görülebilmektedir. XVIII. yüzyıla gelininceye değin kralların - imparatorların tam hâkimiyetinin olduğu hanedanlıklar sistemi kendisini göstermiştir. Elbette insanlık tarihinin daha eski, “antik” olarak adlandırılan dönemlerine gidildiğinde, farklı kültürlerle özgü yönetim ve toplum sistemlerinin varlığıyla karşılaşmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde, krallıklar ve imparatorlukların meşruiyeti sorgulanmaya başlanmış, halk, yönetimde söz sahibi olması gerektiğini iddia etmiştir. Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali gibi küresel çapta etkileri olan devrimlerin yaşanması, söz konusu sosyolojik beklentileri ortaya çıkarmıştır. Sanayileşme ve endüstrileşme ile birlikte insanların refah seviyesi artmış, küresel anlamda iletişim gelişmiş ve kültürler arası etkileşim de tüm bunlara bağlı olarak artmıştır. Böylece senato ve meclis gibi yönetim organları gün-ceme gelmiş, yöneticilerin hâkimiyetleri güçler ayrılığı fikri çerçevesinde farklı yönetim organlarına belli oranlarda devredilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut Dönemi’nden itibaren söz konusu küresel gelişmelerin etkisiyle Batılılaşma iradesi ve çalışmaları kendisini göstermeye başlamıştır. Azınlıkların sosyal hakları artırılmaya, devletin işlerliği modern hayatın şartlarına daha uygun hâle getirilmeye başlanmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanları, devletin bu anlamdaki sosyopolitik değişimini resmî olarak ifade eder. Bunun yanında Batılılaşma hareketinin arka planında uluslaşma sürecinin ciddi anlamda etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle birlikte isyan ederek bağımsızlıklarını elde etmeye başlayan farklı milletlere ait Osmanlı toplumları artık devletin imparatorluk sisteminin sorgulanabilirliğini gündeme getirmiş, Türkler de uluslaşma sürecine bu gelişmelerin ardından dâhil olmuştur. Devletin ilk planda amacı imparatorluk yapısını muhafaza etme üzerine şekillenirken, azınlıkların birer birer bağımsızlığa kavuşmaları ve uluslaşma düşüncesi çerçevesinde kurucu unsur olan Türklerden ayrılma arzusunun diğer topluluk unsurlarında kendisini kuvvetli bir şekilde göstermesi, devletsiz kalma tehlikesine düşebilecek olan Türkler arasında da kendisini göstermiştir. Kadim tarihin araştırılmaya başlanması ve uluslaşma bağlamında Türklerin aidiyetlerini tanımlama çabaları, evvela kültür alanında kendisini göstermiştir.

Bir toplumun çoğunluklar ve azınlıklardan meydana geldiği görüşünü savunan Türk-kan, Türkistan’dan ortaya çıkarak dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayılan ve Anadolu’da da yüzyıllardır hüküm süren Türk toplumunu, Osmanlı’da ve devamında Türkiye Cumhuriyeti’nde çoğunluk, yani kurucu unsur olarak ifade eder. İmparatorluk yapısından cumhuriyet rejimine evrilen toplum yapısındaki “çoğunluk” olarak belirlenen Türk toplumu ile ilgili yaptığı tespit şu şekildedir:

“Bunların en önemli vasfı, ailece ‘Türk’ diye bilinmeleridir. Yani Arap, Boşnak, Kürt vs. diye bir lakabı yoktur ailelerinin. Bu bir nevi ‘Tarihteki Kökü’ şifresi oluyor o kişinin. Dili Türkçe, dini İslam, tipi Alp-Turanid, kültür birikimi, davranışları, huyu da ‘Türk’ünki’ diye bildiklerimize uyuyorsa, bir de kendini Türk hissediyorsa, o kişinin kimliği hiç şüphesiz Türk’tür. Yani ‘çoğunluk’ dediğimiz gruba mensuptur” (Türkkan, 2012: 51).

Anadolu çerçevesinde düşünecek olursak, yüzyıllar boyunca burada beylikler ve devletler kurmuş olan Türkler, bu coğrafyanın farklı bölgelerle olan bağından dolayı pek çok etnik unsur ile iç içe yaşamışlardır. Selçuklulardan itibaren Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan çizgi göz önüne alındığında, Türkler kurucu unsur olarak öne çıkmış ve genel itibarıyla azınlıklar ile olumlu ilişkiler yürütmüşlerdir. Ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi çerçevesinde, toplumlumlar arasında farklı tutumlar belirmeye başlamış ve bazı kopuşlar da yaşanmıştır.

Tarihsel birliktelikler göz önüne alındığında Osmanlı’dan devralınan sosyolojik yapıda farklı kültürler ve etnik aidiyetler Cumhuriyet Türkiye’sine tevarüs etmiştir. Osmanlı’nın Batılılaşma arzusunun resmî olarak ilanından sonra etnik toplulukların hız kazanan milliyetçilik arzuları, sosyal ve siyasal yapıda bazı düşünce ve siyasal akımları ortaya çıkarmıştır. Türk millî kimliğinin inşasını tarihsel gelişim sürecini belirginleştirmek için Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikir akımlarını ve bu akımlarının sosyo-kültürel etkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHÎ ROMANLARDA MİLLÎ KİMLİK İNŞASI

Türk millî kimliğinin inşası konusu, tarih disiplini ve edebî metinlerin ortaklaştığı bir alan olarak tarihî romanlarda kendisini göstermektedir. Bu ortak sahada, tarihin gerçek olaylara dayanan bir bilim alanı ve edebî metinlerin de kurgudan gücünü alan, gerçek hayattan da yeri geldikçe faydalanan bir zemin olduğunu belirtmek gerekir. Edebî eserin üretilmesinde sosyolojik boyutun ve tarihsel olaylardan kaynaklanan etkilenmenin göz ardı edilmesi, gerek edebiyat incelemelerinin ve gerekse tarih çalışmalarına ışık tutacak verilerin ortaya çıkarılamamasını beraberinde getirmektedir. Özellikle incelememize konu olan ve ulus-devletin oluşum sürecini ifade eden tarihsel dönemde, edebî eserlerin sosyolojik ve siyasi düşünceleri yansıtmada bir araç olarak kullanılması oldukça yaygındır. Yazarların ifade etmek istedikleri düşünceleri edebî metnin imkânlarından faydalanarak aksettirmeleri, çağdaş tarih çalışmalarının verileri ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir alan olarak edebiyat eserlerini ön plana çıkarmaktadır.

Edebî metinler kurgusal bir yapıya sahiptir. Olay, zaman, kişiler ve mekânlar bu kurgusal yapı içerisinde anlam kazanır. Tahkiyeye dayalı öykü ve roman türlerinde söz konusu kurgusal yapı meydana getirilirken yazar, tamamen hayal gücüne dayalı ya da gerçek hayattan faydalanarak kurguladığı bir yapıyı eserine yansıtabilir. Yazarın gerçek hayattan esinlenerek meydana getirdiği eserlerde de bu gerçekliklerin kendisinde bıraktığı izlenimler kurgusal yapıya yansıtılır.

“İnsanların, bireysellikleri içinde ifade bulan genel asal özellikleri, her zaman gerçek yaşamda, bir ülkenin ve bir çağın toplumsal koşulları içinde oluşurlar. Bu anlamda, insan karakterleri her zaman somut tarihseldirler. Her çevre, her ülke, her çağ, tüm çok yönlülüğü ve karmaşıklığı ile kendi özel karakterlerini oluşturur” (Pospelov, 2005: 107).

Tarihî romanlarda da tarihsel gerçeklik zemininde yazarın kurgu kabiliyeti ortaya çıkar. Olayların ana hattı, kişiler, mekânlar ve zaman gibi unsurlar tarihsel gerçekliğe dayanırken bir tahkiyeli esere vücut verecek bütünlüğün sağlanmasında kurgusal dünyanın imkânlarından faydalanılır. Bundan dolayı, tarihî romanlarındaki anlatılara tamamen tarihsel gerçekliği yansıttığını düşünerek yaklaşmak doğru değildir. Bu romanlarda olay örgüsünün ana unsurlarını teşkil eden hususiyetler tarihsel gerçeklikten gücünü alır. Ancak roman türünün bir gereği olarak, eserin bütünsel yapısını kurgu dünyasından gücünü alan ve yazarın zihninde şekillenen atmosfer eserin tamamına hâkim olur.

“(…) bir edebiyat eserini yalnızca fikirlerine, felsefesine dayanarak hiçbir zaman değerlendiremeyiz. Değerlendirmeyi bunlara dayanarak yapanlar, eleştirciden çok ahlâkçı, politikacı, sosyolog ya da felsefeci sayılabilirler. Sadece estetik açıdan eleştiri yapanlarsa, yazarın hayatla, toplumla, insanla, dünyayla ilgili şeyler söylemek istediği ve bundan ötürü fikirlerin önemli bir yer işgal ettiği eserler karşısında eleştirden bekleneni veremezler. Bir eleştircinin ilk ödevi elindeki esere bir sanat eseri olarak bakmaktır, ama bundan fazlasını gerektiren eserler karşısında geri yanına gözünü kapama zorunluluğu yoktur. Yazarın görüşlerini, düşüncelerini, tutumunu incelemek, tartıp biçmekle eserin hakkını vermek ve ona göre değerlendirmek yerinde bir davranıştır” (Moran, 2005: 297).

Yazarın, gerçekliğin ana hatlarından faydalanarak ortaya çıkardığı yeni kurgusal bütünlük içerisindeki tarihsellik yine eserin kendi çerçevesinde düşünülmelidir. Tarihî romanlarda kurgunun bütünlüğünün sağlanması için tarihsel gerçeklikle ana yapısı meydana getirilen olay örgüsünün boşlukları kurgu ile doldurulur. “Roman tarihten faydalanmaktadır ama onun bütün verilerine bağlı kalmak zorunda değildir (...) Bu yüzden tarihi romandaki gerçeklik, tarihi gerçeklikle yer değiştirmiştir. Yazar, tespit edilebilmiş tarihi gerçeklikten hareket etmiştir, fakat romanın kendine özgü değerler dünyasında yeni bir bütün meydana getirmiştir” (Argunşah, 2002: 529). Bu anlamda, söz konusu türdeki romanlarda tarihsel gerçeklikten ziyade eser çerçevesinde oluşan yapıya odaklanmak doğru olacaktır. Buna göre, tarihî romanlardan ilerleyen kısımlarda yapacağımız çıkarımların, salt tarihsel gerçekliği ifade etmeyen kurgusal anlatılar olduğu bilinciyle değerlendirildiğini ve bu bakış açısı çerçevesinde ortaya konduğunu ifade etmemiz gerekir.

Edebî eserlerin gerçeklikten faydalanması ve eserin kendi kurgu dünyası çerçevesinde söz konusu gerçekliği belli oranda işlemesi, çeşitli düşüncelerin yazarlar tarafından okuyucuya aktarılması yönünde kullanışlı bir alan olarak görülmesini sağlamıştır. Millî

kimliklerin inşası konusu da uluslaşma süreciyle birlikte kendisini gösteren ve özünde kültürel alandaki bir değişimi ve dönüşümü ifade eden, işlenmek istenen düşüncelerin en uygun şekilde edebî eserlerde kendisini gösterdiği bir meseledir. İmparatorlukların yıkılmasının ardından çoğulcu yönetim sistemlerine geçilen ülkelerde aydınlar, millî kimliklerin ne gibi kültürel değerleri kapsadığı, nasıl bir insan ve toplum modeli çerçevesinde ulusal bir yapının inşa edilebileceği gibi konuları çeşitli şekillerde edebî eserlerde ele almışlardır. Bu konular tarihî romanlarda; altın tarihî dönemler, zaferler, toplumsal felaketler, üstün kahramanlar, ulusun kadim kökenlere sahip olması gibi çeşitli boyutlarda değerlendirilmiştir. Millî kimlik inşasına hizmet edecek düşüncelerin bu ve benzeri bakış açılarıyla ele alınması, konunun sosyolojik ve kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Bir ulusun kadim bir geçmişe sahip olmasının önemli olması ve modern bireyin kendisini çeşitli ulusal aidiyetlerle tanımlamaya başlaması söz konusu sosyolojik ve tarihsel kültürel unsurların eserlerde okuyucuya aktarılmasını gerekli kılmış ve düşüncenin aktarılmasında fonksiyonel bir rol üstlenmiştir. İncelediğimiz romanlardaki millî kimlik inşasına katkı sağlayacak düşüncelerin ele alındığı kısımların; Türk'ün Üstün Vasıfları - Diğer Milletlerden (Topluluklardan) Farklılıkları, Türklüğün Ezeliliği ve Ebediliği, İdealize Edilen Kahramanlar, İdealize Edilen Tarihî Dönemler, İdealize Edilen Zaferler ve Başarılar, İdealize Edilen Yurt - Vatan ve Toprağın “Vatan” Hâline Getirilmesi, Devlet Kurma Şuuru, Toplumsal Birlikteliği Sağlayan Felaketler ve Savaşlar, Türklerin Medeniyet Kurma Vasıfları ve Medeniyetin Gelişimine Katkıları, Simgeler ve İmgeler başlıklarıyla kategorize edilmesiyle konunun daha anlaşılır bir şekilde aktarılması amaçlamıştır.

1. Türk'ün Üstün Vasıfları - Diğer Milletlerden (Topluluklardan) Farklılıkları

“Millî kimliğin oluşmasında ve yayılmasında tarihî roman önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Cumhuriyetin ilk on yıllarında (...) millî bir kimliğin oluşturulup yayılması için de en uygun yol olarak görüldüğü savunulabilir. Millî kimliğin temel özelliklerinin bu romanlarda maceraya boğulmuş olsa da yer aldığı açıktır” (Doğan, 2000: 145). İncelediğimiz romanlarda bu bağlamda karşılaşılan önemli bir husus, Türk toplumunun üstün özelliklerinin vurgulanmasıdır.

Türklerin toplumsal, kültürel, siyasi ve askerî pek çok alanda diğer uluslardan üstün olduğu vurgusu, millî kimlik inşası düşüncesine katkı sağlayan pek çok anlatının arka planında yer almaktadır. Bu kısımlarda biz ve öteki karşıtlığı öne çıkarılır. Yeni kurulmuş bir

devletin heyecanını yaşayan yazarlar, bu şekilde, okuyucularına temelde kendi kimlikleri açısından sosyolojik bir motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

Tanzimat yıllarına dayanan, Batı'nın ileri seviyede bir medeniyeti ifade ettiği kabulü, yeni kurulan devletin de ilerleme motivasyonunu belirlemiştir. Bu düşünce, Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlemesiyle muasır medeniyetleri yakalamak, hatta bu seviyenin üzerine çıkmak olarak değişim göstermiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında diğer devletlerin pek çoğu -bilhassa Batılılar- işgal yıllarını hatırlatan ve bu yılların sarsıntılarıyla özdeşleşen bir imgeyi bir anlamda ifade etmektedir.

Toplumsal özgüven; Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgilerle önemli ölçüde zedelenmiştir. Türk toplumu Kurtuluş Savaşı ile birlikte bağımsız bir devlete vücut vermiştir. Yeni kurulan devletin ilk yıllarında yayımlanan eserlerde ele alınan; diğer toplumların Türklerden üstün olmadığı, Türklerin de eski dönemlerde önemli başarılar elde ettiği yönündeki anlatılarla Osmanlı'nın son dönemlerde yaşanan özgüven zedelenmesinin toplum nezdinde aşılması amaçlanmıştır. Okuyucuya, romanda ele alınan tarihî konu çerçevesinde Türk toplumunun ve kültürünün diğer toplumlardan üstün olduğu görüşü aktarılmaya çalışılır. Bu üstünlük; askerî ya da siyasi bir zafer ve kazanım, toplumsal zeminde medenilik, ilmî ve teknik gelişmişlik, insanlığa ve doğaya karşı duyarlılık gibi farklı açılardan ele alınmıştır.

M. Turhan Tan'ın *Devrilen Kazan* adlı romanında II. Mahmut Dönemi'ndeki Yeniçeri Ocağı'nda görülen bozulmalar sonrasında ocağın kaldırılması süreci anlatılmaktadır. Osmanlı tarihindeki en önemli olaylardan biri olarak kabul edilen, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması hadisesi, ocak çevresinde toplaşan zümrenin hem askerlik adabından nasıl uzaklaştığı hem de Osmanlı toplum yapısına ne gibi menfi yansımaları olduğu bakımından değerlendirilmektedir. Yazar, romanın bir bölümünde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına sebep olan bozulmayı anlatmak için ocağın tarihsel arka planını, Osmanlı ordusunun kuruluş döneminden itibaren söz konusu zamana gelişinde geçirdiği aşamaları kısaca anlatır. Bu kısımda, Osmanlı Devleti'nin ikinci hükümdarı olan Orhan Bey Dönemi'nde askerî teşkilatta yapılmak istenen bir yenilikten bahsedilmektedir. Orhan Bey Dönemi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ile ilgili teşkilatlanmasını hızla oluşturmaya çalıştığı bir süreci ifade etmektedir. Halil İnalcık, bu dönemdeki askerî teşkilatlanma ile ilgili şu bilgileri verir:

“Orhan Gazi devrinde askerî teşkilâtın yeni bir düzenlemesinin yapılmış olduğu açıktır. Beyliklerde, Türkmenler arasında gazâ akınlarına katılan yayalar okçulukta üstün beceri kazanmış özel bir savaşçı grubu oluşturur, bunlar sıradan halktan kızıl börk ile ayırt edilirdi. (...) Rivayete göre padişaha özgü bir hassa maiyet askeri teşkilî Orhan’ın bir padişah düzeyinde hükümdarlığa erişmesi üzerine gerekli görülmüştü. Kızıl börklü Türkmenler’den farklı bu hassa askerine özel bir başlık, “ak börk” giydirildi (ak rengi Türkler’de soyluluk işaretidir). Seferlere çok asker gerektiğinden ilden çıkarılan askere de ak börk giydirildi. Bu gibi yenilikler daima İslâm hukuku bilgisine sahip ulemânın onayıyla uygulamaya konmaktaydı” (İnalçık, 2007: 383-384).

Romana göre, akıncılardan oluşan bir ordu kurmayı tasarlayan Orhan Bey’e, dönemin kudretli veziri Çandarlı Kara Halil Paşa bir öneri sunar. Buna göre, Hristiyan çocukları alınarak Osmanlı toplum ve askerî sistemine göre yetiştirilecek ve devşirme olarak orduya dâhil edileceklerdir:

“Bu teklif yalnız askeri bakımdan değil, devletçilik bakımından da mühimdi. Çünkü Osmanlıların durmadan genişleyen sınırları içinde Hristiyan çoktu. Türklerin cesur ve silahşor oluşu o çokluğun zarar vermesine engel olmakla beraber ileride idare muvazenesinin Hristiyanlık lehine bozulması mümkündü. Çandarlı Kara Halil, yaptığı bu teklifle hem daimi bir ordunun çekirdeğini kurmak hem Hristiyanlardan her yıl birçok gencin Türk harsı almasını ve kendi milliyetinden uzaklaşmasını mümkün kılmak istiyordu” (Tan, 2011a: 124-125).

Çandarlı’nın bu teklifi Orhan Bey tarafından kabul edilmiştir. 1326 yılındaki bir kanunla devşirme sisteminin önü açılmıştır. Osmanlı kültürüne göre yetiştirilecek bu çocukların daimi ordu çatısı altında toplanmıştır. Romandan alıntılanan parçada Türkler, Hristiyanlar karşısında “cesur” ve “silahşor” olmaları bakımından öne çıkarılmıştır. Sosyolojik olarak da Türk kültürünün böylece baskın ve güçlü kalması planlanmaktadır. Burada hem devletin kurucu unsurunun Türkler olduğu hem de Türklerin zaten Hristiyanlardan cesaret ve askerî kabiliyet bakımından üstün olduğu vurgusu yer almaktadır. Böylece, Osmanlı tarihindeki önemli askerî ve sosyolojik bir hadise olan devşirme müessesesi Türk kimliğinin üstün yönlerinin öne çıkarıldığı bir anlatıyla ele alınır.

M. Turhan Tan’ın *Hürrem Sultan* romanında Kanuni Sultan Süleyman Dönemi, sarayda gittikçe etkili bir konuma yükselen Hürrem Sultan özelinde anlatılır. Saraya gelmesinin ardından Kanuni Sultan Süleyman’ın hanımı olan sultanın geldiği bölge ve ailesi ile

ilgili bilgi, “(...) o dönemde Lehistan hâkimiyetinde bulunan Rogatin (Rohatyn, Ruthene) bölgesinde yaşayan fakir bir Katolik papazının kızı olup asıl adı Alexandra Lisowska’dır” (Baltacı, 1998: 498) şeklindedir. Padişahın kendisine olan ilgisinden de faydalanarak git-tikçe güç kazanan Hürrem Sultan’ın padişah ile karşılaşması, romanda şöyle anlatılır:

“Kızıl Rusya’dan, Galiçya’nın adı anılmaz, sanı bilinmez bir köyünden yakala-nıp Tatar akıncılarının pençeleri arasında sürüklene sürüklene ovalar aşmış, dağlar dolaşmış ve denizler geçmiş olan küçük esir, yeryüzünde en büyük güç olarak tanı-nan Türk gücünü özünde canlandıran muhteşem padişahın bakışında, yarınki eseri kalbin sonsuz hayranlığını ve Sultan Süleyman da onun bakışındaki gönül selamında sihirli bir gücün kıymeti biçiliş egemenliğini sezmişti” (Tan, 2011b: 9).

Rusya’da çok da bilinmeyen bir bölgeden getirilen Hürrem Sultan’ın, dönemin en güçlü devleti olan Osmanlı Devleti’nin padişahı Kanuni Sultan Süleyman ile karşılaşması sahnesinde tam anlamıyla zıtlıkların meydana getirdiği muvazenesizliğin betimlemesi ya-pılır. Gelecek yıllarda sarayda gücünü arttıracak olan Hürrem Sultan’ın bu karşılaşmadaki konumu, bu yükselişin ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Padişah, hükümdarlığı döneminde, yeryüzündeki en büyük gücün temsilcisidir.

“Onun yoğun askerî ve siyasî faaliyetleriyle Osmanlılar, Avrupa’nın cihanşü-mul anlayışına sahip imparatorluğu haline gelmiştir. İmparatorluğun ideolojik alt ya-pısının temellerinin atıldığı bu yıllara duyulan hasretin ve altın çağ söylemlerinin gölgesinde kalan bu dönem Avrupa’nın siyasî coğrafyasını derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti böylece Avrupa devletler muvazenesinde belirleyici bir rol üstlen-diği gibi modern Avrupa’nın oluşumunda da pay sahibi olmuştur” (Emecen, 2010: 72).

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nin Türk tarihi içerisinde “altın çağ” olarak nite-lendirilebilecek tarihî dönemlerden biri olması, ele alınan romanın millî kimlik inşası ba-kımından kuvvetli pekiştiriciler içermesini de beraberinde getirmiştir. Askerî ve siyasi alanda elde edilen bu büyüklük, romanda; Türklüğün üstün yönleri, diğer milletlere karşı askerî alanda elde ettikleri başarılar, medeniyet kurma ve gelişmeye yön verme konuların-da Batı’dan önde oldukları gibi konular temelinde ele alınır.

Alıntılanan parçada yer alan Türklük vurgusu önemlidir. Batı medeniyetinin Türklerle karşılaştığı tarihî dönemden itibaren, hemen hemen her periyotta görülen ve Türklerin barbar, gelişmemiş, medeniyet kuramayan bir millet oldukları yönündeki haksız ve yanlış,

ön yargılı görüşlerine Türkler de hemen her dönemde karşılık vermiştir. Bilhassa Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın ardından imparatorluğun dağılması ve ulusallaşmanın hız kazanmasıyla birlikte millî gururun yüceltilmesi, Türklerin tarihin pek çok döneminde medeniyet kuran gelişmiş bir toplum ve kültür yapısına sahip oldukları vurgusu romanlarda bir savunma mahiyetinde ele alınmıştır. Millî kimliğin inşası konusunda ele aldığımız romanlarda Türklerin üstün vasıfları ele alınırken bu bakış açısının yazarlar tarafından öncelendiği fark edilmiştir. Türklerin barbar olmadıkları ve pek çok dönemde kudretli devletlere vücut verdikleri vurgusu, söz konusu travmatik bir dönemin ardından gelen, yazarların benimsediği bir reaksiyon olarak değerlendirilebilir. Bu tavır aynı zamanda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ve kültür hayatına bir motivasyon sağlama, Türk millî kimliği çatısı altında toplanma, Türk kültürünün öz hâliyle işlenerek idrak edilme arzusu olarak da değerlendirilmelidir.

Romanda Kanuni Sultan Süleyman gibi kudretli bir padişahın hükümdarlığı anlatılmaktadır. Söz konusu dönem, Türk tarihi içerisinde en çok fethin yapıldığı ve Türk olmayan diğer toplumlara karşı önemli ölçüde üstünlüğün sağlandığı dönemlerden biridir. Padişah, söz konusu hükümdarlığı döneminde bilhassa batıya doğru pek çok sefer düzenlemiştir. Budin ve Mohaç önlerine yapılan seferler de bunlardan biridir. Kanuni Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusunun Budin önlerine gelişi, romanda şöyle anlatılır:

“On yedi gün sonra Türkler, Budin’in önünde bulunuyorlardı. İstanbul’dan sonra milli bir ülkü olarak düşlenen üç şehirden birine nihayet varılmıştı. Şehir de, bin yüz yıldan beri müştak olduğu halis Türk yüzüne, halis Türk sesine yüreğini açar gibi bütün kapılarını açık tutuyordu, galipleri bekliyordu. Ordusuz ve kralsız kalan Macaristan’ın başkenti için başka türlü davranmaya da imkan yoktu. Mohaç’ta muhteşem bir zafer işleyen Türk kılıcı, aynı zamanda Budin’in kapılarını açan bir anahtar rolü oynamıştı. O zaferle bu sonuç birbirine bağlıydı” (Tan, 2011b: 244-245).

Osmanlı ordusunun Budin önlerine gelişi “milli bir ülkü”nün gerçekleşmesi şeklinde ifade edilir. Bu ifade, şehrin Türk fetih tarihinde taşıdığı önemi oldukça iyi bir şekilde anlatılmaktadır. Batıya doğru yapılan akınlar, Türk-İslam kültür ve sosyal hayatının aktarılması ve yayılmasında öncelikli hedef olarak görülmüş, bazı toprakların ele geçirilmesine önem verilmiştir. Kızılelma olarak da çeşitli yerlerde ifade edilen bu tip öncelikli fetih arzusu duyulan yerlerden biri olan Budin de romanda milli ülküyü gerçekleştirme alanı olarak sunulmuştur. Ordu, şehrin ele geçirilmesinde son derece hassas davranmış, âdeta şehri incitmekten imtina etmiştir. Şehir halkı da aynı şekilde kavuşmanın heyecanını yaşamakta,

herhangi bir mağlubiyet hüznü yaşamamakta, bilakis kavuşmanın iştiağıyla hareket etmektedir.

Dönemin uluslararası alanda üstün gücü olan Türklerin, Macar topraklarında giriştikleri fetih hareketlerini ele alan yazar, Türklerin bu toprakları ele geçirmesini manevi bir amacın parçası olarak anlatır. Macar topraklarında söz konusu fetih hareketleri gerçekleştirilirken silah kullanılmadan şehrin alınması, Türklere duyulan muhabbeti ifade etmektedir. Bu muhabbet ise üstün bir güç hâline gelmiş olan Türklerin gayrimüslimler tarafından dahi saygı duyulan bir millet olmalarından ve Macarlarla tarihten gelen ortak geçmişlerinden kaynaklanmaktadır.

“(...) Budin’i Avusturyalılara kaptırmış ve Transilvanya’ya çekilmiş olan Macar Kralı Jan Zapolya da Padişah’ın ayağını öpmek için Mohaç’a geliyordu. Üç yıl önce orada, o engin ovada büyük bir zafer kazanılmış, Macar Kralı Lui ve krallığı bataklıklara gömülmüştü. Bali Bey’in yaptığı çevirme hareketiyle meydana gelen bu kahramanlık destanını, kendi göğsünden dökülen yaldızlarla süsleyerek tarih perisine götüren bir ağustos günü güneşiydi. Şimdi yine bir ağustos güneşi yine o ovada Türklerin bir kral yarattıklarını ve onu Avrupa tarihine armağan ettiklerini görecekti. Kral yaratmak ve kral yok etmek Türklerin asırlardan beri alışkın olduğu bir işti” (Tan, 2011b: 279).

Jan Zapolya’nın tahta çıkışı, Kanuni Sultan Süleyman’dan icazet alması padişahın “ayağını öpmesi” ile mümkün olmuştur. Bu kısımda, Türklerin tahta krallar çıkaran ve kralları tahtından indiren bir millet olarak gösterilmesi önemlidir. Önemli bir siyasi güce sahip olmayı gerektiren bu durum, Türklerin devlet kurma ve yönetme konusundaki köklü tecrübeleri sayesinde tarihin pek çok döneminde sergilenen siyasi ve askerî başarıların bir örneği olarak romanda ele alınmıştır. Macar toplumunun başına geçecek olan bir kralın Türk hükümdarından izin alarak tahtına oturması, söz konusu dönem için her anlamda Türkleri Macarlardan üstün bir konuma getirmektedir.

M. Turhan Tan’ın *Timurlenk* adlı romanında, Timur İmparatorluğu’nun kurucusu ve tarihte iz bırakmış hükümdarı Emir Timur’un hayatı ve fetihleri romanın imkânları dâhilinde genel olarak anlatılır. Tarihte adından cihangir bir hükümdar olarak söz ettiren Timur, “Müslüman bir çevrede doğup büyüyen Timur eski Türk ve Moğol geleneklerini yaşatmaya çalışmış, bu arada töre/yasayı da ihmal etmemiştir” (Aka, 2012: 175). İran, Gürcis-

tan ve bölgesi, Anadolu gibi farklı bölgelere seferler düzenlemiş, Çin üzerine fetih hareketine girişecekken hastalanarak vefat etmiştir.

Böylesi farklı pek çok ülkeye sefer düzenlemiş olan Emir Timur'un hayatının ele alındığı romandaki anlatıya göre, Hindistan üzerinden sefer yaparken yanına gelen bir yerli tarafından dikkatli olması konusunda uyarılır. Ordunun başında yürüyüşünü sürdürürken bu bilgiyi karşısında gören Timur, onun dingin tavırlarından etkilenir ve yanına çağırarak neden kendisine engel olmaya çalıştığını öğrenmeye çalışır. Bilge, Timur'u Hindistan üzerine gerçekleştireceği seferden vazgeçirmeye, bu toprakların bir kutsiyet taşıdığına inandırmaya çalışır. Timur'dan önce yeryüzünde cihan hâkimiyeti için fetihler gerçekleştiren İskender ve Cengiz Han'ın da bu topraklardan geçemediğini Bilge'den öğrenen Timur, Türklerin hiçbir şeyden korkmayacağını vurgular. Timur'un gerçekleştirmek istediği sefer konusundaki kararlılığını vurgulaması esnasında kendisinin, daha önce gelen nice kudretli hükümdarlardan farklı olduğunu ve Türklerin masal denebilecek, gerçeklikten uzak olan batıl düşüncelere inanmayacağını “‘Yeter. Öğüdüne teşekkür ederim. Başını tehlikeye koyup yanıma kadar geldiğin için ben de sana bir şey öğreteyim: Türkler masal dinlemezler. Sudan değil ateşten de çekinmezler.’ ” (Tan, 2012a: 7) sözleriyle vurgulaması dikkat çekicidir.

XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başlarında yaşamış olan Safiye Sultan'ı konu alan M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında Türklerin çeşitli şekillerde diğer toplumlardan üstün olduklarını vurgulayan bölümler mevcuttur. Türklerin, tarihin bir döneminde özellikle denizcilikte güçlenerek siyasi olarak etkin bir konuma gelen Venedikliler karşısında kurdukları üstünlüğün anlatıldığı aşağıdaki parçada, Polya'da at koşturmak ve cirit oynamak sözleriyle, Türklere özgü askerî karakterli spor faaliyetlerinin yabancı hükümdarlık bölgelerinde âdeta oyun gibi icra edildiği dile getirilmektedir:

“Türklerin İtalya topraklarına asker döktükleri, Polya bölgesinde at koşturup cirit oynadıkları ve Papa'yı can korkusuna düşürerek hicret hazırlığı yapmaya mecbur bıraktıkları tarihten beri 87 yıl geçmişti. Venedikliler bu uzun devre içinde Türklere çok sille yemişler, fakat Türk karakterini iyiden iyiye bellemişlerdi. Türk'ün güler yüze, tatlı söze ve kirsiz öze çok değer verdiğini artık biliyordu, onun için de Türklere karşı candan dost görünmeye çalışıyorlardı” (Tan, 2010b: 5).

Bu ifadeler, Türklerin söz konusu topraklar üzerinde ne derece rahat hareket ettiklerini, güçlerini bu toplumlara nasıl kabul ettirdiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Aynı zamanda Hristiyanlık dininin ruhani liderinin ülkeyi terk edecek duruma gelmesi ve Venediklilerin yaşadığı bu durumun “sille yemek” sözüyle ifade edilmesi, Türklerin bu dönemde Batılıları ne derece zor durumda bıraktıklarını göstermektedir. Ayrıca Türklerin iyi vasıflı insanlara değer vermesinden dolayı Venediklilerin iyi geçinmek adına bu şekilde davranmaya başlamış olması, Venedikliler karşısında edinilen üstünlüğün getirisi olarak öne çıkarılmaktadır.

“Deniz harplerinde, hele o devirde, kara harpleriyle kıyas kabul etmeyecek derecede hızlı davranılırdı. Çünkü deniz, kazanılmış bir zaferi hezimete çevirmeye muktedir unsurlardandı. Muharipler, onun ansızın coşup haileler vücuda getirmesinden korktukları için iş başında pek çevik hareket ederlerdi. Türkler ise süratin, atılganlığın, çabuk iş görürlüğün birinci sınıf numunelerini teşkil eden bir milleti. Denize bile ‘Emrivâki’ler yapmak fırsatını kolay kolay vermezlerdi” (Tan, 2010b: 46).

Deniz savaşlarının zorluklarının anlatıldığı bu alıntıda Türklerin savaşın bu hâlinde ne kadar mahir oldukları ve bu özellikleri sayesinde doğanın bir sürprizi ile karşılaşmalarının düşük bir ihtimal olduğu anlatılmaktadır. Bu kabiliyetleri sayesinde hem askerî alanda başarılar kazanmışlar hem de hayatın ve doğanın karşısına çıkardıkları zorlukları aşma imkânı bulmuşlardır. Osmanlı saray ortamının da ele alındığı romanın bir bölümünde, Şehzade’nin, Bafa adlı Venedikli cariye ile karşılaşması şöyle anlatılır:

“(…) Bafa’yı seyre daldı, Türk kostümünden Venedikli âfete biraz Türk güzelliği geçmiş gibiydi. O yelek, o üstlük, hele o örgü örgü saç, kızdaki yabancı hüviyetini oldukça gidermişe benziyordu. Gerçi bir Türk kızı gibi bakamıyordu. O asillerden asil milletin kızlarında bakış, bedir hâlindeki ayların göğsünden kopup gelmiş gibi lekesizdir. Yabancılar, gözlerini erganunlar kadar tannan, kamuslar kadar konuşkan yapabilirler, lâkin bir Türk kızındaki temiz bakışı taklit edemezler ve o bakışın ardındaki mehtabı aksettiremezler” (Tan, 2010b: 96).

Venedikli bir kızın şahsında Türk kızlarının övüldüğü bu alıntıda Türk kızlarının üstün görülen vasıfları sıralanmaktadır. Yabancı kızlar her ne kadar alımlı olsalar da Türk kızlarının daha içten ve temiz olduğu yazar tarafından vurgulanmaktadır. Venedik’ten gelen kıza Türklere özgü kıyafetler giydirilmiştir. Görünüşte Türklere benzeyen Bafa, aslında bir yabancıdır ve bu durum bakışlarına yansımıştır. Yazara göre, Venedikli, her ne kadar Türkler gibi giyinip kuşansa da hâl ve hareketlerinde bir Türk’ün içtenliği ve temizliği bu-

lunmamaktadır. Yazar, “asil milletin kızlarında” farklı bir hâl olduğunu ve bundan dolayı yabancıardan farklılaştığını belirtmektedir.

M. Turhan Tan’ın *Viyana Dönüşü* adlı romanından alınan aşağıdaki parçada, günümüzdeki Romanya ve Macaristan’ın bulunduğu topraklarda kurulmuş Erdel Prenslığı’nin kralının, Osmanlı sadrazamı Fazıl Ahmed Paşa tarafından huzura çağırılması anlatılırken, bu dönemde Osmanlıların Avrupa prenslik ve krallıklarına olan üstünlükleri ifade edilmektedir.

Osmanlı donanmasında görevli bir levendin elçiliğinde Erdel Prenslığı’nin kralı, sadrazam tarafından görüşmeye çağırılmaktadır. Devletlerarası protokol kuralları tarihin hemen her döneminde mütekabiliyet esası üzerine belirlenmiştir. Romandan alıntılanan aşağıdaki parçada Osmanlı sadrazamı, Erdel kralını bir levent aracılığıyla görüşmeye çağırılmaktadır. Turhan Tan bu durumu; XVII. yüzyılda dünya siyasetinde gerçekten güçlü bir konumda olan Osmanlıların ne derece güçlü bir geçmişe sahip olduklarını, sadrazamların kralları ayaklarına getirecek kudrette bulunduklarını ve bu gücü de Türklüklerinden elde ettikleri yönüyle aktarmaktadır. Levendin ağzından söz konusu buluşma şöyle aktarılmaktadır:

“ ‘Onun, sunduğum mektubu öpüp başına koymamasından, bana güler yüz göstermemesinden zaten huylanmıştım. Böyle sert sert bağırması üzerine büsbütün kızdım. Gözlerimi belerterek tercümana sordum: ‘Ne diyor bu adam?’ ‘Krallar, kimse-nin ayağına gitmezler, buyuruyor.’ ‘Öyleyse anlat kendisine. Türkler, ayaklarına getirmek istedikleri kralları nasıl yürütebileceklerini bilirler.’ ‘Bu sefer tercüman belinledi, alık alık sordu: ‘Ne yaparsınız elçi bey?’ ‘Herifle eğlendim: ‘Ben elçi değilim, çorbacı; levendim. Elçi olsaydım, yüzüme haykıran kralınızı elimin tersiyle sustur-verirdim. Buraya ulak gibi geldiğim için pot kırmak istemiyorum. Fakat çelebi kral bilmelidir ki, ona, yanıma gel, diyen ağız çok kuvvetlidir.’ ‘Tercüman ne söyledi, anlamadım. Lakin kral artık haykırmıyordu, yaptığı suçu diliyle temizleyen ispinoz gibi kötü kötü düşünüyordu. Biraz sonra nemlenen gözlerini bana çevirdi, yalvarır gibi bir şeyler söyledi. Tercümanın yardımıyla anladım ki sadrazamdan korkuyormuş, kendisini öldürür diye çekiniyormuş.” (Tan, 2012b: 11).

Erdel Prenslığı’nin kralını ayağına çağırarak görüşme talebini ileten sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, bu kabulü, kralı huzurundan yerlere kapandırmak suretiyle gerçekleştirmiştir. Sembolik unsurların önemli olduğu bu gibi kabul merasimlerinde, Erdel Prenslığı’ni temsil

eden kralın Osmanlı sadrazamının huzurunda yerlere kapanması, “Yerli ve yabancı tarihçiler tarafından itidalli, müsamahakâr, sabırlı, azimli, ileri görüşlü (...) yumuşak kalpli (...) istişareye önem veren ve en yaygın olarak da kendisine lakap olarak verilen ‘fâzıl’ bir kişi olarak” (Özcan, 2002: 262) anılan sadrazamın şahsında Türk gücünün önünde eğilmesini ve bu egemenliği tanıdığını ifade etmektedir:

“İki dakika sonra otağa Erdel Kralı Apafi girdi, eşikte beni görünce sevinir gibi oldu, gözleriyle şartımı hatırlatmaya çalıştı. Ben de başımı yavaşça salladım, korkmamasını anlattım. O, benim verdiğim yürek pekliği ile ilerledi, dizüstü çökerek ipekli halıyı öpüp kalktı. Her üç adımda bu işi yaparak yürüdü, sadrazamın önüne gelince yine yere kapandı, vezirin sağ ve sol ayaklarını, eteğini ayrı ayrı öptü, geri geri çekildi, elpençe divan durdu, beklemeye koyuldu. ‘Fazıl Ahmet Paşa, yine eski durumdaydı. Ne başını kımıldatıyordu ne dizlerine kilitlediği ellerini kıpırdatıyordu, ben için için titriyordum. Bu azamet, bu kudret gözlerimi kamaştırmıştı. Ayakta duran krala baktıkça, bütün Erdel ülkesi dağı ile, taşı ile, bağı ile, bahçesi ile, yirmi kere yüz bin halkı ile küçülüp küçülüp gelmiş, şu otağa girmiş ve köle biçimine bürünmüş sanıyordum. Yirmi kere yüz bin insan bu kralın ayağını öpüyordu, yedi yüz altmış kalede onun bayrağı sallanıyordu, binlerce kişilik ordu onun emri altında bulunuyordu. O bir kraldı, fermanlar çıkarıyordu, kelleler düşürüyordu ve her dileğini yaptırabiliyordu. Fakat burada bir hiçti, bir Türk vezirinin işte ayağını öpüyordu.” (Tan, 2012b: 17-18).

Avrupa’da bir prensliğe hükmeden kralın Osmanlı sadrazamı önünde yerlere kapanması bizler ve ötekiler ayrımı temelinde Türklerin tarihî dönemde ne kadar güçlü olduklarını vurgulayan spesifik bir sahne olarak romanda yerini almıştır. Yazar, bu anlatı ile okura Türk millî kimliğinin ne kadar güçlü bir üstünlüğe sahip olduğunu anlatmak istemiştir. Bu üstünlüğün Batılılar üzerinden gösterilmesi, kralların sadrazam tarafından yerlere kapandırılması söz konusu üstünlüğün etkileyciliğini artırmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde Batılı devletler karşısında yenilgiler almış, toprakları işgale uğramış ve önemli toprak kayıpları yaşamış bir milletin millî gururunun tekrar yüceltilmesi, toplumsal özgüvenin ulus-devletin kalkınmasına katkı sağlayacak şekilde dirtilmesi için bu tip anlatılara başvurulmuştur.

Bir Türk sipahi ile evlenmeyi arzulayan Macar kızı Terez’in kardeşi Jozef ile konuşmasının aktarıldığı aşağıdaki parçada ise dönemin söz konusu milletler arasındaki yaşam standardı farklılıkları ve Türklere gösterilen iltifat dile getirilmektedir.

“ ‘Jozef,’ dedi, ‘biz altının adını duyuyoruz, yüzünü görmüyoruz. İpeğin giyildiğini işitiyoruz, ne biçim şey olduğunu bilmiyoruz. Yediğimiz kuru ekmek, giydığımız çul. Bütün dedelerimiz ömürlerini kaplumbağa gibi sürünerek geçirdiler. Sen de yaya doğdun, yaya yaşıyorsun ve yaya öleceksin. Halbuki Türkler altın içinde, sırma içinde, ipek içinde. Ayakları yere değmiyor, kartal gibi uçuyorlar. Ben, bütün bunları bilip dururken, elime de fırsat geçmişken neden bir Türk’e kul olmayayım?’ ”
(Tan, 2012b: 102).

Rumeli coğrafyasını Osmanlı topraklarına katmak için pek çok seferin yapıldığı XVII. yüzyıl şartları içerisinde, Türkler bu dönemin yaşam şartları bakımından ileri bir toplumu olarak tasvir edilmektedir. Askerî ve siyasi alanda kazanılan başarıları, insanların yaşam şartlarının da dönemin imkânlarına göre ileri bir seviyeye çıkmasını sağlamış ve Türklerle birlikte olmanın, onların buyruğu altına girmenin bir avantaj olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. Osmanlılarla siyasi olarak ters düşmek istemeyen ve Türklerin menfaatine göre hareket etmeyi akıllıca bulan devletler olduğu gibi Türklerle birliktelik kurmak, evlenmek için de arzu duyan, böylece daha iyi hayat şartlarına ulaşacağını düşünen yabancı insanların da bulunduğu dile getirilmektedir.

Romanın ilerleyen kısımlarında yer alan bir sahnede Avusturya imparatoruna Türk heyeti tarafından götürülen hediyelerin teşhir edilmesi anlatılır. Türk kültürünün ve el işçiliğinin önemli bir ögesi olan Türk halıları, imparatora hediye olarak sunulur. İmparator, bu hediyeleri ilgiyle inceler. Elçi Paşa, getirdiği halıların (yer yaygılarının) imparatorun masasında kullandığı örtülerden dahi güzel olduğunu, Türklerin güzel olan her şeye karşı alaka-dar olduğunu belirtir.

“Şimdi halıların, kumaşların, çevrelerin, okların, kılıçların birer birer teşhirine başlanmıştı. Leopold, Türk tezgâhlarından ve Türk sanatkârları elinden çıkan bu armağanların hepsine haz dolu bir alaka göstermekle beraber halılarla bilhassa meşgul olmuş ve onları salona gelişigüzel yaydırmıştı. Elçi onun bu ilgisini uzun uzun süzdükten sonra tercümanın kulağına eğildi: ‘Nasıl çelebi,’ dedi, ‘benim getirdiğim halılar çasarın masasındakileri gölgede bırakmıyor mu?’ Tercüman mecburi bir tebesümle bu soruya müspet cevap verirken o, ilave etti: ‘Her Türk evinde bu halılardan bir iki tane bulunur. Çünkü güzel şeylerdir. Türkler de güzel olan her şeyi severler.’ ”
(Tan, 2012b: 129-130).

Avusturya imparatoru karşısında hediyelerin teşhiri sahnesinde elçinin konuşmaları, IV. Mehmet zamanında Türklerin elde ettikleri siyasi ve askerî gücü, bu güçle gelen medenî gelişmişlik seviyesini ifade etmektedir. Güzel sanatlar ve estetikte dünyaya öncü olarak takdim edilen Batı medeniyetinin karşısında bir zamanlar Türklerin olduğunu, aslında Türk kültürünün, el işçiliğinin, sanatkârlığının ve göreneklerinin bu medeniyeti dahi bir zamanlar etkisinde bırakarak hayranlık uyandırdığı bu sahnede gösterilmektedir. Buna göre Türkler, güçlü oldukları dönemde aslında sadece askerî alanda değil sanatta da Batı medeniyetinin üstüne çıkan pek çok eser meydana getirmiş, el işçiliğini ilerletmiş, teknik beceriler elde etmişlerdir.

Romanın başkahramanı olan Sipahi Kara Mehmet, dönemin padişahına millet adına ve bazı şahsi sebeplerden dolayı düşmanlık beslemekte, onun korkak bir hükümdar olduğuna iman etmektedir. Bu anlamda, padişahı intikam alıp onu tahtından indirmek arzusundadır. Ancak eğer ömrü buna yetmezse, oğluna bu intikamı miras bırakmak ister. Bu bağlamda oğlu ile arasında geçen konuşmada şu ifadeleri kullanır:

“ ‘(...) Türk dediğin millet, yeryüzünde her şeyi gördü, her şeyi anladı. Onun tatmadığı acı kalmamıştır. Fakat var oldu olalı korkaklığın ne olduğunu öğrenmedi, bugüne kadar yılmaz kaldı. Dost da, düşman da bizim için, ‘Türk yılmaz,’ derler. Böyle bir milletin başında ödleğ bir adamın bulunması yakışır mı hiç?’ ” (Tan, 2012b: 246).

Sipahi Kara Mehmet, Türk milletinin korku nedir bilmediğini, böyle bir milletin başında da korku duygusundan arınmış, adil ve cesur yöneticilerin bulunması gerektiğini söyler. Bu ifadeler, Türk milletinin var oluşundan beri bu yapıda olmasını vurgulaması ve böylece diğer milletlerden farkını ortaya koyması bakımından önemlidir.

M. Turhan Tan'ın *Akından Akına* adlı romanın bir bölümünde, XV. yüzyılda, günümüzde Romanya'ya tekabül eden bir bölgede hüküm sürmüş ve halka yaşattığı vahşetlerle tarih sahnesinde yerini almış olan III. Vilad'ın (Kazıklı Voyvoda) Rumeli topraklarına doğru yayılan ve gittikçe artan Türk gücü karşısında yaşadığı korkuya yer verilmektedir. Vilad, Osmanlı'nın Rumeli'deki askerî ilerleyişinin yanı sıra kardeşinin de yerine geçirilmek için Türkler tarafından kullanıldığını bilmektedir. Hem kendi tahtının elden gideceğine ne hem de Türklerle anlaşmazlığa düşeceğine üzülmekte ve telaşlanmaktadır.

“Ve birden ayağa kalktı, sofrayı tekmeledi, sahanları devirdi, Yaksiç'in yakasına yapıştı, bağırmaya koyuldu: Korkuyorum, Türkler'den korkuyorum. Beni Kazıklı

Voyvoda yapan işte bu korkudur. Demin de içimde kurt, kafamda yılan var, dedim. O kurt, o yılan hep Türk korkusudur. Gece uyuyamıyorum, gündüz geniş nefes alamıyorum, gözümün önünde hep Türkler dolaşüyor. Bu hayaletlerden kurtulmak için kan döküyorum, insan kazıklatıyorum. Delikanlıyı, cılız bir ağaç silker gibi hızlı hızlı salladı... Bana yol göstereceksin, mutlaka bir yol göstereceksin. Türklerin ayakları altında kalmamaklığım için çare bulacaksın. Yoksa seni de yurttaşların gibi yakarım, hem kazıklattıktan sonra yakarım. (...) Genç Macar, kısa bir düşünceden sonra fikirlerini anlatmaya girişti: Türklerden korkmakta haklısınız. Çünkü Türk, yeryüzüne inmiş bir buluttur. Durmadan yürür ve durmadan yıldırım püskürür. Dağılmak bilmeyen bu bulutun önünde sağ kalmak imkânı yoktur. Sonra Türklerin size saldırış yapacakları da doğrudur. Çünkü dokuz, on yıldan beri Fatih diye anılan Osmanlı Pa-dışahı'nın kardeşiniz Radol'a gönül ve Eflâk tahtı için de söz verdiğini biz Macarlar da biliyoruz. Fatih, gönlünün zorunu kırmayacağı gibi, sözünü de ayakaltına alamaz. Demek ki buraya gelmek isteyecektir ve gelecektir.” (Tan, 2010a: 14-15).

Kendi idaresi altında bulunanlara eziyet eden, bu gaddarlığıyla tanınan Vilad'ın Türklerden çekinmesi, söz konusu dönemde Osmanlıların siyasi ve askerî olarak etkinliğini göstermektedir. Vilad, yaşadığı korku sebebiyle bir Türk akıncısını da kendine özgü bir zalimlikle öldürür. Yazarın, bu parçada kullandığı ifadeler, Türklere duyulan saygı ve hayranlığı anlatmaktadır.

“İpe bağlı bir akıncı, orada toplanan halka gerçekten inanılmaz bir şey gibi görünüyordu. Bütün Avrupa için akıncı, rüyalarda görülen korkunç ejderhaların, insan kılığına bürünmüş devlerin atlı, palalı ve Türk bökrü giyen canlı bir örneğinden başka bir şey değildi. Onların Türkçe konuşmalarına, Türk olduklarının söylenegelmesine rağmen Türk'ten başka bir mahlûk oldukları zannolunurdu. Çünkü alışveriş yapan Türk, hak yerlerinde veya başka kurumlarda görünen Türk hatta harp alanlarında rastlanan Türk çelebi kişi idi. Sert, fakat dürüst olan bu Türklerle akıncılar arasında büyük bir ayrılık vardı. Türk gönül almayı, okşamayı, düşmüşlere el uzatmayı, ezileni korumak için ezilmeyi göze almayı bilen bir centilmen milletti. Akıncının yüzü kalkan, dili kılıç, eli mızraklı. Yalnız boyun eğdirmek ister ve eğilmeyen boyunları koparıp geçirdi. Böyle tanınan ve adlarından bile korkulan akıncılardan birinin yakalanmış olmasını duymak, hele onun cezalandırılacağını işitmek herkesin kulağında bir masal tesiri yapmıştı, bütün gözlerde bir inanmamazlık gölgesi belirmişti. İpe sarılmış bir kayaya benzeyen şu adamın bir akıncı olmasını mümkün görüyorlardı.

Çünkü yapılışında ancak akıncılara yakışan bir başkalık vardı. İp içinde bile zincire sarılı büyük bir parça çelik gibi incinmez, hırpalanmaz görünüyordu. Lâkin onun yok edilebileceğine inanan yoktu. Bu koca kütle çeliği hangi ateşte eritebilirlerdi ki?..” (Tan, 2010a: 31-32).

Bu parçada, söz konusu dönemde Avrupalılarında gözünden Türkler tasvir edilmektedir. Buna göre, Türkler medeni gelişmişlik ve fiziksel özellikler bakımından oldukça farklı görünmektedir. Akıncılar bu dönemde sergiledikleri kahramanlıklarla adlarından çokça söz ettirmiş, düşmanlar tarafından korkuyla beklenir hâle gelmişlerdir. Türklerin böylesine heybetli, cesur ve medeni olması Avrupalılara âdeta bir timsal olarak görünmektedir. Yazarın, söz konusu dönemde akıncılar temelinde Türkler ve Avrupalıları bu şekilde kıyaslaması bir imparatorluğun yıkılışını ve yeni bir devletin kuruluşunu yaşamış bir toplumun millî kimlik kazanma çabalarına, millî gururu artırıcı ifadeler olarak değerlendirilebilir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Sencivanoğlu* adlı romanın hemen başında, yazarın notu olarak yer alan aşağıdaki paragraf, kitabın içeriğini genel anlamda ifade etmektedir. Ayrıca millî kimlik inşasına katkı sağlayacak bir noktaya değinmekte, Türkler ile Avrupalıların diğer milletlere olan yaklaşımını değerlendirmektedir.

“Türk korsanlarından önce, Afrika’ya hiç bir beyaz insanoğlu ayak basmamıştır. Afrika’daki insan eti yiyen Zencilere İslâm dinini ve beyaz adamın üstünlüğünü aşıl原因 Türk korsanlarıdır. Ve bu korsanların piri de Sencivanoğlu adındaki, bugün Lârende dediğimiz Karamanlı bir levend ve onun eseri de ‘Reyyale’ adlı bir kitaptır. Zenciler beyaz adamın önünde giden ay yıldızlı bayrağı öğrendiklerinden, Türk korsanlarından sonra Afrika’ya girmek isteyen her Avrupalı sömürgeci bu bayrağı kullanmak zorunda kalmıştır. Gerek Fransız lejyonlarının şapkalarının önündeki, gerek İngiliz alaylarının bayraklarındaki ay yıldızın nedeni budur. Fakat Türk korsanlarındaki insanlık duygularından yoksun olan Avrupalılar Zencilere köle gözüyle baktıklarından bizim 450 yıl idare ettiğimiz Mısır’da 45 yıl, 350 yıl oturduğumuz Ceza-yir’de 35 yıl tutunamamışlardır” (Kozanoğlu, 2005a: 5).

Teknik ilerlemeyi dünyanın diğer bölgelerine göre daha geç gören, günümüzde de belirli bölgelerinin bir anlamda primitif kaldığı Afrika’ya mecburi bir ziyarette bulunmak durumunda kalan Osmanlı levendi Sencivanoğlu, buradaki yerli halk ile kurduğu iletişim ile onların üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika’nın önemli

bir kısmını uzun yıllar egemenliği altında tutmuştur. Afrika ile birlikte Osmanlı egemenliğinde kalan pek çok bölgede yaşayan toplumların uzun süre Osmanlı hâkimiyetine rıza göstermesi, Sencivanoğlu özelinde romanda ifade edilen, Türklere karşı beslenen sevginin ve saygının bir göstergesidir. Abdullah Ziya Kozanoğlu da romanının hemen başında bu noktaya temas etmektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun kaleme aldığı *Gültekin* adlı roman, en eski dönem Türk tarihinde geçen bir eserdir. Romanın başkahramanı olan Gültekin, tarihte yaşamış bir şahsiyet olarak İkinci Göktürk Devleti'nin kurucusudur ve “Bilge Kağan çağında Türk orduları başkomutanı olan (...) Köl Tigin Türk tarihinin en büyük kahramanlarından biridir” (Ercilasun, 2004: 134). Alıntıladığımız bu parçada ise henüz ünü yayılmamış olan Gültekin'in Çinli bir komutanın hayatını kurtarması sırasında yaşadıkları anlatılmaktadır.

“– Ben Yüce Çin Hakanı Vu-He-Ü'nün Yasalar Başbuğuyum. Beni kurtardın, sana payza, para ve ad vereceğim, söyle bakayım, sana kim derler? Bu sefer boğatır, şahlanan boz aygırının yelesini tokatladı. Türkçe:

– Türk, diye gürledi. (...)

– Ben Tanrının at uşağıyım, yalnız Türkçe konuşurum. Kendimden başka kimseye boyun eğmem, zorla boyun eğdirdiğiniz bütün Türkleri kurtaracağım. Yeni bir Türk Hanlığı kuracağım. (...) Yasalar Başbuğu köpürdü:

– Türkler yıllardan beri Çinlilerin uşağıdır. Bana bir Türk Hakanı göster!.. Bir Türk sancağı göster!..

– O hakanı çok yakında göreceksiniz. Sancağa gelince, bundan daha birkaç yıl önce tepenizde dalgalanan o sancağı tanırırsınız. Kurt başlı Göksancak. (...)

İki atlı birbirine sarıldılar. Genç güldü. Başbuğdan ayrılınca:

– Benim adımları da tez elden duyar, tanırsın, dedi. Şimdilik hoşça kal ve unutma, yedi bin değil, yedi Türk yedi yüz bin Çinliyi yenecek. Boz aygırını şahlandırdı. Kucağında Çinlinin kurdu, sarın sokaklarına vurdu, gitti.” (Kozanoğlu, 2003: 9-12).

Romandan alıntılanan bu parçada, Türk kimliğini pekiştirici pek çok unsur bir arada bulunmaktadır. Kurgusal yapı içerisinde Gültekin'in ağzından verilen mesajlarda genel itibarıyla Türklerin, o dönemde düşmanlık yaşadığı komşuları olan Çinliler karşısında özgürlüklerine düşkünlükleri ve aslında onlardan üstün bir millet oldukları düşüncesi işlenmektedir. Gültekin pek çok defa Türklerin esir olmayacağını vurgulamakta, Çinliden hiçbir

hediye kabul etmemekte, yalnızca Türkler açısından tarihî ve sembolik bir değeri olan bozkurdu sahiplenmeyi kabul etmektedir. Türklerin bağımsız olduklarında Çinlilerin tekrar görececeklerini söylediği sembolik unsur ise “kurt başlı göksancak”tır. Bu sancak, Göktürk devletinin bayrağıdır. Gültekin, önce Çin esaretinde bulunan Türklerin özgürlüğe kavuşacağını, ardından da kendisinin önderliğinde bütün Türklerin birleşerek tüm dünyaya egemen olacağını söylemektedir. Bu düşünce, modern dönem Türkçülerine ışık tutan Turan idealidir. Eserin başlangıcını meydana getiren bu sahnede yaşananlardan yola çıkılarak Gültekin, roman okuyucusuna örnek oluşturacak ve içinde Türk millî kimliğinin pekiştirilmesini sağlayacak rol model konumundadır. Romanın ilerleyen kısımlarında Gültekin kendisini Çinlilere şöyle tanıtmaktadır:

“– Ben, sizin kendinize köle, gön yapabileceğinizi sandığınız, elli senedir boyunduruğunuz altında inleyen Türkleri kurtaran Kutlu Han Asena’nın oğluyum. Ben, kurt başlı göksancağımızı bütün acunda dalgalandırmaya ve sizin köle yaptığınız Türkleri de size başbuğ yapmaya ant içmiş bir Türküm... Ben, başını getirene dört at yükü altın vereceğini tellâllarınızla bağırttığınız Gültekin’im. Benden, benim kargımın demirinden, atımın nallarından kendinizi koruyun” (Kozanoğlu, 2003: 52).

Bu parçada da büyük bir ideali benimsemiş lider figürü görülmektedir. Çinlilere Türklerin esir olamayacağını ve özgürlüklerini ele geçirmelerinin ardından Çinliler de dâhil olmak üzere tüm dünyaya egemen bir millet olacaklarını vurgulayan Gültekin, uzak dönem Türk tarihinden modern zaman okuyucusuna ulaşan Türk millî kimliği inşasını zihinlerde belirginleştiren bir şahsiyet olarak romandaki yerini almıştır.

Abdullah Ziya’nın *Kozanoğlu* adlı eserinde romanın Otsukarcı isimli başkahramanı, millî kimliğini tanımlayıcı düşünceleriyle öne çıkmaktadır. Otsukarcı’nın millî kimliği bir anlamda tanımlarken Türklükle ilgili düşüncelerini de şu şekilde ifade eder:

“Şeyhülcebel artık iyiden iyiye kızmıştı. Bu dik kafalı Türk’e büyüklüğünü, gücünü göstermek isteyerek sert bir sesle bağırdı. (...)

– Sen de söyle o senin Timuçin dediğin ite. Benden bir mangır bile alamaz. (...) Timuçin gibi bir Moğol çobanı nasıl olur da bana buyruk gönderir? Otsukarcı Şeyhülcebel’e sordu:

– Sen de Moğol musun?

– Hayır.

– Sen Türk müsün?

– Ben Müslümanım.

– Müslüman ne demek koca baba? Okumuş adama benzersin. Bir adamın önce bağlı olduğu bir bayrağı, bir avulu, bir obası olur. Din gönülleri birleştiren ayrı bir bağıdır. İmandır. Ben sana uruğunu, boyunu, dokuz atanı soruyorum; sen bana dinden imandan söz açıyorsun. Uruğunu, soyunu, sopunu bilmiyor musun yoksa?

– Ben de sizdenim.

– Ne pis konuşuyorsun. Türküm de be adam. Ne korkuyorsun? Türküm diye bağır! Utanacak, korkacak ne var?

– Ben Türk’ten önce Müslümanım. Kurduğum bir mezhebim var. İnandığım bir imanım var. Yüzlerce, binlerce müridim var. Bir buyruğumla benim uğruma canlarını dahi verirler.

– (...) Yeryüzünde kardeşlerinin iyiliği için çalışan adamın inanacağı iman bir tanedir: Doğruluk, çalışmak, kardeşlere yardım. Uğrunda öleceği iman da iki tanedir: Yurdu, bayrağı. Türk ulusu yalnız bir adamın ardından gitmeye Ergenekon’dan beri alıştı. Kıyat oğullarının ardından gitmek... Timuçin de Türk ulusunu ardından götürmeye ant içmiştir. Bu işi yapacaktır. Önüne kimse duramaz” (Kozanoğlu, 2004a: 41-42).

Otsukarcı’nın Türklük konusunda polemik yaşadığı kişi, eserde Şeyhülcebel olarak anılan Hasan Sabbah’tır. Bilhassa İslam tarihinde adından çokça söz ettiren tarihî bir şahsiyet olan Sabbah’ın, hayatını anlattığı *Sergüzeşt-i Seyyidinâ* adlı eserinde “(...) aslen Güney Yemen’de hüküm süren Himyerî krallarının soyuna mensup olduğunu, babasının Yemen’den Kûfe’ye göç ettiğini, oradan da Kum’a ve nihayet Rey şehrine geldiğini ve kendisinin de burada doğduğunu” (Özaydın, 1997: 347) ifade eder. Otsukarcı’nın romanda Türklük konusunda tenkit ettiği Sabbah, XI ve XII. yüzyıllarda Türk İslam dünyasını siyasi ve adli olaylarla etkilemiştir.

Romandan alıntılanan bu konuşmada ise dinî inançlarla millî kimlik tanımlamasının karşılaştırılması ve millî kimliğin; kişinin kendini soy-sop olarak tanımlaması esnasında gündeme gelen, dinî inanışlardan ayrılan ve bireysel anlamda kökenleri ifade eden farklı bir tanımlama olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlamda, herkesin kendince inanışları olabileceği gibi, bundan bağımsız olarak soya ait geçişi ve aidiyetini ifade eden bir kimlik tanım-

lamasının, ait olduğu bir milletin olması gerektiği ifade edilir. Yurt ve bayrak kavramları ise bir insanın uğruna ölmeyi göze alacağı unsurlar olarak öne çıkarılır. Otsukarcı'nın konuşturulmasıyla yapılan kimlik vurgusu göz önüne alındığında, yurt ve bayrak unsurları, bu kimlik tanımlamasının toplumsal hayatta vücut bulmuş, anlam kazanmış hâli olarak görünmektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kolsuz Kahraman* adlı romanın başkahramanı Kolsuz adam ile Sarıçiçek arasında geçen aşağıdaki konuşmada, Türkler Çinliler ile mukayese edilir ve Türklerin diğeri hiçbir ulusu örnek almayan, kendine özgü üstün vasıfları olan bir millet olduğu vurgulanır.

“– Sahi, hep şaşıyorum!... Bu işler o kadar karışıyor ki, insan olayları birbirine karıştırıyor, çok karışık bir tuzak... Bu Türkler çok kurnaz insanlar. Görünmeyen bir Alpago'ya bile inandık.

Kolsuz adam kaşlarını çatı:

– Türkler çok akıllıdırlar, bilgiçtirler. Çinliler, daha çok gördükleri şeyleri, daha güzel benzetirler, daha güzel yalan söylerler, daha iyi adam kandırırlar, adam gönü almak için daha çok alçalıp, katlanırlar; bir maymun gibi... Türkler ise akla gelmeyecek şeyleri birdenbire ortaya koyarlar. Türkler, başka uluslardan örnek almaktan hoşlanmazlar. Türkler, kendi büyüklerini içten sayarlar, yollarına can verecek kadar severler, fakat bu sevgilerini Çinliler gibi ortaya döküp bağıra, çağıra söylemezler. Dostlarına dostturlar. Bir kimseye düşman da oldu mu yüzüne söyleyiverirler. ‘Ben sana düşmanım, seni vuracağım, kendini kolla!’ derler.

Sarıçiçek:

– İyi ama, böyle söyleyince düşman kendisini vurdurur mu? dedi.

Kolsuz adam güldü:

– Bu özel bir duygudur, dedi. Türkler güçlerine güvenirler. Gücüne güvenen düşmanını bilerek vurursa övünebilir, kahpecesine arkadan vurmakla kimse övünemez. Türk, başı yerde gezmeyi sevmez” (Kozanoğlu, 2008a: 78-79).

Türklerin “bilgiç, akıllı, büyüklerini sayan ve seven, dürüst ve açık sözlü, bileği güçlü” gibi kavramlarla ifade edebileceğimiz özelliklere sahip olduğunu söyleyen Kolsuz adam, bu vasıfları diğeri milletlerde bulunmayıp Türklerde bulunan ve onları özel kılan değerler olarak öne sürer.

“– Ben bir Türk’üm. Gültekin’in buyruğundayım. Türk ulusu, Çinlilerin dil, kültür, para, kuvvet gibi boyundurukları altında ezilmemek için başkaldırdı. Bizim düşüncemiz bir Çinlininkine benzemez. Biz hakani da severiz, fakat bayrağımıza, yurdumuza, ulusumuza olan sevgimiz daha başta gelir. Bir Türk, bir Çinli değildir. Çince değil, Türkçe konuşur. Bir Çinli gibi saçlarını uzatmaz, bir Çinli gibi düşünemez, bizim başımızdan çekilmek istemeyen başları biz zorla ezeriz. Bizim sırtımızda yaşamak isteyenlerin sırtlarını biz kılıçlarımızla deleriz.” (Kozanoğlu, 2008a: 91).

Bu alıntıda ise Gültekin önderliğinde Çin baskısına karşı isyan edilmesi olayı anlatılırken Türk kültüründeki kutsal değerlerin konumu, roman kahramanının ağzından dile getirilmiştir. Buna göre, devletin ve milletin bütünlüğü ve bekası için kutsal sayılan değerlerin başında bayrak, yurt ve ulus sevgisi gelmektedir. “Hakan” olarak adlandırılan ve Türk toplumlarında milletin başındaki önder anlamına gelen kişiye duyulan saygı ve sevgi ise tüm bu değerler kadar önemli ancak onların önüne geçebilecek bir konumda değildir. Burada, Türklerin, devlete bağlılık ve millet sevgisi konusunda kişilere değil, etiği ve töreyi meydana getiren değerler sistemine bağlı olduğu ifade edilmektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Sarı Benizli Adam* romanından alınan aşağıdaki parçada, Yıldırım Beyazıt’ın oğulları arasında geçen taht kavgasının Bizans siyasetine nasıl alet edildiği ele alınır. Şehzade Mustafa ve Emir Süleyman, Bizans İmparatoriçesinin bulunduğu bir ortamda karşılaşırlar ve onların bu mücadelesini Bizanslılar kendi siyasetlerini rahatlatmak ve güçlendirecek bir şekilde kullanmak isterler. Ancak Şehzade Mustafa bu durumun farkına varır. Millî bir konunun hassasiyetiyle hareket eder ve düşmanları olarak gördüğü Bizanslılara bu fırsatı vermez. Türklerin güç mücadelesine düşüp kendi içlerinde kavga etmesini, düşman karşısında zayıf düşmeye sebep olacağı için reddeder.

“İmparator, Vasilisya’nın siyasetle uğraştığını duyarsa en hafif ceza olarak onun saçlarını kestirir, en uzak manastırlara kapatırdı. Şehzâde Mustafa’ya doğru yürüdü. Yüzüne elinden geldiği kadar bir tatlılık vermişti:

– Prens Mustafa Bey!., dedi. Bizim size bir düşmanlığımız yok. Babanızla daima dost geçinmeye çalıştık. Sayın kardeşinizin sizi öldürmek gibi kötü bir düşüncede bulunacağına ihtimal vermiyoruz. (...) Vasilisya’nın bu sözleri iki kardeşi de hayrete düşürmüştü. Emir Süleyman:

– Fakat bu ne demek? diye haykırdı.

(...) Şehzâde Mustafa dudağını kıvrarak kardeşine baktı:

– Sus!.. Musa bu yere senden de, benden de çok lâyıktır... Fakat şunu da bil ki, Türk sultanlığına sen bile geçmiş olsan, seni devirmek için bir düşmanımızın yardımına elimi uzatamam. Ben, sen değilim. Sayın Vasilisya, dedi, ben burada ölür de gene kardeşime karşı beni kullanmaklığınıza müsaade edemem... Türklerin birbirleriyle kavga etmelerinden her zaman kaçırım. Siz, bizi birbirimize düşürüp zayıflatmak istiyorsunuz. Fakat sizin bu oyununuza Emir Süleyman boyun eğer... Lâkin bir Mustafa asla!.. Buyurunuz. Beni öldürünüz!.. Fakat aklınıza uyup beni esir etmeye kalkmayınız. Çünkü evvelâ sizin karnınızı deşeceğim. Öleceğim, gene oyuncak olmayacağım” (Kozanoğlu, 2004c: 68-69).

Şehzade Mustafa, Osmanlı Devleti’nin bekası ile ilgili bir konuda dahi düşmanı ile işbirliği yapmak istemez. Osmanlı toplumunu ve devlet idaresini ilgilendiren bir konuda yabancılarla işbirliği yapılamayacağını ve bunun yanında, diğer kardeşinin Emir Süleyman’dan daha fazla tahta layık olduğunu söyleyerek hem millî hassasiyetler hem de bir işin liyakat sahibine verilmesi konularında örnek bir karakter sergiler.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Savcı Bey* romanından alıntılanan aşağıdaki parçada, Bizans prensi Andronikos ile Murat Han’ın oğlu Savcı Bey’in bir hazine avında karşılaşmaları anlatılmaktadır. Aynı amaç uğruna hazinenin olduğu yere gelen iki prens, aradıklarını bulamamış ve aynı zamanda birbirlerinin yoluna taş koymuştur.

“Sustular. Andronikos, Savcı Bey’in sözle de yenilemeyecek kadar çenesi kuvvetli olduğunu anlamıştı. Savcı Bey de artık orada yapılacak bir işleri kalmadığını anladığından kılıcını kınına itti. İndikleri merdivene doğru yürüdü:

– Gidiyorum dostum! Hoşça kalınız...

Andronikos yerinden fırladı. Belki de Savcı Bey’i yakalayacaktı.

Onu orada öldürtebilirdi. Fakat eline ne geçecekti? Hiç!

Esir etse babası Vasileas olduğundan bu esirin kendisine kötülüğü dokunacaktı. Bütün bu düşünceler kafasından bir şimşek hızıyla geçti.

– Uğurlar olsun, fakat unutmayınız ki, hayatınızı ikinci defa olarak size bağışlıyorum.

Savcı Bey acı acı güldü, omuzlarını silkti:

– Hayatımı siz değil, alın yazım bana bağışlıyor. Hemen Tanrı üçüncü bir defa hayatımın, sizin elinizde bağışlanmasından beni korusun... Bununla beraber, Türklerle-

rin hiçbir iyiliğin altında kalmak istemeyecek kadar kendini beğenmiş ve dostlarına imparatorluk tacı verebilecek kadar güçlü dostluklara bağlı olduklarını unutmayınız sayın üvey kardeşim, dedi. Yürüdü” (Kozanoğlu, 2004d: 28).

Savcı Bey’in, başarısızlıkla sonuçlanan bu macera esnasında, Bizans prensine söyledikleri, Türklerin kendilerini Bizanslılardan nasıl ayrı ve üstün tuttuklarını göstermektedir. Bu ifadelerle göre Türkler, kendilerine gösterilen iyilikleri karşılıksız bırakmayacak bir görgüye, istediklerine ülkeler ve tahtlar bağışlayacak kadar da önemli bir kudrete sahiptir. Bizans İmparatorluğu’nun tahtına varis olan bir prense Savcı Bey’in bu şekilde konuşması ve nasihatler vermesi, Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemlerinden itibaren siyasi olarak güçlü bir konumda olduğu ve siyasi anlamda sahip oldukları gücün kaynağını da millî kimliklerinden aldıkları anlaşılmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Seyit Ali Reis* adlı romanından alınan aşağıdaki parçada da Hindistan’da Portekizlilerin çeşitli faaliyetlere giriştiği ve XV. yüzyıla ait olaylar anlatılırken Anadolu’da yaşayan Türkler, sahip oldukları cesaretleri ve liderlik özellikleriyle öne çıkarılmaktadır. Romanın başkahramanı Seyit Ali Reis -bazı kaynaklara göre Seydi Ali Reis- Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı donanmasında görev almış, pek çok muharebeye katılmış, denizasırlı görevlerle Osmanlı Devleti’nin uluslararası politikasına hizmet etmiştir. “Ailesinin aslen Sinoplu olduğu şeklindeki bilgiler kesin değildir. Adı bilinmeyen dedesinin Fâtih Sultan Mehmed döneminde Tersane’de kethüdâlık yaptığı, babası Hüseyin’in de aynı mesleğe girdiği belirtilir. Galata’da doğup büyüdüğü için Galatalı lakabıyla anılır. Şiirlerinde “Kâtibî” mahlasını kullanmıştır. Ayrıca Kâtib-i Rûmî adıyla da bilinir” (Ak, 2009: 21).

Edebî kişiliğe de sahip olan ve Osmanlı donanmasında önemli görevler üstlenmiş Seyit Ali Reis’in, aynı adlı romanda, Hindistan’da beraberindeki levantenlerle yaşadıkları anlatılır. Osmanlı topraklarından uzak bir coğrafyada Türklere güvenen insanlara yardımda bulunan Reis ve donanma mensuplarının burada göstermiş oldukları kahramanlıklar, millî kimlik inşası adına ideal kahramanlar ve altın dönemlerden birinin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Romandan alıntılanan aşağıdaki parçadaki betimlemeler, Türk millî kimliğini pekiştirici özellikte bir modellemedir:

“Kelle Bekir meyhanenin çatılarını tutmak için iki duvar arasında gerili duran tahta kirişlerden tam ortadakinin üstüne çıkmış, bacaklarını aşağıya sallandırmış,

sanki aşağıda kendisini öldürmek için kin ve gazapla dolaşan bu taşkın insanlar orada değillermiş gibi, bütün gösteriş ve soğukkanlılığıyla oturmuş onları seyrediyordu.

(...) Şövalye dö Vissayi'nin, ağzından hiddetten köpükler belirliyordu. Gözleri kan çanağı gibi olmuştu. İşi daha yeni kavıyordu. Pala Hüseyin'le Kelle Bekir lamba söner sönmez tavana tırmanıp bu direklerin ortasına oturmuşlar, direklerin üstünde dolaşarak sağdan, soldan, dört bucaktan ses vermişler, aşağıdaki ahaliyi birbiri üstüne saldırtarak tepeden seyrine bakıp keyf çatmışlardı.

– ‘Ah, şeytanın torunlarına benzeyen Türkler!...’

Şövalye Don Diyego dö Vissayi, buradan sağ, salim çıkarlarsa bu iki korsanın kendisinin, dolayısıyla Gucerat'ı ele geçirmek isteyen Portekiz hükümetinin başına ne çoraplar öreceklerini düşündü. Rumî Türkler, buranın yerli halkına hiç benzemiyorlardı. Çabuk karar veriyorlar, çabuk kavgaya giriyorlar ve ellerindeki eşsiz silâhlarla çabuk sonuç alıyorlardı. Fazla olarak hem karada, hem denizde dövüşmesini biliyorlar, binlerce insanı koyun sürüsü gibi bir dakika içinde buyrukları altına alıveriyorlardı” (Kozanoğlu, 2008b: 37-38).

Hindistan'daki Sultan Ahmet'e yardım eden Seyit Ali Reis, Türklerin yardımlarıyla tahtına dönen sultanın huzuruna çıktıklarında, Osmanlıların aleyhine konuşan ve onların gücünü küçümseyen Portekizli elçinin sözlerine karşılık Türk gücünü yücelten ve Türk birliğini vurgulayan bir konuşma yapar:

“Seyit Ali Reis Türk korsanlarının yardımıyla tekrar tahtına kavuşan genç Sultan Ahmet'in huzuruna girdiği zaman Portekizlilerin elçisi Şövalye Div'in kendisi hakkında atıp tutmakta olduğunu gördü. (...)

– Bre kâfir, Portugal kralının donanmasıyla yüce Osmanlı padişahının denizleri karartan donanmasını bir tutarsın? (...) Devletlû padişahımız bu diyara bizi sizin gibi bezirgânlık yapmaya, buraları sömürmeye, Müslüman ve Türk kanına girmeye göndermedi. Biz bu illere bizim gibi Türk olan Hanzâdelere, Gürkanlı Emirlere yardım etmeye geldik.

Amiral kızdı:

– Hindistan'daki bütün bu beyaz insanlar Moğol'dur, Türk değildir, dedi.

Seyit Ali Reis yere ayağını vurdu.

– Bu da sizin uydurmanız... Amma görür müsün ki bütün hanzâdeler, sultanlar, vezirler bizim gibi Türkçe (Çağatay) dilde konuşur. Bizim gibi Hazreti Muhammed Mustafa'yı peygamber bilir... ya Cengiz ya Timur Gürkan'ın soyundan gelmişlerdir. Görmüyor musun ki halk sizi değil bizi sever kardeş bilir. Sen beni burada parçalanmış donanma, dağılmış askerlerle gafil avladın da her Türk amiralini böyle sessiz mi sanırsın? Bu halimle bile size teslim olmaz, karada, deryada haddinizi bildiririm” (Kozanoğlu, 2008b: 180-181).

Osmanlıların ülkeler aşırı asker sevk etmeye muktedir olması ve uzak bir coğrafyada müşkül bir durumda olan sultanın tekrar tahtına kavuşmasına yardımcı olması devletin gücünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Seyit Ali Reis'in, Türklerin gücünü anlatırken Portekiz hükümdarını ve devletini aşağılayıcı cümleler kurması, Türklerin askerî ve siyasi olarak güçlü olmalarından kaynaklanmaktadır. Elçinin Hindistan'da yaşayanların Türk değil Moğol olduğu iddiasına karşılık Seyit Ali Reis'in bu gibi inançların yabancılardan bir uydurması olduğunu, konuşulan dilde ve inançlarda ayniyet bulunduğunu belirterek cevap vermesi kapsayıcı bir kimlik anlayışının benimsendiğini göstermektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu* adlı romanından yapılan aşağıdaki alıntıda, romanın başkahramanı Kasım Bey'in ağzından aktarılan konuşmada, Türkler ile Macarlar arasındaki birlikteliğe vurgu yapan ifadeler yer almaktadır. Kasım Bey, düşmanı ile karşılaştığında ölümle burun buruna geldiğini görür. Düşmanına neden kendisini öldürmek istediğini sorduğunda, Mohaç'ta göstermiş olduğu kahramanlıklardan dolayı Macarlar adına onu öldürmek istediğini söyleyen düşmanına cevap olarak Kasım Bey şu sözleri sarf eder:

“– (...) Macar soylu kişileri de senin kanını içmeye yemin ettiler. Bu büyük işten de senin haberin olsun.

– Bu senin kuruntun... Biz Türk'üz, Macarlarla dinimiz ayrı olmakla beraber, ırkımız birdir. Bir babanın oğullarıyız. Biz Macarları Avusturya'nın zulmünden kurtardık. Avusturyalılara boyun eğeceklerine kendi ırktaşlarına boyun eğiyorlar. Meseleyi bu kadar büyötmeye değmez. Eğer bunda benim rolüm varsa, Macarlar bu iş için bana teşekkür etmelidirler. Avusturyalılar yerine kendi kardeşleri” (Kozanoğlu, 2004b: 60).

Macarların Türklerle aynı kökene mensup olduğu ve Avrupalı devletlerle beraber değil Osmanlılarla birlikte hareket ettiği, siyasi olarak onlara bağlı olmak istedikleri belirti-

lir. Millî kimlik inşası düşüncesi açısından hem yabancılarla Türklerin arasındaki farklılığın ve Türklerin üstünlüğünün belirtilmesi açısından hem de köken araştırmalarının önem kazandığı bir meselede Avrupa içlerinde uzun zamandır hüküm süren bir milletin Türklerle aynı kökene sahip olduğunun ifade edilmesi önemlidir.

Uluslaşma sürecinin iltifat gördüğü ve hız kazandığı XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında kökenlere olan ilgi artmış ve farklı milletlerin belirli ırklardan geldiği düşüncesi, bir anlamda diğerlerine karşı üstünlük göstergesi olarak da kabul edilmiş ve bu tip düşünceler ilgiyle karşılanmıştır. “İnsanların yerlerinden olduğu, yönlerini şaşırdığı, her türlü geçmiş hissini yitirdiği ama geleceğe hâlâ ümitle baktığı bir dönemde, ulus fikri üç açıdan çekiciydi: Yön duygusu sağlıyor, topluluk hissi veriyor ve bir üstünlük ima ediyordu” (Schulze, 2005: 154). Avrupa’da ve ardından Osmanlı’da söz konusu dönemde toplumsal ve siyasi dönüşümün esas dinamiği, işte bu kökenlere duyulan iltifatın ardından gelen ulusların birbirlerine karşı üstünlük kurma duygusu olmuştur. Millî kimliklerin inşa edilmesinde bu motivasyon oldukça önemlidir.

Fatih Sultan Mehmet ile Bizans tarafından gönderilen bir elçinin diyaloguna Nizametî Nazîf’in *Kara Davud* adlı romanından yer verilmektedir. Bu konuşmada, Fatih Sultan Mehmet tam bir otorite sahibi ve Türklerin ne denli güçlü, arzularını yerine getirmeye muktedir olduklarını benimsetecek şekilde ifadelerle Bizans elçisini geri gönderir.

“İkinci Mehmet’in yüzündeki tebessüm birden bire silindi. Dik ve tok bir sesle Grandük Notaras’a bağırdı:

– Kâfi... Kâfi... Verdiğim cevabı dinle. Bir... Boğazın Anadolu sahili benimdir. Orada her istediğimi kayıtsız, şartsız yaparım. Boğazın Rumeli sahilini ise hükümdarınız müdafaa edemiyor. Binaenaleyh burası da benim demektir. Burada da her istediğimi kayıtsız, şartsız yapacağım. İkiiii... Hükmümdeki topraklarda bulunan bütün yapıları dilediğim gibi yıkıp yakabilirim. İmparatorunuz teessür duyar veya duymaz. Bu cihet beni asla yolumdan çeviremez. Bundan sonra da Rumlar ordumun ihtiyaçlarını karşılamaktan çekinirlerse elbet, gene kazığa vurulurlar. Burada kendilerini emniyette görmiyenleri zorla tutan yoktur. Dileyen Bizans’a gidebilir... Bizans ile yaptığım mukavelelere dilersem sadık kalırım, dilersem kalmam. İmparator bunu haysiyet kırıcı buluyorsa icabını icrada serbesttir. Haydi Dük... Haydi murahhas efendiler, gidiniz ve bunu söyleyiniz imparatorunuza... Ve deyin ki Türk padişahının gücü

yettiği yerlere Bizans imparatorunun da, cihanın da emel ve hülyaları bile erişemez.”
(Tepedenlioğlu, 1973: 204-205).

Bizans tarafı, Türklerin Marmara çevresinde yaptıkları iskân faaliyetlerinden ve yerel halkla olan münasebetlerinden rahatsızlık duyduklarını ifade etmektedir. Bu rahatsızlıkların asıl kaynağı ise devletlerinin bu faaliyetler neticesinde güvenlik sıkıntısı yaşayacağını düşünmeleridir. Ancak Fatih Sultan Mehmet, gerçekleştirdikleri bütün icraatların arkasında kararlılıkla durduklarını elçiye beyan eder. Marmara sahillerinin güvenliğinin sağlanması ve halkla gerçekleştirilen münasebetler, Bizans’ı sosyopolitik olarak çevreleme harekâtının bir parçasıdır. Sultan’ın elçinin tazmin şartlarına karşı çıkması ve Bizans imparatorunu bir anlamda “güçsüzlük”le itham etmesi, Türklerin güçlü bir konumda oldukları ve dönemin Bizans’ından kendilerini üstün gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

İskender Fahrettin Sertelli’nin *Barbaros’un Ölümü* adlı romanında eserin başkahramanlarından Hızır Reis’in babası, “Barbaros Hayreddin Paşa’nın önde gelen yedi reisinden biri olup (...) Barbaros Hayreddin’e duyduğu hayranlıktan ötürü erkek çocuğu olunca adını Hızır Hayreddin koymuştur” (Turan, 1998: 416). Romandan alıntılanan aşağıdaki parçada, Reis’in Cezayir’i savunması esnasında yerli halkla yaşadığı bir diyaloga yer verilir. Bu konuşmada, yerlilerden biri Hızır Reis’e kuşatma altındaki kaleyi barış yoluyla teslim etmeyi, boş yere kan dökülmemesini teklif eder. Hızır Reis ise bu teklifi şu sözlerle reddeder:

“– Evvelâ kanını dökecek olan Türklerdir. Biz, son neferimize kadar çarpışırız. Sıra size gelince, o vakit ne isterseniz yapınız! Türk ayağını bastığı yerden diri olarak çıkmaz! diye cevap vermişti. Hızır beyin sözleri müttelik Arap şeyhlerini büsbütün coşturmuştu:

– Senin arkandan geleceğiz... Sen ölürsen, biz de öleceğiz! Ana yurdu düşmana elimizle vermiyeceğiz...

Sen bize, toprak için nasıl kan döküldüğünü öğrettin! Bizde vatan aşkı yarattın! Bu aşk uğrunda icap ederse hepimiz öleceğiz! diyerek Hızır’ın önünde yemin etmişlerdi” (Sertelli, 1937: 61-62).

Hızır Reis’in kale savunması sırasında Arap unsurlardan oluşan yerli halk üzerinde “vatan aşkı” yaratacak örnek bir davranış sergilemesi dikkat çekicidir. Onların topraklarını savunmak için Türklerin kendilerine yardım edeceğini, ölümün üzerine gidecek cesaretle gidebileceğini söylemesi Arap şeyhlerini heyecanlandırmış ve duygulandırmıştır. Reis’in

şahsında mücessimleşen örnek bir Türk algısı yaratılmış ve Türklerin bu gibi seçkin özelliklere sahip oldukları bu sahne ile gösterilmiştir.

Bu parçada betimlenen sahneye göre Hızır Reis'in bir roman kahramanı olarak kurgusal yapı içerisinde rol almasıyla birlikte Araplara “vatan aşkı” öğretilmiştir. Millî kimlik inşası konusunda vatan sevgisi, kurgusal yapıda örnek kahramanlar üzerine vasfedilen önemli bir edimdir. “(...) her yazar kahramanını kendi dünya görüşüne ve hayat anlayışına göre birtakım sosyal, ahlaki, felsefî ya da politik özelliklerle donatır. Onlar da kendilerine yüklenen özelliklere uygun olarak, tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi, belirli bir misyonu yerine getirmek üzere hareket ederler” (Boynukara, 2002: 196). Tarihî romanlarda kahramanların kullanılması da bu amaca yönelik olarak gelişim gösterir. Millî kimliğin okuyucuya aktarılması yönünde millî değerler ve ortak tarihî geçmişten gücünü alan anlatı unsurları, kahramana ait üstün ve çekici özellikler olarak kurguda yerini alır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin mitolojik bir atmosferde olayları kurguladığı *Tanrının Oğlu* adlı romanda, eserin başkahramanı olan tanrının oğlu, yaşadığı esrikleşme hâlinin sonrasında kendisine gaipten gelen bir ses duyar. Bu ses, Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'da nasıl bir hayat yaşadığını, diğer toplumlar âdeti primitif bir hayat yaşarken Türklerin medeniyet kuracak derecede ileri bir hayat telakkisi içerisinde olduklarını şu ifadelerle dile getirir:

“ ‘Ataların Orta Asya'dan buralara göç etmeden önce, Türk ana yurdunda, şimdi yerlerini çöller, kumsallar, bozkırlar, bataklıklar, sığ göller tutmuş iç denizler vardı. İlk medeniyetlerin gür filizleri bu denizlerin kıyılarında ve bunlara dökülen derin ırmakların şirin ve feyizli vadilerinde fişkırmıştır. Dünyanın başka taraflarında, insanlar, daha kaya ve ağaç kovuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken, Türk anayurdunda medeniyetler kurmuştu. İşte sen böyle bir ulusun oğlusun ve bugüne kadar baban ve babanın babaları yurduna ve hemcinsine hiçbir fenalık yapmadan yaşamıştır. Fakat arkadaşının babası ve babasının babası senin soyun kadar temiz ruhlu ve açık alınlı insanlar değillerdi. Onun için, arkadaşını da senin gibi temiz yapan bu tılsımlı suda yıkadık. O şimdi dünyaya yeni doğmuş gibidir. Ve artık ondan hiçbir fenalık beklenmez!’ ” (Sertelli, 1938: 41).

Gaipten gelen ses, roman başkahramanına nasıl bir milletin mensubu olduğunu ve atalarının ne gibi vasıflara sahip olduğunu anlatır. Türklerin Orta Asya'dan göç ettikten sonra pek çok millet henüz primitif şartlarda yaşarken gelişmiş medeniyetler kurduğunun

ifade edilmesi, aslında Türklerin antik dönemlerden beri gelişmiş seviyede bir toplum olduklarını göstermektedir. Bu durum; Türklerin en eski dönemlerden beri dünyanın öncü ve gelişmiş bir milleti olduğunu, köklerinin çok eski dönemlere dayandığını ve kadim bir kültüre sahip olduğunu ifade etmesi bakımından önemlidir.

Kemalettin Şükrü'nün *Venedikli Köle*'sindeki anlatıma göre Fransa Kralı I. Fransuva 1525'te Pavia'da Şarlken'e yenilmiş ve esir düşmüştür. Avrupa'nın iki önemli devletinin karşılaşmasında Fransa gibi önemli bir ülkenin kralının esir düşmesi önemli bir tarihî hadisedir. Madrid'de şartları son derece kötü bir zindana kapatılmış olan I. Fransuva'nın kurtulması için de Kanuni Sultan Süleyman'a başvurulmuştur:

“En adi insanların bile yaşayamayacağı bu yerde bir kral.. Fransa kralı var!.. Ve bu kral kendi dininden, kendi cinsinden olan düşmanının elinde inler, eski haşmetli günlerinin hatırasını, bugünkü rutubetli zindanında düşünerek ağlarken... yaşlı gözlerini, sanki etrafını saran karanlıkları delecik gibi açmış, hayalinin genişlettiği, çok uzak ufuklara dikmiş... Bu uzaklar, bu ümit ve kurtuluş ufkunu gösteren uzaklar neresi?.. İstanbul... Türkiye... Evet... Yalnız İstanbul ve yalnız Türkiye... Çünkü Fransa kralı pek iyi biliyordu ki kendisini (Şarlken) in elinden kurtaracak kuvvet... Yegâne kuvvet yalnız Kanunî Süleyman'ın, Türk sultanının kuvvetidir” (Kemalettin Şükrü, 1931: 41).

I. Fransuva'nın Avrupa'nın bir ucunda gelişen böylesi tarihî bir olayın Kanuni Sultan Süleyman'a yazılacak bir mektupla çözüleceğine inanması, bu dönemde Osmanlıların ne derece kudretli olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda romanda yer verilen bu olay, sonraki kuşaklara Türklerin tarihî dönemde ne derece güçlü ve Avrupalı devletlerden üstün olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Türklerin üstün vasıflarının ele alındığı romanlarda, “bizler” ve “ötekiler” ayrımı öne çıkarılmıştır. “Birey ya da ulus ‘öteki’nden ‘farklılık’ ve ‘benzemezlik’ üzerinden kalkarak kendini algılar ve tanımlar. Dolayısıyla kimlik, dışarıda bırakılanlardan elde kalandır. Öteki ise bu açıdan dışarıda kalandır. Ne/lerin dışarıda bırakılacağına ilişkin girilen çaba da bir kimlik arayışıdır” (Durmuş, 2017: 18).

Bizler ve ötekiler ayrımı; ilk dönem Türk tarihiye genellikle Çinliler, Anadolu'ya yerleşmeden sonraki dönemde ise genellikle Avrupalılar olarak belirlemektedir. Türkler, bilhassa Osmanlı Dönemi'nde, Avrupa'ya medeniyet götüren bir millet olarak öne çıkarılır. Bu karşılaşmada Türk kökenlilere ya da Türklere sempati besleyenlere Türklerin yakla-

şımı son derece müşfik ve dost canlısıdır. Bu bağlamda genel itibarıyla çizilen Türk karakteri; güler yüzlü, tatlı sözlü, cömert, çalışkan, asil ve dürüsttür. Giyim kuşamlar, yeme içme alışkanlıkları, dünya algıları ve savaşma kabiliyetleriyle “diğerleri”nden farklı ve üstün bir şekilde betimlenirler. Yabancı topraklarda yaşayan Türk kökenliler tarafından hasretle beklenirler, savaşta ve zor durumda birbirlerini desteklerler. Düşmanlar karşısındaysa fiziksel açıdan son derece yetkin ve üstün, cengâver, gözünü savaştan ve ölümden esirgemyen, bağımsızlığına düşkün karakterler öne çıkarılır. Bu bakımdan öne çıkarılan üstün vasıflara bakıldığında, millî kimlik inşasına anlatılarıyla katılan yazarların oluşturmak istediği kimlik profili gözlemlenebilmektedir.

Ötekiler karşısındaki üstünlük algısı, bilhassa Osmanlıların Avrupalı prenslikler ve krallıklar üstünde kurduğu egemenlik zemininde daha belirgin hâle gelir. Genellikle Osmanlı’nın en güçlü olduğu dönemlerde, Osmanlı’nın politikasına uygun kişilerin taç giymesine izin verilmiştir. Osmanlı’nın sadrazamları bu krallarla muhatap olmuş, Osmanlı’nın siyasetini onlar iletmıştır. Osmanlı’nın kudreti askerî olarak, zenginliği de verilen hediyelerle Avrupalılara gösterilmiştir. Bu bağlamda Türklerin cengâverlik ve cömertlikleri öne çıkarılmıştır.

Türklerin üstünlüklerinin vurgulandığı pek çok bölümde Türklerin refahı birlik şuurıyla yakalayacağı, ayrılığa düştüklerindeyse yok oluşlarına gidecek zorluklarla karşılaşacakları belirtilir. Aynı şekilde, Türklerin kendi içlerindeki hain ve muhterislere göz açtırmaması gerekliliğine değinilir. Türklerin “millî kin”lerini²⁶ diri tutmasının gerekliliği ve birliklerini sağlayıp enerjilerini düşmanları üzerine yöneltmeleri gerekliliği pek çok romanda dolaylı ya da açıktan ele alınan konulardır.

Türklerin diğerlerin karşı gerek fiziksel gerekse kişilik olarak üstün tutuldukları anlatılarda eril bir dilin benimsendiğini ifade etmek gerekir. Öne çıkarılan kahramanlar genellikle erkeklerdir ve onlara Türk olmayan kadınlar tarafından hayranlık beslenir. Türk kadınlarına ise yok denecek kadar az değinilmiş; onların da güzellikte, asalette ve iffette diğerlerinden üstün oldukları ifade edilmiştir.

²⁶ Ziya Gökalp “millî kin” anlamında “ulusal kin” ifadesini kullanır ve şöyle der: “Bir ülkünün güçlenmesi için iki duygunun yardımı gerekir. Bunlardan biri, ‘ulus sevgisi’dir ki ulusal övünçlerle halk geleneklerinden doğar. İkincisi ‘ulusal kin’dir ki her hangi bir baskıcı yönetime karşı hınç ve düşmanlık uyandırmakla ortaya çıkar” (Gökalp, 2008: 59).

2. Türklüğün Ezeliliği ve Ebediliği

Millî kimlik inşasında öne çıkan köken araştırmalarında bir toplum, ne kadar eski dönemlere uzanan bir şekilde atalarının izine rastlarsa âdeti o ölçüde modern dünyadaki meşruiyetini sağlamaktadır. Bu bağlamda, diğer milletlerin kimlik inşası süreçlerinde de olduğu gibi, Türk milletinin çok eski dönemlerden beri var olduğu, bundan sonra da sarsılmaz bir şekilde yeryüzünde öz benliğinin bilincinde var olacağı vurgusu kimlik inşası sürecinin önemli hususiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Türk millî kimliğinin oluşumunda en eski dönemlere kadar gidilmesi, Türkistan'dan Anadolu ve çevre coğrafyalara uzanan kökenlere gidilmesi ve altın çağların sosyokültürel yapısından ilham alınması, Batı'daki uluslaşma süreci ilmî çalışmalarının karakteristik seyriyle örtüşmektedir. Toplumların etnik olarak farklı kökenlere ayrılması, bilhassa dil ve kültür anlamında “biz” ve “öteki”nin belirginleştirilmesi Avrupa tandanslı düşünce akımlarıyla ortaya çıkmış, uluslaşma süreciyle birlikte Türk millî kimliğinin inşasına direkt ya da dolaylı olarak katılan yazar ve düşünürleri etkilemiştir.

“Parlak geçmişlerini tarihte arayan ve hayalî bu tarihî milliyetçiliklerin temeli yapan Balkan gayrimüslimlerinin yaklaşımını zamanla Müslüman Osmanlı entelektüeller de kabullenmiştir. Osmanlı'da kavim-etnik temel üzerine kurulmuş bir Türk tarih tezi, başta askerî okullarda Hüsnü Paşa'nın yazdığı ders kitapları sayesinde tanıtılmış ve (laik-pozitivist) modernist entelektüeller arasında rağbet görmüştür. Esasen buna benzer birçok fikir 1895'ten sonra Avrupa'da yoğun faaliyet gösteren İttihat ve Terakki üyelerinin arasında yaygındı (...) İttihat ve Terakki'nin 1908'de iktidarı elde etmesiyle, siyasi Türkçülük ve onun temelinde yatan ilim, pozitivist laiklik ön plana geçmiş ve hızla gelişmiştir. Ama bu çeşit aşırı görüşler hemen kabul edilmemiştir” (Karpaz, 2013: 35).

Osmanlı'nın son dönemlerin Türk kültürü üzerine araştırmalar giderek artan bir iltifatla karşılanmıştır. Tüm dünyanın uluslaşma düşüncesi bağlamında devlet ve toplum yapısını şekillendirmeye başlaması bu iltifatın makro düzeydeki motivasyonudur. Türk millî kimliğinin birleştirici unsurunun dil ve etnik köken olduğu fikri, II. Meşrutiyet'in atmosferi bağlamında düşünürleri de etkisi altına almıştır. “1908'den sonra bazı siyasal önderler, dinle etnisiteye dayalı ve milleti harekete geçirebilecek olan etnik Türk milliyetçiliğine göre düşünmeye başladılar. Esasen köklerini dilde bulan etnisiteye dayalı bir millî kimlik düşüncesinin özellikle İstanbul'daki Osmanlı seçkinleri arasında ortaya çıkmaya başlaması

1911 ve 1912 tarihlerinde gerçekleşti” (Karpat, 2013: 194). Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına gidilen süreçte böylesi bir gelişim çizgisi gösteren dil ve köken algısı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da Türk kimliğinin kadim köklere sahip olduğu, her türlü zorluğa ve ötekilerin yok etme arzusuna rağmen ezele kadar var olacağı düşüncesi çerçevesinde işlenmeye devam edilmiştir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu *Patronalılar* adlı romanında Lale Devri’ndeki yozlaşmayı ele alırken dönemin şartlarından yola çıkarak tarihî geçmiş ile ilgili bir muhasebe de yapar. Bu dönemde ekonomik, askerî ve siyasi anlamda tam bir yozlaşmanın içerisinde olan Osmanlı Devleti’nde Türklüğün bir anlamda ihmal edildiği, geçmiş dönemlerde Türklerin göstermiş olduğu cesaret ve ferasetin bundan dolayı ortadan kalktığı, tüm bunlar bağlamında da geçmişteki altın dönemlerin aksine, Türklerin söz konusu dönemde medeni dünyaya yön verecek kabiliyetten uzaklaştığı eleştirisi yapılmaktadır.

“(…) Patronalı Halil ve peşine takılan takılanlarda çırılçıplak bir cüret ve cesaretten başka hiçbir sermaye yoktu. Halkın bu isyanı, bu ayaklanması haksızlığı, yanlışlığı görüp de dayanamıyan, sonu bir inkılâba varacak plânlı, bilgili bir ayaklanma değildi. Onu ne Türk milleti, ne de Şarktaki milletlerden hiçbiri asırlardan beri yapamıyordu. Bir zamanlar on yedi kişi ile dağa çıkıp koca bir Çin İmparatorluğunu deviren Türk kahramanları artık unutulmuş, adları sanları bile bilinmez olmuştu. Türkler, babalarını hakir ve sefil görüyorlardı, isimlerini ‘Osmanlı’ yapmışlardı. Türklük bir küçüklüktü. Arap, Acem tarihleri, edebiyatı almış yürümüşü. Yapılan camilerin, anıtların kitabeleri, ilim kitapları hep Arapça ve Farsça yazılıyordu. Osmanlı tarihi ise ‘Ertuğrul’ Gazi’nin Anadolu’ya gelişiyle başlıyordu. Türk tarihi yoktu. Zevkler, duygular Araplaşmış, lisana inceliyor, süsleniyor diye tıpkı Selçuklu camileri gibi cicili biçili sathî bir şekil verilmişti. Bu şeklin altındaki kök çok mânasızdı. Sarayda yetişenlerin konuştuğunu halk anlamıyordu. Halkın konuştuğunu da kendisi yabancı bulduğundan saray dinlemiyordu” (Kozanoğlu, 1962: 185).

İskender Fahrettin Sertelli’nin *Sümer Kızı* romanında, Sümerlilerin başına geçen “Bilge” adlı ecenin Mısır’da geçirdiği günler sonrasında edindiği izlenimler anlatılır. Sümer ecesi, Mısır yazıtlarındaki tarihî vesikaları inceledikten sonra Mısırlıların Türklerle beraber göç ettiğini anlar. Söz konusu dönemin önemli iki topluluğu arasında böylesi tarihî bir bağ kurulması, Türklerin, Mısır medeniyetinin teşekkülünde ve gelişiminde de pay sahibi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Bilge Mısır’da yaptığı tetkikattan şu neticeyi elde etmişti: Mısırlılar da Sümerliler gibi Orta Asya’dan Fırat ve Dicle sahillerine geldikten sonra, Nil boyuna yayılmışlardı. Mısırlıların âdetleri, (Güneş) e tapmaları, sima ve bünye teşekkülleri ve sair hususiyetleri itibarile Sümerlilere benzeyişleri bu ırkın da tamamen Türk olduğunu göstermişti. Bilge ilk Mısır hükümdarı (Menes) in kitabelerinde de bu hakikati sezmişti. (Nil) kıyılarında bulunan (Ural - Ur-Al) kitabesinde (Hattı mihî) ile yazılmış olan şu satırlar, Mısırlıların nereden ve nasıl geldiklerini açıkça anlatıyordu: ‘Bir su başında ayrıldık.. Uzun yollar yürüdük.. İki su başına geldik. Bir kısmımız yoruldu, bu suların etrafında yerleşti. Bizim atlarımız kişniyor, yollarımızı yıldızlar aydınlatıyordu. Bu sulak konaklardan ayrıldık. Kurak çöllere daldık. Fakat günün birinde karşımıza coşkun bir nehir çıktı. Biz de burada yerleştik ve kumların içinde yaşayan çıplak, bakır renkli yerlilerle dost olduk.’ Bu kitabe (Amon) mabedinin büyük kapısı üzerinde asılıydı. Bilge bu kitabeyi (Tanis)e okuduğu zaman:

– İşte, ecdadınız size, nereden ve nasıl geldiğinizi söylüyor. Siz de bizim gibi, bizim ecdadımızla beraber Asya’dan gelmişsiniz! Biz nasıl Fırat sahillerine yerleşmişsek, siz de çölleri geçerek (Nil) boyunda yerleşip kalmışsınız! Yerlilerle çarçabuk dost olmuş ve kaynaşmışsınız! demişti. Artık Tanis de anlamıştı ki, Mısırlıların ecdadı Türk’tü. Mısırlılar da Asya’dan hicret etmiş ve Nil kıyılarında yerleşmiş bir millettir” (Sertelli, 1933b: 332).

Sami Karayel’in Anadolu Selçuklu Devleti’nin hükümdarı Sultan Kılıçaslan’ı anlattığı *Kılıçaslan* adlı romanında Anadolu’da o dönem yaşayan toplumun sosyolojik ve kültürel yapısı hakkında çeşitli tespitlerde de bulunmaktadır. Aynı zamanda Anadolu’nun Türkleşmesi sürecinin de bir ifadesi olan bu kısımlardan birinde Dersim bölgesi hakkındaki şu ifadeleri kullanır:

“Dersim anasıl Türk diyarı idi. Dersimliler Horasandan Celalettin Rumi ile gelerek buraya yerleşmişlerdi. Mamafih, hepsi ana lisanlarını kaybederek Kürtçe konuşuyorlardı. Sebebi de, bu civara geldikleri zaman, Dersim dağlarında yerleşmiş ve tavattun etmişlerdi. Yollarda gelirken esir ettikleri Kürt kadınlarını almışlar ve bu kadınlardan dünyaya gelen çocuklar analarının dili olan Kürtçeyi konuşarak büyüdüklerinden Kürtçe az bir zaman içinde Dersim Türklerinin lisanı olmuştu. Hâlbuki; Dersimliler su katılmamış Horasan’dan gelen halis Türk oğlu Türk idiler. Mezhepleri alevî olduğundan Müslümanlardan ayrılıyorlardı. Dinlerinde duaları Türkçe, şarkıları Türkçe, hattâ nefes ve şiirleri hep Türkçe idi. Her kabilenin bir totemi vardı. Meselâ,

Aslan aşireti dendiği zaman bu aşiret reisinin evinin önünde bir aslan heykeli dururdu. Koç, at aşiretleri de aynile bu heykelleri taşırlardı. Eski Türklerin Şamanî mezhebi ve totemizme ait olan bütün âdetleri Dersimde yaşıyordu. Yalnız, Türklerin bir kısmı Müslüman mezhebini kabul ettikleri hâlde bu geçilmez, yol vermez dağların içine gömülen ve her yerle alakalarını kesen Dersimliler alevîliklerini muhafaza etmişlerdi. En yüksek saz şairleri halis Türk dilinin en ahenktar şivesile bu dağların geçit vermez yollarında sonradan ana lisanı hâline gelmiş olan Kürtçeyi yabancı bırakıyordu. Müslüman mezhebini Dersimlilere kabul ettirmek için yapılan bin bir akına bütün Dersimliler karşı koymuştu. Onlar eski Türk ananesine sadık kalmışlardı. (...) Her taraftan sular akıyor, seller teşkil ediyor, nihayet bu seller bir yerde toplanarak küçük Munzur nehrini vücuda getiriyordu. Su gayet leziz ve soğuktu. Harzem Şah Celâlettin buraya yakın bir yerde metfun olduğundan bütün Dersimliler bu büyük Türk hakanının yattığı yeri ziyaretgâh bilirdi. Nasıl bilmesinler, ecdattan Türkoğlu Türk bulunuyorlardı” (Karayel, 1938: 66-68).

Bu parçada, Dersim bölgesinde yaşayan yerli halkın tarihsel olarak nereden geldikleri ve nasıl bir kültürel sentezi yaşamlarında devam ettirdikleri dile getirilmektedir. Bölge halkının dil ve inanç olarak aslında eski Türk kültürüne ait hususiyetlerden beslenen bir yapıyı benimsediği belirtilmektedir. Kürtçeyi bilmeleri, gelip yerleştikleri bu topraklarda karşılaştıkları yerel kültürel unsurdan kaynaklanmakta, dinî inançlarını betimleyen Alevilik ise eski Türk kültüründe görülen Şaman inancının esaslarından beslenen bir görüntü sergilemekte olduğunu belirten yazar, Dersimlilerin “Türk oğlu Türk” olduklarını ifade etmektedir. Buradaki Türklüğe yapılan vurgu, etnik köken anlamında Anadolu’ya gelen Türklerle bu bölge halkının bir ve beraber olduğunu, görülen bazı farklılıkların yerel ve geleneksel kültürel unsurların etkisinden kaynaklandığını aslında dile getirmektedir

Romanın ilerleyen bölümlerinde Sultan Kılıçaslan’a sığınan Bizanslı Mina ile Sultan arasında geçen bir konuşmada Türklüğün tarihsel konumuna değinilir. Sultan bu konuşmada Bizanslıların Hristiyanlığın zarar göreceğini öne sürerek Türklerin akınlarına karşı koymak için Avrupalılardan yardım istediğini, Avrupalıların da Haçlı ordularını toplamak üzere olduklarını ifade eder.

“– Bütün Hristiyanlık âlemi bilmeli ki, Türkler memleketlerinden kimseye yol vermez...

– Kudüs diyarı Arap diyarı değil mi? Niçin onlar ses çıkarmıyor?

– İşin garibi burada... Araplar bilâkis Avrupa'ya karşı Türklerin aleyhinde bulunuyorlar... Kudüs'e gelen Hıristiyan hacıları kendilerinin değil, Türklerin rahatsız ettiklerini söylüyorlar...

– Güzel, Sultanım, ama, Müslümanlık ile Arapların alakası daha yakın değil mi?

– Öyle; öyle olduğu halde kendi dinlerini bile müdafaadan kaçıyorlar!...

– Sebep?

– Sebep gayet basit, Türkler bütün Arabistan'ı istilâ ve medeniyetleri ile, şecaatleri ile Arapları elleri altına almış bulunuyorlar. İşte, bu sebeple Arapların Türklerde hıncı var.

– Ama, ikisi de Müslüman millet değil mi?

– Öyle, lâkin, biz evvelâ Türk'üz...

– Hıristiyanlar Kudüs'ü zapt ederlerse, nihayet Hıristiyanlık Müslümanlığa burada galebe çalmış olur ve bu suretle daha ziyade Araplar kaybetmiş olmaz mı?

– Doğru söylediğinizi anlıyorum, biz karışmıyalım diyorsunuz. Lâkin dünya yüzünde tek bir Türk yoktur ki, adama ülkesinden geçit versin. Bu hiçbir Türk'ün aklına gelmediği gibi şüphesiz benim de hiç!... Türkler değil geçit vermek, geçit kapatır ve alırlar” (Karayel, 1938: 122-124).

Sultan Kılıçaslan'ın ağzından dile getirilen bu alıntıdaki ifadelerde öne çıkarılan asıl düşünce, Türklüğün bir kimlik tanımlaması olarak Müslümanlıktan önce gelmesidir. Bu bağlamda, kişinin kendisini tanımlamasında millî aidiyet duygularıyla şekillenen kimliği, dinî inançlar çerçevesinde şekillenen kimlik tanımlamalarının üzerine çıkarılmaktadır. Ayrıca Türklerin Haçlı Seferlerine tarihî geçmişin önemli bir kısmında engel olmaları da dile getirilmekte, İslam'ın muhafazası ve Müslümanların huzuru için Türklerin vatan topraklarını siper hâline getirdiği vurgulanmaktadır. Böylece Türklük ne Müslümanlıktan ayrılmakta ne de inanç sisteminden arındırılmış bir kimlik tanımlamasına ulaştırılmaktadır. Türklük, Müslümanlıktan önce kişinin kendi aidiyetini tanımladığı bir köken bilinci, İslamiyet ise bu şuurun ruhu olarak aktarılmaktadır.

Farklı pek çok kökene mensup topluluğu çatısı altında buluşturmış olan Osmanlı, XX. yüzyıl başlarına kadar siyasi bütünlüğünü koruyarak gelmiş bir imparatorluk olarak dünya tarihinde farklı bir konuma sahiptir. Bu bağlamda, uluslaşma ve millî kimliklerin

inşası meselesi de Osmanlı toplumunda bu getirinin çeşitli sancılarıyla birlikte yaşanmıştır. Osmanlı'da dinî kimlikle şekillenmiş bir aidiyet tanımlaması mevcutken kökenlere dair araştırmaların rağbet görmeye başlaması ve farklı kökenlere mensup toplulukların ayrılıkçı hareketlere başvurusuyla birlikte Türkler de kendi kadim kültürlerini gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır.

Aydınlanma Çağı ile birlikte akılcılığın ve bireyselleşmenin artmasıyla birlikte devlet ve vatandaşlık tanımlamaları da değişmiştir. Dünya üzerindeki bütün “(...) milletler, doğal sınırlara sahip oldukları gibi, doğada özgül bir kökene ve mekâna, özel bir karaktere, misyona ve kadere de sahiptirler” (Şimşek, 2009: 83). Bu anlayış bağlamında Türkler de tarih araştırmalarının en eski dönemlere kadar uzanma kabiliyeti elde etmesiyle birlikte atalarını ve kadim kültürlerini kendi aidiyetlerini tanımlamada kullanmak istemişlerdir. Çünkü imparatorluklar dağılmaya başlamış, diğer toplumlar kendilerini farklı ulusal kimliklerle tanımlamış ve Türkler adına da yeni bir aidiyet tanımlaması zaruri hâle gelmiştir.

“Soy mitleri genellikle çeşitli söylence tabakalarını ve bileşenlerini açığa vurur. Mekânsal ve geçici kökenlere, göçe, atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe, düşüş, sürgün ve yeniden doğuşa ait mitler varılır. Ancak çok daha sonra bu dağınık mit motifleri kökenlere ve soya ilişkin incelikle işlenmiş bir mitoloji oluşturmak için bir araya getirilir. Bu çoğunlukla modern çağda milliyetçi entelektüeller tarafından yapılan bir iştir” (Smith, 2002: 49).

Buna göre, millî kültürü ve kökenleri kadim bir geçmişe dayandırma arzusu uluslaşma sürecinin doğal gelişimi içerisinde değerlendirilmelidir. Modern dönem toplumları için kadim geçmişe sahip olmak ve ilelebet bu millî kimliği muhafaza etmek kutsal bir amaç hâline gelmiştir. Aynı zamanda ulusal yapılara evrilen bir dünya yapısı içerisinde aynı doğrultuda sosyokültürel özelliklere sahip olmak bir bakıma meşruiyet kaynağı hâline gelmiştir.

Türk millî kimliğinin inşasında önemli rol üstlenen münevverler ve yazarlar da söz konusu aidiyet ve meşruiyet kaygılarının farkına varmış, eserlerinde bu doğrultuda düşünceleri kaleme almışlardır. İncelenen romanlarda bu kategoride değerlendirdiğimiz anlatılarda Türklüğün kadim bir geçmişe sahip olduğu, Türk kültürünün ve değerlerinin ilelebet muhafaza edileceği çeşitli şekillerde vurgulanmıştır. Yazarların eserlerinde bu konuda öne çıkan anlatılar oluşturmaları, imparatorluğun tebaasından ulusal vatandaşlık tanımına erişen bir heyecanın neticesidir. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde üst üste ya-

şanan savaşlarda alınan ağır yenilgiler, toprak kayıpları, azınlıkların ayrılıkçı hareketleri sonrasında Türk kimliğinin inşası yolunda millî gururun yüceltilmesine de ihtiyaç duyulmuştur. Tüm bu bakış açılarının neticesinde Türklüğün kadim bir geçmişe sahip olması, ebediyen bağımsız bir şekilde Türk kimliğinin yaşatılacağı düşüncesi romanlarda kimlik inşası yönünde ele alınan anlatılar arasında içerik olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

3. İdealize Edilen Kahramanlar

Ulus-devletlerin ortaya çıkma sürecinde ve gelişim zamanında toplumların arasından yetişen edebiyatçılar, uluslaşma sürecine eserlerinde milliyetçi duyguları altın çağlar ve örnek kahramanlar koyarak işe başlamışlardır. Kurgusal yapının imkânları da hamasi duyguların artırılmasına ve millî kimliklerin şekillendirilmesi için gerekli olan okuyucuyu etkileyici atmosferin yaratılmasına elverişli görülmüştür. Gerçekten de dünya üzerinde uluslaşma süreci yaşamış toplumların hemen hepsinde edebî eserlerin rolü oldukça önemlidir.

Millî kimlik inşasına anlatılarıyla hizmet eden eserlerde, toplumların tarihsel geçmişlerine dayanan olaylar ve kahramanlar dönemin okuyucusuna örnek bir format çerçevesinde sergilenir. Ortak belleğin sağlayıcısı anılar ve tarihî olaylar, hem toplumsal birlikteliği ve bireyin aidiyet duygusunu pekiştirirken hem de yaşanan coğrafyadan kültür hayatına kadar pek çok alanı etkileyen bir yelpazede sosyokültürel anlamda millî kimliğin inşasına zemin hazırlar. Kökenlerine dair bilgiyi tarih araştırmaları sayesinde edinen birey, atalarının geçmiş dönemde neleri başardığını, nelerin üstesinden geldiğini, millî değerlerini ne şekilde yaşattığını ve millî kimliğine ne gibi anlamlar yüklediğini de hem bu ilmî araştırmalarla hem de edebî eserlerdeki anlatılarla edinir. Yerli olan yabancı olana karşı tercih edilir ve yerli kültüre ait tüm verimler, millî yapının birer parçası olmalarından dolayı hayatın hemen her yerinde öne çıkarılır.

Ulus-devletler döneminde toprakların vatan hâline gelmesi, bayrakların ve benzer millî sembollerin son derece kutsallaşması, kurucu ataların ve geçmişe ait örnek şahsiyetlerin milletleri temsil eder hâle gelmesi, sosyolojik ve kültürel olarak insanlığın evrildiği uluslaşma döneminin getirileridir.

“Tarih, ulusal mirastan gurur duyulmasını sağlamak ve bir gruba aidiyet duygusu aşılacak için kullanılır. Hâlbuki bu iddiayı destekleyen tarihsel kanıtlar çok zayıf olabilir. İdeoloji, ulusun müstakbel üyelerini, geçmişte aynı ulusun bir parçası olduklarının farkına varmadan, kabilesel, dinsel veya cemaat tipi gruplar içinde yaşa-

dıklarına ikna edecek argümanlar toplamak için tarihten faydalanır. İdeolojiye göre milliyetçilik ve modernleşmenin özü ‘her zaman var olmuş olan’ ulusal kimliğin bilincine varmak ve ulus devletin üyesi olmayı tarihsel bir zorunluluk olarak kabul etmektir. Dolayısıyla ideoloji, hem ulusun köklerinin toplumun geçmiş deneyiminde olduğunu ileri sürerek hem de onun en gelişmiş siyasal örgütlenme biçimi olduğunu iddia ederek daha geniş bir kimlik bilinci yaratmaya çalışır. Tarihi yeniden yapılandırarak insanlarda tarih boyunca atalarının anavatanı olmuş bir ülkeye aidiyet duygusunu geliştirmek için kişinin bir ulusun parçası hâline gelmesi gerekir” (Karpat, 2014: 305-306).

Sanat eserleri bireyler ve toplumlar üzerinde haz ve estetik duygusunun yaşanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, belli bir düşünce ya da ideolojiyi aktarma amacıyla olan sanatkarların kitlelere hitap edebilmesi ve aktarımlarının etkileyici olması da sanat eserlerinin pek çok fonksiyonundan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa kitlesel hareketlerin yaşandığı dönemlerde (savaşlar, ihtilaller vb.) toplumun avangartları olarak nitelenebilecek sanatkarlar, dışavurum arzusuyla dönemin problematiğini ve gelecek kurgularını eserlerine yansıtabilirler. Bu bağlamda, ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kimlik inşası sürecinde sanat eserleri de kültürel alanın fonksiyonel kullanımı anlamında gündeme gelmiştir. Bilhassa, malzeme olarak kelimeleri kullanan ve kurgunun imkânlarından faydalanan edebî eserler, ulus-devletlerin meydana getirilmesi ve millî kimliklerin inşası sürecinde oldukça önemli bir rol üstlenmiştir.

“Tarihin destansı bir üslup ile aktarılması milli duyguları canlandırır, aidiyeti ayakta tutar ve en temelde ulusal topluluğa özgüven aşılar. İşte tam da bu noktada, ortaya çıkan boşlukları dolduracak edebi temsil olanakları devreye girmeye hazırdır. Bu nedenle milli tarih yazımı ve tarihsel belgelerin yorumu, zaman içinde, kaçınılmaz biçimde eğilip bükülebilme olanağı taşıyan çeşitli kurgu ve perspektifler ile donatılmıştır. Bir ulusun kahramanlık anlatısı üzerinden tarihselleştirilmesi, o topluluğun ‘nev-i şahsına münhasır’ olarak tasarlanmasına yol açmaktadır, çünkü emsalsizlik, milli duygunun en önemli doyum noktalarından biridir” (Durgun, 2011: 22-23).

Tarihî olayları ya da ortak tarihî geçmişe ait çeşitli dönemleri konu edinen romanlarda, vatan sevgileri veya seçkin karakter özellikleriyle öne çıkan kahramanlara sıkça yer verilmiştir. Bu kahramanların çoğu geçmiş dönemlerde yaşamış gerçek şahsiyetler olabildiği gibi tarihsel anlatıyı destekleyecek, kurgudaki boşlukları tamamlayacak ve gerçeklikten gücünü alan kurgusal kahramanlar da olabilmektedir. Genellikle bir topluma liderlik

eden, halkı peşinden sürükleyen, insanları kendisine hayran bırakan, gösterdiği kahramanlık ya da örnek sayılabilecek özellikleriyle topluma rol model olarak sunulan, bu bağlamda dönemin okuyucusuna sahip olduğu özellikleriyle örnek olabilecek vasıfta kahramanlardır. Millî kimliğin şekillenmesinde pay sahibi olan vatan sevgisine sahip olma, toplumun kültürel özelliklerine bağlılık, tarih şuuruna sahip olma, gelecek nesillerin refahını önceleme gibi meziyetler, romanda öne çıkarılan kahramanın şahsında idealize edilir ve okura millî kimliğini şekillendirmede millî değerlerin cismanileşmiş bireyleri olarak sunulur.

Tarihî bir şahsiyet olan Battal Gazi'nin konu edinildiği Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Battal Gazi Destanı* adlı romanında, Malatyalı Süleyman Bizanslılarla çarpışmaya giden Battal Gazi'ye (Cafer) halkın destek vermesi için camide bir konuşma yapar. Romanda Battal Gazi, Bizanslılara karşı Türklüğü ve İslamiyet'i korumaya karar vermiş kahraman portresi çizer. Battal Gazi, Türk ve İslam kaynaklarında hakkında menkıbeler oluşturulmuş, gerçek bir şahsiyet olarak kimliğinin tam olarak belirlenemediği bir figürdür.

“Battal Gazi'nin menkıbevî şahsiyetine gelince, Arap vekâyi'nâmelerinde anlatılanların çizdiği Battal Gazi portresinin geniş ölçüde Türk kaynaklarının tasvir ettiği portreye benzediği hemen dikkati çeker. Arap vekâyi'nâmelerine göre o Hristiyanların çok korktuğu bir cengâverdir. Anneler yaramazlık yapan çocuklarını onunla korkuturlar, çocuklarına onun kim olduğunu öğretmek için kiliselerinde portresini bulundurlar. Battal Gazi sık sık kilise ve manastırlara saldırır, rahiplerle temas halindedir. Ele geçirmek istediği kale ve şehirleri bazan kılıç kuvvetiyle bazan zekâsını kullanarak kendisine bağlar. Bu tablo Türkçe *Battalnâme*'ye de uygundur. Battal Gazi'nin menkıbevî şahsiyeti Anadolu Türkleri arasında da kendisini kuvvetle ortaya koymaktadır. Onlar bu Müslüman Arap kumandanını asıl hüviyetinden çıkarıp klasik bir Türk alpi şeklinde düşünmüşler ve *Battalnâme*'yi muhtemelen XI. yüzyılın sonlarıyla XIII. yüzyılın başları arasındaki dönem içinde bu anlayışa göre teşekkül ettirmişlerdir” (Ocak, 1992: 204-205).

Söz konusu romanda, Malatyalı Süleyman'ın yaptığı bu konuşmada, camide toplanmış halka birlik olunmasını ve kardeşleri denebilecek olan Battal Gazi'ye erkekçe davranarak yardım edilmesi gerektiğini, buna yüreği yemeyen varsa evde kalabileceğini söyler. Halkı kendine getirmeyi ve cesaretlendirmeyi amaçlayan bu konuşma sonrasında biriken toplulukta istenen etki görülür. Yazar, camide halkın bu konuşmaya verdiği tepkiyi şöyle aktarır:

“Kimse ağzını açıp bir kelime söyleyemedi. Abdüsselâm sapsarı kesildi. Türk camisinde kılıç, kavga sözünü ağzına almak, aslan yuvasında av kokusu almaya benzer. Bütün cami kaynamaya başladı. Ömer Bey başı önünde düşünüyordu. Koca olmuş bir Türk ilerledi. Bey’in omzuna elini koydu:

– Beyim, altı kardeşimiz düşman karşısına vuruşmaya gitti. Üzerimize düşman geliyor. Biz de silâhlanıp onların arkasından gideceğimize oturmuş, burada kavgadan nasıl kurtulacağımızı düşünüyoruz. Buyruğun nedir? Bu altı kardeşimizi düşman karşısında yalnız mı bırakacağız; Türk kavgadan korkar mı?

Ömer Bey başını kaldırdı:

– Bizim de gitmemiz gerek, dedi. Bütün Beyler adamlarını toplayıp yola düşün. Nakkareler dövülsün, davullar çalınsın, bahadırlar toplansın, kardeşlerimize yardıma gitmek boynumuza borçtur. Ya devlet başa ya kuzgun leşe” (Kozanoğlu, 1973: 40).

Anadolu topraklarında var oluş mücadelesi veren Türklerin karşısına önemli bir güç olarak çıkan Bizanslılara karşı verdikleri mücadelelerden bir kesitin sunulduğu bu alıntıda, biz ve diğerleri ikiliği üzerine kurulmuş bir sahne ile karşılaşmaktayız. Düşmana karşı koymak için önden giden Battal Gazi, okura Türklüğün Anadolu’daki savunucusu olan bahadırlardan biri, idealize edilen bir kahraman olarak sunulur ve ardına destek için düşen halk, âdeta gaza için can atar. Cenge karşı gösterilen bu iltifat ve düşmana aman vermeme arzusu, Türk’e ait haslet olarak yansıtılmaktadır.

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Türkistan topraklarında karşı karşıya gelen Türkler ile Çinliler arasında büyük savaşlar ve siyasi mücadeleler yaşanmıştır. Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Kolsuz Kahraman* adlı romanının ilk bölümünden alıntılanan aşağıdaki parçada da Türk - Çin mücadelesini sosyal bir çerçevede aktaran tahkiye örneği bulunmaktadır. Burada, kitabın başkahramanının çocukluğundan itibaren adım adım kendini gerçekleştirmesinin ilk sahneleri sunulmaktadır.

Bir gün Siganfo sarayının karşısında Çinli çocuklar uçurtmalarıyla oynarken, Çin beylerinden Ming Çeu’nun oğlunun uçurtması Türk beyinin oğlu olan kahramanın uçurtmasına takılır ve çocuklar arasında kavga başlar. Türk çocuğu töre gereği henüz bir ad alamamıştır, çünkü babasının katillerinden öcünü alamamış, bir kahramanlık gösterememiştir. Çinli çocuklar onu adsız olmasından dolayı aşağılarlar.

“Ming Çeu’nun oğlu kahkahalarla güldü:

– Bir Türk! Öyleysem bir Çin kölesi! diye haykırdı.

O çağlarda Türkler Çinlilere köle olmuşlar, hanlıklarını, bayraklarını, yurtlarını ellerinden kaçırmışlardı. (...) Türk oğlu kızdı:

– Size tez çağda köle olmadığımızı göstereceğiz. Ben de bir bey oğluyum. Benim babam Meço Han’ın başbuğlarından Arı Basat’tır, dedi.

Çin çocuğu burnundan güldü.

– Senin babanın kanı üzerinde duruyor. Ad kazanamamışsın, babanın öcünü alamamışsın, sen ne idüğü belirsiz bir kölesin, benimle kavgaya edemezsin! dedi.

Atalarımızın içinde bir çocuğun babasını yağılar kahpece bassa, kanını akıtsa, o çocuk da yağılardan babasının öcünü almazsa, kan dökmezse ona ad komazlar, ‘Adsız’ diye çağırırlardı. Bir Türk için adsız olmak çok ağır bir şeydi. (...)

– Benim babam kendi öz döşeginde öldü. Onu kimseler öldürmedi ki... diye kekeledi.

Çin çocuğu yakasını uğuşturdu. Omuzlarını silkti:

– Seni aldatmışlar, dedi. Babam Meço Han’la birlikte ‘Tola’ ormanından geçerken Dokuz Oğuzlardan ‘Bayirkolar’ tuzak kurup yakaladılar. Çin başbuğu ‘Hu-Bing’in eliyle boğazlandı. Hu-Bing-Tisiyuen bugün Çin’in en yavuz bir beyidir. Var ondan babanın öcünü al, kendine bir ad kazan, kardeşlerini kölelikten kurtar, ondan sonra gel, benimle dövüş et; haydi bas! dedi.

Bu sözler diğer Çin çocuklarına da hoş geldi. Kahkahalarla gülmeye başladılar. Türk adsız başını önüne eğdi. Gözlerinden yaşlar akıyordu” (Kozanoğlu, 2008a: 6-7).

Bu parçada bir kahramanın doğuşuna şahit olunmaktadır. Mitolojik karakterli ya da tarihî konulu kurgusal metinlerde genellikle temel bir karakterin etrafında olaylar şekillenir ve bu kahramanın arkasından kitleleri sürükleyici bir tipe dönüşmesi basamak basamak işlenir. Ele aldığımız roman mitolojik bir olaya değinmemektedir ancak eski Türk tarihine dayanan sosyal bir ortamda o dönemin kültürel şartlarında topluma mâl olan bir kahramanın ortaya çıkışını ele alır. Campbell, kahramanın doğuşu sırasında ne tür itkilere maruz kaldığına yönelik şu ifadeleri kullanır:

“Mitolojik yolculuğun ‘maceraya çağrı’ olarak belirlediğimiz bu ilk aşaması kahramanı çağıran ve onun ruhsal ağırlık merkezini toplumun sınırlarından bilinme-

yen bir bölgeye çekmiş olan kaderi belirtir. Bu önemli hazine ve tehlike bölgesi çeşitli biçimlerde sunulabilir: uzak bir ülke, bir orman, yeraltında, dalgaların altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli dağ tepesi ya da derin bir düş hâli; fakat hep tuhaf biçimde akışkan ve çok biçimli varlıkların, hayal edilemez eziyetlerin, insanüstü görevlerin ve olanaksız zevklerin yeridir. Kahraman, Theseus'un babasının Atina'ya varıp da Minotauros'un korkunç hikâyesini duyduğu zaman yaptığı gibi, macerayı başarmak için iradesinin de ötesine geçebilir; ya da Akdeniz'de kızgın tanrı Poseidon'un rüzgârıyla sürüklenen Odysseus gibi, birtakım iyi ya da kötü yürekli araçlar yüzünden uzaklara taşınabilir ya da gönderilebilir" (Campbell, 2013: 72).

Çinli ve Türk beylerinin çocuklarının bir oyun esnasında birbirleriyle tartışmaları, iki toplum arasındaki mücadelenin temsili hâline gelir. Türkler bağımsızlıklarına düşkün bir millet olarak bir süredir Çin esaretine girmişler ve bu durum da toplum üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. İnsanların toplum içerisinde bir kimlik kazanmalarını ifade eden "ad alma" konusunda dahi bireyin, önemli bir cesaret örneği göstermeden bu hakkı kazanamayacağının belirtildiği bu parçada, Türk toplumunun esareti kabul etmeyeceği ve korkak davranamayacağı düşüncesi işlenmiştir. Adsız Türk çocuğu, bayrağının özgürce dalgalanması, hanlığının bağımsız bir şekilde yaşaması gerektiğini bilmekte ve düşmanına karşı bu şuur ile karşı koymaktadır. İçinde bulundukları esaretin farkındadır ancak kısa zamanda kurtuluşa kavuşacaklarına dair bir imana sahiptir.

XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti karada olduğu gibi denizlerde de oldukça etkili bir güç hâline gelmiştir. Bu dönemde Venedikliler başta olmak üzere Avrupa krallıkları da Osmanlı'nın karşısına denizlerde rakip olarak çıkan başlıca kuvvetti. Osmanlı'nın bu güçlü döneminde yetişmiş olan pek çok amiralden biri olan Turgut Reis "Genç yaşta denizciliğe ilgi duyarak gemiciler arasına girmiş, kısa sürede leventlere katılmış ve levent kaptanlığına yükselmiştir (...) Osmanlı kaynaklarında Turgutça, Avrupa literatüründe Dragut şeklinde tanınmış, İslâm dünyasında 'Seyfû'l-İslâm / İslâm'ın kılıcı' gibi sıfatlarla anılmıştır" (Bostan, 2012: 417). Reis ile Preveze'de Osmanlı donanmasının karşısına çıkan Andrea Dorya'nın yaşadıkları bir münakaşa, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Türk Korsanları* adlı kitabında şöyle anlatılmıştır:

"Birdenbire, kadırgaların birinden bir filikanın indirildiği görüldü. (...) Duro-mega mırıldandı:

– Evet, kendisi geliyor. Fakat yanında başka bir reis daha var. Filikaya iki sancak çektiler. Bu tuhaf. Dragut, kıyıcı beş-on korsanla çıkıyor. Yaman adam, eşi az bulunur, tam korsan! dedi. (...) Bir korsan reisi, binlerce düşman arasına beş-on levendiyle giriyordu. Fakat halk, adını duysa üç gün uykusuz kalacağı Dragut'u hem yakından görmek istiyor, hem korkusundan büyülenmiş gibi titreyerek geriliyordu. (...) Andrea Dorya, elinde olmayarak, ona doğru yürüdü. Halk, arada çetin bir kavga olacağını anladı. (...) Turgut'la Andrea Dorya karşılaştı. (...) Konuşmanın gerçekten tehlikeli bir hâl aldığı görülen Turgut'un arkasındaki korkunç bakışlı leventler, ellerini palalarına atmışlardı. Bu ne büyük bir cesaretti ki, sayısı topu topu bir düzine bile tutmayan Türk korsanları, çevrelerini saran yüzlerce kişiye ve şövalyeye meydan okuyorlardı. (...)

– Senyör Dragut acaba bir piliç gibi doğramaya niyet ettiği koca adamın kim olduğunu kestirebiliyor mu?

– Hayır bilmiyor, öğrenmek merakındadır!

Andrea Dorya böyle bir cevap bekliyordu. Fakat Turgut, şu cevabı verdi:

– Avrupa'nın sıska krallarına uşaklık eden Andrea Dorya adında bir serseri bulunduğunu işittim. Gemilerdeki yeni sancaklara bakarak onun karşısında bulunduğumu sanıyorum. Fakat bu sancakları kendisine yeni bir efendi sağlamıştır, yeni bir kuvvet değil... Korsanlığın birinci kuralı başı boş olabilmektedir. Krallara yanaşarak gemilere kavuşulur, ama korsanlık da yerini uşaklığa bırakır. Ve ben piliç değil, ünlü bir korsandan kart bir horoz çıkaran bir bunağı doğrayacağım!

Bu cevap, çevresindekilere kızgın bir gülle etkisi yaptı. Hatta belli cesaretine, bahadırılığına ve şöhretinin tersine, Lavalet, elinde olmayarak haykırdı:

– Bu Türk, gerçekten bir kahramandır! ” (Kozanoğlu, 2005b: 155-158).

Turgut Reis, Andrea Dorya ile olan bu karşılaşmasında devletin gücünü düşmanlarına dikte etme arzusunda bir tavır benimsemiştir. Bir başka ünlü amiral olan Dorya karşısında daha az tecrübeli bir denizci olmasına rağmen tehditkâr tavırlarını sürdürmüştür. Dorya ve beraberindekilerin ise Turgut Reis'in bu tutumuna karşı tedbirli davranmalarının başlıca sebebi Osmanlı Devleti'nin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Cesareti ile Batılı denizciler karşısında tehditkâr tavırlarını sürdüren Turgut Reis, bir Türk olarak orada bulunanlar tarafından takdir edilmiştir. Turgut Reis, romanın bu kısmında örnek bir Türk kahramanı olarak idealize edilmiştir. Batı devletlerine ve onun kumandanlarına hadleri

bildirilmiş, onlar aşağılanmış, böylece millî gurur okşanmıştır. Aynı zamanda Turgut Reis'in özgüveni de okuyucuya örnek teşkil etmektedir.

Romanın ilerleyen sayfalarında bir başka kahramanlık örneği olarak Oruç Reis'in Tlemsen'de İspanyollara karşı gerçekleştirdiği kale müdafaası anlatılır. Oruç Reis, Osmanlı'nın bilhassa Cezayir'de hüküm sürmesinde katkı sağlamıştır. “Midillili sipahi Yâkub Ağa'nın dört oğlundan ikincisi olup Barbaros Hayreddin Paşa'nın ağabeyidir. Baba Oruç, Oruç Gazi ve kırmızı sakallı olduğu için Barbaros olarak da tanınır” (Bostan, 2007: 426). Romandaki anlatıya göre, Oruç Reis'in Tlemsen'de bulunma nedeni bu bölgenin hâkimiyetini elinde tutan İbni Hamun'dan intikam almaktır. Yerli halk tarafından sevilen Oruç Reis kaleyi elde etmekte zorlanmaz ancak İbni Hamun İspanyolların da desteğini arkasına alır ve kaleyi kuşatır. Oruç Reis bu kuşatma sırasında bir kumandan olmanın mesuliyetini ve sancağında cisimleşen vatan sevgisinin verdiği cesaret ve arzuyla düşman üzerine atılır. Beraberindeki leventlerin de göstermiş olduğu cengâverlikle birlikte İspanyolların öncülüğündeki kuvvetleri dağıtır, surlara Osmanlı sancağını diker. Oruç Reis'in idealize bir kahraman olarak sunulduğu bu bölümden bir kesit şu şekildedir:

“(...) İspanyol ve yerli Berberilerle Türk korsanları göğüs göğüse birbirlerine girdiler. Her an bir pala kalkıp iniyor, kalenin mazgallarına çarpa çarpa demir zırhlı İspanyollar yere dökülüyordu. Fakat, bitmek tükenmek bilmeyen şövalyeler, bedeviler bir an geldi ki, kırılan palalarını fırlatıp yumruk ve pençeleriyle kendilerini koruyan korsanların yere düşen kanlı bedenlerine basarak Şarlken'in ve İbni Hamun'un bandıralarını kalenin burcuna dikebildiler. Sancaklarının böyle havada dalgalanması İspanyolları gayrete getirdi. Kavgayı kazandık sandılar. Binlerce ağızdan zafer haykırırları yükselmeye, tehditler, küfürler çıkmaya başladı. Kaleye doğru bir sel gibi aktılar. Oruç Reis, bütün bu olup bitenleri bulunduğu yerden görüyordu. Kendi sancaklarının bulunması lâzım gelen yerde Şarlken'in kartallı ve salipli sancağını görünce kudurmuş gibi haykırdı. Tek koluyla palasını kavradı ve gürledi:

– Savulun!... Leventler ardımdan gelsin!

Gülle Kamil, Sancağı kapıp Reis'in ardından atıldı. Reis'in kendi bulunduğu, gözünün görebildiği yerlerde düşman sancağı görmek istemediğini biliyordu. Birbirlerine sarmaş dolaş olan ve ölümden başka hiçbir şeyin kendilerini ayıramayacağı korsanlar, bir lâhzada çil yavrusu gibi dağıldılar. Namı dokuz diyarda dehşetle anılan kesik kollu Baba Oruç, bir ölüm kasırgası gibi rüzgârı, fırtınasıyla birlikte kopmuş

geliyordu. (...) Sonunda, Şarlken'in Avrupa'nın gücü, şanı, varlığı dillere destan olan biricik hükümdarının sancağını kavradı, mazgallardan en yüksekine üstüne çıktı. Kavuğu bir yana fırlatmıştı. Alnından göz ferine kan damlaları terle birlikte sızıyordu. Palasını ağzına aldı. Sancağı havaya kaldırdı. Onun ne yapacağını anlayan İspanyollar, kudurmuş gibi haykırarak, dehşetli bir ok ve kurşun yağmuruyla çevresini sardılar. Fakat o, sancağı savurup yere çarptı, paramparça etti, kaleden aşağıya fırlattı attı. Sonra dişleri arasında kanlı palasıyla korkunç bir hal alarak, kan, toz, toprak yığınları üstünde tunçtan bir heykel gibi acı acı güldü. Bu sırada Gülle Kamil, o sağ iken hiçbir zaman inmeyecek olan sancağını Tlemsen'in burçlarına dikiyordu.

– Yaşasın Oruç Reis

– Allah yansur, Oruç Reis!

Bir küçücük adadan bir Türk çıkıyor, Anadolu'dan arkadaşlar topluyor, yedi yüz Türk oluyor, yetmiş bin düşmana boyun eğdiriyordu” (Kozanoğlu, 2005b: 178-180).

Oruç Reis, kale savunmasındaki bu kahramanlığını sınırlı sayıdaki askeriyle dönemin en güçlü deniz kuvvetlerine sahip bir ordu karşısında gerçekleştirmektedir. Beraberinde olan leventlerin de sorumluluğunu üstlenmiştir ve tek koluyla göğüs göğüse mücadele etmektedir. Türk gücünün karşısında Avrupa'nın sayılı ordularından biri, Hristiyanlığı temsil ederek bulunmakta, Türk siyasetinin ve menfaatlerinin aksini savunan yerlilerle beraber hareket etmektedir. Tüm bu şartlar altında Oruç Reis, aleyhine gelişen durumu kendi inisiyatifiyle tersine çevirir, sarılı düşman çemberini yarıp çıkar ve İspanyolların sancağını indirip Türk sancağını diker. Bu cesur davranış beraberindekilerin moralini en üst seviyeye çıkardığı gibi düşmanın tüm inancını da kırar. Oruç Reis bu parçada; cesareti, gözü karalığı ve vatanseverliğiyle ideal bir kahraman olarak sunulur.

Timur İmparatorluğunu kurucusu ve aynı zamanda ilk hükümdarı olan Timur'un anlatıldığı M. Turhan Tan'ın *Timurlenk* romanından alıntılanan aşağıdaki parçada Timur'un doğumu kendi ağzından hikâyeleştirilir. Bu satırlarda, doğumu sırasında yaşanan mucizevi olaylar ve soyu hakkındaki bilgileri kendisini dinleyen mollaya aktarmaktadır.

“Kulağını aç da iyi dinle; ben, biliyorsun ki Barlaslardanım. Türk'ün en asil uruğuna bağlıyım. Babamın adı Turgay Bey'dir, 'Keş'te oturuyordu. Nesilden nesle geçe geçe babamın kulağına miras kalan bir rivayete göre bizim aileden yetişecek bir erkek çocuğun cihangir olması gerekti. 'Bu kanaat, bu aile imanı bir rüyadan doğu-

yordu. Sekiz göbek yukarı dedem ‘Şahkulu Bahadır’ bir gece düşünde göğsünden sekiz yıldız çıktığını görmüş. Bu yıldızlardan sekizincisi güneş kadar parlamış, yeri, göğü ışık içinde bırakmış. Şahkulu Bahadır, bu rüyayı tabir ettiriyor, kendi soyundan sekizinci göbekte doğacak bir çocuğun dünyaya hâkim olacağını öğreniyor.’ ‘Rahmani rüyalar mutlaka doğru çıkar!’ ‘Bir hadisenin üç yüz sene evvel rüyası mı görülür Molla? Bu bir tesadüftür. Fakat benim hayatıma, ikinci bir tuhaflık daha karıştı. Ben, bir eli yumulu olarak doğdum. Bu yumulu el, kanla doluydu. Anam Tekin Hatun, Cengiz Han hazretleri sülalesindendir. Büyük atasının da tıpkı benim gibi eli kanla dolu ve yumulu olduğu halde doğduğunu biliyordu. Benim de aynı şekilde dünyaya geldiğimi görünce sevindi, ‘Atam Temoçin gibi doğdu,’ dedi, ‘onun gibi büyük adam olur inşallah!’ ” (Tan, 2012a: 23-24).

Timur’un ağzından nakledilen bu bilgiler arasında bir Türk boyu olan Barlaslara soyunun dayandığını belirtmesi önemlidir. Romanın başkahramanı, Türkistan coğrafyasında sıkça karıştırılan Moğol - Türk soyu karşılaştırmasında, soyunun Türklerden geldiğini ifade etmektedir. Böylece, Türklerin tarihinde yer alan pek çok görkemli hükümdarın, mucizevi yollarla dünyaya gelen hakanın arasına bu özellikleriyle Timur da katılmaktadır.

Bu alıntıda yer alan bir başka önemli nokta, Timur’un dedesinden rivayet edilen ve kendi soylarından gelen sekizinci göbekten birinin “cihangir”, yani tüm dünyayı eline geçirebilecek kudrette bir çocuk olacağını vurgulanmasıdır. Cihan hâkimiyeti Türk kültüründe önemli yer tutan bir husustur. En eski dönem Türk yazılı eserlerinden biri olan Orhun Yazıtları’nda, Bilge Kağan cihana hâkim olmasını şöyle ifade eder:

“Tanrı gibi gökde olmuş Türk Bilge Kağan, bu çağda (tahta) oturdum. Sözümü sonuna kadar işit, bütün küçük kardeşim, yeğenim, oğullarım; bütün soyum, milletim! Sağdaki Şadpıt beyler, soldaki Tarkanlar; buyruk beyleri! Otuz Tatar, Dokuz Oğuz Beyleri! Milleti! Bu sözümü iyice işit, sağlamca dinle: İleri (Doğuda) gün doğusuna, beri (Cenupta) gün ortasına doğru, geri (Batıda) gün batısına, yukarı (Şimalde) gece ortasına doğru (olan yerler) içindeki milletler hep bana uymuştur. Bunca milleti hep düzelttim. Bu şimdiki gibi kargaşalık yok (olur); Türk Kağanı, Ötüken Ormanı’nda oturursa ilde bunalma olmaz. İleri (Doğuda) Şandung ovasına değin sefer ettim. Denize (kadar) değmedim. Beride (Cenupta) Tokuz Ersin’e değin sefer ettim. Tibet’e (kadar) değmedim. Geride (Batıda) İnci ırmağını geçerek Demir Kapı’ya değin çeri sürdüm. Yukarıda Yır Bayırku(lar)ın yerine değin çeri sürdüm. Bunca

yer(ler)e değin Türk adını yürüttüm. Ötüken ormanında (yabancı) sâhip yok imiş. İl tutulacak yer Ötüken ormanı imiş” (Banarlı, 2004: 61).

Orhun Yazıtları’ndan alıntılanan bu kısımda, Bilge Kağan’ın dört tarafta bulunan topraklara nasıl hükmettiği ve burada bulunan diğer milletleri hâkimiyeti altına alarak Türklük adına idare ettiği kendi ağzından anlatılmaktadır²⁷. Timur’un girdiği pek çok savaştan galip ayrıldığı ve Asya topraklarında bu şekilde pek çok topluluğu tebaası hâline getirdiği bilinmektedir. Yazar, Emir’in Hindistan üzerine gerçekleştirdiği sefer ile ilgili bir sahneyi aşağıdaki parçada anlatmaktadır ve Timur’un askerî dehası dile getirilmektedir:

“Tarih dediğimiz bilgiç ihtiyar, doğduğu günden beri birçok kumandanlar görmüştür. Fakat Timur’un eşine tesadüf etmemiştir. Timur, yerinde harikalar göstermeyi bilen bir başbuğdu. Gerçi kendisinden evvel yetişen Hanniballer, Sezarlar ve İskenderler yüksek kişilerdi. Harp sahalarında inanılmayacak şeyler yapmışlardı. Lakin onların hiçbirisi yaratma yolunda Timur kadar seçkin değildir. Bu Türk başbuğ, en büyük tehlikeleri en sade tedbirlerle gidermekte çok yüksek muvaffakiyetler gösterdi. İşte Hintlilerin binlerce fillik hücum kıtasını kıymetten ve ehemmiyetten düşürmesi de o yaratıcılık kudretiyle ilgili işlerden biridir.” (Tan, 2012a: 48).

Ordusunda filleri kullanması ile meşhur olan Timur, bu sayede pek çok savaşta galip gelmiştir. Dönemi için uygulaması zor ve sıra dışı bir fikir olan bu durum, yazar tarafından bir “Türk başbuğu”nun askerî dehası olarak okuyucuya aktarılmaktadır. Tarih sahnesindeki bir hükümdarın, kendisinden önce yaşamış olan farklı milletlerden pek çok görkemli komutanlarla karşılaştırılması, okuyucuya tarihî dönem içerisinde Türklere ait örnek bir şahsiyet olarak sunulmaktadır.

Timur’un idealize edilen bir kahraman olarak öne çıkarıldığı bir başka kısım, aşağıdaki alıntılardığımız parçada bahsi geçen ve Cürcani Seyyit Şerif’ten gelen bir mektupla İslamiyet’e yaptığı hizmetlerden ötürü hükümdarlığının kutlulanması hadisesidir.

“Din adamlarıyla bu kadar sıkı bir münasebet besleyen cihangir, Ömer Şeyh’in çıplak Hintli tarafından haber verilen şekilde ölümünü işittiği gün o yüksek payeli ve yüksek şöhretli hocaların reisinden, Cürcani Seyyit Şeriften bir mektup almıştı. Sey-

²⁷ Orhun Yazıtları’nda Türklerin cihan hâkimiyetinin yanında devlet teşkilatı hakkında da bilgi verilmektedir. “Devleti yapan, toprak ile insan unsurudur. Bu sebeple *Türk universalismus*’u, yani *Türk Dünya Devleti* ideali, Orhun yazıtlarının hemen girişinde anlatılmıştı. Yeryüzü, yani yağız yer ise, Türk devletinin dayandığı, bir toprak olarak kabul edilmişti: ‘Yukarıda gök, aşağıda da yer yaratıldığı; ikisi arasında insanoğlu yaratılmıştı. İnsanoğlunun üzerine ise, Türk kağanları, Bumin ve İstemi, kağanlar olarak oturmuşlardı’. Bu aynı zamanda, bir din inanışıydı. Türklerin bu din inanışının içinden de ‘devlet kavramı’ (*Staatsbegriff*) gelişmişti” (Ögel, 1982: 13-14). Bu teşkilatlanma yapısı, cihana hükmetme arzusunun da bir ifadesidir.

Yit Şerif, Hint'teki ateşperestlerin, putperestlerin ezilmesi münasebetiyle yazdığı bu mektupta Timur'u hakikatin yeryüzünde hamisi, naşiri ve müdafii olarak tebci ediyordu. Cihangirin 'pirim' dediği Şeyh Zeyneddin de mektubun sonuna ilave ettiği satırlarda, 'Doğrudur. Hakikat sende yaşıyor!' diyordu. (...) Timur gibi bir cihangiri bu kadar sevindiren, heyecanlandıran mektup, elbette okuyucularımızı da meraka düşürür. Biz, bu meraka saygı göstererek onu olduğu gibi yazıyoruz: 'Ey ulu Tanrı! Hakikati yükseltmek isteyenlere yardımcı ol. Onu terk edenleri sen de terk eyle. Hicretten bugüne kadar sekiz yüz yıl geçti. Her asırda Allah, doğru yolu eğri yürekliğin hücumundan kurtaracak bir kahraman gönderdi. Ulu Tanrı'ya çok şükür, bu sekizinci asırda o hizmeti Emir Timur'a, bu cihan kahramanına tevdi etti. 'Elimize gelen eserlerden öğreniyoruz ki birinci asırda doğruluğu ve ruh temizliğini müdafaa eden Ömer bin Abdülaziz oldu. (...) 'İkinci asırda hakikatin müdafii ve naşiri Memun'dur. (...) 'Üçüncü asırda hakkın müdafii Abbasilerden Muktedir Billah'tır. (...) 'Dördüncü asırda müminlerin müdafii Adidüddeve oldu. (...) 'Beşinci asrın hakikat kahramanı Sultan Sancar'dır. (...) 'Altıncı asırda Gazan Han var. (...) 'Yedinci asırda, Mehmet Hüdabende lakabını taşıyan Alcayto Han'ı görüyoruz. (...) 'Sekizinci asırda bu vazifeyi omuzlarında taşıyan Emir Timur'dur. O, yalnız ve yalnız hakikate hürmet ediyor, doğruluğu seviyor, doğruları yükseltiyor. Allah'ın mülkünde, Allah'ın rızasıyla hüküm sürüyor!' ” (Tan, 2012a: 64-67).

Romanda aktarıldığı üzere Emir Timur, inandığı değerleri “batıl”ı savunan mihraklar üzerine yaymak ve bu düşünceleri yeryüzünden kaldırmayı amaçlamaktadır. Farklı görüşlere mensup toplulukların bir arada yaşadığı Hindistan da bu sebeple Timur'un seferlerine hedef olmuştur. Kazandığı zafer sonrasında şeyhi olan Cürcani Seyyit Şerif'ten aldığı mektup, Türk hükümdarın hangi görev bilinciyle tarih sahnesinde yer aldığını ifade etmektedir. Bu mektupta İslamiyet'in ve Türklüğün her yüzyılda bir kahraman hükümdara nasip olduğu, her birinin bu görevi layıkıyla yerine getirdiği anlatılır. Cihangirlik ile paye kazanan Timur da bu hükümdarlar arasında anılır; İslamiyet'in ve Türklüğün o dönemdeki koruyucusu, hak olan düşüncenin yayılmasını sağlayıcı kudretli eli olarak konumlanır. İslamiyet'in yeryüzüne gelişinden itibaren her dönemde farklı bir hükümdarın eliyle yayılması ve korunması görevi, yaşadığı dönemde Timur'a nasip olmuştur. Aldığı mektupta geçen bu yöndeki ifadeler, Timur'un yaşadığı dönemdeki önemini anlatmaktadır.

Türk tarihinde son derece önemli olaylardan biri İstanbul'un fethidir. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren genel itibarıyla topraklarını batı yönünde genişletmiş ve bu an-

lamda en çok Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmiştir. İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'un ele geçirilmesi hem böylesi siyasi bir sorunun sona erdirilmesini hem de Hz. Muhammed'in bir hadisindeki müjdesinin yerine getirilmesini ifade etmektedir. Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu'nun *Kara Davud* romanından yapılan aşağıdaki alıntıda, şehri yavaş yavaş kuşatan Fatih Sultan Mehmet'in askerî ve siyasi dehası karşısında Bizans İmparatoru'nun yaşadığı çaresizlik anlatılmaktadır.

“İmparator Kostantin son derece buhranlı günler geçiriyordu. (...) Vlakerna'nın hâkim yüksekliklerinden Halici seyre daldı. (...) Vlakerna imparatorluk kilisesinin altınlı çanları saray halkını duaya davet ediyordu. Kostantin dertli dertli söylendi:

– Oh bahar! Ne güzel.. (...) Gökte bir bulut bile yok. Her şey gülüyor, bedbaht bir hükümdarın elemeleriyle ilgilenen kim? (...) Ayasofya'nın ayin taslarını satarak sadrazama yedirdiğim on beş bin dukadan bir hayır çıkmadı. Güya Orhan Çelebi'yi Murat'ın tahtına çıkaracaktı... Ne gezer! Bu İkinci Mehmet o kadar ele avuca sığmaz bir şey ki... Tahta çıkar çıkmaz, herkesin ağzına bir parmak bal çaldı, bizimle yaptığı muahedelere sadık kalacağına yemin etti. Macarları, Sırları birer bahane ile sağlam kazığa bağladı. Sonra, bir hamlede Karaman beyini amana düşürdü. (...) İşte Mehmet, Edirne'ye dönerken İzmit üzerinden Anadoluhisarı'na geldi. Burnumuzun dibinde günlerce ordusuna çadır kurdurdu. (...) ikinci bir kale yapmağa hazırlanıyor. Hem de kutsal Ayamihailos kilisemizin yanı başında!. (...) Gözlerini bir müddet Halic'in sakın ve ölgün sularına daldırdı. Sonra hatırına tuhaf bir şey gelmiş gibi gü-lümsedi:

– Fakat o kadar garip olacak ki... ‘Ayamihailos’ kilisesinin yanı başında ezan sesleri... Şu asırlar görmüş kilisenin yanı başında bir Türk kalesi! Bir asır önce biri çıkıp ta bunu söylemiş olsaydı muhakkak delidir diye taş tutarlardı. (...)

Bu sırada taht salonundan taraçaya açılan kapı önünde uzun boylu, iri yarı bir adam belirdi. (...) İmparatorun önünde eğilen adam, Bizans donanmasının başkumandanı Grandük Notaras'tı. Son derece yeisli olduğu görülüyordu. (...)

– Ağlıyalım hükümdarım... Ağlayalım. Siz de ağlayınız, Bizans, bütün Bizans, beşikteki çocuğundan bir ayağı çukurda ihtiyaçlarına kadar bütün kutsal şehir kan ağ-lasın.

– Fakat neden dük? Sebep?

– Edirne sultanı İkinci Mehmet’in emriyle Ayamihailos kilisesi bu sabah yerle bir edilmiştir...

– Dük... Teessürlerimiz ne kadar büyük olursa olsun hatalarımızı itiraf etmekten çekinmemeliyiz... Türkler Bizans’ı mahvetmek için canla başla çalışırken biz Bizanslılar, neden bu kadar uyuşuk, berbat insanlar oldu? (...) Niçin dindaşlarımızdan imdat aramıyoruz?” (Tepedenlioğlu, 1973: 195-198).

Bizans İmparatoru ile dönemin kudretli dükü Notaras arasında geçen bu sahnede, Bizans’ın İstanbul kuşatılırken Fatih Sultan Mehmet’in cesareti, dehası ve fetih konusundaki arzusu karşısında ne derece çaresiz ve siyasi olarak da açmazda olduğu görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet’in şehri kuşatması, surları genişletmesi, yeni kaleler inşa etmesi ve bir yandan da Bizans’ın önemli yapılarını yıktırması savaş başlamadan fiziki ve psikolojik olarak Bizans’ı zayıflatıyor görülmektedir. Bizans’ın Osmanlı’yı içeriden karıştırmak için yaptığı tüm oyunlara rağmen bir sonuç alamaması, halkın etraflarındaki kuşatma karşısında rehavet içerisinde olması, askerî olarak da devletin hem zayıf hem de Avrupa’dan destek alamıyor oluşu İstanbul’un fethine giden yolu kolaylaştırmıştır. Şartların bu yönde gelişmesinde, Osmanlı’nın gittikçe güçlenmesinde ve Bizans’ın çaresizlik içerisinde kalmasında başlıca etken ise siyasi ve askerî deha sahibi Fatih Sultan Mehmet’in kuşatma sürecindeki faaliyetleridir.

Tarihî romanlarda kahramanlar, kurgusal yapının bütünlüğünün sağlanması ve tarihsel gerçekliğe yaklaşılması noktasında oldukça önemlidir. “Tarihî roman, tarihin yeniden yansımaları değildir. Geçmişî fiksiyon yardımıyla yeniden yorumlamadır” (Çelik, 2002: 64) Bu bakımdan, tarihî romanlarda gerçek kahramanların yanında kurgusal bütünlüğün sağlanması amacıyla hayalî kahramanlara da yazar yer verebilir. Ancak bu noktada “(...) önemli olan, bireylere kendi tarihlerini hatırlatacak, maddi ve manevi değerlerini benimsetecek örnek kahramanlar oluşturabilmektir” (Alan, 2016: 51). Bu durum, edebî eserin bir sanat verimi olmasının yanında, arka planda aktarılması arzulanan düşüncelere de yer verilebilen bir zemin olmasından kaynaklanmaktadır.

Yazar, edebî bir kaygının yanında düşünsel bir aktarım arzusu da çoğu zaman taşıyabilir. Millî kimliklerin inşası sürecinde bir toplumun ulus bilincine yaklaştırılması ve aidiyetlerinin tanımlanması konusunda bazı düşünürler ve sanatkarlar da bu sorumlulukla hareket etmişlerdir. Bizim tarihî romanları incelerken belirlediğimiz ve kahramanlar üzerin-

den inşa edilen kimlik tanımlaması da işte bu arzu ve sorumluluk bilinci çerçevesinde değerlendirilebilecek anlatıları ifade etmektedir.

Tarihî romanlarda kahramanlar üzerinden okura yansıtılan kimlik özellikleri aslında yazarların okura aktarmak istedikleri aidiyet ve kimlik bilincini göstermektedir. “(...) kişi, sosyal ortamlarda kendi kişiliğini/kimliğini oluşturabilmek için diğer insanlarla olan benzerlik ve farklılıkları kullanmaya alışktır. Okurun bu alışkanlığı, kurgu dünyasını oluşturan yazara; istediği kahramanı benimsetme, istediği kahramanı da ötekileştirme fırsatı verir” (Alan, 2016: 51). Kahramana romanda yüklenen kimlik özellikleri, millî bilinci ifade eden ve diğerleri olarak tanımlanabilecek kitle karşısındaki farklılığı da bir anlamda ifade etmektedir. “Tarihî romanlarda bilginin sunulma tarzı, kahramanların kendi aralarındaki insanî ilişkiler çevresinde dile getirilir” (Çelik, 2002: 64). Böylece romandaki sosyal hayatın içerisinde yer alan kahraman; son derece doğal bir görünümde ve sahip olunması gereken kimlik özellikleriyle kurgunun etkileyici atmosferi içerisinde okurun huzuruna çıkar. Bizler ve ötekiler ayrımının öne çıkarıldığı bu kahraman profili, aslında yazarın arzuladığı kimlik özelliklerini aktarmadaki rolü sütünlenmiş olur.

İncelenen romanlarda ilk planda dikkati çeken özellik, kahramanların genel itibarıyla erkeklerden seçildiğidir. Bu durumun, çoğu zaman tarihî dönemde yaşamış hükümdarlar, askerler ya da savaşçılar olarak nitelendirebileceğimiz şahsiyetlerin romanlara konu edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Böylece yazarın ötekiler karşısında millî gururu artırma arzusu; fiziksel ve manevi açıdan güçlü, cengâver, tehlikeden korkmayan, toplumun karşılaştığı zorluklar sırasında sorumluluk almaktan çekinmeyen, töreye ve geleneklere bağlı, tarih bilincine sahip kahramanlarla pekiştirilmiştir. Çoğu zaman Müslüman olmayanlara karşı korku veren zekâ ve korkusuzlukta olan kahramanlar, bir bakıma millî kine de sahiptir. Müslüman olmayanların karşısına çıkarılan kahramanların millî bir bilince de sahip olduğunu belirtirken, Müslümanlığın Türk kimliğiyle çoğu zaman örtüştürüldüğünü ifade etmemiz gerekir. Böylece millî kine sahip olan kahramanlar, millî ve manevi değerleri çoğu zaman birlikte taşımakta, soy ve tarih bilincini bu şuurla yaşatmaktadır.

Romanlarda karşılaşılan kahramanların bir diğer özelliği de bayrak ve sancağa son derece duyarlı ve saygılı olmalarıdır. Bu unsurlarla millî değerler âdeta cismanileşmektedir. Türk bayrağının yere düşürülmemesi ya da bir yer ele geçirilince öncelikle sancağın buraya dikilmesi ve kahramanın bu anlamda son derece duyarlı olması, millî kimlik inşası bakımından bayrak ve sancağa yüklenen anlamı ifade etmektedir.

Romanlarda karşılaşılan kahramanların sahip olduğu bu özellikler, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki heyecanı yaşayan yazarların toplumda görmek istedikleri ulus bilinci-ne sahip insan profilini ifade etmektedir. Millî kin ve millî gurur, toplumun ötekiler karşıs-ında ulusal mevcudiyetin temini noktasında taşıması arzulanan değerlerdir. Osmanlı'nın son döneminde yaşanan ağır toplumsal travmalar, yazarları bu anlamda bilinçli okurlar meydana getirme arzusuna sevk etmiştir.

4. İdealize Edilen Tarihî Dönemler

Toplumların etnik olarak kendilerini kadim bir zeminde altın çağların ve tarihî olay-ların yaşandığı bir geçmişe bağlı hissetmelerinde, ulusal birlikteliği sağlayan ortak tarihî bir geçmişin varlığı son derece önemlidir. “‘Paylaşılan tarihî anılar’ dediğim şey de bir mit biçimine bürünebilir. Aslında modern öncesi pek çok halk için mit ile tarih arasındaki çizgi genellikle bulanıktır, hattâ yoktur bile” (Smith, 2014: 44). Yurt sevgisi etrafında gelişen kimlik arayışı subjektif algılamalardan ilham alan ve belli oranda mitik özellikler taşıyan bir duygu bağını ifade eder. Ortak değerler etrafında anlamlı kılınan coğrafi yerler ya da bölgeler, ecdadın ve tarihsel belleğin anlamlandırdığı topraklardır. Tarihî dönemde meydana gelen altın çağlar, bu topraklar ve şahsiyetlerle anlamlı hâle gelmiştir.

Etnik oluşumlarda “birleşme” ve “bölünme” şeklinde bir yapılanma görülmektedir. Bu oluşumlarda farklı birimlerin birbirine karışması sonrasında yeni bir yapının ortaya çıkması gibi etnilerin kendi içlerinde farklı gruplara bölünmesi sonucunda yeni yapıların ortaya çıkması da görülmektedir. Milletlerin tarih boyunca yaşadıkları göçler, sürgünler, savaşlar gibi olağanüstü olaylar millî kimliklerin pekiştirilmesine hizmet eden ortak tarihî belleğe ait unsurlardır. Ortak değerler üzerine kurulan kimlik profilleri, toplumsal olarak etkilenilen zor zamanlarda, birleştirici güç ve gölgesine sığınılan değerler birleşimi olarak ortaya çıkmaktadır.

“Milliyetçiler ‘kendi’ tarihleri ile sadece tarih uğruna değil, ‘kendi halkları’nın ülkesel geçmişlerine dair bir mitolojinin yeniden yorumuyla da ilgiliydiler. Başından sonuna dek bu temelde, edilgen bir etnin yerliliğin seferberliği, şiirsel mekânların işlenmesi ve altın çağların yadedilmesi yoluyla kültürel mirasın siyasallaştırılma sü-reciydi” (Smith, 2014: 197).

Smith'in bu ifadeleri, modern toplumlarda millî kimlik inşasının ortak tarihî bellekte yer alan önemli tarihî dönemler üzerinden nasıl hayata geçirildiğini ifade etmektedir. Aidi-

yet duygusunun pekiştirilmesi için bireylere, kadim geçmişlerine dönük millî duyguları pekiştirici örnek zamanlar, mekânlar, kahramanlar, idealler sunulur. Atalarının ne gibi zorluklar yaşadığını ya da ne gibi başarılar elde ettiğini kurgusal yapı içerisinde gören modern insan, hem aidiyetine bir dayanak noktası bulmuş olur hem de önce şahsı sonra da ortak değerleri paylaştığı ulusu adına gelecek kaygısını, idealleri paylaşır. Edebî eserler yoluyla millî kimliklerin inşa edilmesi de tam olarak bu birliktelik şuurunda kendisini gösterir.

Millî kimliğin inşası konusunda dönemin okuyucusuna millî kültürün en canlı, saf ve görkemli zamanları kurgusal yapı içerisinde aktarılır. Türklerin tarihî süreçte refah içerisinde yaşam sürdükleri, diğer devletlerden siyasi ve askerî olarak üstün oldukları, diğer toplumlara karşı medeniyet seviyesinde üstün geldikleri bazı tarihî dönemler, millî kimliğin inşası sürecinde okuyucuya kökenlerinden güç alabileceği altın çağ olarak yansıtılır. Bu bir anlamda tarihsel bir bilgilendirmeyi de içerir. Kökenlerine dair araştırma ve bilgilenmelerin önem kazandığı uluslaşma süreçlerinde insanların kendi millî kökenlerine ait atalarının bir zamanlar ne kadar görkemli çağlara vücut verdiğini bilmesi, millî kimlik inşası sürecinde topluma motivasyon sağlayan kurgusal yapı içerisindeki önemli bir unsur olarak kendisini göstermektedir.

M. Turhan Tan'ın *Cengiz Han* adlı romanında, tarihte kurduğu büyük ve güçlü imparatorlukla adı cihangir hükümdarlar arasında anılan Cengiz Han'dan bahsedilmektedir. Cengiz Han'ın kurduğu devletin Moğol - Türk karışımı sosyolojik bir yapıya sahip olduğu, hatta zaman içerisinde Türklerin kültürel, idari ve sosyal alanda hâkim oldukları kabul edilmektedir. “Cengiz devleti ilk devrelerde Moğollardan ibaret iken, kısa zamanda (...) Türk - Moğol İmparatorluğu şeklini almıştır. Çünkü, Türklerle meskûn hemen hemen bütün ülkeler bu devletin içine alınmış bulunuyordu” (Temir, 2001: 522). Cengiz İmparatorluğu'nun bilhassa Türk anane ve ıstılahlarına göre kurulan bir devlet olduğu, Türk ve Moğol kültürlerinin tarihin en eski dönemlerinden beri iç içe yaşadığı için neredeyse aynılaştığı genel kabul gören belirlemelerdir. Moğollar zaman içerisinde Türk kültürünü önemli ölçüde benimsemiş, İslamiyet'in de kabulüyle birlikte söz konusu iç içelik daha da artmıştır. Cengiz İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından İlhanlı, Altın Ordu, Çağatay, Sibir gibi yeni devletleri Türk kimliğiyle tarih sahnesine çıkması, Cengiz İmparatorluğu'nun Türk kültürü ve sosyal yapısı temelinde teşekkül ettiği görüşünü desteklemektedir. Romandan alıntılanan aşağıdaki parçada ise bu dönemde Macar yurduna yapılan akın ve bu akın sırasında Macarlarla yaşanan etkileşim hakkında romanda şöyle bir sahneye yer verilmektedir:

“Türkler, Macarları ve Macar yurdunu pek sevmişlerdi. Bu sevgide kan kardeşliğinin etkisi çok büyük olmakla birlikte Macarların çarpışmalarda gösterdikleri yiğitlik de güçlü bir etken oluyordu. Gerçekten Macarlar, Türklerin önünde gene Türklerle beğendirecek biçimde savaşmışlardı. (...) Türkler, dediğimiz gibi, Macar yurdunu da pek sevmişlerdi. Yekpare bir zümrüt gibi uzanıp giden yeşil Puzsta Ovası kendilerine hiç de yabancı gelmiyordu. Her Türk bu ovanın oynak zümrüt damarlarına benzeyen çimenlerine baktıkça geride, çok geride kalan kendi ovalarını hatırlıyordu. Orada, o ovalarda az mı at koşturmuşlardı, az mı yolkı dolaştırmışlardı... Ormanlar, Karpat sırtlarındaki o sıra sıra ağaç ülkeler dahi Altay’dakilere benziyordu. Subetay’ın Türkleri bu ormanları aşarken öz yurtlarında dolaşıyormuş gibi ruhi bir aşinalık seziyor, içlerine yabancılık çökmüyordu. Üstelik Macar dili de kendilerinininkini andırıyordu. Giyim, kuşanım da hemen hemen aynıydı. Bir Macar at koşumuyla Türk’ün kuşanı farksızdı. Türk’ün ‘çakan’ dediği ‘gürz’e Macarlar ‘koğuş’ diyorlardı ama gürz, gene gürzdü. (...) Macarlar da Türkleri beğenmiş, takdir etmişler ve her milleti imrendiren bu yiğit kitleye çarçabuk ısınmışlardı. Dillerinin dörtte üçünü anlıyor, âdetlerinde yabancılık bulmuyor, başkalarına ve mesela Almanlara karşı pek sert davranan galiplerin kendilerine güler yüz göstermelerinden ise son derece etkileniyorlardı. Bu karşılıklı ısınış, hızlı bir kaynayış yarattı, Macar yurdunda Türkler, öz yurt zevki buldu, kardeşçe oturdu, ağabeyce davrandı, kibarca alışveriş yaptı. Macarlar, galip orduya bol bol kız veriyor, kardeşlik temelini güçlendiriyorlardı. Türkler de onlara koyun, öküz, at satıyorlardı. Subetay’ın dönüşünde binlerce Macar kızı, değerli birer gelin sıfatıyla doğuya gitmiş, Altay eteklerinde ana olmuşlardı” (Tan, 2003: 298-300).

Cengiz Han’ın görevlendirdiği ordular Macar topraklarında kendi ülkelerine benzer coğrafi şartlar ve buranın insanında kendi kültürlerine benzer pek çok özellik bulmuştur. Fetih hareketi için Avrupa topraklarına gelen ordu, dil ve kültür birliği bulunduğu bir toplumla kaynaşmış ve karşılıklı olarak sosyolojik bir ilişki içerisine girmiştir. Farklı coğrafyada farklı şartlar altında gelişmiş ancak ortak pek çok kültürel unsura sahip iki toplumun kültür birliği sayesinde refah dolu bir süreç yaşaması, millî birliğin sağlanması durumunda ve öz kültüre ait unsurlara sahip toplulukların karşılaşması hâlinde örnek olabilecek dönemlerin yaşanmasına imkân sağlamıştır.

M. Turhan Tan’ın *Safiye Sultan* romanının konu edindiği XVI. ve XVII. yüzyıllar, Osmanlı’nın tarih sahnesinde belki de en güçlü olduğu dönemdi. Bu güç askerî başarıların

yanı sıra medeni olarak gelişmişlik seviyesinde ileride bulunmaktan da geliyordu. Bu anlamda, Osmanlılar söz konusu dönemde dünya siyasetinin gelişimine direkt olarak yön veriyor, Osmanlı'nın meseleler karşısındaki duruşu ilgiyle takip ediliyordu.

“(...) o devirde, İstanbul, bütün medenî dünya siyasetinin âdeta sıklet merkezi veya mihveriydi. Henüz siyaset sahnesine çıkmamakta bulunan İngilizler, İspanya'nın beynelmilel nüfuzunu yıkmak için İstanbul'a başvurdukları, elçi üzerine elçi gönderdikleri gibi Fransa, Türk Sarayı'nın teveccühünü kazanmak ülküsüyle boyuna hulûs çağıyor ve elçileri vasıtasıyla hiç durmadan kavuk sallıyordu. Rusya'nın on altıncı asırda, siyasî kıymeti yoktu. Moskova'daki çarlar, ancak Tatarların akınlarından şikâyet ve bir de ticarî müsaadeler koparmak maksadıyla İstanbul'a elçi yolluyorlardı. Avusturya, muntazaman vergi ödüyordu. Macaristan'ın üçte ikisi Türk bayrağı altındaydı. Moldavya, Transilvanya, Eflâk, Buğdan bölgeleri birer voyvodayla idare olunuyor ve Türk hazinesine vergi veren beyliklerden sayılıyordu. İran, birçok harplere sonra, prenslerden birini İstanbul'a rehine olarak göndermeyi kabul etmişti. Venedik, Türk siyasetine göre dümen kullanmaktaydı. Floransa ve Napoli, Türkiye teveccühüne mazhar olabilmek için -ellerinde keşkül- şu vezirin, bu vezirin kapısını çalıp duruyorlardı. Lehistan krallarını İstanbul seçiyordu ve bu devlet de Türk hazinesine vergi vermekle mükellef mahmûl hükümetler arasında bulunuyordu” (Tan, 2010b: 200).

Bu parçada yazar; dünya devletlerinin Osmanlı siyasetini nasıl takip ettiğini, Osmanlıların da dönemin uluslararası etkileşiminde ve siyasetinde ne kadar etkili olduklarını aktarmaktadır. Bu anlatı, Türklerin tarihin bir döneminde ne kadar üstün durumda bulundukları ve modern dönemde düşman olan bazı devletlerin geçmişte Türkler karşısında nasıl bir pozisyon belirlediklerini göstermesi açısından Türk kimliğini pekiştirici anlatıları barındırmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Gültekin* adlı romanında Türk tarihinde “Türk” adıyla kurulan ilk devlet olan Göktürklerle yer verilmektedir. Romanın başkahramanı olan Gültekin de bu dönemde cesareti ile adından söz ettirmiş, Türk kimliğini taşıyan örnek bir şahsiyet olarak aktarılmıştır. Romanın hemen ilk sayfasında Göktürkler tarafından dikilen ve Türk tarihinin en eski verimlerinden biri olarak kabul edilen Orhun Yazıtları'ndan sadeleştirilerek alınan aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir:

“Büyük Türk ulusu!

Bayrağın solmuştu, sana bayrak;
Yurdun satılmıştı, sana yurt;
Dilini kaybetmiştin, sana dil verdim.
Aç kalan karnını doyurdum.
Çıplak kalan sırtını giydirdim.
Orhun BARKI

Bilge Han” (Kozanoğlu, 2003: 6).

Yazar, Türk gençliğinin millî duygularını kuvvetlendirmek amacıyla kaleme aldığını söylediği eserin girişine aldığı bu ifadelerle hem Türk kültürünün en eski yazılı kaynaklarına atıfta bulunmuş hem de neredeyse maddi ve manevi tüm varlığını kaybetmiş bir toplumun bir hakan önderliğinde bu dönemde yeniden ayağa kalktığını göstermiştir. Bayraksız, yurtsuz, dilsiz ve aç kalmak bir ulus için çöküşün tam anlamıyla bir ifadesidir. Ancak millî benliğine sarılan Türk ulusu tekrar birliğini ve dirliğini sağlamayı başarmıştır. Gök-türklerin birliklerini sağlayarak tarihte adından söz ettirecek kudrette bir devlet yapısına kavuşmaları, Türk toplumuna örnek bir tarihî devir olarak sunulmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Seyit Ali Reis* adlı kitabının hemen girişinde yer alan aşağıdaki alıntı ise 1400’lü yıllarda Türklerin durumunu özetlemektedir.

“XV. yüzyılda Türk ulusu hemen hemen 7 iklimi idare ediyordu. Moskova’dan Afrika çöllerine, Kore’den Viyana’ya kadar bugün içinde 21 devletin yaşadığı alanı Rumî denilen Osmanlı Türkleri, Hindistan’ı kuzeyden gelen ve Çağatayî denilen Türk devletleri, Fas, Tunus ve Cezayir’i Anadolu’dan göç eden Türk korsanları idare ediyorlardı. Ve bu yerler, dünyanın o zaman en uygar ve en kolay yaşanılan yurtlarıydı. Bu roman o gün birbirleriyle boğuşan ve birbirini çekemeyen Türk milletlerinin hikâyesidir” (Kozanoğlu, 2008b: 4).

Yazarın tarihsel gerçeklikten yola çıkarak eserin girişine aldığı bu ifadelere göre; Asya, Avrupa ve Afrika’daki pek çok ülkede Türk hâkimiyeti söz konusudur. Böylesi geniş bir coğrafyaya yayılan Türk hâkimiyetinin sağlandığı yerlerin “en uygar ve kolay yaşanılan” ülkeler olduğunu belirtilmektedir. Tarihî dönem içerisinde örnek bir zaman diliminin okuyucuya sunulduğu bu yıllarda, Türk toplulukları aynı zamanda birbiriyle mücadele içerisindeydi. Böylece yazar, hem Türklerin ortak tarihî geçmişlerindeki parlak bir döneme

hem de birbirleriyle mücadele içerisine girip güçlerini zayıflatabileceklerine işaret etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybettiği, siyasi ve askerî olarak hızla gerilemeye başladığı ve “Lale Devri” olarak adlandırılan dönemde tahtta bulunan III. Ahmet zamanı ve bu dönemdeki ordunun durumunu Abdullah Ziya Kozanoğlu *Patronalılar* adlı romanında şöyle anlatır:

“Mehter takımı bu alayın büsbütün güzelleşmesi için durmadan miskalları, davullar, neyzenleri, çengileriyle çın çın sokakları inletiyordu. Son zamanlarda Türk milletinin başına geçenler, bu cihangir, bir zamanlar dünyaları kendisine dar gören milleti, hep böyle İstanbul sokaklarında mızıka ile zıpzıp zıplatıyor, sonra da düşman önünde talim ve terbiyesiz askeri zıbartıp milletin asırlık lekesiz ününü ayaklar altına alıyorlardı. Bir zamanlar şöhet-i cihangiranesi dillere destan olan, dört ülkeye söz geçiren ‘Türk’ ismi, artık çok değersiz, ağza alınması çirkin bir isim olmuştu. Türkler, başlarında bir Oğuz Han, bir Gültekin, bir Attilâ, bir Cengiz, bir Fatih Mehmet, bir Selim ve Süleyman oldukça dağları yarmış, nice bin kere bin, çelik zırhlar kuşanmış, kahraman orduları önüne katıp da Çin’den Orta Avrupa’ya kadar cihanı sancakları önünde titretmişlerdi. Şimdi ise ordu hava ve hevesine karşı koyamıyan, bu şehvet bunağı padişahlar önünde mızıka ile köçekler gibi zıplıyordu. Donanma-yı hümayun ve alay, Beşiktaş’ın önünden geçiyordu. Bir zamanlar gene bu milletle, gene bu donanma ile gene bu sancağı çekip (Şarlken) gibi yüce imparatorları sarayında titreten Barbaros eğer mezarından başını kaldırıp bu maskaralığı görebilseydi, kim bilir torunlarına nasıl lanet okurdu” (Kozanoğlu, 1962: 153-154).

Ordunun disiplin yönünden ne kadar zayıfladığı ve ahlaken çöküntü içinde olduğu, ülkenin ve askeriyeinin güçlü olduğu geçmiş dönemlerle mukayese edilerek gözler önüne serilir. Kozanoğlu, romanın bu kısmında okuyucuya kötü olanı daha net göstermek için Türklerin her anlamda üst seviyede oldukları altın çağları örnek olarak göstermektedir. Bu bağlamda bilhassa Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk millî kimliğinin toplum tarafından içselleştirilmesi amacıyla söz konusu değerler bütününü ifade eden, kurgusal yapı içerisinde Türk kimliğini pekiştirecek unsurlara yer verilmiştir. Örnek teşkil edebilecek altın çağ ve kahramanlar öne çıkarılmış, iyi ve doğru olan, yeni kurulan devletin vatandaşlarına özgüven sağlayacak tüm olumlu özellikler Türklükle ve Türk olanla özdeşleştirilerek bu eserler içerisinde ele alınmıştır.

Ortak tarihî bellekten gücünü alan millî kimlik inşasında, bir milletin tarihindeki önemli devirler modern dönem okuruna millî değerleri besleyecek şekilde sunulur. Ulusal birlikteliğin sağlanmasında aynı kökene sahip ve aynı tarihî geçmişi paylaşan modern toplumun, tarihindeki görkemli dönemlerden motivasyon sağlaması kimlik ve aidiyet bilinci için önem arz eder. Ortak gelecek kaygısı, umudu ve ortak çıkarları paylaşan ulusların geçmişlerindeki altın çağlarla ilgili yaşanmışları öğrenmesiyle birlikte hem toplumun birbirine olan kenetlenmesi pekişmekte hem de benlik duygusu çerçevesinde atalara duyulan mensubiyet aidiyet güçlenmektedir.

Türk toplumunun millî kimliğini inşa etme süreci de geçmişteki altın çağlarını öğrenmesini ve içselleştirmesini gerektirecek sancılı süreçlerin yaşandığı bir dönemin ardına tekabül etmektedir. “Kimlik, bir toplumun tarihte aldığı yol sonucunda ortaya çıkar. Tarihte aldıkları yol itibarıyla büyük bir hamule yüklenmiş olan kimlikler vardır ve Türklük de bunlardan biridir” (Ortaylı, 2017: 41). Türk tarihinin köklü bir geçmişe sahip olması, kimlik inşasını da bu tarihî geçmişle birlikte değerlendirerek modern döneme aktarmayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, incelenen tarihî romanlarda da Türk tarihinin idealize edilebilecek pek çok farklı dönemi romanlara konu edilmiştir.

Romanlarda genellikle Türklerin askerî, siyasî ve ekonomik anlamda güçlü olduğu tarihî dönemler konu edilmiştir. Bunun yanında, okura çarpıklık ve yozlaşmanın yaşandığı dönemlerle ilgili anlatılar da aktarılmış, bu dönemler geçmişteki altın çağlarla mukayese edilmiştir. Altın çağların genel itibarıyla özellikleri; teknikte, sanatta, ekonomide, askeriyede ve siyasette başarılı ve ileri seviyede olunmasıdır. Türklerin güçlü devletler kurdukları dönemler bu özellikleriyle öne çıkarılmıştır. Bunun yanında, ötekilere karşı söz konusu alanda üstünlük kurulması, şiddetli yoksunluk ve yıkım dönemlerinden toplumsal birliktelikle çıkılması ve medeni anlamda gelişmişliğin elde edilmesi bu idealize edilen dönemlerin genel görünümünü ifade etmektedir. Yazarların söz konusu görkemli dönemleri romanlarında ele alması, okura kimlik duygusunu pekiştirecek motivasyonu sağlama amacı taşımaktadır. Aynı zamanda bu dönemlerin yazarlar tarafından dile getirilmesi, arzulanan ideal gelişmişlik seviyesini de bir alanda ifade etmektedir.

5. İdealize Edilen Zaferler ve Başarılar

Tarihî geçmişin uluslaşma sürecinde gündeme getirilmesi ve millî kimlik duygusunu kazanan bireylere kökenlerine dair bilgiler ışığında millî şuurun sağlanmasında ataların ba-

şarıları ve kazandığı zaferlerin edebî metin içerisinde işlenmesi önemli bir yer tutar. Ulus olarak bir başarı elde etme, diğer toplumlardan farklı ve üstün olduğu duygusunu arzulayan kimlik inşası sürecindeki topluma geçmişte kendi milletinden olan timsal karakterdeki kişilerin elde ettiği askerî zaferler, diğerlerine karşı elde edilen ezici üstünlük, devleti bu zaferler eşliğinde görkemli günler yaşaması ve geniş sınırlara erişmesi, ataların kazandığı zaferler sonucunda medeniyete öncülük edecek küresel bir güce hayat veren devletlerine katkıda bulunmaları ve kendi milletlerine ait olan devletlerinin bu zaferler ve başarılar sayesinde görkemli bir geçmişe sahip olması kimlik inşası sürecinde millî duyguları besleyici bir konudur.

Uluslaşma sürecinin modern toplumlarda başlaması, genellikle modern tarih çalışmalarının da iltifat görmesiyle eş güdümlü şekilde kendisini gösterir. Modern tarih çalışmaları, bilgi ve belgeye dayalı bir şekilde, arkeolojik incelemeler ve bulgularla incelemelerini sürdürür. Bilhassa XIX. yüzyılda, bilim ve teknikteki gelişmelere bağlı olarak, tarih çalışmalarının da kapsamı genişlemiş ve bakış açısı değişmiştir. Klasik dönem tarih anlayışının hanedanlık tarihlerine dayanan bakış açısı, milliyetlerin belirginleşmesiyle kapsam değiştirmiştir. Toplamların millî değerlerine dayalı olarak en eski dönemlerine kadar uzanan tarih incelemeleri, yeni aidiyet dayanaklarının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Milliyet esasına dayalı olarak geliştirilen tarih çalışmaları, toplumların ortak bir tarihî geçmişe sahip olduğunu ve bu ortaklığın millî kimlikleri üzerinden anlam kazandığını göstermiştir. Ortak bir geçmiş paylaşma düşüncesi, milliyetçilik düşüncesi çerçevesinde bir araya gelmiş toplumların birlikteliklerini ve kardeşlik duygularını pekiştirmiştir.

Tarih çalışmalarının milletlerin gelişimine olan katkısı, zamanla düşünürlerin ve sanatkârların ilgisini çekmiş, tarih konulu çalışmalarda önemli bir artış gözlemlenmiştir. Bu anlamda, edebiyatta da tarihin işlenmesi ve kurgusal dünyaya konu edilmesi gittikçe iltifat gören bir saha hâline gelmiştir. millî gururun yüceltilmesi ve millî değerlerin motivasyon sağlayıcı bir şekilde topluma mal edilmesi gündeme geldiğinde, edebî eserlerde tarihî zaferlerin işlenmesi son derece cazip bir konu olmuştur. Hamasi duyguların işlenmesine el veren bu konu, kurgusal kahramanlar ve olaylarla desteklenmiş, bir anlamda tarihsel gerçekliğe dayanarak ortak değerlerin pekişmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, ortaklıklardan gücünü alan modern ulus-yapısını meydana getiren kimlik tanımlamalarında tarihî dönemlerde elde edilen zafer ve başarılar, hem birliktelik duygusunu pekiştirmiş hem de ulusun gelecek umutlarını artırmıştır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Bizans'ın Son Günleri* adlı kitabında, Türk tarihinde önemli bir yeri olan İstanbul'un fethine giden süreç anlatılmaktadır. İstanbul'un fethi öncesindeki hazırlık safhası ile dünya tarihindeki önemli askerî olaylardan biridir. Siyasi ve medeniyet tarihi açısından da aynı önemi yeni bir çağın başlamasına vesile olacak derecede göstermiştir. Böylesi önemli bir askerî harekâtın Fatih Sultan Mehmet öncülüğündeki hazırlık safhasında Bizans İmparatoru'nun kuşatma altında bir ülkenin hükümdarı olarak düştüğü durum şu şekilde anlatılmaktadır:

“Konstantin o sabah ilk defa olarak, hissiyatına hâkim bir kumandan düşünceyle hareket etmeye ve tehlikeyi yakından görmeye başlamıştı. (...) Bizans imparatoru, Osmanlı Devleti'ne müracaat ederken, Sultan Mehmed, Veziriazam Halil Paşa ile beraber, inşaatı henüz tamamlanmış olan yeni hisara teftişe gelmişti. Lomokopiya'da inşa edilen bu muazzam kaleyi Bizans köleleri uzaktan hayretle seyrediyorlardı. (...) Konstantin, padişaha gönderdiği mektupta Osmanlı Türkleriyle daima dost kalmak istediğini ve padişaha en sadık kölelerinden biri gibi bağlı kalacağını bildirdikten sonra, mektubunu şu satırlarla bitirmişti: ‘(...) Köylülerin tekrar köylerine gidebilmeleri ve mallarına sahip olmaları için zatı şahanelerinin her türlü arzularını yerine getirmeye hazır olduğumu arz ederim. Şahsıma gelince, dostluğumuzun devamı için sur dışındaki tebaanın verdiği vergilerin bir mislini de Osmanlı Devletine vermeye hazır olduğum gibi, ebediyen zatı şahanelerinin de en sadık kölesi olarak kalacağımı arz ederim.’

Konstantin'in mektubunu götüren memurlara Sultan Mehmed şu cevabı vermiştir: ‘İmparatorunuza söyleyiniz, benim ve askerlerimin, tebaanızdan bir kimsenin malında ve canında gözümüz yoktur. Ben kendi toprağında ufacık bir hisar inşa ettirdim. Telaş ve heyecana hiç lüzum yoktur! İmparatorun teklifine gelince: Osmanlı Devleti'nin aç ve sefil Bizans köylülerinin sırtından temin edilecek olan vergilere ihtiyacı yoktur. Türklere para vereceğiz diye zavallı halka baskı yapmasınlar, imparator, bir köle gibi bana sadakat göstereceğine, memleketine bağlı bir hükümdar olarak kalsın!’ ” (Sertelli, 2006: 88-89).

Kuşatma sürecinde İstanbul halkının son derece korku ve endişe içerisinde olduğu, Bizans yönetiminin de bu durum karşısında ne yapacağını çok da bilemediği görülmektedir. Bizans İmparatoru uzlaşma yolunu seçmekte, halkının vergi vermesini teklif etmekte, hatta Fatih Sultan Mehmet'e “köle” olma derecesinde aczini ifade etmektedir. Böylesi ağır bir kuşatma hakkında Fatih Sultan Mehmet'in son derece mütevazı bir duruş benimsemesi,

Bizans İmparatoru'na bir hükümdara yakışacak şekilde davranmasını tavsiye etmesi hem Türklerin Bizanslılara karşı üstünlüğünü göstermekte hem de İstanbul gibi bir şehrin fethinin ne kadar kapsamlı ve askerî deha isteyen bir harekât, elde edilen zaferin ise ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *İstanbul'u Nasıl Aldık?* adlı romanında, şehrin fethine gidilen süreçte Fatih Sultan Mehmet öncülüğündeki hazırlıklara değinilmektedir. Tarihin en önemli olaylarından biri olan bu fethin gerçekleşmesinde o zamana kadar kullanılmayan pek çok askerî aracın ve tekniğin kullanılması, deha gerektiren stratejilerin geliştirilmesi önemli etkenlerdir. Türk ve İslam tarihi açısından fethin önemini; Anadolu'nun Türkleşmesi ve medeniyetlere beşiklik yapmış bir şehrin ele geçirilmesi ve Hz. Muhammed'in bu şehrin ele geçirilmesini bir müjdeyle haber vermesi belirlemiştir. Romandan alıntılanan aşağıdaki parçada kuşatmanın hazırlık safhasında padişahın gösterdiği hassasiyeti ve ideali yansıtan sözleri şu şekilde aktarılmaktadır:

“Sultan Mehmet, Bizans'ı o vakte kadar böyle yüksek bir yerden seyretmemişti. Etrafı, üşüyünciye kadar.. donuncıya kadar temaşa etti. Uzakta.. Kızkulesi açıklarında, Tiflopolis'ten iç limana doğru ufak bir geminin gittiğini gördüler. Padişah, gök gürültüsüne benzeyen korkunç bir sesle haykırarak:

– Firuz.. Bak! -dedi- uzaktan şehre doğru giden şu gemiyi gördün mü?

Firuz ağanın canı sıkılmıştı.

– Ben her gece etrafı tarassut ediyorum, padişahım! Fakat...

– Siz uyuyorsunuz, Firuz! Bu kaçakçılığın önüne geçmek için Anadolu sahilini her gün topa tutmalı ve Tiflopolislilerin gözlerini yıldırmalı.. Anladın mı?

Sultan Mehmet, gece yarısı uzaktan giden gemiyi görünce hiddetinden yumruklarını sıkarak, kulenin tepesinden nihayetsiz boşluklara doğru haykırmağa başladı:

– İsteddiğiniz kadar kaçakçılık yapınız... İsteddiğiniz kadar mukavemet etmeğe çalışınız! Günün birinde, güvendiğiniz surların üstünde Türk bayrağının dalgalandığını göreceksiniz! Vizantiyon'un esrarengiz tılsımı, artık esirgeme kuvvetini kaybetmiştir. Bizanslıların beklediği halâskâr benden başka kimse değildir” (Sertelli, 1930: 29).

Tüm engelleme ve kuşatmaya rağmen Bizanslıların bu şekilde ticari hayatlarına devam ettiğini görmek padişahı oldukça hiddetlendirir ve Türk bayrağının en nihayetinde

şehrin surlarında dalgalanacağını haykırır. Padişah yaklaşan zaferden oldukça emindir. Dünya tarihinin önemli bir bölümünde etkisini göstermiş bir devletin tükler tarafından böylece yavaş yavaş ele geçirilmesi, yeni bir çağı başlatacak önemde bir zaferin elde edilmesi Türklük duygusu bakımından oldukça önemlidir. Fatih Sultan Mehmet'in bu duruşu, Türklerin üstünlüğünü gösteren ve millî duyguları besleyen bir tavidir.

İstanbul'un fethi sırasında Türklerin üstün bir strateji ve gelişmiş bir askerî teknik olarak gerçekleştirdikleri gemilerin karadan yürütülmesi hadisesi, şehrin ele geçirilmesindeki önemli kırılma anlarından birini ifade etmektedir. Bu hadise, aynı zamanda elde edilen zaferin de büyüklüğünü pekiştirmekte, gerekli şartların bir araya gelmesi durumunda Türklerin askerî ve teknik konularda ne derece üstün olabileceklerini göstermektedir. Bizans'ın kuşatılması sırasında gerçekleşen bu tarihî hadise romana şu ifadelerle alınmıştır:

“Sultan Mehmet, bir gece, cephelerde günlerden beri devam eden sükûnet ve ataletle nihayet vermişti. Galata surlarının arkasından (Ayakozma) manastırının karşısına kadar yapılan yoldan, o gece, sabaha karşı kaydırma ameliyesi hitam bulan seksen parça Türk gemisi (Haliç)e indirilmişti. Gemilerin yağlı kalaslar üzerinden kayarak geçişi, askerler için çok neşeli ve eğlenceli bir manzara arz ediyordu. Gemiciler türkû çağırıyor, yollarda borular ve davullar çalınıyor, Türk donanması âdetâ karadan denize tahvil ediyordu. Bu da gösteriyordu ki, Türklerin düşmandan hiç pervaları yoktu. Filhakika, Türklerin bu dâhiyane azimleri, parlak bir muvaffakiyetle neticelendi. Gemiler bir buçuk fersah mesafeyi geçerek, kâmilten (Haliç)e inmişlerdi: Rumlar, Türk donanmasını Haliçte görünce dehşet ve hayret içinde kaldılar. Neticeyi tamamlamışlardı. Bizanslılar için denizden imdat almak artık imkân haricindeydi. Hattâ, bu vaziyete göre, bütün Bizans donanması da ıskat edilmiş demektir. Surların Haliç tarafındaki kısımları müdafaa edilmeyecek derecede harap olmuştu. Bizanslılar, limanın ağzındaki zincire ve limandaki donanmalarına güvenmişlerdi. Karadan kaydırılarak denize indirilen gemilerin karşı sahilde sıralandıklarını uzaktan seyreden halk, bilhassa Haliç sahilinden şehir dahiline doğru kaçışmağa başlamışlardı” (Sertelli, 1930: 73-74).

İstanbul, fethedilmek için muhasara edilirken, bu dönemde şehirde yaşayan halkın savaşı nasıl beklediği, batıl inançları, içinde bulundukları psikolojik durum ve Türklere karşı bakışları şöyle ifade edilir:

“ ‘...Yarın bütün kollardan hücum edeceğiz. Muharebede aslan gibi dövüşen Tımar erleri Subaşı, Subaşılar Sancakbeyi, Sancakbeyleri ise Beylerbeyi olacak ve evlât ve ahfadı kıyamete değin taltif ve in’âm edilecektir.’ S.M. – 27 Mayıs —

Sultan Mehmet tarafından imzalanan bu irade, 27 Mayıs sabahı bütün orduya ve karakollara tebliğ edildi. İmparator Kostantin Bizans surlarını müdafaa eden askerlerin maneviyatını takviye etmek için, sokaklarda başıboş dolaşan halkın önüne geçerek nutuklar iradına başlamıştı. Türk kahramanlarının bütün cephelerden umumi taarruza geçmeleri, Bizanslıları şaşırtmıştı. (...) İpodromun önüne kalın harflerle yazılmış olan şu beyannameyi yapıştırmışlardı: Koşunuz! ‘...felâket yağmuru henüz dinmedi. Memleketini sevenler surlara ve harbe muktedir olamıyanlar da mabetlere koşsunlar; Allah’ın gazabından kurtulmak için sokaklarda yalınayak dolaşınız ve nefsinizi bütün dünyevî lezaizden mahrum kılarak ‘Rab’bın af ve himayesine mazhar olmağa çalışınız!’ – 27 Mayıs —

Garip bir tesadüf eseri olarak, Türk cephesinde Sultan Mehmed’in neşrettiği irâde ile Bizanslıların ilân ettikleri beyanname aynı güne tesadüf etmişti. (...) Bizans tam manasile perişan bir haldeydi. (Bizans)ın Senatosu, zabıtası, saray erkânı bir araya toplanarak sokaklarda dolaşan ve ayinlerde ağlayıp bağırان kadın ve çocukların tezarruatına iştirak ediyorlardı. (...) Kızkulesi önündeki Türk donanmasının azamet ve heybeti karşısında korkarak kaçıyorlardı. Batıl itikatların esiri olmaktan kurtulamıyan halkın bir kısmı hâlâ:

- Cin orduları nerdeyse gelecek!
- Semavî bir felâket Türk ordularını bir gece içinde mahvedecek!
- Hristos gökten inecek ve Bizanslıları muhasaradan kurtaracak gibi manasız ve gülünç ümitlerle sevinerek bekliyorlardı” (Sertelli, 1930: 126-128).

İstanbul halkı, Türklerin muhasarayı gittikçe genişletmeleri ve şehre giriş çıkışları kontrol etmeleriyle birlikte gittikçe daha fazla korkuya kapılmış, hurafelerle karışık kurtuluş hikâyeleri hızla yayılmıştır. Kuvvetli surların ardından yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş olan şehir hem bu özgüven kabından hem de Avrupalılardan beklenen yardımın gelmemesinden oluşan hayal kırıklığıyla yaklaşan hezimetini en derin şekilde hissetmeye başlamıştır. Kuşatmanın tamamlanmasıyla birlikte Fatih Sultan Mehmet şehrin alınması için orduya hareket emri vermiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında Türk tarihi açısından son derece önemli olan bu fetih, şu şekilde anlatılmaktadır:

“29 Mayıs gecesi bütün hazırlıklar ikmal edilmişti. Askerin galeyanı ancak Bizans’a girmekle teskin edilecekti. Sultan Mehmet o gece bütün cepheleleri dolaştıktan sonra, gece yarısı otağına döndü. Bütün saray erkânı, vüzera, beyler ayakta dolaşıyorlardı. Padişahın verdiği talimat tatbik edilmeğe başlanmıştı. Evvelâ Romanos kapısından hücumla başladılar. (...) İki taraftan atılan güller, gökyüzünü simsiyah barut bulutlarıyla korkunç bir şekle sokmuştu. Türk askerleri topçu ateşi altında, eski mevzilerini terk ederek, surlara doğru ilerlediler. Askerin hep bir ağızdan şakılar söyleyerek haykırışları, diğer cephelelerdeki kuvvetleri de galeyana getiriyordu. Aynı saatte, Haliç’te de kıyametler kopuyor, Türk donanması, çoktan beri hazırladığı köprüden, top ateşi altında İvansaray’a doğru asker çıkarma ameliyatına devam ediyordu. İç liman sahilinde ehaliden bir fert yoktu. Herkes korkudan evlerini ve sahilhanelerini boşaltarak İpodrum ve Akropolis civarına yerleşmişlerdi. Türk topçularının her zamankinden çok daha fazla top atmağa başladığını gören Bizanslılar, bu gece hücumundan harbin kızıştığını anlıyarak kiliselere koşuyorlardı. (...) Sultan Mehmet, uzaktan Türk bayrağının, düşman surları üzerinde dalgalandığını görerek Allah’a hamd etti. (...) Türk topçularının ateşle tamamen harap olan surun bu kısmı büyük direklerde ibaret setler ve çalı çırpı ile örülmüştü. Türk kahramanları bu noktaya vassıl olur olmaz düşmanla göğüs göğüse çarpışmakta olan iki bölük Türk askerini müşkül vaziyetten kurtarmışlar ve kılıçlarla şiddetli bir kavgaya tutuşmuşlardı. Bir taraftan Türkler vaziyete hâkim olarak, ay yıldızlı bayrağı yükseklerde dalgalandırıyorlar, bir taraftan da Bizanslılar galip gelerek set üzerine çıkmağa ve Katalanların yardımıyla aynı noktayı muhafazaya muvaffak oluyorlardı. Dünyanın en heyecanlı harp sahnelerinden birini teşkil eden bu harp ve zapt hâdisesi üç saat içinde birkaç defa tekerlür etmişti” (Sertelli, 1930: 134-137).

Fatih Sultan Mehmet’in önderliğindeki Türk ordusu, uzun süren hazırlık safhasının ardından harekete geçmiştir. İstanbul’un fethinde padişahın geliştirmiş olduğu stratejiler öne çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmet, romanda ele alınan fetih hareketi süresince Türk kimliğine sahip bir önder konumuyla öne çıkarılır. İstanbul’un fethi, Bizans İmparatorluğu’nun yıkılmasını sağlamış, sosyal ve kültürel etkileri yeni bir çağın başlamasına sebep olmuştur. Türk ve dünya tarihi için son derece önemli olan bu olayın romanda ele alınış şekli, Türk millî kimliğini pekiştirici bir özellik göstermektedir.

İskender Fahrettin Sertelli’nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* adlı romanında Türklerin en eski dönemlerine gidilir, binlerce yıl önceki sosyokültürel ortam ele alınır. On bin yıl

önce Baygöl kıyılarında yaşadıkları kitabın başında ifade edilen Türk kabilelerinin Çinlilere karşı kazandıkları kahramanlıklarla ilgili romanda şöyle bir parça yer almaktadır:

“Türkler, Çinlileri (Ço-U) sülalesinin yaşadığı topraklara kadar kovalamışlardı. İhtiyar (Çong-Ti) kırk yıl evvel dağılan sülalesini tekrar toplıyarak eski yurduna geldikten sonra, ilk yaptığı işlerden biri de, etrafına topladığı adamları derhal silahlandırmak olmuştu. Birleşik Türk akıncılarının önünde hiçbir kuvvet dayanamıyordu. Çong-Tinin yolda derleyip toparladığı Çinlilerin adedi gittikçe çoğalmıştı. Fakat bunların birçoğu mukavemetsiz ve silahsız kimselerdi.

– Türkler geliyor...

Sözünden ürkeren mütemadiyen kaçmışlardı. Akıncıların en önünde Elagözlerin cesur ve atılgan delikanlıları görünüyordu. Türk akıncıları Çin topraklarını karabulut gibi sarmışlardı” (Sertelli, 1933a: 157).

Türklerin en eski dönemine ait tarih anlatılarında genel itibarıyla yer alan başlıca mücadele edilen millet Çinlilerdir. Bu durumun sebebi, tarihî kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Türklerin tarih sahnesine çıkışları Orta Asya topraklarına dayanmakta, en eski dönemlerden itibaren de bu topraklarda Çinliler ile mücadele içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Millî kimlik inşası bağlamında incelenen romanlarda da Türklerin en eski dönemlerine değinen anlatılarda Çinlilerle girişilen savaşlar, onların kurdukları düzene karşı Türklerin direnmeleri, Çin içlerine yapılan akınlar ve çeşitli zamanlarda esir düşülmesi sonrası verilen bağımsızlık mücadelesi bu anlatıların genel görünümünü oluşturmaktadır. Bu parçada da Türklerin yaptıkları akınlarla Çinlileri nasıl zor durumda bıraktıkları ve üzerlerinde büyük bir korku uyandırdıkları anlatılmaktadır.

“Son (Ço-U) muzafferiyetinden sonra, Çinliler Türklerden o derece yılmışlardı ki, bir Türk atlısı bir Çin köyünden geçerken bütün köylüler kulübelerinden dışarıya çıkarak Türk atlısının geçtiği yerlere yüzlerini sürerler, saatlerce alınları yerlerde, hareketsiz kalırlardı. Bazı köylerde de (Türk)e mabut gibi taparlar, ayaklarına kapana-rak şöyle yalvarırlardı. ‘Bastığın yerde biten mahsuller ambarlarımızı dolduruyor. Yurdu-muza girdiğin günden beri karnımız doymağa başladı. Sakın bizi bırakıp gitme...! Her sene köylerimizde seni görelim. Mahsul toplarken uğurlu ayağının bastığı yerlere alnımızı sürüyoruz, ey halaskâr, sen bizi unutma!’ Türkler, Çin topraklarında çarçabuk yeni nizamlar kurarak yerlilerden muntazam vergi almağa ve boş araziye işsizlere sürdürmeğe başlamışlardı. Akıncılar büyük yaylaya doğru düzülürken, Ço-

Udan cenuba kadar imtidat eden bütün Çin toprakları Türklerin idaresine geçmişti” (Sertelli, 1933a: 190-191).

Türklerin gerçekleştirdikleri akınlarda başarıya ulaştıkları ve Çinlilerden elde ettikleri topraklar üzerinde tarım faaliyetleri ile birlikte vergilendirmeye de geçtikleri anlatılmaktadır. Bunun yanında bazı işgal edilen yerlerdeki halkın da Türklere topraklarını ele geçirip yönetimi aldıkları için minnetlerini sundukları ifade edilmektedir. Normal şartlarda işgal edilmiş topraklardaki halk yeni gelen erke karşı başkaldırır ancak bu ifadeler tam tersini söylemekte, bu da bize Türklerin nasıl bir yönetim anlayışı benimsediğini göstermektedir. Ayrıca elde edilen bölgelerde sistematik hayatın devam ettirilmesi ve toprakların verimli kullanılması yönünde çalışılması, vergilendirmenin yapılması gibi düzenlemeler Türklerin bu dönemlerde dahi yaşadıkları çağın gerekliliklerini benimsemiş hatta belki önüne geçmiş bir medeniyet algısına sahip olduklarını göstermektedir.

İskender Fahrettin Sertelli’nin bir diğer romanı olan *Barbaros’un Ölümü*’nde Kanuni Sultan Süleyman’ın Rodos’u fethetmesinin ardından Malta’ya kaçanların akıbeti şöyle anlatılır:

“Avrupalılar, Sentcon beylerinin Rodos’tan tard edilerek (Malta) ya iltica ettiklerini haber alınca, mâtem ve teessürleri artmıştı. Zaten büyük bir ümitsizlik içinde yaşayan garplılar, İslâmları muharebeye teşvik ederek, bu suretle Türkleri meşgul etmekten başka kurtuluş çaresi görmüyorlardı. Beşinci (Çarls) Sentcon beylerine derhal şu teklifte bulunmuştu: ‘Malta’da ikametinize müsaade ediyorum. Fakat, iki şartla: 1-İslâmlarla muharebeye devam etmek, 2-Akdenizde korsanlık yaparak Türklerle göz açtırmamak.’ Cermanya imparatoru, Türklerin Rodos muzafferiyetinden çok ürkmüştü. Sentcon beylerini böyle ağır ikamet şartlarıyla harekete getirmeğe mecburiyet duymuştu.” (Sertelli, 1937: 9).

Osmanlı Devleti’nin tarihi boyunca gerçekleştirdiği fetih hareketlerinin önemli bir kısmı batıya doğru olmuştur. Bundan dolayı Avrupalı devletler yüzyıllar boyunca Osmanlılara karşı husumet beslemiş, topraklarını muhafaza etme durumunda kalmıştır. Bilhassa Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet en parlak dönemlerinden birini yaşamış, sınırlarını oldukça geniş bir coğrafyaya yaymış, Akdeniz ve Ege’de neredeyse tüm kontrolü ele geçirmiştir. Rodos gibi önemli bir adanın ele geçirilmesi de Türkler karşısında Avrupalıları tedirgin etmiş, sığınmacılara İslamiyet ve Türklerle mücadeleye devam etmeleri durumunda kucak açmışlardır. Beşinci Çarls’ın bu politikası, Avrupalı devletlerin bu dönemde Os-

manlılardan ne kadar çekindiklerini ve onların ilerleyişini durdurmayı amaçladıklarını göstermektedir.

M. Turhan Tan'ın *Devrilen Kazan* romanındaki anlatıya göre, Sultan II. Mahmut zamanında gerçekleşen Yunan İsyanı'na bağlı olarak Sakız Adası'nda da bir ayaklanma başlamıştır. Türk ordusu burada önemli bir direniş göstermiş, sonrasında Kaptan-ı Derya Nasuhzade Ali Paşa komutasında bulunan donanma da destekte bulunmuştur.

“İsyan halinde bulunan Sakız adasında muhafız Türk askeriyle ihtilalciler yaman bir mücadele geçiriyorlardı. (...) Sultan Mahmut, Akdeniz ortasında Türk kanıyla yazılmaya başlanan bu hamaset destanına alaka göstermiş ve o destanın matemli mısralarla kapanmaması için Sakız'ın mutlaka kurtarılmasını iltizam etmişti. Kaptanıderya adını taşıyan Baş Amiral Nasuh oğlu Ali Paşa onun bu alakası üzerine çarçabuk hazırlandı, donanmaya yelken açtırarak adaya ulaştı. (...) Türklerin bu sert saldırılara mukavemet edemeyerek ihtilalcilerin eline düşeceklerini ve ateşte kebab edileceklerini düşünen Fransız konsolosu da rikkate geldiğinden muhafız Vahid Paşa'yı ziyaretle şöyle bir tavsiyede bulunmuştu: 'Kaleyi saranların gittikçe sayısı çoğalıyor, sizin sayınız ise her gün azalıyor. (...) Manasız inattan vazgeçiniz. Sizi ve yakınlarınızı limandaki beylik gemimize bindirip Anadolu yakasına geçireyim. Askerlerinizin öldürülmeyeceğine de kefil olayım. Bu suretle insaniyet tarihini lekeleyecek bir facianın önü alınmış olsun.' Vahid Paşa gülümsedi, şu cevabı verdi: 'Biz Türk'üz konsolos efendi. Ölürüz fakat ölümden kaçmayız. Sayılarının çokluğuyla bize gözdağı vermek istediğiniz baldırı çıplaklar belki kaleye girerler. Fakat ne kaleyi yerinde ne bizi ayakta bulurlar.' Ve kaşlarını çatarak ilave etti: 'Çokluğa yenileceğimizi anladığım dakikada cephaneliğe ateş vereceğim. O zaman kale göğe çıkar, bir türbe olup geri döner, bizi kucağında saklar!' Vahid Paşa, hakiki bir Türk olduğunu ispat etti, iki bin kişi ile kırk bin azgın silahı -donanma gelinceye kadar- kale dışında tuttu. Baş Amiral Ali Paşa da üç dört gün içinde ihtilalcilerin filolarını tarumar etti, ordularını dağıttı” (Tan, 2011a: 161-162).

Adada meydana gelen bu isyan Türk ordusu tarafından, hem sayıca yetersiz olunmasına hem de askerî destek vasıtalarının yeterli oranda çalışmamasına rağmen başarıyla bastırılmıştır. Fransız konsolosun geri çekilme önerisi reddedilmiştir. Osmanlı topraklarının güvenliğini doğrudan ilgilendiren böylesi bir konuda ayaklanmacılara taviz verilmemişti, ordu geri çekilmemiştir. Yazar, Vahid Paşa komutasında burada gösterilen başarıyı, onun gerçek bir Türk olduğunu ispat etmesi şeklinde yorumlamaktadır.

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu dönemlerden biridir. Bu dönemde Kanuni Sultan Süleyman, gerek kazandığı topraklarla devletin sınırlarını genişletmesiyle gerekse devletin adalet ve ekonomi gibi konularda en parlak dönemini yaşamasını sağlamasıyla Osmanlı tarihinde adı başarılarla anılan padişahlardan biri olmuştur. M. Turhan Tan'ın bir diğer romanı olan *Hürrem Sultan*'da da bu dönem ele alınmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Rodos'un fethedilmesi ile ilgili romanda şu şekilde bir anlatı yer almaktadır:

“Rodos, İstanbul'dan daha yakındı ve asker neşe içinden zafer destanları anlatmaya koyulmuştu. Ladikya ile Tunca konakları aşıp Çoban ılıcasına varılınca iyi haberler de gelmeye başladı. Bunların, bu haberlerin başında Hersek Beylerbeyi Mahmud'un Dalmaçya'da Scardorna Kalesi'ni, kanlı bir baskınla ele geçirmiş olması vardı. Akdeniz'in en büyük zümrütlerinden birini Türk hazinesine mal etmek için yollar aşan yiğitler, Adriyatik kıyılarında at oynatan kardeşlerinin kazandığı zaferden kıvanç duyuyor ve bayram yapıyordu. Rodos ve Dalmaçya? En küçük bir harita üzerinde bile bu iki noktayı birbirine yaklaştırmamanın imkanı yoktur. Fakat Türk gücü o imkânsızlığı gideriyor ve Dalmaçya'da koşma okuyan Türklerden Rodos'ta şarkı söyleyen kardeşlere zafer müjdeleri gelmesini mümkün kılıyordu. Ordu, kusursuz bir sezişle bu olaydaki inceliği kavradığından haklı bir gurura kapılıyor, Dalmaçya kahramanlarına Çobanlıcası karargâhından selamlar uçuruyordu” (Tan, 2011b: 42-43).

Rodos gibi önemli bir adanın Osmanlı topraklarına katılması askerî gücün gösterilmesinin yanında asıl olarak Osmanlı'nın deniz ticaretindeki güvenliğinin sağlanmasını temin etmiştir. Bunun yanında Dalmaçya'da önemli bir kalenin de aynı süreçte ele geçirilmesi, Osmanlı Devleti'nin ve bu bağlamda donanmasının bu dönemde ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Yazar, bu süreçte böylesi önemli fetih hareketlerinin yapılmasının arkasındaki irade ve cesareti Türklüğe dayandırmaktadır. Parçada geçen; “harita üzerinde bile bu iki noktayı birbirine yaklaştırmamanın” mümkün olmaması ifadesiyle Türk gücü sayesinde “Dalmaçya'da koşma okuyan Türklerden Rodos'ta şarkı söyleyen kardeşlere zafer müjdeleri gelmesi”nin mümkün olması Türk millî kimliğini pekiştirecek ve Türklük duygusunu okşayarak Batılılar karşısında elde edilen önemli bir zaferi ifade edecek bir anlatıdır.

“O gece kasım ayının sonuydu ve Muharrem ayının onuncu günü akşamına denk geliyordu. Orduya bir gelenek olarak aşure dağıtılmıştı. Şövalyeler de Sen Andre yortusunu kutlamaya hazırlanıyorlar, çanları durmaksızın çalıyorlardı. Süleyman,

(...) bütün kumandanları otağına çağırarak genel hücum emrini verdi. (...) Siyasi hesaplar, idari görüşmeler bir yana bırakılıp da orduya dilediği gibi yürüme imkânı verilince sonuç gecikmedi. Türkler zincirlerinden kurtulmuş aslanlar gibi ileri atılarak hendekleri aşıp duvarları tırmandı, burçlara yükseldi ve İspanya, İtalya, İngiliz şövalyelerinin savunduğu siperler birer birer düşürüldü, kalenin çeşitli yerlerinde Türk bayrağı dalgalandı. Türk gücünün Rodos semalarına astığı bu bayraklar, o yağmurlu havada -Tanrı'nın bile eşini henüz yaratmadığı- bir gökkuşağı gibiydi ve şimdi yağmur, Türk gücünün büyüklüğünü toprağın göğsüne nakşetmek için süzülen tarih satırlarını andırıyordu. Süleyman, kalenin düştüğünü ve Türk kılıcının hâkim mevzilerde yer alarak şövalyelerin diz çöker durumda dövüştüklerini görünce hücumu durdurdu. 'Kale bizimdir. İstedığımız anda içeri girebiliriz. Bu durumda boş yere kan dökmeyelim. Teslim olmalarını teklif edelim,' dedi. Bu düşünce yerindeydi. Çünkü bir tepeye benzetilmesi mümkün olmayan kalenin aylardan beri eteğinde duran Türk ordusu şimdi zirveye yükselmişti ve şövalye ordusu tepenin öbür tarafındaki eteğine sürülmüştü. Etekten zirveye yükselen aslanların aşağı süzülmesi çok kısa sürerdi ve buna hiçbir kuvvet engel olamazdı. Bu durumda son bir şefkat hamlesi yapmak Türk-lüğün cömertliğine uygun düşecekti." (Tan, 2011b: 62-63).

Kanuni Sultan Süleyman'ın orduya kayıtsız şartsız saldırma emri vermesi sonrasında ordu, uzun zamandır süren kuşatmayı hızlıca ilerletmiştir. Burada ordunun cesareti ve atikliği, sonrasında iyice zayıf düşmüş düşmana karşı teslim olma imkânı verilmesi Türk kimliğinden gelen olumlu hasletlere dayandırılmaktadır. Türk bayrağının Rodos'ta dalgalanmaya başlaması, Türk gücünün bir yansıması olarak görülmektedir. Bayrak, burada Türk-lüğün cismanileşmiş hâlidir. Savaşırken de bir ahlak nizamı çerçevesinde hareket ettiği anlaşılan Türkler, romanda ifade edildiği üzere, gerektiğinde son derece cesur gerektiğinde ise insancıl ve şefkatli olmayı başarabilmektedir.

"Ordu, siyasi konuşmalarla, senetleşmelerle ilgilenmiyordu. Fakat Rodos'ta esir hayatı yaşayan binden fazla Türkün özgürlüğe kavuşabilmeleri için şövalyelerin esenliğe kavuşmalarının şart koşulduğunu duyunca bu ilgisizlik heyecana dönüştü, müthiş bir taşkınlık yüz gösterdi. (...) Yeryüzünde ancak hür olarak yaşamaya alışkın olan Türklerin soydaşlarından bir tekini bile esir durumunda görmeye dayanmalarına imkân yoktu. Ordu işte bu imkânsızlığın güçlü bir temsilcisi halinde Rodos'a gelmiş, burçlar devirmiş, hendekler aşmış ve kurtarıcılarını bekleyen soydaşlarını, kurtuluş müjdesini muhteşem bir zaferin kucağına sarıp sunmuştu. (...) Silahsız as-

kerlerin şehir kapılarını kırmaları beş on dakikalık bir iş oldu ve soydaşlarına özgürlük getiren yiğitlerle, özgürlüğü sarsılmaz bir inançla bekleyen esirlerin kavuşması Tanrı'yı da sevinçten ağlatacak bir manzara oluşturdu. Kurtaranlarla kurtulanlar durmadan kucaklaşıyordu. O sırada bir sipahi, Türkün hiçbir yerde esir kalamayacağını bir kere daha ispat eden bu tarihi sahnenin heyecanını şehir dışına da yansıtmak istedi, Aziz Yahya Kilisesi'nin çan kulesine çıktı, gür sesle ezan okudu. (...) O gün Noel'in sabahıydı. Papa Adriyen, Sen Piyer Kilisesi'nde kutsal dualar okuyordu. Pencere kenarından ansızın bir taş düştü. Yuvarlana yuvarlana Papa'nın ayağı altına geldi. Kardinaller ve kilisede bulunanlar hayret ve dehşet içinde kalmışlardı. Yazısız bir mektuba benzeyen taşta bakıyorlardı. Papa acı acı gülümsedi. 'Evlatlarım, kilisenin dayanak noktalarından biri bugün düşmüş olacak. Bu taş, o düşüşü haber veriyor,' dedi. Ve sonra ellerini yüzüne kapayarak ekledi. 'Rodos için kana kana ağlayalım!' Şövalyeler, duydukları korkunun yersiz olduğunu anlamıştı. Çünkü şehre, ellerinde sadece birer değnek olduğu halde, giren askerler, kimsenin burnunu kanatmamıştı. Bu da gayet doğaldı. Türk, kendi dileğiyle verdiği sözden dönmez. Askerler de, önce bağışladıkları ve Hünkâr'a da bağışlattıkları canları incitmeyi hatırlarına bile getirmemişlerdi. Ülküleri esir Türkleri kurtarmaktı. Bu amaca erince sevinmişler ve ezanlı, davullu bir gösteriden sonra geri dönmüşlerdi." (Tan, 2011b: 67-69).

Rodos'un fethedilmesi gibi önemli bir olayın akabinde Türkler karşı tarafın eline geçen esirleri almak için barışçıl bir yol izlemiş, ellerinde güç kullanma imkânı varken bu yolu tercih etmemişlerdir. Türklerin silahsız olmalarına rağmen, Avrupa askerî topluluğu arasında oldukça meşhur olan Rodos şövalyelerinin paniğe kapılması, bu hâllerinden dahi çekinmeleri ve Türklerin esirlerin serbest bırakılması talebini derhâl yerine getirmeleri dikkat çekicidir. Batılılar, bu anlatıda Türklerden son derece korkan ve askerî olarak üstünlük gösteremeyen bir topluluk olarak yansıtılmaktadır. Alıntılanan parça, Türklerin kendilerine güvendiklerinde ne gibi başarıları elde edebileceğine örnek olabilecek unsurları barındırmaktadır. Ayrıca, esirlerin kurtarılmasının ardından kilise kulesinde ezan okunması, sembolik olarak Avrupalılara kurulan üstünlüğün bir anlamda ifadesidir. Burada İslamiyet, Türk kimliğinin inanç bakımından destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Preveze'de Avrupa'nın bütün denizci milletleri birleşmiş ve Barbaros'a karşı cephe almışlardı. Demek ki bir düzine millet bir yanda ve Türkler bir yanda bulunuyordu. Ondan dolayıdır ki Preveze deniz savaşına sadece büyük bir deniz savaşı denemez. Onda iki âlemin, gök ile yerin, istavrozla hilalin çarpıştığı görülüyor. Türkler

semayı ve hilali, diğerleri istavrozu ve yeri temsil ediyorlardı. Bu görkemli sahnenin, başında da Barbaros’la Andrea Dorya vardı. (...) Türk yumruğu, Türk palası, Türk kılıcı, Türk yatağanı, Türk topuzu, Türk baltası da şanına yakışır şekilde işlemek için çok müsait sahalar bulmuştu, kelle düşürüp şeref devşiriyordu. Türk çektirileri de kahramanlığın getirdiği coşkudan, levent bileklerinde kendini gösteren kuvvet harikalarından heyecanlanmış ve ruh olup canlanmış gibi bambaşka bir şeye dönüşmüş, cüsselerinden umulmaz işler yapıyorlardı. (...) Bütün Avrupa’nın gözbebeği şöhretli amiral o korkunç boğuşma, o sönüp bitmeyen deniz yangını arasında ancak bu gerekliği düşündü ve kaçtı. (...) 120 çektiriden oluşan Türk filosu o gün 130 düşman kalyonu ve kadirgası batırmış, birleşik donanmaya mensup küçük gemilerin topunu ateşe vermişti. Zafer eşsizdi, parlaktı, Türkün şanına layık bir şekildeydi. Türk ülkesinde bu büyük savaş şerefine sürekli kutlamalar yapıldı. Fakat Türk zaferi bundan, bir tek Preveze’den ibaret değildi. Hindistan kıyılarına giden donanmaların macerası da birer destan olup dillerde geziyordu, Buğdan’da dolaşan orduların, Almanya içerilerine giren akıncıların menkıbeleri birer tarih sayfası halinde yüreklere çökiyordu. İşte Türk gücünün yarım küreyi -denizden ve karadan- böyle kucakladığı günlerde Hürrem Sultan, sessiz ve telaşsız planını yürütüyordu, büyük hedefine doğru emin adımlar atarak yol alıyordu” (Tan, 2011b: 413-418).

Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının kazandığı Preveze deniz savaşının anlatıldığı bu parçada, Türklerin birleşik Avrupa kuvvetlerine karşı kurduğu üstünlük vurgulanmaktadır. Sayıca Avrupalıların donanmasından az olan Osmanlı donanması, Barbaros’un ve beraberindeki amirallerin askerî dehası, askerlerin de üstün cesareti ile kazanılması zor bir başarı elde etmişlerdir. Yazar, bu zaferi anlatırken Türklüğün üstün vasıflarıyla elde edilen bir savaş olduğu vurgusunu sıkça tekrarlamaktadır.

M. Turhan Tan’ın *Safiye Sultan* adlı romanında da Osmanlı donanmasının Akdeniz’deki kahramanlıklarına değinilir. Tunus yakınlarındaki Cerbe Adası’nda Andre Dorya komutasındaki kuşatmaya karşı Turgut Reis’in göstermiş olduğu kahramanlık ve askerî deha, Deli Cafer adlı bir askerın ağzından şöyle anlatılır:

“Turgut Reis henüz korsanlık hayatı yaşarken Tunus civarındaki Mehdiyye limanını ele geçirmişti. Oradan İspanya, Sicilya ve Napoli sahillerini tehdit ediyordu. İmparator Şarlken, krallar kralı ve tâcîdarlar tâcîdarı vaziyetini takınan, tam mânasıyla el kıran ve baş koparan kesilip koca Akdeniz’i avucu içine alan bu meşhur Türk’ü o limandan çıkarmak istedi, (...) Andre Dorya kumandasında bir donanma yollaya-

rak Mehdiyye'yi ansızın muhasara ettirdi. Turgut Reis o sırada İspanya sahillerinden vergi topluyordu. (...) Amiral Andre Dorya, sayısı yüzleri aşan donanmasını Cebre adasına -umulmaz bir günde- götürdü ve meşhur korsanı -kırk yedi gemilik filosuyla- orada bastırdı. Hesap, mantık, akıl, muhakeme ve her şey Turgut Reis'in orada ya yap nıp kül olmasını, yahut Andre Dorya'ya boyun eğmesini zarurî gösteriyordu. Harbe girişmek düpedüz delilikti ve bu delilikten hayırlı bir netice çıkmasına asla imkân yoktu. Fakat Türk gücünün şiarı muhali mümkün kılmaktı (...) Cerbe'de de Turgut Reis, bütün filonun -düşman ateşine açık duran- limandan kaldırılıp adanın öbür tarafına, düşman donanmasına görünmeyen yönüne götürülmesini düşündü ve bütün reisler, kaptanlar, leventler bu fikri münakaşasız kabul ederek tahakkuk sahasına çıkarmak için ortaya atıldı. Fatih'in -İstanbul'u muhasarası sırasında- Türk donanmasını karadan yürüterek Haliç'e indirdiğini biliyoruz. Turgut da aynı işi Cerbe'de yapmış gibi görünürse de her iki büyük Türk'ün bu hamlelere giriştikleri sırada bağlı bulundukları şartlar göz önüne getirilirse, Turgut'un kazandığı şerefin daha büyük olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Çünkü Fatih Sultan Mehmet'in yapmak istediği işe engel olacak bir kuvvet yoktu. Ve emri altında on binlerce insan bulunuyordu. Hâlbuki Turgut, korkunç ve hemen hemen hücumu hazır bir donanmanın tehdidi altındaydı, silâh arkadaşlarından başka da yardımcıya malik değildi. Öyleyken bu yaman işi yapmaya girişti (...) gemileri tekerlekler üzerine aldırarak geceleyin yürüttü, serbest bir limana indirdi ve hemen yelkenleri şişirtip enginlere açıldı" (Tan, 2010b: 24-26).

Cerbe Adası'nda yaşanan bu muharebede Türk donanmasının karşısında dönemin en güçlü donanmalarından oluşan bir düşman ordusu gelmiştir. Adanın savunmasında Osmanlı donanmasının desteğinden mahrum kalmışlar ancak önemli bir zafer elde etmişlerdir. Bu zaferin elde edilmesinde Turgut Reis'in, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethedilmesi esnasında sergilediği dehayla neredeyse ölçülebilecek hamlesi etkili olmuştur. Şartların son derece uygunsuz olduğu bir ortamda, Turgut Reis askerî dehasıyla donanmayı kurtarmıştır. Turgut Reis öncülüğündeki Türk donanmasının savunması, Türklerin "diğerleri"ne karşı üstünlüğünü, cesaretini ve dehasını gösterir.

M. Turhan Tan'ın *Viyana Dönüşü* adlı romanından alınan aşağıdaki parçada, IV. Mehmet Dönemi'nde yaşayan ve bu dönemde Osmanlı ordusunda görevli Serçeşme Deli Murat ve Kara Mehmet adlı iki denizcinin konuşmalarıyla Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki askerî ve siyasî ortamı bir ölçüde yansıtılmaktadır. Venedikliler ile denizde verilen

bir mücadele, olayı bizzat yaşayan askerin ağzından anlatılmaktadır. Osmanlı'nın kendisine fetih alanı olarak İslam toprakları dışında kalan ve öncelikli hedef olarak belirlediği Avrupa coğrafyasına mensup Venedikliler ile girişilen bu çatışma, Türklüğün varlık mücadelesinin parladığı ve bahtının kurtulduğu bir sahne olarak tasvir edilmektedir. Venediklilerle denizde yaşanan mücadeleyi yaşayan Kara Mehmet, Serçeşme Deli Murat'ın ısrarıyla, Vezir Köprülü Mehmet Paşa'nın kumandasında başlarından geçen bu olayı aynı heyecanı duyarak anlatmaya başlar.

“ ‘Venedik donanması Kâfirbucağı ile Büyük Kepez arasında duruyordu. İki yakadan da onlara top ulaştırmak güçtü. Onun için savaşı gemiler yapacaktı. Koca vezir, bizim donanmaya başbuğ seçilen Çerkeş Osman Paşa'ya hücum emri verir vermez gemiler yürüdü. (...) İstanbul'un sonu bu savaşa bağlıydı. Venedikliyi yenip kaçıramazsak İstanbul elden gitmiş olacaktı. (...) Elimizden gelse toplara binip denize atılacaktık. Ne yazık ki toplar denizde yürümüyordu, güllerimiz de düşmana ulaşmıyordu. 'İşte biz böyle dövünüp dururken kıyının bir yanından üç kayık göründü. Beşer kürekli üç kayık ki, iri boylu birer karabatak gibi denizi sıyrarak düşman mavnalarına doğru uçuyorlardı.' (...) 'Fakat o kayıklarda ölüm sevgisiyle titreşip duran altmış yiğit, hiç de çıldırmış değillerdi. Yalnız Türk'ün alınına sürülmek istenen kara lekeyi görmektense, denizin beyaz kucağında kirsiz bir ölüme kavuşmak isteyen kahramanlardı.' (...) Türk kayığı, Venedik mavnalarını yenmişti; Türk yumruğu düşman toplarını yenmişti, Türk kılıcı küçük bir filoyu kaçırmıştı. Fakat sevincimiz yine yarı kaldı. Çünkü Küçük Mehmet'in üç kayıkla paçavraya çevirdiği dört Venedik mavnası büyük gemilerine doğru süklüm püklüm sürüklenip giderken bizim kalyonlar da rüzgârdan yardım görüp Sakız'a doğru dörtlüye savuşuyorlardı. Artık düşman önünde biz gemisiz kalmıştık ve Venedikli, Boğaz'ı zorlarsa çürük toplarla onu durdurmaya savaşıacaktık!' (...) İşte bu sırada gözüm, evinden çıkacakmış gibi büyüdü, yüreğim ağzıma geldi, ta içimden bir ses yükseldi: Ateş! 'Bu emri bana veren yine bendim. (...) Güllem, ateş olmuş Türk yumruğu gibi topun ağzından fırladı, Venedik baştardesine ulaştı ve tam cephaneliğin ortasına düştü. (...) Biraz sonra amiral gemisine yakın olan kalyonlar ateş aldı, bu ateşten mavnalar alevlendi. (...) Türk'ün namusu kurtulmuştu!' Serçeşme Deli Murat, bir Kuran suresi dinledikten sonra içten gelen bir hayranlıkla sadakallahülazim diyen mutekid Müslümanlar gibi haykırdı: (...) 'Sen o güllenle Türklüğün başına kümelenen talihsizlik bulutunu da dağıttın.' (Tan, 2012b: 2-9).

Dönemin şartları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki başlıca rakibi olarak telakki edilebilecek Venedikliler, İslam dünyası ile Batı arasındaki mücadelenin bir parçası olarak Osmanlı'nın karşısında yer almaktadır. Alıntılanan parçada geçen “Türk’ün alnına sürülmek istenen kara leke”nin temizlenmesi, “Türk yumruğu”nun düşman topraklarını yenmesi, “Türk kılıcı”nın filoyu yenmesi, güllenin “Türk yumruğu gibi” topun ağzından fırlaması, “Türk’ün namusu”nun kurtulması gibi ifadeler yazarın IV. Mehmet Dönemi’nde yaşanan bir olayı Türklük bilinci çerçevesinde değerlendirmesidir. Venediklilere karşı kazanılan askerî bir zaferin Türklüğün bahtının kurtuluşu olarak algılanması, eserin verildiği döneme ortak tarihî geçmişin belirli bir perspektiften sunulmasını ifade etmektedir. Bir deniz mücadelesinde elde edilen bu zafer, Türklerin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimin sonuçsuz bırakılması anlamına gelmektedir.

“Şimdi elçinin de, bütün kabile halkının da yürekleri heyecan içindeydi. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra akıncılar müstesna hiçbir Türk ordusunun aşmadığı bir yola ayak basmak üzere bulunuyorlardı. İstanbul’dan çıkaldan beri Viyana’ya giden ordunun izinde yürünmüştü, birçok hatıralardan zevk ve ibret alınmıştı. Lakin üzerinde yürünülen topraklar hep Türk’tü. Yarın, öbür gün bu bayrak, yalnız kabilenin başında dalgalanacak ve şehirlerde, kalelerde, köylerde Avusturya bayrağı görülecekti. Kabile, bu değişikliğin heyecanını şimdiden duyuyordu. Türk olmayan topraklardan, Türk’e yakışan bir ihtişamla yürümeye hazırlanıyordu. 143 yıl önce Viyana’ya giden yolun içinde bulunmak da herkese başka gurur, başka yürek pekligi veriyordu.” (Tan, 2012b: 112).

Viyana, Osmanlı Devleti için Avrupa’ya yapılan seferlerin en önemlilerinin yöneldiği şehir olarak tarihte karşımıza çıkmaktadır. Avrupa’nın merkezi denilebilecek bir konumda bulunan şehir, bu kıtanın Osmanlı tarafından ele geçirilmesi için elde edilmesi gereken bir Kızılma hâline gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu şehir ele geçirilmeye çalışılmış, sonrasında Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa komutasında bir ordu Viyana önlerine kadar gelmiştir. Bu akınlar, Avrupa devletlerinde de panik havası yaratmış, varlıklarının tehlikeye düşmemesi adına her defasında şehre takviye askerî birlikler ve maddî imkânlar tedarik etmişlerdir. Fazıl Ahmed Paşa zamanında gerçekleştirilen seferin anlatıldığı bu parçada da şehrin fethinin önemi âdeta masalsı bir atmosferde dile getirilmiştir.

Seferin “Türk’e yakışan bir ihtişamla” gerçekleştirilmesi, Türklerin kendilerine özgü ilkelerle seferler düzenledikleri, fetihler yaptıkları anlamına gelmektedir. Tarihî bir amaç uğruna Avrupa önlerine ordunun yürürken geçmişte yapılan görkemli akınların anılması,

üzerinde Türk bayrağı dalgalanan toprakların âdeta bir ev gibi algılanması, yabancı topraklarında Türklükle tanıştırılması arzulan yerler olarak değerlendirilmesi Türk millî kimliğine ortak tarihî geçmişten çeşitli tanımlamalar ve hedefler yüklemektedir. Bu topraklarda elde edilen nice başarılar, Türklerin Avrupa önlerine kendi kültürlerini götürmesi uluslaşma yolunda atalar mirasının değerini ve niteliğini yeni nesillere kültürel olarak aktarmaktadır.

Romanın ilerleyen kısımlarında tarihî bir karakter olarak Evliya Çelebi de görülür. Romanın başkahramanı Kara Mehmet'e, daha önce bu topraklara Kanuni Sultan Süleyman öncülüğünde akın düzenleyen ordunun nerelerde konakladığını ve nasıl bir terbiye ile bu harekâtları gerçekleştirdiğini anlatır. Kara Mehmet, Türk tarihinin bu önemli olaylarına yaşayarak tanık olmasının etkisiyle oldukça duygulanır.

“(…) o savaş yerlerini gezmek Kara Mehmet'i garip bir istiğraka düşürüyordu. Evliya Çelebiyi dinlerken gözünün önüne hep o Küçük Bali beyler, Hüsrevler, Mehmetler geliyordu, hâlâ yerlerinde duran istihkamları, hendekleri, duvarları dolaşırken de 'İstanbul'dan Viyana'ya kadar bir tutam ot koparmadan gelen' o büyük ordunun kemikleri çürümüş, fakat ruhları Viyana'nın üstünde uçuşarak ebediyeti yaşamakta bulunmuş olan muhasırların haykırdığını sanarak utanıyordu, terliyordu. Ara sıra bu kendinden geçme coşkunlaşıyordu, kulağına birtakım sesler gelmeye başlıyordu. 'Bak, biz neler yaptık, ne dasitanlar yarattık? Bizim kucakladığımız ülkeleri siz uzaktan bile selamlayamıyorsunuz. Ne yazık, ne yazık!' diyen bu sesleri, bedenleri çürümüş, fakat ruhları diri ve şen kalmış Viyana muhasırlarının haykırdığını sanarak utanıyordu, terliyordu. Yiğit adam oralardan, muhasara ordusunun kanıyla ve heyecanıyla kutlulanmış o yerlerden ayrılamıyordu, her gün evinden çıkıp Viyana'nın etrafını dolaşıyordu, tarihin yaşayan izlerini koklayarak eşsiz ve çok kutlu bir hac zevki topluyordu. Kayzer Ebersdorf'tan Nosdorf'a kadar uzayan yarım dairenin her noktasını karış karış ölçmüş gibiydi. Türklere karşı şehri müdafaa eden Kont Filip'lerin, von Rayşah'ların, Abel von Hölnek'lerin, Leonar von Velz'lerin, von Ebersdorf'ların, Ştayn'lerin sığındıkları kuleleri, kaleleri, çukurları da uzun uzun gezmişti. Şimdi bu yerlerde Türk'ün aşıladığı korku yatıyor gibiydi ve o taşlar, çukurlar, kuleler bu korkuya bekçilik etmekten yorulmuşlarcasına takatsiz görünüyordlardı.” (Tan, 2012b: 121-122).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında gerçekleştirilen Viyana kuşatması hem Türk hem de Avrupa tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Olası bir fetihle birlikte Avrupa'nın

önemli bir şehri, belki de sonrasında geri kalan Avrupa toprakları Türkler tarafından ele geçirilecekti. Bu kuşatmanın bir geriye dönüş ile anlatıldığı bu alıntıda, Türklerin Avrupa üzerinde yarattığı korku, ortak tarihî geçmişin imkânlarından faydalanılarak dile getirilmiş, bu sayede Türklerin tarihte Batı'ya karşı üstünlüğü ifade edilmiştir.

“(…) Türklerin en çok sevdikleri şey, bu gibi hamlelerdi. Sıçan yollarında sürünmek, lağımlar açmak onların hoşuna gitmiyordu. Bu sebeple bir şarampole dalkılıç saldırmak kararı bütün orduyu heyecana getirdi ve vaziyetleri bu ağır hamlenin akışını seyre müsait olanlar, Kara Mehmet'in kılavuzluğuyla yalçın taşlara tırmanmaya koşan parsler sürüsünü temaşaya daldı. Manzara gerçekten müthişti. (...) Kara Mehmet, bu hücum sırasında bambaşka bir mahlûk olmuştu. Altın Hakanlara diz çöktüren Metelerin, papalara ayak öptüren Atillaların, İstanbul kalesine yumruğu ile zelzele salan Ulubatlı Hasanların kanı, canı ve heyecanı onun damarlarında, iliğinde, ruhunda şahlanmış gibiydi. Adım atışında mermerden yapılmış istihkâmları kucaklamaya koşan bir dağ çeşnisi vardı, arkadaşlarını çağırışında ve düşmana haykırışında insan kılığına girmiş korkunç bir şelalenin velvelesi seziliyordu. (...) Ona uyup şarampole hücum eden dilaverler de aynı ayarda Türk yavrularıydı. Kurşunları dişleriyle ısıyorlar, okları elleriyle tutuyorlar, kumbaraları göğüsleriyle geri itiyorlar gibi davranıyorlardı, gözlerini kırpmadan yürüyorlardı, mermerden ve taştan siperlere tırmanmak için yarış yapıyorlardı. Et ve kemikle, boyuna ateş püsküren taş şarampolün mücadelesi tam beş saat sürdü. Kara Mehmet de, oğlu da al kan içinde kalmışlardı. Öbür dilaverlerin ise yarısından çoğu şehit olmuştu. (...) Nihayet Türk kanından örülme et ve kemik, taşla demiri yendi, şarampole mukaddes bayrak dikildi. Yıkılmış görünen müthiş siper, ardındaki düşman için mezar olmuştu ve on binlerce asker, metrislerinden fırlayarak bu umulmaz neticeyi alkışlıyordu. Fakat neye yarardı ki? Yedi fersahlık yarım daire içinde daha düzinelerle şarampol ve onların ardında geniş hendekler vardı. Yüzlerce Türk çocuğu, demiri hamura ve taşı çamura çeviren mübarek kanlarını o heyecanlı hücumda olduğu gibi bol bol akıtmadıkça bu engellerin giderilmesi mümkün değildi.” (Tan, 2012b: 296-297).

Avusturyalılara karşı gerçekleştirilen bir hücum sahnesinin betimlendiği bu alıntıda, Türk ordusunun düşmana karşı gösterdiği cesaret ve zafer arzusuyla dolu savaşçı ruhu ön plana çıkarılmaktadır. Akıncı ruhu ile yetişmiş ordu, düşman üzerine göz pek bir şekilde hücum eder. Yazar, bu sahneleri tasvir ederken eski dönem Türk hükümdarlarından gelen cesaretin hâlâ yaşadığını vurgular. Mete, Attila, Ulubatlı Hasan gibi Türk ve dünya tarihin-

de yer edinmiş şahsiyetlerin torunları, Avusturya önünde de aynı cesaret ve arzu ile savaşmakta, düşmana hücum etmektedir.

Turhan Tan'ın bu alıntıdaki iki vurgusu daha dikkati çekmektedir. Düşman üzerine hücum ederken şehit olan Türk askerilerini anlatan yazar, “Türk kanı” ve “mübarek kan” gibi ifadelerle Türk milletin diğer milletlere üstünlüğünü, önceki nesillerin karakteristik özelliklerini taşıdığına inanılan “kan” üzerinden desteklemektedir. Bu elbette ki biyolojik bir vurgu olmaktan ziyade, Türk milletin tarihin her döneminde aynı özellikleri taşıdığını, benzer kahramanlıkları Türk olmayanlar karşısında gösterdiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Dinî bir arka plan da taşıyan ve mübarek - bereketli olarak tavsif edilen Türk kanı, “mukaddes bayrak”ın düşman surlarına dikilmesini sağlamıştır. Türk bayrağına atfedilen kutsiyet de Türk kanı ile ilgili vurgularla birlikte değerlendirilmelidir.

M. Turhan Tan'ın *Akından Akına* adlı romanında, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Tuna Nehri'nin ötesine yapılan akınlardan biri anlatılır. Osmanlı ordusunda akıncılar olarak anılan birliklerin Rumeli ve Doğu Avrupa'ya yaptığı akınlar, Avrupa toplumlarında endişeyle karşılanmıştır. Romandaki bu parçada da akıncılar Türk kültürü unsurlarıyla birlikte anılmakta, Avrupalıların yaşadıkları korku çerçevesinde Türklüğün tarihte elde ettiği başarılarından birine değinilmektedir.

“Bir saatten beri yalnız sesleri duyulup kendileri görünmeyen çanlar şimdi asılı oldukları yerde -şişkin birer dil gibi- göze çarpıyordu; kiliseler, evler ve ağaçlar kendilerini saran karanlıktan sıyrılarak uzun veya kısa boylarıyla pırıldayıp duruyorlardı. (...) bütün ağızlarda aynı inilti dolaştı.

– Kurtlar geliyor!..

(...) gelişleri kiliseleri haykırtan, binlerce adamı korkuya boğan kurtlar, akıncı Türklerdi. On dördüncü asırdan beri bütün Balkanlar, bütün Orta Avrupa, akıncıları kurt diye anıyordu. (...) Bir pulluk mumların ışığıyla aydınlanan bu aziz resimleri, ovaları, dağları ve şehirleri yekpare bir meş'ale gibi nur içinde bırakan Türklerin önünde ağız açacak, kımıldanacak şeyler miydi? (...) Kimse, ovaları ve dağları tutuşturarak gelmekte olan akıncılara karşı ne yapılacağını düşünmüyordu, düşünemiyordu. (...) Onlara karşı nasıl bir durum alınacaksa vakit geçmeden kararlaştırmak lâzımdı. Bunu yine büyük kilisenin başpapazı hatırlayabilirdi, kendi mabedine toplanan halka şöyle bir söylev verdi:

– Felâket hiç ummadığınız bir dakikada kapımızı çaldı. Bizden çok uzakta olduklarını sandığımız Türkler işte karşımıza ve evimizin eşiğine geldi. Bu geliş ne sel gelişine benzer, ne de kasırgaya. Hatta tufana da benzemez. Peygamber Nuh, Allah’tan yardım görüp bir gemi yaptı, yeryüzünü kaplayan yağmur akınından kurtuldu. Eğer o peygamberi saran Türk akını olsaydı kurtuluşa imkân bulunamazdı. Çünkü Türkler, denizde yüzen gemileri de atla kovalamaktan çekinmezler. Onların elinden kurtulmak için ne mağara kovuğu para eder, ne orman kovuğu. Türk’ün gözü her yeri görür ve eli her yere uzanır. (...) hepinizin bayramlık kostümlerini giymenizi benimle bile Türkleri karşılamaya çıkmanızı doğru buluyorum. Türk, eteğine uzanan eli kesmez. (...) Hele Türk akıncılarının nezakette biraz daha ileri gidip de içinizden beş on kadına analık zevkini tattırmalarını düşünün. Böyle bir bahtiyarlığa karşı hepiniz, bütün Laybah kadınları yüreğinizi açmaz mısınız?

(...) Şimdi her kadın, dağ ve su tanımayarak en geniş ülkeleri yorulmaz bir kuş kolaylığıyla aşıveren şu kurtlardan birer yavru peydahlamak hırsıyla kıvranıyor gibiydi (...) şu kilisede diz çöküp aziz resimlerinden yardım uman erkeklerle simsiyah gecelerin böğründe güneşsiz gündüzler yaratan Türkler arasındaki engin farkı, her kadın anlıyor ve görüyordu” (Tan, 2010a: 66-69).

Balkanlar’a yapılan akınlar sırasında Laybah halkının ansızın yaşanan bu baskın karşısında yaşadığı korku ve şehrin manevi önderi konumundaki büyük kilisenin başpapazının vermiş olduğu tepki dikkat çekicidir. Şehri savunmak adına hiçbir direniş planlanmamakta, en az zarar görülecek şekilde teslim olma seçeneği düşünülmektedir. Laybah halkını bu düşünceye sevk eden, “kurtlar” olarak nam salmış akıncıların ellerinden kurtulma şansının olmadığını bilmeleridir. Hatta başpapaz Türklerin akın yaparken ne derce dehşetle saldırdıklarını mübalağalı bir şekilde anlatırken Hz. Nuh’un dahi Türk akıncılarına denk gelseydi ellerinden kurtulamayacağını belirtir. Akıncıların “kurtlar” olarak nitelendirilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Türk kültürünün en eski dönemlerinden itibaren yazılı ve sözlü kaynaklarda kurtları kendilerine bir anlamda önder kabul etmeleri ve sembolik olarak bu hayvanı benimsemeleri, Fatih Dönemi’nde dahi Avrupalılarca hatırlanan bir husustur.

“Tarihçiler, bu savaşta Türklerin topçuluk bakımından çok yüksek işler başardıklarını yazarlar. Gerçekten de öyledir. İşkodra önünde Türkler topçuluk sanatını enikonu inkişaf ettirdiler, bütün dünyaya bu sanat için yeni örnekler verdiler. Zeytinyağına batırılmış yün, balmumu, kükürt ve daha başka yanar maddelerden yaptıkları mermiyi ilk önce burada kullandılar. (...) Türkler İstanbul’dan getirdikleri topları ye-

ter görmediklerinden orada, Paşadağı'nın arkasında çarçabuk bir de fabrika kurmuşlardı, top dökmeye koyulmuşlardı. (...) Nihayet topçuluk tarihinde adı geçen topların en büyüğü de yapıldı. Bu, on üç kantar ağırlığında gülle püskürtüyordu. Bu suretle İşkodra'nın dört yanına on bir büyük top konulmuş oldu. Bunların toptan işletilmele-riyle bir atışta seksen üç kantarlık güller savuruyordu ve bir günde şehre seksen üç mermi yollanıyordu. Bir ayda on bir top iki bin beş yüz otuz gülle kusmuştu. Akıncılar bu top ateşine bir donanma seyrederek gibi bakıyorlardı, tam bir savaş zevki elde edemiyorlardı. (...) Nihayet bu beklenen gün geldi, İşkodra kalesinin duvarlarında birkaç gedik açıldı. Hendekler çalı ve taş atılarak dolduruldu, hücum emri verildi. (...) Kanlı ve çok kanlı bir boğuşma sonunda en büyük kapıyı koruyan istihkâm açıldı, Sen Mark bayrağı sökülüp atıldı ve yerine Türk sancağı dikildi. Şimdi, Paşadağı'nın tepesine kurulan kızıl renkli çadırın önünde bu ilk zaferi seyreden hünkâr, şehre doğru akan ordu ve herkes, al sancağın altında bir savaş timsali gibi yükselen Mustafa'yı görüyordu. O, tabyaya diktiği mukaddes bayrağa yaslanarak yoldaşlarına palasıyla ileriye gösteriyordu" (Tan, 2010a: 232-233).

Günümüzde Arnavutluk'un kuzeyinde bulunan İşkodra'nın fethedilmesinin anlatıldığı bu sahnelerde Türk askerî tarihi açısından pek çok başarının olduğu gözlenmektedir. Dönemin şartlarına göre son derece gelişmiş toplarla şehir muhasara altına alınmış, günlerce bombalanmıştır. Şehrin ele geçirildiğinin ifadesi, Türk sancağının dikilmesiyle ifade edilmektedir. Sancak, millî kimliğin inşasında rol oynayan sembolik unsurlardan biri olarak bu sahnede de karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki fetih hareketlerinde önemli bir rol oynayan Akça Koca "Osman Gazi tarafından Orhan Gazi'nin emrinde Konuralp, Gazi Rahman ve Köse Mihal gibi meşhur beylerle Sakarya ve İzmit yöresine akınlar yapmakla görevlendirildi" (Emecen, 1989: 224). M. Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* adlı romanında da Akça Koca ve beraberindekilerin fetih hareketleri anlatılırken, Türklerin Anadolu'da yüzyıllar boyunca Haçlı Ordularının saldırılarına karşı nasıl karşı koyduğu şöyle anlatılmaktadır:

"Malûmdur ki Anadolu, Akça Kocalardan çok evvel, üç asır evvel, Türklerin cevelângâhi idi. Bizim hikâyemizin cereyanı sırasında zapt olunan yerlerin çoğu, vaktile Türkün silâhını sınamış, Türkün celâdetini tecrübe etmiş bulunuyordu. Meselâ İznik, tam beş yüz bin kişilik bir Ehli salıp ordusuna karşı Türklerin, Selçuk Türklerinin gösterdiği müdafaa ile meşhurdur. On dokuz milletin en mümtaz muhriplerinden müteşekkil olan o muazzam ordu, günlerce, bir avuç Türkün vücuda ge-

tirdiği çelik çemberi kıramadı. Harp tarihine geçecek kadar meşhur aletlerle, tilki ve kaplumbağa namı verilen nev icat makinelerle yapılan mütemadi hücumlar hiç bir fayda vermedi. Türkler, kale harbini meydan harbi şekline ifrağ ederek on dokuz milletin şanını, şerefini ve haysiyetini taşıyan bir orduyu uzun müddet acz ü hayret içinde çırpındırdılar. Rumlar, bu hatırayı ve mümasil hatıraları elbette muhafaza ediyorlardı, bir veya iki milletle, üç dört hükümetle değil, bütün bir cihan ile galibane çarpışan Türkün, yeni baştan cevalâna kıyam etmesi, onların, o daima mağlup sürünün tam manasile ödünü patlatmıştı. İznik harbinde uzun boylu bir Türkün zırhsız ve silâhsız meydana çıkarak kızıl haçlılar ordusunu saatlarca taşa tuttuğunu ve bu suretle tek bir Türkün beş yüz bin düşman çehresine tükürmekten çekinmediğini Rumlar unutmamışlardı. Onun içindir ki birçok kaleler Türk muhriplerine kapılarını açmakta tehalük gösteriyorlardı. Akça Koca'yla arkadaşları, işte böyle bir yürüyüşle ilerlediler. Bir kısım şehirleri müdafaa olunamaz bir savletle, bir takım kaleleri de halkın yalvara yalvara kapıları açmasile elde ederek İzmit yarımadasını dolaştılar. Müdafada bir, iki gün sebat edebilen Ayangölü ve Kandıra kaleleri kumandanlarını da başkalarına ibret olsun için birer kulenin üstüne astılar. Kandiranın ele geçmesi üzerine İstanbul boğazının kara yolu -geniş bir hat üzerinde- tamamen açılmış oluyordu. Artık akın suretile değil, müebbeden yerleşmek azmile boğazın Anadolu kıyısında yürüyüş yapılacaktı. Bir ay içinde yirmiden fazla kale Türk hâkimiyeti altına konulmuş, koca bir yarımadanın teshiri keyfiyeti itmam edilmişti. Asgarî zayıat ve azami sür'atle istihsal olunan bu neticeden Akça Koca son derece memnundu. Büyük şehrin, İstanbul'un alınması ve insaniyet tarihinde yeni bir devrin açılması zamanı artık yakınlaşmıştı ve o zamanı yaradanlar arasında işte kendisi de bulunuyordu" (Tan, 1931: 172-174).

Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte bu topraklar Türklüğün ve İslamiyet'in sarsılmaz bir kalesi hâline gelmiştir. Bu durumda Türklerin askerliği yürekten ve cesurca yerine getirmelerinin etkisi bulunmaktadır. Romandan alınan bu parçada da Türklerin, geçmişte olduğu gibi XIV. yüzyılda da Haçlıların karşısında durduğu belirtilmektedir. Türklerin Anadolu'daki bu ve benzeri fetih hareketleri ve Haçlı Ordularına karşı koymaları, İslamiyet'in ve Türklüğün yüzyıllarca korunmasını sağlamıştır. Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde Türklerin yegâne amacı bu olmuştur. Yazar, ortak tarihî belleğe ait bu bilgiyi değerlendirerek okuyucuya bir bakıma Türk millî kimliğinin muhtevasını sunmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu* adlı romanında Mohaç Meydan Savaşı ile ilgili bir sahneye yer verilmektedir. Romanın başkahramanı Malkoçoğlu, padişaha Macarlara karşı yapacağı çevirme harekâtını yaptığı araştırmadan sonra sunar. Bu çevirme harekâtında Malkoçoğlu'na Bali Bey yardım edecektir. Macarların etrafı iki koldan çevrilecek ve topraklarla karşı karşıya bırakılacaktır. Padişah, Malkoçoğlu'nun bu planını destekler ve bir an önce uygulanması için izin verir. Malkoçoğlu'nun Bali Bey ile birlikte gerçekleştirdiği çevirme harekâtı planladıkları gibi başarılı olur ve Macar kralı Lahoş, beklemedikleri bir anda ellerine düşer.

“Malkoçoğlu meydanın içinde Piyer Perene'yi arıyordu. Kanije önünde onun kendisine vurduğu kamçıyı nasıl geri çevireceğini göstermek istiyordu. Fakat alın yazısı karşısına Kral Lahoş'u çıkardı. Kral şaşkın şaşkın kaçacak yer arıyordu.

Malkoçoğlu atını krala doğru sürdü ve haykırdı:

– Majeste!.. Savaşınız kutlu olsun!..

Kral Lahoş atını geri döndürdü:

– Malkoçoğlu!.. Ah ifrit. Bütün bu vadilerin tutulması, Türklerin bataklığa düşmemek için geri çekilişleri hep senin işindir. Seni orada cellâtlara verip diri diri parçalatacaktım. Fakat, dur şimdi bu işi kendi elimle yapayım, diye haykırdı. Kasım Bey'in üzerine atını sürdü. İki kavgacının at üzerinde yaptıkları bu sinirli dövüş, kralı bataklığın kenarına kadar getirmişti. Atının ayağı çamurlara gömülüyor, istediği gibi oynayamıyordu. Bu durumda Malkoçoğlu gibi bir kavga kurduna karşı koyamazdı. Kasım Bey'in mızrağı kralın gırtlığına saplandı. Atının üstünden yuvarlandı. Kasım Bey de arkasından yere sıçramıştı. Kralı çekip bataklıktan çıkarmak istiyordu. Fakat kral onun eline geçmemek için geri çekildi. Kralın başı bile bataklığa gömülmüştü. Sağ eli biraz daha havada sallandı. Sonra yavaş yavaş o da kayboldu. Mohaç meydan savaşı kazanılmıştı. Kral Lahoş ölmüştü. Macarlar, artık tekrar bir ordu toplayıp Türklere karşı koyamazlardı” (Kozanoğlu, 2004b: 43-44).

Malkoçoğlu önderliğinde Türk ordusu deha izleri taşıyan hamlelerle Macarlar karşısında üstünlük sağlamıştır. Macarların kralı Lahoş ise savaş meydanında Malkoçoğlu ile girdiği mücadele sonucunda öldürülmüştür. Bu harekâta padişahın öncülüğünde orduyu askerî dehalarıyla yöneten Malkoçoğlu ve Bali Bey gibi isimlerin cesaretleri ve zekâları belirleyici olmuştur. Dönemin önemli bir kuvvetine karşı üstünlük sağlanmış, kralları ele

geçirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman öncülüğünde Macarlar ile yapılan bu savaş, Avrupa topraklarına bundan sonra yapılacak olan seferlere de kolaylık sağlamıştır.

“Viyana göklerini kaplayan siyah ve kurşunî dumanlar, Türk ordusunun yaklaşmakta olduğunu, Viyanalılara haber veriyordu. Viyana halkının çoğu yükte hafif, pahada ağır eşyalarıyla birlikte kaçışırken, ellişer yüzer kişilik kabileler halinde cenkçiler, şövalyeler, atlılar şehri korumak için kapılardan içeriye giriyorlardı. Sağa sola, ileri geri, şaşkın şaşkın koşuşan ahalinin ağzından bir feryat yükseliyordu:

– Türkler geliyor!..

Türk ordularının, içinde barınamamaları için şehrin çevresini saran kenar mahalleler Viyanalılar tarafından yakılıp yıkılıyordu. Ferdinand kaçmıştı. Viyana şehrinde 35 000 eli silâh tutar kabadayıdan yalnız 350 kişi kalmıştı. Türkler, Viyana’yı da zapt ederlerse bütün Almanya’ya el koymamaları için hiçbir sebep kalmayacaktı. Orta Avrupa’nın Viyana son kalesi idi. Viyanalılar korkuyordu. Kral Ferdinand korkuyordu. Kendisini Avrupa’ya hâkim sayan Şarlken korkuyordu. Papa korkuyordu. Bütün Avrupa korkuyordu. Kiliselerin çanları Türklerin yaklaştığını ilân için durmadan acı acı inliyordu” (Kozanoğlu, 2004b: 99-100).

Osmanlıların Avrupa’ya doğru yaptıkları seferler arasında en önemlileri ve tarihî açıdan hem Türk hem de Avrupa tarihini belirleyici olan seferler Viyana’ya yapılmıştır. Osmanlılar pek çok defa denemelerine rağmen Avrupa’nın Türkler açısından kapısı denebilecek olan bu şehri ele geçirememişlerdir. Viyana halkının Türklerden duyduğu korku ve endişe de *Malkoçoğlu*’ndan yapılan yukarıdaki alıntıda ifade edilmektedir. Şehrin ele geçirilememesine rağmen Avrupalı krallar ve Papa’ya önemli bir endişe yaşatılmış, Türklerin Avrupa açısından ne kadar yakın ve önemli bir tehdit olduğu bu seferlerle daha da iyi anlaşılmıştır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Sarı Benizli Adam* adlı romanında Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasında gerçekleşen Niğbolu Savaşı ve bu savaş sırasındaki bir hatıra, romanın başkahramanı Kılıç Abdal’ın ağzından anlatılmaktadır. Kılıç, lakabını nasıl aldığıyla ilgili olan bu hatırasını Şehzade Mustafa’ya anlatır. Kılıç Abdal’ın asıl adı “Ligori”dir. Müslüman olduktan sonra ise “Hasan” adını almıştır. Yeniçeri ocağına girdikten sonra Bektaşilikte yükselmiş ve böylece “Abdal” unvanını almıştır. “Kılıç” lakabı ise Niğbolu Savaşı’nda göstermiş olduğu kahramanlıkla elde edilmiştir. Kılıç Abdal’ın savaş ilgili hatırası ve Yıldırım Beyazıt ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Merhum cennetmekân pederiniz Sultanla birlikte, Niğbolu’ya uğradığımız zaman düşman bizim ikimiz kadardı. Bütün Frenk diyarı, yığılmış, toplanmış bir çığ gibi üzerimize varmıştı. Çelik zırhlar kuşanmış, dört batman ağırlığında kılıçlar taşıyan şövalyelerden dağ, taş gözükmüyordu. Güneş üzerlerine vurdukça parıl parıl parlıyordu. Atlar kişniyor, demir zırhlar içinde birer dev gibi ağır ağır yürüyorlardı. Bizim üzerimizde zırh, demir hak getire. Pederiniz Sultan Bayezıt Han ağırlığa düşmandı. ‘Eloğlunun çelik gömlek nesine gerek?’ buyurdu. ‘Kılıcı kavradı mı düşmana saldırmalı; çelik yürek çelik gömleği yener. O, sana kılıç dokunduramadan sen palayı karnına dayarsın,’ derdi. (...) Kılıç Abdal coşmuştu. Türk tarihinin sonradan o asırlar boyu parlamasına yardım eden zafer gününün, Türk Bayrağına Avrupa’yı baş eğdiren büyük günün yadı, eski askeri heyecana getirmişti. (...)

– Tekbir sesleri, kavga naraları kulaklarımın içini çın çın çınlatıyordu. Herkesle birlikte büyük sultanımız da sağdan sola, soldan sağa at koparıyordu. Onun beyaz gocuğunu dalgalandırarak elinde yatağanıyla bir kasırga gibi her yerde estiğini, her yere yettiğini, kırıp geçirdiğini görüyorduk. Merhum pederiniz çok cesurdu. Kosova Muharebesinde olsun, Niğbolu’da olsun, Ankara’da olsun, onu cenk ederken yüz binlerce askerin içinde seçerdiniz. (...) Göğsüme sancağı sımsıkı basmıştım. Sağa, sola pala sallıyor, çelik zırhlı şövalyelerin aralarından, bir pire gibi sıçrayarak boşluk yerlerinden palamı sokup canlarını cehenneme gönderiyordun. Birdenbire nasıl oldu bilmiyorum. Karşımda dağ gibi bir adam belirdi. Kocamış bir çınar ağacı kadar boyu vardı, ağzı hırsından bir karış açılmıştı. Yüzü, gözü kan içinde idi. Başındaki gümüş tolganın ortasında üç altın zambak işareti vardı. Derhal karşımdakinin, Frenklerin büyük bir başbuğu olduğunu anladım. (...) Kafasını uçurmak işten değildi. Fakat karşımdaki adamı diri yakalarsam merhum pederinizin sevineceğini düşündüm. (...) omzumla gövdesine yüklendim vurdum, yere yıktım... Arkadaşlarım yetiştiler. Herifi tutarak sultanın önüne götürdük. Meğer Kaygısız Jan denilen kafir başbuğu değil miymiş!.. Bunun üzerine merhum sultan, arkamı okşadı:

– Senin adın bundan sonra Kılıç olsun!.. dedi.” (Kozanoğlu, 2004c: 81-84).

Haçlı orduları ile Türklerin karşılaştığı çetin savaşlardan biri olan Niğbolu Savaşı, Osmanlı Devleti’nin zaferi ile sonuçlanmıştır. Yazar, Kılıç Abdal’ın bu zaferi anlatışını “Türk Bayrağına Avrupa’yı baş eğdiren büyük günün yadı” olarak nitelendirir. Bayrak, Türk egemenliğinin ve gücünün sembolü olarak konumlanır. Roman kahramanının Niğbo-

lu Savaşı'ndaki en büyük mücadelesi de bir sancaktar olarak bayrağın yere düşmemesi, düşman eline geçmemesidir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Seyit Ali Reis romanından alıntılanan aşağıdaki parçada, Türk ve Portekizli korsanların karşılaşmaları anlatılır. Türk korsanlarının başında Seyit Ali Reis, Portekizlilerin ise Şövalye dö Vissayi bulunmaktadır. Hindistan toprakların, buranın mevcut yönetimine destek vermek için bulunan Türk korsanları ve denizaşırı topraklarda kendi siyasetlerini geliştirmek adına bulunan Portekizliler karşı karşıya gelmiştir. Portekizli korsanlarla Türkler bir süre önce karşılaşmış ve korsanların arasında bir sürtüşe yaşanmıştır. İkinci defa olan karşılaşmada, Seyit Ali Reis idaresindeki korsanlar, Portekizlilerden öç almak istemektedir. Seyit Ali Reis, arkadaşlarının bu arzusuna kayıtsız kalmaz, Portekizlilere hak ettiğini düşündüğü bir dersi vermek ister. Reis'in Şövalye dö Vissayi ile karşılaşması şöyle cereyan eder:

“– Yazık, bu genç yaşıta bunamışsın amiral... Preveze’de ünlü Andrea Dorya’nızı yenen Türk donanmasının sağ kanat komutanının kim olduğunu sana öğretiler mi? İspanyollara, Cenevizlilere dayak nasıl atıldığını öğreten benim gibi bir hocayı, kendini bilmeyecek kadar sarhoş iki adamımı denize attırmakla kazandığın başarı sana unutturuyorsa elden ne gelir?...”

Şövalye, Seyit Ali Reis'in üzerine atılmak için davranıyordu. Fakat onu gözleyen korsanlar bir solukta tepesine çullandılar. Şövalye hazretleri kısıvrak tutuldu. ‘Jirar Girar’ ile arkadaşı ‘Şivel Alvaro’ da enselerinden sanki birer demir kısıvrak yakalanmış iki akrep gibi havada kıvrınmaya başladılar. Seyit Ali Reis'in önceki alaycı çehresi birden değişmiş, korkunç ve heybetli bir kılığa bürünmüştü. Şövalyeye yaklaştı, birdenbire bir top gibi gürledi:

– Bana bak delikanlı!... Sen de, adamların da çarpık bacaklarınızla bir daha bu diyarları kirletmekten çekinin, anlaşıldı mı? Ben buralarını, Türk Padişahlığı adına korumayı aklıma koydum. Bir daha sizlerden birini buralarda görürsem Tanrı bilir topunuzun kafalarını birer kart horoz gibi koparır, ibret olsun diye ardınıza kazık çakıp sizi şu köpüklü kıyılara şamandıra diye dikerim!... Karşımıza çıkmaktan korkun... Bu kadar!... Topla kuyruğunu bakayım!” (Kozanoğlu, 2008b: 15).

Şahsi çekişmelerin yanı sıra mensup oldukları devletlerin menfaatlerini korurken yaşadıkları bir çatışma sonrasında Türk korsanları, reislerinin öncülüğünde Portekizlileri taktılar ve Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini Hindistan'da sonuna kadar koruyacaklarını

bildirirler. Böylece Türkler, dünyanın herhangi bir coğrafyasında dönemin hangi milleti olursa olsun onlara kafa tutabilecek, farklı topraklarda Osmanlı'nın çıkarlarını koruyabilecek, Türk ve Müslümanları himaye edebilecek bir güç olarak tasvir edilmektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Türk Korsanları* adlı romanında alıntılanan aşağıdaki parçada Osmanlı donanmasının denizlerdeki başlıca rakibi olan Venedikliler ile girdikleri muharebelerde donanmanın göstermiş olduğu üstün başarılarından biri anlatılır. Anlatılan muharebede Osmanlı donanmasının başında Kemal ve Burak reisler vardır. Anlatıcı olan Aydın Reis, küçük yaşında Burak Reis'in şehadetine tanık olmuştur. Burak Reis ve arkadaşlarının Venediklilerle olan muharebede şehit düşmelerinin ardından Osmanlı donanmasının göstermiş olduğu cansiperane mücadeleyi Aydın Reis şöyle anlatır:

“– O yaşında hırsımdan elime bir pala geçirip yukarıya fırladım. Bu, benim ilk kavgamdı. Başta Kemal Reis olmak üzere, bütün Türk leventleri gördükleri bu korkunç kan ve yangın yağmurundan, koca Burak Reis'in arkadaşlarıyla birlikte havaya uçuşundan kudurmuş gibiydiler. Düşmana geyik sürüsüne dalan aslanlar gibi saldırdık. Gemilerin yandığı, göklere duman, kıvılcım ve alevlerin savrulduğu yere yetiştik. Ne çare ki Burak Reis, Yeniçeri Mirdivası Kemal Bey ve Kara Hasan'la beş yüz dilaver o vartada şehit düşmüşlerdi. Denize düşen gazileri kayıklara aldık. Öç çıkarmak hırsıyla denizde ne kadar sağ kalmış Venedikli varsa, üzerlerine saldırarak hepsini kesip doğradık. Düşmanın iki namlı amiralini tek başına Burak Reis, canı pahasına temizlediğinden, düşman başsız kalmıştı. Bu sırada bir kalyon onlara yardıma geliyordu. Onu da basıp içindekileri kılıçtan geçirdik. Düşman iki amiralinin öldüğünü, bizim de zorlu saldırışımızı görünce dayanamayıp, korkusundan kaçtı. Yenilmez sanılan üç yüz yıllık Venedik donanması ilk kez Türk denizcilerinin önünden o gün kaçtı, arka çevirdi, yenildi. İşte böyle... Bu tarih, bizim Akdeniz'de kendimizi gösterip var olduğumuzu bildiren ilk başarılı savaşımızın tarihidir” (Kozanoğlu, 2005b: 66-67).

Aydın Reis'in ağzından anlatılan bu muharebede önde Burak Reis'in, ardından da geri kalan donanmanın kahramanlığı dile getirilmektedir. Burak Reis, kendilerinden sayıca fazla olan Venedik donanmasının kendi donanma koluna saldırması sonucu teslim olmak yerine gemisini patlatmıştır. Düşman eline esir düşmemek için gösterilen bu kahramanca hareket, Venediklilerin de iki amiralini kaybetmesine yol açmıştır. Ünlü bir Osmanlı kapitanı olan Burak Reis'in bu kahramanlığını gören donanmanın geri kalanı, var gücüyle Üstün Venedik donanmasına saldırmış, Türkler karşısında ilk defa yenilgiyi tatmıştır.

Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu'nun *Kara Davud* romanından alıntılanan aşağıdaki parçada İstanbul'un fethedilmesi ile ilgili şehrin önünde Osmanlı ordusunun yaptığı hazırlıklar ve fetih süreci anlatılmaktadır. Osmanlı ordusunun İstanbul önündeki hazırlıkları askerî anlamda son derece üst düzeyde ve iman dolu bir süreci ifade etmektedir. Macarlara yaptırılan devasa topraklar Bizans'ın kuvvetli surlarını yıkmak için hazır bulunmaktadır. Kalabalık bir kara ordusu ve tarihte eşine az rastlanır bir donanma şehri kuşatmıştır. Fatih Sultan Mehmet komutasında devam eden bu hazırlıklar, dönemin gelişmiş teknik kabiliyetini yansıtmaktadır. Ayrıca fethi Hz. Peygamber tarafından müjdelenen şehri almak için bekleyen ordunun iman dolu bir şekilde bu hazırlıkları yürüttüğü anlaşılmaktadır. Karşı tarafta ise Bizans halkı, ordusu ve idaresi çaresizliği hissetmektedir. Bu kuşatma karşısında toplama bir ordu bazı önlemler almaya çalışmaktadır. Halk ise tam anlamıyla korku ve telaş içerisinde. Ayrıca kurtuluş için sahip oldukları inanç, hurafelerle örülmüş gerçek dışı bilgilerle doludur. İki tarafın kuşatma sürecinde tüm bu sahnelerle karşılaştırılması, Türklerin bu dönemde hem askerî ve idari hem de inanç dünyası anlamında parlak bir dönem yaşadığını, İstanbul'un fethinin ise gerçek anlamda Türk tarihi adına övünç kaynağı bir harekât olduğunu göstermektedir.

“Mart ayının son günlerine doğru, İkinci Mehmet'in geniş hazırlıkları bitmişti. Avrupa'dan ve Asya'dan toplanan kuvvetler Edirne'de toplanmıştı. Piyadeler, süvariler, yeniçeriler, topçular Trakya ovalarında karınca gibi kaynaşıyordu. Hepsi atılgan, cesur, ölümden yılmaz adamlardı. Bunların birçoğu şehri zapt etmek için yüz bin kere ölümü göze aldırılmış bulunuyorlardı. Peygamber: 'Konstantiniye'yi zapt eden Emir en büyük hükümdar ve askeri de en büyük asker olacak!' dememiş miydi? Eh işte... Bütün bu piyadeler, süvariler, yeniçeriler 'Emirlerini en büyük hükümdar, kendilerini de en büyük asker' yapmağa azmetmişlerdi. (...) İkinci Mehmet surların önüne varınca seccadesini serdirtti. Surlar üzerine üşüşen Bizanslıların korkak nazarları karşısında kibleye döndü. Azametli ordusuna heybetli bir öğle namazı kıldırıldı ve namaz biter bitmez, bütün ordugâh yüzlerce kalın ve gür sesli tellâlin haykırırları ile sarsıldı: Otağı hümayunun sağından itibaren Marmara'ya varan saha üzerinde Anadolu kuvvetleri, sol taraftan itibaren Haliç'in iç tarafına kadar uzanan sahada ise Trakya ve Makedonya kuvvetleri saf tutmuştu. Şehir halkı muhasara ordusunun korkunç dalgaları karşısında ne yapacağını şaşırmıştı. Kum gibi sayıya gelmez süvari bulutları ile örtülü sahaya baktıkça yürekleri kan ağlıyordu. Hele az sonra, akşam üzeri şiddetli naralar savurarak Sarayburnu surları önünde azim bir donanmanın nü-

mayış yaptığını görünce bütün Bizans kan kusmağa başladı. (...) Ve şehrin içinde kulaktan kulağa fısıldanan şu masal, on asırlık imparatorluğun son kalesini müdafaa edecek bir avuç halkın yegâne ümit kaynağı olmuştu: (Şehrin surları Türk topları önünde mukavemet ettiği kadar edecek. Fakat düşman şehre girince nihayet Ayasofya önüne kadar gelebilecektir. Türk askerleri mukaddes kiliseye yaklaşıncaya bir meleğökten inecek ve kilisedeki ihtiyar ve Hristiyanlardan birine Allah'ın kılıcını verecektir. O ihtiyar birden gençleşecek, bazıları demirleşecek ve hemen Türklere hücum ederek düşmanların hepsini göz açıp kapayıncaya kadar kesip doğrayacaktır.) Bu hurafeyi, bu masal dinleyen halk, bilinemiz nasıl bir gaflet ile inanıyor, İlahi kılıcı mukaddes mabetteki ihtiyara teslim edecek beyaz kanatlı meleğe intizar ederek evliya tasvirleri önünde diz çökmüş, dua ederek kendi kendini avutuyordu” (Tepedenlioğlu, 1973: 310-312).

Bizans'ın üstün bir askerî güçle yenilmesi sonrasında yüzyıllar boyunca Avrupa medeniyeti ve kültürünün esasları üzerine inşa edilmiş İstanbul şehri Türklerin eline geçmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in bu kuşatmada kullandığı askerî teknikler, Osmanlı ordusunun hacmi ve gücü bu fethi görkemli kılan özelliklerden bazılarıdır. Avrupa medeniyeti açısından da önemli bir kaybı ifade eden İstanbul'un Türkler tarafından fethini sonrasında Fatih Sultan Mehmet'in şehirdeki ilk anlarını yazar şöyle ifade etmektedir:

“İkinci Mehmet İstanbul'un Türk hâkimiyeti altında yaşadığı ilk geceyi, Bizans imparatorlarının sarayında geçirecekti. Yeniçeriler, Vlakerne'nin etrafını birkaç kordonla sarmışlardı. Daha dün ‘Kaplumbağa kabuğunu andıran’ zırhların içinde, gümüşten mahfazalara sokulmuş sedefler gibi genç Bizans varenglerinin nöbet bekledikleri dehlizlerde şimdi çıplak kollu, kırmızı şalvarlı serdengeçtiler dolaşıyordu. Türk kılıcının kazandığı zafer pek büyüktü. İkinci Mehmet şahsında kalıbında şahlanan Türk iradesi, yalnız bir şehir zapt etmiş değildi... Devrilen yalnız bir taç ve taht değildi. Türk azmi ve Türk karakteri bütün tarihe yepyeni bir rota çizmişti. Türk beyleri bunu hissetmişlerdi. Yağız benizli Türk yavrularının gözlerindeki sevinç buna delâlet ediyordu” (Tepedenlioğlu, 1973: 398).

Şiddetli çarpışmalar sonucunda Avrupa ve Asya'yı birleştiren o tarihî şehir Türk hâkimiyetine girmiştir. Avrupa'nın en güçlü devletinin başkentinin ve yüzyıllardır süregelen kültürel birikime sahip olan bir şehrin ele geçirilmesi yeni bir çağın açılmasını beraberinde getirecek derecede önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Böylesi bir olayın Türkler tarafından gerçekleştirilmiş olması, Türk millî kimliğinin uluslaşma sürecindeki birey-

ler nezdinde pekiştirilmesi yönünde kuvvetli bir motivasyon kaynağı ve ortak tarihî belleğin önemli bir vesikası olarak eserde ele alınmıştır.

Ulus-devletlere gidilen süreçte imparatorluklardan oluşan küresel toplum düzeninin karşısına çıkan modern ulus yapısı, kimi düşünürler tarafından “hayal edilen” yani soyut bir şekilde kurgulanan ancak ortak motivasyon unsurlarıyla bir arada kalması sağlanan bir topluluk, “cemaat” olarak nitelenir. Bu cemaatin birlikteliğini kardeşlik hukuku düzenler. Ulus-devlet yapısında bir araya getirilen topluluk mensupları sahip oldukları ortak tarihî geçmişten gücünü alan bir kardeşlik ve birliktelik şuuruyla birbirlerine bağlanır. Ortak paydada menfaatler etrafında toplanırlar. Toplumsal felaketler, savaşlar ya da zaferler sırasında toplumun bireylerinin omuz omuza vermesinin nedeni de bu kardeşlik duygusudur.

“(…) ulus olarak tasarlanan cemaatlerin, basit bir şekilde dinsel cemaatlerin ve hanedanlık mülklerinin içinden çıkarak onların yerini aldığını düşünmek dar görüşlülük olur. Kutsal cemaatin, dil ve soyların gerilemesinin berisinde, dünyayı kavrama tarzında meydana gelen köklü bir değişim yatıyordu ve ulusun ‘tasavvur edilmesi’ne en çok katkıda bulunan da bu oldu” (Anderson, 2015: 37).

Küresel anlamda imparatorluklardan ulus-devletlere geçilirken oldukça kökten bir sosyolojik dönüşüm yaşanmıştır. İdarede asıl motivasyonunu dinlerden alan yönetim sistemlerinden üzerinde durduğu en önemli payandalardan biri sekülerizm olan ulus-devletlere geçiş yapmak, toplumların daha da özelde bireylerin zihniyetlerinde çok ciddi bir dönüşüm hareketinin yaşanmasını gerekli kılmıştır. Avrupa’da milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkması sonrasında devletlerin yeni bir sisteme kavuşması bağlamında ulus-devlet anlayışının rağbet kazanması, bu devlet sisteminin esaslarının toplumlar üzerinde tatbiki ve millet olma şuurunun yerleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Toplumlara millet olma şuurunun kazandırılması yönünde kültürel alanda bazı çalışmaların yapılması ve var olan kültürel değerlerin yerine, ulus anlayışını perçinleyici ve tarihî geçmişten gücünü alan yeni kültürel değerlerin yerleştirilmesi gündeme gelmiştir.

Türk kimliğinin inşasında da ortak tarihî bellekte yer edinen başarılar ve zaferler edebî eserlerde hamasi bir dille ele alınmıştır. İncelediğimiz romanlarda bu tarihî zaferlerden İstanbul’un Fethi’ne, Fatih Sultan Mehmet’in dehasına ve ordunun kabiliyeti ile cesaretine çokça yer verilmiştir. İstanbul’un Fethi’nin yanı sıra Türk tarihindeki çeşitli zaferler, yine Türk gücünün üstünlüğü vurgusuyla ele alınmıştır. Bu zaferleri elde edenlerin zekâ,

yetenek, deha ve cesaretleri öne çıkarılmıştır. Elde edilen zaferler sırasında Türklerin, ötekiler olarak addedilen topluluklara karşı korku salan bir cengâverlik gösterdikleri, dostlarına karşıysa müşfik ve himaye edici bir şekilde davrandıkları ifade edilmektedir. Düşmanlar Türklerden çoğu zaman aman dilerken, dostlarıysa Türklere karşı muhabbetle yaklaşmaktadır. Düşmanlara karşı elde edilen zaferlerde Türk bayrağı zaferin nişanesi olarak öne çıkarılır, manevi anlamda bu zaferlerin bir karşılığı olduğu bazı anlatılarda dile getirilir. Türklerin bağımsızlıklarına olan düşkünlükleri, çoğu zaman zafere giden yolda pekiştirici bir rol üstlenir. Yazarların, Türklerin elde ettiği tarihî zaferleri bu bağlamda eserlerinde ele alması, okurda, millî birlik adına geleceğe umutla bakma ve aidiyet duygusunu pekiştirme görevini yerine getirmiştir.

6. İdealize Edilen Yurt - Vatan ve Toprağın “Vatan” Hâline Getirilmesi

Millet olmanın sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik birçok kriteri bulunmaktadır. Hobsbawm, “‘Millet’ ancak belli bir modern teritoryal devletle, ‘ulus devlet’le ilişkilendirildiği kadarıyla bir toplumsal birimdir; bununla ilişkilendirilmedikçe milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir yararı yoktur” (Hobsbawm, 2014: 24) görüşüyle, bir topluluğun millet olarak tanımlanabilmesi için belirli bir toprağa, yani vatana/yurda, sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Millet olma gerekliliklerinden biri olan; ülkesel yani coğrafi bir toprak üzerinde kurulmuş bütünlüklü bir devlet hâlinde yaşama şartı, yaklaşık olarak 1800’lerden itibaren Avrupa’da görülmeye başlanan bir düşüncedir. “Batı Avrupa’da XIX. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan Batı milliyetçiliğinin kuramcıları, her ‘millet’in kendi ‘devlet’ine sahip olması gerektiği fikriyle taraftar toplamaya çalışmışlardı” (Mardin, 1991: 95). Millet oluşumunda, topluluğa bir değer unsuru olarak sunulan ve ortak değerlerin, coğrafi bir zeminde anlam kazanmasını sağlayan “yurt”, sadece bir toprak parçası değildir. Yurt olarak belirlenen coğrafyadaki fiziksel unsurlar, tarihsel geçmiş ve anılarla şekillenen değerler çerçevesinde anlam kazanmıştır. Ancak manevi ve kültürel değerlerle iç içe geçmiş coğrafya, yurt hâline gelebilecektir.

XIX. yüzyıl başlarından itibaren önce Avrupa’da, sonraki dönemlerde de dünyanın çeşitli yerlerinde millet ve ulus-devlet oluşumları kendisini göstermiştir. Hem tarihî dönem hem de günümüz şartlarına bakıldığında, yeryüzünde var olan toplumların içerisinde pek çok farklı etnik ya da kültürel aidiyeti olan grup varken, bunlardan bazıları ulus-devlet seviyesine ulaşabilmiş ve millet olabilmektedir. “(...) belirli gruplar ‘milletleşirken’, belirli grupların neden ‘milletleşmediğini’ açıklama girişimleri; genellikle ya dil ve etnik köken

gibi tek bir kritere ya da dil, ortak topraklar, ortak tarih, kültürel özellikler gibi bir kriterler kümesine dayanmıştır” (Hobsbawm, 2014: 19). Millî kimliklerin inşasında, kökene dair araştırmalardan faydalanma ve antik dönemlerden modern zamana uzanan bir meşruiyet kaynağı yaratma çabalarında, coğrafyanın millîleştirilmesi önem kazanmıştır. Ortak topraklar üzerinde ortaklaşan değerler üzerinde inşa edilmiş bir ülkede yaşama gerekliliği, modern dönem devlet yapısının en önemli gerekliliklerinden biri olmuştur. Avrupa’daki uluslaşma süreçlerinde de görülen bu durum; krallıklar ve imparatorluklar döneminin hânedanlara ait olan “ülke toprağı”nın artık ulusal ortak çıkarları bulunan millete ait topraklar hâline gelmesi, bu toprakların manevi anlam değeri de yüklenerek “vatan”laşmasını ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı sonrasında parçalanmasının ardından Millî Mücadele ile birlikte Anadolu’da bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet’in kurucu kadroları; sosyal, siyasî ve askerî pek çok konuda, imparatorluk zevk ve anlayışının ulus-devlet anlayışına uygun bir şekle bürünmesi konusunda çaba serfetmiştir. Coğrafi anlamda ülke sınırlarının Misak-ı Millî’ye uygun şekilde oluşturulması ve vatan şuurunun toplumda pekiştirilmesi, söz konusu kuruluş döneminin önemli gündemlerinden biridir.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, Türklerin Anadolu ve çevre coğrafyalardaki varlığının Avrupalı devletlerce tartışma konusu hâline getirilmesi ve bu durumun, ülkenin bekasını tehdit edecek bir mahiyete bürünmesi, Cumhuriyet Dönemi münevver ve politikacılarını da coğrafyanın millîleşmesi konusunda çalışmalar yapmaya ve teoriler üretmeye sevk etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde geliştirilen Türk Tarih Tezi bu çalışmalardan biridir ve Türkleri kadim bir geçmişe sahip olduğunu ve medeniyetin gelişimine önemli katkılarının olduğunu ispatlamaya yönelik iddialara haizdir²⁸. Zürcher’e göre “Bu kuram Türklere kendi geçmişleri ve kendi ulusal kimlikleri için yakın geçmişten yani Osmanlı döneminden bağımsız bir övünç duygusu vermeyi amaçlıyordu” (Zürcher, 2000: 277). Bu çalışmalar, millî kimlik inşasının Cumhuriyet Dönemi’ndeki zeminini kuvvetlendirmiştir. Türklerin kökeninin tarihinin çok eski dönemlere kadar dayanması, uluslaşma sürecinde toplumun ve devletin aradığı motivasyonu sağlamıştır.

²⁸ Orhan Türkdoğan, Türk Tarih Tezi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Türk tarih tezi, 1932’den itibaren bir kimlik arayışı içine girdiğinde, bizzat Atatürk dünyaca tanınmış bilim adamı ve tarihçileri de devreye sokmuş bulunmaktadır. O dönemde kaleme alınan Türk Tarihi’nde, Ön Asya medeniyetinin kaynağı Orta Asya olarak gösterilmiştir. Burada, Hititlerden başlayarak, Sümerler de dâhil, birçok uygarlıkların kökenleri Türk soyundan gösterilmiştir” (Türkdoğan, 1999: 29-30).

Millî kimlik inşası, toplumların tarihlerine bakıldığında uluslaşma süreciyle birlikte yürüten bir konudur. İmparatorluklardan ya da mutlakiyetçi yönetimlerden sonra ulus-devlet yapısına geçilirken millet ve vatan kavramları ortaya çıkmış ve anlam kazanmıştır. Uluslaşma sürecinden önce genel itibarıyla tebaa ve padişah/kral ilişkisinin yanında, ülke toprakları da hanedanın ya da idarecinin malı olarak görülmüştür. Modernleşme ile birlikte tüm bu kavramlarda değişiklikler meydana gelmiştir. Ortaya çıkan millet ve vatan kavramlarının kazandığı anlamlar, özgürlük hareketinin de etkisiyle kolektif bir yapının ortak paydaları olarak ifade bulmuştur.

Bu bölümde değineceğimiz “vatan” algısı, toplumun tamamını meydana getiren bireylerin ortak menfaatler ve duygular çerçevesinde benimsediği, özgür ve bağımsız ülkelere tamamlanması ifade eden, kahramanlık öyküleriyle elde edilmiş, ulusal ve uluslararası kanun ve nizamlarla güvence altına alınmış toprak parçasıdır. Genellikle uluslaşma sürecinde “yıkım” denebilecek boyutta özgürlük mücadelesi yolunda savaşlar yaşamış ve mücadeleler vermiş toplumlar için vatan kutsal bir konuma erişmiştir. Aynı kültür ve soydan gelen milletin “diğerlerine” karşı özgürce yaşayabildiği ve yeryüzünde varlığını anlamlandırdığı bu vatan algısı, millî kimlik inşası sürecinde sembolik olarak oldukça fazla önem kazanan ve kültürel eserler içerisinde sıkça millî var oluşun koşul şartı olarak kabul edilen bir anlama sahiptir. “Kendini bir yere ait hissedenden insan, kendine ait bir ‘dünya’ içerisinde ortak aidiyet bilinci ile kendi benzerleri içinde olmanın rahatlığını hisseder. Dolayısıyla üzerinde yaşanan toprak parçası ‘birlikte olunan yer/ mekân’ olmanın ötesinde kutsal bir anlam taşır” (Kanter, 2016: 80). Bir toprak parçasının vatan hâline getirilmesi ise ancak üzerinde yaşayan ve ortak bir tarihî geçmişe, ortak bir gelecek tasavvuruna sahip olan milletin maddî ve manevî fedakârlıklarda bulunmasına ve özveriyle yurt hâline getirmesine bağlıdır.

Tarihin neredeyse tamamında fetih hareketleri ile Doğu Türkistan’dan Avrupa önelelerine ve daha pek çok farklı bölgeleri at sırtında aşan Türkler için yurt kavramı da oldukça geniştir. Ortak tarihî belleğin getirilerinden faydalanarak atalarının yaşadığı coğrafyaları öğrenen Türkler, Türkistan’dan batıya doğru çok geniş bir coğrafyayı kendilerine yurt edinmişler, tarihsel süreçte bu toprakların bağımsızlığını ve refahını önceliklemişlerdir. Malazgirt ile Anadolu topraklarına yerleşen Oğuz Türkleri için de Anadolu kadim bir yurt konumuna erişmiştir. Anadolu’nun etrafında fethi arzulan bazı bölgeler ise en az kadim yurtlar kadar arzulanmış ve ele geçirilmek istenmiştir. Rodos, Anadolu’nun güvenliği için önemli olduğu kadar Avrupalıların buraya yükledikleri coğrafi ve siyasi anlamlardan dola-

yı da ayrıca önem kazanmıştır. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti zamanında pek çok defa kuşatılmış, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde fethedilmiştir. M. Turhan Tan'ın *Hürrem Sultan* adlı romanında, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Rodos Adası'nın fethine giden süreç şöyle anlatılır:

“Rodos adasını bademe benzetirler, görünüşü de gerçekten öyledir. Fakat herhangi bir Türk için bu ada, evini bulamayıp avare kalmış bir göz bebeğine benzer. Çünkü Anadolu'nun yanı başında iken o mübarek vatandan ayrı düşmüştür. (...) Dört yüz on beş yıl önce de durum böyleydi. Ada, yerleşmek için muhtaç olduğu evi arayan gözbebeği gibi acıklı bir durumdaydı. Marmaris, bebeğini kaybetmiş bir göz gibi görünüyordu. Üsküdar'dan yürüyüşe geçip şimdi Marmaris'ten kayıkla, çektirilerle akın akın Rodos'a dökülen ordu, birbirini arzulayan ve birbirine muhtaç bu iki coğrafyayı aynı bayrak altında birleştirmek ülküsünü taşıyordu. Anadolu'yu ezelden beri ellerinde tutan Türklerin Rodos'u da benimsemek istemeleri tarihi bir zorunluktan doğuyordu. Anadolu'ya hiçbir zaman ayak basmalarına imkân olmayan - Kudüs'ten kovulma- şövalyelerin Rodos'ta oturmalarıysa korsanlık yapmak için orayı uygun bulmalarından kaynaklanıyordu. O halde Türk ordusu hakkın silahı, şövalyeler haksızlığın siperiydi ve o silahın bu siperi parçalaması insanlık onurunu yüceltecek bir olay olacaktı. (...) şövalyeler Türk gücünün taşı toza çeviren yeteneğini bildiklerinden başlarına topladıkları kalabalığa manevi bir kuvvet aşılama isteyerek hurafeler tarihinden destanlar uyduruyor, bunları birer ilahi gibi kiliselerde söylüyorlardı. (...) on altıncı yüzyılda Avrupa, bütün Asya ve yarı Afrika, Türklerin güneşe de, denize de hükmedeceğine inanıyordu. Şövalyeler, kendi askerlerinin bile inandığı bu gerçek için Rodos'un yüzlerce işgal ordusunu geri çevirdiğini ileri sürüyordu. Kırk iki yıl önce Mesih Paşa kumandasındaki Türk kuşatma ordusunun geri çekilmesi de bu masalları ciddileştiriyordu. Rodosluların bir kısmı o inanılmaz dönüşü gözleriyle görmüşlerdi, görmeyenler de annelerinden, babalarından dinleyerek gerçeği öğrenmişti. Bu, şövalyelerin uydurdukları hikâyelerin doğru olabileceğini düşündüren bir olaydı ve halk, surlardan çok o geri çekilen orduyu düşünerek Türklerle savaşa hazırlanıyordu” (Tan, 2011b: 49-51).

Romandaki bu anlatıdan yola çıkılarak, Rodos'un Türkler için bir adadan daha fazlası olduğu anlaşılmaktadır. Bu önem, tarihte uğruna verilen çabalarla perçinlenmiştir. Ayrıca adanın stratejik konumu da bu önemi artırmıştır. Yazarın ada ile ilgili yorumları, bir toprak parçasını değil, uğruna kan dökülen, ordular sevk edilen, hasret çekilen bir vatan

parçası olduğu anlamını çıkarmaktadır. Rodos’a yüklenen bu anlam millî kimliğin vatan mefhumuna yüklediği anlama katkı sağlamaktadır. Bununla beraber yazarın Avrupalılar ve Rodos’a Türklerin rızası dışında yerleşip korsanlık yapan ecnebilerle ilgili düşünceleri de ortak tarihî bellek çerçevesinde ataların ötekilere karşı kurduğu üstünlüğü ve altın dönemleri hatırlatmaktadır.

M. Turhan Tan’ın *Viyana Dönüşü* adlı romanından alıntılanan aşağıdaki parçada ise eserin yazıldığı döneme ve sonrasındaki okuyuculara rol model olarak sunulan roman kahramanları, ulus-devlet sürecine girmiş olan Türk milletine toprağın kutsallığını ve dostlara gösterilen değeri anlatmaktadır. Bir parça yurt toprağına karşılık yabancı devletin birkaç kalesinin alınabilecek olması, vatan topraklarına atfedilen önemi göstermektedir. Tarihî dönemde böyleydi ve karakteristik özelliklerimiz de bu yöndeydi şeklinde yorumlanabilecek bu alıntı, yıkılmış bir devletin ardından yeni bir devlete vücut vermiş Türk halkına moral, motivasyon ve rol model olacak kurgusal yapı örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Avusturya’ya gerçekleştirilen ziyaretin ardından imparator ile vedalaşan Elçi Kara Mehmet Paşa, Türklerin bağımsızlıklarına ve topraklarına ne derece önem verdiklerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Birinci Leopold, onun bu tantanalı belagatine hayran olarak kollarını kavuşturmuştu, ayakta veda nutkunu dinliyordu. Elçi Paşa, tacidar genci lüzumu kadar büyülediğini anladıktan sonra yarım saat sürmüş olan sözünü bitirdi: ‘İzninle,’ dedi, ‘artık gidiyorum. Şevketlu, kudretlu efendime senin kulluğunu ve dostluğunu arz edeceğim. Getirdiğim sulhun kadrini takdir etmelerini adamlarına tembih et. Sınırımızdan bir tutam toprak alanlar, ülkenizden birkaç kalenin alınmasına sebep olacağını bilmelidirler. Biz Türkler, dostu uğrunda can verimiz, dostlarımıza cihan değerinde armağan verimiz. Lakin bir avuç toprağımızı ne pahasına olursa olsun feda edemeyiz. Bunu bilmeniz gerek!’ ” (Tan, 2012b: 157).

M. Turhan Tan’ın *Gönülden Gönüle* romanının kahramanı Abdal Musa’nın ağzından Türk hakanları Mete ve Cengiz hanlara ait iki kıssa anlatılır ve bu kıssalardan vatan sevgisine dair önemli dersler verilir. Anlatılan bu kıssalarda öne çıkan başlıca tema vatan sevgisidir. Mete Han’ın düşman saldırısından ülkesini korumak için önce çok sevdiği atını, ardından namusu olan karısını düşmana vermeye razı olması, ardından ülkesinden toprak istemeleri üzerine savaşma kararı alması hayatındaki kutsal değerler konusunda bir fikir vermektedir. Mete Han vatan toprakları üzerinde geçmiş nesillerin olduğu kadar kendilerinden sonra geleceklerin de hakları olduğunu, vatan topraklarından asla taviz verilmemesi

gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanında, Cengiz Han'ın da oğullarına birlik olma konusundaki uyarısı dikkat çekicidir. Vatan ve millet birliğinin kastedildiği bu kıssada eğer ayrılıklara düşülürse başlarına gelebilecek musibetlerden çok daha kolay etkileneceklerini ve refahlarının kaynağı olan birliklerini kaybedebilecekleri ifade edilmektedir. Romanda geçen ilgili kısım şu şekildedir:

“Söz ebesi Abdal Musa idi ve eski Türk'ün yüksek vatanperverliğini anlatarak Hunların ilk emîri meşhur Mete'yi misal getiriyordu:

– Mete, yurt için, yurdun çiğnenmemesi için neler çekti, ne ağular yuttu. Düşmanlar onun yurduna saldırmak için bahane arayıp duruyorlardı. İptida Mete'nin gözbebeği kadar sevdiği atını istediler. Bu at saatte bin fersah (dört bin kilometreden fazla!) yol alırdı. Mete, tek Türk'e zarar gelmesin diye atını feda etti. Düşmanlar işi azıtarak Mete'ye (Karını gönder) dediler. Bütün beyler, bu edepsizliğe kızdılar, Kurltayda tolgalarını atarak bağırdılar.

– Harp, harp!

Mete, gözünün yaşını yüreğinin ateşinde kuruttu, yüzünün sarartısını tolgasının gölgesinde sakladı, beylere cevap verdi:

– Ben yurdumu aşkım için çiğnetemem. Varsın karım da yurduma feda olsun.

(...) Abdal Musa, yurt sevgisinin bu belîğ misalini anlattıktan sonra sözü tesanüt lüzumuna intikal ettirdi:

– Türk'e çok yara açtı, bizi de yurdumuzdan ayırdı ama Çingiz'in büyüklüğü inkâr olunmaz, onun elbirliği işinde verdiği öğüt ne kadar güzeldi? Bilmem işittiniz mi? O yüce adam öleceği zaman dört oğlunu başına topladı. Sadaktan bir ok çıkardı ve kırdı. Sonra birçok ok daha çıkararak birleştirdi: ‘İçinizde bunu kıracak var mı?’ dedi; dört demir bilek o bir deste oku kıramadı. O vakit Çingiz, unutulmaz öğüdünü verdi: ‘Siz -dedi- bu oklara benzersiniz. Birleşirseniz kimse sizi sındıramaz. Birleşmezseniz tek bir ok gibi ayrı ayrı kırılırsınız.’ Türk bu öğüdü unutmamalı, el birliğinden ayrılmamalı.

Alplar, ta beşikteyken aldıkları ve hiçbir zaman unutmadıkları bu nasihatleri Abdal Musa'nın ağzından dinlemekle memnun oluyorlardı. Dilbirliği, dinbirliği, yurtbirliği gibi elbirliği de onlar için çok kıymetli ve çok ehemmiyetli bir umdei hayat, umdei harekât idi.” (Tan, 1931: 53-55).

Ortak bir toprak esasına dayalı ülke üzerinde ortak çıkarlar ve değerler doğrultusunda yaşamak, uluslaşma sürecinin en önemli aşamalarından birini ifade etmektedir. Kavramsal olarak “Bir kimsenin doğduğu ve yaşadığı, siyasal ve duygusal yönden bağlı olduğu toprak parçasını; ruhun özlemine duyduğu asıl ve gerçek âlemi ifade eden sosyoloji, siyaset ve tasavvuf terimi” (Çağırıcı, 2012: 563) şeklinde açıklanabilecek olan vatan, bu anlam değerleriyle birlikte düşünüldüğünde sadece bir toprak parçasını değil, millî ve manevi unsurların yüklendiği daha kutsal bir içeriği ifade etmektedir. Cumhuriyet’in fikrî anlamda kurucularından sayılabilecek Ziya Gökalp ve Namık Kemal vatan kavramına millî ve manevi değerlerle bezenmiş bir içerikle yaklaşırlar. Gökalp, “(...) vatan, üstünde oturduğumuz toprak demek değildir. Vatan (millî hars) dediğimiz şeydir ki üstünde oturduğumuz toprak onun, ancak zarfından ibarettir. Ve ona zarf olduğu içindir ki mukaddestir” (Gökalp, 1976: 82) derken; Namık Kemal, İslâm Bey’i konuşturarak;

“Beni Allah yarattı, vatan büyüttü. Beni Allah besliyor, vatan için besliyor. Ben anamın karnından vatana geldiğim vakit açtım, vatan karnımı doyurdu... Çıplaktım, vatan sayesinde giyindim. Vatanımın nimeti kemiklerimde duruyor. Vücudum vatanın toprağından, nefesim vatanın havasından... Vatanımın uğrunda ölmeyeceksem, ya ben niçin doğdum?” (Namık Kemal, 2005: 16)

diyerek, vatanın Türk milleti için ne anlama geldiğini bir anlamda dile getirmektedirler. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde, vatan; genellikle yaşanan ülkenin kutsal değer kazanmış ve siyasî sınırlarla belirlenmiş toprakları olabileceği gibi kutsal gözüyle bir değer atfedilen, millî ve manevî değerleri taşıyan, siyasî sınırlar dışında kalmış toprak parçalarını da ifade edebilir. Uluslaşma sürecinde ülke toprakları, işte bu kutsallık atfedilen bakış açısı sayesinde anlam kazanmıştır.

İncelediğimiz romanlarda da vatan, son derece kutsal bir anlam değeriyle kabul edilmiştir. Toprak, bu romanlarda, tüm millî ve manevî değerlerin yüklendiği, anlam kazandığı bir olguyu ifade etmektedir. Bu kutsallık, gelecek nesillere de aynı anlam değeriyle aktarılır. Vatanlaştırılmış toprakların düşmanlar tarafından ele geçirilmesi sonrasında bu topraklara büyük bir hasretle özlem duyulmakta, en ufak bir toprak kaybına dahi en sert şekilde karşılık verileceği çeşitli şekillerde dile getirilmektedir. Roman kahramanları, gerekirse canlarını ya da en sevdiklerini bile vatan için feda etmekten çekinmezler. Eserlerde vatana yüklenen bu anlam değerleri, yazarların, tanımladıkları kimlik özelliklerini de aynı zamanda ortaya çıkarmaktadır.

7. Devlet Kurma Şuuru

İnsan, doğası gereği topluluk hâlinde yaşamaya meyillidir ve bunun yanında kendisine özgü bir yaşam alanı da olmasını arzular. Bu durum lokal düzeyde evini, yöresini özelleştirme şeklinde görülebileceği gibi çok daha genel düzeyde bağımsız bir devlete sahip olma ve ötekilerden bu devlet bağlamında farklılaşma, ayrılma şeklinde de görülebilir. İnsanoğlu, tabiatından kaynaklanan bu güdü sebebiyle tarih boyunca pek çok devlete vücut vermiştir. Bazıları yüzyıllar boyunca ayakta kalmış, bazılarıysa tarihe karışmıştır. Kimliklerin inşası konusu da genel itibarıyla toplumsal yıkımların yaşandığı, krallık ve imparatorlukların dağılmaya başladığı dönemlerin ardından gündeme gelmiştir.

Devlet kurma şuurunu ifade edebilmek için kimlik inşası ve uluslaşma sürecini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Millî kimliğin teşekkülü için gerekli şartları Anthony Smith, şu şekilde sıralar: “1. Tarihî bir toprak/ülke, ya da yurt 2. Ortak mitler ve tarihî bellek 3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü 4. topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler 5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi” (Smith, 2014: 32). Smith’in beş maddede topladığı bu gereklilikler, millî kimliğin nitelikleri ile ilgilidir. Bu şartların toplumsal birlikteliği sağlayıcı hususlar olduğunu ifade etmek gerekir. Modern anlamda bir milletin meydana gelebilmesi, bireylerde millî bir kimliğin inşa edilmesi için öncelikli olarak coğrafi anlamda bir ülke gerekmektedir. Ulus-devletlerin süratle yayıldığı modernite çağında, uluslararası alanda görünürlük, ancak meşru bir ülkeye sahip olmaktan geçmektedir. Buna göre, milletin oluşumu; halkın birbirine karşı ve devlet ile olan ilişkilerini düzenleyecek, sorumlulukların çerçevesini çizecek bir yasanın varlığına; millî yapının tezahür ettiği topraklar üzerinde ortak bir ekonomik sistemin kurulmasına; sınırları belirlenmiş bir ülkeye; yeni nesillerin aynı yurttaşlık paydasında toplanabilmesi için tek çatı altında toplanılabilecek bir “siyasî kültür”e, kamusal ve kültürel yapının temini ile iletişim ağının tesisine ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

Kültürel, ekonomik ve siyasi zeminde ortaklıklar üzerine kurulan bir sistemin paydalarının milleti meydana getirdiğini ifade eden Smith’in bu görüşlerinin ardından Tagore’un aynı konudaki ifadeleri şu şekildedir:

“Bir halkın siyasî ve ekonomik birliği anlamında, millet, mekanik bir amaç için örgütlenildiğinde, bütün sakinlerin var olduğunu kabul ettiği bir vechedir. Böyle bir toplumun daha öte bir maksadı yoktur. O kendi başına bir amaçtır. Sosyal bir varlık olarak beşerin kendiliğinden kendini ifade etmesidir. İnsan ilişkilerinin doğal bir dü-

zenlemesidir ki bu suretle insanlar birbirleriyle işbirliği içinde hayat idealleri geliştirebilirler” (Tagore, 1999: 46).

Tagore’un bu görüşlerinde “iş birliği” ve “idealler” gibi vurgular dikkat çekicidir. Smith’in millet tanımlamasına yaklaşan bir ifadeyle Tagore da ortak siyasi ve ekonomik çıkarların gerekliliğine değinmektedir. Hukuksal zeminde bireylerin menfaatlerinin ve haklarının korunması, yönetime eşit katılım ve kamu kültürünün sürdürülebileceği ortak ekonomik menfaatler modern toplum yapısına bağlı olarak gerçekleşen millet yapısının teminatlarıdır. Bu bağlamda, Benedict Anderson’un millet kavramı hakkındaki tanımlaması ise şöyledir:

“(…) antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımlı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur - kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. *Hayal edilmiştir*, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder” (Anderson, 2015: 20).

Anderson’un bu konudaki tanımlaması, “hayal edilmiş” olma bakımından millet kavramına yeni bir anlam boyutu katar. İdealleri ve ortaklıkları etrafında birleşen kitlelerin aynı geçmiş anılarına ve gelecek hedeflerine bağlandıkları bir topluluk şeklinde milleti meydana getirdiği ifade edilir. Ulusların oluşumu hakkında ortaya konan düşünceler arasında “hayal edilmiş” olma, oldukça iltifat gören bir teoridir. Buna göre; otoriter rejimlerden millet yapısına evrilme ve bunun sonucunda da ulus-devlet yapısına kavuşma sürecinde, toplumlar, kendi mazilerini kültürel çalışmalarla işleyerek bu yeni oluşuma güç verici bir hâlde ele almışlardır. Millet olma şuurunun hanedanlıklar sisteminden sonra elde edilmesinde, tarihî bellek olarak adlandırılan kültürel geçmişin önemi oldukça fazladır. Genellikle dinî inançlar temelinde birbirlerine bağlılığı bulunan toplumların, gevşek dokulu söz konusu sosyal yapılarından milliyetçilik düşüncesi çerçevesinden sıyrılmalarında tahayyül edilen manevi yapı öne çıkmaktadır. Partha Chatterjee, Benedict Anderson’un bu konudaki görüşlerini şöyle yorumlar:

“Benedict Anderson, ulusların dil, ırk yahut din gibi belirli sosyolojik koşullar tarafından yaratılan ve bir daha değiştirilemeyecek şekilde biçimlendirilen ürünler olmadığını büyük bir ustalık ve özgünlükle gözler önüne serdi; uluslar, Avrupa’da ve dünyanın diğer her yerinde, tahayyül edildikleri için vücut bulmuşlardı. Anderson

ayrıca bu tahayyül edilmiş cemaatin somut bir şekle bürünmesine aracılık eden temel kurumsal yapıların bir kısmını, özellikle de kendisinin büyük bir yaratıcılıkla ‘kapitalist yayıncılık’ kurumları olarak adlandırdıklarını, betimlemiştir. Anderson daha sonra, Batı Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ve Rusya’daki tarihsel milliyetçilik deneyiminin kendilerinden sonraki milliyetçiliklere bir dizi milliyetçilik modeli sunduğunu, Asya ve Afrika’daki milliyetçi seçkinlerin ise bunların arasından istediklerini seçtiklerini öne sürmüştür” (Chatterjee, 2002: 20).

İnsanlık tarihinde toplumların yaşantısını ve devletlerin idare sistemlerini köklü bir biçimde değişime uğratan en önemli kırılma süreci, 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali sonrasındaki gelişmelerde gözlemlenebilir. Kişi hak ve özgürlüklerinin gündeme gelmesi, bireylerin yönetime katılma hakkı elde etme çabaları, laikliğin devlet yönetimindeki temel prensiplerden biri hâline gelmesi, akla koşulsuz şartsız güvenilmesi ve bilimin hayata dair en güvenilir kaynak olarak telakki edilmeye başlanması... bahsetmeye çalıştığımız köklü kırılmanın farklı bazı tezahürleridir.

Uluslaşma düşüncesinde temel unsur “birlik” fikridir. Bilhassa “vatan” şuurunun yerleştirilmesi ve ulusal bütünlüğün sağlanmasında “toprak birliği”, kültür hayatının uluslaşmasında da “dil birliği” önem arz etmektedir. Söz konusu birlik fikri, modern zamanda ortaya çıkan; sanayileşmenin beraberinde artan oranda kendisini gösteren “küreselleşme”, kültürler arası etkileşimin hızlanması ve ayrılıkçı hareketler bağlamında her “millet”in bir “devlet”i olması fikrine refleks olarak kendisini göstermiştir. “Ulus ırkın veya dilin tikelliğini aşan bir şey olduğundan ortak tarihin ve hafızanın bir ögesi ve aynı zamanda da bu ögenin olumladığı ortak niyet ve projelerdir. Hatta bu yol, modern devletin temel işlev ve misyonunu tanımlamaktadır” (Durgun, 2014: 47). Milletlerin ortak paydalar üzerine kurulması ile birlikte bizler ve diğerleri ayrımı öne çıkar. Bu bağlamda, milliyetçilik, milletlerin oluşumu ve devamlılığı noktasında modern dönem sosyopolitik ve sosyokültürel kullarlarda öne çıkan ideoloji ve düşünce sistemi olarak kendisini göstermektedir.

“Önce tamamiyle siyasî bir düzey söz konusudur. Bir ideoloji olarak milliyetçilik, siyasî iktidar birimleri hakkında bir doktrin ve iktidarı elinde bulunduranların doğası hakkında bir hükümler dizisidir. Aynı zamanda da bu birimlerin meşru küresel ilişkilerine dair bir doktrindir. Milliyetçi faaliyetin ekonomik bir düzeyi de vardır. Milliyetçilik ideal olarak kaynaklarda kendine yeterlilik, yaşam tarzında özerlik ve otantiklik taahhüdüne uygun bir saflık buyurur; bu olmadığı takdirde milliyetçiler kendi yurt ve kaynakları üzerinde azami denetimi ele geçirme mücadelesi verirler.

Bunun dışında milliyetçilik, ‘halk’ın seferberliğini, yurttaşlar olarak yasal eşitliklerini ve ‘millî fayda’ bakımından kamu yaşamına katılımlarını tanzim ederek toplumsal düzeyde etkinlik gösterir. Milleti geniş bir aile ilâmı olarak gören milliyetçilik, milletin fertleri arasında millî bir dayanışma ve kardeşlik ruhu aşılamaaya çalışır; bu sayede her bir milletin toplumsal birliğini vaaz eder” (Smith, 2014: 146-147).

Milletlerin oluşumunda milliyetçilik düşüncesinin etkili olmasının yanında, etnik unsur ve manevi birlikteliği sağlayan hususiyetler ne derece güçlü ise bir milletin doğuş ihtimali de aynı derecede güçlüdür.

Milliyetçilik, ideolojik bir hareket olarak XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır ve “modern” olarak tanımlanabilecek yapısına bu dönemden itibaren kavuşmaya başlamıştır. Kavram olarak milliyetçilik; bir milletin bütün olarak diğerleri arasında varlığını sürdürmesi ve kadim bir geçmişe sahip olduğunu betimlemesi, atalar döneminden devralınan kadim bir millî sisteme ait olma şuuru, milletin gelecek algısına yön ve güç veren bir motivasyonu ifade etmektedir.

“(…) ‘resmi milliyetçilikleri’ anlamının en iyi yolu, onları, tabiyet değiştirirken hanedanın Ortaçağlardan beri biriktirilmiş devasa çok dilli mülkleri üzerindeki iktidarını koruyabilmenin, ya da başka bir deyişle, ulusun dar ve kısa derisini imparatorluğun dev bedenini kapsayacak şekilde germenin bir yolu olarak düşünmektir” (Anderson, 2015: 102).

Devletlerin ve toplumların yapısını değiştiren bu hareket ilk etapta siyasî bir devrim olarak görülmektedir²⁹. Bu husus doğru olmakla beraber, milliyetçiliği önceki dönemlerden itibaren besleyen, söz konusu dönemdeki gelişmelere zemin hazırlayan ve modern zamanda milletlerin oluşmasını sağlayan etnik yapılara güç veren kültürel bir boyutunun da olduğunu söz önünde bulundurmak gerekmektedir.

“Milliyetçilik, bir siyasî doktrin ve siyaset üslubu olmaktan ziyade tınısını yer-küreye yaymış bir *kültür* -bir ideoloji, bir dil, mitoloji, sembolizm ve bilinç- *biçimi* ve millet de anlam ve önceliği bu kültür biçimi tarafından önvarsayılan bir kimlik tipidir. Bu anlamda millet ve millî kimlik milliyetçiliğin ve taraftarlarının bir yaratısı

²⁹ Mithat Baydur, milliyetçiliğin tarihsel süreçte sosyal alanı ne kadar etkilediğiyle ilgili şu ifadeleri kullanır: “Milliyetçilik son iki yüzyılın bir olgusu olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte, iki dünya savaşında, dünya haritasının yeniden şekillenişinde hem önemli bir belirleyici unsur olmuş, hem de kitleleri mobilize etmede yararlanılan fonksiyonel bir ideolojik aygıt olmuştur” (Baydur, 1999: 262).

olarak görülmelidir. Anlamı ve kutsallığı da milliyetçilerin el emeğidir” (Smith, 2014: 147).

Millî kimliğin inşa edilmesinde rol oynayan milliyetçilik düşüncesi, toplumun sosyal hayatını oluşturan hemen her alanda görünürlüğünü sağlar. Özellikle devletin bireylerin hayatına nüfuz ettiği noktalarda, resmî düşüncenin yansımaları daha kuvvetlidir. Devlet, sosyal alandaki çeşitli sembol ve simgelerde egemenliğini, meşruiyetini ve kimliğin muhteviyatını teşkil eden hususiyetleri elle tutulur, gözle görülür hâle getirir. Devletin çeşitli şekillerde görünür hâle geldiği sembol ve simgeler, millî kimliğin pekişmesinde önemli bir rol oynar.

Millî kimlik inşasını ve ulus-devletlerin meydana gelmesini, devlet kurma şuuru bağlamında değerlendirdiğimizde, tüm bu gereksinimler ve yeter şartlar büyük bir bütüne vücut vermektedir. Organik bir yapı olan devlet, modernleşme ile birlikte, hak ve ödevler bağlamında vatandaşlık tanımlarının da geliştirildiği, ötekilere karşı her milletin kendi kültür yapısı ve değer yargılarını tanımladığı bir sistem hâline gelmiştir.

Türkler tarih boyunca pek çok bağımsız devlet kurmuş, yıkılan devletlerinin ardından bir yenisini vücuda getirmişlerdir. Bu durumun benzerlerini, tarih boyunca tekrarlayan başka milletler de vardır. Romanlarda da bu konu, fiziki ya da psikolojik olarak bir devletin yıkılışına şahit olan ve kimlik inşası sürecini yaşayan okura ortak tarihî bellek içerisinde yer alan olaylar temelinde ataların zamanında ne derece zorluklarla başa çıkarak çeşitli devletler meydana getirdiğini göstermek istemektedir.

M. Turhan Tan’ın *Cengiz Han* adlı romanında, millî kimlik inşası düşüncesini devlet kurma şuurunda Türklerin ne denli gelişmiş bir sosyolojik ve kültürel yapılanmaya sahip olduğunu gösterecek bölümler yer almaktadır. Devlet kurma şuuru, Türk birliğinin sağlanması idealiyle birlikte ele alınır. Cengiz Han’ın henüz “Temuçin” olarak anıldığı dönemde Türklerin o günkü ve gelecekteki durumlarıyla ilgili çevresine yaptığı telkinler romanda şu şekilde ele alınır:

“Yilon Buldok köyüne yakın yerlerde oturan oymakların onu sevip sözünü dinlemelerinde yapılışının tesiri olmakla birlikte, başka bir neden de, komşularını kendisine bağlıyordu. Bu neden, Temuçin’in ‘Türk birliği’ için yapmaya çalıştığı propagandadır. Evet. Bu genç adam, eski Koyonlular’ın, Göktürklerin, Orhunlular’ın, Uluhanlar’ın, Tupalar’ın, Yueçiler’in, Hunlar’ın birer efsane halini alan şerefli efsanelerini her temas ettiği duygulu gence hikâye ederek Türk diyarında gene o şereflerin fi-

lizlenmesine, büyüyüp dalbudak salmasına çalışılmasını tavsiye ediyordu. Her hikâyeyi mutlaka şu sözlerle bitirirdi: ‘Eski Türkler, atalarımızın yaşadığı uluslar ‘HiyongNu’ diye adlandıkları ya da Hunlar bizim adını bile bilmediğimiz engin sular kıyısında avlandıkları günlerde bütün dünya silahlarımıza karşı tir tir titrerdi, seksen bir bin millet kara sancağımızın karşısında diz çökerdi. Şimdi ünsüz ve yarı çıplak birer göçebeden başka bir şey değiliz!’” (Tan, 2003: 22).

Burada Temuçin’in Türk birliğine vurgu yapması ve atalarını örnek göstererek gelecek için içinde yaşadığı topluma motivasyon sağlaması önemlidir. Türk birliği sağlanırsa aynı oranda millî bir güce de sahip olunacağını farkında olan Temuçin, geçmişte destanlar yazan bir milletin açlık, sefillik ve acizyet içerisinde olmasını eleştirmektedir.

“Ulu Gökçe, üzerinde oturduğu iskemlemsi taştan yere indi, bağdaş kurdu, heyecanlı bir sesle söze girişti: ‘Dinle, öyleyse, iyi dinle. İlk sende başlıyorum: Sen kimsin? Bir Moğol Beyi, değil mi?.. Atalarını say desem Hint kuşları [papağanlar] gibi yedi göbeğe kadar babanı, dedelerini sayacaksın. Her Moğol gibi ben de biliyorum: Baban Yesügey’dir. Onun babası Bertan Han, onunki Kabul Han, onunki Tü-mene Han, onunki Baysungur Han, onunki Kaydu Han, onunki Detumenin Han, onunki Boğa Han’dır. Burciken kanı taşıyorsun. Ama şu yaşa gelinceye kadar bir ke-re olsun başını göğsüne eğip ‘Moğol nedir?’ diye düşündün mü?’ Temuçin’in kaşları çatıldı, dudaklarından uzun bir kelime döküldü... ‘Yo...k!’ ‘Şimdi düşün, hem de iyi düşün... Moğol nedir?’ ‘Bir ulus!’ ‘Ne ulusu?’ ‘Ne ulusu olacak. Türk ulusu!’ ‘Bunu bilince dileklerini tartıya vurman gerçekleşir. Sen, bütün Türkler’e başbuğ olmak istiyorsun, değil mi?’ ‘Türkler’i birleşmiş görmek istiyorum.’ ‘Onlar, kendiliğinden birleşmezler, olsa olsa birleştirilirler. Birleştirilince de başlarına eski Koyunlular’da, Tuğular’da, Hunlar’da olduğu gibi bir han, bir hakan geçirmek ister. Bu han, bu hakan ise ancak birleştirme işini başaran adam olur.’ ” (Tan, 2003: 38-39).

Bu parçada, Temuçin’in, ruhani bazı özelliklere de sahip olan yoldaşı Ulu Gökçe’nin “Moğol nedir?” şeklindeki sorusu üzerine Temuçin’den “Türk ulusu” yanıtını alması önemlidir. Buna göre Türklük, üst bir kimlik tanımlaması hâline gelmektedir. Bu ulus, söz konusu dönemde farklı topluluklara bölünmüş, kendilerini farklı adlandırmalarla tanımlamaya başlamıştır. Ancak bir ve güçlü bir devlet altında bu toplulukların birleşebilmesi için Türklüğün farkında olan bir hakana, başbuğa ihtiyaç vardır.

“‘Senin doğuşunu da babam bir masal yaptı. Anan seni her kadın gibi, her kısrakın bir tay bırakması gibi sessiz, gürültüsüz doğurmuştu. Elli yıldan beri Türkeli’nde bir kaynaşma, bir anlaşma yapmak isteyen, bunun için de senin soyuna dayanmayı kuran babam, bu doğumu bir tutmak saydı, dört tarafa bir masal uçurdu. Sanki sen, bir eli yumruk olarak doğmuşsun. Eben elini açınca bir parça pıhtı kan görmüş. Moğol ulusunun en akıllısı babam değil mi ya. Hemen o, bu kan pıhtısını alıyor, evirip çeviriyor, babana müjde veriyor. ‘Bu çocuk ulu hakan olacak, yeryüzünün hepsini alacak!’ diyor.’ ‘Bu da mı yalan Gökçe!’ ‘Yalan ya. Ana karnından yeni fırlayan tayların koşucu olup olmadıkları bile ilk günden anlaşılmaz. Nerede kaldı ki insan yavrusunun hakanlığa yükseleceği doğumunda belli olsun. Dedim ya, kafası aydınlanmayan adamlar, bu masallara çabucak inanır.’ ‘Peki dileğiniz neydi, baba oğul niçin yalanlar uyduruyorsunuz, hele benim adımla ne diye yalanlarınıza temel yapıyorsunuz?’ ‘Babam da, ben de Türkeli’ni bir beyin buyruğu, bir bayrağın gölgesi altında görmek isteriz. Türk, altından üstündür. Altın hakanları yıllarca alt etmiştir. Gene öyle olmalı, elbirliğiyle yücelmelidir. Bunun için de kanı yüksek, bileği sağlam bir adam ortaya atılmalıdır. Biz, seni seçtik.’” (Tan, 2003: 41-42).

Temuçin’in soyu ve doğumu ile ilgili olarak yoldaşı Ulu Gökçe ve babası tarafından bazı efsanelerin uydurulması, dağınık hâlde bulunan Türk topluluklarının başına geçecek yüreği ve bileği sağlam bir yiğit hakan yetiştirmek için olduğu söylenir. Bir devlete vücut vermek isteyen toplumun başlıca ihtiyacı, bağımsızlık ve birlik arzusu içerisindeki ülküdaşlarına önderlik edebilecek dehaya ve cesarete sahip bir liderdir. Temuçin’in doğumu hakkında halk arasında yayılan efsane de onun gelecekte devletin başına geçmesi için seçilmiş kişi olmasından kaynaklanmaktadır.

“Cengiz, 1189 yılında adı sanı bilinmeyen bir köyde Türk birliği kurmayı düşünürken elinde sade bir Moğol ulusu vardı. Bu ulus, o güne kadar tarihte büyük ya da küçük bir rol oynamamıştı. (...) Cengiz, Amur nehrinden Çin Seddi aşağılarındaki Şenşi kıyılarına, Kelebez-Kore Denizi sahillerinden Aksuya, Balkaş ve Işık gölleri kenarına kadar uzayan topraklar üzerindeki Türklerin de Moğollar gibi ayrı ve pek dar bir ömür geçirdiklerini biliyordu. Gene o, Türkler’in birbirleriyle boğuştuklarını da uzaktan görüyor, işitiyordu. Siriderya’nın ötesinde, hatta İran ellerinde, Hazar Denizi etrafında ve çok daha uzaklarda gene Türk hanlıkları, beylikleri bulunduğunu da biliyordu. (...) Yılan Buldok köyünde at koşturup cirit oynarken, av yapıp silahşörlükte yükselirken hep Türkler’i ve onların birleşmesi halinde meydana gelecek

azameti düşünürdü. Onun beslediği imana göre her Türk Tanrı'dan bir kuvvet demekti. (...) Cengiz, otuz beş büyük ulus temsilcisinin bir araya geldiği bir kurultay kararıyla 1206'da 'Hakan-İlhan' ilan edilmişti. İşte o gün, büyük maksadını açıkça söylemiş, bütün Türkleri bir bayrak altında toplamak istediğini açığa vurmuştu. Onun o sayılı günde verdiği nutukta şu sözler vardı: 'On yedi yıldır çok üzüntü çektim, belki bir gün şöyle geniş bir nefes almadım. Çünkü içimdeki tasa büyüktü, dileğimi yerine getirememekten ürküyordum. Gözüme uyku girmiyordu. Yaralar içinde kıvrandığım günlerde bile hep Türkleri ve Türklük'ü düşünüyordum. Bugün yüreğimde büyük bir sevinç var. Ulu Türk'ün bana inandığını ve bana dayandığını görüyorum. Benim üzüntülerim, artık anlıyorum, milletimi de üzüyor. Benim sevincim, işte seziyorum, milletimi de sevindiriyor. Bu milletin yeryüzünde ne varsa, hepsinden daha yüksek olmasına çalışmayan kurbağa gibi sürünsün!' ” (Tan, 2003: 281-283).

Cengiz Han'ın gençlik yıllarından beri rüyası olan Türk birliğini kurma arzusu, Moğolların başına geçtikten sonra gerçekleştirdiği akınlar ve çeşitli siyasi hamleler neticesinde belli oranda gerçekleşmiştir. Dönemin güçlü devletlerinden ufak beyliklerine kadar pek çok topluluğu bayrağı altında toplamayı başarmış, Moğolları döneminde saygıyla anılan bir devlete erdirmiştir.

Cengiz Han'ın konu edinildiği bir diğer roman, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kızıl Tuğ*'dur. Timuçin'in aşağıda alıntılanan parçada geçen ifadelerine göre, Göktürklerin soyundan geldiğini ve Moğolluğun bir ulus olmadığını, tüm Türk topluluklarının birleştiğinde bir Türk ulusu meydana geleceğini belirtmesi önemlidir. Gençliğinden itibaren büyük bir hedefi vardır Timuçin'in; o da bütün Türkleri tek bayrak altında toplamak ve ezeli düşmanlarına karşı güçlü konuma gelmek. Daha önce pek çok romanda karşılaştığımız gibi burada da bir olmanın önemine değinilmektedir. Tüm Türk topluluklarının birlikte hareket etmesi mümkün hâle gelirse, elde olan az imkânlarla dahi tüm düşmanlara söz geçirebilen güçlü bir devlete tekrar vücut verilebileceği ana fikir olarak ortaya çıkmaktadır. İleride Cengiz Han namıyla anılacak olan Timuçin'in arkadaşı Celme ile Türk ulusunun geleceğine yönelik yaptıkları konuşma şu şekildedir:

“– Celme! dedi. Kardeşimle aram açıldı. Anam beni avula başbuğ yapmak istiyor. Bunu ben de istiyorum. Yalnız benim isteğim ile anamın dileği arasında bir ayrılık var. Doğduğum gün avuçlarım kapalı imiş, içinde de kan varmış. Arpakçılar bunu ileride büyük bir hakan olacağıma vermişler. Atama and içtim, arpakçıları yalancı çı-

karmayacağım. Atalarımızın öcünü köpek şehirlilerden, dinsiz Çinlilerden alacağım. Bütün avulları bir araya getireceğim.

Celme önündeki çamçaktan ayran içiyordu. Başını kaldırarak sordu:

- Hangi avulları. Moğolları mı?
- Göktürk Hakanlığını dirilteceğim!
- Göktürk Hakanlığı Türklerindir.

– Sen de çok iyi bilirsin ki Celme, Moğol diye ayrı bir ulus yoktur. Bundan başka ben de eski Göktürkler soyundanım. Ben bu göçebe avulları, senin Moğol, Türk, Tatar, Özbek, Kırgız dediğin cılasınları bir araya, bir bayrak altına alacağım. Ben Türk, Tatar, Moğol derdinde değilim. Ben avul başbuğu değil ulus hakanı olacağım. Bilirim bu zor iştir. Çok kan dökülecek... Fakat sonunda kurulacak Göktürk Hakanlığı kardeşlerin kardeşlerle, komşuların birbiriyle ikide bir cenk etmelerinin, kan dökmelerinin önüne geçecek. Bu büyük birliğin doğabilmesi için önce benim kardeşlerimle, sonra komşu avullarla, sonra da Çinlilerle anlaşmam, birbirimize yaranmamız gerek. O gün her kişi, her ülke bir bayrak, ‘Timuçin’in bayrağı’ altında toplanacak. Bugün kardeşim buraya geliyor, bir söz keseceğiz, ya o ya ben.

Celme çamçaktaki ayranı kafasına diktikten sonra ağzını sildi.

– Timuçin, atalarımız ‘dayağı olan kaymaz’ demişlerdir. Elimizde kılıcımız oldukça kimseden korkmayız. Ben senin kan kardeşinim, ben senin can yoldaşınım, ölünceye kadar beraber çalışacağız. Kardeşine, şimdi hoş geçinelim deriz, uluğlarız. Dinlemezse canını tamuya göndeririz. Yolumuza dikilen her ağaç kesilecektir. Baltan ve dayanağın ben olacağım Timuçin!

Yürekten coşan bu sıcak sözler Timuçin’in hoşuna gittiğinden gözlerini tekrar ‘Cayan’ ırmağına çevirdi. Kafasındaki büyük düşünceler kabına sığmıyor, onu ikide bir böyle dalgınlıyordu. Türk ulusunun on yedi kişiyle dağa çıkan bir kümeden büyük bir hakanlık yarattığını atalar anlata anlata bitiremiyorlardı. Bu ulusta bir boy beyi olan kendisi bir kağanlık kurmak, acuna söz geçiren bir yabgu, bir hakan olmak istiyordu.” (Kozanoğlu, 2004a: 5-6).

Ulusların meydana gelmesinde ve ulus-devletin teşekkülünde, millî kimliklerin inşa edilmesi konusunu da dâhil edersek, tüm bu gelişmelerin temelinde “insan” faktörü bulunmaktadır. Özgürlük ve eşitlik talepleri ile siyaset tarihinde yeni bir dönemi başlatan ve

yeni insan modelinden oluşmuş kitleler, modern devletlerin oluşumu ve niteliklerinin tanımlanmasında da merkezî bir konumda yer almıştır. Bu duruma göre, insan hem birey olarak şahsi hak ve ödevlerle devlete bağlıdır hem de tek tek bireylerin vücut verdiği ve ortak kimlikte, kültür dünyasında buluşularak meydana getirilen daha büyük ve organik bir sistemin unsuru konumundadır. Uluslaşma aşamasında her iki durum da önem arz etmektedir.

“1. İki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılırlar. Burada kültür, bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir. 2. İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak *kabul ediyorlarsa* aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, *ulusları insanlar yaratır*; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür” (Gellner, 2013b: 78).

Uluslaşma sürecinde etnik kökene dair ayrılmalarda temel anlamda iki ayrı yaklaşım dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki ırka, yani biyolojik özelliklere göre sınıflandırarak bir birliktelik sağlama, diğeri ise kültüre, yani ortak geçmişi şekillendiren yazılı ve sözlü verimlerden gücünü alan yaratımları ve gelenekleri esas almaya dayanır. Özellikle Avrupa’da bilime duyulan güvenin artması ve akılcılığın zaman içerisinde giderek artan bir şekilde iltifat görmesi ile birlikte, bazı aşırılıkçılar ırk temelli etnik araştırmalara önem vermiştir. Bunun yanında, millî kimliklerin inşasında ortak tarihî geçmişin farklılıklara rağmen kapsayıcı bir biçimde milleti meydana getirmesine izin veren kültürel yaklaşım, kalıtsal özellikleri önceleyenlere göre daha çok rağbet görmüştür.

“Olağan kullanımında etnik köken, hemen hemen daima, açıkça belirtilmemiş bir biçimde, etnik bir grubun üyelerinin ortak karakteristik özelliklerinin kaynağı olduğu kabul edilen ortak köken ve soyla bağıntılıdır. Bir grup üyelerini birbirine bağlayıp yabancıları dışlamak noktasında, ‘akrabalık’ ile ‘kan’ bariz bir avantaj sağladığından, bunlar etnik milliyetçilik açısından temel öneme sahiptir (...) Ama etnik kökene genetik açıdan yaklaşmanın sağlam bir dayanağı yoktur, çünkü bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak etnik bir grubun esas temeli biyolojik değil kültürelidir” (Hobsbawm, 2014: 83-84).

Etnik özellikler uluslaşma sürecinde öne çıkmıştır ve bu özelliklerin betimlenmesinde, toplumsal birlikteliği sağlayıcı ortak noktaların ön plana çıkarılması amaçlanmıştır. Bir soya ait olmak ve kökenlerin kadim özelliklerini öne çıkarmak, aidiyet duygusu ile birlikte

kimliği şekillendirmek için muhtaç olunan meşruiyeti de sağlayan bir etmen hâline gelmiştir. Soyların ve geçmiş kuşaklara olan aidiyetin öne çıkarılmak istenmesi, bilimde alınan ilerleme ile birlikte XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında, genetik bazı özelliklerin fizyolojik yapıyı da şekillendireceği ve aynı ırka mensup olanların uluslaşma sürecinde birlikteliği sağlayabileceği görüşünü öne çıkarmıştır. Milliyetçilik düşüncesine artan ilgi ile birlikte dönemin şartlarına bağlı olarak dünyanın çeşitli yerlerinde bu anlayışa iltifat eden düşünce akımları kendisini göstermiştir. Ancak köktencilik besleyen bu görüşler, toplumlar arasında ayrışmaları ve iç kargaşayı artırmış, ırkçılık dünya genelinde ötekileştirilen bir düşünce hâline gelmiştir. Ulusların kimlikleri inşa ederken ortaklıklarını betimlemede kültür dünyasını şekillendiren unsurlar içerisinde özgün nitelikler taşıyan hususların birlikteliğin payandası olarak öne çıkarılması modern düşünce sisteminde ilgi görmüştür. Nihayetinde, ulus-devletlerine meydana getirilme süreci ve millî kimliklerin inşası neredeyse tamamen bir kültür olayıdır. Kültür, tüm bu gelişmelerin merkezinde yer almaktadır.

Türk millî kimliğinin inşası ve ulus-devletin meydana getirilmesi süreci de esas itibarıyla kültürel değerlerin işlenmesi ve öne çıkarılması şeklinde ilerlemiştir. İncelediğimiz romanlar da bu bağlamda değerlendirilebilecek düşüncelere yer vermektedir. Bu eserlerde Türklerin devlet kurma şuuru ile ilgili ortak tarihî bellekten getirilen anlatılar mevcuttur. Bu anlatıların ana yapısı, altın çağlardan verilen örneklerle şekillenmiş ve Türklerin birlik içerisinde yaşaması gerekliliğine yönelmiştir. Türklerin tüm dünyaya nihayetinde hâkim olması ise yaygın olmayan ancak anlatılara konu edilen bir diğer husustur. Romanlarda yer verilen devlet algısına baktığımızda, ötekilerin korku ve saygılarından karşısında diz çöktükleri bir Türk devleti modeli öne çıkar. Burada millî gururun pekiştirilmesi düşüncesinin de olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında genellikle güçlü Türk devletleri, güçlü önderlerle birlikte anlatılmış, dolayısıyla bu iki unsur iltisaklı hâle getirilmiştir. Türklerin pek çok zorlu dönemin ardından yeni devletlere vücut verdiği vurgusu da bu anlatılar da dikkati çeken bir diğer husustur.

8. Toplumsal Birlikteliği Sağlayan Felaketler ve Savaşlar

Millî kimliklerin inşası sürecinde kökenlere dair araştırmalar önem kazanmıştır. Bireyin aidiyet duygusu, kökenlerinde yer alan sosyokültürel hususiyetlerle birleştirilir, ortak tarihî bellek açısından devletçi düşünce sistemi ile perçinlenir. Bu bağlamda, ulusların ortak tarihî bellekten faydalanması ve kültür dünyasında aidiyeti şekillendire-

cek verimlere hayat verilmesi, uluslaşma ve millî kimliklerin inşası sürecinde temel hareket noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Özlerinde taşıdıkları, ancak uzun süre ertelenmiş kaderlere sahip, doğal, Tanrı vergisi insan sınıflamaları olarak uluslar birer mittir. Bazen önceden var olan kültürleri alıp onları ulusa dönüştüren ulusçuluk, bazen de ulusları kendi icat eder ve çoğu kez de önceden var olan kültürleri ortadan kaldırır. İyi de olsa, kötü de olsa, *bu* bir gerçektir ve genellikle kaçınılmazdır” (Gellner, 2013b: 128).

Ulusların ortaya çıkışında ortak tarihî belleğe ait unsurlardan faydalanma ve toplumun söz konusu ortak geçmişinin birlikteliği sağlayıcı kültürel değerlere vücut verecek şekilde modern şartlarda işlenmesi karakteristik bir özelliktir. Küresel anlamda emperyal devlet yapılarında çoğulcu, katılımcı ve uluslaşmacı devlet yapılarına geçiş süreci öncesi ve sonrasıyla farklı görüşler barındıran bir konudur. Bu bağlamda Hobsbawm, uluslar öncesi toplum yapısını göz önüne alarak “ön-millî bağlar” kavramını kullanmaktadır. Toplumların kültürel anlamda aidiyetlerini sağlayacak ancak ulus yapısındaki kökene dair bir mensubiyeti içermeyen, sosyokültürel birliği sağlayacak, kültürler arası da olabilen bir birliktelikten söz eder.

Toplumların tarihsel süreçte yaşadıkları felaketler ve savaşlar, kökenlere dair araştırmalarla birlikte modern dönem anlatılarında atalar kültürünün yaşatılması bağlamında kullanılmıştır. Bir milletin kendisiyle özdeşleştirdiği atalarının yaşadığı felaketler karşısında takındıkları tutumları öğrenmesi, yaşanan savaşlarda ne gibi zorluklarla karşılaştıkları ve ötekilerin kendi atalarına nasıl davrandığı gibi hususlar modern dönem kimlik tanımlamalarını benimsemiş bireyler için motivasyon kaynağı olmuştur. Felaketler karşısında toplumsal birlikteliğin sağlanması, savaşlarla geçen bir tarih ve torunlara miras bırakılan ülkenin kanla sulanmış olması ulus-devlet mensubu modern bireyin aidiyetini güçlendirmiştir. Ulus-devlete evrilen dünyadaki neredeyse bütün milletlerde görülen bu durum, Türk millî kimliğinin inşasında da gündeme gelmiştir.

Ulusal bağımsızlık mücadelesini ifade eden Millî Mücadele ve nihaî adım olarak nitelendirilebileceğimiz Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti’ne giden yolda millî kimliğin olgunlaşması ve ulus-devletin çerçevesinin belirmesi anlamında önemli iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu’nun vatan toprağı olarak muhafaza edilmesi ve bütün farklılıkların tek bir paydada, istiklal yolunda, birleşerek düşmana göğüs germesi, Türkiye’nin uluslaşma ve millî kimliğini pekiştirme serüveninde belki de başrol oynayan bir

süreçtir. Millî Mücadele hareketi ve Kurtuluş Savaşı'nın söz konusu oluşuma müspet tezahürü, yeni kurulan Cumhuriyet kazanımlarında kendisini gösterecektir.

“Millî Mücadele, din bağlarını, heyecanını ve bilhassa Türk kimliği bilincini güçlendirmiş ve kavimsel bir şekilde anlaşılmasında etkili olmuştur. Millî Mücadele; Müslümanlık, vatan ve millet kavramlarını birleştirmiş, kaynaştırmış ve toplumsal millet bilincini güçlendirmiştir. Aynı zamanda, her ne kadar Osmanlı'nın yetiştirdiği kadrolar tarafından yönetilmişse de, Osmanlı ile Cumhuriyet dönemlerini yani eski ve yeni devlet idaresini birbirinden ayırmıştır. Osmanlı-Cumhuriyet ayrılığı sonraları Osmanlı geçmişini inkara kadar götürülmüşse de millet kavramının geleneksel tarihi, manevi Osmanlı mirası olan yönlerini yok edememiştir. Eski millet anlayışının yani halkın alt kademelerinde yaşayan inanç, dayanışma, beraberlik, kardeşlik ortak bağlarını daha da güçlendirmiştir. Bu anlamda millet anlayışı Millî Kurtuluş mücadelesini yöneten liderler tarafından da benimsenmiştir” (Karpaz, 2013: 43).

Ulus-devlet anlayışının hızla yayıldığı bu dönemde, sanat eserlerinin ülkelerin savaş atmosferindeki çıkarları doğrultusunda kullanılması, yani propaganda malzemesi hâline getirilmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Kitle yönetimi noktasında, bireylerin olaylara bakış açısını değiştirmede kurgusal olanın imkânlarından faydalanarak etkileme düşüncesi, bilhassa Avrupa'nın lokomotifleri olan ülkelerde öne çıkmıştır. Söz konusu propaganda faaliyetleri, savaşa katılan ülkelerin, kendi kamuoylarını ve yabancıların bu savaşa bakışını kendi arzuları doğrultusunda şekillendirebilmektir. Propaganda faaliyetlerinin başarılı olabilmesinde ise benimsenen etkinlik politikasının yanında, ülkelerin sanayileşme anlamındaki gelişmişlik düzeyi de etkili olmuştur.

“Sömürgeci ve emperyalist politikalar izleyen sanayileşmiş Avrupa ülkeleri geçmişten devrıldıkları edebiyat ve kültür geleneğini savaş yıllarında, ‘topyekûn savaş’ kavramı doğrultusunda propaganda amacıyla kullanırlar. İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde 1914'ten itibaren devlet yerli ve yabancı kamuoylarını etkileme işini bizzat ele alır. Eldeki teknolojik imkânlar ve gelişmiş eğitim kurumları aracılığıyla ulusal kültür repertuarları ortak bir amaç doğrultusunda kullanılır (...) Savaş dönemindeki propaganda, ulusal kültür alanının bir türevidir. Kendisi de ulus-devlet oluşumu ve uluslaşma süreçlerine bağlanan ulusal kültür; edebiyat, tarih yazımı, sosyal bilimler, siyaset, hukuk, din vb. üstyapı kurumlarının sosyo-ekonomik altyapıyla etkileşimi sonucunda ortaya çıkan modern bir olgudur” (Köroğlu, 2010: 29-30).

Savaşlar gibi toplumları derinden etkileyen kriz anlarında, sanat eserlerinin propaganda aracı olarak kullanılması XIX ve XX. yüzyıl dünyasının getirilerinden biridir. Sana-yileşmiş toplumların kıtalar ötesine ulaşan çıkar çatışmaları, böylesi bir kitle yönetimini gerekli kılmıştır. Kendi kamuoyunu ve yabancı halkları, söz konusu çıkarları doğrultusunda şekillendirmek isteyen ülkeler, benimsedikleri ideolojik altyapıyı sanat eserlerinin arka planına entegre etme yolunu seçmişlerdir. Bilhassa, kendi yönetimleri altında bulunan halkın savaş şartları içerisinde aynı düşünce yapısına bürünmesi ve ülke menfaatleri doğrultusunda hareket etmesi yönündeki propaganda faaliyetlerinde milliyetçilik duygusunun vurgulanması ön plana çıkmıştır. Ancak, edebî eserler aracılığıyla fikir aktarımının gerçekleştirilmesinde sanat kaygısı ikinci plana atılmıştır. Böylesi dönemlerde temel amaç; halkları ülke menfaatleri doğrultusunda güdülemek olduğundan, eserlerde salt düşüncenin aktarılması öne çıkar. Ulaşılması hedeflenen kitlenin farklı algı seviyelerine sahip olmasından dolayı, sanat teknikleri ve estetik bir anlamda göz ardı edilirken, ideolojik aktarımların zihinlere tesir edici bir şekilde nakledilmesi öncelenmiştir.

“Ulusal kültür ya da ulusal imgelem, ulus-devlet yapısına oturmuş bir toplumun gündelik hayatına içkindir; gündelik yaşamın her hücresine sızmıştır. Bu içkinliği sağlayan şey maddî altyapıdır. Savaş durumları gibi krizlerde toplumsal yaşama içkin milliyetçilik ‘görünür’ kılınır ve altı çizilir. Basit, anlaşılması kolay, yüzeysel, ama aynı zamanda iyi düşünülmüş strateji ve taktiklerle toplumsal kitleler harekete geçirilir. Propaganda, görünür kılınan milliyetçilik mesajlarıyla kitlelerin arzulanan doğrultuda hareket etmesini amaçlar. Propagandada kuramsal derinlik, karmaşıklık, sanatlı dil kullanımı tercih edilmez; temel amaç güdüleme ve güdümlene olduğu için stratejiler ve planlar minimumlar üzerine kurulur. Mesaj en basit biçimde alıcıya ulaştırılmaya çalışılır. Akılda kalıcı olmak ve mümkün olduğunca geniş bir kitleyi ikna etmek önemlidir. Bütün temeller minimumlar üzerine kuruludur, ama bu minimumlara ancak derin ve köklü bir ulusal kültürün hazır olduğu durumlarda ulaşılabilir” (Köroğlu, 2010: 32).

Bilhassa I. Dünya Savaşı zamanın eserlerde propagandanın gündeme gelmesi, felaketlerin ve savaşların millî kimliği pekiştirici bir unsur olarak görülmesinin en tipik örneklerinden biridir. Bunun yanında geçmiş dönemlere ait anlatılar da benzer şekilde okurda millî değerlerin benimsenmesine yarayacak bir etkileycilikle kullanılmıştır.

Toplum hâlinde yaşamının bir neticesi, o halkın genelini ilgilendiren zaferlere ya da felaketlere birlikte tanık olmaktır. Burada toplum olarak kast ettiğimiz yapı henüz ulusal

bütünlüğünü, millî kimlik inşasını tamamlamamış olabilir. Moderniteden önceki dönemlerde yaşayan toplumların da törelerden gelen ya da dinî inanışlarıyla perçinlenen ve birlik-telik duygularını betimleyen sosyolojik unsurları vardı. Ulus-devlet yapılanmasından farklı da olsa birlik ve beraberliğin belli ölçüde tesis edildiği bu dönemlerde yaşanan doğal afetler, salgınlar, savaşlar ya da halkın tamamını ilgilendiren ve etkileyen mücadeleler toplum geneline tesir eden ve çoğu zaman birlikteliği pekiştiren bir hâlde yaşanmıştır. Zor zamanlar, insanların birbirlerine olan ihtiyaç duygusunu ve bağlılığı daha da geliştirmiştir. Romanlarda da bu ve benzeri durumların millî duyguları pekiştirici bir şekilde ele alınması Türk millî kimliğinin inşasına katkı sağlamıştır.

M. Turhan Tan'ın *Cengiz Han* adlı romanında, Moğol İmparatorluğu, devletin birliğini sağlama ve akınlarla topraklarını genişletme yolunda yaptığı faaliyetlerde iç ve dış zorluklarla karşılaşmıştır. İçeride yaşanan başlıca mücadele, Türk toplumunun öz değerlerinden uzaklaşmasıdır. Bu durum, düşmanlara karşı girişilen mücadelede ulusal kimliğin korunamamasını ve diğerlerinden farklı olan sosyokültürel özelliklerin dejenere olmasını beraberinde getirmiştir. Düşmanlarla girişilecek bir savaşta öncelikle millî özelliklerin sosyolojik zeminde muhafaza edilmesi bu dönemlerde de önemini göstermiştir. Dış dünya temelinde yaşanan başlıca zorluk ise köklü bir medeniyete sahip Çinlilerin teknik ve askerî anlamda oldukça ilerlemiş olmaları, bu güçlerini evvela Türklere karşı kullanmaları, Türklerin kültürel olarak yozlaşmaları için çeşitli entrikalar çevirmeleridir.

“Çin ve Altın Hakan!.. Bu, asırlardan ve asırlardan beri Türk ruhunda kanayan bir yaraydı. Türkler, Doğu Türkler'i, bütün ileri hareketlerinde karşılarında Çin hakanlarını bulmuştu. Bu hakanlar, kılıçla yapamadıklarını hileyle yaparak Türkler'e çok zararlar vermişti. Vaktiyle ortaya çıkan Türk birliklerini bozan Çinliler'di. Türkler'in temiz ve çok temiz hayatına pis aletler, kirli renkler bulaştıran gene Çinliler'di. Hatta Türkeli'nde babanın evlatla, evladın babayla boğuşmaları kıyıcılığını yaratan da gene bu millettir. Eski Türk, ipek ve sırma bilmezdi. Altın ve elmasa değer vermezdi, mükellef sofralar kurup midesini bozmazdı. Hele beylik ya da başbuğluk için değil, dünya saltanatı için bile evladın babaya el kaldırması işitilmiş ve görülmüş şey değildi. Çinliler bütün bunları öğreterek Türk dünyasını hercümerç içinde bıraktılar. İşte Cengiz, hain bir tarihin intikamını alacak ve Türkler'e yapılan kötülüklerin hesabını Çin hakanından soracaktı. Bu, iki hükümdarın boy ölçüşmesinden başka bir şeydi, iki milletin hesaplaşmasıydı. Bu yüzden de heyecanlı, şanlı ama kanlı olacaktı” (Tan, 2003: 163).

Cengiz Han, milletini diğer tüm toplumlardan üstün kılmaya çalışırken Çinliler gibi ezeli bir düşmanla da başa çıkmaya çalışmıştır. Askerî alanda bir zafer kazanmak belki daha kolayken Türk milletini kendi yapan kültürel özelliklerini de muhafaza etmeye, Çinlilerin entrikalarına kurban etmemeye çalışmıştır. Toplumsal bir sorun, hatta sosyokültürel bir felaket olarak nitelendirilebilecek bir sorun olan Çinlilerle mücadele, Türklerin Türkistan topraklarında geçirdiği tarihleri boyunca süregelen başlıca savaşım alanları olmuştur.

M. Turhan Tan'ın *Timurlenk* adlı romanındaki anlatıya göre, Yıldırım Beyazıt ile savaşan Timur, Türklerin birbiriyle mücadele etmemesi yönünde çaba göstermiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra Türk topluluklarının hemen hemen tamamı İslamiyet'i kabul etmiş, cihat anlayışı çerçevesinde savaşlar genellikle Müslüman olmayan ülkelere karşı ya da İslamiyet'i ve Türklüğü korumak adına yine yabancılardan gelen akınları durdurmak adına yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin tarihinde önemli bir yer tutan Ankara Savaşı'na gidilen süreçte Timur'un savaşa girişme noktasındaki tutumu romanda şöyle anlatılır:

“Elçiler geniş bir nefes aldılar, zihinlerindeki çoluk çocuk havailerini sildiler, yüreklerindeki ölüm korkusundan kurtuldular, koşa koşa gittiler, Timur'un dizini öptüler. Heyetin reisi, arkadaşlarının duygularına da tercüman olarak şu sözleri söyledi: ‘Henüz ok yaydadır ulu hakan. Geri sadağına konabilir. Duyduklarımızı efendimize söyleyeceğiz.’ Timur kelimeleri tarta tarta cevap verdi: ‘Biz gördük, elbette siz de görmüş olacaksınız. Efendiniz de denildiği gibi kör değilse mutlaka görmüştür. Ulu Tanrı gökten işaret verdi, bir yıldız yaratarak bize hak yolunu, gideceğimiz yolu gösterdi. Harp mukadderse zafer benim silahlarıma nasip olacaktır. Onun için küçük bir tereddüdüm yoktur. Harbe hazırım. Hemen şimdi ve sizin yanınızda ordularımı ileri sürmüyorsam bu, Türk'ü Türk'e saldırmak istemediğimdendir. Efendinizin damarlarında henüz Türk kanı kalmışsa benim düşüncemi anlamalıdır. Buyurun, gidin, yolunuz açık olsun.’” (Tan, 2012a: 263).

Romanda, Timur, Türklüğü damarlarda akan kan ile ifade eder ve Beyazıt üzerine ordusunu göndermemek konusunda son derece temkinli davranır. Türk tarihinin en dikkat çekici mücadelelerinden biri olan Yıldırım Beyazıt ile Timur'un karşılaşması ve Beyazıt'ın bu savaş sonunda esir düşmesi, Türklerin kendi aralarında gerçekleştirdiği en çetin savaştır. Osmanlı Devleti bu savaş sonunda ciddi derecede beka sorunu ile karşılaşmıştır. İki Türk devletinin birbiriyle giriştiği bu mücadele, sonraki dönem Türk tarihi adına toplumsal birlikteliğin ve ferasetli devlet yönetiminin ne derece önemli olduğunu gösteren bir vesika olarak kayda geçmiştir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu* adlı romanında Kanuni Sultan Süleyman öncülüğündeki Osmanlı ordusunun Mohaç Meydan Muharebesi sırasında karşılaştığı önemli bir tehlike anlatılır. Padişah, Mohaç'a doğru ilerleye ordunun başında zırhlarını kuşanmış, savaşa hazır bir hâlde çadırında gelecek olan istihbaratları beklemektedir. Malkoçoğlu, bu anlamda padişah tarafından görevlendirilmiştir. Padişah, onun düşmanı gözetleme ve strateji geliştirme kabiliyetine güvenmektedir. Ancak Malkoçoğlu'nun çıktığı gözlemden dönüşü gecikir. Bununla beraber ordunun harekete geçmesi gecikmekte, Macarların atlılarıyla beraber Osmanlı ordusu ve padişahın çadırının bulunduğu mevkiye doğru ilerleyişi de devam etmektedir. Yazar, Osmanlı ordusunun ve padişahın bu esnada yaşadığı tehlikeyi şöyle anlatır:

“Bu sırada Macar atlıları ilerlemeye başladılar. Bir an geldi ki yeniçeriler dar-madağın oldular. Macarların birbirine kilitlenmiş bir kale gibi yürüyen atlı alayı önüne geçen her şeyi silip süpürüyordu. Kanuni Sultan Süleyman çadırını kurdurmuş ve tahtına oturmuştu (sonradan oraya kalıntıları bugün dahi duran bir çeşme yapılmıştı). Bu yüzden Mareşal ve otuz arkadaşı padişahı seçmekte hiç güçlük çekmemişlerdi. Yeniçerileri yarararak ilerliyorlardı. Her geçen dakika ölümü biraz daha yaklaşıtıyordu. Fakat padişah edilen yeminden ve bu manevradan habersizdi. Mareşal Piyer Perene ve arkadaşları gittikçe azalmakta, fakat kalanlar padişaha yaklaşmakta idiler. Sultan Süleyman çadırından çıktı. Mareşal onu görmüş, üzerine ok ve süngü yağdırıyordu. Bir süngü ile iki kılıç darbesi padişahın zırhlarına çarptı. Dört bir yandan olacağı kavrayıp yeniçerilerin padişahı korumak için yaklaşmak istemelerine, çemberi kapatmalarına rağmen Macarlar bunları uzaklaştırıyorlardı. Belki bu öncüler artık kurtulamazlardı. Fakat genç padişahı da şehit edebilirlerdi. Kanuni Sultan Süleyman eğer kendisi gerçekten zorlu bir savaş yiğidi olmasa, zırhları da bu vuruşlara karşı dayanmasa idi uğraş meydanı Türklerin Avrupa'da ilerleyebilecekleri son durak olacak, Macarların Verböçi şatosunda ettikleri yemin yerini bulacaktı. Fakat birdenbire ortalık allak bullak oldu. Kılıcının her kalkıp inişinden çevresinde geniş boşluklar açan bir Türk bahadırı önüne, ardına oklar savurarak, kılıç, topuz çalarak Macarları kırıp geçiriyor, Sultan Süleyman'a doğru yaklaşıyordu. Padişahın son gücünü harcadığını görünce:

– Yetiştim padişahım, çal kılıcını!...

diye haykırdı. Altındaki dinç yağız aygırı at şaha kalkıyor, çifteler savuruyor, Macarları, hatta yeniçerileri yere seriyordu. Piyer Perene:

– Malkoçoğlu!... diye haykırdı. Şeytanın boynuzları bu Verböçi olacak dinsizin bağırsaklarını delsin! Zindanları bir Türkü tutamayacak kadar çürükmüş.

Malkoçoğlu, her şey bitmek üzere iken yetişmişti. Kimse otuz Macar beyinin ettiği yemini bilmediğinden, o olmasa belki de dilekleri olacaktı. Kasım Bey’in açtığı boşluğu, durumun önemini sezen yeniçeriler hemen doldurdular. Macarların artık çevredeki şaşkınlıktan yararlanıp padişaha yaklaşımları akla gelemeydi. Malkoçoğlu atından yere sıçradı. Padişahın ayaklarına kapandı” (Kozanoğlu, 2004b: 35-36).

Askerlik sanatını iyi bilen Malkoçoğlu gibi bir kahramanın muharebe meydanında feraset ve cesaretle davranması padişahın hayatının kurtulmasını sağlamıştır. Akın tekniklerini iyi bilen Malkoçoğlu’nun savaş esnasında devreye girmesi, ordunun taktik anlamda nefes almasını da sağlamıştır. Eğer padişah ordunun başında cesaretle hareket etmese ve Osmanlı ordusu kabiliyetli askerlerden teşekkül etmemiş olsa Türk tarihine geçecek bir hezimetin yaşanacak, devlet bir buhranın içine sürüklenecekti. Türk tarihi açısından önemli olan böyle bir olay, millî kimliğin pekiştirilmesinde, yaşanan toplumsal bir hezimetten kurtulmanın, devletin selametinin ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Türklerin Orta Asya’dan göç etmeden önceki yaşamlarından örneklerin görüldüğü İskender Fahrettin Sertelli’nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında, Baygöl kıyılarında yaşayan Elagözler ve Kıratlılar adlı iki Türk kabilesi arasındaki mücadele anlatılır. Aşağıdaki parçada, Kıratlıların reisi ile kabilenin ileri gelenlerinden Savaş’ın konuşmaları yer almaktadır.

“Tongur başını çevirince ihtiyar (Savaş)ı gördü. Savaş’ın gözleri parlıyordu.

– Sana çok acıyorum, oğul! Sözümü tutmadın... Bacağından yaralandın! Eğer karşıya geçersen, canını kaybedeceksin! dedi ve reisin yaralı bacağını sıvazladı.

Tongur, ihtiyarın gözlerinden korkmuştu. Onu ilk defa bu kadar heyecanlı görüyordu. Savaş reisin dizine elini koydu:

– Beni dinle, oğul! Sen kabileye lâzımsın..! Kıratlıların temelisin..! Elâgöz hanı öldürmekle eline ne geçecek? Onlar da Türk, sen de Türk’sün! Türk Türk’e kılıç sallarsa, halimiz yamandır. Yurtlarımız viraneye döner... Ne biz, ne onlar, rahat yüzü göremeyiz.

Tongur’un can acısı yüreğini ezdikçe, yavaş yavaş cesareti kırılmağa başlamıştı” (Sertelli, 1933a: 72-73).

Birbirlerine rakip olan iki Türk kabilesinin aralarında yaşanan husumete, kendi topluluklarının ileri gelenleri engel olmak ister. Bu düşmanlığın dizginlenmesini isteyenlerin temel savı; Türklerin birbiriyle mücadele etmemesi, savaşmaması ve kan dökmemesi gerektiğidir. Romanda eski dönem Türk tarihine ait olduğu anlaşılan bir hadisenin bu yönüyle ele alınması, Türklerin birlik ve beraberlik içerisinde olması, kendi aralarında düşmanlık beslememesi ve kökenlerini unutmaması gerektiğini ele alan bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların aidiyetlerini ve kimliklerini belirlemede biz ve ötekiler ayrımı önemlidir. Köklerinin tarihsel süreçte yaşadığı zorluklar, kimliğini tanımlayan bireyin aidiyetini, millete olan bağlılığını pekiştirir. Modern dönem ulus tanımlaması, ataların torunlarına kanlarıyla suladıkları bir vatan bırakmaları ve bizden olanların birlikteliklerinin vurgusuyla öne çıkar. Okurun, kendisinden önce gelen nesillerin karşılaştıkları zorlukları edebî eserde görmesiyle bizlik duygusu pekişir, bu zorluklardan ders çıkarır, gelecek günlere olan inancını bu gibi zorluklarla nasıl mücadele edeceğini görerek tazeler. Kurgunun etkileyici dünyası, savaşların ve felaketlerin acı dolu anlarını insan zihnine kalıcı bir şekilde nakşeder. Bu bağlamda, felaket ve savaşların millî değerlerle bezenmiş bir şekilde eserlerde ele alınması hem atalara olan bağlılığı artırır hem de yaşanmışlıklardan ders çıkarılmasını sağlar.

İncelediğimiz romanlarda da Türk tarihindeki çeşitli olaylar bu bakımdan ele alınmıştır. Bu kısımlarda bizler ve ötekiler ayrımı kuvvetli şekilde gözlemlenmektedir. Bizlik duygusunun pekiştirilmesi, Türklerin birbirleriyle savaştıkları çeşitli dönemlerden örnekler gösterilip refahın birliktelik ve kardeşlik duygusunda olduğu çıkarımlarına yönelik anlatılarla gerçekleştirilir. Türkler ne zaman birbirleriyle mücadeleye tutuşmuşsa, diğerleri bu durumdan çıkar sağlamış, siyasi güç azalmış, gelişme yavaşlamış, toplumsal huzursuzluk artmıştır. Romanlarda bu bağlamda değerlendirilebilecek bir diğer anlatı ise Türklerin savaşlarda müşkül duruma düştüklerinde hükümdarlarının ya da daha da ötesinde toplumun neredeyse yok oluşun eşiğine geldiği, ötekilerle mücadelenin asla ataleti kabul etmeyeceği mesajlarına yönelmektedir. Tarihî dönemlerde bazen Çinliler bazen de Batılılar olarak karşımıza çıkan ötekilerin Türklerin birliğini bozmak için çeşitli entrikalar çevirdiği, daima uyanık kalınması ve birlik şuurunun kuvvetlendirilmesi görüşü yazarlar tarafından anlatılmanın içerisinde arka planda verilen mesajlar olarak öne çıkmaktadır.

9. Türklerin Medeniyet Kurma Vasıfları ve Medeniyetin Gelişimine Katkıları

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık olarak son iki yüz yıllık dönemi, önemli sosyal değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu dönem, Osmanlı'nın Batı'nın üstünlüğünü kabul ettiği ve içeride, Avrupa'daki gelişmelerin tatbik edilmesi gerekliliğine inandığı değişim yıllarını ifade etmektedir. Devlet iradesiyle başlayan bu değişim hareketi, yavaş yavaş halka doğru yayılmaya başlamıştır. Yeni bir ekonomi modeli, yeni bir siyaset tarzı, yeni bir iç ve dış politika ve yeni bir toplum ve insan yapısı meydana getirilmiştir. Bunlar arasında, Osmanlı sosyal ve kültür hayatını etkileyen en önemli değişim, yeni insanın doğuşudur.

Ortaya çıkan yeni insan modeli, Batı kültürünü yüzeysel tanıyan ancak Batı'ya yönelme konusunda şiddetli bir arzu duyan bir profil göstermiştir. Bunun yanında, Osmanlı çatısı altındaki azınlıkların milliyetçilik düşüncesiyle ardı ardına ayaklanması, Türkleri bir anlamda millî kültürlerine iltifat göstermeye, geçmişlerindeki altın çağlara özlem duymaya, Türk milliyetçiliğini teşekkül ettirmeye yönlendirmiştir.

Modernleşmenin gelişmesi ile birlikte küresel anlamda giderek daha fazla iltifat görmeye başlayan ve yeni hayat tarzıyla uyumlu bir şekilde gelişim gösteren uluslaşma ve millî kimliklerin inşası meselesi; bilim, teknik ve sanat alanlarında da diğerlerine karşı üstün olmayı gerektiren bir gelişim seyri göstermiştir. Bu durum, bilim çağında söz konusu alanlarda ileri seviyede olan toplumların siyasi ve ekonomik olarak da öne çıkması ile yakından ilgilidir. Ancak kökenlerin ve geçmiş dönemlerin bu değişim çağında gördüğü ilgi, yalnızca günün şartlarında gelişmiş olmayı değil, tarihî dönemlerde de dünyaya yön veren ve medeni gelişmişlik seviyesi olarak ifade edilebilecek bir düzeye erişmiş olmayı diğer toplumlara karşı üstün gelme yolunda bir kıstas hâline getirmiştir.

Yaklaşık olarak 1850'lerden sonra yüzyıllar boyunca muhafaza edilmiş toprakların elden çıkması, Balkan Savaşları'nın travması ve I. Dünya Savaşı'ndan işgal yıllarına uzanan süreç millî gururun tekrar yüceltilmesi gerekliliğini yazar ve düşünürlere göstermiştir. Türk millî kimliğinin inşası sürecinde, Türk toplumu Osmanlı Devleti'nin yıkılışına, yeni bir devlete vücut verme savaşımına ve Türkistan topraklarındaki Türk topluluklarının da bağımsızlık mücadelesine şahit olmuştur. Türkler tarihin çeşitli dönemlerinde pek çok büyük devlet kurmuş, ilim ve sanat alanında da askerî ve siyasi alanda olduğu kadar başarılı olmuşlardır. Özellikle Osmanlı tarihinden de eskiye dayanan bir tarih anlayışının geliştirilmesiyle pek çok önemli simanın yetiştirildiği, önemli alanlarda medeni gelişmişlik seviyesine erişildiği daha net görülmüştür. Öte yandan Batılıların uzun süredir Türkler aleyhine

geliştirdikleri “barbar” minvalindeki yaftalamalar karşısında bu farkındalık bir öz bilinç oluşturmıştır. Millî kimlik inşasının edebî eserlerde bir unsur olarak ele alınmasıyla birlikte Türklerin medeniyet kurma kabiliyetlerine atıf yapan sahneler ve tarihî olaylara da yer verilmiştir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte ulusal bütünlüğün ve bağımsız devletin temellerinin sağlamlaştırılmasına yönelik kültürel çalışmalar önem kazanmıştır. Bu duyarlılık, Türklerin tarihte medeni gelişmişlik olarak ileri seviyelerde çeşitli dönemler yaşadığı ve bu bağlamda millî gururun yüceltilmesine yoğunlaşmıştır.

M. Turhan Tan’ın *Hürrem Sultan* adlı romanında, Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatı, padişahın gözdelerinden ve zamanla sarayda güçlü bir mevki elde eden Hürrem Sultan perspektifinden anlatılır. Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatı, Osmanlı tarihinde adalet, ekonomi, kültür ve siyaset alanlarında yaşanan en parlak dönemlerden biridir. Devletin tüm kurumlarıyla birlikte oldukça gelişmiş bir seviyeye erişmesi, sınırların oldukça genişlemesi toplumun tüm kademelerinde de etkisini göstermiş, sosyokültürel olarak son derece gelişmiş bir görünüm sergilenmiştir. Osmanlı ordusu da bu dönemde hem askerî teknik ve kabiliyet hem de savaş disiplini anlamında üst seviyeye erişmiştir. Aşağıdaki alıntıda, Kanuni Sultan Süleyman’ın Rodos Adası’na yaptığı kuşatma esnasında görkemli bir zafer kazanılacakken Türk ordusunun birden duraklaması ve barışı kabul etmesi ile ilgili hadise anlatılmaktadır.

“Hünkâr, şehre girmek üzere bulunan ordunun birdenbire durduğunu görünce şaşırmıştı. Yanı başında yer alıp kendisi gibi hayret içinde kalan Hasodabaşı İbrahim’e endişeyle soruyordu. ‘Ne oluyor böyle?’ İbrahim’den önce rikab ağalardan biri cevap verdi. ‘Beyaz bayrak çekildi, ordu yürüyemez artık.’ Doğru söylenmişti, şövalyeler taştan, demirden, kazıktan, zincirden yapılmış bütün engelleri silip süpürerek canlı ve cansız karşılaştığı her engeli söküp atarak ilerleyen Türk yiğitlerine karşı konulamayacağını anlar anlamaz yer yer beyaz bayrak çekmişlerdi. Zafer kazanan ordu, işte bu durumda önüne aşılmaz bir uçurum açılmış gibi yerinde sayıyordu. Yekpare taşlardan yapılma piramit gibi duvarların, içi su dolu geniş hendeklerin yürümekten alıkoyamadığı bir orduyu üç beyaz bayrağın hareketsiz bırakması garip görünür. Fakat bu durumda bir gariplik değil bir büyüklük ve acıma duygusu vardır. Çünkü zayıflığa, acizliğe ve yalvarışa değer veren insan kuvveti, fani olmaktan çıkar, ilahi bir kıymet alır. Türk ordusu da Rodos kıyılarında yıkıcı, ezici mahvedici bir coşkun sel olmaktan ansızın uzaklaşmış, her zerresinde medeni olgunluğun ışığı yanan bir cömertlik anıtı haline gelmişti. Cesur şövalyeler, koca bir kahramanlık tarihi

ve bütün Rodos, kendilerini temsil eden, üç beyaz bayrağın gölgesinde diz çökerek bu anıtın eteklerini öpüyordu” (Tan, 2011b: 65-66).

Yazar, ordunun coşkun bir akış şeklinde ilerlerken şövalyelerin beyaz bayrak çekerek teslim olmalarını Türk ordusundaki neferlerin “medeni olgunluğunun ışığı” olarak ifade eder. Ordu, beyaz bayrakları görür görmez harp sanatının ve adabının bir gereği olarak medeni bir tavır sergilemiş, teslim olmayı kabul eden düşmanın üzerine yürümekten vazgeçmiş ve şiddet uygulamamıştır. Bu durum, Türk ordusunun güçlü ve kabiliyetli olduğu kadar aynı zamanda merhametli ve medeni olduğunu da göstermektedir. Ordunun bu tutumu, aynı zamanda ordunun her bir ferdinin içinde yetiştiği Türk toplumunun da hasletlerini göstermektedir.

İskender Fahrettin Sertelli *Sümer Kızı* adlı romanına başlarken, eseri yazma sebebini aşağıda da alıntıladığımız “Bu romanı niçin yazdım” başlıklı bir yazıda ifade etmiştir. Buna göre, yazar, Sümerlilerin meydana getirdiği medeni kalkınma ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş günleri arasında benzerlikler olduğunu düşünmektedir. Sümerlilerin de o dönemde başlarında Mustafa Kemal Atatürk gibi yenilikçi ve idealist bir liderin bulunduğuna dikkat çeker. Ayrıca eski dönem Türk tarihinin Atatürk’ün önderliğinde ışığa çıkarıldığını, detaylarıyla bilinir hâle geldiğini ifade eder. Gerek 1920’li yılların Türkiye’sinin Sümerler dönemine bağlanması gerekse Sümer başbuğunun Atatürk’le özdeşleştirilmesi, eski dönem Türk tarihi ile modern Türkiye’nin medenileşme anlamında perçinlenmesini ifade eder. Bu bağlamda, aslında Türkler geçmişte olduğu gibi XX. yüzyılda da medeniyet kurma kudretine ve yeteneğine haiz görülmektedir.

“Türk tarihinin ana hatları Sümer medeniyetinin son günleriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk günleri arasında büyük bir benzeyiş gördüm. Büyük Gazi, yirminci asırda Cumhuriyet Türkiye’sini nasıl yaratmışsa, yedi bin sene evvel yaşıyan Sümerlilerin başına da Gazi gibi bir halâskâr geçmiş, Sümer topraklarını düşman istilâsından kurtardıktan başka, ana vatan hudutlarını Sirtellâ’dan ve Ninuva’ya kadar genişletmiş.. Dicle - Fırat kıyılarında muhteşem bir medeniyet kurmuş.. Orta Asya’dan göç eden Türk neslini göçebelikten kurtarmış. Türk tarihi yapılırken, Cumhuriyet Türkiye’si bânisinin meydana çıkardığı tarihî hakikatleri halkımızın bilmesi lâzımdı. İşte (*Sümer Kızı*), bu hakikatleri (Çankaya) dan, halka indirdi. Akşam gazetesinde yedi ay devam eden bu romanı köylü ve şehirli herkes okudu. Bugün, Türk nesli: Ecdadının Mezopotamya’da büyük bir medeniyet kurduğunu, Fırat sahillerinde muntazam orduları, muhteşem mabetleri ve saraylari binlerce sene yaşadığını, elde edilen

sonsuz ve canlı vesikalarla tesbit etmiştir. Şimdiye kadar cahil veya garezkâr yabancı ellerle yazılan tarihimizi, Büyük Gazi, tıpkı vatan toprakları gibi, bu ellerden kurtardı. Sümer’den yedi bin sene sonra, bu asil ırktan yeni bir millet yaratan el, elbette kendi tarihini kendi yazacaktır. Bu naçiz eser, büyük dâhiye ebedî minnet ve tazimlerinin ifadesidir” (Sertelli, 1933b: 5).

Avrupa’nın kendi kültürünün en özgün hâllerine yöneldiği ve bu değerini işleyerek sanatta ve bilimde kendi sistematüğını oluşturduğu Rönesans, sadece Avrupa için değil dünyanın geri kalan toplumlarını da ilgilendiren ve etkileyen önemli bir dönüşüm hareketidir. Rönesans hareketi, Avrupalıların, İslam dünyasındaki gelişmeler başta olmak üzere daha önceki toplumların tüm teknik gelişmeleri ve sanat hareketlerini gözlemleyip Greko-latin kültür ve Hristiyanlığın değer yargılarıyla birleştirdikleri sosyokültürel bir olaydır. Bu dönüşüm hareketi, skolastik düşüncenin kalıplarının kırıldığı Reform’la birleşmiş, Avrupa, tüm dikkatini maddenin en etkili şekilde işlenmesi ve kullanımına, akılla tüm gelişmelerin izah edilebilmesine yöneltmiştir.

Batı’nın kültürel ve teknik anlamda yaklaşık olarak XV ve XVI. yüzyıllarda gerçekleştirdiği Rönesans, Avrupalıların düşünme tarzı ve dünya algılarını köklü şekilde değiştirmiştir. Rönesans ile birlikte gelen düşünme şekline göre “(...) insanın başka bir dünyadaki geleceği değil, yaşadığı dünyadaki sorunları ve temel değerleri ön plana ön plana geçmiştir. Teoloji ve onun hizmetindeki skolastik felsefe, yerini gerçeklere dönük özgür araştırma ve öğrenme çabasına bırakmıştır” (Yıldırım, 2005: 78). Bu değişimin en büyük sonucu ise XVIII. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi’dir. İnsan gücünün yerini almaya başlayan makineleşme, buhar gücünün çok daha büyük enerjilere dönüşebildiğinin keşfi ile büyük bir hız kazanmıştır. Avrupa bu sayede seri üretime geçmiş, dünyanın çeşitli topraklarındaki ham maddelere hızla ulaşp bunları işleyerek büyük bir ekonomik güç elde etmiştir. Söz konusu ekonomik güç, şehirlerin modernleştirilmesini, askeriye’nin güçlendirilmesini, teknik anlamdaki gelişmenin hızlanmasını ve nihayetinde Avrupa’nın dünyanın geri kalanına önemli bir güç üstünlüğü elde etmesini beraberinde getirmiştir.

Batı, yaşadığı böylesi önemli değişim ve dönüşüm hareketleri sonrasında Osmanlı Devleti karşısında teknik ve kültürel alanda üstünlüğü ele geçirmiştir. Osmanlı Devleti’nin XVIII. yüzyıldan itibaren yaşadığı askerî yenilgi ve toprak kayıpları, Batı’nın gerçekleştirmiş olduğu ilerlemeden olduğu kadar Osmanlı’nın bu değişim hareketlerini takip edememesinden de kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti, Avrupalıların gerçekleştirdiği atılımı

yaklaşık olarak XVIII. yüzyıl sonlarıyla XIX. yüzyıl başlarında fark etmiş ve kendisi de bu gelişmelere ayak uydurmak için çeşitli yenileşme hareketlerine girişmiştir.

Osmanlı'nın son zamanlarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık eden birkaç nesil, bu yenileşme ve adaptasyon yıllarının sancısını çekmiştir. Türk millî kimliğinin inşası çabaları, Türk toplumunun bu yenileşme yolundaki hislerinin de bir anlamda onarılmasına katkı sağlayacak anlatılarla kendisini göstermiştir. Neredeyse iki yüz yıl boyunca Batıların daha gelişmiş bir medeniyete vücut verdikleri görüşü, bu yıllarda yetişen nesillerde, aşılması gereken bir seviyeyi ifade etmiştir. İncelediğimiz romanlarda yer alan Türklerin medeniyet kurma vasıflarıyla ilgili olduğunu ifade ettiğimiz kısımlar da bir anlamda Batı'nın bu aşılması gereken bir seviye olması düşüncesine cevap niteliğindedir. Türklerin tarihte pek çok kez sanatta ve teknikte gelişmiş seviyede devletler kurduğunu ve medeniyetin gelişmesini ellerinde bulundurduklarını belirten bu anlatılar, aynı zaman da altın çağları da okura göstermektedir.

Söz konusu medeni gelişmişlik bahsi, sosyal hayatın pek çok alanından askeriye, sanat hayatına ve teknik bilgi gerektiren çeşitli alanlara kadar uzanmaktadır. Türklerin savaş alanında merhametli olmalarından, tarihî dönemlerdeki giyim kuşamlarına kadar geniş bir yelpazedeki anlatılar Türklerin aslında gelişmeye ve medenileşmeye ne kadar arzulu oldukları, ataların böylesi bir atılım içerisinde oldukları, dönem okurunun kendisine bu şekilde geçmiş nesilleri örnek alabileceği şeklinde yorumlanabilecek anlatıları içermektedir. Bu anlatıların, millî gururu yüceltme amacı taşıdığını da belirtmek gerekir. Gelişmenin ve yenileşmenin tek kaynağının Batı olamayacağı, Türk kültürünün de kadim ve medeni bir yapı sergilediği ana fikri, romanlarda yer alan ilgili kısımların çıkarımlarıdır.

10. Simgeler ve İmgeler

Millî kimlik inşasının edebî metinlerdeki görünümü bahsinde simgeler ve imgelerin kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. İcat edilen geleneklerle kol kola yürüyen bu bahsi açıklamadan önce ilk olarak “simge (sembol)” ve “imge” kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

İnsan zihnindeki çeşitli düşünceler ve tasarılar dil yardımıyla yazılı ya da sözlü olarak ifade imkânı yakaladığında çoğu zaman birincil, yani gerçek anlamlar yeterli olmamaktadır. Bu durum, düşünen ve duygu sahibi olan insanın kompleks zihin yapısından kaynak-

lanmaktadır. Duyularla ifadede yetersiz kalınan “şey”lerin somutlaştırıldığı nesne ya da işaretlere “simge” denir. Simge ve sembol temel olarak aynı anlama gelmektedir.

“(…) ‘sembol’de her şeyden önce bir tekrarlanma ve sürekli olma özelliği vardır. Bir imaj ilk defasında bir istiare olarak uyanmış olabilir; ama hem bir canlandırma hem bir temsil olarak sürekli olarak oluşuyorsa bu bir sembol olur, hattâ sembolik (veya mitik) bir sistemin bir parçası bile olabilir” (Wellek; Warren, 2005: 163).

Simgeler, kültür hayatının kümülatif gelişiminden dolayı yinelenen anlam yapısına sahiptir. Örneğin “beyaz güvercin”e yüklenen “barış” anlamı zaman içerisinde gelişmiştir, tekrarlanan bir şekilde hayat bulmuştur ve hatta kültürlerarası bir geçerlilik de kazanmıştır.

“Anadille oluşturulan edebiyatla yazarlar toplumu karmaşadan kurtarmaya, onun simgeye dayanan/simgesel hatırlatıcılığına, bütünleştiriciliğine başvururlar. Yeniden kurmak, inşa etmek için yeniden düzenlemeye yani kurgulamaya girişirler. Burada edebiyatın/sanatın sadece kendi için var olmadığı, bir üst değer için araç olarak kullanıldığı bir alana girilir. Edebiyat belki bilinçli belki de içgüdüsel bir tepki sonucunda kuramların harekete dönüştürüldüğü önemli bir basamak/zemin hâline gelir. Bundan sonra okurun, o dönem içinse ulusun bireylerinin eylemleri için ilham aldıkları bir sıçrama noktası olur. Asıl amaç bütünü/toplumu meydana getiren bireylerin millî kimliğin gerekleri ve idealleriyle donatılmasıdır. Edebiyatsa bunu simgeler kullanarak daha kalıcı ve kısa vadede başarmayı amaçlar. Bu da onun insanlar üzerinde oluşturabildiği duygulara özellikle de heyecana yönelik yoğun etkisiyle mümkün olur” (Demir, 2011b: 196).

Simgeler edebiyat eserlerinde, kurgusal yapı içerisinde kazandığı güçlü etkileycilik özelliğinden dolayı kullanılmaktadır. Özellikle millî kimliklerin inşası gibi bir konuda, ortak tarihî bellek unsurlarının beslediği millî ve manevi değerlerin dönemin okuyucusuna etkili bir şekilde aktarılmasında çeşitli simgelerin taşıdığı anlam değerlerinden faydalanılır.

İnsan zihnindeki düşünce ve tasarımlarda yer alan, gerçekleşmesi ve somutlaşması için özlem ve arzu duyular düşlere ise “imge” denir. İmgeler hayal alanındadır. Simgelerin insan zihninde kişisel birikimlerden etkilenecek kazandığı yeni anlam katmanları imgeleri meydana getirir. Bir anlamda, nesnelerin insan zihninde beliren hâlleridir. Bundan dolayı öznel bir yansıtmadır ve kişisel düş âleminde anlam kazanır. Kapsamı ve içeriği bir anlamda belirsiz/sınırsız olan simgeler, kişisel birikimlerden etkilenecek şekil alırlar ve bu yeni şekillerine imge denir.

“Geçmişte asla kültür yoktu; canlı ve tarihsel bakımdan özgül, tekil kültürler vardı. Hattâ en emperyal ve yayılma eğilimi gösterenleri bile -Roma olsun, Bizans olsun, Mekke olsun- çıktıkları yer ve zamanla kayıtlıydılar; bu kültürlerin tahayyülleri ve kimlik duyguları, Roma ve Rusya’da Sezar ile Çar’ın tahayyülü gibi, çok uzun zaman popüler bir titreşim yaratmış somut tarihsel geleneklere dayanmaktaydı. Gelenekler imal etmek ve tahayyül paketlemek belki de mümkündür ama imgeler ve gelenekler eğer belli bir popüler titreşimleri varsa kalımlı olacaklardır ve titreşime de, şayet idrak edilmiş kolektif bir geçmişle ahenk kurabilir ve bunu sürdürebilirlerse sahip olacaklardır. Yıkılmış ama şimdiki biçimiyle yeni bir şekilde yaratılmış bütün bu anıtlar -yad seremonileri, kahramanların büstleri ve yıldönümü kutlamaları-, anlamlarını ve duygusal güçlerini varsayılmış ve hissedilen kolektif bir geçmişten alırlar. Bugün, modern dünyada, bu hissedilen ve algılanan kolektif geçmiş hâlâ etnik ve millîdir. Kimlikler, imgeler ve kültürler de aynı şekilde ve inatla çokludurlar ve etnik ya da millî vasıflarını sürdürmektedirler” (Smith, 2014: 243-244).

Kişisel birikimlerden ilhamını alan imgeler, millî kimliklerin inşa edilmesi sürecinde ortak tarihî belleğe dayanan kolektif bir zeminden gücünü alır. Kişi, içinde yetiştiği toplumun vesikasıdır ve yaşanan zaman ile gelecek, gücünü geçmişten alır. “Mazi bir bakıma geleceğin aynasıdır” (Kafesoğlu, 1976: 353). Bir milletin geçmişinden beslenen ortak kültürel değerler, kişisel bilinç dünyasına da yön verir. “Ortak kültür ve kültürel imgelere bağlı geniş anonim topluluklarla tutkulu bir özdeşleşme olan modern milliyetçilik, kendi birimlerini önceden var olan muhtelif türde farklılıklardan yaratır” (Gellner, 2013a: 226). Böylece imgelere yüklenen anlam değerleri, kişisel olduğu kadar ortak tarihî belleğin birimleri ve özelliklerini de yansıtır.

“(…) bilinçli icat, ancak halkın açık olduğu dalga boyundan yayın yapma başarısı nispetince başarı kazanmıştır. Devletin istihdam ettiği ve sayıları giderek çoğalan insan orduları ve sayıları artan tutsak öğrenci topluluğunu gerektiren yeni resmi tatiller, seremoniler, kahramanlar ve semboller, eğer gerçekten popüler bir yankı uyandırmış olmasaydı, yine gönüllü vatandaşlarını harekete geçirmekte başarısız olabilirdi” (Hobsbawm; Ranger, 2006: 306).

Millî değerlerle bezeli bir kültür hayatına ve sosyolojik alana aidiyeti sağlayan simgelerin toplumun düşsel yapısına hitap edecek şekilde kullanılmasıyla millî kimliklerin teşekkül etmesine katkı sağlayacak imgeler dünyasına gelişim imkânı sağlanır. Simgeler ve imgelerin millî kimlik inşası sürecinde edebiyat eserlerindeki kullanım değeri, o toplumun

ve tabii ki dönemin okuyucusunun kişisel dünyasına hitap ve nüfuz edecek değerde olduğu müddetçe başarılı kullanılmış sayılır. Toplumun var olan değer yargılarına hitap edebilen, ortak tarihî geçmişin gerçekliklerinden gücünü samimiyetle alan simgeler ve imgeler, edebî eserlerde başarılı bir kullanım sergilemiş olur ve millî kimliklerin inşasına katkı sağlayabilir.

Türk millî kimliğinin inşası sürecinde de simge ve imgelerin imkânlarından edebî eserlerde faydalanılmıştır. Bu faydalanma, Batı'daki uluslaşma sürecine benzer şekilde ilerlemiş, geleneklerin modern döneme aktarılması çabasına da girilmiştir. Simgelerden, imgelerden ve geleneklerden faydalanma arzusu hem kadim tarihe ait unsurların yeniden canlandırılmasını hem de uluslaşma süreci ile birlikte gündeme gelen meşruiyet endişesini gidermeyi bir anlamda amaçlamaktadır. Avrupa'nın kendi iç dinamikleriyle değişen ve gelişen devlet sistemleri, küresel anlamdaki ekonomik ve kültürel etkilenmelerle birlikte diğer coğrafyalarda bulunan toplumlara da tesir etmiştir. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı dünyası ile etkileşimi artan Osmanlı Devleti de söz konusu değişim hareketlerinden etkilenmiştir. Devletlerin yapısal değişimleri ve uluslararası anlayışın da Batı dünyasındaki gelişim doğrultusunda şekillenmesi, Osmanlı Devleti'ni mevcut hâli çerçevesinde bir anlamda ispat ve savunmaya sevk etmiştir.

“(...) Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki başlıca kaygılarından biri, dünya ülkeleri arasındaki 'görünüşü'dür. Bugünkü dünyada 'kamu ile ilişkiler' (public relations) tabir edilen konunun 19. yüzyılda Osmanlı'da gayet bariz örnekleri vardır. Dünya kamuoyuna iyi bir görünüş sunabilmek Ermeni meselesi vs. ile boğuşan Abdülhamid yönetimi için kolay olmamıştır” (Deringil, 2013: 34).

Milliyetçilik düşüncesinde toplumların geleneklerine bağlılığı, kadim bir geçmişe sahip olunması ve buna bağlı olarak mevcudiyetin meşruluğunun temin edilmesi önemlidir. Bu bakımdan, modernleşme ile paralel bir şekilde milliyetçilik dalgasının sarıp sarmaladığı toplumlarda “gelenek icadı” olarak ifade edilen, toplumların geçmişlerine ait değerlendirilen / lanse edilen tören ve seremonilerin modern hayatta yeninden yer alması, çeşitli simgeler ve imgelerler milliyetçilik ve devletçilik düşüncesinin görünür hâle getirilmesi sağlanmıştır.

“‘Gelenegün icadı’, Batılı modern devletin ‘inşası’ ve ‘oluşumunun’ temel bileşenlerinden biridir. Çevresel bölgelerin merkezle az çok çelişkili biçimde bütünleşmesine, ‘milliyetlerin uyanışına’ ve milliyetçiliğin doğuşuna, Alman ve İtalyan

birliğine, kitlesel sanayi toplumlarının kurulmasına, eski çok-etnili imparatorlukların yıkıntıları üzerinde yeni ulus-devletlerin yaratılmasına ya da Yeni Dünya ve Avustalya’da olduğu gibi, heterojen göçmen toplulukların kaynaşmasına aracı olmuştur” (Bayart, 1999: 44-45).

Klasik dönem toplumlarının aidiyetlerini bulma ve kökenlerine dair bilgi sahibi olma ihtiyacı ilmi araştırmalarla desteklenmiştir. Bilhassa ulusal dillerin meydana getirilmesi, bu çalışmaların belki de en önemli kısmını oluşturmaktadır. Kökenlere ait verilerin aidiyetleri pekiştirmesi, toplumların “diğerleri”nden farklılıklarını ortaya koyması, bir topluma ait “biz”in tanımlanmasını ve millî bir kimliğin vücut bulmasını sağlamıştır. Toplumların devleti ile olan ilişkilerinde ve bütünlük anlayışı içerisinde belirli ritüellerle bu aidiyetlerini pekiştirmeleri ihtiyacı, kökenlerine dair verilerin -ya da hayalî olduğu öne sürülen icatların- dönemin şartlarında yeniden hayata geçirilmesini ve ulus yapısının meydana getirilmesini, millî duyguların pekiştirilmesini, bireylere üst kimlik anlamında bir aidiyet kazandırılmasını sağlamıştır. “(...) ‘geleneğin icadı’nın temel belirleyici özelliği toplumsal, siyasal ya da kültürel yenilenme uğruna, şöyle ya da böyle hayali bir geçmişin parçalarının -araçsal veya bilinçsiz olarak- yeniden kullanılmasıdır” (Bayart, 1999: 45). Ulus-devlet oluşumunda geleneklerin, kültürel değerler sisteminin tahayyül edilerek modern zamana getirilmesi ve aidiyet bilincini sağlayacak bir yapıya kavuşmasıyla ilgili Bayart şu tespitleri yapar:

“1) Kurucu tahayyülün işleyişi, devletin oluşmasında ve genel olarak siyasetin üretilmesinde merkezi bir rol oynar. 2) Egemen durumunda bile olsalar, siyasal failerin tüm araçsallaştırma çabalarına rağmen, bu işleyiş indirgenemez olarak kalır: Onu sınırsız, boyun eğdirilemeyecek bir şey olarak görebiliriz. 3) Tahayyülün işleyişi maddi düzeyden ayrı ele alınamaz: Tahayyülün yapılandırıcı bir niteliğe sahip olması, siyasal ya da ekonomik süreçlerin tahayyül boyutunda gerçekleşmesi bu özellik sayesinde. Bunun sonucu olarak, ancak tahayyül ile olan ilişkisi çerçevesinde bir maddilik düşünebiliriz. 4) Son olarak, belirli bir toplumda tahayyül belirli bir bütünlük oluşturmaz, çünkü sürekli kaçış halindeki bir heterojen tasvirler evrenini kapsar. Yani, hayali üretimler zorunlu olarak eş biçimli değildir. Zaten, simgesel üretimler olarak tanım gereği çok-anlamlı ve ikiz-değerlidirler. Tam da bu çok-anamlılıkları ve ikiz-değerlilikleri itibarıyla bir toplumun ‘bir arada tutulması’na katkıda bulunurlar; ancak bu toplumun ‘anımlar dünyasının bir arada tutulması’ ispatlanamaz, hatta ispatlanabileceği yolunda bir önermede bile bulunulamaz” (Bayart, 1999: 204).

Geleneklerin icadı, milliyetçilik akımının doğup gelişmesinde olduğu gibi, Avrupa sosyopolitik ortamı içerisinde ortaya çıkan ve sonrasında ulus-devlet yapısına doğru yol alan diğer toplumlara da şu veya bu şekilde sirayet eden bir konudur. Dolayısıyla, Türk millî kimliğinin icadı sürecinde bazı benzerlerini gördüğümüz bu konunun ilk örnekleri, Batı kültürü ve inançlarına aittir.

“Gelenek icadı açısından bakıldığında, üç önemli yenilik özellikle anlamlıdır. Söz konusu yeniliklerden ilki, kilisenin seküler denginin geliştirilmesiydi; bu amaçla bulunan kurum, devrimci ve cumhuriyetçi ilkeler ve içerikle massedilmiş ve papazlığın -yoksullukları dikkate alındığında belki keşişler demek daha doğrudur- seküler dengi öğretmenlerce gerçekleştirilen ilköğretimdi (...) İkincisi, halka açık törenlerin icadıydı (...) Üçüncüsü (...) kamusal anıtların seri üretimi idi” (Hobsbawm; Ranger, 2006: 314-315).

Millî kimliklerin betimlenmesinde ihtiyaç duyulan gözle görülür, elle tutulur kültürel özellikler, söz konusu gelenek icadı ile ortaya konmuştur. Milliyetçilik düşüncesinin ihtiyaç duyduğu devletçi politikalar, gerek kültürel gerekse sosyal hayatta devletin görünürlüğünün artırılmasıyla mümkün olmuştur. Millete hizmet düşüncesiyle meydana getirilen yapılarda devletin sembol ya da armalarla betimlenmesi, bayrakların millî kimliği temsil eden sembol hâline gelmesi, devlet idarecisi olarak tek bir şahsın devletin varlığı ve birliği ile özdeşleştirilerek kutsanması... gibi gelişmeler, uluslaşma sürecinde imparatorluk bakiyesi toplumların çoğunda yaşanan “standart” gelişmelerdir.

“(...) devletler formel ve informal, resmi ve gayri resmi, siyasal ve toplumsal gelenek icadını, en azından bu ihtiyacın ortaya çıktığı ülkelerde birbirine bağlamayı bilmişlerdir. Aşağıdan bakıldığında, devletler tebaa ve vatandaş olarak insanların hayatlarının can alıcı faaliyetlerinin gerçekleştirileceği en geniş sahneyi giderek daha çok tanımlar olmuşlardır” (Hobsbawm; Ranger, 2006: 307).

Devletin toplum önünde görünürlüğünün artırılması ve millî duyguların bu şekilde pekiştirilmesi, devlet teamülü altında toplanan ve belirli kalıplar çerçevesinde takdim edilen bu törenler, zamanla devletin topluma görünme şekli hâline gelmiştir. Söz konusu değişimlerin ortaya çıkması, imparatorlukların sona ermeye başlamasıyla eş güdümlüdür diyebiliriz.

Millî kimliği ifade edici simgelerin ve imgelerin devlet eliyle çeşitli mimari yapılar ya da seremoniler gibi görünürlüğün mümkün olduğu yerlerde kullanılması, edebî eserler-

de de millî kimliğin inşasına katkı sağlayacak şekilde benzeri unsurların kullanılmasına imkân sağlamıştır. İncelediğimiz romanlarda, bayrak başta olmak üzere, Türk millî kimliğini simgeleştiren ya da imgelem yoluyla zihinlere nüfuz edecek bir yapıya kavuşturan bazı kullanımlarla karşılaşmıştır. Aynı zamanda eski Türk tarihinde yer alan ve Türk kültürüne ait çeşitli seremoniler, geleneğin icadı bağlamında değerlendirilebilecek ölçüde modern dönem okuyucusuna aktarılmıştır.

M. Turhan Tan'ın *Cengiz Han* adlı romanında, Cengiz Han'ın halkına karşı sorumluluk bilinci ve kahramanlığının vurgulandığı bir kısım yer almaktadır. Kendisiyle beraber olan silah arkadaşları bir çarpışmada zor durumda kalırlar. Ruhani özellikleri de olan ve Cengiz Han'ın arkadaşlarından biri olan Ulu Gökçe, bu durum karşısında arkadaşlarını yalnız bırakır ve kaçır. Cengiz Han, talihin kendisine yüklemiş olduğu rolün bilincindedir ve arkadaşlarını bu zor durumdan kurtarması gerektiğinin farkındadır. Romanda, Cengiz Han'ın arkadaşlarına yardım etmeye karar verdiği ve onlara “Dayanın kurtlarım” diye seslendiği ilgili parça şu şekildedir:

“Temuçin, ne şaşmanın ne de kızmanın yararı olmadığını anladı, çarçabuk kendine bir yol çizdi: Savaşa atılmak!... Alageyiğin alageyik torunu, Yesügey'in oğlu için yapılacak başka bir şey de olamazdı. Eğer o da, şu suya giren ötsüzler gibi ortadan çekilirse, evlialık tasladığı halde at çalıp savuşan Ulu Gökçe gibi kaçarsa anası, mutlaka yüzüne tükürecekti. Güzel karısı mutlaka yatağını ayıracaktı, bütün Türk orukları arasında maskara olacaktı. O halde henüz boğuşan askerlerinin başına geçmesi, sonuna kadar vuruşması gerekiyordu. Temuçin, gözlerini kapayıp açıncaya kadar, bunları düşündü ve uzun etekli koyun postu mantosunu bir tarafa attı, kılıcını çekti, ‘Dayanın kurtlarım, ben geliyorum!’ narasıyla ileri atıldı” (Tan, 2003: 14).

Cengiz Han, yeniden ayağa kalkmanın, düşmana karşı mertçe çarpışmanın ve bir lider gibi davranarak arkadaşlarının hayatını kurtarmanın toplumuna karşı bir sorumluluk olduğunu hissettiği bir anda, hakan olarak üzerine düşen görevi üstlenir. Korkaklık ve yenilgiyi kabul etmek, kendisine gönül vermiş ve hakan kabul etmiş toplumunu yüz üstü bırakmak anlamına gelecektir. Bu parçada simgesel olarak asıl dikkat çekici nokta, arkadaşlarına “kurtlar” olarak seslenmesidir. Kurt, Türk kültüründe millî kültür değerleriyle bezenmiş ve simgesel anlam taşıyan bir hayvandır.

“Türkler, anayurtlarının bu müthiş varlığına önce Tanrı diye tapmışlar, sonra kendilerinin bozkurt soyundan geldiklerine, böylelikle, birer bozkurt olduklarına

inanmışlardır. Destan kahramanlarını bozkurlara benzetmiş; onlarda uzak, yakın bir bozkurtluk aramış; hâkanlarının vücut yapılarına bile bir bozkurt çizgisi işlemişlerdir” (Banarlı, 2004: 32).

Türkler, tarihin en eski dönemlerinden itibaren kendileri ile özdeşleşen kurlara yükledikleri anlam değerini Anadolu’ya geldikleri dönemlerde de muhafaza etmişlerdir. Nesiller arası kültürel aktarımın bu unsorda canlı olduğu, tarihin en eski dönemlerinden beri var olan bu simgenin modern döneme kadar devam etmesinden anlaşılmaktadır. Destan döneminden itibaren Türklükle özdeşleşen “kurt”un bu kullanımı tarihî süreç içerisinde kültürel verimlerde kendisini göstermiştir.

“Kurt, belki de çok eski çağlarda Türklerin bir Totem’i idi. Fakat Göktürk çağında kurt, bir totemden ziyade kutsal bir sembol haline girmişti. Göktürklerin kendi bayraklarının başına bir kurt heykeli koymalarının sebebi de bu idi (...) Bu inanış, Türklerin Anadolu’ya gelişinden sonra bile devam etmiş ve mesela Süryanî tarihçisi Mikâil’in Selçuk Türklerinin köpeğe benzer bir hayvanın peşinde olarak Anadolu’ya geldikleri ile ilgili hikâyesi, bu eski Türk inancını yansıtmıştı. Türk kağanlığını tanıyan bir Çin imparatoru gibi, Selçuk hükümdarının Osman Gazi’ye tuğ ile davul vermesi de, eski Orta Asya an’anelerinin bir devamından başka bir şey değildir” (Ögel, 1993: 40-41).

Cengiz Han da romandan alıntıladığımız parçada görüldüğü üzere askerlerine, uysallığın simgesi olan “koyun postu”nu bir kenara atarak “kurtlarım” diye seslenir ve mücadeleye katılır. Yazarın Türklerin eski dönemlerine ait bir hükümdarın şahsında Türklüğün bilinen en önemli simgelerinden birini kullanarak anlatısını oluşturması, okuyucuya dönemler arasında bağ kurmasını ve Türk kültürünün öz verimlerini içselleştirerek Millî kimliğini inşa edecek pekiştirmeyi sağlayacaktır.

“Yavaşça çadırdan çıktı, atını yedeğine aldı, kendi çadırının bulunduğu yere yönelmek istedi ama yürümeden önce gözleri öylesine Yilon Buldok Tepesi’ne kaydı ve birdenbire duraladı. Orada, Ulu Gökçe’nin makamı olan o yüksek yamaçta bir şeyler, inanılmayacak bir şeyler vardı. Evet, koca Temuçin gecenin koyu esmerliği içinde kendini alıklaştıran bir manzaraya şahit olmuştu. Tepede Ulu Gökçe’nin mağarası üstünde dokuz renkli bir ay parlıyordu, daha aşağıda tepenin köye karşı düşen yamacında kıpkırmızı bir çadır ve onun önünde devler kadar iri bir atlı vardı. O aydan bu atlının üzerine avuç avuç pırıltı dökülüyordu. Temuçin, şaşkın şaşkın, bu

manzaraya baktı, elinde olmaksızın uzunca bir titreyiş geçirdi, eliyle gözlerindeki hayreti silip de tekrar tepeye bakınca atının ve kızıl çadırın kaybolduğunu, dokuz renkli ayın da bir buluta girdiğini gördü. Şimdi titremesi geçmişti ama yüreğinde bir çarpıntı vardı, Ulu Gökçe için fena düşünceler taşıdığına pişman oluyor, anasının çadırında kanlı bir iş görmediğine de seviniyordu. İki üç dakika sonra, atını yedeğine alarak yürümeye başlamıştı. Çok dalgındı, zihninde hep o dokuz renkli ay, o kızıl çadır ve o iri atlı dolaşıyordu; sık sık da başını ardına çevirerek tepeyi gözlüyordu, lakin o yaman şeyler artık yoktu.” (Tan, 2003: 27-28).

Cengiz Han’ın bir gece Ulu Gökçe’nin konakladığı tarafa baktığında gördükleri, Türk kültürünün ortak geçmişinden beslenen bazı simgeleri ifade etmektedir. Bunlar; Ulu Gökçe’nin çadırının üstündeki pırıltılar saçan ay ve çadırın önünde duran atlıdır. Ay, Türk kültüründe genellikle bereketin ve ruhani nurun bir simgesi olarak karşımıza çıkar.

“Aydan türeyiş, resmen ve devletçe, ilk olarak Çingiz Han’ın atalarını anlatan efsanelerde görülür. ‘Çingiz Han’ın atası, Alankova çadırın bacasından giren ay ışığı ile hâmile kalmıştı’. Ana kaynaklar, bu ışığın bir kurt şeklinde indiğini de söylemektedirler. Doğudaki Moğol kavimlerinin bu inancı, Türklerde görülüyor. Türkler, ‘ayı yaratan büyük Tanrı’nın varlığına da inanıyorlardı. Bu inanış, Altaylardaki Şaman dualarında da, devam ediyordu” (Ögel, 1995: 202).

Bunun yanında, kurt simgesinde olduğu gibi, Türk kültüründe sosyokültürel yapıyla kaynaşmış bir diğer simgeleşmiş hayvan “at”tır. Türk kültürünün en eski verimlerinden günümüze gelinceye kadar, gerek Anadolu’da gerekse Türkistan’da at simgesiyle karşılaşmaktadır.

“At, destan kahramanlarının vefâlı ve sevgili arkadaşıdır. Bozkırlar ülkesinde atlıyı, varmak istediği hedefe yörük atı ulaştırır. Atı da kadın gibi, silâh gibi namus bilen bir millet olarak Türkler, zafer yolunda uzakları yakın eden bu canlı vâsıtaya tabî bir sevgi’yle bağlanmışlardır” (Banarlı, 2004: 34).

Cengiz Han’ın, Ulu Gökçe’nin konakladığı tarafa doğru baktığında gördüğü etkileyici ay görüntüsü ve iriliğiyle dikkatini çeken atlı, Türk kültürüne ait unsurların bir arada bulunduğu bir sahnedir. Söz konusu simgelerle betimlenmiş olan sahnenin sıra dışı bir görünüm oluşturmaları ve Türk kültürüne ait unsurların bir araya toplandığı görüntünün Ulu Gökçe’nin konakladığı yerde gerçekleşmesi, onun ruhani özelliklere sahip kutsal bir şahsiyet olduğu düşüncesini desteklemektedir.

“Başelçi gülümsedi, anlamlı bir bakışla Güncü Hatun’u süzdü, ‘Ulu kadın’ dedi, ‘Temuçin sizi görmek istemeye dursun. Rüzgâr olur otağınıza dolar. Ses olur, kulağınıza akar. Gün ışığı olur, derinizi yakar. Temuçin için güçlük yoktur, engel yoktur. O her yeri aşar ve istediği yüreğe mutlaka girer.’ Güncü, sürekli bir kahkaha savurdu: ‘Aman Ağa, çok gülünç konuşuyorsun, şu Temuçin’in erkekleşmiş ‘Ayzıt’ olduğuna inanacağım geliyor. Her yerde var ve her yerde bulunur bir adam!.. Sizin gibi gülünç olmaktan çekinmesem ‘gel, Temuçin, boyunu görelim’ diye bağıracağım” (Tan, 2003: 74).

Cengiz Han’ın elçisi, Güncü Hatun’a hakanın ne derece kudretli ve arzularını gerçekleştirmeye muktedir olduğunu anlatırken, Güncü Hatun, Cengiz Han’ın sayılan bu özelliklerini istihzayla dinler ve onu “Ayzıt”a benzetir. Güncü Hatun, Cengiz Han’ın özelliklerini hafife almak için böyle bir simgeye benzetir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde Ayzıt ile ilgili bir bahis daha gelir ve yazar burada Türk mitolojisinin tanrıçası ile ilgili bazı bilgiler verir:

“Cengiz, kendisine acılı mesafelerin ardında kalan Güncü’yü hatırlatan bu Kaydo dilberini konuşturmak istedi. (...) ‘Ayzıt!’ dedi. ‘Yerde ne işin var?’ Kadın, isteksiz isteksiz ağzını açtı, homurdandı: ‘Ayzıt da kim kişi? Benim adım ‘Işık’ ‘Ben seni Ayzıt sandım. Beni Sayınki’ye çağıracağını umdum. Umduğum doğru çıksaydı yaralarım bakmazdım, ardına düşüp giderdim.’ Ayzıt, daha önce işaret edildiği üzere eski Türkler’in ödül tanrıçalarındandır. Kaldeliler’in İştâr’ı Yunanlılar’ın Afrodit’i gibi bu da güzellik ve doğum tanrıçasıydı. Yalnız İştâr ve hele Afrodit gibi fahişe değil, aksine etek temizliğini koruyan bir ilahedir. Eski Türkler’in inancına göre bir kadın doğuracağı zaman Ayzıt hemen onun yardımına koşar, tarlaların, çiçeklerin, yemişlerin perilerini yanına alarak loğusanın başucuna gelir. Her biri bir hizmet sunan bu perilerle üç gün üç gece orada kalır. Türk cennetindeki süt gölünden getirdiği damlayı çocuğun ruhuna akıtır. Ayzıt, loğusayı doğurtuktan ve çocuğu bu kutsal damlayla kutluladıktan sonra perilerini alıp gider. Ayzıt, ancak namusunu korumuş kadınları ziyaret eder, iffetsiz bir kadına ne kadar yalvarılsa ve yüzlerce kurban kesilse gelmez. İşte Ayzıt’ın bu hareketi, bedeninin namusunu koruyan bir güçtür. Bu ahlaki kural, Ayzıt için yapılan yaz bayramında da göze çarpar. (...) Eski Türk tanrıçalarına göre, Ayzıt başına kürkten beyaz bir kalpak giyer, çıplak omuzlarına beyaz kürkten bir pösteki alırdı. Ayaklarında, baldırlarını da kapayan uzun ve siyah çizme bulunurdu. Bu kıyafetle ormanlarda dolaşır, bazen de kayalara yaslanarak uyurdu! İş-

te Cengiz, başında kıllı bir beyaz börk, sırtında gene beyaz ve g  s  açık bir k rk olduğu halde karşısına dikilen Kaydo kızını hem bu kıyafetinden, hem de alışılmadık g zelli inden dolayı Ayzıt’a benzetmi  ve onun kendini eğlenceli bir ayine davet edeceğini sanmış görünerek ince bir  aka yapmıştı” (Tan, 2003: 175-177).

Romanda iki yerde Ayzıt ile ilgili konu açılmaktadır. Ayzıt Türk mitolojisindeki tanrıçalardan biridir. Yazarın anlatımına göre, Ayzıt, en eski Türk kültürüne ait unsurlardan biridir. Namusu, güzelliği ve doğum yapan kadınları koruması ile kültür hayatı içerisinde tanımlanmaktadır. Ayzıt’ın mitolojik yönünü tanımlayan bir başka bilgi  u şekildedir:

“Y kut Türklerinin Ayzıt adında bir tanrıçası vardır ki bu tanrıça Yunanlıların Afrodit’i gibi güzellik tanrıçasıdır. Ancak onun gibi fuh u değil, namusu temsil eder. Bir kadın do uraca ı vakit Ayzıt; tarla,  i ek ve yemi  perilerini alarak lohusanın yanına ko ar. Bu periler ile üç gün üç gece lohusanın başında kalarak ona hizmet eder. Süt g l nden getirdiği damlayı çocuğun ağzına damlatır ki bu damla çocuğun ruhu olur.  ocuk doğduktan ve süt damlası ile kutlandıktan sonra Ayzıt da perilerini alır, gider. Ayzıt ancak namusunu muhafaza etmiş kadınların lohusalı ına gider. Namussuz kadınlara, ne kadar yalvarsalar, ne kadar kurban kesseler yine gitmez” (Uraz, 1994: 75).

Hem *Cengiz Han* romanından hem de mitoloji tanımlamalarında Ayzıt hakkında verilen bilgiler örtüşmektedir. Türk kültürüne ait bir unsur olan Ayzıt’ı tanımlarken Yunan mitolojisindeki Afrodit’le karşılaştırılması ve ondan farklı olarak Ayzıt’ın namusu temsil ettiği, namuslu gebelerin lohusalık dönemlerinde onları ziyaret ettiğinin belirtilmesi önemlidir. Bilhassa romandaki bu yönde verilen bilgi, mill  kimlik inşasına ait hususiyetleri belirtirken Türk kültüründe Ayzıt’ın, “ d l” ve “güzellik” tanrıçası olarak; Yunan kültüründeki benzer karşılığı olan Afrodit’in ise “fahi e” olarak tanımlanması biz ve ötekiler ayrımını pekiştirmektedir. Bunun bağlamda, romandaki anlatıdan yola çıkarak, Türk kültüründeki unsurun temiz ve üstün olanı temsil ettiği söylenebilir.

“Günce Hatun, ne hizmetçisiyle konuştu ne seyislere bir söz söyledi. Tabiatın sevgi ve saygı ilham eden azameti önünde derin derin düşünmeye daldı. Gözlerini dayanılmaz bir cazibeyle kendi enginli ine çeken ve yere bakarken Altay Türkleri’nin bir efsanesini hatırlıyordu. Bu efsaneye göre yer yokken gök yokken, insan ve hayvan yokken, hiçbir şey yokken yalnız iki şey vardı: Kara Han ve Su!... Kara Han’dan başka gören, sudan başka da görünen yoktu. Kara Han, yıllarca ve yıllarca

bu yalnızlığa dayandı, sonra usandı. Kendisi gibi gören, bilen, yapabilen bir şey yaratmak istedi, bir ‘er kişi’ yaptı. (...) Kara Han, yeryüzünü kendi haline bıraktıktan sonra on yedi kat göğü yarattı, kendisi en sonuncu kata çekildi. Oğlu Bay Ülken’i on altıncı kat gökte bir altın tahta oturttu, kendisini barışın ve adaletin Allah’ı yaptı. Öbür göklerin her birine bir Allah yarattı. (...) Kara Han yukarıda bu işleri yaparken Erlik Han da yerin altında kara bir güneş yarattı, orasını bu kara güneşin kara ışığıyla aydınlattı. (...) Sonunda da Erlik Han’la Yayık arasında mücadeleler, korkunç muharebeler olacak ve kıyamet kopacak!...” (Tan, 2003: 84-86).

Günce Hatun’un anımsadığı Altay Türklerine ait bu efsane, Türk kültürünün kadim anlatılarından biri olan Yaradılış Efsanesi’dir. Türk kültürünün ilk dönemlerine ait inanç değerlerini, insanın ve evrenin yaradılışını bu anlatıdan takip etmek mümkündür. Ana hatlarıyla aldığımız bu parça, romanda detaylarıyla anlatılmaktadır. Kara Han, er kişiyi yarattıktan sonra onun isteklerini pervasızca bulur, uçma yetisini ondan alır. Er kişi günahkârdır, yeryüzü yaratılırken ağzına aldığı toprak parçası da büyür. Ağzındaki toprakları tükür emrini aldıktan sonra, bu topraklardan dağlar ve tepeler oluşur. Sonrasında bu asi kişinin yeryüzündeki fesatlıkları sona ermez, yeryüzünde insanlara kılavuzluk etmekle görevlendirilen Yayık adlı meleği de kötülüğe sevke etmeye çalışır ve Kara Han onu yerin altına yollar, adını da Erlik Han koyar. Sonrasında Kara Han göğün katlarını yaratır. Erlik Han da yerin altında kötülüklerden beslenir, Yayık adlı melek ile mücadelesine devam eder.

Romanda efsanenin detaylarıyla anlatı içerisine dâhil edilmesi, Türk mitolojisine ait anlatıların modern dönem okuyucusuna aktarılmasını amaçlamaktadır. Mitolojiler, kültürlerin en özgün verimlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türk kültürünün en öz hâldeki bir verimi, modern dönem anlatısı içerisinde kullanılarak hem Türk kültürünün kadim bir geçmişe sahip olduğu hem de inanç ve sosyal hayatının ne gibi temel özelliklere sahip olduğu vurgulanır. Buna göre, Yaradılış Efsanesi’nin roman içerisinde kullanılması ortak tarihî bellek bağlamında Türklerin hayat telakkisinin bir imgelemidir.

“Eski Türk hayatında göç, seyrine doyulmaz bir yürüyüştür. Göz kapanıp da bir gürültüsü dinlense, koca bir denizin binbir çeşit terane haykıran dalgalarını kabarta kabarta yürüdüğü sanılır. Uzak bir yerden bir göçün seyrine dalınsa büyük bir ormanın irili ufaklı ağaçlarıyla, küme küme çalılarıyla ve hatta çeşit çeşit hayvanlarıyla yerinden kopup ileri atıldığı sanılır. Savaş için yapılan göçlerde avul ve oymak beyleri ayrı ayrı birer kıta halinde yürür. Kimi kır, kimi doru, kimi yağız atlara binen bu beylerin ardında mızrakları temrenli börk, kimi tuğuluğa, kimi kara tilki derisinden

kalpak taşıyan bu harp erleri kısmen zırhlı, kısmen zırhsızdır. Elbiseleri hem renk renk hem çeşit çeşittir. Sarı, al gök renkte giyinenler olduğu gibi meşin ya da deri kıyafet taşıyanlar da vardır. Hepsinin birden görünüşü bir mızrak ormanı manzarası meydana getirir ve bu mızrak ormanının ruhu, her avulun taşıdığı bayraklardır. O bayraklar, o binlerce silahlı bahadırın hareketli mihraplarıdır. Onlara bakarak yürürler, koşarlar ve gene onlara bakarak -icabında- ölürler” (Tan, 2003: 96).

Eski Türklerde sosyal bir olay olan göç hareketleri, âdeta bir seremoni hâlinde gerçekleşmiştir. Yukarıdaki parçada da söz konusu göçün nasıl bir sahnede gerçekleştiği tasvir edilmektedir. Göçün yürüyüş ve diziliş nizamı ile birlikte giysiler ve silahlardaki karakteristik özellikler, Türk kültürüne ait hususiyetleri yansıtır. Bu tasvirden anlaşıldığı üzere, Türkler, göç hareketini gerçekleştirdiklerinde söz konusu kafilenin Türk halkına ait olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu kafilenin tasvirindeki önemli nokta ise her avulun öncüsü olarak bayrakların yer almasıdır. Sosyal bir vakanın gerçekleşmesi sırasında bayrağın önde yer alarak, yazarın da ifadesiyle, “mihrap” gibi yol gösterici ve yön belirleyici, öncü simge olarak bulunması ve hatta gerektiğinde onun uğruna can verilecek kadar sevildiğinin ve sayıldığığının belirtilmesi Türk milletinin bu simgeye verdiği önemi göstermektedir.

“(…) Temuçin, bütün gözleri kendine çektikten sonra etrafında çevrelenen beylere göz gezdirdi ve onların en sonunda duran Subetay’ı yanına çağırdı, ona al bir bayrak verdi, ‘Öncülere başbuğ sensin, yurdun gözü sana ve eline verdiğim şu sancağa dikilidir. O gözü nemlendirme, güldür.’ Sevinçten kıpkırmızı kesilen Subetay, boyun kırdı ve titrek bir sesle and içti: ‘Sağ elim düşse sol elimle, o da düşse bileksiz kollarımla, onlar da kesilse dişimle bu sancağı yüksekte tutacağım. Bu can bende oldukça yabancı bir parmak senin verdiğin sancağa dokunmayacak!’ Cengiz, ‘Biliyorum, bildiğim için seni önümüze koyuyorum’ dedi ve gözlerini gene etrafındaki kümeye çevirerek genç Cebe’ye işaret etti. (...) Cengiz Han, onun sevinçten şaşırdığını görünce işaretini söze çevirdi, ‘Beri gel Cebe’ dedi, ‘gök bayrak seni bekliyor!’ (...) Gökçe, yavaşça öksürdü, saçlarını omzuna doğru attı, herkesin kulağına akan bir sesle söze başladı: ‘Türkler, yiğit Türkler! Sizden bir parça olan Moğolların beyini Ulu Tanrı size han yaptı, adını gene sizin önünüzde değiştirdi, Temuçin’i Cengiz’e çevirdi. Şimdi siz, onun buyruğu altında yola çıkacaksınız. Durmadan, dinlenmeden, kanmadan, usanmadan yürüyeceksiniz, sendelemen ileri gideceksiniz. Tanrı ağzıyla size söylüyorum: Özlediğimiz ve özlediğiniz iş, Türkü bir sancak altına koyma işi bitinceye kadar kimseye acımayacaksınız, nefes aldırmayacaksınız. Eğer siz, Türk

birliği için Tanrı'nın dediğini yaparsanız yeryüzünde insanlara hükmeden on iki büyük han ve hakan size mutlaka boyun eğecektir. (...) bir Türk, isterse bir ulus olur, o güçle ileri atılır. Nasıl ki atalarınız vaktiyle aldatıldılar, Çin'i de, Hind'i de altüst ettiler. Siz de onlar gibi yiğit olunuz ve yeryüzünü kendinize ülke yapınız. Tanrı böyle istiyor!' Sonra Cengiz'e döndü, 'Yürü Cengiz Han' dedi. 'Yolun açık olsun. Başına toplanan şu temiz kalabalığın bugün adını anan yok ama bir gün gelecek, bunların adı her dilde gezecek, Çünkü Tanrı, Türkü tanımayanların burnunu kırmak için seni gönderdi. Çin'deki altın hakanların, Hintli hakanların adları artık unutulacak, insanların tek bir adam kullanacak. Bu adam, sensin!.. Tanrı böyle istiyor! Haydi ileri!..' Cengiz de bağırdı: 'Haydi ileri!..' ” (Tan, 2003: 110-113).

Timuçin'in adının ilahi bir emirle ile “Cengiz” olarak değiştirilmesinin ardından, Cengiz Han gerçekleştireceği büyük seferin hazırlıklarına girişir. Güvendiği askerlere sancağı teslim eder ve onlara savaş meydanında komuta vazifesi verir. Subetay ve Cebe'nin bu görevi almaları sırasında yaşadıkları heyecanın ve bir simge olarak karşımıza çıkan “sancak”ın kutsiyetinin vurgulanması adına dikkat çekicidir. Subetay ve Cebe, sancağı savaş alanında canları pahasına koruyacaklarını ifade ederler. Bu bağlamda, simgesel olarak sancağın Türk kültüründe ne kadar önem arz ettiği ifade edilir.

Görev tebliğinin ardından Ulu Gökçe'den giriştikleri vazifenin kutsanması istenir. Ulu Gökçe, yaptığı konuşmada; Türk birliğine, Türklerin yenilmeyecek kadar cesur ve yiğit olduğuna, geçmişte yaşayan nesillerin pek çok defa yenilmez denilen toplulukları yendiğine ve kahramanlıklar gösterdiğine, Türklerin bir parçası olan Moğolların da yine böylesi kahramanlıklar sergileyebileceğine değinir. “Tanrı ağzıyla” hitap ettiğini belirten Ulu Gökçe'nin Türklerin birliğine, bütün Türklerin birleşmesine ve böylece güçlü olunacağına değinmesi önemlidir. Yine Cengiz Han'ı da Türklüğün gücünü yükseltmek ve belirlenen bu ilahi görevleri gerçekleştirmek adına yeryüzüne gönderilmiş bir hakan olduğunu belirten Ulu Gökçe, savaşa hazırlanan topluluk karşısında yaptığı bu konuşmayla bir anlamda Türklerin tarihî görevini ve geçmişten gelen sorumluluklarını modern dönem okuyucusuna aktarmada bir söyleyici rolünü üstlenir.

M. Turhan Tan'ın *Hürrem Sultan* adlı romanında, Kanuni Sultan Süleyman zamanında gerçekleştirilen akınların ve fetihlerin önemine değinen bir parça yer almaktadır. Sadrazam İbrahim Paşa, İllök Kalesi'ne doğru sefer düzenler ve padişaha kendisinin de ne kadar yetkin bir kumandan olduğunu göstermek ister. Kale kuşatılır ancak yedi günlük direnişin ardından padişaha itaat ederek teslim olurlar. Sadrazam bu durumda kendi yetkin-

liğini gösterememiş olmanın ihtirasıyla orduyu Budin üzerine yürütme kararı alır. Yazar, bu şehrin Türk tarihi açısından önemine şöyle değinir:

“Budin? Şimdi bu kelime, başlangıcı belirsiz yıllanmış bir hasretin ifadesi gibi dillerde dolaşıyordu. Tarihten önce ve sonraları bütün yerküreyi adım adım dolaşan Türklerin izlerine yüz sürmek ve bu izlerden yepyeni bir tarih çıkarmak ülküsü arasında Budin, Beç ve Kızılelma, bütün gönülleri heyecana veren birer bölgeydi. On dördüncü yüzyılın ortalarında o ülküyü kılavuz edinerek Anadolu’dan Avrupa yakasına geçen Türkler Kosova’da, Niğboğlu’da, Varna’da yetmiş iki milletin el ele verip düzdükleri muazzam orduları bozarken, bütün Balkanları avuçları içine alırken hep Budin’i Beç’i ve Kızılelma’yı ele geçirme özleminden destek almışlardı. Budin, Macaristan demekti ve orası Attila’dan Türklüğe miras kalan bir ülkeydi ve oraya varmakla Asya güneşine yeni bir doğum noktası sağlanmış olacaktı. Kızılelma ise son zirve ve son miraç yeri idi” (Tan, 2011b: 225).

Sadrazam İbrahim Paşa komutasındaki ordu son derece başarılı akınlar yapmakta, yeni kaleler ve topraklar Osmanlı idaresine girmektedir. Kolay teslim alınan yerler, başta vezir olmak üzere orduyu da tatmin etmemekte, yeni hedefler aramaktadırlar. Budin’e sefer açma emri verilmiştir ve ordu Kızılelma’ya yürümektedir. Kızılelma simgesi, Türk tarihi boyunca kullanılagelmiş, varılmak istenen nihai hedef anlamına gelen ancak hedefin tam olarak ne olduğu her zaman için belli olmayan, genellikle tüm dünyada Türk egemenliğini kurmayı amaçlayan bir ülküyü ifade eden bir tabirdir.

“Bazı araştırmacılar, tabirin köklerinin Uzakdoğu’da mitolojik çağlara kadar uzandığını ortaya koymaya çalışırken bir kısmı da insanlık tarihi kadar eski olan bu motifin Batı dünyasında da mevcut olduğunu belirtir. Bazı çağdaş araştırmacılara göre ise ilk defa Orta Asya’da Türkler arasında doğan bu ülke, Ergenekon destanında Ergenekon’dan dışarı çıkma ve kaybedilmiş olan eski yurdu tekrar ele geçirme ideali şeklinde görülür. Kavram zamanla, gerçekleştirilmesi düşünülen idealleri ve zapt edilmesi gereken yerleri belirleyen bir sembol haline dönüşür. Orta Asya’da Oğuz Türkleri için Kızılelma, hangi yöne giderlerse gitsinler hedefleri ve kazandıkları zaferin adı haline gelir” (Gökyay, 2002: 559).

Romandaki alıntıdan yola çıkılarak, Türk kültürüne mâl olmuş Kızılelma simgesinin Osmanlı tarihindeki önemli zaferler ve fetihlerle birlikte anılması, yazarın ortak tarihî bellek bağlamında okuyucuya bu simgeyi aktarmayı amaçlamaktadır. En eski dönem Türk

kültürüne dayandırılan Kızılelma simgesinin Osmanlı tarihi bağlamında kullanılması, Türk tarihinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığını, Türk ülküsünün yüzyıllar boyunca aynı kaldığını ifade etmektedir. Türk birliğine ve cihan hâkimiyetine Kızılelma yoluyla yapılan bu atıflar aynı zamanda Türk ülküsüne ait bir imgedir.

Romanın ilerleyen kısımlarında Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki Viyana kuşatması konu edilir ve şehrin fethedilmesi sonrasında dikilecek Türk bayrağının ne anlama geleceği ile ilgili olarak, yazar; “(...) Avrupa’nın böğrüne sokulu Türk pençesi, Türk eli demekti ve koca kıta, bu elden yeni bir hayat ışığı alacaktı” (Tan, 2011b: 299) ifadelerini kullanır. Bu bayrağa; “Türk pençesi”, “Türk eli” gibi benzetmeler yapılarak bayrağın simgesel olarak büyük bir önem taşıdığı belirtilmektedir.

M. Turhan Tan’ın *Timurlenk* adlı romanında, bayrağın / sancağın millî değerleri yansıtan bir simge olarak kullanımına örnek olabilecek bir sahne bulunmaktadır. Emir Timur’un komutasındaki ordu Hindistan’a yapılan seferden dönmektedir. Hakan; inci ve zümrütle bezenmiş kaftanı, başlığı, bazıbenti ve gerdanlığıyla görkemli bir şekilde atının üzerinde muzaffer ordusunun önünde ilerlemektedir.

“Önde birkaç bölük süvari gidiyordu. Süvarilerin arkasında kızıl tuğlu ve altın ayılı bayrak yürütülüyordu. Timur, ardındaki ordunun ayakları altında toprağın titreştiğini apaçık seziyordu. Tesadüf olunan ağaçlarda yine bu orduyu selamlayan bir saygı görülüyordu. Sular, daha uzaktan muzaffer muhariplere kaside okuyorlar gibiydi. Canlı ve cansız her şey orduya karşı açık, çok açık bir alaka buluyordu. Timur, bu seziş üzerine heybetli başını kaldırdı. İlk önündeki bayrağa, süvarilere ve sonra boynunu kırıp geriye; fırka fırka, alay alay, bölük bölük yolları dolduran askerlere baktı. İçine gurur, engin bir gurur yayıldı. Taşlara, ağaçlara, sulara ve her şeye saygı aşıl原因an bu ordu, kendinin bir işareti üzerine yere diz çökmeye hazırды. Hiçbir zaman eğilmeyen, yere düşmeyen şu kızıl tuğlu bayrak, ancak ve ancak kendi ismi anılırken eğilirdi. Şu renk renk silahlar, şu sıra sıra atlar, mancınıklar ve her şey, kendi namını dünyanın dört köşesinde yükseltmeye memur aletlerdi, vasıtalarды” (Tan, 2012a: 87-88).

Bir milletin manevi olarak kendini tanımlarken belirlediği tüm değerler sistemi bayraklarda ifadesini bulur. Timur ile ilgili bu alıntıda ise bayrağın hiçbir zaman eğilmediği yani millî gururu temsil eden bu simgenin temsil ettiği değerlerin kıymetini düşürecek bir duruma düşmediği, yalnızca Timur’un ismi anılırken eğildiği (hakanı selamladığı) ifade

edilmektedir. Bayrağın yere düşmesi ya da eğilmesi, o bayrağı millî gururuna ve değerler sistemine simge hâline getirmiş milletin manevi değerlerinin alçaltılması anlamına gelmektedir. Bayrağa ve sancağa atfedilen bu değer, tarihî dönemlerde olduğu gibi uluslaşma hareketi bağlamında millî kimliklerin inşa edilmesiyle birlikte, milletlerin kendi kimliklerini yansıttığını düşündükleri belki de en önemli simge olmuştur. Bayrağın ve sancağın sosyal hayatın hemen her alanında, müsabakalarda, seremonilerde, uluslararası temsillerde ve daha başka birçok alanda, biz ve ötekiler ayrımının belirginleştiği tüm sahalarda, biz olanın kimlik olarak belirginleşmesinde temsil kabiliyeti oldukça yüksektir.

“Bulunduğu yerden manzarayı seyreden Timur avuçlarını sıkıyordu, dudaklarını ısıırıyordu, için için söyleniyordu ve ikide birde hocaları çağırıp dualar okutuyordu. (...) Şu yıkılmayan kütlenin, şu cesur insan alaylarının Türk olduğunu düşünüp üzü-lüyordu. Sağ kolun sol kolu kesmesine, hatta bir eldeki parmakların birbirini incitme-sine ve yok etmeye çalışmasına benzeyen bu ağır boğuşma onun vicdanında ateşler yaratıyordu, beynini buğu içinde bırakıyordu. (...) Bir aralık hatırına Fazıl Bey geldi, hemen haber göndererek onu yanına getirtti: ‘Hani ya,’ dedi, ‘bize sığınacak Türkler? Yoksa sen yalan mı söyledin?’ Fazıl Bey cevap verdi: ‘Onlar işaretini bekliyorlar. Ferman buyur, atlı bayrak çekilsin!’ Biraz sonra ön safların arasında, üzerine bir sü-vari resmi işlenmiş olan tarihi bayrak dalgalanmaya başladı. Fazıl Bey’in adamları bu bayrağı saftan safa taşıyorlardı, bir taraftan da bağııyorlardı: ‘Ulu hakan, kan kardeşlerine kucağını açıyor, onları yanına çağırıyor. Türk olan buraya gelsin!’ Bu davet ve bilhassa o atlı bayrak sekiz yüz bin askerin silahından, fillerin hortumundan daha çok müessir oldu. Osmanlı ordusunun zaten bariz bir isteksizlikle harp eden sol cenahı akın akın Timur ordusuna doğru koşmaya, beyaz bayrak çekerek ve ‘Biz Türk’üz, Türkmen’iz. Türk’e, Türkmen’e kılıç atmayız!’ diye bağıarak şehinşaha il-tica etmeye başladı. Aydın, Saruhan, Menteşe, Germeyan alayları, Timur ordusunda bulunan eski beylerinin isimlerini, birçok Türkmen aşiretleri de Timur’un adını hay-kırıyorlardı. Beyazıd’ı yüzüstü bırakmakta âdeta yarış yapıyorlardı” (Tan, 2012a: 319-320).

Bu alıntıda aynı millettten olmanın bağlayıcılığı ve bayrağın, toplulukları harekete geçirmede taşıdığı rolü görülmektedir. Her ikisi de Türk olan Yıldırım Beyazıt ve Emir Timur’un tarihlere Ankara Savaşı olarak geçen muharebesinde iki Türk ordusu karşı karşı-ya gelmiştir. Timur’un daha önce görüştüğü Anadolu’daki bazı beylikler ise hakanın ken-dilerine kucak açtığını öğrenince, savaş henüz devam ederken, Timurluların bayrağının

kaldırılmasını görüp kendilerine çağrı geldiğini duyunca onun safına geçmiştir. Bu olayda, açılan bayrağın ve “Türk olan buraya gelsin!” çağrısı etkili olmuştur. Topluluklar kendilerini diğerlerinden farklılaştırma, benimsedikleri değerler sistemi konusunda ortak payda taşıyanlarla ise birlikte olma konusundan manevi değerler sisteminden izler taşıyan simgesel unsur olan bayrağın gücüne inanırlar. Yıldırım ile Timur arasındaki mücadele esnasından gerçekleşen bu olay da okuyucuya, aynı milletten olmanın ve aynı simgesel unsurları benimsemenin ortak kültürel değerleri ifade eden üst kimlik tanımlamalarını birleştirici bir rol üstlendiğini göstermektedir.

M. Turhan Tan’ın *Viyana Dönüşü* romanından yapılan aşağıdaki alıntıda, Uyvar Kalesi’nin fethinde, Türk ordusunun gösterdiği üstün meziyetler ve kahramanlıklar dile getirilmektedir. Doğa şartlarının askerî harekâta elverişli olacak şekilde değerlendirildiği bu kuşatma, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Balkanlar’daki güvenliğin ve toprak bütünlüğünün tesis edilme çabalarının bir sonucu olarak fethedilen kalenin ele geçirilme sahnesi bu parçada anlatılmakta, Türk bayrağının fetih sırasında simgesel olarak oynadığı psikolojik rol ön plana çıkarılmaktadır. Kalenin Türklerin eline geçtiği, Türk bayrağının sıra sıra çeşitli askerler tarafından kaleye dikilmesi ile betimlenmekte, düşman ordu da Türk bayrağının kaleye çekildiğini gördükçe hem asabileşmekte hem de kaleyi kaybettiğini anlamaktadır. Türk bayrağı, bir milletin egemenliğini simgesi olarak tasvir edilmiştir.

“Bizim Estergon’da yendiğimiz Furgaç bu kaleye kapanmıştı, canını dişine alıp dayanıyordu. Biz de metrisler kurarak, sıçan yolları açarak, lağımlar yürüterek, top işleterek çalışıyorduk, hemen her gün yürüyüşe geçip kaleyi sarıyorduk. Horozlardan önce toplanımız uyanıyordu, gün batıncaya kadar kumbaralar, civan taşları atılıyordu. Uyvar, birçok geceler semendere benziyordu, kıpkızıl görünüyordu. Fakat kaleye adamakıllı yanaşamıyorduk. Nihayet mehtaplı bir gece ansızın ay tutuldu, her taraf zifiri siyah kesildi, asker de fırsatı kaçırmadı, metrisleri ilerletti, sıçan yollarını genişletti, lağımları çoğalttı. Artık duvarları yıkabilecektik, hücumla kalkmaktan çekinmeyecektik. ‘Fazıl Ahmet Paşa, hazırlıkların tamam olduğunu görünce hücum emrini verdi, bütün ordu yaydan fırlamış ok gibi kaleye atıldı. En önde Erzurumlu Abbas gidiyordu. O, eşi az bulunur yiğitlendendi. Oklar arasına katılmış yağlı kurşuna benziyordu, bütün orduyu geride bırakarak uçuyordu. Kale bedenine ilk çıkan da o oldu. Düşman, alay alay askerimizi bir yana koymuştu, bütün hıncını Abbas’tan çıkarmaya savaşıyordu. Fakat yiğit Erzurumlu, yıldırımlar arasında dolaşan bir bulut gibi pervas-

sızca, tırmandığı yerden ayrılmıyordu, elindeki bayrağı sallayarak Türk ordusunu yanına çağırıyordu. Bu yaman işarete ilk koşan bir yeniçeri oldu, kale bedenindeki Türk bayrağı ikileşti. Onun birini düşüremeyen düşman, şimdi büsbütün kudurmuştu, Abbas'la arkadaşını kurşun sağanağına tutmuştu. İşte o sırada üçüncü bir bayrak, re-simsiz, nakışsız bir bayrak daha yükseldi, Abbas'ın yardımcıları ikileşti.' Deli Murat'ın sesi yavaşladı, diline bir utanç geldi ve fısıldar gibi konuştu: 'Bu üçüncü bayrağı ben diktim!' ” (Tan, 2012b: 12-13).

Bir Türk elçi kafilesinin Viyana'ya diplomatik bir görüşme için girişinin anlatıldığı bu parçada, iki devlet arasındaki güç gösterisi ve protokol kurallarının uygulanması konusundaki endişe ifade edilmektedir. Türk tarafının şehre girerken Türk bayraklarının dalgalanmasını ve ordunun motivasyonunu sağlayan, Avrupa'da Türk gücünün musikideki ifadesi olarak kabul gören mehter takımının geçit yapmasını ısrarla istemesi, Avusturya tarafında farklı duyguların cereyan etmesini sağlamıştır. Kara Mehmet Paşa öncülüğündeki kabile, bu iki unsur ile şehre girme konusunda arzulu davranmış, bunların bir milletin egemenliğinin simgesel unsurları olduğu noktasında görüşlerini belirtmiştir.

“Elçi Paşa'ya mihmandarlık yapan generaller Essling'de iki gün durulacağını ve üçüncü gün imparator namına gelecek heyet ve alay tarafından karşılama merasimi yapılarak Viyana'ya girileceğini resmi bir taktirle bildirirken, Türk kafilesinin Nemse payitahtına bayrak açmaksızın ve mehterhane çaldırmaksızın girmeleri lazım geldiğini de tebliğ etmişlerdi. Elçi, bu tebliğden son derece sinirlendi; kükredi, Viyana'dan gönderilen tercüman vasıtasıyla konakçı generallere şu haberi yolladı: 'Türk bayrağı kapanmaz, Türk davulu ile mehterhanesinin sesi susturulamaz. Çünkü o bayrakta Türk ulusunun yüreği okunur, o seste bu yüreğin nefesi duyulur. Biz Nemse payitahtına değil, Tanrı'nın cennetine de bayrağımızı açarak, davulumuzu çalarak gireriz. Var, generaline böyle söyle.' Şimdi diplomatik bir münakaşa yüz göstermişti. Avusturyalılar, Viyana sokaklarında birkaç düzine Türk bayrağının dalgalanmasını, bir Türk mehterhanesinin terennüm etmesini fatihane bir geçit gibi telakki ederek tekliflerinde ısrar ediyorlardı, elçi de fikrinden dönmüyordu. Çok gerginleşen ip hemen hemen kopmak üzereydi. (...) Avusturyalılar, şu bir avuç Türk'ün toplu tüfekli koca bir ordu gibi davranacağını, kuru patırtıya pabuç bırakmayacağını ve bu yüzden kanlı bir skandal çıkacağını anladıklarından, diplomatça bir geri hareketi yapmışlar ve bir elçi heyetinin böyle bayrak açarak, mehterhane çaldırarak payitahta girdiği va-

ki değilse de, iki hükümet arasındaki dostluktan dolayı ileride örnek sayılmamak şartıyla böyle bir vaziyeti kabul ettiklerini bildirmişlerdi.” (Tan, 2012b: 118-119).

Osmanlı elçisi Kara Mehmet Paşa’nın Avusturya İmparatorluğu’nu barışa davet etmek maksadıyla yaptığı ziyaret aşağıdaki alıntıda anlatılmaktadır. Elçi, gerçekleştirilecek olan resmî ziyarette Osmanlı Devleti’nin tüm görkeminin hissedilmesini ve protokol olarak bu büyüklüğün görünür hâle getirilmesini arzulamaktadır. Bu anlamda, Avusturya sarayında gerçekleşecek ziyarette imparatorun Osmanlı elçisini ayakta karşılaması konusunda ısrar etmektedir. Devletlerarası ilişkide protokol kuralları ön plana çıkmaktadır. İmparatorun bir elçiyi ayağa kalkarak karşılaması, devletlerarasındaki güç farkının resmen kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Elçi Kara Mehmet Paşa’nın normal şartlarda siyasi kriz çıkarabilecek bu ısrarına ise Avusturya yönetimi, Osmanlı kafilesini ikna etme yoluna giderek karşılık vermektedir.

Elçi Paşa, Saray ile gerçekleştirilen görüşmelerin ardından bir plan yapar ve ziyareti gerçekleştirmeye karar verir. Osmanlı kafilesi, önünde Türk bayrağı ve ardından mehterhane olduğu hâlde yola çıkar. Alayın önünde Türk bayrağının bulunması; Türk devletinin, milletin ve gücünün sembolize edilmek istenmesindedir.

Saraya doğru yola çıkan Türk elçi kafilesi, Avusturya halkı tarafından dikkat ve hayranlıkla izlenir ve gözlemlenir. Avusturyalıların da giyimleri ile cevap vermeye çalıştığı bu karşılama töreninde, Türkler giyimleri ve fiziki yapıları ile görkemli bir sahne teşkil etmektedir. Sembollerin de ön planda olduğu bu geçit merasiminde devletlerarasındaki güç farkı bu anlamda da ifadesini bulmuştur.

Avusturya imparatorunun Elçi Paşa’yı ayakta karşılaması sonrasında barış mektubu, karşılığında saygı görülmesi arzusuyla imparatora sunulur. Kara Mehmet Paşa’nın bu mektubu takdiminde de imparator “hücum emri haykıran bir Türk davulu dinliyormuş gibi heyecan içinde”dir ve verilen cevap da Türklerin gücü karşısında duyulan korku ve heyecan duygularının karışıklığını yansıtan bir “kekeleme”den ibaret kalır.

Bir Osmanlı elçisi ile dönemin Avrupa’sının en güçlü devletlerinden birinin imparatoru ve halkının karşılaşmasının betimlendiği bu alıntıda yazar tarafından çizilen sahneler, Türklüğe karşı uyandırılan gücün ve hayranlığın tasviridir.

“Ansızın büyük salon kapısında boy gösteren Kara Mehmet, Viyana sarayına Türk bayrağını çekmeye gelmiş bir serdengeçti gibi hepsinin yüreğini hoplatmıştı. Onun elçi olmadığı belliydi, elçiden önce oraya bir Türk’ün gelmesi ise beklenmi-

yordu. İmparator işte bu heyecan içinde ihtiyarsız birkaç adım ileri yürümüştü. Halinde, yerden çıkıvermiş bir demir heykel gibi salon kapısına yaslanıp duran Kara Mehmet'i selamlamakla selamlamamak arasında sendeleyeyen şüursuz bir tereddüt vardı. Elçinin görünmesidir ki bu gülünç duruma nihayet verdi, imparator da geniş bir nefes aldı. Elçi Paşa, İstanbul'dan getirdiği mektubu yine başının üstünde tutarak ağır ağır yürüyordu. Leopold'un önüne gelince dimdik duran boynunu eğmeden mektubu öptü ve uzattı. İmparator garip bir cazibeye tutulmuş gibi şaşkıncı, dudağına doğru uzatılan kâğıdı öpmek zorunu seziyor ve bu zoru karşılayan düşünceler yüzünden de yutkunup duruyordu. Nihayet kendisinin Le Sain-Empere Romain olduğunu hatırladı, iradesini saran cazibeden yarı kurtuldu ve mektubu alarak yanı başındaki yüksek sehpanın üzerine koydu. Elçi Paşa, hümayunname diye anılmasından dolayı değil fakat Türk kudretinden bir yaprak bulunduğu için pek ziyade değer verdiği mektubun yüksek bir yere konulduğunu görünce biraz gülümsedi: 'Haşmetlû çasar,' dedi, 'size sulh getirdim, dostluk getirdim. Umarım ki, sizden de İstanbul'a riyasız saygılar götüreceğim. Babalarınızdan, atalarınızdan elbette duymuşsunuzdur: Yeryüzünde rahat yaşayabilmek için tek bir yol vardır: Türklerle iyi geçinmek. Biz, paranın pulun yapamadığı, topun tüfeğin getiremediği nimeti, yurdunuzda tasasız yaşamak nimetini size tattıracağız. Sizden dileğimiz, dostluğumuzun kadrini bilmenizdir. Başka bir şey istediğimiz yok.' Tercümanın bu sözleri Almancaya nasıl çevrildiği bilinmezse de İmparator, hücum emri haykıran bir Türk davulu dinliyormuş gibi heyecan içindeydi, bu sebeple cevap veremedi, başvekilin yardımına başvurdu. Fakat onun nutku da kısa bir kekelemekten ibaret kaldı." (Tan, 2012b: 127-128).

Batıya akın düzenleyen Osmanlı ordusunun bir neferi olarak romanda karşımıza çıkan Sipahi Kara Mehmet, Avrupa önlerinde gerçekleştirilen kale fetihlerinde Türk bayrağını dalgalandırmaktadır. Avrupa kalelerine yapılan bu fetih hareketlerinde Türk bayrağı, bir milletin hâkimiyetinin simgesi hâline gelmektedir.

"Bir iki hafta sonra o, sınır boyundaydı, akla sığmaz yiğitlikler gösterip dosta düşmana parmak ısırtıyordu. İsten palangasına ilk giren oydu, Kammiçe önündeki çetin savaşların hepsinde hücum kollarına kılavuzluk eden o idi. Kulandane, Bedanow, Bucacs, Yazlowicz kalelerinin kapılarını serdengeçtilere açan o idi. Sipahi Kara Mehmet artık bir sönmez kıvılcıma dönmüştü. Kaleden kaleye sıçrayarak yangınlar yapıyor ve o yangınların içinden Türk bayrağı doğup kulelerin, burçların üzerinde dalgalanmaya başlıyordu." (Tan, 2012b: 182).

Türk bayrağı Avusturyalılarla Hotin’de yapılan bir mücadele sırasında askerî anlamda başarısız bir durumda iken kurtarılması ve onurunun zedelenmemesi gereken bir unsur olarak ön plana çıkarılmaktadır. Osmanlı sipahisi, canı pahasına sancağın düşman eline geçmesini engellemek istemektedir. Yere düşmesinden dahi imtina edilen Türk bayrağı, sipahinin gösterdiği kahramanlık sonrasında bir şeref madalyasına dönüşmekte, gösterilen bu çabayı onurlandıran bir simge hâline gelmektedir.

“Hadisenin sırrını ilkin Kara Mehmet kavradı ve Hotin’deki yerli halktan birinin bayrağı yakalayıp Leh ordusuna doğru götürmeye giriştiğini anladı. Bu, kalenin düşmesinden ve şu birkaç yüz yaralı Türk’ün enkaz altında ezilmesinden çok daha ağır bir hadiseydi. O bayrak böyle bir götürülüşe hiçbir zaman layık olamazdı ve ancak gölgesinde çırpınan son neferin üzerine düşüp ilahi bir kefen olabilirdi. Kara Mehmet böyle düşündü ve çalınan bayrağı yakalamak azmiyle ileri atıldı. (...) hendekleri aşarak yel gibi koştu ve hırsıza yetişti. Bir eli bayrakta, öbürü hain Hotinlinin boynunda idi. Bayrağı kucaklar gibi tutuyor, herifin boynunu da boğarcasına sıkıyordu. Belki bir saniye sonra hırsız ölecek ve bayrak kurtarılmış olacaktı (...) Kara Mehmet de vaziyetin ağırlığını çarçabuk kavramıştı. Geriye dönmek de ileriye atılmak da, yerinde durabilmek de imkânsızdı. Yapılacak şey dövüşe dövüşe ölmektir. Bu sebeple bütün soğukkanlılığını bir lahzada topladı, sol elinde sıkıp durduğu boynunu sert bir tazyikle cansızlaştırdıktan sonra, boğulmuş bir tavuk gibi bir yana attı, kurtardığı bayrağı gönderinden söküp ve öpüp beline sardı, palasına dayanıp bekledi. (...) Kara Mehmet de uzun bir boğuşmadan sonra yoruldu, elindeki yıldırım ve o yıldırımdan dökülen şimşekler zayıfladı. Buna mukabil süvarilerin çizdikleri çember daralmaya başladı. Artık düşman kılıçları yiğit sipahinin başında dolaşıyordu ve sık sık vücuduna temas ediyordu. Göğsünden, kolundan, ayağından belki sekiz on yara alan Kara Mehmet, böğrüne barut doldurulup ateşlenen büyük bir kaya gibi sallanıyor, heybetli bir sarsılışla yavaş yavaş çöküyordu. Pala kullanan koluna inen son bir darbe bu yıkılışı tamamladı ve uzun dakikalardan beri yüz süvariye kan kusturan yiğit Türk yere kapandı. Kara Mehmet düşerken belindeki bayrak çözülmişti, beyaz zemin üzerine işlenmiş olan ay, o yiğit göğse takılmak için gökten atılmış bir madalya gibi kızıl bir tebessümle göze çarpıyordu” (Tan, 2012b: 190-193).

Türk bayrağı düşman eline geçmiştir. Kolçiski, Sipahi Kara Mehmet’in acısını artırmak için bu sancağın Roma’ya gönderileceğini, burada Papa’nın sarayında merdivenlere serileceğini söylemektedir. Roma’nın Kızılelma olarak nitelendirilmesi önemlidir. Tarih

boyunca gerçekleştirilen pek çok akın ile askerî ve siyasi tarihte birçok başarıya ve fethe imza atmış olan Türkler, Türk ve Müslüman olmayanın bulunduğu, ele geçirilmesinin bir ideal olarak benimsendiği toprakları Kızılelma olarak nitelendirmiştir. Roma da bu amaçlardan biridir. Sancağın buraya gönderilmesi Türklük onurunu, Papa'nın sarayında merdivenlere serilerek çiğnetilmek istenmesi de Müslümanlık onurunu zedeleyecek bir girişimdir.

“ ‘Ne iyi,’ dedi, ‘ne iyi. Nihayet acı duydun. Bu, benim içim bir zaferdir. Sen ağlamalısın ki ben güleyim. En büyük kahkahamı sona saklıyorum. Şimdi az az güleceğim. Bu gülüşlerim şerefine de seni biraz daha ağlatacağım.’ Ve Kara Mehmet’in başucuna çömeldi: ‘Gözyaşlarının musluğunu çevir: Belinden söküp aldığım bayrak Roma’ya gidiyor,’ dedi! Yaralı Türk’ün heyecanlandığını görünce izaha girişti: ‘Roma, sizin Kızılelma dediğiniz yerdir. Bayrak da oraya ve Rim Papa’nın sarayına gidiyor. Papalık tahtının merdivenlerine serilecek.’ Hain Kolçiski, hançerini can alacak yere, yaralı Türk’ün ta kalbine saplamıştı ve o kalp bu darbe ile kan ve ısırap kusuyordu. Kolçiski kızıl nemlerle dolu gözlerden, boyuna titreyen ellerden ıstırap azametini temaşa etmek zevkine erdi: ‘Kıvrın Kara Mehmet, kıvrın. Ben Tezer’i severken çok kıvranmıştım,’ dedi. Yaralı sipahi Kızılelma’ya doğru uçurulan çalınmış bayrağın aziz hayalini mustarip ruhunun bütün heyecanı ile selamladıktan sonra yatığı kilim üzerinde doğrulmaya çalıştı ve bütün kuvvetini toplayarak Kolçiski’nin yüzüne bir tükürük yapıştırdı: ‘Al namert,’ dedi, ‘işte bahşişin!’ ” (Tan, 2012b: 199).

Türk ordusu tarafından gerçekleştirilen bir kuşatmada Avusturyalıları tuzağa düşürmek için küçük sipahi Kara Mehmet, boş siperlere Türk bayrağı dikilmesini önerir. Burada dikkat çekici husus, gerek Avusturyalılar gerekse Türkler açısından bayrağa atfedilen önemdir. Avusturyalılar, Türk bayrağını ele geçirebilmek için siperde gece baskını düzenlerler. Çünkü Türklerin sancaklarının düşman eline geçmemesi için seve seve can vereceğini düşünmektedirler. Bayrak aşağıda alıntıladığımız parçada da, milletlerin onurunu yansıtan ve düşman eline geçmemesi gereken bir simge olarak karşımıza çıkar.

“Kara Mehmet gibi savaşa âşık ve zafer avlamaya alışık hakiki Türkler bu tatsız çarpışmadan sinirleniyorlardı, kendi iştiaklarını tatmin edecek fırsatlar arıyorlar veya yaratıyorlardı. Üç numaralı Kara Mehmet bu yolda gerçekten büyük zekâ ve büyük icat kabiliyeti gösteriyordu. (...) Küçük sipahi, metrisin boşaltılır gibi yapılmasını ve daha gerilere çekilmesini teklif etti. Çocukça görünen bu hileye şarampoldeki Almanların mutlaka aldanacaklarında ısrar gösterdi. (...) Boşaltılan metrisme yalnız bir bayrak, gönüllü bayrağı kalmıştı. Avusturyalılar bu çekilişi, kendi kurşun-

larının ve güllerinin verdiği emniyetsizliğe hamlederek seviniyorlardı. Küçük Kara Mehmet'in candan sevip de nereye gitse dikip altında oturduğu ve şimdi metris üzerinde bıraktığı gönüllü bayrağını ise cazip bir ganimet sayarak elde etmek istiyorlardı. Fakat her ihtimale karşı ihtiyatlı davranmayı da gerekli bulduklarından acele etmiyorlar, geceyi bekliyorlardı. Bir bayrak, bir gönüllü bayrağı onlar için bir palanga kadar kıymetliydi. Çünkü yurdunun şerefini yükseltmek kaygusuyla kendiliğinden savaşa gelen Türk gönüllülerinin o bayrağı yere düşürmemek, düşmana kaptırmamak için güle güle can vereceklerini biliyorlardı. (...) Nihayet gün battı, bütün Türk çadır-larında gece hayatı başladı ve şarmpol kabadayıları heyecan içinde harekete geçti. Bir gönüllü bayrağı ele geçirmek ve bir boş metrise Avusturya bandırası çekmek gibi birbirinden önemli şerefler için de olsa bu kabadayılardan hepsi tehlikeye atılmak istemiyordu. İçlerinden en cesurları, gecenin yardımına sığınarak yerlerinden çıkmışlar ve metrise doğru sürünmeye başlamışlardı. (...) Küçük Kara Mehmet, mermer şarmpolden gecenin koynuna düşüveren seksen gölgeyi görür görmez müjdeyi haykırdı: 'Baba, yetiş. Nemseliler benim bayrağa doğru geliyorlar.' Kapana düşen tavşan sürüsünü yakalamak artık kolaydı. İki ve üç numaralı Kara Mehmetlerle yirmi arkadaş, yarım kilometrelik açığı av kokusu alan bir küme kartal süzülüşüyle aşmışlar ve boş metrisin içinde şarmpol serdengeçtilerine çullanmışlardı. Gün doğarken metris, yine bir gün önceki durumundaydı, sarılı kırmızılı bayrağı dalgalanıyordu. Eski duruma göre göze çarpan fazlalık, seksen kelleden yapılma bir kanlı siperdi ve bu siper, metrisin önünde yepyeni bir set teşkil ediyordu." (Tan, 2012b: 284-286).

Türk kültüründe genel anlamıyla cihana hâkim olma arzusunun bir ifadesi olan Kızıl- elma simgesi, M. Turhan Tan'ın *Akından Akına* romanından alıntılanan aşağıdaki parçada da karşımıza çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Venedik'e doğru akına giden Turhanoglu Ömer ve Mustafa adlı akıncıların arasında fetih heyecanından gelen bir sohbet geçmektedir. Türk'ün ulaşmayı arzuladığı hedefleri genel olarak niteleyen Kızıl elma simgesi için roman kahramanının ağzından da anlatıldığı üzere tüm milletlere üstün gelininceye kadar fetih hareketlerinin ve çalışmanın bırakılmaması gibi bir açıklama yapılmaktadır. Kızıl elma okura tüm milletlere üstün gelininceye kadar Türk kültür ve medeniyetini ileri götürme gayreti içerisinde olunmasını imgelem yoluyla aktarmaktadır. Romandaki Kızıl elma ile ilgili sohbette Kızıl elma'nın açıklanması; Turhanoglu Ömer'in, Mustafa'nın doğduğundan beri bu tabiri duymasına rağmen anlamını bilmemesi üzerine şöyle aktarılır:

“– Oğul, dedi, Kızılelma bilinir, söylenmez. Sezilir, anlatılmaz. Görünür, gösterilmez. Sana ben canın nerededir desem ne dersin? (...) Bununla beraber, onu sana iyice belletmek isterim: Kitap düşkünü birine sorarsan Kızılelma, Macar ilinde bir sınır taşıdır, Slona’nın önündedir, der. Yanlış!.. Çünkü Türk, Macar ilini on bin yılda on bin kez aştı, ne sınır tanıdı, ne çukur. Fakat Kızılelma’yı aramaktan yine vazgeçmedi. Onun ‘Budin’de bir saray olduğunu söyleyenler de var. Güya bu sarayın kubelerinde birer altın top asılıymış. Bu da yanlış. Hiç bizim millet, iki altın top için dünya kuruluhanıdan beri at koşturur mu? Budin Sarayı’ndaki altın toptan daha iyisi, daha güzeli Oğuz Han’ın otağı önünde asılıydı. Kızılelma ne sınır taşıdır oğul, ne altın top. Başka bir şeydir, çok yüce bir şeydir, Türk’ün aradığı ve var oldukça arayacağı şeydir. (...) Kızılelma, Türk’ün üstünlüğüdür. Bizim millet, var olur olmaz - dişili erkekli- tek bir dileğe kapıldı, başka milletlerden üstün yaşamak ülküsüne bağlandı. Gökten Tanrı mı haykırdı, yerden bir ağız mı görünüp haber verdi, bunu pek bilmiyorum ama Türk, yeryüzünde üstün olmak için Kızılelma’ya gitmek gerektiğini öğrendi ve yola çıktı. İşte o gün, bu gün, Türk yürür, Kızılelma’yı arar. (...)

Turhan oğlu bilmeden, o büyük tarihin asırlara sığmayan ihtişamını yaşıyordu. Kızılelma’yı öğrenmek, onun millî bir ideal olduğunu bilmek bu iki er akıncıya kendi milletlerinin tarihini de öğretmiş oluyordu. Okunmadan anlaşılan bu tarihin özü, gerçekten de bir kelimeye sığabilirdi. Çünkü o öz, Türk’ün üstünlüğünden başka bir şey değildi. Gerçi bu üstünlüğün kurulması ve tarih olması için asırlar, uzun asırlar geçti. Orta Asya’dan sağa sola, yukarıya aşağıya göç eden Türk, medeniyet yaratıcısı rolünü yapmak için bin bir devrim yarattı, sayısız devlet kurdu, mağara kovuklarında süren vahşilerden milletler vücuda getirdi. Bununla beraber hayatını, asırların kucağına sığmayan o parlak hayatını, bir kelime ile ifade olunabilecek kadar da toplu tuttu. Bu hayat, Turhanoğlu’nun dediği gibi, yeryüzünde en üstün bir millet olmaktan ibaretti. Kızılelma da o özü, o ülküyü gösteren bir semboldü” (Tan, 2010a: 247-249).

M. Turhan Tan’ın *Gönülden Gönüle* adlı romanından alıntılanan aşağıdaki parçada, Türk kültüründe önemli bir yeri olan kurt simgesine değinilir. Türk kültür ve sosyal hayatının özdeşleştiği kurdun anlamının iyi yerleştirilmesi için sosyal hayat içerisinde bir tavır benimsendiği ifade edilmektedir. Simgenin içeriğine ve anlam dairesindeki görünürlüğüne oldukça önem verildiği, bitkilerde görülen kurtla bu simgenin karıştırılmaması yönünde gösterilen çabadan anlaşılmaktadır. Bu çaba, Türk kültürüne sosyal hayat içerisinde gösterilen doğal refleks ve duyarlılığın bir sonucudur. Bir anlam karmaşasının yaşanmaması

için gösterilen bu hassasiyet, söz konusu simgenin kültür hayatında ne kadar önem kazandığını göstermektedir.

“Kurt, Türkün çok iyi tanıdığı bir hayvandı. Millî şarkılarda, millî destanlarda, Bozkurdun ismi daima zikrolunurdu. Hatta, kurdun millî hikâyelere bu kadar çok karışmış olmasına hürmeten Türkler, yemişlere ve ağaçlara musallat olan kurtlara böcek demeyi tercih ederlerdi. Atılgan, yerine göre hassas ve pençesine mu'temid cesur bir mahlukun, bir kiraz tanesinin dar ve kapalı kucağında miskince tagaddi eden, yahut bir ağaç kabuğunda yuva tutan cılız, renksiz ve kıymetsiz hayvancıklarla hemnam olmasını hoş görmezlerdi” (Tan, 1931: 40).

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kızıl Tuğ* adlı romanında, Otsukarcı adlı başkahramanın yardımcısı Çakır ile olan bir konuşmasında, kızıl tuğa verilen önem ve Ergenekon Destanı'na yapılan atıflar dikkat çekicidir. Bayrağın simgesel değerinden yola çıkılarak kurt başının da bulunduğu kızıl tuğ, Türk milletinin gücünün ve üstünlüğünün bir göstergesi olarak anlam kazanmaktadır. Kızıl tuğun ne anlama geldiği Otsukarcı ile yardımcısı Çakır arasında bir sohbeti başlatır. Ancak Otsukarcı, Çakır'ın konuşmalarından ve düşüncelerinden Türk olmadığını düşünmektedir. Çakır'ın anlattığı Ergenekon Destanı'nın tahrif edilmiş bir versiyonu olduğunu, daha doğru olan hâlinin kendi anlatacağı şekli olduğunu ve bu anlatıdaki Türklerin başarısının kurdun öncülüğünde feraset ve inançla kazanılan bir başarı olduğunun vurgulanması önemlidir. Ayrıca, Otsukarcı'nın yardımcısına bir Türk'ün uşaklık etmeyeceğini söylemesi, Türk kimliğinin çerçevesini çizerken karakteristik bir özellik olarak bağımsızlığa düşkünlüğün okuyucuda yerleşmesini sağlayacak bir ara diyalogdur. Romanın başkahramanı Otsukarcı ile Çakır'ın aralarında geçen konuşmada Otsukarcı'nın Ergenekon Destanı'nın doğru hâlini anlattığı kısım şu şekildedir:

“Söylediğin gibi gün doğusunda oturan Alınca Han'ın oğullarından ‘İl Han’; (Tatar Hanı) oğlu ‘Sevinç Han’a yenildi. Sevinç Han bütün Türkleri kılıçtan geçirdi. İl Han'ın küçük oğlu ‘Kayan’ ve kardeşinin oğlu ‘Nüküz’ hatunlarıyla birlikte yurtlarından davar, silâh, yiyecek alarak kaçtılar. Adam yolu uğramaz izbe bir yere göçtüler. Geldikleri yoldan başka bir yolu olmayan bir dağa sindiler. Bu dağın ortası güzel bir yaylaydı. Hayvanların etini yiyerek, sütünü içerek, derilerinden çul yaparak yaşadılar. Oraya da, geldikleri geçidin adını takarak ‘Ergenekon’ dediler. ‘Kayan’ oğullarına (Kayat) denildi. Nüküz'ün oğulları (Dürülgen) adını aldılar. Dört yüz elli yıl orada kaldılar. (...) ‘Bir türlü atalarının geldiği yolu bulup çıkaramıyorlardı. Kapalı kalmışlardı. Onları bu dar Ergenekon'dan kurtaracak kahramanı bekliyorlardı. Erge-

nekon'da Çine adlı bir demirci vardı. Bir gün kovaladığı kurdun dar bir delikten dışarı kaçtığını gördü. Geçidin çevresi demir olduğundan bütün oymakları toplayıp çalı çırpı taşımaya saldı. Bir kat odun, bir kat kömür koydu. Yetmiş at derisinden körük yapıldı. Demir kayayı erittiler. Delik büyüdü. 'Börte Çine' adını takınan demirci başlarına geçti. At kılından bir tuğ yaptı. Gününü, saatini belleyip oradan çıktılar, her sene o gün Türkler ateşte demir kızdırıp bayram yaparlar. Atalarının öcünü aldılar. Bütün çevrelerine eskisi gibi nam saldılar. Şimdi gene yıldızları parlıyor. Başlarına dikilen köpek Çinlileri, kendilerini saran yağıları, yurtlarını bırakıp başka uluslara uşaklık eden sütü bozukları yenecekler, yeniden büyük bir Hanlık kurulacak: Gök Türk Hakanlığı.” (Kozanoğlu, 2004a: 57-58).

Ergenekon Destanı'nın romanda konu edinilmesi millî kimlik inşasında ortak tarihî bellekten faydalanma bakımından önemlidir. Türk kültürünün en eski dönemlerine ait olan bu anlatı, Türk dünyasında bilinirlik bakımından oldukça yaygındır. Aynı zamanda modern döneme kadar anlatıları uzanmıştır. Bunun yanında destanın bir diğer önemli yanı tarihsel olarak anlatının gerçekleştiği mekân ve olay bakımından gerçeklikle örtüşen kısımlarının bulunmasıdır. “Gerek destanda ana tema olarak önemli bir yer tutan demircilik, gerekse Ergenekon adının yakıştırıldığı coğrafi mekân (...) Göktürklerin Altay Dağları çevresine çekilip demircilik yaparak yaşadıkları yerlerle paralellik göstermektedir” (Gültepe, 2015: 381).

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kolsuz Kahraman* romanında, Çinliler tarafından babasının öldürüldüğünü yaşı büyüyünce haber alan “adsız” Türk çocuğu, intikamını ve adını almak için babasının katili olan Çin beyinin karşısına çıkar. Yaşından büyük ancak oldukça cesur hamlelerle Çin beyini yener ve orada bulunanların saygısını kazanır. Bu zaferini, “– Ben bu Çin beyini öldürmekle artık bir ad kazanmış oluyorum. Türk avulları yeniden bayraklarına kavuşmak için çalışacaklar. Kurt başlı gök sancak yeniden dirilecek.” (Kozanoğlu, 2008a: 13) sözleriyle tamamlar. Türklerin kısa zamanda yeniden bağımsızlığına kavuşacağını ve “kurt başlı gök sancak” altında toplanacaklarını söylemesi simgesel olarak önemlidir. Bayrak, burada bağımsızlığın ve millî egemenliğin simgesidir. Bayrağın kurt simgesiyle ve gök renginde olması, Türk kültürüne ait hususi özelliklerin bu sancakta toplandığını göstermektedir.

Çinliler karşısında bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan Türkler, Gültekin öncülüğünde Çin'e başkaldırmış ve kırk kişi ile bu mücadele başarıya ulaşmıştır. Çinliler üzerinde Türklerin bu yiğitlikleri dillerde dolaşan hikâyelere dönüşmüştür. Bağımsızlıklarının

simgesi olarak kurt başlı bayrağı benimsemişlerdir. Esarete karşı direnerek önce askeri alanda, sonrasında da sosyokültürel alanda yeniden benliklerini kazanmış, Çin'e karşı üstünlük sağlamışlardır.

“Türkler o günlerde yeniden parlamaya başlamışlardı. Gültekin adında bir Türk, kurt başlı ‘kızıl tuğdan’ yeni bir bayrak açmış, dağlara çıkmış, Türkleri çevresine toplamış, babalarının dilini, babalarının törelerini, babalarının şanlı dolu cenk savlarını onlara öğretmişti. Yedi kişiyle dağa çıkan bir kümeden büyük bir ulus doğuyordu. Türkler yeniden cenkten cenge koşuyor, Çinlileri her yerde yeniyorlardı. Hele bir Türk cilâsını vardı ki adına Alpago Yiğit diyorlardı. Ardına aldığı kırk yiğitle birlikte Çin şarlarının en ulularını, en zorlularını basıyor, karşısına çıkan Çin bahadırlarına aman vermiyor, tepeliyordu. Bu yeni Türk yiğidini karşılamak, onu yere vurmak Çin delikanlılarının her gece rüyalarına giren bir düşünce olmuştu. (...) Türkler, Çinlilerin dilini, Çinlilerin dinini, Çinlilerin göreneklerini almış, kendilerini üstün kılacak her şeylerini kaybetmişlerken, Gültekin’in kılıcı ve öğütleri altında parlayan yeni Türkler şimdi Çinlilere kendi göreneklerini, savaş bilgilerini, dillerini öğretiyorlardı” (Kozanoğlu, 2008a: 16-17).

Aşağıda alıntıladığımız parçada ise Türk kültürünün önemli unsurlarından biri olan at, kahramanı ile özdeşleşen bir unsur olarak ele alınmaktadır. Ancak yazar burada daha da önemli bir noktaya değinir ve dipnotta, “Gökçe” adı verilen üstün bir kişinin göklerde kanatlı bir at ile dolaştığını ifade eder. Eski Türk kültüründeki bir inanış, romandaki Tay adlı kahraman tarafından alaycı bir şekilde “Tanrı’nın atı” benzetmesi sırasında ifadesini bulur. Türk kültüründe oldukça önemli bir yer tutan ve sosyal bir anlam da kazanan atın, böylece sadece insanlarla değil, eski inanç dünyası çerçevesinde insanüstü varlıkların da bineği ve yoldaşı olarak kullanıldığı görülmektedir.

“– Evet. Alpago’nun atı yanında değildi. At şehrin kapıları kapanmadan, Alpago Siganfo sarayına gelmeden çıkmıştı. Bu at insan gibi iş görüyor. Yahut bizim bilmediğimiz yardımcılar bu atı getirip götürüyorlar. Bu at şimdi buradadır. Burada Alpago’yu bekliyor. Sahibini sırtına alacak, cenk meydanına yetiştirecek şimdi...

(...) Kolsuz adam güldü:

– Toy çocuk. Her gördüğün kimsesiz atı Alpago’nun atı ve her gördüğün karaltıyı da Alpago sanıyorsun.

Tay bağırdı:

– Hayır! Asla! Bu at Alpago’nun atıdır. Geliniz, görünüz. Hem Alpago bu ata bir kere binerse bu Karaboğaz’ı aşacaktır. Bizim atlarımız bu fırtınada bu karlı dağlarda yol alamaz, bu geçidi aşamazlar. Alpago bile bu at olmadan geçidi geçemez. Geliniz atı görünüz!

Sarıçiçek yerinden fırladı. Tay, hancıya seslendi:

– Konukçu, ahırdaki atı görebilir miyiz?

Hancı başını salladı:

– Hayır.

– Niçin?

– O at benim değildir. Onu bir ölüm pahasına bile olsa kimse göremez.

Tay alay etti:

– Yok canım, sakın Tanrı’nın³⁰ atı olmasın!

Hancı kızdı:

– Sizi konukladım, acıdım, karnınızı doyurdum. İleri gitmeyiniz. Kutsal şeyleri söz ve elinizle kirletmekten sakınınız” (Kozanoğlu, 2008a: 86-87).

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Seyit Ali Reis* adlı romanında, Hindistan’daki Guce-
rat’a giderek buradaki sultana yardım eden Seyit Ali Reis’in kahramanlıkları anlatılmakta-
dır. Reis’in Guce-
rat’ta Sultan tarafından karşılanmasının anlatıldığı aşağıdaki parçada,
“diyâr-ı Rûm”dan gelen Osmanlı donanmasına mensup leventlerin son derece saygılı bir
şekilde karşılandığı görülmektedir. Hint padişahının kızı ve beraberindekilerin hayatını
kurtaran Seyit Ali Reis ve beraberindekilerin, olayın hemen ardından sultan ile olan soh-
betleri şu şekildedir:

“Güzel kadın, karşısındakini kahreden o tesirli sesiyle:

– Kimsiniz?... Nereden gelip nereye gidersiniz, kahraman?., diye sordu.

– Adım ‘Seyit Ali’ sultanım, İstanbul’dan geliyorum. Basra’daki Türk donan-
masını alıp Mısır’a götürecektim. Mısır kaptanıyım. Yolda birçok savaş yaptık, so-
nunda da fırtına gemilerimizi parçaladı. Guce-
rat’a düştük.

Kadın da, nine de, ihtiyar uşaklar da gözlerini hayret ve takdirle açtılar.

³⁰ Eski Türkler, Gökçe adında bir ulunun kanatlı bir ata binerek gökte dolaştığına inanırlardı.

– Demek diyâr-ı Rûm padişahının meşhur kaptanı ‘Seyit Ali Reis’sinizi... Maskat Kalesi civarında Portekiz kâfirleri ile büyük bir cenge tutuştuğunuzu duy-muştuk...

Seyit Ali Reis:

– O vartalardan kurtulduk, elhamdülillah... dedi, fakat o kadar cenkten sonra Hint denizlerine çıktığımızda büyük fırtınalar ile karşılaştık, âkıbet buralara kadar düştük... Portugal kâfirinin yenemediği donanmamızı fırtınalar yendi.

Güzel kadın, Seyit Ali Reis’e doğru uzandı. Baygın gözlerinde karşısındaki er-keğe bağlanan, güvenen sıcak bir anlam vardı.

– Cenginiz mübarek olsun, kahraman! dedi. Sefa geldiniz.

(...) Hint sultanı da:

– İnşallah Guçerat’ı kâfirlerin ve çapulcuların elinden kurtarıp büyük Türk bay-rağı altında birleştirirsiniz! dedi.

Seyit Ali Reis cevap verdi:

– Evelallah, hepsinin üstesinden geleceğiz!. Bu aç, dinsiz çakallar, ben Guce-rat’ta dururken bir dakika bile yaşayamayacaklar” (Kozanoğlu, 2008b: 23-25).

Denizaşırı yolları kullanarak dünyanın el değmemiş topraklarındaki zenginlikleri ele geçirmeye çalışan Avrupalı devletlerin karşısında, bu dönemde Osmanlılar durmaktadır. Guçerat ahalisi de Portekizlilerin bu bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız iken Seyit Ali Reis ve yoldaşlarını karşısında bulmuştur. Reis’ten yaşadıkları toprakların yabancılar elinden alınmasını ve “tek bayrak” altında birleştirilmesi istemektedirler. Bayrak, bu parçada kar-şımıza millî unsurları birleştirici bir simge olarak çıkmaktadır.

Hindistan topraklarında Portekizlilere karşı beraberindeki leventlerle karşı koymaya çalışan Seyit Ali Reis, aşağıda alıntılanan parçada kendisiyle birlikte hareket eden yol ar-kadaşlarına seslenmektedir.

“– Şimdiye kadar Akdeniz’de sizi bekleyen kadırgalarımıza kavuşacağımızdan hiç şüphem yoktu... Fakat artık böyle düşünmüyorum... Reisin içine ölüm karaltısı düşmüştü. Korsanlar bu hüzn dakikasını büyük bir üzüntü ile karşıladılar. Reisin bi-raz ilerisinde oturan bir levent:

– Allah saklasın, daha çok yaşa! dedi, reis devam etti:

– Fakat herhalde ben olmazsam bir başkası, içinizden birkaç cesur ve talihli arkadaş bu saadete kavuşacak... Onlar yeşil renkli, parlak güneşli, her çınar dibinde bil-lur suları çağlayan yurdumuza bizden selâm götürsünler!

Bütün korsanların gözleri yaşardı: ‘Selâm vatana.’ Kim, hangi talihli bu saade-te kavuşacak?... İçlerinden memlekete kadar gidip bu görevi yerine getirmek hangi-sine nasip olacaktı?... Seyit Ali Reis, elini göğsüne sokarak bir bohça, bohçanın için-den de bir sancak çıkardı. Portekizlilerle cenk ettikleri zaman baştardaya çektikleri, ateş barut lekeleriyle kararmış kaptanpaşa bayrağı. Seyit Ali Reis, sancağı öpüp başı-na koydu. Şimdiye kadar korsanlardan hiçbiri reisin sancağı göğsünde sakladığını bilmiyorlardı. Reisle beraber bütün korsanların gözleri yaşarmıştı. Seyit Ali Reis:

– Ben ölürsem içinizden sağ kalan bu bayrağı memlekete götürsün, onu yaban-cılara vermediğimizi bütün Türk milleti öğrensün. Gelsinler bu diyardaki din ve dil kardeşlerimizi Portugal kâfiri elinden kurtarsınlar” (Kozanoğlu, 2008b: 318).

Seyit Ali Reis’in beraberindeki leventlere yaptığı bu konuşmada, bayrak ve vatan sevgisi, bu unsurların kutsallığı vurgulanmaktadır. Farklı bir coğrafyada canlarının tehlike-de olduğu anlarda, Türk denizcilerini hayata bağlayan memleket sevgisidir. Sancağın düş-man eline geçmemesi, onun şerefine hâlel getirilmeden yurda götürülmesi leventlerin ya-bancı topraklarda kendilerine sağladıkları yaşama motivasyonu hâline gelmiştir. Bu parça-daki bayrak simgesi ve vatan sevgisi millî kimlik inşasına katkı sağlayacak bir düşünce perspektifinde işlenmiştir. Bayrak, millî bağımsızlığı ve gururu temsil ederek düşmanlar-dan korunmaktadır. Memleket, yaşanan ve kutsalları muhafaza eden coğrafyadır, vatan-severler için bir yuvadır.

Bir toplumda yer alan bireylerin kendisini büyük paydaya ait hissetmesi konusunda ortak değerler bütününe paylaşması önemli bir noktadır. Zihinlerdeki benlik duygusu ve toplumun değer yargıları, geçmişi, inanç dünyası şahsın kendisini ait gördüğü topluluk dünyasına dâhil etmesini sağlar. Bireyin sosyokültürel değer yargıları ve geçmiş şuuru ile azami ölçüde örtüşen topluluk değerleri, şahsın o topluluğa yakınlaşmasını ve kendisini o topluluk ile tanımlamasını beraberinde getirmektedir. Aidiyetleri belirleyen ve pekiştiren nokta da tam olarak burada kendisini göstermektedir. Bireyin, toplumun ortak değerleriyle kendi değer yargılarını örtüştürme kuvveti, söz konusu bireyin o toplumla ilgili aidiyetini de oluşturacak ve pekiştirecektir. Modern toplum yapısında bireyin ulusal devlet yapısın-daki milletin üst çatısıyla aidiyetini kurması; ortak tarihî belleğinin örtüşmesi, ortak ahlaki

ve etik değer yargılarını paylaşması, gelecek perspektifini paylaşması ve lklerde ortaklık oluşması, ortak ekonomik ve kültürel amaçların benimsenmesi gibi insan hayatını ilgilendiren pek çok alanın en st paylaşım seviyesine yaklaşacak oranda özdeşleştirilmesiyle mümkündür.

Bireylerin kişisel gelişimleri sürecinde aidiyetlerini belirleme noktasında kendilerini belirli topluluklara dhil görürken, bazı toplum, zümre veya gruptan farklı görmeleri sonucu kimlik tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Bir kişinin kimliğini belirlemesi, kendisini ait hissettiği aile, soy, topluluk, zümre... gibi farklı kriterlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Kişinin kimliğini belirlemesinde, kendisini nereye ya da neye ait gördüğünün önemi oldukça fazladır. Kimlik belirlemesinin yanında kişinin başkalarının gözündeki manevi değeri ve tanımlanmaları da bu belirlenim süreci ile ilintili bir durumdur. Bu noktada “imge”ler devreye girer ki burada başkalarının değerlendirmeleri önem kazanır. Örneğin; Osmanlı toplumundaki bir kişi kendisini imparatorluk tebaasının bir parçası olarak görür ve Müslüman olarak tanımlarken, farklı kültür dünyasına ve birikimlere sahip biri aynı kişiyi “ce-sur Türk” ya da “barbar Türk” olarak tanımlayarak diğerlerine karşı kimlik belirlemesinde devreye giren imgesel yapısını ortaya koyar. Burada karşılıklılık esas ve değerler sistemi söz konusudur. Bireyin ya da bir toplumun farklı bir göz tarafından değerlendirilmesi ve ona bazı vasıfların atfedilmesinde, değerlendirmeyi yapan kişinin bakış açısı ve kültürel birikimi etkili olur.

“Bilinçli (bilen / dşnebiyen) canlı ya da canlıst bir varlığın kendisini nasıl algıladığı sorusunun yanıt(lar)ı, onun kimliği ya da kimlikleri; başkalarının o varlığı nasıl görüp değerlendirdiği, o varlıkla ilgili izlenimleri, yargıları ise o toplum / kişinin imge’leridir. Kişinin ya da toplumun kendisini nasıl algıladığı, karakterinin bir parçasıdır. Kişinin karakteri ya da davranışları, dışardan nasıl görülüp algılandığını da büyük ölçüde belirler. İşte bu bağlamda, kişilik (karakter), kimlik ve imge kavramları yakından ilişkilidir; en azından birbirinden bağımsız değildir. Kişilik ya da karakterimiz kendimizi nasıl gördüğümüzü, öte yandan davranışlarımızla kimlik tercihlerimiz, çevremizde nasıl görüldüğümüzü (grntmz) etkiler ama imgemizi tümüyle belirlemez. Çünkü imgeler yalnız bizim kişiliğimizi değil, bizi değerlendirenin kişiliğini de yansıtır. Bir varlığın imgesi, kendi kişiliğiyle onu değerlendiren kişinin bileşkesidir” (Güvenç, 2010: 291-292).

“Kimlik” ile “imge” konusu doğrudan bağlantılı değil ancak ilintilidir. Bir kişinin kendi aidiyetini tanımlaması ile başkaları tarafından onun kimliğini tanımlayacak vasıfları-

nın söz konusu olması birbirini destekleyebilen ya da farklı yönlendirmelere sebebiyet verebilen hususiyetler olabilir. “Bizim kimliklerimizle, dünyadaki imgelerimiz birbirine benzemez, birbiriyle örtüşmez. Ancak birbirini etkilemiş, zaman zaman desteklemiş, pekiştirmiştir” (Güvenç, 2010: 293).

İnsan faktörünün etkili olduğu bir değerlendirmede her zaman için değişebilirliği ve tam belirlenemezliği göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bir kişinin aidiyeti ile ilgili mikro ve makro düzeydeki belirlemeleri zaman ve şartlar içerisinde değişebilir ya da aynı kalabilir. Örneğin; bir kişi kendisini Türk, Müslüman ve Batılı olarak tanımlarken yaşam içerisinde değişen şartların etkisiyle önceliklerini değiştirebilir, farklı tanımlamalara girebilir ve Müslüman, Türk ve Doğulu gibi bir aidiyeti benimseyebilir. Bundan dolayı, kişilerin imgeleri ile ilgili yapılan tespitler de bir anlamda tam belirlenemezliğin gölgesindedir denebilir.

Modern bireyin aidiyeti ile ilgili tüm bu faktörler, edebî eserlerde kullanılan simgeler, imgeler ve geleneklere ait hususiyetlerle pekiştirilmeye çalışılır. İncelediğimiz romanlarda yazarlar, bu unsurları millî değerlerin etkileyciliğini artırmak için kullanmışlardır. Bu anlamda; bayrak, sancak, vatan ve Kızılelma’nın çokça anlatılarda yer aldığını ifade edebiliriz. Bunun yanında Ergenekon Destanı, Yaradılış Efsanesi gibi kadim Türk kültürüne ait anlatılarla birlikte Ayzıt, Gökçe, Bozkurt gibi mitolojik değeri olan unsurlara da yer verilmiştir. Türklerin sosyal ve askerî hayatlarına ait seremoniler çeşitli sahnelerde anlatılmış; at, atlı, çadır gibi Türk kültürüyle özdeşleşmiş nesnel unsurlar simgesel olarak bu anlatıların içerisine yedirilmiştir. Bu bağlamda, romanlarda Türk kültürüne ait öz değerleri taşıyan bir atmosfer yaratılmış, modern dönem okuyucusuna bu değerler kurgusal yapının etkileyici dünyası içerisinde aktarılmıştır. Simgelerin ve imgelerin romanlarda bu şekilde kullanılmasıyla Türk millî kimliğinin inşasında pekiştirici rol üstlenen anlatılar meydana getirilmiştir.

SONUÇ

Millî kimliklerin inşası konusu, milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkması ile birlikte imparatorluklar ve krallıklardan hızla ulus-devlet yapılarına geçiş süreci içerisinde gündeme gelen bir meseledir. Millî kimliklerin ne olduğu ve nasıl inşa edildiği konusundan önce “kimlik” olarak nitelendirdiğimiz hususun çerçevesini çizmemiz gerekir. Bireysel anlamda kimlik, kişinin “neye ya da nereye ait olduğunu” bütünsel yapı içerisinde tanımlamasına yardımcı olmaktadır.

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren toplumsal yapı içerisinde kendisini bir şekilde konumlandıran, geçmişine ait izleri tanıyan ve böylece nereye ait olduğunu tanımlayan birey, modernleşme ile birlikte ulusal nitelikleri ve soya ait özelliklerini belirterek yeni bir kimlik yapısına erişmiştir. Bu tanımlama ihtiyacının temelini ise “aidiyet duygusu”ndan gelen motivasyon oluşturmaktadır.

Modernleşme ile birlikte değişen toplum - birey ilişkisinde belki de en önemli meselelerin başında söz konusu aidiyet duygusu gelmektedir. Milliyetçilik düşüncesi ile birlikte bireysel ve toplumsal geçmişe romantik bir bakış açısıyla yaklaşma fikri iltifat görmeye başlamıştır. Toplumlar; yaşadıkları coğrafyanın, devletin, ailenin var oluş önemini atalarının bıraktıkları mirasta bulmuşlardır. Kadim zamanlara uzanan tarih çalışmaları önem kazanmış, milletler kökenlerini tarihin en eski dönemlerine kadar dayandırma uğraşına girmiştir. Ulusal anlamda mümkün olduğunca eski dönemlere dayandırılan soy, hâlihazırda yaşanan dönemin minnettarlığını sunacağı ataları ifade etmektedir.

Ötekilere karşı üstünlük kurma ve içeride yeni kimlik anlayışının inşası konusunda siyaset ve ekonomi alanında pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak söz konusu değişim sürecinin objesi birey, hareket sahası sosyal hayat ve hitap ettiği başlıca manevi alan insan zihnidir. Bu üç sahanın birlikte şekillenmesi ve yaşanan zihniyet değişimine uyum sağlanabilmesi noktasında öne çıkan en önemli alan sanat olmuştur. Görsel ve plastik sanatlar da söz konusu değişim sürecine iştirak etmiştir ancak edebî eserler, millî kimlik inşasının ge-

lişmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmişlerdir. Edebî eserlerin kurgusal yapısı, okura; altın bir çağ ve coğrafya, parlak tarihî karakterler ve ibret alınacak kıssalar sunma konusunda eşsiz birer çalışma alanı olmuştur.

Modern bireyin muhtaç olduğu değişim motivasyonu ve ortak tarihî geçmişin içselleştirilmesi, edebî eserlerde millî kimlik inşasına hizmet edecek düşüncelerin ele alınması konusunda aynı endişeyi paylaşan yazarlar tarafından benimsenmiş ve ele alınmıştır. Edebî eserlerde; tarihî geçmişte karşılaşılan parlak dönemler, idealize edilebilecek özelliklere sahip kahramanlar, elde edilen önemli zaferler, toplumsal ölçekte etkisi görülen felaketler, yeni vatan tanımı ve vatandaşlık duygusu öne çıkarılan konulardan bazılarıdır. Edebî eserlerde bu ve benzeri konuların ele alınması, küresel anlamda yaşanan değişime toplumların uluslaşma temelinde dâhil olmasını amaçlamıştır.

Millî kimlik inşası konusu şüphesiz ki imparatorluklardan kopuşlarla başlayan ulus-devlete geçiş sürecinde asıl gücünü sanat alanından almıştır. Tebaa anlayışına bağlı sanat hayatından vatandaşa hitap eden yeni bir sanat dünyasına geçilmiştir. Bu değişim, yeni bir yüksek zümrenin de teşekkülünü gerektirmiş, uluslaşan devletlerde ekonomiyi elde tutan zümrelerin el değiştirmesi gibi sanat alanını yöneten grup ve simaların da yer değiştirmesini sağlamış; değişime ayak uydurabilen, zihniyet değişimini benimseyen, toplumlarıyla ortak idealleri ve gelecek kaygısını paylaşan sanatçıları ve yüksek sosyeteyi doğurmuştur. Uluslaşma ve millî kimliklerin inşası süreçlerinin lokomotif, yeni teşekkül eden söz konusu sosyete ve sanat zümresi olmuştur.

Türk millî kimliğinin inşasında da Türk toplumu, hemen hemen Avrupa toplumlarıyla benzer değişim ve gelişim çizgisini izlemiştir. Osmanlı Devleti, takriben, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa devletleri karşısında hızla güç kaybetmeye başlamıştır. Avrupa’da başlayan milliyetçilik akımı, pek çok farklı etnik kökene bağlı Osmanlı tebaası arasında hızla yayılmış, özellikle gayrimüslim topluluklar arasında iltifat görmüştür. Tanzimat ve Islahat fermanları, yönetici iradenin almış olduğu değişim ve yenileşme kararının sonucu olduğu kadar, bir anlamda, Osmanlı Devleti’nin tabandan gelen değişim arzuna gösterdiği refleksi de ifade etmektedir. Yenileşme hareketiyle birlikte, öncelikle padişahın yetkileri azalmaya başlamıştır. Tebaanın hak ve özgürlükleri ile özel mülkiyetin korunması devlet tarafından temin edilmiştir. Ordu ve devlet yapısı bazı reformlarla elden geçirilmiş, Avrupa’daki teknik gelişmeler tetkik edilerek ülkeye getirilmiştir.

Değişim hareketi devam ederken, entelektüeller ve devlet kademesinde farklı derecelerde ilgi gören Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu düşüncelerin ortaya çıkmasında, Osmanlı toplumundaki zihniyet değişiminin etkisi oldukça fazladır. Toplumun devlete bakış açısının değişmesi, beklentilerin farklılaşması ve azınlıkların uluslaşma düşüncesi çevresinde toplanmaya başlamasında Avrupa'dan dalgalar hâlinde yayılan düşüncelerin etkisi bulunmaktadır. Bilhassa Osmanlı devlet yönetiminde ortaya çıkan söz konusu fikir akımları da bu değişim ve gelişim dalgasına karşı bir anlamda devletin bekasını temin etme gayretini ifade etmektedir.

Devlet, ülkenin sosyal ve kültürel birlikteliğini sağlamaya çalışırken, azınlıklar ayrılıkçı hareketlere devam etmiştir. Balkan Savaşları ve ardından gelen I. Dünya Savaşı sonucunda devlet önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Bu kayıplar toprakların elden çıkması şeklinde görülebileceği kadar sosyal ve kültürel bir kırılma ve tahribatı da ortaya çıkarmıştır. Özellikle Balkanlardaki toprakların kaybedilmesi, devletin bekası konusunda endişe duyan çevreleri olumsuz yönde etkilemiştir. Ordu son derece yıpranmış, ekonomi de bu gelişmelerle birlikte bozulmuştur. Müslüman tebaa da bu süreçte milliyetçi düşüncelerle çalkalanmış ve ayrılıkçı hareketlere sonrasında onlar da dâhil olmuştur.

Devletin kurucu unsuru olan Türkler, bu gelişmeler sonrasında yegâne kurtuluşun millî değerler etrafında toplanarak mümkün olabileceği konusunda hemfikir hâle gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan toprakların büyük bölümü kaybedilmiş, Anadolu işgal edilmiştir. Kurtuluş Savaşı ile birlikte emperyal güçlerin Türkleri Anadolu'dan silme arzusu ortadan kaldırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde önce 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuş, millî egemenlik kurumsal ifadesini bulmuş, ardından da 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Türk millî kimliği etrafında şekillenen bir ulus-devlet olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Cumhuriyet ile birlikte Türklerin en eski dönemlerine ait tarih çalışmaları hız kazanmıştır. Osmanlı tarihinden önceki dönemlere ait Türklerin izleri sürülmüş, Türkistan topraklarına uzanan bir tarih perspektifi inşa edilmiştir. Türk münevverleri yazınlarında değişen şekillerde Türk millî kimliğinin inşasına hizmet edecek düşünceleri edebî eserin şartları dâhilinde ele almışlardır. Uluslaşma sürecinin bir getirisi olarak yeni bir kültür hayatı ve yeni bir sosyete meydana getirilmiştir. Sanayi, ekonomi ve siyasette olduğu gibi kültür hayatında da yeni kurulan devletin ilkelerinin toplumun tüm kesimlerine mal edilmesi ve uluslaşma düşüncesine hizmet edecek faaliyetlerin hayata geçirilmesine özen gösterilmiştir. Sanat hayatı bu inşa döneminde cumhuriyet ilke ve inkılaplarına

hizmet edecek şekilde düzenlenmiş, sanatkârlar verimlerini bu minvalde hayata geçirmiştir. Sanat alanında son derece kuvvetle ortaya çıkan bu görünümde, toplumun madden yeni düzene uyum sağlaması gerekliliğinin yanında manevi olarak da zihinlerin yenileşme sürecine hazır ve uygun hâle getirilmesi arzusu etkili olmuştur. Ekonomide, sanayide, sağlıkta, tarımda olduğu kadar kültür hayatında da millî değerler öne çıkarılmıştır. Türk kimliğinin pekiştirilmesi, millî gururun ve değerlerin yüceltilmesini gerektirmiş, sanat hayatında da buna uygun bir gelişim görülmüştür.

Çalışmamızda Türk kültür hayatı açısından önemli bir değişim ve inşa dönemini ifade eden 1923 - 1940 arasında yayımlanmış tarihî romanları ortak tarihî bellek açısından ele almanın, Türk millî kimliğinin inşası bakımından önemli tespitleri açığa çıkaracağı görülmüştür. Bu bağlamda Birinci Bölüm’de, öncelikle konunun kuramsal alt yapısını ele aldık. Temel anlamda Batı kültürü kaynaklı olarak ortaya çıkan kimlik inşası konusunu açıkladık. Buna göre; bireyin ortaya çıkışı, aidiyet duygusunun değişimi ve kimlik tanımlamalarında ki sosyolojik ve tarihsel gelişim değerlendirildi. Esas itibarıyla kimlik inşası konusunun bireyin ortaya çıkışından gücünü alan, özü itibarıyla da kültür alanına dayanan bir fenomen olduğu ortaya konuldu.

Bu bölümde Türk kültür ve siyasi tarihinde Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna uzanan çizgideki sosyal ve siyasi gelişime genel hatlarıyla değinilmiştir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaşanan toplumsal olaylar bir anlamda yeni kimlik tanımlamalarını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Aynı zamanda, bu dönemdeki kimliklerin inşa edilmesi ve aidiyetlerin belirlenmesi ile uluslaşma taleplerinin neredeyse Avrupa’daki örnekleriyle benzer bir çizgi izlediği, çoğulcu yönetim sistemine geçiş, hak ve ödevlerin belirlenmesi taleplerinin Osmanlı toplumunda da kendisini gösterdiği tespit edilmiştir. Milliyetçilik akımının bu dönemdeki sosyokültürel gelişmelere etkisi son derece önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna giden yolda Türk millî kimliğine dayanan bir ulus-devlet vücuda getirilmesi, Osmanlı Devleti’nin kendi tebaasındaki azınlıklar ve farklı etnik kökene mensup topluluklarla yaşadığı ayrılıkçı hareketler neticesinde kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu bağlamda Türk kültürü ve tarihi, edebî ve fikrî eserlerde, Türkçülük düşüncesinin rağbet görmeye başlamasıyla birlikte çokça ele alınmıştır. Sanatkârların ve fikir adamlarının, siyasi gelişmelere paralel olarak, Türk kültürü ve kimliğine bu yönelişi, âdeta doğal bir akış neticesinde ve kaçınılmaz bir tercih olarak kendisini göstermiştir.

Ortak tarihî bellek odağında millî kimlik inşasına yönelirken idealize edilenin, yani kolektif geçmiş kültürün, bugüne örnek olacak parlaklıkta yansıtılması önemliydi. Bunun yanında, simgeler ve imgeler yardımıyla millî kültürün işlenmesi, ikonik millî kültür unsurlarının okuyucunun zihnine nakşedilmesi, böylece “icat edilmiş geleneğin” yaşatılması-na yardımcı olacak yeni bir sosyokültürel alanın teşekkülüne imkân sağlayacak anlatıların tespit edilmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, “Tarihî Romanlarda Millî Kimlik İnşası” adlı İkinci Bölüm’den itibaren Türk millî kimlik inşasını ortak tarihî bellek çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızda ele aldığımız 1923 - 1940 yılları arasında yayımlanmış tarihî romanların çoğunda Osmanlı tarihi başta olmak üzere eski Türk tarihine uzanan Türk kimliği düşüncesini pekiştirecek olaylar ve kahramanlar eserlere dâhil edilmiştir. Anlatılarda milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını pekiştirme amacı kendisini göstermektedir. Eserlerin tarihî roman türünde olması sebebiyle romantik bakış açısı ve hamasi bir üslubun hâkim olduğunu, olayların genel itibarıyla kahramanların öne çıkarılması üzerine kurgulandığını, kahramanların psikolojik derinliklerinin ve ruh tahlillerinin bir anlamda göz ardı edildiğini belirtmemiz gerekir.

Belirlediğimiz dönem içerisinde yayımlanmış romanlarda millî kimlik inşası konusundaki tespitlerimizi; Türk’ün Üstün Vasıfları - Diğer Milletlerden (Topluluklardan) Farklılıkları, Türklüğün Ezeliliği ve Ebediliği, İdealize Edilen Kahramanlar, İdealize Edilen Tarihî Dönemler, İdealize Edilen Zaferler ve Başarılar, İdealize Edilen Yurt - Vatan ve Toprağın “Vatan” Hâline Getirilmesi, Devlet Kurma Şuuru, Toplumsal Birlikteliği Sağlayan Felaketler ve Savaşlar, Türklerin Medeniyet Kurma Vasıfları ve Medeniyetin Gelişimine Katkıları, Simgeler ve İmgeler başlıkları altında tasnif ederek tespitlerimizi sarıh bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Romanlardaki millî kimlik inşasına ortak tarihî bellek odağında katkı sağlayan anlatıları bu başlıklar altında toplamamızda, inceleme sürecinde romanlardaki ortaklaşan anlatı grupları ve kuramsal çerçeve etkili oldu.

“Türk’ün Üstün Vasıfları - Diğer Milletlerden (Topluluklardan) Farklılıkları”; romanların pek çoğunda bu başlık altına alabileceğimiz anlatılarla karşılaştığımız, diğer kısımlarda incelemeyi tercih ettiğimiz pek çok alıntının da bu başlığa bir anlamda dâhil olduğunu düşündüğümüz bir bölümdür. Millî kimliklerin inşası konusunun edebî eserlerdeki görünümünde “biz” ve “ötekiler” ayrımı öne çıkarılmaktadır. Söz konusu bölümde; millî değerlerin pekiştiren, “bizler”i yücelten ve “ötekiler”den pek çok yönden farklıları dile getiren anlatılar yer almaktadır.

Bu bölümde, tam anlamıyla Türklüğün üstün yönlerinin vurgulanması, tarihî dönemde pek çok defa gayrimüslim ve Türk olmayan topluluklara karşı askerî ve kültürel alanda üstün gelindiği, geçmiş dönemlerde Türklerin medeniyet kurma vasıflarına sahip olduğu vurgulanmıştır. Ötekilik oluşturma konusunda romanda ele alınan tarihî dönemin şartları ve özellikleri etkili olmuştur. Eski dönem Türk tarihine uzanan anlatılarda, Türklerin Orta Asya'daki hayatları anlatılırken başlıca ötekileştirilenler Çinlilerdir. Çoğunlukla ele alınan Osmanlı tarihine dayanan anlatılarda ise Batılılar başlıca Türk kültür ve egemenliğinin karşısına konumlandırılmıştır. Türklerin kendi içlerinden çıkan bozguncu ya da ayrılıkçı olarak betimlenen kesimler de bir anlamda bu ötekileştirmede yerini almıştır. Bunlar daha çok hakanlığın / hanedanlığın birliğini dolayısıyla devletin bekasını bozmaya niyetli ve Türk kökenli oldukları vurgulanan kimselerdir. Türkler, tüm bu öteki olarak nitelenenlere karşı çoğu zaman kahramanlıklarıyla ve medenî gelişmişlikleriyle bazen de feraset ve gelişmiş siyasi manevralarıyla üstün gelirler. Bununla birlikte, Türk milletinin diğer milletlerden farklı ve üstün olduğu düşüncesi ele alınırken, bu üstünlük hiçbir zamana biyolojik - kalıtsal anlamda yani ırk üstünlüğüne dayanan düşüncelerle değil; askerî, siyasi, kültürel ve toplumsal açıdan ele alınmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanmış olan bu romanlarda söz konusu üstünlük ve farklılık bahsinin ele alınması daha çok önceki dönemlerden tevarüs eden Türklerin barbar olduğu, medenî olmadığı gibi düşüncelere bir karşı tez hüviyetindedir. Aynı zamanda, yeni kurulan devletin heyecanı ve motivasyonu ile birlikte önceki dönemlerde yaşanan toplumsal olaylar ve bir devletin yıkılması sonrasında ortaya çıkan moral bozukluğunun giderilmesi arzusu, millî gururun canlandırılması ve tarihten gücünü alan bir enerjiyle gelecek nesillere gurur duyulacak bir Türk kimliği bırakma ülküsüne dayalı anlatılar, incelenen romanlarda karşımıza çıkmıştır. İnkılaplarla baştan aşağı düzenlenen bu dönem Türk sosyal ve kültür hayatının değişim ve gelişimine, yazarların, uluslaşma düşüncesine katkı sağlayacak şekilde katıldığı görülmektedir.

“Türklüğün Ezeliliği ve Ebediliği” kısmında, Türk milletinin kadim bir geçmişe sahip olduğu ve sonsuza kadar da mevcudiyetini devam ettireceğine yönelik anlatılar yer almaktadır. Millî kimlik inşasının doğal bir süreci olarak; bir millet, kökenlerini ne kadar kadim bir geçmişe dayandırırsa âdetâ modern dönemdeki ulus-devletler arasındaki meşruiyeti ve üstünlüğü, diğer millî kimlikler arasındaki geçerliliği ve görünürlüğü o derece üstün olmaktadır. Dolayısıyla bir milletin kadim bir geçmişe sahip olması, millî kimlik inşası konusunun önemli bir parçasıdır. Cumhuriyet ile birlikte geliştirilen tarih anlayışının da

Türklerin kökenlerini araştırma, gün yüzüne çıkarma ve gidilebilen en eski dönemlere kadar ilmi araştırmalarla uzanma arzusuna dayandığı bilinmektedir. Ele aldığımız romanların bazılarında da bu düşünce bağlamında Türklerin tarihin en eski dönemlerinden itibaren var olan bir millet olduğu, çeşitli dönemlerde medeniyetin gelişimine öncülük ettiği ve gelecekte de tüm bu özellikleriyle var olmaya devam edeceği düşüncesi öne çıkarılmıştır.

Türklerin kökeninin en eski dönemlere kadar dayandırılması, imparatorluk sonrası toplum yapısı için oldukça önemlidir. Osmanlı'nın son dönemlerinde azınlıklar ve yabancı unsurlar milliyetçilik düşüncesiyle bir bir imparatorluk yapısından ayrılmıştır. Türklerin kendi kökenlerinin bilincine varmaları ve bir ulus-devlete vücut verecek motivasyona erişmeleri ancak kadim kökenlere sahip olunduğunun belirginleştirilmesi ve edebî eserlerde işlenmesiyle mümkün olmuştur.

Tebaadan modern vatandaşlık tanımına ulaşan bu dönüşüm hareketi Türk toplumunun tarihte yaşadığı en önemli hadiselerden biridir. Eserlerde, Türk milletinin ilelebet var olacağı vurgusunun yer alması da Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından yeni bir devlete vücut vermiş milletin geleceğine güvenle ve inançla sarılması için oldukça önemlidir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan toprak kayıpları ve sosyal kopuşlar önemli toplumsal sorunlara yol açmış, cumhuriyet ile birlikte yeni bir motivasyon sağlanmıştır. Romanlardaki genellikle altın çağlardan konusunu alan bölümlerde, ataların tarihin her döneminde çeşitli başarılarla ve takdir edilecek işlere imza attığı vurgusu öne çıkarılır. En eski dönem Türk tarihine dayanan anlatılarda Türklüğün ezeliyeti vurgusu daha da öne çıkmaktadır. Orta Asya'daki yaşantıya dayanan bu anlatılarda Türkler ezeli düşmanlarıyla başa çıkmakta, pek çok görkemli fetih hareketini gerçekleştirmekte, o dönemin şartları içerisinde gelişmiş bir sosyal hayat sürmektedir. Bu temeldeki konular, genellikle kahramanlar üzerinden ele alınmaktadır. İşte romanlarda ele alınan bu bağlamdaki anlatılar, okura millî kimlik inşası yolunda gerekli olan sağlam bir geçmiş ve umut dolu bir gelecek algısını yaşatması anlamında önem arz etmektedir.

“İdealle Edilen Kahramanlar” başlığında derlediğimiz anlatılar; Türk millî kimliğinin inşası konusunda okurun millî duygularını pekiştirecek, hamasi duygular verecek özelliklere sahiptir. Geçmiş dönemlerde yaşamış tarihî şahsiyetlerin kahramanlıkları, zor zamanlarda gösterdikleri liderlikleri, zeki ve cengâver oluşları, yabancılara karşı kendi milletinin menfaatlerini savunmaları gibi çeşitli örnek özellikleri Türk kimliği ile özdeşleştirilerek ele alınmıştır.

Türk kimliğinin çerçevesi romanlardaki anlatılarla çizilirken, bu kimliğe yüklenebilecek vatanseverlik veya insani özellikler bağlamında olumlu vasıflar bu yolla okura aktarılmıştır. Romanlardaki kahramanlar çoğu zaman gerçek tarihî şahsiyetler, bunu yanında kurgusal bütünlüğü sağlayacak şekilde hayali kahramanlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kahramanlar çoğu zaman vatanseverliklerinden kaynaklanan duygularla hayatlarını seve seve feda ederler. Devlete bağlılık, millî değer taşıyan simgelerin ve kutsalların korunması, atalara duyulan saygı pek çok kahramanda rastlanan özelliklerdir. Kahramanların genellikle erkeklerden seçildiği, nadiren karşılaşılan kadın kahramanların da temizlik, cesaret ve zekilik gibi nitelikleriyle kendisini gösterdiği görülmektedir. Cesaret, doğruluk ve zekilik öne çıkarılan neredeyse tüm kahramanların ortak özellikleridir. Gayrimüslim ve Türk olmayan kadın kahramanlar genellikle Türk erkeklerine karşı hayranlık besler ve âşık olurlar. Türkler, bilhassa yabancı ülkelerdeyken, “ötekiler” arasında fiziki yapıları, giyim kuşamları, cesaretli ve zeki olmaları, medeni ve şefkatli olmaları gibi vasıflarıyla farklılaşırlar.

Romanların kurgu dünyası genellikle az sayıda kahraman etrafında gerçekleşir. Gerçek tarihî kahramanların kişisel özellikleri bilinenle sınırlıdır, kurguyu tamamlayıcı nitelikteki yan karakterler ise daha insani özellikleriyle öne çıkan, anlatı içerisinde farklılık yaratan özellikler gösterir. Gerçek şahsiyetlerin bilinen tarihî özellikleriyle romanlarda yer alması, tarihî roman türünün belli oranda gerçekliğe bağlı kalma gerekliliğinden ve bu kahramanların genellikle toplumun büyük kesimi tarafından genel kabul gören özellikleriyle sevilen ve tanınan şahsiyetler olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Romanlarda bazı kahramanların idealize edilmesi amaçsız değildir. Okura sunulan kahramanlara ait tüm bu özelliklerin, aslında, yazarların Türk kimliğini benimseyenlerde görmeyi arzuladıkları özellikler olduğunu ifade edebiliriz. İdealize edilen tarihî kahramanlarla modern dönem okuyucusuna atalar tarihinden rol modeller sunulur. Modernite ile tanışmış yeni insan, yeni bir dünya düzeniyle karşılaşmıştır. Kültürel verimler bir anlamda bu yeni insanın gelişim ve değişim arzusuna sunduğu idealler ve ufuklarla katkı sağlar. Romanlardaki vatansever ve fedakâr kahramanlar da uluslaşma sürecindeki vatandaşlık kavramı içerisine dâhil edilebilecek kişilik özelliklerini yansıtır.

“İdealize Edilen Tarihî Dönemler” kısmında; bir imparatorluğun yıkılışını ve yeni bir devletin kuruluşunu pek çok acı ve zorluk eşliğinde tatmış Türk milletine, ulus-devlet olma ve millet kurma şuuru bağlamında motivasyon sağlayacak örnek ve parlak dönemler aktarılmaktadır. Bu parlak dönemler ya da diğer bir ifadeyle altın çağlar, en eski Türk tarihine

kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, genellikle Osmanlı tarihinin romanlarda ele alındığını ifade etmek gerekir. Bu durumda, tarihî araştırmaların, söz konusu dönemde çoğunlukla Osmanlı tarihi etrafında bulunduğu ve toplumun hazır bulunuşluğuna en çok bu dönemin hitap etmesi sebebiyle yazarların genellikle Osmanlı tarihine yöneldiğini söyleyebiliriz.

Romanlarda okura sunulan bu altın çağlar, geçmiş dönemlerde yaşayan ataların hayat anlayışını ve dünyaya bakış açılarını yansıtmaktadır. Bu doğrultudaki anlatılar hem geçmiş nesillerle olan bağları kuvvetlendirmekte hem de gelecek adına ümitvar olmayı sağlayacak motivasyonu yerine getirmektedir. Millî kimlik aidiyeti anlamında kökenlerini eski dönemlere kadar dayandıran bireyin, geçmiş dönemlerde kendisiyle aynı milliyete mensup atalarının nasıl parlak dönemlere vücut verdiğini bilmesi, aidiyet duygusunu ve millî bağlılığını pekiştirmektedir. Hayatın hemen her alanında gelişmişlik seviyesinin -ele alınan dönemin şartları çerçevesinde- gözlemlendiği bu altın çağlar, bir imparatorluğun yıkılışını yaşamış Türk toplumuna bilhassa gelecek motivasyonu sağlayacak anlatıları ifade etmektedir. Aidiyetlerini millî olarak aynı kaderi ve ülküyü paylaşan atalarıyla tanımlayan ulus-devlet vatandaşları, kendilerinden olanların azim, kararlılık, yetenek ve gelişmişliklerini kendileriyle özdeşleştirir, mevcut yaşanan dönemin ve gelecek yılların bu şuurla inşa edilebileceğini düşünür. Ajitasyona ihtiyaç duyan nesillere, özdeşlik kurduklarıyla birliktelik sağlamak ve bunu kültürel verimlerin etkileyciliğinden faydalanarak sunmak kimlik inşası konusunda etkili bir yöntem olarak kendisini göstermektedir.

“İdealize Edilen Zaferler ve Başarılar”, Türk millî kimliği ile özdeşleşmiş ve önceki dönemlerde yaşamış ataların elde ettiği başarıların Türk kimliği ile özdeşleştirilerek ele alındığı anlatılardan oluşmaktadır. Söz konusu zaferler ya da başarılar, bir savaşın kazanılmasında askerî ya da teknik bir dehanın sergilenmesi, çok zor şartlar altında / yokluk zamanlarında bir başarının elde edilmesi, tarih sayfalarında yer alacak görkemli fetihlere imza atılması gibi olaylardan oluşmaktadır ve bu edinimler, Türk milletinin elde ettiği zaferler ve başarılar olarak öne çıkarılmaktadır.

Çoğu gerçek tarihî olaylardan alınan bu zafer sahneleri, hem tarih bilgisini -kurgusal yapının içerisinde edinilebilecek bir gerçeklik olmakla birlikte- geliştirmekte hem de ataların gerçekleştirdikleri örnek alınabilecek olayları göstermektedir. Geçmiş algısının önem kazandığı milliyetçi duyguların kuvvetli olduğu dönemlerde önceki kuşakların elde ettikleri zaferler, kimlik duygusunu pekiştirecek bir hamaseti de içermektedir. İncelediğimiz romanlarda da Türk tarihinin görkemli zaferleri ve başarıları, Türk kimliğini pekiştirecek

anlatılar bağlamında ele alınmıştır. Bayrak, vatan, cesaret, fedakârlık bu zafer sahnelerinin bir anlamda anahtar kavramlarıdır. Türklerin savaş sırasındaki dehası, zekâ gerektiren hamleleri, dostlarına karşı şefkatli düşmanlarına karşı acımasız olmaları gibi özellikler de yine okura kimlik bağlamında aktarılmak istenen çeşitli kişilik özelliklerini ifade etmektedir. Anlatılan tarihî zafer ve başarıların da yine altın çağlardaki imrenilecek yaşam şartları gibi okura bilhassa gelecek adına güven aşılama arzusu taşıdığını söyleyebiliriz.

“İdealize Edilen Yurt - Vatan ve Toprağın ‘Vatan’ Hâline Getirilmesi”, Türk toplumunun -Batı toplumlarındaki değişim ve gelişime benzer olarak- yaşadığı zihniyet değişiminin eserlere önemli bir yansımasıdır. Söz konusu zihniyet değişimi, ülke toprağının vatandaşların ortak paydası olan ve bu ortaklıkta gerektiğinde kan dökülerek yaşanılacak yurt hâline getirilen vatan olarak algılanmasını ifade etmektedir. Önceki dönemlerde ülke toprağı; hakanlığın, hanedanlığın mülkü konumundadır. Topraklarda her türlü tasarruf hakkı ve edinimler bu zümreye aittir. Ancak Batılılaşma iradesi ile birlikte gelen düşünce akımlarıyla ülke toprakları kan ve can verilerek elde edilen, üzerinde kendini o millete ait hissedenden tüm vatandaşların tasarruf hakkı olan ve ortaklaşan menfaatlerin paylaşıldığı / muhafaza edildiği kutsal bir varlık hâline gelmiştir.

Milliyetçilik akımının etkisiyle değişen dünya algısıyla yetişmiş, ulusal bir bütünlüğü, ortak menfaatleri ve tarihî geçmişi paylaşan vatandaşlar; ülkelerini diğer milletlerden ayrı gördükleri bir yuva, ataların kanlarıyla miras bıraktığı kutsal bir yer olarak algılamaya başlamıştır. Türkler için tarihin her döneminde kutsal kabul edilen ve sınırları canları pahasına korunan ülke toprakları, modern düşünce akımlarından gelen milliyetçilik duygusuyla daha da kutsallaşmıştır. Cumhuriyet’e gidilen dönemde Türk toplumu bu zihnî olgunluğa zaten erişmiş bulunuyordu. İncelediğimiz romanlarda da bu zihniyet değişikliğinin, zihnî olgunlaşma ve algı pekişmesinin etkilerinin öne çıkarıldığı sahneler bulunmaktadır.

Osmanlı’nın son zamanlarında yurt edindiği pek çok toprağı kaybetmiş olan Türk toplumu, modern devlet ve millet yapısını içselleştirmiş ve Misak-ı Millî sınırları dâhilindeki toprakları vatan olarak elinde tutmuştur. Yazarlar da millî kimliği pekiştirici bir unsur olarak vatan kavramını pek çok anlatıda öne çıkarmıştır. Romanlarda yer alan bu vatan algısı, yalnızca üzerinde yaşanan toprakları değil bazen eskiden Türklerin hâkimiyetinde olan toprakları da ifade etmektedir. Bu bağlamda, vatan algısı bazı anlatılarda “Kızılalma” kavramıyla birlikte anlamlandırılmış, kavuşulması arzulanan tarihî önemi haiz topraklar olarak nitelendirilmiştir. Böylece okura sadece üzerinde yaşanan toprakların önemi değil

tarihî dönemde Türk hâkimiyetinde olan toprakların da vatan şuurı çerçevesinde ne kadar önemli olduğu anlatılmıştır.

“Devlet Kurma Şuuru” ve “Toplumsal Birlikteliği Sağlayan Felaketler ve Savaşlar” adlı bölümlerde ele alınan alıntılar, Türk milletinin zor zamanlarda dahi devletine sahip çıkma, bağımsız yaşama, toplumsal felaketlerden dayanışma içerisinde çıkma yönündeki edimlerini yansıtmaktadır. Ortak tarihî bellekten modern dönem okuyucusuna sunulan bu olaylar, bugünün okuyucusuna zor zamanların toplumsal olarak nasıl aşılabileceği konusunda sahneler sunmaktadır. Bilhassa uluslaşma akımının etkisiyle azınlıkların Osmanlı Devleti’nden ayrılması, Balkan Savaşları ve sonrasında patlak veren I. Dünya Savaşı ile imparatorluk topraklarının dağılması, bir devletin yıkılması sonrasında cumhuriyet rejimiyle Türk toplumunun kendi kaderini belirleyerek yeni bir devlete vücut vermesi son derece sancılı süreçleri ifade etmektedir. Üstelik bu yaşananlar, tarih çizgisinde düşünüldüğünde oldukça kısa bir dönemde meydana gelen olaylardır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna tanık olan nesil, söz konusu felaketlerin, acıların pek çoğuna şahit olmuş ya da bunları önceki nesilden dinlemiştir. Bu bağlamda romanlarda ele alınan söz konusu kapsamdaki anlatılar Türk millî kimliğini benimsemiş olan modern dönem okuyucusuna devletin zor zamanlarla karşılaşabileceğini ancak ataların yaptığı gibi bu zorluklardan birlik ve dayanışma duygusuyla çıkılabileceğini aktarmaktadır. “Tek”lik düşüncesinin vatan, millet ve dil zemininde öne çıkarıldığı ulus-devlet yapısında, devletin ve milletin çeşitli dönemlerde zorluklarla karşılaşabileceği ancak millî dayanışmayla bu sıkıntıların aşılabileceği düşüncesi önemlidir.

“Türklerin Medeniyet Kurma Vasıfları ve Medeniyetin Gelişimine Katkıları” bahsinde, Türk milletine gelecek adına ilham verecek, muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma yönündeki çabalarına destek olacak tarihî olaylara yer verilmiştir. Türk devletlerinin askerî, siyasi, kültürel ve ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde medeniyetin gelişimine verdikleri katkılar, Türk milletinin tekrar aynı başarıları sergileyecek potansiyelde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Batı kaynaklı Türklerin barbar olduğu, medenileşemediği, yıkıcı ve gerilemeci olduğu gibi tarihin çeşitli dönemlerinde ileri sürülen görüşlere bu anlatılar karşı tez niteliği taşır.

Romanlarda bu kapsamda yer alan anlatılar; Türklerin tarihin pek çok döneminde medeni gelişime öncülük ettiğini; sanatta, bilimde ve askerî konularda döneminin ilerisinde verimleri ortaya koyacak şahsiyetler yetiştirdiğini, ele geçirilen topraklardaki kültürel mirası koruduklarını ve pek çok esere vücut verdiklerini ifade eden tarihî olaylara değinmek-

tedir. Bilhassa Türklerin Orta Asya'daki yaşantısından verilen bu kapsamdaki örnekler, Batılıların geliştirdikleri algılara karşı önemli bir karşı çıkışı ifade etmektedir. Türklerin sadece askerî alanda başarılı olmadıkları, sanatta ve bilimde tarihin en eski dönemlerinde dahi gelişme gösterdikleri düşüncesi pek çok anlatıda temel anlamda yer almaktadır. Bunun yanında Osmanlı tarihinden konusunu alan anlatılarda da Türklerin Avrupalılardan ileri bir seviyede olduğu; giyimleriyle, sosyal yaşantılarıyla, ortaya koydukları kültürel verimlerle yansıtılmaktadır. Avrupalılar, kendi aralarında gezen ya da akınlarda karşılaştıkları elçi, asker gibi devleti bir anlamda temsil eden kişilerin medeni davranışlarına, temizliklerine ve bakımlı olmalarına hayranlık duyarlar. Bu anlatılar bir anlamda ana fikir olarak, Türkler medeni gelişmede geri kalsaydı tarihte bu şekilde imrenilecek devletlere ve sosyal yapılara vücut veremezdi mesajını taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık son iki yüz yılındaki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı Batılılaşma çabaları çerçevesinde şekil almıştır. Üst kademedan gelen bir iradeyle başlayan bu değişim hareketi, Türk toplumunda bir anlamda geri kalmışlık psikolojisi ve Avrupa'nın yakalanması gereken bir hedef olduğu düşüncesini yerleştirmiştir. Bilimde, teknikte ve sanatta gelişmiş bir seviyeye erişen Batı da Osmanlı'ya ve Türk toplumuna benzer bakış açısıyla yaklaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte hedef muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma olarak belirlenmiştir. Geçmişten gelen değişim ve yenileşme hareketi, cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte inkılapların hayata geçirilmesi çerçevesinde devam etmiştir. Bilhassa ekonomik ve kültürel alanda önemli değişim hareketleri hayata geçirilmiştir. Uluslaşma ve millî kimlik inşası süreci, bu yenileşme ve gelişim hareketinin dinamiğini belirlemiştir. Bu bağlamda romanlarda yer alan, Türklerin medeniyeti kuran özellikleriyle tarih sahnesinde pek çok defa yer aldığı vurgusu önemlidir. Dönemin okuruna kimlik duygusunu betimleyecek millî değerlerle birlikte hem millî gururunu yüceltecek hem de gelecek algısını güçlendirecek anlatıların sunulması, bu dönem romanlarında yer alan önemli bir işlevi ifade etmektedir.

“Simgeler ve İmgeler” kısmında ise Türk millî kimliğinin pekiştirilmesi yönünde sosyokültürel alanda öne çıkan unsurlara değinilmiştir. Romanlarda genellikle Türk bayrağı - sancağı Türk milletinin izzet ve onurunu ifade eden, kutsiyetiyle yabancıların el sürmemesi gereken bir unsur olarak tasvir edilmiş, ithaf edilen kutsallıkla birlikte Türk millî kimliğinin en dikkat çekici simgesi olarak eserlerde yer almıştır. Bayrak ve sancak, romanlar da en sık kullanılan simgesel unsurdur.

Bayrağın ardından bozkurt, at gibi Türk kültürü ile yakından ilgili bazı hayvan simgelerine; Kızılelma - Ay - Ayzıt - Ergenekon'dan çıkış - Yaradılış Efsanesi gibi mitolojik değeri de olan ve kadim Türk kültürünün izlerinin sürülebildiği simge ve imge değeri olan unsurlara; sancak ve donanma merasimi ile mehter takımı geçitleri gibi törenlerin simgesel değerine başvurulmuştur. Vatan algısı ve vatanseverlik duygusu da simgesel olarak kutsallaştırılan, önem atfedilen kavramlardır.

Kullanılan bu simgeler ve imgeler ile birlikte Türk millî kimliğinin inşası yönünde okura verilmek istenen duygu, düşünce ve mesajlar somutlaştırılmış, kalıcı hâle getirilmiştir. Soyut olan bazı duyguların ve düşüncelerin simgeler ve imgeler vasıtasıyla somutlaştırılmasıyla kimlik inşasının pekiştiricilerinin etkileyciliği artırılmıştır. Bayrak ve sancak gibi maddi öğeler, Türk kültürüne ait millî değerlerin öneminin atfedildiği unsurlardır. Burada devletin görünürlüğünün artırılması amaçlanmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde madalyalarda, mimari yapılarda devlet nişanının kullanılması, resmî merasimler ve geçitlerde simgesel unsurların kullanılması gibi hususlar cumhuriyet sonrasında da hemen hemen benzer niteliklerle kullanılmıştır. Romanlarda karşılaştığımız simge ve imgelerin kullanıldığı anlatılarda, millî değerlerin öne çıkarılması ve somutlaştırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Sancağın can feda edilerek yere dahi düşmesine izin verilmez, geçitlerde sancak saygıyla selamlanır, simgesel öneme haiz hayvanlar yol gösterici olur, Kızılelma olarak millete bir ülkü gösterilir ve böylece millî değerler sistemi kutsal bir görüntüyle öne çıkarılır. Devletin ve millî değere haiz unsurların görünürlüğünün artırılmasıyla yeni vatandaşlık tanımını benimsemiş toplumun aidiyet duygusunu pekiştirecek unsurlar sunulmuştur. Ayrıca tarihsel birikimden gücünü alan bu kültürel unsurlar, romanın imkânları dâhilinde işlenerek gelecek nesillere aktarılmış, kültürel devamlılık sağlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarına yansıyan vatandaşlık tanımlaması ve uluslaşma hareketi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan milliyetçilik hareketleri sonrasında kurucu unsur olan Türklerin devletlerinin bekasını temin etmek üzere -azınlık ve diğer etnik unsurlardan sonra mecburen- sarıldığı ve sosyal, kültüre, siyasi ve ekonomik tüm zeminlerde inşa ettiği düşünceler çevresinde şekillenmiştir. 1923 sonrasında Türk kültür hayatı, yeni kurulan devletin değişim dinamiklerine uyum sağlayacak bir şekil almıştır. Uluslaşma düşüncesi ve millî kimliğin inşa edilmesine katkı sağlayacak düşünceler -her ne kadar sanat eseri içerisinde belirli düşüncelerin ele alınması estetik kaygıları ortaya çıkarsa da- dönemin sanat anlayışına bağlı olarak ele alınmıştır. Yazarlar millî değerleri eserlerinde açıktan veya dolaylı olarak konu edinmişlerdir. Roman, kurgu dünyanın kabiliyetlerinin son derece

geniş bir şekilde kullanılabildiği bir tür olmasından dolayı bu anlamda rağbet görmüştür. Tarih  romanlar da mill  kimliklerin ortak tarih  bellekten faydalanarak inşa edilmesine uygun olduğu için yazarlar tarafından iltifatla karşılanan bir alan olmuştur.

Farklı alanların ilgi sahasına giren bir mesele olan mill  kimlik inşası konusunu ele aldığımız  alışmamızda, Türk mill  kimliğinin ortak tarih  bellek kapsamında edeb  eserler yardımıyla inşası değerlendirilmiştir. Bu incelememiz, söz konusu sahanın belirli bir dönemde ve belirli bir edeb  tür kapsamında ele alınmasıdır. İlm  çalışmanın esaslarından dolayı böyle si bir sınırlamaya gittiğimiz çalışmamızda, içeriğe yönelik yaptığımız tasnif çerçevesinde konu ele alınmıştır. Türk mill  kimliğinin inşasının Cumhuriyet'in hemen ilk yıllarında yayımlanan tarih  romanlarda amacına uygun şekilde ele alındığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

Ahmad F. (2014a). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 5. Baskı. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ahmad F. (2014b). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 12. Baskı. İstanbul, Kaynak Yayınları.

Ak M. (2009). Seydi Ali Reis, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 21-24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aka A. (2010). Kimliğe Teorik Yaklaşımlar, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 34, S. 1, 17-24.

Aka İ. (2012). Timur, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 173-177, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akçura Y. (2007). *Üç Tarz-ı Siyaset*, 5. Baskı. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Alan S. (2016). Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası -Kurgu Kahramanları Örneği-, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Altunoğlu M. (2009). Kimlik'in Modern İnşâı, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Anderson B. (2015). *Hayali Cemaatler - Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 8. Baskı. İstanbul, Metis Yayınları.

Argunşah H. (1990). Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Argunşah H. (2002). Tarihî Romanın Yükselişi, *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, C. 1, S. 65/66/67, 527-540.

Argunşah M. (2011). Türk Milliyetçiliği, Türkçe ve Ziya Gökalp, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 31, S. 285, 31-36.

Assmann J. (2015). *Kültürel Bellek - Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, 2. Baskı. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Aşkın M. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, 213-220.

Ay H, Uçar Ö. (2015). Devletin Gelişim Süreci, *DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 195-206.

Aydoğdu C. (2012). Kimlik, Aidiyet ve Mensubiyet Mefhumlarına Dair, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 32, S. 295, 306-309.

Baltacı C. (1998). Hürrem Sultan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 18, 498-500, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Banarlı NS. (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, C. 1, 11. Baskı. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Barbir KK. (2012). Giriş, *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bayart JF. (1999). *Kimlik Yanılsaması*, 1. Baskı. İstanbul, Metis Yayınları.

Baydur M. (1999). Ulus-Devletin Muhtemel Ontolojik Alanı, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 19, S. 139-141, 262-264.

Berkes N. (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 4. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Bilgin N. (2007). Ötekinin İcadı ve İnşası, *Kimlik İnşası*, Ankara, Aşina Kitaplar Yayınevi.

Bostan İ. (2007). Oruç Reis, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 426-428, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bostan İ. (2012). Turgut Reis, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 417-418, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Boynukara H. (2002). Karakter ve Tip, *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, C. 1, S. 65/66/67, 195-211.

Bozkurt N. (2013). *Sanat ve Estetik Kuramları*, 10. Baskı. Bursa, Sentez Yayıncılık.

Campbell J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.

Carr EH. (2015). *Milliyetçilik ve Sonrası*, 6. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Chatterjee P. (2002). *Ulus ve Parçaları*, 1. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Çağırıcı M. (2012). Vatan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, 563-564, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çelik Y. (2002). Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler, *Bilgi*, S. 22, 49-68.

Çetindaş D. (2018). Alternatif Tarih Yazımı ve Yöre Tarihçiliği Noktasında Samim Kocagöz Romanları, *V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Bildiriler*, 48-67.

Çilliler Y. (2015). Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 2, 45-65.

Dayanç M. (2009). “Yeni Türk Edebiyatı” Kaynağı Olarak Tarih ve Tarihî Eleştiri, *Turkish Studies*, C. 4/1-II, 1875-1904.

Dayanç M. (2011). Türk Düşünce Tarihinde Osmanlıcılık, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 31, S. 284, 35-39.

Demir A. (2011a). Kadının Ötekileşmesi: Millî Edebiyat Döneminde Kimlik İnşa Aracı Olarak Kadın Olgusu, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. IV, 257-267.

Demir A. (2011b). Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşa Unsuru Olarak Mekân, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik)*, C. I, 195-207, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Demir A. (2012). Millî Kimlik İnşasında İleri Bir Hamle: Yeni Lisan, *Turkish Studies*, C. 7/4, 1395-1403.

Deringil S. (2013). *Simgeden Millete - II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, 3. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Doğan K. (2008). Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Doğan MC. (2000). Tarihî Romanın Dinamikleri ve Son On Beş Yılın Tarihî Romanları, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 20, S. 153-154, 140-157.

Durgun S. (2011). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, 1. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Durgun Ş. (2014). *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, 1. Baskı. Ankara, Binyıl Yayınevi.

Durmuş M. (2017). Kimlik, Dil ve Öteki İlişkisi Açısından Türkçenin Konumlandırılması, *Türk Dili Dergisi*, S. 782, 17-26.

Eagleton T. (2011). *İdeoloji*, 3. Baskı. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Emecen F. (1989). Akça Koca, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 224, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Emecen F. (2010). Süleyman I, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, 62-74, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Enginün İ. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 7. Baskı. İstanbul, Dergâh Yayınları.

Ercilasun AB. (2004). *Türk Dili Tarihi*, 1. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Ercilasun B. (1995). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit - 1. Türkçü Tenkit*, Seri: IV, S. A. 42, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Fischer E. (2013). *Sanatın Gerekliği*, 3. Baskı. İstanbul, Sözcükler Yayınları.

Gellner E. (2012). *Müslüman Toplum*, 1. Baskı. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Gellner E. (2013a). *Milliyetçiliğe Bakmak*, 5. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Gellner E. (2013b). *Uluslar ve Ulusçuluk*, 3. Baskı. İstanbul, Hil Yayın.

Gökalp E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, 279-298.

Gökalp Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*, 1. Baskı. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

Gökalp Z. (2008). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Gökdemir A. (1992). *Türk Kimliği*, 2. Baskı. Ankara, Ecdâd Yayınları.

Gökyay OŞ. (2002). Kızılelma, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, 559-561, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gültepe N. (2015). *Türk Mitolojisi*, 5. Baskı. İstanbul, Resse Yayınları.

Güvenç B. (2010). *Türk Kimliği - Kültür Tarihinin Kaynakları*, 2. Baskı. İstanbul, Boyut Yayınları.

Hanioğlu MŞ. (2012). Türkçülük, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 551-554, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Heywood A. (2014). *Siyaset*, 14. Baskı. Ankara, Adres Yayınları.

Hobsbawm EJ. (2014). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, 5. Baskı. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Hobsbawm EJ, Ranger T. (2006). *Geleneğin İcadı*, 1. Baskı. İstanbul, Agora Kitaplığı.

İnalcık H. (2003). *Şair ve Patron*, 1. Baskı. Ankara, Doğu Batı Yayınları.

İnalcık H. (2007). Orhan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 375-386, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Jung CG. (2005). *Dört Arketip*, 2. Baskı. İstanbul, Metis Yayınları.

Jusdanis G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, 1. Baskı. İstanbul, Metis Yayınları.

Kafesoğlu İ. (1976). Türk Devleti, *Atsız Armağanı*, (haz. Güngör E, Hacıeminoğlu MN, Kafalı M, Sertkaya OF.), 307-353, İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Kanter B. (2012). Haldun Taner'in Öykülerinde Kimlik Kaygısı, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 5, S. 8, 73-81.

Kanter MF. (2016). Millî Edebiyat Dönemi Türk Şiirinde Kimlik İnşası, *Bizim Külliye Dergisi*, S. 67, 77-81.

Kaplan M. (1983). *Kültür ve Dil*, 2. Baskı. İstanbul, Dergâh Yayınları.

Karakaş M. (1999). İmparatorluk'tan Ulus-Devlet'e Geçiş Sürecinde Türk Milliyetçiliğinin Gecikme Nedenleri, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 19, S. 139-141, 227-232.

Karataş C. (2014). *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları*, 1. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Karayel MS. (1938). *Kılıçaslan*, İstanbul, Kanaat Kitabevi.

Karpat KH. (2009). Ulus Arayışı İçinde Bir Dil: Ulus - Devlette Türkçe, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, 235-280, 1. Baskı. İstanbul, Timaş Yayınları.

Karpat KH. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*, 2. Baskı. İstanbul, Timaş Yayınları.

Karpat KH. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, 5. Baskı. İstanbul, Timaş Yayınları.

Kemalettin Şükrü. (1931). *Venedikli Köle*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası.

Kodaman B. (1999). Milliyetçiliğin Tarihî Seyri, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 19, S. 139-141, 67-72.

Kozanoğlu AZ. (1962). *Patronalılar*, 4. Baskı. İstanbul, Atlas Kitabevi.

Kozanoğlu AZ. (1973). *Battal Gazi Destanı*, 10. Baskı. İstanbul, Atlas Kitabevi.

Kozanoğlu AZ. (2003). *Gültekin*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2004a). *Kızıl Tuğ*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2004b). *Malkoçoğlu*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2004c). *Sarı Benizli Adam*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2004d). *Savcı Bey*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2005a). *Sencivanoğlu*, 1. Baskı. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2005b). *Türk Korsanları*, 1. Baskı. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2008a). *Kolsuz Kahraman*, 1. Baskı. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kozanoğlu AZ. (2008b). *Seyit Ali Reis*, 1. Baskı. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Köroğlu E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandanan Millî Kimlik İnşâsına*, 2. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Kösoğlu N. (1999). Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği Fikrinin Doğuşu, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 19, S. 139-141, 309-327.

Legros R. (2011). Modern Bireyin Doğuşu, *Sanatta Bireyin Doğuşu*, 61-95, 1. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Lewis B. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 7. Baskı. Ankara, Arkadaş Yayınevi.

Maalouf A. (2000). *Ölümcül Kimlikler*, 1. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Mardin Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*, 1. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Moran B. (2005). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 14. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Moran B. (2006). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 2, 14. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Namık Kemal. (2005). *Vatan yâhut Silistre*, 1. Baskı. Ankara, Pan Kitabevi Yayınları.

Ocak AY. (1992). Battal Gazi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 204-205, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Okay MO. (2013). *Batılulaşma Devri Türk Edebiyatı*, 3. Baskı. İstanbul, Dergâh Yayınları.

Ortaylı İ. (2017). *Türklerin Altın Çağı*, 1. Baskı. İstanbul, Kronik Kitap Yayınları.

Ögel B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, 1. Baskı. Ankara, Başbakanlık Basımevi.

Ögel B. (1993). *Türk Mitolojisi*, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel B. (1995). *Türk Mitolojisi*, C. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özaydın A. (1997). Hasan Sabbâh, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, 347-350, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özcan A. (2002). Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 260-263, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özcan A. (2007). Osmanlıcılık, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 485-487, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Polat EG. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 2011/3, 127-157.

Pospelov G. (2005). *Edebiyat Bilimi*, 2. Baskı. İstanbul, Evrensel Basım Yayın.

Sadoğlu H. (2010). *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, 2. Baskı. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sarınay Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Schick İC. (2001). *Batının Cinsel Kıyısı - Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Schulze H. (2005). *Avrupa’da Ulus ve Devlet*, 1. Baskı. İstanbul, Literatür Yayınları.

Sertelli İF. (1930). *İstanbul’u Nasıl Aldık?*, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Sertelli İF. (1933a). *Asyadan Bir Güneş Doğuyor*, İstanbul, Akşam Kitaphanesi.

Sertelli İF. (1933b). *Sümer Kızı*, İstanbul, Akşam Kitaphanesi.

Sertelli İF. (1937). *Barbaros’un Ölümü*, İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

Sertelli İF. (1938). *Tanrının Oğlu*, İstanbul, Kanaat Kitabevi.

Sertelli İF. (2006). *Bizans'ın Son Günleri*, 1. Baskı. Ankara, Elips Yayınları.

Smith AD. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, 1. Baskı. Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Smith AD. (2014). *Millî Kimlik*, 7. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Şimşek U. (2009). Milliyetçilikler ve Milletin Oluşumu Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13 (2), 81-96.

Tagore R. (1999). *Milliyetçilik*, 2. Baskı. İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Tan MT. (1931). *Gönülden Gönüle*, İstanbul, Agâh Sabri Kitaphanesi.

Tan MT. (2003). *Cengiz Han*, 1. Baskı. İstanbul, Oğlak Yayınları.

Tan MT. (2010a). *Akından Akına*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Tan MT. (2010b). *Safiye Sultan*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Tan MT. (2011a). *Devrilen Kazan*, 1. Baskı. İstanbul, Kapı Yayınları.

Tan MT. (2011b). *Hürrem Sultan*, 1. Baskı. İstanbul, Artemis Yayınları.

Tan MT. (2012a). *Timurlenk*, 1. Baskı. İstanbul, Kapı Yayınları.

Tan MT. (2012b). *Viyana Dönüşü*, 1. Baskı. İstanbul, Kapı Yayınları.

Taneri A. (1981). *Türk Devlet Geleneği*, 2. Baskı. Ankara, Töre Devlet Yayınları.

Tanpınar AH. (2007). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Temir A. (2001). Türk - Moğol İmparatorluğu ve Devamı, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 1, 519-538, 3. Baskı. Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Tepedenlioğlu NN. (1973). *Kara Davud*, İstanbul, Ak Basın ve Yayınevi.

Thiesse AM. (2010). Ulusal Kimlikler, Ulusaşırı Bir Paradigma, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, 151-178, İstanbul, İletişim Yayınları.

Togan ZV. (1977). *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, 2. Baskı. İstanbul, Yağmur Yayınları.

Tunaya TZ. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılulaşma Hareketleri*, İstanbul, Yedigün Matbaası.

Tunaya TZ. (1997). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürkçülük*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

Tural SK. (1976). Tarihî Roman ve Atsız'ın Tarihî Romanları Üzerine Düşünceler, *Atsız Armağanı*, (haz. Güngör E, Hacıeminoğlu MN, Kafalı M, Sertkaya OF.), XCIII-CXXX, İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Turan Ş. (1998). Hızır Hayreddin Reis, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, 416-417, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Türkdoğan O. (1999). *Milli Kimliğin Yükselişi - Niçin Milletleşme?*, 2. Baskı. İstanbul, Alfa Yayınevi.

Türkdoğan O. (2013). *Türk Ulus-Devlet Kimliği*, 2. Baskı. Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları.

Türkkan RO. (2012). *Biz Kimiz? Türklüğün Kimlik Şifresi*, İstanbul, Pozitif Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tüzer İ. (2014). *Kimlik İnşası ve Modernizm*, 1. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Uraz M. (1994). *Türk Mitolojisi*, 2. Baskı. İstanbul, Düşünen Adam Yayınları.

Üskül Engin ZÖ. (2014). Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları, *İÜHFİM*, C. LXXII, S. 1, 201-218.

Wellek R, Warren A. (2005). *Edebiyat Teorisi*, İzmir, Akademi Kitabevi.

Yalçın SD. (1998). XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Yanık C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi, *Kaygı Dergisi*, 225-237.

Yeniçeri Ö. (2012). *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*, 2. Baskı. Ankara, Kripto Yayınları.

Yıldırım C. (2005). *Bilim Tarihi*, 9. Baskı. İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları.

Yuvalı A. (1999). Millet, Milletleşme ve Milliyetçilik, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 19, S. 139-141, 11-16.

Zürcher EJ. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 7. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.